БЪЛГАРСКА ХРИСТОМАТИЯ

или

СБОРНИКЪ

ОТЪ ИЗБРАНИ ОБРАЗЦИ ПО ВСИЧКИ-ТѢ РОДОВЕ СЪЧИНЕНИЯ,

СЪ ПРИЛОЖЕНИЕ

НА КРАТКИ ЖИЗНЕОПИСАНИЯ НА НАЙ-ЗНАМЕНИТИ-ТѢ СПИСАТЕЛЕ.

За-въ класове-тѣ на Градски-тѣ училища и на Реални-тѣ гимназии.

СЪСТАВИХА

И. Вазовъ и К. Величковъ.

ЧАСТЬ I

ПРОЗА.

Книжарница на Д. В. МАНЧОВЪ,

ПЛОВДИВЪ, СВѢЩТОВЪ, СОЛУНЪ.

1884.

Прѣпечатванiе-то принадлежи на книжарница-та.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Прикаски.

Басни.

Описания и пжтешествия.

Писма.

История.

Романъ и повѣсть.

Краснорѣчие.

Расжждения.

БИОГРАФИИ.

ПРѢДИСЛОВИЕ.

Прѣподаванье-то словесность-та се въведе вече въ пò-висши-тѣ класове на наши-тѣ училишта. Нъ за да може да се учи съ полза тоя прѣдмѣтъ, сирѣчь, да може чрѣзъ него да се запознае ученикъ-тъ съ бескрайно разнообразни-тѣ форми, въ които се изобразява и изражава човѣческа-та мисль, да може да добие нагледно прѣдставление за изяштно-то и високо-то, за да му се формира вкусъ-тъ и слогъ-тъ и истънчи способность-та да схвашта вѣрно истина-та и красота-та, и да се наслаждава отъ тѣхъ, не стигать само обшти правила и небрежно пробрани и скудни чужди примѣри, съ каквито по неволя се ограничава днесь прѣподаванье-то на словесность-та. Необходимо е да имаме на езикъ-тъ си сборъ образци отъ списания-та на велики-тѣ европейски списателе, недостѫпни за повече-то ученици, както и образци отъ всичко каквото имаме добрѣ написано на родний си езикъ. Прѣдлагаема-та „Българска Христоматия“ има тая цѣль. Тя съдържава грижливо прѣведени откѫслящи отъ прочути-тѣ творения, въ проза и въ стихове, на велики-тѣ мислителе и поети, придружени съ кратки-тѣ имъ животописи. Освѣнь това, съставителе-тѣ ѝ сѫ си поставили задача да съберѫтъ въ нея всички-тѣ добри нѣшта отъ българска-та мисль и образци отъ всички-тѣ пò-хубави явления въ народна-та ни книжнина. За ошто пò-голѣма пълнота и картинность на дѣло-то, съставителе-тѣ сѫ турили въ начяло-то на книга-та кратъкъ, нъ нагледенъ и изразителенъ очеркъ на история-та на развитие-то на народна-та ни книжнина, която върви тѣсно и неразделно съ история-та на само-то ни възраждание, отъ Паисия до днесь. При всички-тѣ скудни свѣдѣния, които сѫ могли да съберѫтъ, съставителе-тѣ сѫ допълнили изложение-то си съ кратки биографии на повече-то отъ видни-тѣ ни книжовни таланти, съ ѝзлека хвърлени обшти и справедливи сѫждения възъ произведения-та имъ. Въ тоя случай тии сѫ се грижили да исправятъ невѣрности-тѣ въ оцѣнки--тѣ на

фактове-тѣ и литературно-то значение, които се срѣштать въ съставени-тѣ отъ чужденци подобни прѣгледи на съврѣменна-та ни книжнина. Така нагласена Христоматия-та, тя, като удовлетворява значително нужда-та на училиште-то, по само-то си естество и новость, прѣдставя въ сѫшто-то врѣме книга много интересна и поучителна за всички-тѣ възрасти и звания.

Христоматия-та, за пò-голѣма сгодность, състои отъ два отдѣла: проза и поезия. Въ първий отдѣлъ послѣдователно вървять легенди, прикаски, басни, описания, писма, пѫтешествия, история, повѣсти, романи, краснорѣчие; въ вторий отдѣлъ влива собственно: епическа, лирическа, дидактическа и драматическа поезия. И въ двата тия отдѣла размѣсено сѫ гудени съотвѣтствени-тѣ образци отъ чужди-тѣ и наши-тѣ списателе. Чужди-тѣ списателе, както по изобилие-то си, така и по достойнство-то на съчинения-та си, естествено захваштать пò-широко мѣсто тамъ. Велики-тѣ имена отъ всички-тѣ епохи фигурирать тамъ: Омиръ, Данте, Шекспиръ, Шиллеръ, Гете, Байронъ, Пушкинъ, Лермонтовъ, Викторъ-Хюго, Хайне, Волтеръ, Валтеръ Скотъ, Дикенсъ, Жоржъ-Зандъ, Гоголь и др.

По причина на тая пьстрина и разновидность на съдържание-то, Христоматия-та, като съдържава образци, закачѝ отъ най-леки-тѣ и лесни форми на изражение-то на мисль-та, до най-сериозни-тѣ, ште бѫде еднакво полезна както за пò-горни-тѣ класове, така и за пò-долни-тѣ. Доста е само учитель-тъ да посочи на ученикъ-тъ ония уломки въ Христоматия-та, които отговарять на възрасть-та, на понятия-та му и на прѣдмѣти-тѣ, што учи.

Съставителе-тѣ не искать да не съзнаѫть недостатки-тѣ, неизбѣжни при изработване-то на такъвъ единъ мѫченъ и новъ въ литература-та ни трудъ. Нъ тии се утѣшавать съ дълбоко-то убѣждение, че, като давать чрѣзъ него едно силно срѣдство и улеснение на всички, за, ако и повърхностно-то, запознаване съ произведения-та на творческа-та мисль, давать срѣдство и възможность за напрѣдъ на други, пò-ревностни и пò-вѣшти, да изработять оште пò-пълна и пò-добра Христоматия на езикъ-тъ ни.

СЪСТАВИТЕЛЕ-ТѢ.

БЪЛГАРСКА
ХРИСТОМАТИЯ.

Кратъкъ исторически прѣгледъ на новобългарска-та литература.

История-та на възражданю-то на българский народъ и на литература-та му се почева отъ послѣдня-та половина на XVIII вѣкъ, сир. когато отецъ Паисий, хилендарский проигуменъ, прьвъ разви своя-та плодотворна дѣятелность за пробужданю-то на замрътвѣлий и забравений отъ цѣлъ свѣтъ нашъ народъ. Проникнѫтъ отъ дълбока скрьбь за безнадѣждно-то състояние на народъ-тъ си и отъ свештено-то желание да види пробужданю-то му, той на 1762 г. прьсна между сьотечественници-тѣ си отъ много години готвений си рѫкописъ, подъ название: „*Исторія славянобългарская о народахъ и о царѣхъ и святыхъ болгарскихъ, и о всѣхъ дѣяніяхъ болгарскихъ*. Тоя рѫкописъ, който въ скоро врѣме се прѣписа и распространи въ разни крайшта на България, е първий нравственъ, потикъ даденъ на българский народъ камъ възрождение-то му. Въ прѣдисловие-то на история-та си отецъ Паисий окайва народъ-тъ си за невѣжество-то, въ което е затънѫлъ; посача му позорно-то състояние, въ което се намира спрямо околни-тѣ съсѣдни народи; мъмре ония неразумни и юроди, които се срамуватъ отъ народность-та си и се погърчватъ; „Азъ видѣхъ, казова той, „отъ много Болгари зашто идутъ по чужди языкъ и обичай, и на „свой языкъ хулятъ, зато гдѣ написахъ, и они отцеругатели, кои „не любатъ свой народъ и языкъ, да знаятъ“. . . Пò-надолу той пакъ се обрьшта камъ ренегати-тѣ: „О неразумне и юроде! поради что се срамишъ да се наречешъ Болгаринъ? и не четишъ по „свой языкъ, и не думашъ. Или не са имали Болгари царство и „господарство! . . Но са рече: Греци са пò-мудри и пò-политични, а Болгари са прости и глупави и не имѣютъ речи политични, зато рече, лучше е пристати по греци. Но виждъ, неразумне, отъ греци има много народи пò-славни и пò-мудри, дали си „оставля нѣкой Грекъ свой языкъ, ученне и родъ, както ти безу-

„мне. . . . Ти Болгарине, не прелщайся, знай свой родъ и „языкъ, и учи се по своему языку: болѣ есть българска простота и незлобие.“ А въ отговоръ на ония, които увѣрявать, че Българе-тѣ нѣмали книжовници и славни мѫжю, а сѫ само овчаре и занаятчии, Паисий отговаря: „Или не са имали Болгари царство и „господарство, затолико царствовали и били чудни по вся земля „и много пути отъ силни Римляни и отъ мудри Греци данъ възема„ли и давали имъ царюве и кралюве, свои царски дъщери въ съ„пружество и да би имали миръ и любовь съ цари болгарски. И „отъ всего славенскаго народа най-славни били Болгари, перво са „они патріарха имѣли, перво они са кръстили, най болѣ земля они „освоили, тако отъ своего народа словѣнскаго они силни и честни би„ли, и первіи святіи словѣнстіи отъ болгарски родъ и языкъ просіяли, „какъ по реду все въ сію історію написахъ“. . . . Паисий признава, че Българе-тѣ сега много ниско стоѭтъ въ всяко отношение, нъ той обвинява въ това безсъвѣстно то и деспотично дѣйствие на гръцко-то лукаво духовенство: „Тая вина Болгаромъ отъ греческая духовная „власть происходитъ. И много насиліе неправедно отъ гречески ду„ховни владики търпятъ по сія врѣмена. Но Болгари почитаютъ ихъ „за архіери сугубо плащаютъ имъ должное, за то по нихна простота „и незлобіе воспріемлютъ отъ Бога мзду свою . . . . тако и отъ „архіери . . . . по свое дѣло и безсовѣстіе воспріемлютъ мзду „свою отъ Бога, по реченому: яко ти воздасти комуждо по дѣломъ его.“ Пò-нататъкъ Паисий, като казова, че освѣнь други-тѣ, а и Московци-тѣ и Сърби-тѣ се присмивать на Българе-тѣ, напомня, че едно врѣме, когато Българе-тѣ имаха вече просвѣштение, силни царю, патриарси, Сърби-тѣ не бѣха оште покръстени. . . .

Велико бѣше влияние-то на тия прочувствовани и нови слова въвъ душа-та на Българе-тѣ въ онова тьмно врѣме. Съчинение-то на отца Паисия се распространи на всякѫдѣ, като прѣтърпѣваше много измѣнения и прибавки отъ разни-тѣ му прѣписвачи. Много е спомогнѫло за распространение-то на рѫкописъ-тъ, простий езикъ, на който е написанъ. Той, ако и смѣсенъ съ църковнословѣнски думи и изрѣчения, е вразумителенъ и достѫпенъ за всяки българинъ. Най-послѣ тоя рѫкописъ бидѣ напечатанъ въ Пешта на 1844, отъ Христаки Павловича Дупничанина, подъ название: „*Царственникъ* или история болгарская, която учи отъ гдѣ са Болгари произошли, како са кралствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и подъ иго пропаднали.“

Най-достойний послѣдователь и ученикъ Паисиевъ е, *Софроний*, врачанский епископъ (род. 1739 умр. 1815). Въ негова та

автобиография виждаме, че той билъ родомъ отъ Котелъ съ мирско име Стойко Владиславовъ. Подиръ ръкоположение-то си за архиепископъ, той прѣтърпѣлъ жестоки гонения отъ Търновский митрополитъ Григория, а по врѣме-то на буна-та на Пазвантоооглу прѣтърпѣлъ разни злоштастия и прѣмеждия отъ бѣснотия-та на разюздани-тѣ тогава шайки Кърджалии и турска войска. Най-послѣ на 1803 год. той се избави и побѣгна въ Букурештъ, дѣто написа собственни-тѣ си записки, прѣведе отъ гръцки и старословѣнски разни духовни поучения, които и напечата подъ название „Киріаходроміонъ" въ Римникъ на 1806 год. Това е първа-та българска печатана книга. Софроний е писалъ на говоримий езикъ. Влияние-то на черковно-словѣнский езикъ е слабо. Поучения-та му и до днесь занимаватъ едно видно мѣсто въ духовна-та ни книжнина. Нъ особена важность има за насъ негова-та автобиография. Тя е драгоцѣненъ памятникъ за история-та ни по врѣме-то, въ което е живѣлъ Софроний. То е било най-тежко-то врѣме за българский народъ. Страдания-та му сѫ били достигнѫли до връхъ-тъ си. Цѣлий животъ на Софроний е верига отъ теглила и той е билъ принуденъ да побѣгне въ Влашко. Нъ мисль-та, която го смуштава е, че оставилъ свое-то паство. „Имамь обаче една скръбь, казва той въ автобиография-та си, и бою се отъ Бога да ме не суди Богъ, като узехъ оное паство на рамена своя и оставамъ го, нъ паки надѣю се на Бога всемилостиваго, како го не оставилъ заради почивание мое, нъ отъ голѣмая нужда". . . . Любовь-та му камъ народъ-тъ блешти на всяка страница въ записки-тѣ му. Штомъ пристига въ Влашко, той сѣда да пише. „За това се трудѫ денемъ и нощемъ да испишѫ нѣколко книги по нашему болгарскому язику, та ако не би възможно менѣ да сказувамъ имъ съ уста моя, да чуѭтъ отъ мене грѣшнаго нѣкое полезное поучение, а тий да прочетутъ писание мое и да уползуютъ се". . . . Все около сѫшто-то врѣме иеромонахъ *Хаджи Иоакимъ* напечата въ Пешта нѣколко книжки съ духовно съдържание, а игуменъ ***Кирилъ Пейчиновичъ***, написа и напечата „Огледало."

Осемнадесеть години нѣшто подиръ напечатваню-то горѣспоменѫти-тѣ книжки, Докторъ Петръ Беровичь напечата въ Брашовъ съставена-та отъ него книга „Букварь" (рибния букварь). Въпрѣки скромно-то си название, тая книга бѣше единъ видъ енциклопедия и прѣзъ много години тя бѣше единственна-та любопитна и научна книга въ рѫцѣ-тѣ на българско-то юношество. Въ прѣдисловие-то, Беровичь осѫжда български-тѣ училишта, които държаха метода-та на обучение-то по часослова и показа въ букварь-тъ си нова сис–

тема по взаимно обучение, която, наистина се прие и распространи. Въ това врѣме български-тѣ търговци въ Букурештъ и Одеса залѣгаха да помогнѫтъ по сили-тѣ си за възрожденю-то на българский народъ и за уреждаnю-то на народни училишта. Тии бѣха търговци-тѣ Константинъ и Димитрий Мустакови отъ Габрово, които водяха дѣла-та на князь Милоша въ Букурештъ; Иванъ Бакалооглу, Юрданъ Х. Геновичь, Георгий Пешаковъ, Атанасъ Стояновъ, Петръ Сапуновъ, Василий Неновичь и др. Скоро подирь появление-то на Буковарь-тъ на Беровича, книжевно-то дѣло у Българе-тѣ тръгна напрѣдъ. Стояновичь напечата въ Пешта „Священо цвѣтособрание" (1825). Василий Стояновичь издаде въ Будимъ „Старий и Новий Завѣтъ" (1825); Петръ Сапуновъ напечата въ Букурештъ новъ прѣводъ на Новий Завѣтъ (1826).

Нъ това бѣха отдѣлни и слаби опити. Тии прияха характеръ на опрѣдѣлено, силно движение, благодарение на дѣятелность-та на единъ новъ писатель, който, безъ да бѫде Българинъ, прѣгърна съ любовь Българско-то дѣло и завзе високо мѣсто въ най-нова-та история на българско-то възраждаnю. Затова и считаме за необходимо да дадемъ нѣкои чърти отъ животъ-тъ и дѣятелность-та на тоя истински труженикъ нашъ. Юрий *Венелинъ* (1802—1839) е родомъ Карпатский Русинець, изъ Сѣверна Венгрия. Неговий прѣкоръ бѣше *Гуца*, нъ въ Львовъ, дѣто се учеше въ университетъ-тъ, той го промѣни на Венелинъ, за да укрие отиваnю-то си въ Русия. Доклѣ бѣше въ лвовский университетъ, той се занимаваше най-много съ история-та на словѣнски-тѣ народи. Въ Бесарабия (Кишеневъ) Венелинъ имà случай да упознае и обикне Българе-тѣ. Тамъ той се заинтересова живо съ минѫла-та и настояшта-та сѫдбина на българский народъ. На 1829 г. Венелинъ свърши въ Москва курсъ-тъ на медицина-та и издаде първий томъ на съчинение-то си: *Дрѣвніе и Нинѣшніе Болгари*, което обърна на себе си внимание-то на учений свѣтъ, а най-паче силно подѣйствова на Българе-тѣ, които съставляваха тогава малобройна-та българска публика. На друга-та година Руска-та академия помогна Венелину да направи пѫтуваnю по България, дѣто той оште пò-отблизу се запозна съ наший народъ. Нъ трудно, твърдѣ трудно бѣше негово-то обикаляnю изъ отечество-то ни. Война-та, която тогава едвамъ се свършваше въ Турция, бъркотии-тѣ, прѣселение-то на Българе-тѣ, разбойничества-та изъ гори-тѣ, отсѫтствие-то на свѣсенъ човѣкъ, който да окаже полезно съдѣйствие Венелину, подозрителность-та и недовѣрие-то на Българе-тѣ камъ него, трудности-тѣ, съ които биваха прѣпрѣчвани всички-тѣ му тръгнования и издирвания, опа-

сности-тѣ, на които често излагаше животъ-тъ си, биха могли да обезсърдчатъ всякиго другиго, нъ не него; той успѣ да събере доста ржкописи, да запише много пѣсни, да изучи говоримий езикъ. Когато проникна история-та му помежду насъ, то тя събуди небивало въодушевление. Въ нея ожаднѣло-то българско сръдце намѣри това, за което отъ дълго врѣме ламтѣше. Тамъ се изображаваше, като въ огледало, всичкий миналий исторический животъ на наший народъ, негова-та стара слава и величие. Тя се пръсна на хиляди екземпляра изъ България и се четѣше съ въсторгъ и съ вѣра като едно евангелие. Може да се каже, че отъ появление-то на тая книга почна се истинско-то съзнание на българский народъ: той хвана да почита себе си и да вѣрова въ бждяште-то. Истина, че основна-та теория на Венелина за происхождение-то на Българе-тѣ биде пд-подирь оборена отъ нова-та историческа критика, нъ история-та му пѣма да изгуби значение-то си въ наша-та книжнина, заштото неи се дльжи, въ голѣма стжпень, това внезапно размърдванью на народний духъ и пъргаво движение на напрѣдъ. И, ако той не създаде българска история, то той възсъздаде, въскреси българский народъ и стана главний виновникъ на възражданью-то на погибаюшта-та ни народность. Ето зашто и до днесь съ благоговѣние оште се произнася негово-то име между насъ. На гробъ-тъ му въ Даниловский монастиръ, въ Москва, лежи единъ италиянски мраморъ съ слѣдуюштий надписъ: „Юрію Ивановичу Венелину, Одесскіе Болгари 1841 год. Напомнилъ свѣту о забитомъ, но нѣкогда славномъ и могуштественомъ племени Болгаръ, и пламенно желалъ видѣть его возрожденіе."

Българска-та история на Юрия Венелина е прѣведена на български отъ многоуважаемий учитель Ботя Петкова, подъ название: критически издирвания върху българска-та история.

Между ония, които бѣха въодушевени и тласнжти камъ патриотическа дѣятелность отъ прочитанью-то история-та на Венелина, на първо мѣсто стои Василий *Априловъ* изъ Габрово, който имаше процвѣтаюшта търговска кжшта въ Одеса. Изъ най-напрѣдъ той, както и много други видни Българе, подържаше елинска-та книжевность, училишта и бунтовници. Нъ слѣдъ прочитанью-то Венелинова-та история: „Дрѣвніе и Нинѣшніе Болгари" въ него стана прѣвратъ: той хвана да мисли какъ и съ какво да помогне на собственний си народъ. Съ съдѣйствие-то на нѣколко габровци търговци, настанени въ Букурештъ, а особено на Николая Палаузова живущь въ Одеса, той успѣва да събере нуждни-тѣ средства за основание-то на едно училиште въ Габрово. Това училиште при вси-

чки-тѣ прѣпьнки на гръцкий владика въ Търново—Илариона (библиотекоподжигатель-тъ) най-послѣ бидѣ устроено въ Габрово и за учитель се назначи въ него Рилский иеромонахъ *Неофитъ*. Неофитъ бѣше отъ Баня (Разлошко). Той, безъ да е посѣштавалъ нѣкое училиште, бѣше научилъ гръцкий, словѣнский, руский и сръбский езици. Той прьвъ научи въ Букурештъ ланкастерска-та метода на учение-то, и я въведе въ Габровско-то училиште (1835 год.), а сжшто състави и нужни-тѣ учебници.

Около това врѣме се отвори и въ Свѣштовъ словѣнско-то училиште и учитель-тъ *Христаки Павловичь* състави първи-тѣ учебници за употрѣбление въ това училиште. Сжшто сж основаха училишта въ Казанлжкъ, Карлово, Панагюриште, Калоферъ, София, Търново, Котелъ и пр., които приимаха отъ Габрово необходими-тѣ учебни улеснения. Отъ това врѣме първоначялно то народно образование въ България биде оздравено.

На 1841, подъ непосрѣдствено-то влияние на Венелина, Василий Априловъ написа и издаде въ Одеса: „Денница Ново-Болгарскаго образованія;“ на 1827 г. „Мисль за сегашно-то болгарско ученіе.“ Явиха се оште много книжки все съ дидактическо съдържание. Неофитъ Рилский издаде новий български прѣводъ на „Новий Завѣтъ,“ а другий Неофитъ-Хилендарский издаде въ Крагуевацъ „Славяно-Болгарско Лѣтоводство,“ а въ Бѣлградъ „Кратка Св. История“ (1835). Райно Поповичь издаде въ Пешта „Христоития-та“ си, а Ив. Богоевъ или Богоровъ — малъкъ сборникъ съ пѣсни.

Първа-та словѣнска типография на българска-та земя се основа въ Солунъ на 1839 год. отъ Архимандрита Теодосия. Нъ слѣдъ нѣколко години изгорѣ. На 1840 А. Диамантовъ откри въ Смирна българска печатница, въ която Фотиновъ, учитель въ тамошно то гръцко училиште, печатà илюстровано-то си мѣсечно списание „Любословие“ (1844) Г. Кръстевичь прѣведе и напечата въ Будинъ: „Мудрость добраго Рихарда.“ По това врѣме появление-то на български книги не бѣше вече рѣдкость. Печатаха се книги на вредъ: въ Бѣлградъ, въ Крагуевацъ, въ Смирна, въ Цариградъ, въ Кишеневъ, въ Страсбургъ, въ Пешта, въ Кронштадъ, въ Букурештъ, въ Одеса и пр.. Всички-тѣ тия книги способствоваха за събуждание любовь камъ прочитъ у Българе-тѣ и служаха като наставници на юношество-то. Никаква чьрта отъ оригиналность или хждожественность въ тѣхъ се не съглеждаше. Между това много млади Българе бѣха отишли да се учять въ пò-високи училишта

на Русия и на западна Европа. Тѣхно-то възвръштание и прѣбивание въ отечество-то имъ увеличаваше живий и напрѣдничавий елементъ и даваше оште пò-силенъ тълчокъ на умственно-то движение. Нъ най-рѣшително-то, най-могуштествено-то, най-благотворно-то влияние върху скоро-то възраждание на отечество-то ни, упражни повдигание-то *борба-та за черковна независимость*. Съ нея се захвашта новъ периодъ въ животъ-тъ на българский народъ.

Велики бѣха сетнини-тѣ на борба-та, която започената първоначялно противъ притѣснителна-та и нетърпима политика на гръцко-то духовенство, зе бързо размѣри-тѣ на народно движение, и извади на явѣ сѫштествование-то на народъ-тъ ни, когото събития-та бѣха смазали и задушили и когото история-та бѣше забравила. Българе-тѣ, извѣстни едва като народность, извоюваха си въ история-та мѣсто и право на народъ. Тии въсправиха свое-то минѫло и замислиха за свое-то бѫдѫште, камъ което си проправиха пѫть чрѣзъ придобивание на черковна независимость. Идея-та за политическа независимость намѣри проповѣдници и отзивъ въ сръдца-та. Съ расширение крѫгъ-тъ на потрѣбности-тѣ, на стремления-та и идеали-тѣ на народъ-тъ, появиха се цѣла плеяда нови дѣятели, които служеха съ патриотическо самоотвержение и неутолима енергия на народна-та идея. Цариградъ и Букурештъ бѣха два-та центра на дѣйствие, първий за черковний въпросъ, вторий за распространение на революционни-тѣ идеи между народъ-тъ. Между пò-видни-тѣ дѣятели, които прѣимуштествено сѫ работили по черковний въпросъ, на първо мѣсто стоѭтъ: народни-тѣ пастири Авксентий, Паисий, Иларионъ Макариополский, Панаретъ, Антимъ, първий български екзархъ, Чомаковъ, Цанковъ, Кръстевичъ.

Като забѣлѣжваме тия велики факти, нии оставаме на история-та да изобрази всестранно това голѣмо движение на умове-тѣ, и миноваме пò-нататъкъ.

Периодическа-та полемическа книжнина се оживляваше. На 1861 г. яви се въ Цариградъ първий политически и литературенъ вѣстникъ „Цариградский вѣстникъ" редактиранъ най-напрѣдъ отъ И. *Богорова,* а послѣ отъ А. *Екзарха.* Той главно ратуваше противъ католическа-та пропаганда въ България, която се пакъ подържаше отъ другъ вѣстникъ „България" основанъ отъ Д. *Цанкова.* На 1862 г. въ Цариградъ се появи вѣстникъ „Турция" на Н. *Геновича,* който бранеше турско-то правителство. На 1860 г. знаменитий нашъ народенъ дѣятель *Раковский* издаде „*Дунавский Лебедъ*" въ Бѣлградъ, а послѣ въ Букурештъ „Бѫдѫштность;" Касабовъ „Народность" (1866), Каравеловъ „Свобода" (1870 —

1872), и „Независимость“ (1873—1874) „Букурештски-тѣ богаташи“ „Отечество“ (1869—1871). Всички-тѣ тия бѣха повече или пò-малко съ революционно съдържание вѣстници. Въ Букурештъ се издадоха еште два листа хумористически „Тѫпанъ“ и „Будилникъ.“ Пò-късно прѣзъ събития-та на 1875—1876 г. въ България и Сърбия, Българска-та емиграция въ Влахия издаде еште нѣколко революционни вѣстника: „Български Гласъ“ отъ И. *Иванова* въ Болградъ, „Нова-България“ въ Гюргево отъ *Блъскова,* „Стара-Планина“ въ Букурештъ отъ Д. *Веселинова.* Въ Цариградъ-же, П. *Славейковъ* печаташе „Македония“ вѣстникъ, съ който той принесе грамадна полза на дѣло-то на свѣстяванье-то народно (1876). *Балабановъ* издавà „Вѣкъ“, който изъ начяло-то не се радваше твърдѣ на симпатия-та на народъ-тъ, нъ кѫдѣ край-тъ на 1875 г. горешти-тѣ и патриотически статии, што хвана да обнародва изведнѫжъ му спечелиха обшто-то съчувствие. Съврѣменно се печатаха вѣстници-тѣ „Напрѣдъкъ“ отъ Ив. Найденова и др. Нъ нииште оставимъ изброяванье-то на всички-тѣ малотрайни и политически вѣстници и вѣстничета, които прѣзъ цѣло едно десетолѣтие състав ляваха българска-та книжнина, за да се спремъ на ония явления само, които сѫ се означили съ каква-годѣ услуга на истинна-та литература, които сѫ дали нѣкакво побуждение на българско-то творчество, на българска-та самостоятелна мисль.

На 1856 г. Български-тѣ търговци въ Цариградъ основаха книжевно дружество, което почна да издава многополезно-то периодическо списание: „Български Книжици.“ Тамъ се заштиштаваха наши-тѣ притезания за черковна независимость и се пишаха статии оригинали и прѣводи по всички-тѣ отрасли, а прѣимуштествено по филология-та и история-та. Всички-тѣ свѣтли по онова врѣме умове зимаха участие въ списуванье-то на журнала: *Кръстевичь, Мутевъ, Богоровъ, Бурмовъ* и много други. Василий *Друмевъ* напечата въ него първа-та българскà оригинална повѣсть: *Нещастна Фамилия,* която се четѣше съ голѣмо наслаждение. Опитванье-то му да отмахне члѣнъ-тъ, (цѣла-та повѣсть е написана безъ члѣнове) не успѣ, както не успѣха пò-послѣ опитвания-та и на други нѣкои писатели. За жалость „Български-тѣ книжици,“ които принесоха такъва огромна полза за народно-то свѣстяванье, не траяха много.

На 1870 г. българско-то читалиште въ Цариградъ основа периодическо списание „*Читалище,*“ което безусловно отвори страници-тѣ си на всички-тѣ новоначинаюшти. Вслѣдствие на това въ списание-то при нѣкои хубави и вѣшто списани статии срѣштаха

се нехелити прѣводи и невъзможно лоши стихотворения. Расплодиха се, като по вълшебство, цѣлъ рой недозрѣли писателе, които само безпоштадний бичь на Каравелова-та критика можà да укроти. Нъ при всичка-та безцвѣтность на „Читалиште“ и изобилие-то въ него на случайни статии и прѣводи, които намираха винаги въ него топло гостоприемство, „Читалиште“ събуди у мнозина даровити младежи любовь и ревность камъ литературни-тѣ занятия, а сжшто уголѣми жажда-та за прочитъ у народъ-тъ. Съврѣменно съ „Читалиште“ поникна въ Браила „Переодическо-то Списание“, основано отъ едно дружество, на което капиталъ-тъ се въздигаше на 200,000 фр. Зеха участие въ списаню-то на това списание, наший историкъ *Маринъ Дриновъ*, *В. Друмевъ* (епископъ Климентъ), В. *Стояновъ*, *Бончевъ* и др. Статии-тѣ му бѣха прѣимуштествено съ историко-филологическо съдържание. Нѣма съмнѣние, че това дѣло принесе истинска полза на възраждаюшта-та се наша литература и обогати история-та ни съ нѣколко нови открития отъ М. Дринова; за забѣлѣжване е оште и това, дѣто въ него се положи едно правописание (отъ Дринова), което се основаваше на фонетика-та на езикъ-тъ, като запазваше и сжштествени-тѣ изисквания на етимология-та, което и биде прието, съ много или малко измѣнения, отъ всички-тѣ почти вѣшти списателе. На 1881 г. подирь освобождение-то, дружество-то прѣмѣсти сѣдалиште-то си въ София, устрои се изново и почна пакъ издаваню-то на „Периодическо-то Списание“ което излазя въ неопрѣдѣлени срокове. Тамъ се появиха до сега нѣколко твърдѣ интересни исторически статии отъ К. *Иречека* и отъ *Дринова;* геологическа статия за България отъ Златарски, стихотворения отъ В. Поповича, Ц. Гинчева, Ив. Вазова, и други оште нѣшта по книжевность-та.

Едно ученическо дружество отъ студенти въ Московский Университетъ основа на 1860 г. въ Москва, списание „Братски трудъ,“ въ което учствоваха Л. *Каравеловъ*, *Жанзифовъ*, К. *Миладиновъ* и др. А въ друго списание „*Общъ трудъ*“ издаваемо въ Болградъ, се явиха първи-тѣ и послѣдни-тѣ поетически опити на Д. Великсина. Нѣколко-то му стихотворения обнародвани тамъ: „Мисли върху женидба-та“ „Царь Гризанъ“ „Кжсъ отъ човѣческо-то сръдце“ свидѣтелствоватъ за несъмненна-та му дарба въ поезия-та.

Г. *Добровски* издавà въ Вѣна историко-литературно списание „Мирозрѣние.“ Въ него се появиха нѣколко исторически статии (история на Петра Великий, прѣводъ на откжслякъ отъ Гилфердинова-та история) и др. Нъ това списание скоро прѣстана.

Х. *Ваклидовъ,* извѣстний редакторъ на „Пчела“ политический

вѣстникъ, който излиза на 1868 въ Браила, издава, почти, прѣзъ цѣла година, списание-то „Зорница," което се пълнеше исключително съ прѣводни романи и повѣсти. Между по-забѣлѣжителни-тѣ, той напечата и романъ-тъ, (не до край-тъ впрочемъ), на Евгения Сю: „Скитникъ-тъ Евреинъ." —

Нѣколко оште научни, книжовни или духовни переодически издания се основаваха на разни мѣста, по него врѣме, нъ, по причина на недостатъкъ въ материално подкрѣпление, не можаха да вирѣжтъ за дълго.

Кс. Ив. *Жинзифовъ* изъ Велесъ (род. на 1838, умр. на 1877) държи извѣстно мѣсто въ редъ-тъ на български-тѣ списатели. На 1858 г. той оставилъ Кукушъ, дѣто прѣвъ вѣвелъ въ училиште-то прѣподаванье-то на българский езикъ, и, подъ покровителство-то на Миладинова, отишълъ въ Одеса и постжпилъ въ Харковска-та семинария — нъ скоро минжлъ въ Москва, дѣто Словѣнский благотворителенъ комитетъ го зачислилъ въ въспитанници-тѣ си. На 1864 г. Жинзифовъ свършилъ историко-филологический курсъ въ Московский университетъ. Между поетически-тѣ му произведения, извѣстни сж *Кървава кошуля,* поема на македонско нарѣчие, *Расходка, Новобългарска сбирка*, дѣто освѣнъ негови оригинални нѣшта, сж напечатани въ прѣводъ все на македонско нарѣчие: *Слово о пълку Икоревѣ, Любушинъ Судъ, Краледворски ржкописъ* и нѣколко пиеси отъ малоруский поетъ Шевченка. Освѣнъ това той е напечаталъ нѣколко стихотворения прѣводни и оригинални въ периодическо-то списание на Браилско-то книжовно дружество и въ „Читалиште." Въ вѣстникъ „Врѣме" се появи негова-та дълга историческа статия: „*За отношения-та на Византийски-тѣ императори* камъ България въ царованье-то на послѣдний ѝ царь Александра Асена."

Нии оставяме на биографи-тѣ му да оцѣнять негова-та полезотворна и патриотическа дѣятелность въ Кукушъ и Москва. За сами-тѣ му поетически трудове, твърдѣ немногобройни впрочемъ, ште кажемъ, че тии имжтъ прѣимуштественно патриотически характеръ и сж писани на македонско нарѣчие. Жинзифовъ занимаваше длъжность на учитель въ лицея на Цисаревича Николая, въ Москва, до сама-та си смърть (1877 г.).

Единъ отъ извѣстни-тѣ писатели до освобождение-то ни бѣше П. Р. Славейковъ. Той се е родилъ въ Трѣвна на 1825 и безъ да е видѣлъ нѣкое високо училиште, съ свой-тъ трудъ и въсприемчивость, се е обогатилъ съ доста знания, които ополезотвори въ непрѣстайно служенье на народно-то възраждание. Той е филологъ,

поетъ, сатирикъ и публицистъ. Първо-то нѣщто, което е издалъ е книжка стихотворения „Басненникъ“ и пò-послѣ „Смѣсна Китка“ (Букурештъ 1852 г.), съ които той доби първа-та си извѣстность у насъ, като български писатель. Отъ 1857 год. се почева негова-та многополезна дѣятелность въ борба-та ни съ Гръци-тѣ за черковна независимость. Той дохожда въ Цариградъ и издава свои-тѣ „Смѣшни Календари“ сатирически книги, въ които бичува съ единъ искусенъ и ядовитъ сарказмъ пороци-тѣ и недостатки-тѣ на тогавашно-то българско общтество, и гръцко-то високо духовенство (1857—1863). На 1863 год. той прѣдприе издаванѥ-то на сатирический вѣстникъ „Гайда,“ който не трая много врѣме. Доста хубави статии все въ полемичесто-сатирический духъ, напечата той тамъ. Слѣдъ двѣ години Славейковъ прѣдприе издание-то на политический вѣстникъ „Македония“ (1867—1870). Тамъ при разискванѥ-то на разни въпроси отъ общтественъ и черковенъ интересъ- Славейковъ се стараеше да разбуди народно-то чувство у Македонски-тѣ Българе, които душеше нетърпимо-то влияние на гъркоманство-то и фанариотство-то. Най-послѣ подирь нѣколко врѣменни спирания и конфискации на вѣстникъ-тъ, правителство-то съвсѣмъ го унищтожи и запрѣти на Славейкова да издава вече какъвъ-да-е вѣстникъ, а и него самаго тури въ тъмница, по обвинение, че въ послѣдни-тѣ броеве на „Македония“ явно проповѣдвалъ революционни идеи между Българе-тѣ.

Поставенъ въ невъзможность да работи по публицистика-та въ Турска-та Империя, Славейковъ, подирь нѣколко врѣме прѣкарано въ Цариградъ въ неволно бездѣйствие, прие да испълнява учителска длъжность въ процвѣтающте-то по онова врѣме Старо-Загорско училищте, дѣто го завари и сама-та Руско-Турска война на 1877 г. Въ ужасна-та катастрофа, която сполѣтѣ Стара-Загора прѣзъ юлий мѣсецъ, изгорѣли на Славейкова многоцѣнни географически и филологически сбирки. До 1880 г. Славейковъ се посвети на политическа дѣятелность въ Княжество България, бѣ прѣдсѣдатель на Народно-то Събрание, а послѣ министръ на вѫтрѣшни-тѣ дѣла, а слѣдъ прѣвратъ-тъ на 1881 г. той се оттегли въ Пловдивъ, дѣто и до днесь държи служба-та на учитель по българский езикъ въ областна-та гимназия. Въ „Наука“ Славейковъ между друго-то обнародва една петоактна драма въ стихове: „Старо-Загорчанка.“

Славейковъ е писалъ доста много и въ проза и въ стихове — подражание, прѣводи и оригинални, нъ негови-тѣ многовидни произведения сѫ пръснѫти въ разни книги, сбирки, и периодически издания, и до днесь оште не сѫ събрани на едно.

Повече-то отъ ранни-тѣ му стихотворения сѫ любовни пѣсни, по подражание на гръцки-тѣ, и не прѣдставлявать литературна стойность; стихотворения-та му въ „Смѣсна Китка“ при всичко, че повечето сѫ слаби подражания на руски-тѣ, нъ свидѣтелствовать вече за поетическо-то дарование на г. Славейкова; най-добри-тѣ му стихотворения сѫ обнародвани-тѣ пô-послѣ въ „Читалиште,“ отъ които „Не пѣй ми се,“ „Жестокость-та ми се сломи“ и „Тогасъ понѣ“ дѫхать съ истински лиризмъ и заслужено привлѣкоха внимание-то на читателе-тѣ. Славейковъ, който е вѣштъ въ българский езикъ, прѣвъ доказа гѫвкость-та му въ поезия-та. Като се числи между първи-тѣ борци по черковний въпросъ, той захвашта въ сѫшто-то врѣме почтенно мѣсто въ редъ-тъ на малко-то ни добри литератори.

Велико влияние е упражнила възъ пробуждание-то духъ-тъ камъ свобода-та на независимость-та у българский народъ доста обширна-та литературна дѣятелность на *Георгий Сава Раковски* (род. въ Котель 1818, умр. въ Букурештъ 1868 г.). Въ личность-та и въ дѣла-та на Раковски се отрази най-нагледно тогавашно-то състояние на умове-тѣ, нужди-тѣ, стремления-та и идеали-тѣ на народъ-тъ ни. Тако-речи едничькъ дѣець по онова врѣме, той писувà, работѝ всичко. Той искаше да обгърне въ своя-та широка дѣятелность всички-тѣ нужди на народъ-тъ ни, да удовлетвори всички-тѣ национални копнѣяния, да осѫштестви най-смѫтни-тѣ и въжделени мечти. Той възсъздаде съ фанатический въсторгъ минѫло-то и приготви бѫдѫште-то. Бѣше въ сѫшто-то врѣме поетъ, историкъ, етнографъ, публицистъ, агитаторъ и хайдутинъ. Нито на единъ български дѣятель животь-тъ не е билъ напълненъ съ толкова неутолима и разнообразна дѣятелность и напъстренъ съ толкова бѣди, приключения и странности. Той се бѣше училъ въ Атина, Парижъ, Цариградъ и въ Русия. Знаеше руский, сръбский, румѫнский, турский, гръцкий, староелинский, французский, арабский и дори отъ чясти санскритский. По кримска-та война той издаде въ Нови-Садъ „Българска деница“, която скоро биде нарочена и спрѣна отъ австрийско-то правителство въ 1857 год.; все по онова врѣме той напечата въ Новий-Садъ книга-та: „Прѣдвѣстникъ Горскаго пѫтника,“ въ която изложи възэрѣния-та си възъ български-тѣ работи, а подиръ малко и „Горский Пѫтникъ“ историческа поема, която се четеше съ ентусиазмъ отъ всичка-та българска младежь. Тя състои отъ расскази за приключения-та въ Стара-планина на нѣколко юнаци побѣгнѫли тамъ отъ насилия-та на турци-тѣ и лаштѫшти да си отмъстять. Бѣлѣжки-тѣ, които идать подиръ тия раскази, се отнасять камъ разни исторически спомени отъ българска-та древность и се

касаѭтъ до много любопитни събития и отъ пò-скорошно-то минѫло наше. Тии и днесь имѫтъ неоцѣнима важность и се четѫтъ съ голѣмо услаждение.

На 1858 година виждаме го учитель въ Одеска-та семинария, на 1860 редакторъ на „Дунавский Лебедь“ въ Бѣлградъ, а въ 1862 г. организаторъ на българска-та чета, готова да земе участие въ война-та, която тогава штѣше да избухне между Сърбия и Турция. Двѣ години подирѣ, той основа въ Букурештъ революционенъ вѣстникъ „Бѫдѫщность“ и се опита да устрои изново българска чета. Врѣдъ тия постоянни скитания и напрегнѫта революционна дѣятелность, Раковски намираше врѣме да се занимава и съ други исторически трудове: на 1857 г. той издаде *„Показалецъ* или ръководство за изслѣдваню народний битъ, езикъ, история и пр.“ Въ това съчинение между други-тѣ, той дава много географически и статистически свѣдения за народъ-тъ ни, описва занятия-та му, земедѣлие-то му, промишленность-та, нрави-тѣ, обичаи-тѣ и поезия-та му. На 1860 той напечата въ Бѣлградъ „нѣколко рѣчи о Асеню първому, великому царю българскому и сыну му Асеню Второ му.“ Авторъ-тъ, като хвърля бързъ критически погледъ на византийски-тѣ историци и ги осѫжда въ невѣрность и пристрастие, излага история-та на царованю-то на двама-та поменѫти български царю, на основание на чисто български паметници, и тѣхна-та дѣятелность прѣзъ кръстоностни-тѣ войни. Както въ това съчинение така и пò-подирѣ въ „Българска старина“ той искарва невѣрно писано-то за насъ отъ чужди историци и се сили чрѣзъ доказателства, повече основани на безпрѣдѣлний му и фанатически патриотизмъ, отъ колкото на здрави исторически данни, да искара Българе-тѣ за първобитенъ народъ въ Европа. . . . . Днесь, когато нии дишаме колко-годѣ свободно и вече гледаме хладнокръвно на извършивши-тѣ се прѣврати, за които горештий умъ на Раковски едвамъ е смѣялъ да мечтае, намъ се видатъ твърдѣ слаби и безъ голѣма стойность поетически-тѣ му съчинения, така и исторически-тѣ му издирвания; и наистина, поема-та „Горски пѫтникъ“ е написана на единъ езикъ съвършенно недостѫпенъ за поезия-та, та и самий му стихъ не притежава ни едно отъ условия-та на стихосложение-то. Нѣма ни прозодия, ни сѫштински ритми, ни колко-годѣ благозвучие. Езикъ-тъ е, както казахме, досущь своеобразенъ и никакъ не е сѫштествовалъ нито на книга, нито въ уста-та на народъ-тъ. Въодушавляванъ отъ неодолимо-то желание, да прѣдстави Българе-тѣ чисто словѣнски народъ, и да направи езикъ-тъ ни близъкъ и вразумителенъ за всички-тѣ словѣне, той е въвелъ падежи, обрати и форми досущь не-

съгласни съ духъ-тъ на езикъ-тъ ни. Въ исторически-тѣ му трудове се съглежда на всякждѣ пакъ тая патриотическа тенденция. При много-то драгоцѣнни открития въ наша-та история и въ наший сърѣменenъ битъ, той е истълковалъ разни събития отъ своя точка на зрѣние-то, безъ да се опира много-много на сама-та историческа наука. Нъ трѣбова ли да кривимъ Раковски въ това? — нѣ. Губи ли Раковски свое-то велико значение като списатель у насъ? —нѣ! Трѣбоваше въ онова врѣме не хладнокръвно обсжждаnю, а патриотически въсторгъ, трѣбоваше нѣ наука, а идеали, трѣбоваше кржгозори за умове-тѣ и огнь за сръдца-та! нѣмаше нищо, а трѣбоваше всичко. Раковски се нае да достави всичко и като не намѣри нито дѣйствителность доста насърчителна, нито врѣме, нито средства достатъчни, той потръси въ фантазия-та си образи, съ които да удовлетвори страшна-та си жажда за национална слава, която го горяше.... И ето защто тая трѣскава дѣятелность по всичко. Народъ-тъ не гледаше скептически на онова, което му казоваше Раковски, защтото Раковски бѣше тълкователь на душа-та на самий народъ, той съзна нужди-тѣ на врѣме-то и за това биде разбранъ. Не се критиковатъ пророци-тѣ, тѣмъ вѣроватъ. Повтаряме, за да оцѣнимъ достойно Раковски трѣбова да си смислимъ пò-напрѣдъ среда-та, обстоятелства-та, врѣме-то, въ което е работилъ, трѣбова да видимъ нужди-тѣ, ламтѣния-та, идеали-тѣ, които е трѣбовало да се удовлетворятъ или създаджтъ. Литература-та на Раковски е своеобразна, всичка-та му ревулюционна дѣятелность е едно извънредно явление, та и сама-та му личность е една исключителность. Въ рѣшителни-тѣ прѣходи въ животъ-тъ на народи-тѣ винаги се раждатъ такива феномени.

Любенъ Каравеловъ, който се яви като продължатель на дѣло-то на Раковски и наслѣдникъ на най-завѣтни-тѣ му мечти, захващта едно най-широко мѣсто въ новѣйша-та история на наше-то възраждаnю и книжнина. Каравеловъ се е родилъ въ Копривштица на 1830 година. Първоначялно-то си образование той получи въ мѣстно-то българско училиште, а пò-послѣ се учи въ Пловдивъ при Н. Герова до сама-та кримска война. На 1857 г. Каравеловъ постжпи въ московский университетъ, дѣто съ жажда изучвà Руский езикъ и литература. Когато студенческий кружокъ въ Москва основа списание-то „Братский Трудъ“ Каравеловъ напечата тамъ първа-та си статия „Славени-тѣ въ Австрия.“ На 1861 Словѣнский благотворителенъ комитетъ го улесни съ средства за да издаде приготвено-то си съчинение „Памятники народнаго бита Болгаръ“, а пò-послѣ той захващта да печата въ Руски-тѣ вѣстници

повѣсти и раскази изъ българский животъ. Като желаеше да се запознае отъ близу съ Сърби-тѣ, той на 1866 г. мина въ Бѣлградъ, а, слѣдъ кратко врѣме, въ Новий-Садъ, дѣто намѣри братски приемъ у наши-тѣ еднoплеменници. Отъ тамъ той прашташе въ сръбски-тѣ периодически издания свои-тѣ повѣсти, писани на сръбский езикъ, които Сърби-тѣ четяха съ голѣмо съчувствие. На 1868 случи се въ Бѣлградъ убиванье-то на князь Михаила. Заподозрѣнъ, че принадлежи на партия-та на Карагеоргиевича, която биде обвинена въ приготовление-то на това убийство, Каравеловъ, заедно съ други привърженници на Карагеоргиевича, биде хванѫтъ и хвърленъ въ тъмница. Нъ подирь шестмѣсеченъ затворъ маджарско-то сѫдилиште го оневини и освободи. Тогава той се прѣсели въ Букурештъ и хвана да издава *„Свобода“*, вѣстникъ, който открито проповѣдваше въстание противъ деспотизмъ-тъ на Турци-тѣ. Освѣнь политически революционни статии, Каравеловъ печаташе тамъ оште свои-тѣ оригинални повѣсти изъ българский животъ, стихотворения и критики. — Именно тая чясть — беллестристика-та — уздрави Каравелову име-то и слава-та въ наша-та история. Сѫшта-та програма и съдържание имаше и *„Независимость“*, която наслѣди „Свобода“. Кѫдѣ 1874 г. той прѣкѫсна „Независимость“ и подкачи издаванье-то на чисто научно-литературно списание *„Знание“* Военни-тѣ събития на истокъ прѣзъ 1876 и 1877 г. прѣкратиха публистическа-та и книжовна дѣятелность на Каравелова. Само на 1878 г. той се накани изново да работи и въ врѣме-то, когато се готвеше да издава новъ политически вѣсникъ, той умрѣ въ Русчукъ. Прѣзъ нѣколко годишно-то си прѣбивание въ Букурештъ, той се трудеше неуморимо да подкладе огнь-тъ за въстание въ България, имаше постоянно сношение съ главни-тѣ агитатори и проповѣдници на идея-та за освобождение-то и бѣше душа-та на всичка-та мисляшта и дѣйствуюшта чясть отъ Българскй-тѣ емиграции въ Румѫния. Нъ Каравеловъ длъжи безсмъртие-то си не толкова на своя-та политическа дѣятелность, колкото на литературна-та си. Той пръвъ захвана да пише оригинални нувели по наший народенъ битъ и даде на езикъ-тъ гладкость и лекость небивала до тогава. Въ негови-тѣ нувели блешти забѣлѣжителний му повѣствователенъ талантъ. Въ много отъ тѣхъ българскй-тѣ характери сѫ схванѫти и въспроизведени до съвършенство. Тии сѫ запечатани съ неизгладимъ и неподражаемъ хуморъ. По-главни-тѣ отъ повѣсти-тѣ му, отъ които нѣкои сѫ първоначялно написани на руски и на сръбски, сѫ слѣдуюшти-тѣ : „Стана“, „Хаджи Ничо“, „Неда“, „Три картини отъ Български животъ“, „На чуждъ гробъ безъ сълзи пла-

чать“, „Българе-тѣ отъ старо врѣме“. Нъ отсѫтствие-то на драматизмъ и яка свръзка между части-тѣ, сѫ слабости, които се забѣлѣжватъ въ повечето му повѣсти. Причина-та на това е бързина-та на съставяние-то имъ. — Както Раковски, както Славейковъ и други подобни дѣятели, Каравеловъ развиваше своя-та дѣятелность въ най-широкъ крѫгъ и въ най-разновидни форми. Той бѣ публицистъ, нувелистъ, поетъ, политикъ, критикъ, педагогъ и пр. Трѣбоваше да се работи по всичко и за всичко и той нѣмà възможность да прѣдаде на всички-тѣ си талантливи творения оная хѫдожествена обработка и съвършенство, които се сполучватъ само чрѣзъ дълго-то обмисляние и трудъ. — Стихотворения-та му, които пьстреха страници-тѣ на „Свобода“ „Независимость“ и „Знание“ сѫ творения дѣйствително оригинални. — Тии имѫтъ повечето обличителенъ и сатирически характеръ. Въ тѣхъ той тò осѫжда лъжливи-тѣ родолюбци, тò подиграва саркастически претензии-тѣ на шарлатанство-то, тò бичова фанариоти-тѣ и турски-тѣ „зулумджие.“ Когато се съберѫтъ въ едно тии ште съставятъ една поетическа сбирка, която винаги ште се чете съ увлѣчение. Нѣ пò-малко сѫ извѣстни и негови-тѣ критики непрѣкѫснато печатани въ периодически-тѣ му издания. Явение-то на тия критики бѣше òврѣме и въ тѣхъ се бичоваше беспоштадно, нъ не винаги беспристрастно, всяко ново, недоврѣло или лошо литературно дѣло. Ядовита-та ирония блика въ всяки редъ; насмѣшки-тѣ, подигравки-тѣ, духовитость-та сѫ отличителни-тѣ имъ чърти и тии имаха несъмнено благотворно влияние възъ развитие-то на наша-та млада книжнина, като разбиха отъ рано притязания-та и самонадѣянность-та на много очевидни бездарности. Слогъ-тъ убоште на Каравелова е текуштъ, строенъ, лесенъ и свободенъ. Такъвъ е той въ всички-тѣ му произведения, отъ който родъ и да сѫ тии, сирѣчь такъвъ, дѣто не умира и винаги се чете съ нарастаюшта сладость. Освѣнь горѣпоменѫти-тѣ произведения Каравеловъ е написалъ една петоактна драма: „Хаджи Димитръ Асеновъ;“ прѣвелъ е пушкинова-та повѣсть „Капитанская дочь“ и е издалъ доста книжки съ научно-въспитателно съдържание, като „Соколъ,“ „Библиотека за дѣца“ и пр. Казова се, че той е помогнѫлъ въ списвание-то на „Мое то пѫтуване по Стара-Планина“ (отъ П. Хитова). Въ „Знание“ е обнародвалъ тоже много научни статиии.

Гавриилъ Кръстевичъ изъ Котелъ, който се е въспиталъ въ Парижъ, има тоже свое мѣсто между наши-тѣ учени писатели. Той се е занимавалъ прѣимуштествено съ филологически, исторически, политически и популярни съчинения. Най-живо участие той

е земалъ въ списвание-то на „Българоки-тѣ книжици.“ На 1871 г. той издаде въ Цариградъ първий доста огроменъ томъ отъ Българска-та си история, възъ която одавна се трудеше. Тамъ той се сили да докаже наше-то племенно родство съ хуни-тѣ. Многочислени-тѣ извори, отъ дѣто е черпалъ и постоянни-тѣ ссилки, които прави на разни историци, доказоватъ специялни-тѣ и богати познания негови по историческа-та наука.

Най-добрий съврѣмененъ нашъ историкъ е *Маринъ Дриновъ* отъ Панагюриште, роденъ на 1838 г. Той се е образовалъ въ Московский университетъ, а за сега държи катедра-та по славистика-та въ Харковский университетъ. — Той е списалъ сериозни книги по наша-та история: „Погледъ върху происхождение-то на Българский народъ,“ „Прѣгледъ на история-та на Българска-та черкова,“ „Заселение балканскаго полуострова Славянами“ (на руски) и други ощте. Много исторически и филологически статии е напечатилъ сѫщто въ периодическо-то списание, което до война-та се издаваше въ Браила, а сега се е подновило въ София. Остроумната критика на исторически-тѣ източници и безпристрастний, освободений отъ всякаква национална тенденция погледъ неговъ съединенъ съ основателность-та и ясность-та, — ето отличителни-тѣ чърти на трудове-тѣ му.

За исторически авторитетъ у насъ минова и *Иосифъ Иречекъ*, Чехъ родомъ, нъ който се е посвѣтилъ прѣимуштествено на обработванье-то и освѣтление-то на наша-та история. Негова-та Българска история напечатана вече на нѣмски, чехски и руски, му е доставила всеобшта извѣстность и въ странство и у насъ. Той е написалъ и обнародвалъ въ периодически-тѣ списания ощте разни сериозни статии по наша-та история и съврѣменний битъ: „Изъ нова България,“ „Изъ Источна Румелия,“ „Георги Страшимиръ“ и пр.

По филология-та, освѣнь споменѫти-тѣ пò-прѣди писатели сѫ работили сѫщто и Найденъ Геровъ, вѣштъ познавачь на Българский езикъ, той се е трудилъ и надъ Българский рѣчникъ, отъ който прѣди петнадесеть години се напечатиха само първи-тѣ букви; той е обнародвалъ „нѣколко мисли върху Българский езикъ“ и разни ощте малки статии по правописание-то. Въ всички-тѣ си филологически трудове Геровъ е имало за главна цѣль прѣпорѫчание-то на едно правописание основано единственно на етимология-та и съгласно съ правописание-то на стари-тѣ наши литературни паметници. *Иванъ Богоровъ*, освѣнь вѣстници политически е издалъ въ разни врѣмена сбирки отъ народни пѣсни, описания на

пжтешествия, граматики и единъ доста добръ французско-българский и лошь българо-французский рѣчникъ. Въ послѣдни-тѣ години той издава периодически разни списания и брошурки („Книговиште“ „Упжтваню“ „Наковалня“ и др.), съ които се старае да прѣустрои езикъ-тъ и да му даде единъ съвсѣмъ страненъ и невъзможенъ сглобъ. Въ нѣкои отъ тия трудове се съглежда явно-то стремление на Богорова да порази съ оргиналность и причудливость, като прѣпоржчва единъ начинъ на мисленю и писаню съвършено противни на духъ-тъ на езикъ-тъ ни и на здравий разумъ. Изъ помежду събирателе-тѣ на народни пѣсни извѣстни сж оште братя *Миладинови, Василий Чолаковъ и Верковичъ*. Най-добрий и богатий сборникъ, безъ съмнѣние, е сборникъ-тъ на Миладинови. Въ него сж събрани огромно количестве пѣсни, повечето пѣяни въ Македония, чрѣзъ което наша-та литература се обогати съ едно неоцѣнимо съкровиште отъ народно-то творчество. Чолаковий сборникъ съдържа, освѣнь народни пѣсни и голѣмо количество пословици, гатанки, прикаски простонародни, описание на обряди и повѣрия. Сборникъ-тъ „Вѣда Славянъ“ отъ бошнякъ-тъ Верковича (печатана въ Русия, 2 тома), прѣдставлява една истинска гатанка за учени-тѣ Слависти. Споредъ увѣрение-то на Верковича, който е живѣлъ близу 30 години въ Пересъ, тия пѣсни той ги е събралъ отъ уста-та на родопски-тѣ помаци въ Неврокопско. Въ тѣхъ се споменова Орфей, Александръ македонский и други исторически лица и събития отъ до християнска-та епоха. Това прави много авторитетни историци да се съмнѣвать въ подлинность-та на тия сбирки, състояшти отъ нѣколко десетини хиляди стихове. При всичко това, тоя въпросъ остая не рѣшенъ до когато не стане лична и обстоятелна провѣрка въ сами-тѣ мѣста, дѣто сж събирани пѣсни-тѣ.

Христо Ботевъ, роденъ на 1848 въ Калоферъ и умрѣлъ геройски въ бой-тъ при Враца на 1876 г., чрѣзъ своя поетически талантъ, държи важно мѣсто въ ликъ-тъ на наши-тѣ народни поети. Той се е въспиталъ въ Русия и прѣди да свърши нѣкое училиште, той мина въ Бесарабия, а пò-послѣ въ Ружния, дѣто учителствовà въ Българскитѣ училишта въ Комратъ, Браила, Александрия и пр. На 1874 г. той списовà заедно съ Каравелова, „Независимость“ и пò-послѣ, самъ прѣдприе издаваню-то на „Знаме“ дѣто проповѣдваше борба съ тирани-тѣ. На 1876 г. по врѣме-то на панагюрско-то движение той събра нà-бързо една чета отъ 230 распалени патриоти и мина по парахода „Радецки“ на българский брѣгъ при Козлодуй, за да се притече на помошть на въстанжли-тѣ си братия въ балканъ-тъ. Нъ слѣдъ нѣколко битки

съ турски-тѣ войски и башибозуци, между които най-упорна-та — при Миленъ-камень, надъ село Баница, дѣто ако и да бѣше заобиколенъ отъ нѣколко хиляди неприятели, одържа побѣда; той падна убитъ въ бой-тъ при Враца, на мѣсто-то називаемо Вирслѣць. Прѣзъ малко-то спокойно врѣме, което му оставаше въ Ромжния, той написа и напечата на вѣстници-тѣ нѣколко свои стихотворения, въ които се отрази ясно поетический му талантъ. Между най-добри-тѣ му се считатъ: „Проштаванье" написано по образецъ на народни-тѣ пѣсни: „Дѣлба,“ „Пристапала,“ „Хаджи-Димитръ“ и „Молитва.“ Въ всички-тѣ тия кратки творения свѣти пламенна душа, жива мисль, беспардонна вражда противъ притѣснители-тѣ на човѣкъ-тъ, и жажда за борба съ тѣхъ.

Н. Козловъ е написалъ нѣколко стихотворения, които му даватъ мѣсто между наши-тѣ поети. Той пише по духъ-тъ на народна-та поезия и съ голѣма сполука въспроизвожда хубави-тѣ ѝ образи и форми въ свои-тѣ епически расказы; „Хайдутъ Сидеръ“, и „Мечка стръвница.“ Творения-та му се отличаватъ съ изобразителность и текуштъ слогъ.

Н. Михаиловски се счита за единъ отъ добри-тѣ български стилисти. Той е свършилъ високо образование въ Русия и, слѣдъ завръштанье-то си, бѣше дълго врѣме учитель въ Търново. Търновско-то училиште е цьвтѣло тогава и е извадило много отлични ученици. Михаловски е познатъ въ литература-та ни, като добръ прѣводачь. Той е обнародвалъ, освѣнь това, подъ псеводнимъ-тъ Маккавеевъ, нѣколко оригинални и прѣведени стихотворения, печатани въ „Читалище“.

С. Захариевъ, родомъ отъ Т. Пазарджикъ, е извѣстенъ съ свои-тѣ археологически издирвания, печатани въ разни списания (Книжици, Гайда, Читалиште). Той е съставилъ едно описание на Татаръ-Пазарджиска-та кааза, въ етнографическо, географическо и историческо отношение, и е прѣвелъ „Невѣнка, болярска дъштеря.“ Освѣнь това той е написалъ своя-та автобиография, която е оставилъ да се печата подирь смърть-та му, нъ и до сега не е издадена. Тя ште бѫде единъ драгоцѣненъ паметникъ за наша-та история особено по черковний въпросъ, въ който С. Захариевъ е слѣдовалъ въ всичко-то му развитие, и въ който е зелъ живо участие, особено съ свои-тѣ писма до много обштини въ Македония, които е поощтравалъ на борба.

Добре П. Войниковъ, изъ Шуменъ, е основатель-тъ на Българска-та драматургия. — Той първъ написа и постави на сцѣна-та драми, на които теми-тѣ бѣха зети отъ народна-та ни история,

Въ продължение на нѣколко години негови-тѣ драматически произведения се прѣдставяха въ пò-главни-тѣ градове на Ружния и България. Тии имаха голѣмъ успѣхъ, защото искарваха прѣдъ очи-тѣ на Българинъ-тъ, въ живи образи, давноминжла-та славнѫ старина, и възбуждаха въ души-тѣ непонятенъ въсторгъ. Тии отговаряха на нужда-та на врѣме-то, тии повдигаха посърнжла-та българска душа, чрѣзъ наумѣваню то на свѣтли дни; тии пробуждаха въ сръдца-та голѣми чувства чрѣзъ изображение-то на голѣми събития. Ето защо име-то на Войникова бѣше така популярно на врѣме-то си, а драми-тѣ му, при всичка-та си слабость въ хѫдожествено отношение и отсѫтствие на талангъ, ще останѫтъ и за напрѣдъ почетни паметници въ наша-та драматическа литература. Войниковъ е писалъ както казахме драми само изъ исторический ни битъ. Тии сѫ „Велислава“ „Покръщтение на прѣславский дворъ“ „Крумъ страшний“ „Райна Княгиня“ „Стоянъ Войвода“ и др, Освѣнь това той е написалъ двѣ комедии: „Поевропейчваню на единъ турчинъ“ и „Криворазбрана-та цивилизация“, които сѫ и пò-сполучливи-тѣ му творения. Трѣбова още да му вмѣнимъ въ заслуга издаваню-то „Българска история“, въ която събития-та, споредъ обичай-тъ и нужда-та на оная епоха, сѫ изложени въ патриотически духъ. Той е написалъ и едно рѫководство по словѣстность-та.

Първа-та добра драматическа пиеса на български е написана отъ *Василя Друмева* („Иванку“). При всичко, че въ нея се срѣщтать важни недостатъци, особено въ развитие-то на характери-тѣ, тя е едно сполучено съчинение, и обѣщтаваше за напрѣдъ пò-съвършенни творения отъ авторъ-тъ си, нъ г. Друмевъ не е издалъ вече нищо отъ тогава. Освѣнь тая драма, той е написалъ първа-та оригинална българска повѣсть „Нещастна фамилия,“ въ която се описвать страдания-та на народъ-тъ по врѣме-то на кѫрджалии-тѣ, и една повѣсть, която се обнародваше въ в. „Съвѣтникъ“ „Благодѣтель и ученикъ,“ нъ която е недовършена. Още въ първи-тѣ си тия опити, г. Друмевъ прояви истински повѣствователенъ талантъ.

Освѣнь Войникова и Друмева по драматурия-та сѫ работили: *Доброплодний* (комедия „Михалъ“), Теодосий Икономовъ („Ловчанский Владика“, троактна драма), *К. Величковъ* („Святославъ и Невѣнка.“ „Отечество,“ „Виченэо и Анжелина“), *Фингофъ* („Награденъ подвигъ“), *П. Станчевъ* („Османъ-паша, Биконсвилдъ, Ботевъ и пр).“ *Шишковъ* („Глезенъ, Мирчо“) *Ив. Вазовъ* („Михалаки Чорбаджи“). По повѣствотателна чясть имаше, освѣнь спо-

менжти-тѣ пò-оттатъкъ, слѣдуюшти-тѣ оште повѣсти и расказн: „Споменъ отъ тъмници-тѣ ми" отъ *Св. Миларова*, който проявлява въ това си съчинение, истински повѣствователенъ талантъ, въображение и владѣние на езикъ-тъ. „Жертви отмъштение" отъ *Величкова;* „Изгубена Станка" и „Злочестна Кръстинка" отъ И. *Блъскова*; „*Десеть дневно царование*" отъ *А. Шопова*; „Не одавна," „Митрофанъ" и „Единъ кжтъ отъ Стара-планина" отъ И. *Вазова*; „Маштиха" и „Баба Рада" отъ С. Бобчева „Епизодъ отъ Мехадия, отъ В. *Поповича*.

По поезия-та сж работили или работать оште: *Чинтуловъ* (разни бунтовни пѣсни); *Пишурка „Рахилъ" „Куткудячка", „Дядо попъ," Илия* С. Стамболовъ (поема „Башта и Синъ" и други дребни стихотворения), „И. *Вазовъ* („Прѣпорецъ и гусла" „Тжги-тѣ на България," „Избавление", „Майска Китка," „Грамада" „Гусла" и др.) В. *Поповичъ* („Дѣтска Гусла" и разни лирически стихотворения) *Франгя* („Вѣнецъ на Българска-та муза"); П. Ивановъ (сбирка стихотворения) и др.

Между сполучни-тѣ прѣводачи на чужди изяштни творения могжть да се споменять: *Михаловски* („Телемакъ отъ фенелона, „Послѣдни-тѣ дни на Помпея, отъ Бютлера Литона), Н. *Бончевъ* (Тарасъ Булба отъ Гоголя, „Разбойници" отъ Шилера) *Наботковъ* (Вій отъ Гоголя, На канунѣ, отъ Тургенева); Ив. Ев. *Гешевъ* (93 година, отъ Хюго) Ив. *Саллабашевъ*: (Пжтуване около свѣтъ тъ, отъ Жюлъ Верна); М. *Балабановъ* („Скжперникъ" отъ Молиера и „Дяволско Блато" отъ Жоржъ Зандъ), Ив. Славейковъ (Юлий Цезаръ, отъ Шекспира). *Франклинъ* отъ с. Бобчева.

Пò-голѣмо развитие у насъ е взела научно-педагогическа-та литература. Необходима-та и постоянна потрѣбность за учебни и училиштни книги, която отъ година на година нарасва заедно съ напрѣдъкъ-тъ на народно-то образование у насъ, е прѣдизвикало прѣвождание-то отъ европейски езикъ и съставяние-то на безбройно количество книги за въ училишта-та, и, може да се каже, че голѣми способности сж се посвѣтили и посвѣтявать се единствено на удовлетворение-то на тая нужда. Отъ пò-извѣстни-тѣ прѣводачи или съставители на учебници могжть да се споменжть: Момчиловъ, Я. Груевъ, Н. Михаиловски, Т. Икономовъ, Г. Караджовъ, Т. Шишковъ, Гюзелевъ.

Голѣма заслуга сж принесли на дѣло-то на народно то образование двама-та главни книгоиздатели въ Пловдивъ: Хр. *Дановъ* и Д. В. *Манчовъ*. Първий е издавалъ прѣимуштественно учебници за пò-горни-тѣ класове, вторий особено е далъ силно улесне-

ние на първоначялно-то образование чрѣзъ свои-тѣ книжки „Баштинъ Езикъ“ и други, които стоять на първо мѣсто въ наша-та педагогическа книжнина. Д. В. Манчовъ е първий, който въведе учение-то по новий начинъ у насъ въ начялни-тѣ училишта.

Днесь въ цѣла България се издавать двѣ научно-литературни списания: „Периодическо списание“ въ София, и ежемѣсечно списание „Наука“ въ Пловдивъ; а въ Стара-Загора се издава отъ Д. *Наумова* ступанский листъ: «Земледѣлець.»

ПРИКАСКИ.

Единъ змей и Хитръ Петръ.

I.

Едно врѣме имало змееве и били много юнаци. Тии имали крила и опашки, носили луспави дрѣхи, които свѣтили като слънце. Змееве-тѣ ходили по земя-та и по седѣнки. Кога ставало война, змееви-тѣ се загубвали: отивали на бой да се бижть. Тии не се виждали въ бой-тъ, нъ на която страна помагали, тя надвивала.

Тия юнаци се изгубили откакъ се нашьлъ барутъ-тъ. Отъ тогава излѣзли на свѣтъ-тъ хитри и враговити людье, които зели да се бижть съ хитрость, а кѣ съ юначество.

Когато билъ останжлъ само единъ змей на свѣтъ-тъ, еднжжь го срештнжлъ единъ хитръ човѣкъ, който се викалъ Хитръ Петръ, и му реклъ: „Юначе! като си толкова юнакъ, можешь ли да стиснешь желѣзо, да пустне вода.“ Змей-тъ отговорилъ: „да видж!“ Хитръ Петръ му подалъ единъ пржтъ желѣзо. Змей-тъ стиснжлъ желѣзо-то колкото си можалъ, нъ не капнжло ни капка вода. Хитръ-Петръ реклъ: „чакай сега и азъ да стисна.“ Той зелъ скришомъ въ шепа-та си малко прѣсно сиренье, стиснжлъ съ него желѣзо-то и истекла вода. Змей-тъ се зачудилъ на това юначество и поканилъ Хитръ-Петръ да се побратимять, и се побратимили.

Слѣдъ това змей-тъ и Хитръ-Петръ тръгнжли да пжтовать заедно. Вървѣли, вървѣли и дошли до една узрѣла чьрѣша. Змей-

тъ зелъ да бере чърѣши и да яде: а Хитръ-Петръ не можалъ да стигне, та се въртѣлъ наоколо, като че ужь му се не ядѫтъ чърѣши. Змей-тъ хванѫлъ чърѣша-та за връхъ-тъ, та я навелъ да я обере всичка-та. Тогава и Хитръ-Петръ оловилъ единъ клонъ и зелъ да яде и той. Змей-тъ се наялъ и пуснѫлъ чърѣша-та, а Хитръ-Петръ отеднѫжъ се нашълъ отвѫдъ дрѣво-то, и паднѫлъ въ една тръника отъ която искочилъ единъ заекъ. Змей-тъ му реклъ: „што стори, побратиме!„ Хитръ-Петръ отговорилъ: „Прѣскочихъ да уловя оний заекъ, што бѣга!“ И змей-тъ повѣровалъ.

II.

Слѣдъ това змей-тъ и Хитръ-Петръ тръгнѫли пакъ да пѫтоватъ. Вървѣли што вървѣли, дошли до една голѣма гора. Змей-тъ угладнѣлъ и реклъ на Хитръ Петръ: „хайдѣ да заградимъ тая гора, та да изловимъ дивячь-тъ изъ нея.“ Хитръ-Петръ му отговорилъ: „хайдѣ.“ Змей-тъ зелъ да влѣче цѣли клади и голѣми пьне, а Хитръ-Петръ избиралъ малки трупчета, та пушилъ само дупки-тѣ, што оставали между голѣми-тѣ клади. Змей-тъ видѣлъ това нѣшто, нъ ништо не реклъ: заштото на онова врѣме юнаци-тѣ не се прѣпирали за малки работи.

Като заградили гора-та, змей-тъ влѣзлъ въ нея и зелъ да лови мечки, вълци, лисици, сърни и диви кози, и да ги трупа на купъ. А Хитръ-Петръ се загубилъ. Змей-тъ зелъ да го вика: викалъ, викалъ и по едно врѣме Хитръ-Петръ се обажда отдалече. Слѣдъ малко, ето ти го иде и носи двѣ птичета хвъркачета и вика на змей-тъ: „Видишь ли? Азъ могѫ да ловѭ хвъркати птици; не е юначество да ловишь онова, што ходи по земя-та, а онова што хвърка.

Слѣдъ това змей-тъ и Хитръ-Петръ наклали единъ голѣмъ огнь подъ едно дрѣво. Змей-тъ одралъ всичкий дивячь, нахвърлялъ месо на огнь-тъ да се пече и казалъ на Хитръ-Петръ: „сѣдай, побратиме, да ядеме.“ Сѣднѫли. Змей-тъ зелъ да яде змейски, юначки; а Хитръ-Петръ се смаялъ като видѣлъ, та за да се покаже, че и той ужь яде юначки, зималъ голѣми кѫсове месо, и изялъ ги не изялъ ги, хвърлялъ ги задъ него си, кога се загледвалъ змей-тъ.

III.

Вечерь-та змей-тъ поканилъ Хитръ-Петръ да иде да спи у тѣхъ. Хитръ-Петръ отишълъ. А змей-тъ приказалъ на майка си всичко, што видѣлъ отъ Хитръ-Петръ, и ѝ казалъ оште, че Хитръ-Петръ, е пò-юнакъ отъ него.

Майка му го научила да убие Хитръ-Петръ прѣзъ нощь-та тамъ, дѣто спи. Нъ кога приказовали за това нѣщто, Хитръ-Петръ ги чулъ, та станжлъ отъ легло-то си и турилъ на мѣсто-то си каменю, па ги завилъ съ завивка-та си. Змей-тъ послушалъ майка си, зелъ си най-тежкий боздуганъ и отишьлъ въ прустъ-тъ, дѣто спалъ Хитръ-Петръ. Штомъ приближилъ до легло-то му, захванжлъ да удря каменю-тѣ колкото си може съ боздуганъ-тъ и ги направилъ на пѣсъкъ. Слѣдъ това реклъ на майка си: „Наистина, мале, тоя човѣкъ билъ голѣмъ юнакъ и пò-юнакъ отъ мене; кога го удрѣхъ пушташе дори искри." Нъ змей-тъ незналъ, че Хитръ Петръ слушалъ задъ врата-та. Утринь-та, кога съмнжло, ето ти и Хитръ-Петръ се показалъ на врата-та. Змей-тъ му реклъ: „абе, отъ дѣ изникна?" Хитръ-Петръ отговорилъ: „Е, да ти кажж ли! мене никой не може да ме убие, че сьмь калѐнъ." Змей-тъ и майка му се зачудили, като чули това нѣщто. Змеева майка рекла: „кога е така, хайдѣ да калишь и моя синъ." Хитръ-Петръ казалъ: „да го калж, нъ ако може да търпи." — Змей-тъ му отговорилъ: Търпѣвамь, стига да станж юнакъ като тебе." — Хитръ-Петръ казалъ: „Е кога е така, възварѣте единъ голѣмъ котелъ вода и ми приготвѣте една бъчва." Възварили вода и приготвили една бъчва. Хитръ-Петръ реклъ: „хайдѣ сега, юначе влизай въ бъчва-та да те калж!" Змей-тъ на радо сръдце влѣзлъ: Хитръ-Петръ го залѣлъ съ врѣла-та вода и запушилъ бъчва-та. Змей-тъ зель да шава въ бъчва-та, а майка му му рекла: „търпи, синко търпи да се калишь добрѣ". Пoслѣ Хитръ-Петръ казалъ на майка му: „нека седи сега до довечера, та че тогава ште го извадимъ," и си отишьлъ.

Змеева майка чакала и погледвала за Хитръ-Петръ; нъ го нѣмало никакъвъ, кога зело да се смрачава, гя отворила бъчва-та — и што да види! Змей-тъ се озжбилъ. Отъ тогава насамъ змееви-тѣ се изгубили отъ свѣтъ-тъ. Казовать, че ги има оште, нъ не се исказовать. *(изъ Баш. Езикъ.)*

Рибарь, лисица и вълкъ.

I.

Имало единъ дѣдо и една баба. Еднжжь дѣдо реклъ на баба-та: „ти, бабо, сѣди тука, та сготви, па азъ штж ида на риба." Дѣдо отишьлъ ловилъ, ловилъ, и наловилъ два коша риба, па натоварилъ конь-тъ и тръгнжлъ да си иде. Една лисица го съгледала и си рекла: „чакай да сторя една игра на тоя дѣдо: да му зема

риба-та." Отърчала напрѣдъ, та легнжла на пжть-тъ и се прѣсторила на умрѣла. Дѣдо я видѣлъ и реклъ: „а, найдохъ на бабата лисица да си подплати клашникъ-тъ." Зелъ я и я метнжлъ възъ риба-та, па си повелъ конь-тъ. Дѣдо си води конь-тъ и назадъ се необрѫшта. Лисица-та полекичка хвърляла риба-та една по една, доклѣ я исхвърлила всичка-та, па тогава хрипнжла и тя отъ конь-тъ безъ да я усѣти дѣдо. Дѣдо вървѣлъ, вървѣлъ, и си отишьлъ, па извикалъ на врата-та: бабо, бабо, я излѣзъ да видишь, какво ти нося: и риба, и кожухъ!" Баба-та исхвръкнжла отъ радость и, кога отишла што да види! нито риба има, нито кожухъ, а само праздни кошове.

II.

Лисица-та принесла риба-та у дома си и я накачила по стѣни-тѣ. Вълкъ-тъ отишьлъ за огнь у лисица-та, а тя му рекла: влѣзни та си земи, нъ да не погледнешь нагорѣ, има тръние, та ште ти избодѫть очи-тѣ." Вълкъ-тъ не можилъ да се стърпи, та погледнжлъ нагорѣ и видѣлъ риба-та. Вълкъ-тъ излѣзлъ и реклъ: „кума лѣсо, ти си имала много риба! я дай и мене да си похапнѫ, че съмь много гладенъ!" Лисица-та му рекла: „иди си налови, та яжь!" Той ѝ реклъ: кждѣ има да си наловя? Тя му рекла: „Тамъ е подъ водѣница-та! Вържи си една кошница на опашка-та, пробий една дупка на лѣдъ-тъ и пустни кошница-та у вода-та, па думай: влѣзни, рибо, въ кошница! влѣзни, рибо, въ кошница; и ште си наловишь много."

Вълкъ-тъ си вързалъ кошница на опашка-та, па отишьлъ подъ водѣница-та, та пробилъ дупка на лѣдъ-тъ, спустнжлъ кошница-та у вода-та, па зелъ да си дума: „влѣзни, рибо, въ кошница! влѣзни, рибо, въ кошница!" А лисица-та забикалѣла наоколо и викала полекичка: замразни опашко, замразни опашко!" Вълкъ-тъ я попиталъ: „какво думашь, кума лѣсо?" — Това кумче, което думашь и ти. Вълкъ-тъ седи и все си дума: „влѣзни, рибо, въ кошница! влѣзни, рибо, въ кошница!

Вълкъ-тъ седѣлъ, седѣлъ па попиталъ: „да седя ли оште, кума лѣсо!" Лисица-та му рекла: „поседи, поседи, оште: азъ штж ти кажж, кога дойде врѣме?" Лисица-та кога видѣла, че замръзнжла добрѣ опашка-та на вльк-тъ, рекла: а, сега, кумче, тегли!" Вълкъ-тъ потеглилъ, нъ неможилъ, да си истегли опашка-та.

„И па ти кумче! искашь риба, па сеге не теглишь!" Вълкъ-тъ реклъ: „тегля кума лѣсо, нъ риба много:" Лисица-та рекла: чакай да повикамь да ти помогнжть. Отърчала лисица-та на водѣни-

ца-та и зела да вика: водѣнчарю, водѣнчарю! вълкъ подъ водѣница-та! Водѣнчарь-тъ и други излѣзли кой съ тояга кой съ дърво и се спустнѫли да бижѫтъ вълкъ-тъ. Вълкъ-тъ, като видѣлъ, потеглилъ съ все сила и си откѫснѫлъ опашка-та, па се спуснѫлъ да бѣга на кѫдѣто му видятъ очи.

Въ това врѣме водѣнчарь-тъ си билъ направилъ каша. Лисица-та влѣзла у водѣница-та, та изяла каша-та и си намазала глава-та, па си излѣзла. Вълкъ-тъ отъ ядъ отишьлъ да си отврѫщта на лисица-та и, като я видѣлъ, рeклъ: „ахъ ти, ти такъва и онакъва! защто ме измами? я вижь кървие-тѣ на опашка-та ми.“ А лисица-та му рекла: „Да видимь кого биха пò-вече: мене или тебе! Мене биха, биха, и ми расцѣпиха глава-та, та ми истече мозъкътъ. Я дай да те яхна да ме поносишь?“ Лисица-та се качила на вълкъ-тъ и си думала полекичка: „боленъ здравъ носи, боленъ здравъ носи.“ Вълкъ-тъ я попиталъ: „какво думашь кума лѣсо?“ — „Нѣщто си бая за глава-та, кумче.“ *(изъ Баш. Езикъ.)*

Царь, Царица и Царски синъ.

Имало единъ царь, който напуснѫлъ жена си и се оженилъ за друга. Като напуснѫлъ първа-та си жена, която била тежка, далъ ѝ едно голѣмо мѣсто да си влада на него, и ѝ заржчалъ: ако роди момиче да си седи при нея, тя да си го гледа, а ако е момче, отка поотрасне да го прати при него. Отишла си жена-та на онова мѣсто. Минѫло се, што се минѫло, тя родила момче. Расло момче-то и порасло, и тя го пратила и на школьо, та го изучила на дълбока книга. Като порастнѫло вече момче-то голѣмо, майка му му рекла: Синко! Намѣри си нѣкой човѣкъ да те заведе при бащта ти. То отишло и намѣрило едного да го заведе. На заранъ-та момче-то отишло на школьо-то, а майка му замѣсила една турта и я пратила по оня човѣкъ да му я носи на школьо-то.

Човѣкъ-тъ, като я носилъ, отчупилъ си мьнинко отъ турта-та да я види каква е, и тогава я занеслъ, па му я далъ на школьо-то. Вечерь-та, като си дошло момче-то, попитала го майка му за турта-та, да ли му е занесена, и цѣла ли е била, или е чупено отъ нея. Малко нѣщто, казало момче-то, бѣше отчупено отъ нея.

Прѣмислила си майка-та: тоя човѣкъ не ще да го заведе до мѣсто, ами ще го нѣкѫдѣ утрепе, и рекла на момче-то да распѫди тоя човѣкъ и да хване другъ. Момче-то хванѫло единъ циганинъ.

На другий день майка-та замѣсила турта и я пратила по циганинъ-тъ да я носи на момче-то на школьо-то. Циганинъ-тъ непокжтнжлъ турта-та хичь, а я занеслъ та му я далъ. Вечерь-та, като се научила майка му че турта-та била непокжтната, казала на синъ-тъ си да се стѣга за вървение. Додѣ се той стегнжлъ майка му му направила ферманъ-тъ, че е истински царски синъ, дала му го и испратила ги. Вървѣли, вървѣли и дошли до едно мѣсто, дѣто нѣмало вода, а па тии били ожеднѣли и двамина-та. Дирили много вода и едва намѣрили единъ вжбелъ, безъ кутель, и нѣмало съ какво да извадять вода, царский синъ каралъ много циганинъ-тъ да влѣзе въ вжбелъ-тъ да извади вода, а той нештѣлъ, а му викалъ: ако си жеденъ влѣзъ и пий. Той като ожеднѣлъ много вижкнжлъ се въ вжбелъ-тъ и като се напилъ, зелъ да излази; ала циганинъ-тъ се прѣпрѣчилъ, та го непушталъ и искалъ да го тикне да се удави. Молилъ му се царский синъ да го пусне, а той го непушталъ и му думалъ : дай си ферманъ-тъ у менъ и да те пуснж. Нему като му домиляло за животъ-тъ, далъ си ферманъ-тъ, а циганинъ-тъ па го не пушталъ, а искалъ да го удави. Викалъ му, ха! да те пуснж, па да ме обадишь. Момче-то, като неможяло съ друго да го увѣри, че неште каже никому, проклело се въ животъ-тъ си, че неште да го обади и така го пуснжлъ, и той станжлъ измикеринѣ на циганинъ-тъ, а па циганинъ-тъ се показалъ царски синъ. Вървяли што вървяли и стигнжли при царь-тъ.

Далъ циганинъ-тъ ферманъ-тъ, и царь-тъ го приялъ за синъ, а момче-то му било слуга; боялъ се пакъ циганинъ-тъ да не би да се искаже момче-то и чудилъ се, какъ да го прѣмахне. Научилъ се циганинъ-тъ, че имало единъ царь въ друга земя, та ималъ дъштеря, и кой иде да му я иска все го убивалъ. Намислилъ си той да го прати при оня царь да иска дъштеря му па да загине.

Като тръгнжло момче-то съ нѣколко души на пжть и вървѣли што вървѣли, срештнжли на пжть-тъ една сюрия мравки. Момче-то, като ги видѣло, заржчало на негови-тѣ си да се отбижть отъ пжть-тъ, додѣ си заминжть мравки-тѣ.

Тия като стояли на страна, изминжли мравки-тѣ, и най-сетнѣ ишла една голѣма мравка и рекла на момче-то: като ми направи това добро, какво добро искашь отъ мене. Той отговорило: ти си мравка и какво добро можешь да ми направишь? Мравка-та си откжснжла едно крилце, дала го на момче-то и му рекла: азъ знамь кждѣ стводяшь и азъ штж ти дотрѣбовамь. — Ти да понагрѣешь на огнь-тъ това крилце, и азъ штж додж. Той земалъ крилце-то и скрилъ го. Вървѣли што вървѣли, и видѣлъ на едно мѣсто, че срешта ловили орлета; той откупилъ съ пари орлета-та, па ги оставилъ да си живѣжть.

Дошла орлица-та при момче-то и му рекла: ти като ми направи това добро, какво искашь отъ мене? Отговорило момче-то: ти си пиле и какво добро можешь да ми сторишь? Азъ знамь кждѣ отивашь, му рекла, и штж ти дотрѣбовамь. Откжснжла тя едно перце, дала му го и му казала: понагрѣй го на огнь-тъ и азъ штж дойдж. Заминжли отъ тамъ; момче-то намѣрило дѣца, че ловили штъркелчета. Откупилъ и тѣхъ съ пари па ги пуснжлъ да живѣжтъ. Штъркелъ-тъ, като дошьлъ, попиталъ го и той какво добро да му направи? И той откжснжлъ перце и му далъ. Штж ти дотрѣбовамь, му казалъ и той, и му заржчалъ да нагрѣе на огнь-тъ перце-то, та да дойде при него. Той зелъ перце-то и скрилъ го. Вървѣли што вървѣли, дошли до една вода, дѣто били хванжли рибари една риба. Той откупилъ и нея и пуснжлъ я въ вода-та да си живѣе; а риба-та му рекла: кое добро искашь отъ мене? Ти си риба и какво добро можешь да ми направишь, отговорило й. Откжснжла една луспа и му я дала, като му казала: азъ знамь кждѣ отивашь и штж ти дотрѣбовамь; нагрѣй на огнь-тъ луспа-та и азъ штж дойдж.

Най-послѣ стигнжли при царь-тъ. Момче-то казало: помози Богъ царю! поклонило се на царь-тъ, и той го поздравилъ и приялъ. Азъ сьмь пратенъ отъ еди кой си царь да искамь дъштеря ти за синъ-тъ му, казало момче-то, штешь ли да ни я дадешь? Намъ е за даванье и зашто да ви я не дадемъ? Вѣчерь-та, като се мржкнжло, зелъ царь-тъ едно кило ченица, едно кило ржжь, едно кило ичимикъ, царевица, просо, овесь и ги размѣсилъ всички-тѣ наедно и реклъ на момче-то: ти си дошьлъ за мома и нии ште ти я дадемъ, ама имаме адетъ да ти дадемъ това, та тая ноштъ да разлжчишь всичко башка по башка, така ште ти дадемъ мома-та, ако ли ненаправишь това ште те загубимъ. Прѣмислило си момче-то, че това човѣкъ никога неможе да направи. Дошло му на умъ и нагрѣяло крилце-то на мравка-та, и тоя часъ дошла мравка-та при него, и той й казалъ што му е заржчалъ царь-тъ.

Мравка-та като викнжла всички-тѣ мравки и за въ часъ разлжчили зърно по зърно, башка по башка всичко што било размѣсено. Като се съмнжло и царь-тъ видѣлъ всичко свършено, исмислилъ па друго: да найдешь, реклъ му царь-тъ, едно дѣте отъ три години умрѣло и да го съживишь. Ако го съживишь ште ти дадемъ мома-та, ако ли го не съживишь штж те загубимъ. Прѣмислило си то, че това човѣкъ неможе да направи; нагрѣяло перо-то на штъркелъ-тъ, и той за въ часъ дошьлъ при него и то му всичко приказало. Штъркелъ-тъ отишьлъ нѣкждѣ та му донеслъ едно шише жива вода и му реклъ: отъ тая вода го полѣй, и то ште се съживи. Той попиталъ една бабичка: дѣка

има дѣте отъ три години умрѣло? Бабичка-та му казала, дека има, и той му ископалъ кокали-тѣ и ги наредилъ, кой дека трѣбовало, полялъ го съ жива-та вода и дѣте-то оживяло. Нѣмало царь-тъ вече што да му чини друго, ами го пратилъ да иде при мома-та; а па мома-та била въ една кула въ море-то, а царь-тъ му недавалъ лодка да иде съ нея до мома-та. Той си помислилъ, че това човѣкъ не може да направи, нагрѣялъ на огнь-тъ перце-то на орелъ-тъ, и тоя часъ орелъ-тъ довтасалъ и той му приказалъ всичко. Орелъ-тъ тогава го зелъ на гърбъ-тъ си и хвръкнѫлъ, та го занеслъ при мома-та въ кула-та. Момче-то ѝ приказало, че е дошло за нея и тя съ радость пристанѫла. Качили се и двама-та въ лодка-та и излѣзли на сухо. Като плували изъ море-то, мома-та си испуснѫла пръстень-тъ. Царь-тъ му реклъ тогава: додѣ се ненамѣри пръстень-тъ не давамъ мома-та. А той, като се досѣтилъ, нагрѣялъ луспа-та на риба-та и тя завчасъ дошла, отишла та найдела пръстень-тъ и донесла го. Това като се свършило, царь-тъ нѣмало друго што да чини, а приготвилъ на мома-та всичко да ги испратять. Качили се и двама-та въ единъ интовъ и завождало я момче-то. Като пристигнѫли близу до оня градъ, дѣто я завождало момче-то, пратили напрѣдъ единъ човѣкъ да имъ каже да излѣзать да ги посрештнѫть. Циганинъ-тъ, който се наричалъ царски синъ, отишълъ на край-тъ съ приятеле-тѣ си та ги посрештнѫлъ. Циганинъ-тъ, като нѣмало друго што да чини на момче-то та да го загуби, намѣрилъ му кабахатъ, че седѣло въ интовъ-тъ при мома-та и извадилъ калѫчь-тъ, та го съсѣклъ, и момче-то умрѣло.

А като били наедно момче-то и мома-та, тя му знаяла всичко, та се усѣтила за жива-та вода, извадила шишенце-то съ жива-та вода, полѣла го, и момче-то оживѣло. Тогава се извѣстила работа-та, че циганинъ-тъ не билъ царски синъ, ами било онова момче истинский царский синъ.

Царь-тъ, като се научилъ затова погубилъ циганинъ-тъ и приялъ синъ-тъ си и оженилъ го за мома-та, която довелъ.

Троица братя и една ламя.

Имало едно врѣме троица братя юнаци. Най-малкий билъ келявъ, та не го броили за ништо. На онова врѣме имало една голѣма ламя на едно мѣсто, и правила много пакости: яла овце, волове и дори люде. Ходили много юнаци да я убиѭть, нъ тя ги изидала съ измама. Научили се троица-та братя за тая ламя, и

най-голѣмий реклъ: „Отъ мене другъ нѣма да убие тая ламя.“ И станѫлъ, та зелъ тежкий си боздуганъ и тръгнѫлъ да иде да убие ламя-та. Като вървѣлъ срештнѫлъ на пѫть-тъ единъ симидчия, че продава симидь и му реклъ: „добро утро!“ Симидчия-та реклъ: „далъ ти Богъ добро, юначе! Кѫдѣ отивашь?“ Юнакъ-тъ реклъ: „штѫ идѫ да убиѭ ламя-та.“ Симидчия-та реклъ: Е, какви юнаци ходиха да я убиѭть, па ги изяде, та ти ли ште я убиешь!“ Юнакъ-тъ реклъ: „нека идѫ азъ, че да видишь!“ Симидчия-та реклъ: „Ако можешь изя всичкий тоя симидь, убивашь ламя-та.“ Юнакъ-тъ се упретнѫлъ на симидь-тъ, ялъ, ялъ, неможалъ да го изяде. Симидчия-та му реклъ: „е, неможешь уби ламя-та.“ Юнакъ-тъ пакъ вървѣлъ, вървѣлъ, и срештнѫлъ единъ овчарь, че продава масло, и млѣко, и му реклъ: „добро утро!“ Овчарь-тъ му реклъ: „далъ ти Богъ добро, юначе! Кѫдѣ отивашь?“ Юнакъ-тъ реклъ: „штѫ идѫ да убиѭ ламя-та.“ Овчарь-тъ му реклъ: Е, какви юнаци ходиха да я убиѭть, па ги изяде, та ти ли ште я убиешь!“ Юнакъ-тъ реклъ: „нека идѫ азъ, че да видишь!“ Овчарь-тъ му реклъ: „Ако можешь изя това масло и испи това млѣко, убивашь ламя-та.“ Юнакъ-тъ се упретнѫлъ, ялъ пилъ, ялъ пилъ, неможалъ да излѣзе на-глава. Овчарь-тъ му реклъ: „е, неможешь уби ламя-та.“ Юнакъ-тъ пакъ вървѣлъ, вървѣлъ, и стигнѫлъ до единъ мостъ. При мостъ-тъ имало една голѣма градина съ много ябълки, круши и сливи, та юнакъ-тъ влѣзлъ да яде. Задъ тая градина била кѫшта-та на ламя-та. Тя имала едно ламче, което туряла да гледа, кога се зададе нѣкой на мостъ-тъ да ѝ обажда. Ламче-то като видѣло тоя юнакъ, че се задалъ на мостъ-тъ отишло и рекло на майка си: „Мамо! единъ страшенъ юнакъ съ голѣмъ боздуганъ, иде да ни убие.“ Ламя-та рекла: „Иди чедо та вижь какъ яде ябълки-тѣ: съ листа-та ли ги яде или избира само меки-тѣ.“ То отишло та видѣло и ѝ рекло: „мамо! все меки-тѣ избира.“ Майка му рекла: „на добро е, чедо!“ Слѣдъ това юнакъ-тъ, влѣзлъ въ кѫшти и реклъ: „добро утро!“ Ламя-та му рекла: „далъ ти Богъ добро, юначе! Седни де, седни!“ и му турила възглавница да седне. Ламя-та се рашьтала изъ кѫшти ужь да готви, да го нагости. Турила подница на огнь-тъ, и натрупала торъ отдолу та се задимила всичка-та кѫшта. Тя се готвила ужь да мѣси хлѣбъ, та му рекла: „Моля ти се, юначе!“ я понаведи се та духни да пламне огнь-тъ да не кади толкова.“ Той се навелъ да духне, и тя го нахлапала и го погълнѫла.

Срѣдний братъ като видѣлъ, че се забавилъ, реклъ: „Ламя-та го е изяла; ами нека азъ да ида да я убиѭ.“ Нарамилъ си боздуганъ-тъ и отишьлъ; нъ и той испатилъ сѫщо-то.

Най-малкий братъ, келчю, чакалъ, чакалъ, нѣма ги! Той реклъ: „тая работа не е читава: ламя-та ги е изяла и двама-та, ами нека азъ да идѫ да я убиѭ.“ Нарамилъ си боздуганъ-тъ и тръгнѫлъ: вървѣлъ, вървѣлъ и срештнѫлъ сѫштий симидчия и му реклъ: „добръ вечерь!“ Симидчия-та му реклъ: „далъ ти Богъ добро, юначе! Кѫдѣ отивашь?“ Юнакъ-тъ му реклъ: „штѫ идѫ да убиѭ ламя-та.“ Симидчия-та му реклъ: „Хайдѣ келешь! Какви пò-юнаци отъ тебе ходиха да я убиѭтъ, па ги изяде, та ти ли ште я убиешь.“ Юнакъ-тъ реклъ: „нека идѫ азъ, че да видишь!“ Симидчия-та му реклъ: „Ако можешь изя всичкий тоя симидь, убивашь ламя-та.“ Келешь-тъ се упретнѫлъ на симидь-тъ, та го изялъ, и питалъ за оште. Симидчия-та му реклъ: „е, ти ште убиешь ламя-та,“ Юнакъ-тъ пакъ вървѣлъ, вървѣлъ и срѣштнѫлъ овчарь-тъ, што продавалъ масло и млѣко и му реклъ: „добръ вечерь!“ Овчарь-тъ му реклъ: „далъ ти Богъ добро, юначе! Кѫдѣ отивашь?“ Юнакъ-тъ реклъ: „штѫ идѫ да убиѭ ламя-та.“ Овчарь-тъ му реклъ: „хайдѣ, келешь! какви пò-юнаци отъ тебе ходиха да я убиѭтъ, па ги изяде, та ти ли ште я убиешь!“ Юнакъ-тъ реклъ: „нека идѫ азъ, не да видишь!„ Овчарь-тъ му реклъ: „Ако можешь изя това масло и испи това млѣко, убивашь ламя-та.“ Юнакъ-тъ се упретнѫлъ, та изялъ всичко и питалъ за оште. Овчарь-тъ му реклъ: „е, ти ште убиешь ламя-та.“ Юнакъ-тъ пакъ тръгнѫлъ: вървѣлъ, вървѣлъ, и кога отишьлъ при мостъ-тъ, ламче-то го видѣло и отишло та рекло на майка си: „Мамо! единъ страшенъ юнакъ съ голѣмъ боздуганъ иде да ни убие.“ Ламя-та рекла: „Иди, чедо, та вижь, какъ яде ябълки-тѣ: съ листа-та ли ги яде, или избира само меки-тѣ.“ То отишло та видѣло, и ѝ рекло: „мамо, съ листа-та ги яде.“ Майка му рекла: „не е на добро, чедо!“ Слѣдъ това юнакъ-тъ влѣзлъ въ кѫшти и реклъ: „добръ вечерь!“ Ламя-та му рекла: „далъ ти Богъ добро, юначе! седни де, седни!“ и му турила възглавница да седне. Ламя-та пакъ се рашьтала ужь да готви. Турила подница-та на огнь-тъ, и натрупала отдолу торъ, та се задимила всичка-та кѫшта. Тя се готвила ужь пакъ да мѣси хлѣбъ, та му рекла: „Молѭ ти се, юначе! я понаведи се та духни да пламне огнь-тъ да не кади толкова.“ Той реклъ: „азъ сьмь дошьлъ на-гостю, не сьмь дошьлъ да ти слуговамь! Ламя-та се повила, повила, па се навела да духне огнь-тъ. Той като се извилъ та я гръмнѫлъ съ боздуганъ-тъ между плеште-тѣ, расцѣпилъ я на двѣ половини, и братiе-тѣ му излѣзли живи изъ коремъ-тъ ѝ. Той ги зелъ та ги завелъ у дома си, и имъ реклъ: „оште еднѫжь да се не хвалите, че сте отъ мене пò-юнаци.“ Такъвъ ми ти билъ тоя келешь! (*Изъ „Баш. Езикъ.“*)

Нови-тѣ дрѣхи на царь-тъ.

Прѣди много години живѣялъ на тоя свѣтъ единъ царь, който до толкова обичалъ да бъде облѣченъ въ ново, штото всички-тѣ си пари разносвалъ за нови дрѣхи. Той никакъ не се грижилъ за войска-та си, не обръщталъ никакво внимание на театръ-тъ, а на расходка излѣзвалъ само и само да покаже нови-тѣ си дрѣхи. Слѣдъ всякой часъ прѣзъ день-тъ той обличалъ новъ сюртукъ и както за другъ единъ царь, всякога казовали: „той е въ държавний съвѣтъ,“ — така за тогова казовали всякога: „царь-тъ се облича!“

Въ столица-та на царь-тъ било много весело: всякой Божий день идвали отъ разни царства всякакви иностранци. Еднѫжъ дошли двама лъжци: Тии казовали, че сѫ тъкачи и могѫтъ да тъкѫтъ найскѫпи и драгоцѣнни платове, каквито никой не може да си прѣдстави; нъ освѣнъ хубави-тѣ бои платове-тѣ имъ обладавали оште едно твърдѣ чудно нѣщто, а именно: тѣхъ не може да ги види тоя, който е недостоенъ да занимава служба-та, на която се намѣрва или пакъ е тѫпъ и глупавъ. — Чудесни дрѣхи! помислилъ царь-тъ. Штомъ имамъ такива дрѣхи, азъ штѫ знаѭ, кои отъ мои-тѣ чиновници сѫ недостойни за служба-та си, азъ штѫ могѫ да отличавамъ умни-тѣ отъ глупави-тѣ! Да, трѣбова безъ друго да ми истъкѫтъ колкото е възможно по-скоро отъ тоя платъ.

Царь-тъ повикалъ лъжци-тѣ далъ имъ много пари и имъ зарѫчалъ да му истъкѫтъ чудний платъ.

Лъжци-тѣ турнѫли станове и се правили като га-че тъкѫтъ, нъ на станове-тѣ нѣмало ништо! Тии непрѣстайно искали тънка коприна и злато за платъ-тъ; всичко това отивало въ джебове-тѣ имъ, а тии все стояли при праздни-тѣ станове отъ сутринь до вечерь и се прѣстрували, че тъкѫтъ.

— Иска ми се да знаѭ, много ли сѫ истъкали мои-тѣ тъкачи! помислилъ царь-тъ. Нъ штомъ си припомнилъ, че глупави-тѣ людие не могѫтъ да видятъ платъ-тъ, царь-тъ се исчървилъ и сърдце-то му захванѫло силно да тупа. Разбира се, той се надѣвалъ, че съ него нѣма да се случи това чудо, нъ все пакъ искалъ да проводи другиго.

Всички-тѣ жителе на столица-та знаяли за чудно-то свойство на платъ-тъ и съ нетърпение чакали да узнаѭтъ до колко сѫ глупави съсѣди-тѣ имъ.

Штѫ проводѭ при тъкачи-тѣ моя старъ и почтенъ министръ! помислилъ си царь-тъ. Тойште види добрѣ платъ-тъ, заштото азъ го знамъ, че е уменъ и испълнява добрѣ длъжности-тѣ си.

Ей на, — почтенний министръ отива при тъкачи-тѣ, които се престрували, че тъкжтъ на праздни-тѣ станове. „Господи! казалъ въ себе си министръ-тъ, и захванжлъ да си трие очи-тѣ, — та азъ не виждамъ ништо.“ Нъ това си казалъ той на умъ-тъ, а не съ високъ гласъ.

Лъжци-тѣ помолили министръ-тъ да се приближи и го попитали, харесвать ли му цвѣтя-та на платъ-тъ. Тии му показовали на праздни-тѣ станове, а бѣдний старъ министръ продължавалъ да трие очи-тѣ си съ двѣ-тѣ ржцѣ,—нъ все пакъ ништо не можалъ да види, зaштото ништо нѣмало. „Господи, Боже мой! помислилъ министръ-тъ, — немà и азъ съмь глупавъ? Азъ всякога се мислях за уменъ. . . Нъ, това не трѣбова да го знае никой! немà азъ съмь недостоенъ за служба-та си? Нѣ! азъ никому нѣма да кажж, че не съмь видѣлъ платъ-тъ“!

— Какво е ваше-то мнение? попиталъ единъ-тъ тъкачь.

— О, това е много хубаво, изяштна работа! отговорилъ министръ-тъ, какви сж хубави цвѣтя-та и бои-тѣ! . . . Да, азъ штж кажж на царь-тъ, че ваша-та работа ми се хареса.

— Радваме се, благодаримъ! отговорили тъкачи-тѣ, и захванжли да разяснявать на министръ-тъ разни-тѣ цвѣтя.

Почтенний министръ похвалилъ прѣдъ царь-тъ работа-та.

А лъжци-тѣ назели оште повече пари, коприна, сжрма. Всичко това, както и отнапрѣдъ, отивало въ джебове-тѣ имъ, на станове-тѣ както и отнапрѣдъ нѣмало ни една жица и тии все се престрували, че тъкжтъ.

Царь-тъ испроводилъ оште единъ голѣмъ чиновникъ, за да види какъ отива работа-та и скоро ли ште бжде готовъ платъ-тъ. Съ тоя чиновникъ се случило сжшто-то, което видѣлъ и испатилъ почтений министръ: той гледалъ и не виждалъ.

— Е, какъ, на ли платъ-тъ е много хубавъ? питали тъкачи-тѣ.

— Че азъ съмь уменъ, — това си го знамь, помислилъ чиновникъ-тъ, — значи — не ме бива за служба-та ми . . . . . Значи — не съмь достоенъ! Нѣ, това не трѣбова да се исказва!

И нашій чиновникъ наченжлъ да хвали платъ-тъ съ блѣскави-тѣ му бои . . . „Да, платъ-тъ е чуденъ!“ казалъ той на царь-тъ.

Всички-тѣ изъ градъ-тъ наченжли да хортовать за прѣкрасний платъ.

Най-сетнѣ и царь-тъ пожелалъ да го погледне. Той тръгнжлъ наедно съ свита-та и съ министри-тѣ си. Штомъ узнали, кой иде, —тъкачи-тѣ се заловили да работятъ съ голѣмо усердие, безъ една жичка.

— Видите, цвѣтя-та не ли сж много изяштни, попиталъ почтений старъ министръ царь-тъ, като му показвалъ на праздни-тѣ станове. — Погледнѣте Ваше Величество, какви сж хубави бои!

— Какво е това? помислилъ си царь-тъ. — Азъ ништо не виждамъ! Това на ништо не прилича. — Царь — и глупавъ! А може даже не сьмъ достоенъ и за прѣстоль-тъ, на който седж?! О, зла честь! . . . нъ той извикалъ на високо: „прѣвъсходно! менѣ твърдѣ ми харесва!“

Той си мръднжлъ глава-та съ царска усмивка и захванжлъ да разгледва платъ-тъ съ голѣмо внимание; свита-та гледала и виждала това, което виждалъ и царь-тъ, нъ всички-тѣ повтаряли въ единъ гласъ похвали-тѣ на царь-тъ. Тии молили царь-тъ да облѣче дрѣхи-тѣ отъ тоя платъ на първий праздникъ. „Това е прѣкрасно, чудесно!“ се чувало навредъ. Всички били очаровани и царь-тъ отъ радость далъ на лъжци-тѣ звание: придворни ткачи.

Цѣла ношть прѣдъ праздникъ-тъ тъкачи-тѣ работили: тии запалили повече отъ двѣ дузини свѣшти. Всички видѣли, че тии бързали да искарать дрѣхи-тѣ на царь-тъ. Лъжци-тѣ се пристрували, че снемать платъ-тъ отъ станове-тѣ; рѣзали въздухъ-тъ съ ножици — като че ли кроили: шили съ игли безъ конци и най-сетнѣ, казали: „дрѣхи-тѣ сж вече готови!»

Царь-тъ дошьлъ при тѣхъ наедно съ свита-та си. Лъжци-тѣ дигали една-та си ржка нагорѣ като-че държели нѣшто и казвали: „ей на панталони! ей на сюртукъ! а това е мантия!“ И така нататъкъ. Наши-тѣ дрѣхи сж леки като паяжина; кога ги облѣчете, ште помислите, че ништо не сте облѣкли, — нъ въ това се и заключавать тѣхни-тѣ хубави качества.

— Да! повторила свита-та, която ништо не виждала, зашто-то ништо нѣмало.

— Не желаете ли Ваше Величество да се съблѣчете? Ний ште ви облѣчемъ нови-тѣ дрѣхи, за да се видите въ огледало-то.

— Ахъ, — казвали присжтствуюшти-тѣ какъ добрѣ ви стои! Какво е изрядно нѣшто!

Оберъ-церемониймейстерь-тъ обявилъ, че балдахинъ-тъ, който ште носять надъ царь-тъ, е готовъ.

— И азъ сьмъ готовъ! казалъ царь-тъ. — Добрѣ ли ми стоjжть дрѣхи-тѣ?

Той се повъртѣлъ оште веднжжъ прѣдъ огледало-то за да се убѣдять, че царь-тъ вижда дрѣхи-тѣ си. . . .

Камергери-тѣ, които трѣбовало да носять отзадъ поли-тѣ на мантия-та му, хванжли съ двѣ-тѣ си ржцѣ, като че наистина държали поли.

Царь-тъ минжтъ прѣзъ цѣлий градъ подъ великолѣпний балдахинъ. Всички-тѣ столични жителе излѣзли: кой на улица-та, кой по прозорци-тѣ да гледать. Господи, Боже мой, какви сж хубави нови-тѣ дрѣхи на царь-тъ! повтаряли всички. Никой не казовалъ, че невижда ништо, заштото всякиго било страхъ да не го нарекжть глупавъ или недостоенъ за служба-та му. И така никои царски дрѣхи нѣмали такъвъ успѣхъ като тия.

— Гледайте, че е голъ! извикало едно малко дѣте.

— Чувате ли, какво казва невинний младенецъ? казовалъ башта му и людие-тѣ захванжли да си шепнжть, какво казало малко-то дѣте.

— Та той голъ! захванжлъ да вика всичкий народъ. Тия викове смаяли царь-тъ, заштото и той билъ увѣренъ, че народъ-тъ е правъ. Нъ той казвалъ въ себе си: „не трѣбова да ги слушамь!“ А камергери-тѣ вървѣли отзадъ гърдѣливо и съ усердие носили несжштествуюшти-тѣ поли на мантия-та.

АНДЕРСЕНЪ.

Истинолюбецъ-тъ гоненъ отъ всякждѣ.

Имало нѣкой си, който обичалъ да говори истина-та и за всяко нѣшто да казова право-то, затова и дѣ какъ отишьлъ все го испжждали, така штото горкий много испаднжлъ и нѣмало вече кждѣ да иде глава да подслони; най-наподирь отишьлъ на единъ монастирь дано го приберхжть. Игуменъ-тъ, като го видѣлъ, попиталъ го отъ дѣ е, што търси тука, и заштото е до толкова испаднжлъ. Истинолюбко му отговорилъ: „испаднжлъ сьмь и сьмь злочестъ, заштото искамь всякога да казовамь право-то, и за това отъ всякждѣ ме гонять и пждять, заштото тоя, който обича да казова право-то, него, кажи, че никой не го обича.“ — „Ба, реклъ игуменъ-тъ, не сж всички-тѣ людие каквито си ти видѣлъ нѣкои и други, ето нà, азъ обичамь истина-та и почитамь тия людие дѣто казовать право-то, и за това штж те приберж въ монастирь-тъ си, стой тука и нѣмай грижа за ништо.“ И така пригодилъ му отъ всяка една страна вече да е добрѣ.

Въ монастирь-тъ имало нѣколко такива непотрѣбни вече животни, и игуменъ-тъ искалъ да ги продаде, нъ като се боялъ да проводи на пазарь другиго нѣкого отъ людие-тѣ си, да не би да скрадать отъ пари-тѣ, той повикалъ истинолюбка и прѣдалъ му двѣ магарета и единъ катжръ да иде на пазарь-тъ да ги продаде. Истин-

нолюбко велъ магарета-та и катжръ-тъ и отишьлъ на пазарь-тъ, та стоялъ тамъ и чакалъ да дойде нѣкой да ги купи.

Слѣдъ малко ето ти куповачи се явили и дошли та го попитали: „Ами защто на едно-то магаре опашка-та е откжснжта, а пакъ друго-то е толкова оскубано!“ Истиннолюбко отговорилъ: „Магаре-то, дѣто му е откжснжта опашка-та, е лѣниво и лѣга въ каль-та, и като го теглили ратаи-тѣ за опашка-та да го вадять отъ каль-та откжснжли я; магаре-то, дѣто е оскубано, е много твърдоглаво и не рачи да върви никакъ, за това като го били-били съ много бой смжкнжли му козина-та, а катжрѣ-тъ е старъ много и при това е и хромъ.“ На това куповачи-тѣ му казали: „кога е така тия животни ги не бива и не сж за-въ работа.“ Истиннолюбко отговорилъ: „Ако да бѣха добри и за-въ работа игуменъ-тъ не штѣше да ги продава? Това като чули куповачи-тѣ оттеглили се, и, като се расчуло това изъ пазарь-тъ, не ги купилъ никой животни-тѣ, и така истиннолюбко си ги закаралъ пакъ вечерь-та на монастирь-тъ.

Игуменъ-тъ, като видѣлъ животни-тѣ, че не сж се продали и ги връшталъ, попиталъ го защто ги връшташь, не се ли намѣриха куповачи за тѣхъ? Истиннолюбко отговорилъ: „идваха мнозина да ги гледать за да ги купять, нъ ме питаха за недостатъци-тѣ имъ, и азъ имъ казахъ право-то, че ако бѣха добри нѣмаше да ги продаваме. Игуменъ-тъ, расърденъ, рече му: Приятелю, имжть право тия дѣто сж те пждили отъ всякждѣ, ти не си билъ човѣкъ за държание. Азъ обичамь право-то, нъ такъво право, противно на интереси-тѣ ми, не ми е драго; за това, побратиме, земи си глава-та и иди кждѣто ти очи-тѣ видять.“ И така сиромаха истиннолюбка испждили го и отъ монастирь-тъ.

(Отъ Гайда-та).

Нова-та година на единъ злочестникъ.

Въ срѣдъ ноштъ срешта нова-та година, единъ старецъ стоялъ на прозорецъ-тъ си и гледалъ съ единъ погледъ на отколѣшно отчаяние, тѝ нагорѣ на неподвижно-то съ звѣзди украсено небо, тѝ надолѣ на тиха-та снѣгопокрита земя, на която никой не билъ толкова злочесть, колко-то него. Уви! гробъ-тъ му стоялъ близу до него, покритъ само съ снѣгъ-тъ на старость-та, а не и съ зеленина-та на младость-та; и той нѣмалъ нищто да изнесе отъ тоя богатъ свѣтъ, нищто освѣнь мечти, грѣхове и болѣсти, едно съсипано тѣло, една опустѣла душа, едно сръдце пълно съ отрова и една

старость пълна съ расканние. Негови-тѣ хубави младини въртѣли се сега около него като призраци, и го дърпали камъ свѣтла-та оная заранъ, когато за пръвъ пжть башта му го турилъ на кръстопжть-тъ на животъ-тъ, кръстопжть, който на дѣсно, по видѣла-та пжтека на добродѣтель-та води камъ една широка и мирна страна, пълна съ свѣтлина и плодове и ангели, а на лѣво сваля камъ кртичини-тѣ на порокъ-тъ, въ една тъмна яма, пълна съ накапала отрова, пълна съ разярени змии и мрачни задушителни пàри.

А! змии-тѣ били около гърди-тѣ му и отровни-тѣ капки на езикъ-тъ му, и той зналъ сега, дѣ се намира.

Бесчувственъ и съ една непзразима жалость викалъ той сега нагорѣ камъ небо-то: „Върни ми младость-та! О, тате, тури ме пакъ на кръстопжть-тъ за да могж другъ изборъ да направж!“

Нъ башта и младость отколѣ вече биле заминжли. Той видѣлъ блудяшти огньове да игражтъ надъ блата-та и да изгасватъ надъ гробишта-та, и извикалъ: това сж мои-тѣ луди дни! Видѣлъ една звѣзда да бѣга отъ небо-то, да блѣсва въ падане-то си и да се изгубова въ земя та: това съмь азъ! извикало раскървавено-то му сръдце, и усѣтило змийски-тѣ зжби на раскаяние-то да се вливатъ дълбоко въ рани-тѣ му.

Пламнжло-то му въображение му показовало нощтни скитници, които дѣбили по покриви-тѣ, вѣтрени-тѣ мелници вдигали си заплашително ржцѣ-тѣ, и единъ мрътвецъ, оставенъ въ праздна-та гробница, зелъ малко по малко негови-тѣ чърти.

Върѣдъ тая борба, чула се ненадѣйно отъ кула-та музика-та за нова година, като далечно черковно пѣние. Той дошълъ въ умиление — погледалъ около хоризонтъ-тъ и далечь надъ земя-та, и помислилъ приятеле-тѣ на младость-та си, които сега, пò-честити и пò-добри отъ него, били учителе на свѣтъ-тъ, башти на честити дѣца и благословени мжжие, и реклъ: „О! и азъ можахъ като васъ тая първа нощть безъ сълзи да прѣкарамь, ако желаяхъ. — Ахъ, и азъ можахъ да бждж честитъ, мили родителе, ако бѣхъ испълнилъ молитви-тѣ и наставления-та, които ми давахте на нова година!“

Въ това трескаво напомнование на млади-тѣ си години, нему му се сторило, като че се исправилъ мрътвецъ-тъ съ негови-тѣ чърти въ гробница-та, като че се прѣобърнжлъ, споредъ суевѣрието, че срещта нова гадина имало призраци да се явяватъ, на единъ младъ и зеленъ юнакъ, който въ положение-то на хубавий капитанский момъкъ, вади си единъ трънъ и неговий прѣдишенъ цъвтнжлъ образъ горчиво му се мѣрнжлъ прѣдъ очи-тѣ.

Той неможалъ вече да гледа — скрилъ си очи-тѣ — хиляди топли сълзи протекли въ снѣгъ-тъ, като че се бѣха турили да исчерпатъ изворъ-тъ си — и той плочешкомъ извикалъ пакъ полегка, безутѣшно и безчувствено: „Дойди на дирѣ младость, дойди надирѣ!“

И тя дошла надирѣ; защото всичко това не било друго освѣнь единъ страшенъ сънъ срешта нова година: — той билъ оште младъ. Само негови-тѣ погрѣшки не били сънъ; нъ той благодарилъ Бога, че като младъ оште, можялъ да се върне отъ кални-тѣ пѫтеки на порокъ-тъ, и да влѣзе пакъ въ видѣлий пѫть, който води камъ земя-та на изобилие-то.

Върни се съ него, младий ми читателю, ако стоишь и ти въ неговий кривъ пѫть! Ште дойде день когато тоя страшенъ сънъ ште бѫде твой сѫдия; нъ и да се кѫсашь, да викашь тогава: върни се младость, младость-та не ште да се върне вече.

Жанъ Полъ Фридрихъ Рихтеръ

Пѣсня на една птичка.

Въ една тѣсна и яка тъмница у единъ голѣмъ турски градъ билъ затворенъ единъ клетникъ затворникъ. Лоши люде го оковали въ вериги и го хвърлили въ тъмница.

Въ тъмница-та било влажно, тъмно и студено. Намѣсто постелка, хвърлили му една съдрана рогозина. Давали му само хлѣбъ и вода. Той седѣлъ тамъ много години — блѣденъ, боленъ и грижовенъ. Слънце рѣдко грѣяло на малкий му прозорецъ, чисть въздухъ не влизалъ въ тъмница-та. Жално мислилъ той за мили-тѣ си роднини, за малки-тѣ си дѣчица; мислилъ, че може би тии одавна вече да сѫ го забравили и да мислять, че е умрѣлъ. А што ли става тамъ въ мила-та му татковина?

Той приближилъ до прозорецъ-тъ. Лѣтна-та вечерь била за чудо хубава. Слънце-то захождало задъ гора-та и огрѣвало връхове-тѣ на дрѣвета-та съ хубава чървеникава свѣтлина; люде вървѣли и яздили по улици-тѣ. Тъмница-та била на високо, та човѣци-тѣ се виждали долу малки. Той имъ извикалъ, нъ никой го не чулъ. По сине небо хвъркали птици. Прѣдъ прозорецъ-тъ тихо се вилъ орелъ.

— Орлю, орлю! извикалъ му затворникъ-тъ; седни при мене на прозорецъ-тъ, прикажи ми, што става на земя-та, испѣй ми една пѣсня.

Орелъ-тъ отговорилъ: „Нѣ, прозорецъ-тъ ти е твърдѣ малъкъ, нѣма дѣ да седна. Нѣма да ти прикажѫ, што се върши на зе-

мя-та, защото на рѣдко се спуштамъ на нея. Гнѣздо-то си виѭ на най-високи-тѣ пештери и на стари-тѣ дѫбѥ, далечь отъ лоши-тѣ людѥ да ми не растурятъ гнѣздо-то. Нѣма да ти пѣѭ пѣсень, защото никога не пѣѭ на земя-та. Азъ се извисявамъ високо и високо, и мои-тѣ пѣсни слуша само вѣчно-то слънце.

Казалъ това моштний орелъ и гърдо се издигнѫлъ камъ небо-то съ широки-тѣ си крила и се изгубилъ отъ очи-тѣ на затворникъ-тъ.

— Лебедю, лебедю! прикажи ми, што става на земя-та испѣй ми една пѣсня.

Лебедь-тъ отговорилъ: „Нѣ нѣма да ти прикажѫ, какво се прави на земя-та. Азъ плувамъ всякога по вода-та, по чиста-та и хладна вода, между зелена-та тръстика. Утринь рано въ зори, кога стане вода-та чървена, азъ викамь високо на заря-та: добро утро! Нѣма да ти пѣѭ пѣсня, — азъ штѫ испѣѭ пѣсня кога да умирамь. . . .“ И лебедь-тъ хвръкнѫлъ по въздухъ-тъ съ бѣли-тѣ лъскави крила.

— Врабченца, врабченца! седнѣте на прозорче-то, прикажѣте, какво става на земя-та! Испѣйте ми пѣсница! „Цръкъ, цръкъ! Нѣмаме врѣме! Ми трѣбова оште да кълвемъ зрънца, които водѣнчарь-тъ неусѣтно расипа. . . .“

Нъ отеднѫжь прѣхвръкнѫло сивичко птиче, завъртѣло се прѣдъ прозорець-тъ и кацнѫло на желѣзна-та решетка.

— Добро утро, славийче! Да си живо и здраво, мило птиче, че ме обиде! Прикажи ми, какво става на земя-та, попѣй ми пѣсница.

„Да ти прикажѫ што става на земя-та, да ти попѣѭ пѣсня,“ подкачило славийче-то.

И запѣло съ такъвъ гласъ, штото горкий затворникъ поронилъ сълзи отъ радость, паднѫлъ на рогозина-та и все плакалъ и слушалъ. . . .

Славий-тъ пѣлъ: „Вчера утрина въ зори, бѣше хладно и приятно! Азъ прѣхвръкнѫхъ на твоя-та кѫштица, кацнѫхъ на зелено-то орѣхово клонче прѣдъ отворений прозорець и все пѣхъ и пѣхъ. Твое-то малко дѣтенце бѣше въ люлка, като ме видѣ, отвори голѣми-тѣ си ясни очички и запита: „кѫдѣ е тате? кѫдѣ е тате“ и слушаше пѣсни-тѣ ми. . . .

„Твои-тѣ роднини плачать, кога си докарать на умъ-тъ за тебе. Тии те обичать, много те обичать, много имъ се иска да те видять. Не грижи се! Богъ види, че ти си правъ: лоши-тѣ людѥ штe те пуснѫть и ти пакъ ште излѣзешь на свобода, на видѣло, на чистъ въздухъ!

„Дѣца-та ти штe те милвать и цѣловать. Штe бѫде тиха лѣтня вѣчерь, трайна сѣнка штe се проточи подъ дрѣвета-та, на слънце штe зальска стъкло-то по прозорци-тѣ; а ти штe седнишь на стълба-та и штe приказовашь на дѣца-та, какво си теглилъ.

„Штe ги учишь, кога порастѫть, да не давать на лоши-тѣ да правять лоши работи, да се не сърдять на лоши-тѣ люде, а да молять Бога, всички-тѣ люде да се обичать едни други като братя...

„И дѣца-та ти штe те послушать. Кога тии порастѫть, штe ги видишь добри и честни, штe видишь, какъ тии помагать на сиромаси-тѣ. Ти штe живѣешь много и много! Коса-та ти штe побѣлѣе, нъ сръдце-то ти радостно штe тупа?

„И кога умрешь, всички-тѣ штe плачать за тебе и съ молене Бога штe те занесѫть на зелено-то гробиште, въ ясенъ и слънчовъ день. Надъ гробъ-тъ ти штe насадять цвѣте и азъ всяка заранъ штѫ пѣѭ надъ твой-тъ гробъ. . . (*Изъ „Дѣт. Свѣтъ“*).

Господь, циганинъ и овчаръ.

Кога Господь ходилъ по земя-та, еднѫжь огладнѣлъ много. Срешнѫлъ единъ циганинъ и му казалъ: „дай ми, човѣче божи, едно парче хлѣбъ и пустни ме да прѣноштовамь и да си починѫ. Циганинъ-тъ го въвелъ въ ишликъ-тъ, а тамъ било нечисто и вонѣшто, и реклъ му: „почини, а хлѣбъ нѣма да ти дамь, че нѣма и за мене; днеска малко напросихме, проклети-тѣ люде не дадоха повечко, — да ги убие Господь.“ — Не грѣши, човѣче, му реклъ Господь, ти много си събралъ, а всичко си испилъ по кръчми-тѣ.“ — „Да ме убие Господь! не сьмь ги испилъ,“ казалъ циганинъ-тъ. — Тогава Господь проклелъ циганинъ-тъ, да се скита по свѣтъ-тъ отъ едно мѣсто на друго, ишликъ-тъ му да е всякога нечистъ, и всякога да проси отъ други-тѣ, всякога да псува и да се кълне, а никой да го не вѣрова. Напоконъ Господь отишьлъ при овчарь-тъ и му казалъ: „дай ми, синко, нѣшто да похапнѫ и постели ми да поспѭ и да си починѫ.“ Овчарь-тъ го нахранилъ и послалъ му подъ дебелий горнякъ на сѣнка кабаница-та си. Дѣдо Господь си починѫлъ и благословилъ овчарь-тъ да бѫде всякога ситъ, да гоштава всякого и да си лежи и спи на сѣнка подъ кичести-тѣ дрѣвета. А да му не е мѫчно, Господь му далъ кавалъ и реклъ му: „да бѫдешь благословенъ? всякога да си веселъ, свири си съ кавалъ-тъ и кѫшта-та ти да е дебела сѣнка и миризлива трѣва.“

(Отъ сборникъ-тъ на Л. Каравелова)

Майка, синъ и мѣсечина-та.

Една жена била много зла, напустнѫла мѫжь-тъ си, и родила дѣте — и то като нея зло. Дѣте-то ѝ псувало всякого, който прѣминовалъ прѣзъ пѫть-тъ, псувало просяци-тѣ, псувало сиромаси-тѣ и всякого. Колкото повече расло, толкова по̀-лошо ставало: зело да псува и майка си. Еднѫжь майка му го изнесла на дворъ-тъ, а то я попитало: „чуе ли мѣсечина-та, като те псувамь и като псувамь и други-тѣ людие?“ А въ онова врѣме мѣсечина-та ходила близу до земя-та, та всякой можалъ да я хване съ рѫка-та, а нѣкога ходила и по земя-та. — „А ако те чуе што те е грижа?“ казала майка-та на дѣте-то си. — „Ште ми се расърди,“ казало дѣте-то. — „Нека се сърди.“ — А въ това врѣме миновала мѣсечина-та и чула што казоватъ за нея, и рекла имъ: „Ахъ, проклети проклетници! ахъ, зѫми трижьклети! Да даде Господь никога да не прокопсате, всякой да бѣга отъ васъ, като отъ таласъмъ.“ И мѣсечина-та си отишла. Зла-та жена искала да си отвърне, заштото мѣсечина-та я проклела, и чакала кога мине мѣсечина-та и се запрѣла на пѫть-тъ, та да си отвърне. Еднѫжь мѣсечина-та се запрѣла, а жена-та, като я видѣла, зела нечиста пелена и я завила съ нея. И отъ тогава мѣсечина-та се вдигнѫла толкова високо както е сега, и проклела жена-та да стане на змей: отъ нея се и родили змеєве. Майка-та съ синъ-тъ си живѣли много врѣме и много людие изяли. Тии штѣли да изядѫтъ всичкий свѣтъ, да не билъ свети Георги. Св. Георги утрепалъ майка-та, а свети Тодоръ синъ-тъ, а тия змеєве, които ходятъ по земя-та, сѫ тѣхни унуки.

(Отъ сборникъ-тъ на Л. Каравеловъ).

Женидба слънчова.

Заженило се слъчице-то и допратило да калеса всички-тѣ земни животни на свадба-та си. Вси-тѣ четвороноги и хвъркати надошли, само едного тарля нѣмало, ето ти най-подирь пристигнѫлъ и той възсѣднѫлъ на магаре. Слънце-то го посрештнѫло, здрависало го и влѣзало да нагласи и да настои да сложѫтъ трапеза на гостие-тѣ, а тарле сложилъ прѣдъ магаре-то си вмѣсто сѣно бѣлъ камень, и влѣзалъ внѫтрѣ при гостие-тѣ.

Слѣдъ малко слънце-то излѣзва да навиди и подяремци-тѣ на гостие-тѣ за да настани да нахранятъ и тѣхъ, и, като вижда прѣдъ

тарлево-то муле камень сложенѣ, запитва кой е направилъ това и защто го е направилъ. Тарле отговорилъ, че не е други, а той самий е направилъ това, за да приучи муле-то си да яде каменю. Като го попитали, че защто така? — Защтото, реклъ тарле, друго спасение нѣма ни за насъ, ни за добитъкъ-тъ ни. Сега имаме само едно слънце, и пакъ, като напече лѣтѣ, изгаря и трѣва и гора, ами като се наваждятъ ощте нѣколко слънчица и захванжтъ да грѣжтъ неразбрано едно прѣзъ друго, разумѣва се, че щте изгорятъ всичко и нещте остане нищто друго, съ какво да си хранимъ добитъкъ-тъ, освѣнь каменю, и за това виждамь за добрѣ отъ сега да ги приучваме.

На тоя отговоръ всички-тѣ останжли зачудени и рекли: „право казова тарле, а защтото камень не се яде и съ каменю не се живѣе, за това пд-добрѣ е да се не жени слънце-то. Това рекли и се разишли, и слънце-то останжло неженено.

Сътворение-то на свѣтъ-тъ.

Испървенъ земя и людю нѣмало. На всякждѣ било вода. Имало само Господь и дяволъ, които живѣжли тогава наедно. Единъ пжть Господь реклъ на дяволъ-тъ: „хайдѣ да направимъ земя и людю.“ — „Да направимъ, отговорилъ дяволъ-тъ, ами отъ дѣ да земемъ пръсть?„ — „Подъ вода-та има пръсть, реклъ Господь на дяволъ-тъ, влѣзъ та извади малко.“ — „Добрѣ,“ отговорилъ дяволъ-тъ. — „Прѣди да се спуснешь ама, казалъ Господь на дяволъ-тъ, кажи: съ Божя сила и съ моя! тогава ти щте стигнешь дъно-то и щте намѣришь пръсть.“

Дяволъ-тъ се спуснжлъ, нъ не реклъ първо: „съ Божя сила и съ моя!“ ами: „съ моя и Божя сила.“ За това и не стигнжлъ дъно-то. На вторий пжть пакъ така направилъ и пакъ дъно-то не стигнжлъ. На третий пжть вече казалъ: „съ Божя сила и моя!“ и тогава стигнжлъ дъно, и съ ногтю-тѣ си закачилъ малко пръсть.

Нея пръсть Господь я турилъ надъ вода-та и станжло малка земя. Дяволъ-тъ, като видѣлъ това, намислилъ хитрость такъва: поканилъ Господь да спятъ, та кога заспи Господь, да го бутне въ вода-тъ, че да остане самъ той и да се прослави, каквото той ужь е направилъ земя-та. Господь знаялъ това, нъ легнжлъ и се прѣсторилъ, че спи. Тогава дяволъ-тъ става, зима Господа на ржцѣ и тръгнова кждѣ вода-та за да го хвърли; той върви кждѣ вода-та, а земя-та расте. Като не стигнжлъ вода обърнжлъ се пакъ на друга

страна, нъ пакъ до вода-та не стигнжлъ. Тогава се обърнжлъ и на третя страна, и, като не стигнжлъ пакъ вода-та, турилъ Господя на земя-та, па легнжлъ и той. Катс поспалъ малко, румнжло му, че останжла оште и четвърта страна, зима Господя и го понася кждѣ вода-та, нъ все пакъ не стигнжлъ до нея.

Тогава и дяволъ-тъ разбужда Господя: „стани, Господи, да благословимъ земя-та, — вижь, колко тя порасня, додѣ нии спахме!“ — „Когато ме ти носи на все четире страни, за да ме хвърлишь въ вода-та, и направи кръстъ съ мене, азъ благословихъ земя-та,“ казова дѣдо Господь. Дяволъ-тъ се расърдилъ за това, оставилъ Господя и побѣгнжлъ отъ него. Като останжлъ Господь самичькъ и като пораснжла земя-та така много, штото слънце-то неможе да я покрие, той сътворилъ въ духъ ангели, и проводилъ ангелъ-тъ война, за да повика дяволъ-тъ да го попита, какво да стори, за да прѣстане земя-та да расте.

Въ това врѣме дяволъ-тъ сътворилъ коза-та, и, като идѣлъ при Господя, осѣдлалъ пърчь-тъ, комуто направилъ юзда отъ праса: отъ тогава и до сега кози-тѣ имжть бради. Ангели-тѣ, като видѣли дяволъ-тъ, че язди на пръчь, присмѣли му се, а той се расърдилъ и върнжлъ се назадъ. Господь тосъ-часъ сътворилъ пчела и казалъ ѝ: „иди скоро, та кацни дяволу на рамо-то и слушай, какво ште приказова, че дойди да ми обадишь.“

Пчела-та отишла, кацнжла на дяволъ-тъ на рамо-то, а той приказовалъ: „Ехъ, глупавъ Господь! Не знае да земе единъ прътъ, па да кръстоса на все четире страни и да каже: „стига толкова земя!“ ами се чуди какво да ирави!“ Пчела-та, като чула това, избрънчала и хвръкнжла отъ рамо-то му. Дяволъ-тъ се обърнжлъ, та я видѣлъ и испопържалъ я.

Като дошла при Господя, пчела-та му обадила, какво приказовалъ дяволъ-тъ. Господь направилъ това и земя-та прѣстанжла да расте, а на пчела-та казалъ: „отъ твой-тъ медъ да нѣма отъ сега нататъкъ ништо пò-сладко на земя-та.“

Слѣдъ това Господь направилъ отъ калъ човѣкъ, отъ когото се размножили по земя-та много людие; и, като захванжли да умирать, Господь повикалъ дяволъ-тъ и го поканилъ да живѣжть наедно. Дяволъ-тъ се съгласилъ подъ такъвъ сговоръ: живи-тѣ людие да бждхть на Господя, а умрѣли-тѣ негови. Господь се съгласилъ на това, а за да не умирать людие-тѣ скоро, направилъ да живѣжть по 200 и 300 години.

Слѣдъ много врѣме, като видѣлъ Господь, че умрѣли-тѣ станжли повече отъ живи-тѣ, и дяволъ-тъ има пò-много людие отъ не

го, той поискалъ да развали съ него сговоръ-тъ, а не знаялъ какъ. Заради това питалъ нѣкои отъ негови-тѣ людю, като Авраама, Моисея и Иозупа, питалъ и ангели-тѣ, нъ никой немоглъ да му обади, какъ да развали тоя сговоръ. Зели да испитовать за това дяволъ-тъ, и еднѫжь единъ отъ Господеви-тѣ людю го попиталъ: „Дѣкато сте направили сговоръ съ Господя, живи-тѣ людю да сѫ негови, а умрѣли-тѣ твои, може ли Господь да развали тоя сговоръ?“ — „Самъ Господь неможе, отговорилъ дяволъ-тъ, а неговий синъ може, ако само направи да му се роди синъ отъ духъ-тъ му, а нѣ както се раждать и други-тѣ людю.“

Като обадили това на Господя, той зелъ да мисли: „Какъ може съ духъ-тъ мой да ми се роди синъ на земя-та прѣдъ всичкий свѣтъ!“ Мислилъ, мислилъ, и неможалъ да намисли. Споради това, той самъ единъ пѫть попиталъ дяволъ-тъ: „Какъ могѫ да направя да ми се роди синъ само отъ духъ-тъ ми?“ — „Твърдѣ лесно, отговорилъ му дяволъ-тъ, земи че направи отъ босилекъ — цвѣте една китка, тури я въ пазуха, и да прѣспишь съ нея една ношть, като намислишь, че желаешь да ти се роди синъ отъ духъ божий, штомъ като станешь, да я проводишь на благочестива цѣломѫдра Мария, сестра Иорданова, за да я подуши, и тя ште стане непраздна.

Господь направилъ така, каквото му казалъ дяволъ-тъ, и проводилъ съ ангела Гавраила босилекова-та китка на цѣломѫдра Мария, който ѝ казалъ: „носѭ ти отъ Бога дарба отъ хубаво цвѣте китка, подуши я, че да видишь, колко хубаво мерише!“ Тя зела китка-та и я помирисала. Слѣдъ два-три деня Мария станѫла тежка.

Еднѫжь тръгнѫла Мария съ брата си Иордана да иде въ черкова, и, като приближили до черкова-та, Иордану му хрумнѫло, какво ште му се смѣѭть людю-тѣ, като върви съ сестра си, така като тя оште е мома, а е тежка, — и така ѝ казалъ: „Почакай, сестро, тукъ малко: азъ штѫ се върнѫ до дома, и сега штѫ дойдѫ пакъ.“ Отишьлъ у дома си, възсѣднѫлъ конь-тъ и зелъ си сулица въ рѫка, па като пристигнѫлъ до сестра си Мария, мушнѫлъ я съ сулица-та надъ мама-та. Тя му уловила съ рѫка сулица-та, измѫкнѫла я изъ гръди-тѣ си и му казала: „почакай, братко, да ти утриѭ сулица-та, за да не те набѣдять людю-тѣ, че си ме ти мушнѫлъ,“ — и съ скутъ-тъ на дрѣха-та си я утрила отъ кръви.

Иорданъ забѣгнѫлъ тогава, а отъ рана-та Мариина, што се откри надъ мама-та ѝ отъ сулица-та на братъ-тъ ѝ, роди се Иисусъ Христосъ по духъ Божи, а Мария си остана пакъ цѣломѫдрена. Като чулъ Господь, че се родилъ Иисусъ Христосъ, порѫчалъ подирь 33 години да го кръстять.

Иорданъ забѣгнжлъ въ далечни страни, и подирь много врѣме, като чулъ отъ людие-тѣ, какво чудо Божие станжло съ сестра му Мария, завърнжлъ се дома си и молилъ сестра си да го прости. Тя му казала: „като се познавашь, че си сгрѣшилъ, отрѣжи си ржката, съ която ме прободе, — тогава штж ти простж.“ Той си отрѣзлъ ржка-та, затова се и посветилъ.

Иисусъ Христосъ застжпилъ мѣсто-то на Бога и казалъ дяволу: „Азъ штж ти отнемж умрѣли-тѣ людие, за да станжтъ всички-тѣ мои.“ — „Какъ ште ги отнемешь, отговорилъ му дяволъ-тъ, когато азъ имамь сговоръ съ баща ти, живи-тѣ да сж негови, а умрѣли-тѣ мои.“—„Ти имашь сговоръ за това съ башта ми, а нѣ съ мене,“ казалъ му Иисусъ. Дяволъ-тъ нѣмало какво да стори, самъ се излъгалъ. И така се развалило вече съвсѣмъ другарство-то на Бога съ дяволъ-тъ, което другарство траяло помежду имъ осмстотинъ хиляди години, отъ сътворение-то на свѣтъ-тъ до рождение-то Иисусъ-Христово.

Като му отнелъ Христосъ умрѣли-тѣ людие, дяволъ-тъ тогава подговорилъ пакъ Евреи-тѣ да го невѣровать въ ништо. Евреи-тѣ послушали дяволъ-тъ и зели да търсять Христа да го убижть. Като немогли да го намѣрять, заштото го непознавали, подканили едного отъ негови-тѣ служители — Юда, да имъ го прѣдаде. Юда имъ казалъ: дойдете еди на кое си мѣсто съ мене, дѣто ште бжде и Христосъ, и азъ штж земж да черпж съ вино апостоли-тѣ заедно съ него, па като дойде редъ да го почерпж него, штж се искашлямь и обърнж кждѣ васъ; вии ште познаете, че това е Христосъ, впуснете се та го уловете.

Юда прѣдалъ Христа, нъ знаяжлъ, какво той ште възкръсне, за това отишьлъ та се обѣсилъ, че като дойде Христосъ да избави изъ адъ-тъ мрътви-тѣ, съ тѣхъ заедно и него да избави. Нъ додѣ Юда се обѣсилъ и отишьлъ въ пькло-то, Христосъ възкръснжлъ и избавилъ умрѣли-тѣ изъ него, а Юда не достигнжлъ, — и той си останжлъ тамъ въ пькло-то.

(Отъ сборникъ-тъ на С. Т. . . . и)

Прикаска за свиня-та.

(Отъ Андерсена [1])

Отъ онова врѣме отъ какъ Чарлсъ Дикенсъ ни е расказвалъ своя-та прикаска за свиня-та, стига да я чуемъ само да загрухти за да хванемъ да се смѣемъ прѣзъ-глава.

---

[1]) *Андерсенъ*, прочутий данский поетъ и романистъ се е родилъ на 1805 г. въ островъ Фиония. Оште въ най-крѣхка възрасть той почувствова наклоность камъ стихотворство-то, и на дванадесета-та си година вече пишеше стихове и се радваше на една малка репутацийка въ родний си

Единъ отъ прѣподобни-тѣ отци взелъ свиня-та подъ свое лично покровителство.

А история-та за „блудний синъ!“ Сама-та мисль за нея прѣносва ви вече въ сама-та срѣда на свинска-та кочина.

Ето прѣдъ такъва една кочина бѣха се спрѣли еднѫжь наши-тѣ кола, далеко тамъ прѣзъ-море, да кажемъ като въ Швеция.

Тая кочина бѣше врѣна подъ сама-та стрѣха до кѫща-та на ступанинъ-тъ селянинъ, па бѣше исдѫлбочена и подплеснѫта на самий пѫть въ село-то.

Такъва кочина ви не сте виждали и на-да-ли е бивало нѣкога друга такъва на свѣтъ-тъ.

То бѣше стара една парадна карета; извадили ѝ бѣха дъски-тѣ, што сѫ за сѣданю, смѫкнѫли бѣха колела-та ѝ, и така тя безъ церемония пò-нататъкъ, лежаше на коремъ-тъ си.

А внѫтрѣ бѣха запрѣли четире свиню.

За пръвъ пѫть ли бѣха влѣзли свиню въ тая карета, то е мѫчно да го рѣшимъ, нъ че тя е била отъ край си нарочна карета, това се доказваше твърдѣ ясно отъ всичко, рѣшително отъ всичко — дори отъ парчета-та сахтянъ, што висяха опърпани отъ нѣкогашний ѝ покривъ.

— Уфъ! Уфъ! се чуваше извнѫтрѣ карета-та.

И карета-та пръштяше и ехтяше.

А наистина трѣбова да признаемь, че твърдѣ печално се довършаше нейно-то сѫштествование.

градъ, дѣто той рано остана сиракъ и бѣденъ. Тая му ранна наклонность камъ поезия-та му въспрѣпятствовà да се захване за нѣкоя полезна работа и, слѣдъ много лутания насамъ нататъкъ, той успѣ най-послѣ да намѣри покровителство у едни музиканти, които възлагаха голѣми надежди на хубавий му гласъ и му даваха уроци. Нъ една ненадѣйна болѣсть му отне и покровители-тѣ и гласъ-тъ. Тогава той се рѣши и напечата много свои стихотворения, отъ които *Умирающте-то дѣте* имà голѣмъ успѣхъ и дори самий краль исказа благоволение-то си, като отпусна на Андерсена стипендия за да свърши науки-тѣ си въ Копенхагенъ (1828).

Скоро послѣ това той обнародвà литературна-та си сатира *Пѫтуваніе пѣшь до Амакъ*, която имà три издания. На 1830 г. той напечата първа-та си поетическа сбирка, която възбуди истинский въсторгъ; друга една сбирка, подъ название *Фантазии и рисунки*, обнародвана подирь първа-та, откри въ него единъ отъ велики-тѣ поети на Сѣверъ. Въ врѣме на пѫтуваню-то си по Германия той се запозна съ нѣмски-тѣ поети Тика и Шамисо,' които му обѣштаха да запознаять съотечественници-тѣ си съ творения-та му. *Пѫтни-тѣ очерки*, които напечата слѣдъ завръштаню-то си, угодиха много на царь-тъ и той му даде срѣдства за да направи обиколка по Испания, Франция, Швейцария, Италия и Гер-

— Край на всичко! край на всичко што бѣ красно.

Така въздишаше тя, или понѣ, така можеше да въздиша.

Прѣзъ есень-та, докара се, нии пакъ да обиколимъ по тия мѣста, и карета-та си стояше пакъ на прѣдишно-то си мѣсто.

Само свинѭ въ нея вече нѣмаше. Тѣхъ бѣха ги закарали въ гора-та и тамо тѣ бѣха станѫли нѣшто като чорбаджийки.

На дървета-та вече нѣмаше нито листа, нито цвѣтъ, — всичко отколѣ бѣше улѣтѣло; сега вече бури-тѣ и дъждове-тѣ се распореждаха съ горки-тѣ дръвчета, както си штѣха, — тѣ имъ не даваха нито една минутичка да се видятъ на рахатъ и да си отпочинѫтъ; прѣлѣтни-тѣ птички всички бѣха исчезнѫли.

Край на хубаво-то, край. И благоуханий зелений лѣсъ, и живително-то топло грѣянѭ на слънце-то, и чуроликанѭ-то на птици-тѣ — свършило се! всичко се свършило!

Така нѣкакъ излека си попрѫштяваха и тихичко си шептяха стволове-тѣ на високи-тѣ дървета, а изъ дѫлбочини-тѣ на шипковий шубрѫкъ, изъ сърдце-то на тогова, който тамо сѣдяше счу сѫ тежко въздъхванѭ.

Да ли Князь-тъ на шипки-тѣ въздиша?

Той е цѣлъ, една брада, най-хубава, зеленокичеста брада, лесно е да го познаешь. Примѫкни се пò-близу до нѣкой шубрѫкъ отъ шипка или триндафилъ есенно врѣме, когато на него вече нѣма ни единъ цвѣтецъ, а сѫ останѫли само едни-тѣ шиповини, ти

мания, плодъ на което бѣше знаменитий му романъ *Импровизаторъ*, редъ отъ сцени истинни и любопитни, които той успѣ да облѣче въ южни-тѣ шарове (1834). Подирь шесть години, за да се избави отъ гонения-та и злоба-та на завистници-тѣ си, той отпѫтува за Италия и отъ тамъ за Встокъ, отечество-то на съништа-та му, който и описа съ най-блескави чърти въ творение-то си *Пазаръ на поетъ-тъ*. Нъ нови критики го озлобиха оште пò-много противъ съотечественици-тѣ му и отъ тогава той прѣкара цѣлий си животъ въ пѫтешествия изъ повече-то страни на Европа, дѣто слава-та му го прѣдшествоваше. Освѣнь горѣпоменѫти-тѣ творения Андерсенъ обнародвà оште много други, между които пò-видни сѫ: *Чернокожий*, драма твърдѣ сполучена; *Албомъ безъ картини*, редъ отъ фантастически расказки; *Прикаски*, въ които талантъ-тъ му се раскри въ всичка-та си сила и оригиналность и които се прѣведоха на много езици. Андерсенъ умрѣ на 1875 г. въ Ролигебъ, току што бѣше, по случай на рождений си день, наименованъ commandeur de l'ordre du Danebrog.

Творения-та на Андерсена се отличаватъ съ единъ духъ на тънка и прикрита ирония, съ чувство и мечтателность свойственни на сѣверни-тѣ народи и съ една богата, истинно въсточна фантазия. Това съединение на разнообразни качества способствова за да направи отъ него единъ отъ най-оригинални-тѣ поети на тая епоха.

честò можешь тамъ да видишь доста голѣмичко, зеленокичесто турло-кичоръ, — това е то Князь-тъ на шипки-тѣ или Царь-тъ на триндафили-тѣ.

У царь-тъ на триндафили-тѣ, на сама-та му макушка расте малечъкъ зеленъ листецъ, — това е негова-та настойничка.

Князь-тъ на шипки-тѣ е едничкий мѫжъ въ цѣлий шубрѫкъ.

Свърши се! всичко се свърши! Нѣма вече шипоци, листове-тѣ улѣтѣха. Какъ е тука мокро, а колко е тука студено! Ето мълчять птички-тѣ, дѣто първень толкова славно пѣѭха. Свиньѭ сѫ се извадили тукъ да идать за желѫди, сега тѣ сѫ тука пълни домакини! Край на всичко-то, што бѣ красно!

Нѣма та нѣма все што бѣше хубаво! а гарвань стояше на клонче и все викаше: Гра! Гра!

Други гарвань съ врана-та си сѣдѣха тамъ на пò-горне-то клонче. Тѣ бѣха една цѣла челядь и всички грачаха Гра! Гра! Гра!

А трѣбова да знаемъ, че които сѫ пò-много все тѣхно е право-то.

Въ равнина-та долу, подъ голѣми-тѣ дръвета имаше една голѣма локва, въ тая локва все лежаше (правеше си кефа) всичко-то свинско стадо, голѣми и малки, всички.

Тѣ намѣрваха, че това е най-въсхитително-то мѣсто на свѣтъ-тъ.

— Qui, Qui, си приказваха тѣ.

Само това и знаяха тѣ отъ всичкий френски езикъ.

Наистина, то е твърдѣ малко, нъ все пакъ е повече отъ колкото нищто.

Тѣ бѣха такива умни и тлъсти!

Пò-стари-тѣ си лежаха солидно и мѫдруваха мѫдрувания, а млади-тѣ често ставаха отъ мѣста-та си и отиваха та едни други се бучкаха и дигаха гюрюлтия-та.

На едно дребно прасенце на опашка-та имаше една халчица, като свинско пръстенче; майка му твърдѣ много се голѣмѣше съ това украшение на шупарче-то си; тя си въображаваше, че всички-тѣ създания на свѣтъ-тъ това само и гледать на това свинско пръстенче, за това и само мислять за шупарче-то съ пръстенче-то.

Нъ това за право не бѣше така! всякой мисляше само за себе си, и за това што е за него полезно, ощте и за това, за какво става гора-та.

Свиньѭ-тѣ биле чували, че желѫди-тѣ растѫть по стволове-тѣ на дръвета-та, за това тѣ всякога и ровели по земя-та, когато отеднѫжъ, отъ дѣ се взема та идва распъхтана младичка една, дреб-

ничка свинка. — Трѣбова да знаемъ, че всякога каквото и да е било иде отъ младежи-тѣ — тя захвашта да доказва, че желѫди-тѣ падѫть отъ клони-тѣ, че еднѫжъ връзъ сама нея паднѫли желѫди та я чукнѫли единъ по муцуна-та, други по глава-та, а това я подсѣтило и я накарало да мисли, тя почнѫла да се занимава съ наблюдения, и сега вече твърдо на твърдо знае всичка-та работа какъ и што е.

Пò-стари-тѣ си опрѣли муцуни-тѣ да мислять за това.

— Грухъ! Грухъ! тълкували тѣ помежду си. Грухъ! Великолѣпие-то на мѣсто-то се свърши! Грухъ! Чуроликанье-то на птички-тѣ се свърши! Грухъ! Грухъ! Намъ ни трѣбовать желѫди! Я дайте желѫди; какви годѣ плодове! Грухъ! което се схрусква, то е най-полезно! което се яде, то е най-хубаво! А ний ядемъ всичко, всичко; всичко дайте.

Qui, Qui, отговорили единодушно всички-тѣ свинье.

Нъ свиня-та майка погледнѫла на свое-то прасенце съ пръстенче-то на опашка-та, и казала:

— Ама и хубàво-то и то не трѣбова да се оставя съвсѣмъ на страна!

Гра! Гра! заграцала врана-та и слѣтѣла отъ дърво-то, за да постѫпи на служба, като славей.

Хѫ! безъ славей неможе; за това и тоя часъ приели врана-та на служба.

Край на всичко, край! Всичко-то се свърши вече!

Въздишаше князь-тъ на шипки-тѣ! неостана вече ништо хубавичко!

Бѣше влажно, бѣше мъгливо, бѣше студено, бѣше вѣтровито. А дъждь-тъ еднакво си плискаше по гори-тѣ и по полета-та, и ги поливаше така, като изъ вѣдро.

Кѫдѣ се дѣна тая птичка, която пѣеше? Дѣ сѫ цвѣтове-тѣ по ливади-тѣ и сладки-тѣ ягоди по лѣсове-тѣ?

Нѣма ништо! край на всичко!

Тука свѣтлука огнецъ въ кѫштичка-та на лѣсничия, и свѣтяше сѫщто като звѣзда; длъга зàра се пронизваше между дръвета-та.

Изъ кѫштичка-та се счуваше пѣянье; дребни дѣчица си играяха тамо около баба си.

Баба имъ приказваше за пролѣть-та, която ште се завърне пакъ, за зелени-тѣ лѣсове, които пакъ ште се облѣкѫть въ прѣмѣна-та си и ште се разеленѣѭть; за шипки-тѣ и триндафили-тѣ, които пакъ ште цъвнѫть, за славеи-тѣ, които пакъ ште запѣѭть, за всичко хубаво, което пакъ има да дойде.

Нъ Князь-тъ на шипки-тѣ неможаше ни да чуе това; той седѣше, сгъваше се на студено-то и въ мокро-то па все си въздишаше:

Нищто неостана: край на всичко! край!

А въ гора-та, както и пò-напрѣдъ, свиние-тѣ се располагаха и распореждаха се каго домакини.

Свиня-та майка си гледаше прасенце-то съ пръстенче-то, та си погрухтяваше и думаше:

Все щте остане пакъ кой-годѣ да разбира отъ (свинско) хубаво!

БАСНИ.

Вълкъ-тъ и агне-то.

Овце-тѣ биле се прибрали въ кошара-та си; кучета-та спѣли, и овчарь-тъ, подъ сѣнка-та на единъ голѣмъ брѣстъ, свирялъ на кавалъ съ други овчари. Единъ гладенъ вълкъ дошьлъ да види, прѣзъ плетъ-тъ, какъ е стадо-то. Едно неопитно агънце, което не било ощте виждало нищто, влѣзло въ прикаска съ него. — Какво търсишь тука? казало то на лакомий гость. — Ехъ, търсѫ крѣхка зелена трѣвица, реклъ вълкъ-тъ. Ти знаешь, че най-сладко-то нѣщто е да пасешь въ зелена ливада испъстрена съ цвѣтя и да піешъ вода отъ бистръ, студенъ изворъ, а и едно-то и друго-то намѣрихъ тука, и што ми трѣбова повече? Обичамъ философия-та, която ни учи да се задоволяваме съ малко. — Та истина ли е, казало агне-то, че не ядешь вече месо, и малко трѣвица ти стига? Ако това е така, нека отъ сега да живѣемъ, като братя и да пасемъ заедно. — И ето ти агънце-то искокнѫло отъ кошара-та и тръгнѫло по вълкъ-тъ, нъ тоя новъ покайникъ го раскѫсалъ и го изялъ.

Пази се отъ хубави-тѣ думи на ония людіе, които се хвалять, че сѫ добродѣтелни. Сѫди за тѣхъ по дѣла-та имъ, а нѣ по слова-та имъ.

Муха и комарь.

Една муха и единъ комарь еднѫжь влѣзли вѣчерь въ една стая. Муха-та видѣла на куминь-тъ една чаша медъ.

— Ето, казала, какво ми трѣбва мене.

И отишла та кацнѫла ужь отъ крайчеца на чаша-та, нъ найнапрѣдъ залепнѫли крака-та ѝ, и послѣ крила-та ѝ о медъ-тъ и тя тамъ си и закиснѫла.

— Глупежо! извикалъ комарь-тъ, че што штешъ тамъ?

И това, като реклъ впуснѫлъ се пакъ той върху свѣшть-та на трапеза-та и си опърлилъ крила-та и запърпалъ по свѣтилникъ-тъ.

— Ахъ, и двама сме луди и безумни, думали всякой по своему.

Не стига да отбѣгвашь отъ погрѣшки-тѣ, които видишь, че правять други-тѣ, нъ пази да не направишь ти други погрѣшки.

Куче-то и кученце-то.

Куче-то еднѫжь цѣла ношть лаяло; на зарань-та, синъ му го попиталъ: „тате, тая ношть ти што имаше та доклѣ пѣтли пропѣха все лая и не млъкна?“ Куче-то му отговорило: „плашихъ вълкъ-тъ, синко да бѣга.“ А синъ му го попиталъ пакъ: „ами зашто все се дърпаше назадъ и трепереше?“—„Заштото ме и мене бѣше страхъ отъ него,“ рекло куче-то.

Набожний разбойникъ.

Нѣкои си разбойници нападнѫли еднѫжь единъ керванъ и уловили търговци-тѣ та ги завели при главатарь-тъ си. Между обрани-тѣ имало и единъ имаминъ. Той видѣлъ, че главатарь-тъ на разбойници-тѣ често-често се кланялъ и молялъ, и като го почакалъ да свърши молитва-та си, отишьлъ при него и му казалъ: „Виждамъ, че си благочестивъ и набоженъ човѣкъ, и за това дойдохъ да ти се помолѭ да заповѣдашь да ми дадѫть дрѣхи-тѣ назадъ и да ме пуснѫть да си идѫ, заштото сьмь Божий служитель.“ Главатарь-тъ на разбойници-тѣ го изгледалъ и го попиталъ: „Отъ дѣ ме позна, че сьмь благочестивъ и набоженъ? — Заштото те видѣхъ, реклъ имаминъ-тъ, че се често кланяшь и молишь. — Глупавъ си ти! отвърнѫлъ главатарь-тъ на разбойници-тѣ, да се кла-

нямь и да се моля то е моя длъжность, а да обирамъ людие-тѣ, то ми е занаятъ. Тамъ да плъзнешь и отъ разбойникъ да не чакашь никога добрина, ами да се благодаришь и на това, ако те оставять живъ.“

Слонъ-тъ на воеводски чинъ.

Едно врѣме избрали слонъ-тъ за воевода на звѣрове-тѣ. Слонове-тѣ не сѫ безумни животни, нъ бива ли безъ глупаци въ кой да е родъ? Наший слонъ воевода билъ между свои-тѣ голѣмъ, нъ навънъ билъ твърдѣ простъ. Отъ добродушие не обиждалъ нито муха-та. На тоя добръ воевода се оплакали овце-тѣ, че ужь вълци-тѣ ги покѫсали и всякакви пакости имъ правили. „Ахъ! нечестиви-тѣ! вика слонъ-тъ, какво голѣмо прѣстѫпление сѫ вършили; кой имъ е далъ воля да грабять?“ Вълци-тѣ отговорили: помисли си, нашь баштице, не ли ти ни каза да съберемъ отъ овце-тѣ нѣколко кожи и да си направимъ за зимась кожуси? Дѣто викатъ сега овце-тѣ, това е отъ тѣхна-та глупость: на всяка овца се пада по една кожа, нъ и това нештѫтъ да дадѫтъ.“

„Ха, така ли е! казва слонъ-тъ, гледайте добрѣ, заштото азъ немогѫ да търпѭ кривди-тѣ. По кожа отъ овца земѣте, нъ повече да не искате ни космъ!“

Жаба-та и волъ-тъ.

Една жаба видѣла на поле-то единъ волъ и поискала да стане колкото него голѣма. Тя зела да се надува, да пѫхти, и казала на другарки-тѣ си: „я погледайте, дружки, станѫхъ ли колкото него голѣма?“ — „Нѣ, дружке, нѣ, много си далече отъ волъ-тъ.“ — „Гледайте пакъ, штѫ се надуѭ повече. Какъ сьмь сега? Порастнахъ ли?“ — „Ни най-малко.“ – „Ами сега?“ — „Сѫшто-то!“ Глупава-та жаба се надувала, пьшкала, напрѣгала се, додѣто най-сетнѣ се пръснѫла и умрѣла.

Двѣ-тѣ бъчви.

По пѫть-тъ вървѣли двѣ бъчви: една-та пълна съ вино, друга-та праздна. Първа-та отивала полека безъ шумъ, а друга-та се търкаляла бързешкомъ и вдигала подирѣ си голѣмъ прахъ и

трѣсъкъ. Люде-тѣ я чували отдалечь и се отбивали на страна отъ страхъ. Голѣма била глъчка-та на тая бъчва, нъ колко и да трѣскала, ништо не излизало отъ нея, заштото била праздна.

Който гълчи всякога за свои-тѣ работи и се хвали, той прилича на праздна-та бъчва. Който е добръ за работа нѣшто той бива тихъ на дума. Голѣмий човѣкъ бива голѣмъ съ дѣла-та си, а нѣ на дума.

Двѣ козлета.

Двѣ упорити козлета еднѫжь се срештнѫли на едно тѣсно било, турено за мостъ на една рѣка. Не било възможно да прѣминѫтъ и двѣ-тѣ отеднѫжь, та трѣбовало едно-то да се повърне назадъ, да стори на друго-то пѫть и да почака. Едно-то рекло: „отвори ми пѫть да мина.“ Друго-то отговорило: „я вижь го, какъвъ голѣмецъ е станѫлъ? връштай се назадъ; азъ пò-напрѣдъ се качихъ на мостъ-тъ.“ — „Нѣ, нѣ, побратиме! Азъ сьмь пò-старъ отъ тебе, та ти, байно, трѣбова да се отбиешь!“ Нѣма да стане! И двѣ-тѣ козлета, безъ да му мислятъ много чукнѫли се въ яки-тѣ си чела, заплѣли си рожета-та, и като се опирали съ тънки-тѣ си крачета о било-то, сборили се. Нъ мостъ-тъ билъ мокръ, та и двама-та упорити борци се подплъзнѫли и паднѫли въ вода-та.

Конь и магаре.

Единъ хубавъ якъ конь не натоваренъ и едно натоварено магаре ишли по пѫть-тъ слѣдъ стопанинъ-тъ си. Магаре-то рекло: „мило конче, земи понѣ малко нѣшто отъ товаръ-тъ ми: отъ тежко немога да дишамь?“ Конь-тъ гордѣливо отреклъ. Горко-то магаре въздѫхнѫло, уклепнѫло уши и се мѫчило да върви; нъ като изминѫло около единъ часъ пѫть съ голѣма мѫка, прѣмѣтнѫло се, паднѫло и умрѣло; дори тогава позналъ стопанинъ-тъ до колко е билъ бесправеденъ той за горко-то добиче, и че напусто е галилъ хубавий младъ конь. Потюхкалъ стопанинъ-тъ, поядосалъ се на себе си, нъ нѣмало какво да стори, трѣбовало да се върви. Той натоварилъ магарешкий товаръ на гордѣливий конь, па притурилъ на товаръ-тъ и магарешка-та кожа, която не му се штѣло да остави на кучета-та.

— Пада ми се! помислилъ си конь-тъ: ако да бѣхъ пожалилъ горкий си другарь и той штѣше да е живъ, па и мене не штѣше да е сега толкова тежко.

Магаре-то.

Когато се населявала земя-та и Богъ развъждалъ различни-тѣ животни, тогава се явило на свѣтъ-тъ и магаре-то. Господь му далъ ръстъ, колкото на катерица-та. По тая причина никой необръшталъ на магаре-то внимание, макаръ и да се надувало твърдѣ много. Нему се штѣло да се покаже, нъ съ какво? Съ такъвъ ръстъ било му срамота да се яви. Заловило се, прочее, за Бога и почнжло да го моли за голѣмъ ръстъ.

— Това не е за търпѣнье, Господи, казва обидено-то магаре. Левове-тѣ, слонове-тѣ и тигрове-тѣ имжтъ толкова голѣма честь, штото всякой говори за тѣхъ; а горко-то магаре нѣма никаква честь и никой не говори за него. Зашто си толкова немилостивъ камъ него? Ако бѣше ми далъ ръстъ, колкото на едно теле, азъ штѣхъ да направж левове-тѣ и тигрове-тѣ да се не надуватъ толкова. Всичкий свѣтъ за мене штѣше да говори.

Магаре-то повтаряло тия думи всякой день, доклѣ най-сетнѣ дотегнжло на Бога да го слуша и той се склонилъ да му испълни исканье-то. Магаре-то станжло едро животно и получило такъвъ гласъ, штото испоплашило всичка-та гора. Тоя-си-часъ заговорили за магаре-то: „какъвъ звѣрь е това? Има ли голѣми зжби? Много ли му сж рога-та?“ Нъ какво излѣзло отъ всичко това? Не се минжло една година и всички познали какво нѣшто е магаре-то. Магарешка-та глупость влѣзла въ пословица и магаре-то почнжло да носи вода и дърва.

Маймуна-та и очила-та.

На една стара маймуна ослабнжли очи-тѣ и като слушала, че зло-то не е толкова голѣмо и може да се отмахне съ очила, зела нѣколко чифта отъ тѣхъ и почнжла да ги употрѣбява. Тя ги въртяла насамъ натамъкъ, натискала ги на глава-та си, покачила ги на опашка-та си, мирисала ги, близала ги, нъ очила-та никакъ не помогнжли.

„Ухъ! дяволштина! казва маймуна-та, глупавъ е оня, който слуша людски-тѣ думи. Какво не ми казаха за очила-та, нъ полза не се вижда отъ тѣхъ.“ Ядосана-та маймуна ги ударила о земя-та и ги направила на кжсчета.

Глупави-тѣ людие сж като наша-та маймуна. Когато не разбиратъ добри-тѣ и полезни-тѣ нѣшта, така постжпватъ съ тѣхъ, как-

вото маймуна-та съ очила-та. Ако ли глупавий е нѣшто като чорбаджия, той почнова да гони тия нѣшта.

Двѣ орала.

Отъ единъ и сжштий кжсъ и въ една и сжшта ковачница биле направени двѣ орала. Едно-то отъ тѣхъ било паднжло въ ржцѣ-тѣ на единъ орачь, който тутакси отишълъ на орань; а друго-то много врѣме се търкаляло въ дюкянъ-тъ на единъ търговецъ безъ никаква полза. Случило се слѣдъ нѣколко врѣме на два-та едноземци да се срештнжтъ. Орало-то у орачь-тъ льштѣло, като сребро и било дори и пò-хубаво, отколкото, когато излѣзнжло отъ ковачница-та, а орало-то, што лежало безъ употрѣбление въ дюкянъ-тъ, било почернѣло и ржждясало. Ржждясало-то орало попитало старий си приятель: „Кажи ми, моля ти се, зашто льштишь толкова?“ Друго-то отговорило: „отъ работа любезний, а ти дѣто си ржждясало и си станжло пò-лошо, отъ колкото си било, то е заштото всичко-то врѣме си си прѣкарало въ излежаванїе на една страна, безъ работа.“

Клеветникъ-тъ и змия-та.

За дяволи-тѣ се казва, че тѣ не почитали правда-та; това мнѣние, обаче, не е всякога справедливо, заштото и помежду дяволи-тѣ се пази по нѣкога правдина-та, както става явно отъ слѣдуюштий примѣръ.

На едно тържествено шествие въ адъ скарали се клеветникъ-тъ и змия-та, кому се пада да върви пò-напрѣдъ. А въ адъ се дава първенство на оногова, който е сторилъ пò-много зло на ближни-тѣ си. Въ тая свара клеветникъ-тъ си показалъ острий езикъ, а змия-та се хвалила съ свое-то жило и до толкова силно засжскала, штото клеветникъ-тъ се билъ приготвилъ да остане отдирѣ. Нъ дяволъ-тъ неможилъ да стърпи това. Той зима страна-та на клеветникъ-тъ и, като бутва назадъ змия-та, казва: „Твои-тѣ заслуги сж голѣми, нъ първенство-то е негово. Ти си опасна и жило-то ти е смъртоносно, нъ само отблизу; и ти хапешь безъ вина, нъ можешь ли да хапешь отъ толкова далечь, както клеветникъ-тъ? Отъ неговий езикъ не те запазвать ни планини-тѣ, ни морета-та. Ште

каже, той е пô-врѣденъ отъ тебѣ и трѣбова да върви напрѣде ти." Отъ тогава клеветници-тѣ сѫ станѫли повече почетни въ адъ-тъ.

Вѣтръ и слънце.

Единъ день слънце-то и сърдитий долнякъ се прѣпрѣли, кой отъ тѣхъ е пô-силенъ. Много врѣме се прѣпирали и, най-сетнѣ, отсѣкли, да си прѣмѣрять сила-та надъ единъ пѫтникъ, който въ това врѣме заминувалъ на конь по голѣмий пѫть. Вѣтръ-тъ казалъ: „гледай какъ штѫ го наскокна: отведнѫжь штѫ дръпна клашникъ-тъ му!" Оште не изреклъ и подкачилъ да духа колкото си може. Нъ колкото повече се силилъ вѣтръ-тъ, толкова повече пѫтникъ-тъ се сгръшталъ въ клашникъ-тъ си; той мъмрѣлъ на лошо-то врѣме, нъ пакъ си вървѣлъ по пѫть-тъ. Вѣтръ-тъ се сърдилъ, лютилъ, облѣлъ горкий пѫтникъ съ лапавица; пѫтникъ-тъ проклелъ вѣтръ-тъ, надѣнѫлъ си клашникъ-тъ съ рѫкави-тѣ и се прѣпасалъ съ поясъ. Тогава вече вѣтръ-тъ и самъ видѣлъ, че неште може да свали клашникъ-тъ. Слънце-то като видѣло безсилие-то на противникъ-тъ си, усмихнѫло се, показало се отъ облаци-тѣ, огрѣло, исушило земя-та, и заедно съ това стоплило и горкий пѫтникъ. Пѫтникъ-тъ, като усѣтилъ топлина-та на слънчеви-тѣ лѫчи, поопарилъ се, благословилъ слънце-то, свалилъ си клашникъ-тъ, и го прѣвързалъ на конь-тъ си. Тогава рекло кротко-то слънце на сърдитий вѣтръ: „Видишь ли, че съ кротость и съ добро може да се направи много повече, отколкото съ гнѣвъ?

(Отъ „Дѣт. Свѣтъ")

ОПИСАНИЯ и ПѪТЕШЕСТВИЯ.

Великы-тѣ впечатления отъ разнообразия-та на природа-та.

(отъ Бюффона [1])

За да познаемъ велики-тѣ дѣйствия отъ разнообразие-то на природа-та, не е доста да се расходимъ изъ наши-тѣ обработени полета, или, дори, да обиходимъ всички-тѣ прѣдѣли, што ги населява човѣкъ-тъ; само когато минемъ отъ горешти-тѣ пѣсъци на тропический поясъ камъ ледове-тѣ на полюси-тѣ; само когато се снемемъ отъ върхове-тѣ на планини-тѣ въ дъно-то на морета-та; само когато съпоставимъ пустини-тѣ съ пустини-тѣ, само тогава ште можемъ да оцѣнимъ пò-добрѣ природа-та и да ѝ се очудимъ повече.

Наистина, гледана отъ кѫдѣ нейни-тѣ чудни противоположности и величественни противорѣчия, тя се прѣдставя пò-голѣма, като се показва, каквато си е. Ето ни прѣдъ бесплодни-тѣ пустини на каменита Арабия, тия оголѣли самоти, дѣто никога човѣкъ не е си отдихалъ подъ сѣнка-та на дръвеса-та, дѣто земя-та, безъ трѣвица, не дава никаква храна на животни-тѣ, на птици-тѣ, на насѣкоми-тѣ, дѣто всичко стои мрътво, заштото ништо не може да се роди,

---

[1]) *Бюффонъ*, най-знаменитий французский естествоиспитатель, се е родилъ въ Монтбардъ, на 1707 г. а умрѣлъ на 1780 г. Подирь една младость посветена на наука-та, той посѣти Италия и Англия и влѣзна въ писателско-то поприште чрѣзъ прѣвождание-то отъ английски нѣкои отъ съчинения-та на Хала и Нютона. Работи-тѣ му по геометрия-та и по физика-та му способствоваха да бѫде назначенъ члѣнъ въ академия-та на науки-тѣ (1733), дѣто задружно съ други учени той състави многобройни томове по история-та на природа-та. При това, Бюффонъ се счита за единъ отъ голѣми-тѣ списатели на французска-та книжнина. Неговий слогъ е благороденъ, възвишенъ и хармониченъ. На 1753 г. той безъ да моли, биде приетъ члѣнъ въ французска-та академия. Той оште на животъ се радвà на слава-та си: управитель на царска-та градина, близъкъ и любимъ на самий царь, Лудовика XV, който въздигна въ графство земя-та му на Монтбаръд, захвалянъ отъ цѣла Европа, която бързаше да прѣвожда прочута-та му естественна история, той видѣ паметникъ-тъ си въздигнѫть при входъ-тъ на музея съ тоя надмѣненъ надписъ: Majestati naturae par ingenium.

и дѣто вода-та е необходима за сѫштествуванѥ-то на всички-тѣ живи твари, никогажь не напоява земя-та, нито въ видъ на дъждь, нито я дори намокря въ видъ на роса.

Сега да противопоставимъ тая картина на съвършенна суша въ една остаряла земя, на картина-та на неизгледни-тѣ блатисти равнини въ новий свѣтъ. Въ тая втора картина ште ни порази прѣкаленость-та на онова, съ отсѫтствие-то на което ни поразява първа-та картина: рѣки бескрайно широки, като Амазонска-та, Лаплата, Оренока, стремять въ голѣми вълни свои-тѣ димяшти води, разливать се на пълна свобода и, сякашь, заплашвать земя-та съ удавянѥ. Води застояли и разлѣни на близу или на далеко отъ матка-та си, покривать тиняста-та глина, която сѫ оставили тамъ; и тия широки блата, като испуштать испарения-та си въ вонѣшти облаци, биха молепсали и въздухъ-тъ съ заразителность-та на земя-та, ако да не падаха изново въ силни и бурни дъждове, или да ги не разнасяше вѣтеръ-тъ. Тия прѣдѣли, ту сухи, ту удавени, дѣто земя-та и вода-та, сякашъ, се борять за безгранични владѣния и тия храсталаци отъ тръстика израсли по неопрѣдѣлени-тѣ границии на двѣ-тѣ стихии, сѫ населени съ паплъчь мръсни животни, които плувѫть въ тия кални блата на природа-та. Огромни змии обѣлязвать съ широки бразди тиняста-та земя; крокодили-тѣ, желви-тѣ, гуштери-тѣ и хиляди оште ширококраки влѣчуги, вкорявавать каль-та; милиони насѣкоми повдигнѫти отъ влажна-та горештина вървять се надъ гниюшти-тѣ води. И всичкий тоя гнуснавъ свѣтъ, пълзяштъ въ тиня-та или бръмчаштъ въ въздухъ-тъ, когото оште повече затьмнява, всички-тѣ тия черви, които пъплять на мравуняци по земя-та, привличать многочисленни дружини отъ грабливи птици, на които разбъркани-тѣ и размножени крясъци, смѣсени съ кряканѥ-то на влѣчуги-тѣ, които смуштавать мълчанѥ-то на тия проклети пуштинаци, сякашъ, прибавять ужасъ-тъ при страхъ-тъ, за да отстранять людѥ-тѣ и да запретять влазянѥ-то тамъ на други-тѣ живи твари. Да, тия земи недостѫпни, не придобивши оште образъ, не могѫть да послужять въ друго човѣку, освѣнь да му наумять ближни-тѣ врѣмена на първий хаосъ, когато стихии-тѣ не били оште разлѫчени, и земя-та и вода-та съставяли едно нѣшто обшто и дѣто живи-тѣ родове не били намѣрили оште свое-то мѣсто въ рѣзки-тѣ области на природа-та.

Видъ на Ливанъ.

(отъ Волнея [1])

Ливанъ, на който име-то трѣбова да се простира на цѣла-та верига Корощанска и на земя-та на Друзи-тѣ, има досущъ изгледъ-тъ на голѣми-тѣ планини. На всяка стѫпка срѣщташь сцени, дѣто природа-та се показва ту игрива, ту величественна, ту странна и всякога разнообразна. Пристигашь ли отъ камъ море-то на брѣгъ-тъ? височина-та и стръмность-та на тая прѣграда, която сякашь, затваря земя-та, грамадность-та на скали-тѣ, които се устремявать камъ небе-то, докарвать удивление и благоговѣние. Ако любопитний наблюдатель се въскачи възъ тия връхове, които му прѣпрѣчваха погледъ-тъ, то той ште намѣри една нова причина за удивление въ бескрайность-та на пространства-та.

Нъ за да се нарадвашь хубаво на това зрѣлиште нуждно е да се покачишь на самий Ливанъ или на Саннинъ. Тамъ, отъ връстъ се простира единъ крѫговоръ безъ граници; ако бѫде ясно, погледъ-тъ ти се губи въ пустиня-та, която досѣга персидский заливъ, и въ море-то, което омива Европа: душа-та ти вѣрва, че обгръща свѣтъ-тъ. По нѣкога погледъ-тъ, като се скита по непрѣкѫснѫта-та верига на планини-тѣ, прѣнася въ единъ мигъ духъ-тъ отъ Антиохия въ Ерусалимъ: понѣкогажь погледъ-тъ, като се приближава до всичко, што го окрѫжава, вдѫлбочава се въ далечна-та дѫлбочина на брѣгъ-тъ. Ясно видими-тѣ скали, гори-тѣ, потоци-тѣ, хълмове-тѣ, села-та, градове-тѣ най-послѣ улавять внимание-то. Усѣщташь едно тайно благодарение като гледашь така дребни

---

[1]) *Волней*, е роденъ на 1757 г. въ Краонъ (Франция), и умрѣлъ на 1820 г. е извѣстенъ като списатель, ученъ и политикъ. На 1782 г. като сдоби едно малко наслѣдство, той тръгна незабавно, съ торба-та на гърбъ-тъ, за да пѫтува по Востокъ. Той прѣстоя осмь мѣсеца заключенъ въ единъ монастирь въ Ливанъ, при Друзи-тѣ, доклѣ да научи арабски, и прѣкара четире години въ пѫтуванѥ по Египетъ и Сирия. Описание-то на това пѫтуванѥ той обнародва на 1787 г.. То е най-образцово-то му произведение и се отличавà съ наблюдателенъ духъ, съ голѣма правдивость и съ талантливъ слогъ. Голѣмий успѣхъ на тая книга; успѣхъ-тъ на една брошура: *Разсѫждения върху настояшта-та турска война*, 1788; накрай, впечатление-то, което произведе въ Бретания съ вѣстникъ-тъ си *Стража*, спомогнаха му да бѫде назначенъ депутатъ въ Stats dènéraux на 1789 г. Освѣнь горѣказани-тѣ съчинения, Волней е издалъ ощте голѣмо количество съчинения по история-та, лингвистика-та, етнография-та, естествознание-то и политика-та, въ която той постоянно зимаше дѣятелно участие до сама-та си смърть. Той бѣше почетенъ отъ Наполеона I-й съ титла-та Контъ.

прѣдмѣти-тѣ, които ти се видяха така голѣми отъ напрѣдъ: приятно ти е да гледашь покрита-та съ бурни облаци долина, и да слушашь подъ нозѣ-тѣ си какъ гръми гръмотевица-та, толкова врѣме ревяла все надъ глава-та ти; драго ти е да съзирашь подъ себе си тия бърда, отъ прѣди застрашителни, а сега, въ понижение-то си, заприличали на бразди по една нива, или на степени-тѣ на амфитеатръ-тъ; гордѣешь се като виждашь, че стоишь пò-високо отъ всичко друго.

Когато пѫтникь-тъ се впусне изъ вѫтрѣшность-та на тия планини, той захваща да усѣща неволенъ страхъ отъ грапавина-та на пѫтища-та, отъ стремителность-та на урви-тѣ и отъ дѫлбочина-та на пропасти-тѣ. Нъ скоро лавкость-та на муле-то, што го носи, го успокоява и той хване да съглежда свободно живописни-тѣ случайности на почва-та, които една по друга идатъ да го развлѣчать. Тамъ, както въ Алпи-тѣ, той върви цѣли дни за да стигне едно мѣсто, което се гледа ощте отъ тръгванье-то му; той обикаля, смъква се, върви на дльжь по брѣгове-тѣ, възлиза, и въ това непрѣстайно измѣнение на мѣста-та, като по единъ вълшебенъ начинъ, мѣнявать се и видове-тѣ и сцени-тѣ. Ту види села готови да се плъзнѫть по стръмна-та урва; ту нѣкой монастирь кацнѫлъ на нѣкой усамотенъ връхъ; тукъ, една скала, продупчена отъ рѣка-та, прилича на естествена аркада; тамъ, друга една скала, права и остра, добива видъ на високъ зидъ; често по рѫтове-тѣ се виждать грамади каменье, измити и исхвърлени отъ вода-та, които приличать на развалини искусно расположени. На много мѣста води-тѣ, като срещтнѫли мѫченъ пѫть прорили земя-та отъ страна и се образовали пещтери; другадѣ, тѣ си направили подземно легло, дѣто прѣзъ извѣстно врѣме въ година-та текѫть потоци-тѣ. По нѣкога тия живописни мѣстоположения сѫ бивали трагически: случвало се е въ врѣме на размрѫзванье и земетресение, цѣли скали да изгубять равновѣсие-то си, и да се сгръмолясать върху съсѣдни-тѣ кѫщтя и човѣци. Прѣди двадесеть години единъ такъвъ случай зарови едно село, на което диря-та се не вижда. Другъ пѫть единъ цѣлъ рѫтъ насаденъ съ лозя и смокини, като се размръзнѫлъ, откъртилъ се и се плъзнѫлъ по наклонность-та на скала-та, на която се намиралъ, и, подобно единъ корабъ тласнѫть отъ корабодѣлница-та въ море-то, той се запрѣлъ цѣлокупенъ въ ниска-та долина.

Изгледъ на Египетски-тѣ пирамиди.

(отъ Волнея.)

Ржка-та на врѣме-то, а оште повече, ржка-та на човѣци-тѣ, които разрушиха всички-тѣ паметници на дрѣвность-та, до днесь ништо неможàха да сторять на пирамиди-тѣ. Якость-та на постройка-та имъ и голѣмина-та на снага-та имъ сж ги заштитили отъ развала, и, сякашь, ште ги завардять здрави до вѣка. Всички-тѣ пжтници приказвать за тѣхъ съ въсторгъ, а тоя въсторгъ не е прѣкаленъ. Тия искуствени планини хваштать да се съпикасвать отъ осемнадесеть мили далеко. Колкото повече ги приближавашь, толкова повече ти се чини, че тии се отдалечавать. Струва ти се, че си до сами-тѣ тѣхъ, а виждашь остая цѣла миля оште. Най-послѣ пристигашь до тѣхъ и ништо неможе да изобрази разновидность-та на впечатления-та, които испитвашь; височина-та на тѣхний връхъ, бързина-та на спускъ-тъ имъ, гладкость-та на повръхнина-та имъ, тежнина-та имъ, спомени-тѣ, за които ти наумявать, прѣсмѣтанѥ-то на трудъ-тъ, който сж погълнжли, мисль-та, че тия грамадни скали сж работа на човѣкъ-тъ, така дребенъ и слабъ, който пжлзи при подножие-то имъ, всичко това обхвашта сърдце-то и духъ-тъ съ очудванѥ, ужасъ, самоунижение, захласванѥ и почетъ. Нъ, трѣбова да исповѣдаме, това прѣхласванѥ се послѣдова тоя часъ отъ друго едно чувство; слѣдъ като сдобиешь такова голѣмо понятие за сила-та на човѣкъ-тъ, захванешь да гледашь скрѫбно на дѣло-то му, като си помислишь какво му е назначение-то. Тжжно ти става, като помислишь, че за да построжть единъ бесполезенъ гробъ, е трѣбовало двадесеть години да мжчать цѣлъ единъ народъ; въздишашь за безбройни-тѣ неправди и оштетения прѣтеглени по прѣнасянѥ-то съ гария и натрупванѥ-то на всичко-то това вештество за съзижданѥ.

Негодувашь оште противъ безумний произволъ на деспоти-тѣ, които сж заповѣдали граденѥ-то на тия варварски постройки; това чувство те обзима винаги, кога обихождашь египетски-тѣ паметници: тия лабиринти, тия храмове, тия пирамиди, на които грамадни-тѣ размѣри свидѣтелствовать нѣ толкова за гений на единъ народъ раскошенъ и приятенъ на искуства-та, колкото за порабоштение-то на единъ народъ, измжчванъ отъ приштѣвки-тѣ на господарь-тъ си. Тогава захвашташь да прошташь на користолюбие-то, което, като насиля гробове-тѣ имъ, унииштожава надежда-та имъ: такива развалини не възбуждать голѣмо съжаление; и когато любитель-тъ на искуства-та негодува, въ Александрия, като вижда какъ прѣтривать

каменни-тѣ подпорки на палати-тѣ за да издѣлать отъ тѣхъ водѣнични каменю, философъ-тъ, слѣдъ първо-то смуштение, което причинява загубванiе-то на едно хубаво нѣшто, неможе да задържи усмивка-та си при това тайно правосѫдие на сѫдба-та, която връшта на народъ-тъ това, което му костува толкова мѫки, за да употрѣби за най-скромни-тѣ си нужди великолѣпие-то на една бесполезна пишность.

Пустини-тѣ на Камениста Арабия.

(отъ Бюффона.)

Прѣдставѣте си една страна безъ зеленина и безъ вода, едно жежко слънце, едно винаги ясно небо, пѣсъчливи полета, планини оште пд-бесплодни, възъ които погледъ-тъ се скита безъ да може да се спре нито възъ единъ живъ прѣдмѣтъ, една земя умрѣла, и така да се каже, обѣлена отъ вѣтрове-тѣ и, която не прѣдставлява друго, освѣнь скелетъ, расхвърляни каменяци, прави или повалени скали; една пустиня съвсѣмъ отворена, дѣто никога пѫтникъ не е отдихалъ подъ сѣнка, дѣто ништо не го е придружавало, нито му е напомняло за жива-та природа: пълна самотия, хилядо пѫти пд-страшна отъ самотия-та на лѣсове-тѣ; заштото дръвета-та пакъ сѫ сѫштества, когато тука въ тия пусти и безграничниi мѣста човѣкъ се вижда пд-усамотенъ, пд-оголенъ, пд-изгубенъ; той види наврѣдъ пространство, като че е неговъ гробъ; дневна-та свѣтлина, пд-скръбна отъ ноштний мракъ, неогрѣва заранъ за друго, освѣнь да му покаже всичка-та голота, беспомоштность и ужасно положение, като отдалечава отъ погледъ-тъ му прѣграда-та на праздно-то, като распростира на около му бездна-та на бесконечность-та, што го дѣли отъ населена-та земя; бесконечность, която на пусто се мѫчи да измине, заштото гладъ-тъ, жажда-та и страшна-та жега ускорявать всички-тѣ минути, които му остаѭть между отчаяние-то и смрътъ-та.

Копривштица.

(Изъ повѣсть-та: „Българе-тѣ отъ старо врѣме.")

(отъ Л. Каравелова.)

Въ Копривштица нѣма плодовита земя — само каменю, пѣсъкъ и глина; нъ, както се види, по причина на тая неблагодатна и сиромашка почва, Копривштица е едно отъ най-живи-тѣ и отъ

най-дѣятелни-тѣ села. Нейна-та бесплодна земя, която изисква голѣми трудове и изобиленъ потъ, не е допуснжла човѣци-тѣ да потжнать въ сънлива-та азиятска бездѣятелность; нъ, напротивъ, водила ги е постоянно камъ силна-та воля, камъ енергия-та и камъ постоянний трудъ, и създала е изъ тѣхъ дѣятелни промишленници и многополезни мислители. Гигантски-тѣ планини съ свои-тѣ голи върхове и съ свои-тѣ гористи поли сж прѣгърнжли отъ всички страни това българско село, като майка, която се грижи за своя-та челядь; а надвиснжли-тѣ надъ него скали, които чегато часъ-по-часъ искать да паднжть, приучавать човѣкъ-тъ отъ най-ранна-та му младость да се не бои отъ никакви опасности. Като змия се спушта отъ планина-та рѣка Тополка, прави всякакви криволици и своеволни полукржгове, и, съ шумотевица и гърмежь, приима въ свои-тѣ води малки-тѣ рѣчици, които съ сърдито жубурение бързать камъ нея и отъ лѣво и отъ дѣсно. Върби-тѣ, които сж се надвисили надъ рѣка-та, мижть свои-тѣ зелени клонове въ вода-та; а подъ сѣнка-та на тия клонове, които блестять съ своя-та богата зеленина, се крижть цѣли стада патки и гжски. Гжски-тѣ хладнокръвно стоижть на единъ кракъ, поштять се и си вървирать клюнове-тѣ подъ крила-та; а наблизу до тѣхъ се расхожда гиздавий пролѣтни хубавець, штъркелъ, съ свои-тѣ алени и длъги крака и съ свой-тъ аленъ клюнъ, и търси си нѣкой добивъ—жаба, гуштеръ или змия усойница. По улици-тѣ се расхождать кокошки подъ прѣдводителство-то на свои-тѣ гордѣливи султани — пѣтли; мирно и глупаво стоижть по брѣгове-тѣ на Тополка крави-тѣ, грѣижть се на слънце, облизвать свои-тѣ измършавели ребра и очаквать говедаръ-тъ, който въ това сжщо врѣме ходи изъ кжшта въ кжшта, дѣто го черпять съ ракия и давать му хлѣбъ, сирение, пържена сланина и други подобни ястие-та, и той, за да угоди на стопани-тѣ, които му давать „наястася и напитпся," говори: „Ваша-та крава е чалашканъ добиченце — все си пасе! Други-тѣ крави се гонять, бодять се, штъркалѣжть, а ваше-то добиченце си пасе, пасе си," Разбира се, че дѣдо Петръ повтаря тия думи въ всяка кжшта; а ракийка-та се излива въ гърне-то му.

Цѣли пилешки свѣтъ и милиони жаби беспокоижть съ свое-то цвърчение, пѣение и квакание тиха-та балканска ношть; а вѣтеръ-тъ си играе надъ село-то. Нѣма никакво съмнение, че тая раскошна природа не е могла да не подѣйствова и на човѣкъ-тъ. Нъ най-хубавий маргартаръ въ тая природа, най-хубаво-то нейно украшение, което, както ми се чини, е най-много способствовало за високо-то

нравственно величие въ мѣстний обштественъ животъ, — е копривштенска-та жена.

Българска-та пѣснь пѣе за българска-та хубавица така:

Моштно ми сѫ мили български-тѣ моми,
Цѣлъ день тии жьнатъ подъ ярко-то слънце;
Отъ утро до вѣчерь все на крака стоѭтъ,
Вѣсла-та си махатъ и снопове вѣзватъ,
Ставици си правятъ, като славий пѣѭтъ.
А настана вѣчерь, дома си се връштатъ,
Като яребици, ситно мило припкатъ,
Па се заловяватъ за моминско хоро.
Моми ми сѫ бѣли, като бѣла книга,
Образи червени, — охридска ябълка.

Нъ колкото хубавица и гиздосия и да е българка-та уобште, то балканска-та жена е като триндафилъ посрѣди голѣма градина. Купено, Радйовене, Горня и Долня Скравена, Ихтиманъ и Копривштица се славятъ съ красота-та на жени-тѣ; а послѣдне-то отъ тия села и градове е наречено дори отъ турци-тѣ „авратъ ааланъ,“ сир. женска красота. Черни и тьнки като, гайганъ, вѣжди и умно лице, високо чело, гиздава снага, живость въ движения-та, която е свойствена само на южни-тѣ народи, черна или руса кѫдра главица, дльга, като коприна, коса, която живописно и привлѣкателно виси на здрави-тѣ плешки, мерджанени устници, голѣми очи и високи и ягки гърди — ето каква е копривштенска-та жена. А ако вий погледате малко пò-внимателно и пò-отблизу на тия очи и на това лице, то ште да намѣрите проста и любяшта душа, у която думи-тѣ никога непротиворѣчятъ на сръдце-то и на мисли-тѣ, а всякога служятъ като виражение и на едно-то и на друго-то. Въ природа-та сѫштествува нѣкакъвъ си слѣпъ инстинктъ, нѣкакво си безсъзнателно стремление да бѫде расположено всичко така, штото да се харесва на човѣци-тѣ; а балкански-тѣ планини сѫ създадени само за блаженство. . .

И ето, прѣдъ очи-тѣ ни стърчи Копривштица. Южно-то слънце е съживило вече и балканска-та природа и донесло е закѫснѣла-та пролѣтъ. Било утро, и слънце-то освѣтлявало вече всичко-то село. Било праздникъ. Роса-та оште лежала по трева-та и блестяла, като едръ маргаръ; отъ всяка страна се чували брънчанье отъ пчели и бръмбали, чуруликанье и пѣнье отъ пиленца, а тия пиленца били цѣли стада; гора-та, която е пълна съ благоухание, се прѣдставлявала като истинно жилиште на самодиви-тѣ; по въздухъ-тъ се прѣносвала меризма отъ млади-тѣ трѣви и буря-

ни; а въсточний вѣтеръ разпосвалъ тия меризми по всичка България. А знаете ли какъвъ е тоя вѣтеръ? Тоя вѣтеръ нѣжи човѣческо-то чувство и приводи човѣкъ-тъ въ нѣкакво си непонятно блаженство. Рала-та вече браздятъ полета-та, отъ всяка една страна искачатъ цѣли стада овце, крави, кози и цѣли ергелета коню. Слънце-то се търкаля весело надъ човѣчески-тѣ глави; а човѣкъ-тъ, като погледа какъ е около него хубаво и мило, моли се и остава съ пълна надежда, че и неговий бѣденъ и тежькъ животъ слѣдъ врѣме ште бѫде еднакъвъ съ естествени-тѣ природни явления. . .

Обичамъ те, мое мило отечество! обичамъ твои-тѣ балкани, гори, сипѣи, скали, и тѣхни-тѣ бистри и студени извори! обичамъ те, мой милий краю! обичамъ те отъ всичка-та си душа и сърдце, ако ти и дѫ си обреченъ на тежки страдания и неволи! всичко, штото е останѫло до сега въ моя-та осиротѣла душа добро и свято — всичко е твое! Ти си оная благословена земя, която цьвти, която е пълна съ нѣжности, съ сияния и величие, слѣдователно, ти си ме научила да обичамъ и да плача надъ всяко едно човѣческо нештастие, — а това е вече много за единъ човѣкъ. . . И до сега оште чувствовамъ възрождение-то на твой-тъ меризливъ зеленчукъ, който испълва всичко-то пространство, на която страна и да хвърли човѣкъ око-то си; азъ и до сега чуѭ пѣснь-та на славии-тѣ и чуруликаню-то на лѣстовици-тѣ; азъ и до сега слушамь крѣхкий гласъ на българско-то момиченце, което мете дворъ-тъ си съ бръскалка-та, и пѣе си своя-та народна пѣсенчица:

Чернѣй горо, чернѣй душо,
Двама да чернѣемъ:
Ти за листе, горо,
Азъ за първо либе!

Жеравъ-тъ.

За жерави-тѣ както и за штъркове-тѣ стари-тѣ сѫ много приказвали, — ужь, че се обхождали твърдѣ милостиво и чедолюбиво съ остарѣли-тѣ си родителе, хранями ги и имъ пригодявали, носили ги когато лѣтятъ, че се бияли ужь много искусно съ дребни-тѣ човѣченца въ Етиопия, и оште, че носили на гърбъ-тъ си лѣстовици-тѣ когато прѣлѣтявали прѣзъ широки морета, и други такъви. Въ старо врѣме поети-тѣ, които пишели естествена-та история, или отъ незнаню или просто за украшение, размѣсвали лъжа-та съ истина-та.

Жерави-тѣ сѫ птици, познати во всички-тѣ страни на Европа, тѣ се скитатъ много и се хранятъ съ растения. Много пѫти при-

чинявать твърдѣ голѣми поврѣди на новопосѣяни-тѣ ниви, заштото се спуштать ноштѣ, разравять и испоядать сѣме-то. Нъ ядѫть и разни бубулечки, червю, жаби, гуштери, дребни риби, и яйца-та на разни водни животни.

Жерави-тѣ виѭть гнѣзда-та си между шубрѫци-тѣ, най-много по край блатисти-тѣ мѣста, и виѭть ги съ клечици, тръстични и други, а отгорѣ ги постилать съ нѣшто меко, и ги правять високи за да ги покривать кога стоѭть прави. Тии снасять само двѣ яйца, за излупванье-то имъ лежять на тѣхъ и мѫжко-то и женско-то по редъ. Когато единий лежи да мѫти, другий стой до него като буденъ стражарь, и когато се излупять пилци-тѣ, хранять ги и бранять ги и двама-та.

Жерави-тѣ сѫ отъ родъ-тъ на прѣлѣтни-тѣ птици, пѫтувать много и всяка година се прѣселявать по далечни страни. Види се да обичать повече студени-тѣ мѣста на сѣверъ; срѣштать се много и на голѣми стада въ Швеция, Русия и Сибиръ; въ най-южни-тѣ страни на Европа идать повече като зрители, а нѣ за да живѣѭть; нъ не е оште добрѣ познато какъ распредѣлять врѣме-то си въ разни-тѣ чясти на свѣтъ-тъ. На есень тръгвать и, види се, да отивать кѫдѣ Сирия, Египетъ и по други страни въ Африка, за да прѣзимувать; на пролѣть идать въ Европа, а лѣтѣ отивать на сѣверъ, та живѣѭть тамъ около блата-та, които никога не прѣсъхвать, и послѣ пакъ слѣдвать да пооплѣнять обработени-тѣ ниви на европейци-тѣ.

Кога пѫтувать въртять се и правять многобройни крѫгове и извития въ въздухъ-тъ, а кога лѣтять образовать убеште равнобедренъ триѫгълникъ, и всякога на чело върви единъ отъ пò-силни-тѣ. Възлизать много високо. Прѣдпазвать се отъ бури-тѣ, като се въздигать пò-горѣ отъ облаци-тѣ, отъ дѣто гледать безопасно подъ себе си развълнувана-та атмосфера. И макаръ много пѫти жерави-тѣ и да се не виждать въ прѣвисоки-тѣ си въздушни пѫтувания, нъ тии виждать най-добрѣ всичко по земя-та. Оня, който върви напрѣдъ, води ония што сѫ подирѣ му съ различно тракание на дългий си клюнъ и направлява полѣть-тъ имъ. Види се оште, че се наговорять единъ другъ да се спуснѫть долу, когато имъ се прѣдстави сгоденъ случай за плячка. Кога пасѫть, или кога си отпочивать, — тогава стоѭть на единъ кракъ и глава-та си смушвать подъ едно-то крило,—единъ отъ тѣхъ бди като стража, и като види, че нѣкоя опасность ги заплашва, дава знакъ на дружина-та си като искурква.

Има разни видове жерави: напр. американский жеравъ, който се распознава по това, че нѣма косми на глава-та и е убеште бѣлъ

А пô-извѣстний по насъ жеравъ има тѣло бѣлопепеливо, връхъ-тъ на глава-та му е голъ и червенъ, отзадъ глава-та и отпрѣдъ вратъ-тъ бие на черно; клюнъ-тъ и расперени-тѣ му крила сѫ черни; длъгъ е до единъ лакътъ и двѣ трети, а високъ е два лактя.

Плутархъ казва, че Римляни-тѣ ослѣпѣвали жерави-тѣ и ги затваряли въ кафесъ, та ги отговявали за трапези-тѣ на голѣмици-тѣ. Въ Англия, въ врѣме-то на Едуарда IV, за едно владишко угощение, сготвили 204 жерава. Нъ сега владици-тѣ не ядѫтъ вече жерави, а черъ хайваръ и други пô-деликатни гостби. Уобщте месо-то на жеравъ-тъ не е днесь на почетъ, защтото за да се смеле иска много силенъ стомахъ.

Лебедь.
(отъ С. Аксаковъ).

Лебедь-тъ, по негова-та голѣмина, сила, красота и величественний му видъ, одавна и справедливо сѫ го нарекли царь на всички-тѣ плавателни птици. Бѣлъ като снѣгъ, съ блескави прозрачни малки очи, съ черенъ носъ и черни крака, съ длъга, гѫвка и красива шия, той е до неизказванѭ прѣкрасенъ, когато спокойно плува помежду зелени-тѣ тръстики, по тьмносиня-та, гладка повръхность на вода-та. Всички-тѣ му движения сѫ испълнени съ прѣлесть: земе ли да пие, почерпва вода съ носъ-тъ си, подига глава-та си и протяга шия-та си; земе ли да се кѫпе, и да пляска съ силни-тѣ си крила, та пръска вода-та, която се спуштa по гладки-тѣ му пера; земе ли да се оглажда, като извива назадъ въ дѫга лесно и свободно бѣлоснѣжна-та си шия и поправя и чисти съ клюнъ-тъ си по тѣло-то си и на опашка-та размѣстени-тѣ или оцапани пера; расшери ли крила-та си въ воздухъ-тъ, като длъго и полегато платно, и захване, пакъ съ клюнъ-тъ си, да поправя всяко перо по тѣхъ, като ги провѣтрява и суши на слънце-то, всичко въ него е живописно и великолѣпно.

Богатъ и сиромахъ.
(Отъ ла Брюейра.[1])

Китонъ има миловидно и крѫгло лице, месната бузи, остръ и твърдъ погледъ широки рамена, и свободенъ вървежъ. Говори

[1]) *Жанъ де ла Брюйеръ*, членъ на француска-та академия, се е родилъ на 1644, а умрѣлъ на 1696. Той е най-знаменитий френски ха-

дързновено, принуждава ония, съ които говори, да повтарять и еднжжъ и дважъ това, което му казвать, и малка важность дава на думи-тѣ имъ. Растваря широка кърпа и секне се съ голѣмъ шумъ. Киха гръмогласно, и плюе на далече. Спи денѣ, спи ноштѣ, и все дълбоко, хърка, когато други-тѣ говорять. Захвашта, на трапезата и въ расходки-тѣ, повече мѣсто отъ други-тѣ; когато се расхожда съ равни нему, гледа да е всякога на срѣда-та; спира се, спирать се и други-тѣ; тръгва, тръгвать и други-тѣ, всички-тѣ се съобразявать съ него. Прѣсича, поправя ония, които говорять; а него никой не го прѣсича, всички го слушать съ внимание колкото врѣме и да говори, съгласявать се съ мнѣния-та му, приимать за истински и вѣрни новини-тѣ, които имъ расказва. Седне ли, истяга се на столъ-тъ, кръстосва си крака-та, навжсва си вѣжди-тѣ, нахлупва си шапка-та до очи-тѣ за да не гледа никого, или го подига и открива гордѣливо чело-то си. Той е веселъ, обича да се смѣе, нетърпеливъ е, високомѣренъ, гнѣвливъ, свободолюбивъ, политикъ, тайнственъ върху работи-тѣ на врѣме-то. Вѣрва, че е духовитъ и способенъ за всичко. Китонъ е богатъ.

Федонъ е слабъ, сухъ, лице-то му е блѣдно, очи-тѣ му сж хлътнжли; спи малко, и сънъ-тъ му е като на заекъ-тъ; той е разсѣянъ, умисленъ, и, ако и духовитъ, прилича на глупавъ: забравя да каже, което знае, или да говори за събития, които му сж познати; ако се наеме нѣкога да направи това, прави го злѣ; мисли, че досажда на ония, на които говори; расказва вкратцѣ, нъ студено; не сполучва да привлѣче внимание-то на други-тѣ, не възбужда смѣхъ съ шеги-тѣ си: ржкоплеска, похвалява прикаски-тѣ на други-тѣ, съгласява се въ всичко съ тѣхъ; тича, лѣти, за да имъ направи и най-малки-тѣ услуги; снисходителенъ е камъ тѣхъ, ласкателенъ и услужливъ; тайнственъ върху собственни-тѣ си работи, по нѣкога лъжецъ, суевѣренъ, боязливъ; върви тихо и полека, като че го е страхъ да тъпче земя-та, съ наведени въ земя-та очи, и не смѣе да погледне ония, които минувать. Ако нѣкои сж събержть да приказвать, той не влиза помежду тѣхъ; стои задъ тоя, който говори, слуша крадишкомъ, което се приказва, и побѣгва штомъ го погледне нѣкой. Той не захвашта мѣсто; свива рамена-та си, похлупва си шапка-та до очи-тѣ за да го не виждать, увива се добрѣ въ дрѣха-та си; колкото и свѣтъ да има по ули-

---

рактеристъ. Негови-тѣ *характери* които сж подражани на Теофраста, по своя-та простота, правдивость, вѣрность, наблюдателность и хуморъ сж сдобили всемирна извѣстность.

ци-тѣ и по галерии-тѣ, той намира срѣдство да прѣмине безъ усилие и да се промъкне безъ да го съгледать. Ако го поканять да седне, той сѣда на крайчеца на столъ-тъ; говори низско и произнася злѣ думи-тѣ. Отваря уста-та си само за да отговаря; кашле, секне се надъ шапка-та си; плюе почти възъ себе си, и чака да остане самъ за да кихне, или, ако такъво нѣщто му се случи, то става безъ да се досѣтять други-тѣ; никой го не поздравлява. Федонъ е сиромахъ.

Разсѣяний.

(Отъ ла Брюйера.)

Меналкъ слиза по стълба-та, отваря врата-та за да излѣзе; затвара я. Съглежда, че е въ ноштни-тѣ си дрѣхи; и, като се поизгледва пò-добрѣ, вижда, че е обръснать наполовина, че сабя-та му е припасана отдѣсно, че калцуни-тѣ му сѫ набрани на пети-тѣ, и че риза-та му е отвънъ. Върви ли по улица-та, усѣшта изведнѫжь, че нѣщто го ударя силно въ лице-то или въ коремъ-тъ; нито подозрѣва какво може да бѫде това, додѣто не се събуди и, като отвори добрѣ очи-тѣ си, вижда, че се намира или прѣдъ хрѫшь-тъ на нѣкоя кола, или задъ нѣкое дѣлано дърво, което нѣкой работникъ носи на плешки-тѣ си. Видѣли го еднѫжь, че се е ударилъ чело въ чело съ единъ просекъ, заплелъ се въ крака-та му, и паднѫлъ съ него, единий на една страна, другий на друга страна, по гърбъ-тъ си. Случвало му се е много пѫти да се срештне лице съ лице съ нѣкой князь, и едвамь се е окопитвалъ и е намиралъ врѣме да се залѣпи до стѣна-та за да му направи мѣсто да мине. Търси, расхвърля всичко, кряска, сърди се, вика слуги-тѣ си единъ по други; *губять му всичко*: търси рѫкавици-тѣ си, които сѫ на рѫцѣ-тѣ му, както и оная жена, която си търсила маска-та, а маска-та ѝ била на лице-то ѝ. Влиза въ царский апартаментъ, и минова подъ единъ полилей, дѣто се закачва перука-та му и увисва тамъ; всички-тѣ придворници гледать и се смѣѭть; и Меналкъ гледа и се смѣе пò-високо отъ други-тѣ; гледа да види, кой е тоя комуто стърчять уши-тѣ и който си нѣма перука-та. Излѣзе ли да ходи изъ градъ-тъ, штомъ походи нѣколко врѣме, мисли че се е изгубилъ, смуштава се и пита минувачи-тѣ дѣ е, и тѣ му казвать тъкмо име-то на негова-та улица. Влиза подирь това въ кѫшта-та си, отъ дѣто излиза на бързо, заштото мисли че се е сбъркалъ. Излиза отъ сѫдилиште-то, — намира на врата-та една каляска, която зима за своя, и влиза внѫтрѣ: кучашь-тъ ударя коню-тѣ и мисли

че кара господарь-тъ си въ кжщи. Меналкъ се хвърля извънъ врата-та на каляска-та, минува прѣзъ дворъ-тъ, качва се по стълбата, отива въ стаи-тѣ; всичко му е познато, нищо не го стряска; сѣда, отпочива си, у домà си е. Господарь-тъ дохожда: той става да го посрештне; приима го много учтиво, поканва го да седне, мисли, че приима въ своя-та си стая; говори, замислова се, запитва; господарь-тъ на кжшта-та е въ чудо; въ чудо е и Меналкъ, и той не казва што мисли; има работа съ досаденъ човѣкъ, съ единъ бездѣлникъ, който ште си отиде най-сетнѣ; надѣе се, че това скоро ште стане, и дава си широко сръдце; стьмнява се и едвамь се окопитва. Други пжть, отива на посѣштение у една госпожа, и слѣдъ малко дохожда до убѣждение, че той я приема, намѣстява се на столъ-тъ, и не му дохожда на умъ-тъ да си отиде: намира, че тая госпожа продължава много свое-то посѣштение, чака съ нетърпение да стане и да го остави свободенъ; нъ неможе, посѣштение-то се не свършва, а той е гладенъ, и захвашта да се стьмнява, моли я да вечеря съ него; тя се изсмива, и така високо, што то го събужда. Отива на цръква, прѣструва му се, че просѣкъ-тъ, който стои до врата-та е стълбъ и блюдо-то му, че е съсждъ-тъ съ благословена-та вода, мръдва си ржка-та въ него и потрива си чело-то, когато изеднжжъ зачува, че стълбъ-тъ му говори. Влиза въ църква-та; мисли, че вижда столъ [1]) за моленье, сѣда колкото широкъ и тежъкъ на него: столъ-тъ се прѣгжва, проваля се, и мжчи се да вика; Меналкъ остая въ чудо като вижда, че сѣди надъ крака-та на единъ малъкъ човѣкъ, че се е опрѣлъ на гърбъ-тъ му, узелъ е шия-та му съ ржцѣ-тѣ си, и го е хванжлъ съ една-та за носъ-тъ, а съ друга-та е запушилъ уста-та му; става посраменъ, и отива да колѣничи другадѣ. Изважда една книга за да се моли, и вижда че намѣсто молитвениче земалъ е чехлъ, който е смушилъ въ джебъ-тъ си прѣди да излѣзе. Штомъ излиза отъ пръква, единъ човѣкъ тича подирѣ му, застига го, и го пита съ смѣхъ дали нѣма чехлъ-тъ на Н. Высокопрѣосвящтенство; Меналкъ му показва свой-тъ, и казва: „Другъ чехлъ нѣма у мене;“ бърка въ джобове-тѣ си, и изважда чехлъ-тъ на владика-та, у когото бѣше ходилъ прѣди малко, когото бѣше намѣрилъ боленъ до огнь-тъ, и чийто чехлъ бѣше земалъ, прѣди да си тръгне, намѣсто ржкавица-та си, която било паднжла на земя-та: и така Меналкъ се връшта у домà си съ единъ чехлъ пò-малко. Играе на тавла, иска вода, донасять му; редъ-тъ е неговъ да играе: държи рогъ-

[1]) Столове, нарѣчени Prie-Dieu, които се употрѣблявать въ католически-тѣ църкви, съ ниски сѣдалишта, на които сѣдять на колѣне.

тъ въ една-та рѫка и чаша-та съ вода-та въ друга-та рѫка; и понеже е много жъденъ, поглъща зарове-тѣ и едва ли нѣ и рогъ-тъ, хвърля чаша-та съ вода-та въ тавла-та, и залива оногова, съ когото игрaе.

Лъжецъ-тъ.

(Отъ ла Брюйера.)

Арриосъ всичко е челъ, всичко е видѣлъ, той е човѣкъ всезнающъ, и иска цѣлъ свѣтъ да мисли за него така; прѣдпочита да лъже отъ колкото да мълчи или да покаже, че незнае нѣщо. Въ кѫща-та на единъ голѣмецъ говорятъ за единъ сѣверенъ дворъ: той зима дума-та и я отнима отъ онния, които искаха да кажятъ това, което знаѭтъ; впушта се да говори за тая отдалечена страна, като да е роденъ тамъ; разправя за нрави-тѣ на тоя дворъ, за жени-тѣ въ тая земя, за закони-тѣ ѝ и обичаи-тѣ ѝ; расказва разни събития, които сѫ се случили тамъ; намира ги смѣшни и смѣе се прьвъ той. Единъ отъ гости-тѣ се осмѣлява да му противорѣчи и му доказва по най-ясенъ начинъ, че приказва нѣща, които не сѫ истински. Арриосъ не се смущава никакъ, сгорещтева се, напротивъ, противъ тоя, който го прѣчича: „Не расказвамь, казва той, нищо, което да не знаѭ отъ здраво мѣсто; научихъ всичко отъ *Сетона*, френский посланникъ при тоя дворъ, който се е върнѫлъ въ Парижъ прѣди нѣколко дни, когото познавамь отблизу, когото распитахъ въ подробно, и който не укри отъ мене нищо. „Той захващаше пакъ да расказва съ още по-голѣма смѣлость, когато единъ отъ гости-тѣ му каза: „Азъ съмъ *Сетонъ*, на когото говорите, сѫщий, и който иде отъ свое-то посолство.“

Землетресение въ Лиссабонъ.

На 1 ноемврий, на праздникъ-тъ Всѣхъ Святихъ прѣкрасно есенно слънце било огрѣяло Лиссабонъ; небо-то било ясно и свѣтло; жители-тѣ се готвили за тържествувание-то на праздникъ-тъ; църкви-тѣ били отворени и освѣтени съ хиляди свѣщи. По деветь часъ-тъ заранъ-та се зачуло подземно ехтение; сѣрна миризма се разнесла на всѣкѫдѣ; добитъкъ-тъ уплашенъ, искокнѫлъ изъ обори-тѣ и кошари-тѣ си, и напълнилъ градъ-тъ съ жалостенъ ревъ, виение и мучение; слънце-то се затулило задъ червенякави-тѣ испарения. Изед-

нжжь се затресила земя-та, трусъ-тъ се усилвалъ; затрѣштели стѣни-тѣ на кжштя-та; суша-та се разлюлѣла, като море, и въ едно мьгновение, съ страшенъ трясъкъ, струполили се цръкви, кжштя и други сграеи; на едни мѣста земя-та се провалила, а на други мѣста се издигнжла пб-високо, та станжла на грозни грамади. Води-тѣ на рѣка-та бликнжли вънъ отъ брѣгове-тѣ, море-то прилѣло на вънъ по крайбрѣжие-то съ неописанъ ревъ и ярость. Источници-тѣ прѣсъхнжли, а пакъ на други мѣста рукнжли нови источници. Жителе-тѣ мислили, че е настало свършване-то на свѣтъ-тъ; едни загинвали подъ развалини-тѣ на съборени-тѣ кжшти, други бѣгали по улици-тѣ и по плоштади-тѣ; а кога се ратръснжли облаци-тѣ отъ прахъ, които се били издигнжли, като гжста мьгла, всички съ отчаяние видѣли, че великолѣпний Лиссабонъ прѣдставлява купиште отъ развалини. Ужасни зрѣлишта се явиха на всждѣ: майки, башти търсяли дѣца-та си, дѣца-та — свои-тѣ родителе; плачь и ридание се чуяло на вси страни. Купове отъ народъ падали отъ страхъ на колѣне и викали: помилуй ни Боже! Слѣдъ първий ударъ послѣдовалъ и вторий, послѣ и третий. Който побѣгновалъ камъ рѣка-та поглжштали го вълни-тѣ, които влачили разбити корабле и враници. Чьренъ димъ се въздвигнжлъ най-послѣ надъ Лиссабонъ, и огнь изведнжжь избухнжлъ на всждѣ, запаленъ, види се, отъ огништа-та по кжштя-та. Изъ тьмници-тѣ искокнжли злодѣйци, разбойници, които убивали и грабили; огнь-тъ, вода-та, земя-та, страсти-тѣ човѣчески, всичко се било подигнжло на развала. Народъ-тъ бѣгалъ на поле-то, и гинялъ отъ ужасъ и гладъ, и слѣдъ нѣколко часове не се виждалъ вече великолѣпний Лиссабонъ.... Той се прѣобърнжлъ на купишта отъ изгорѣли развалини.

(Прѣводъ, отъ Б. Книжици.)

Величие-то на океанъ-тъ.

Могуштъ и великъ е океанъ-тъ, който опасва земно-то кльбо! Дѣ да се потръсять начяло-то и край-тъ му? Негови-тѣ води сж се разлѣяли по всички-тѣ пояси на земя-та, и материци-тѣ, подобни на острови, подигатъ се изъ необятна-та му пазва. День-тъ и ноштьта, зима-та и лѣто-то, въ едно и сжшто-то врѣме царувать по всички-тѣ му крайшта. Слънце-то вѣчно му се усмихва съ румяни-тѣ си утренни зари, вѣчно го милва съ проштални-тѣ си вѣчерни зари. Брѣгове-тѣ на океанъ-тъ сж на едни мѣста накитени съ лѣсове отъ палми, а на други мѣста сж оковани съ ледове, които не се

стопявать никога; тука надъ страшно-издигната-та му повръхнина реве ураганъ, тамъ — води-тѣ му си почивать тихо, и при най-малъкъ вѣтрецъ не поклатва кристална-та му гладкость.

Кой ште прѣброи народи-тѣ, които живѣѭть по брѣгове-тѣ на океанъ-тъ? Кой ште прѣдстави бескрайно-то разнообразие на животъ-тъ, който се скрива въ негови-тѣ дълбочини? пустиня-та, по която се скита уморений отъ жажда керванъ, гори-тѣ и планини-тѣ, които подигать камъ небо-то свои-тѣ съ снѣгъ покрити връхове,—всичко това е малко и ништожно въ сравнение съ грамадний и могуштъ океанъ.

Съ величествени-тѣ размѣри на океанъ-тъ съотвѣтствова и негова-та все прѣсна старость; въображение-то нѣма сила за да проникне въ негово-то происхождение. Сегашний материкъ, на всякждѣ носи слѣди отъ морско дъно, а колко ли материка и острови е потопилъ океанъ-тъ въ течение на безбройни-тѣ вѣкове, колко ли пѫти той е прѣмѣстялъ свои-тѣ граници? До бескрайность разнообразни живи сѫштества сѫ се пораждали и погинвали въ него едни подирь други; той е билъ свидѣтель на пораждание-то и погинвание-то на трилобити-тѣ, ананити-тѣ, морски-тѣ звѣзди, и на исполински-тѣ гуштери. Какво ли не би ни расказалъ океанъ-тъ за отколешни-тѣ заминѫли врѣмена, за измѣнчивость-та и нетрайность-та на всичко, што е земно, ако можехме да разберемъ дивна-та му епопея!

Колко врѣме е трѣбовало да замине до първо-то появение на органический животъ въ океанъ-тъ, до пораждание-то на първий моллюскъ, до развитие-то на първо-то водно растение? Чудесна старость! прѣминѫло-то и бѫдѫште-то му сѫ еднакво беспрѣдѣлни: океанъ-тъ, който е съхранилъ въ себе си толкова видове животни, ште прѣживѣе и човѣкъ-тъ, и всичко съврѣменно на човѣкъ-тъ. Ште прѣминѫть безбройни тисяштилѣтия, на наше-то мѣсто на земя-та ште дойдать може би други пò-съвършенни сѫштества, а въ океанъ-тъ, както по старому, все ште си се отразявать златни-тѣ румени зари на вѣчерно-то слънце, по старому ште се набирать по него черни-тѣ облаци и ште вълнувать негова-та повръхность. Всичко, което се ражда въ океанъ-тъ, всичко, на което той дава животъ, старѣе и умира, а той си остава въ вѣчно движение, въ него си остава все тая юношеска сила, каквато е ималъ и при първа-та заря на миросъздание-то. Такъвъ и ште прѣбѫде той вѣчно — до когато оживителна-та слънчева свѣтлина освѣтлява и стоплюва земя-та.

Изброилъ ли е нѣкой всички-тѣ благодѣяния на океанъ-тъ,

хранитель-тъ на цѣлий органический животъ на земя-та? Той храни рѣки-тѣ и изворе-тѣ, изъ пазва-та му се подига освѣжателна-та роса, плодотворний дъждь. Прѣсъхне ли той, и земя-та щте се обърне въ грамадѫ отъ развалини, въ пустъ и безжизненъ хаосъ. Нему сме длъжни за великолѣпие-то на лѣсове-тѣ, за прѣсна-та зеленина по ливади-тѣ и по приятно вълнуюшта-та се нивѫ. Океанъ-тъ не отдѣля народи-тѣ едни отъ други, както сѫ мислили стари-тѣ, неопитни въ мореплавание-то; напротивъ той ги съединява съ благодатни-тѣ връзки на търговия-та. Безбройни флоти се кръстосватъ по негови-тѣ води, като разнасятъ произведения-та отъ всички пояси, като доставятъ на жителе-тѣ отъ студений сѣверъ плодове-тѣ на тропически-тѣ страни, на жителе-тѣ отъ горештий поясъ произведения-та на трудолюбиви-тѣ рѫцѣ въ сѣверни-тѣ страни.

А съ развитие-то на търговия-та, и цивилизация-та се распространява отъ една чясть на свѣтъ-тъ въ друга, по широкий морски пѫть. Цивилизация-та е процъвтѣла прѣди всичко на брѣгове-тѣ на море-то, и сега тя е най-много развита въ крайбрѣжни-тѣ страни. Близу до открито-то небо човѣкъ усѣшта себе си пò-свободенъ, пò-добръ; отъ дѣйствие-то на прѣсний въздухъ гръди-тѣ му се распалятъ и пò-бързо обикаля по жили-тѣ му кръвь-та; видъ-тъ на море-то ширирява умственний му крѫгозоръ, укрѣпява въ него съзнание-то на собствено-то му достойнство. Сладка е тогава за човѣкъ-тъ мисль-та, че море-то съ всички-тѣ си съкровишта принадлежи на оня, който е силенъ и смѣлъ, че кѫдѣто и да занесѫтъ корабь-тъ му морски-тѣ вѣчно измѣнчиви вѣтрове, въ безопасно ли пристанишште, или на остръ подводенъ камень, само мѫжествена-та борба съ сѫдба-та може да му достави богатъ източникъ отъ наслаждения.

Тая сѫшта-та могѫшта сила на всеобшто-то тяготение, на която, като се повинуватъ, движятъ се звѣзди-тѣ, а планети-тѣ се обръштатъ около слънце-то по неизменний си пѫть, тая сѫшта-та сила дѣйствова и възъ вѣчно подвижни-тѣ вълни на океанъ-тъ.

Да излѣземъ на брѣгъ-тъ на океанъ-тъ да се порадваме на хубаво-то играние на вълни-тѣ му. Съ тихъ шумъ тии прилазватъ до брѣгъ-тъ, който се прѣвръшта въ вълнуюшта се водна повръхнина, а шумно-то море все оште се подига на високо и пò-високо. Нъ ето, като отъ нѣкоя невидима рѫка негово-то стремително движение се спира; тегли се назадъ, така лека полека, както пò-напрѣдъ идеше камъ брѣгъ-тъ; нѣколко часа изминватъ, и нии ходимъ по сухо тамъ, дѣто малко пò-напрѣдъ се плакняха вълни-тѣ му.

Съ такъва вѣчна правилность ставатъ едно по друго приливъ-тъ и отливъ-тъ; и както нии се наслаждаваме съ това прѣкрасно

явление по брѣгове-тѣ на наши-тѣ море-та, сжщо така му се радвать и други безбройни народи по всички-тѣ брѣгове на океанъ-тъ, който опасва земно-то кълбо: Ескимосъ-тъ, на ледяний брѣгъ на Полярно-то море, Отаитянинъ-тъ на Южно-то море, Австралиець-тъ, Индусъ-тъ, Аравканъ-тъ, въ подножие-то на Анди-тѣ, Китайци-тѣ, на брѣгъ-тъ на Тихий Океанъ.

Гатвигъ, Богъ въ природа-та (Прев. С. С. Бовчевъ)

Дели Орманъ.

(Отъ И. Блъскова).

Гора-та е гжста и равна. Простира се близу до Силистра и напълня всичко-то пространство между Силистра, Шюменъ, Разградъ, и Хаджи-оглу-Пазарджикъ.

Тукъ-тамѣ между гжсти-тѣ дъбрави шумятъ въ най-живописни-тѣ, нъ инакъ страшни-тѣ мѣста се срѣщать села, съ сламени кжщици и съ печални видове. Тия села сж турски: между тѣхъ има и такива, които сж населени съ *Кжзълбаши*. По нѣкждѣ изъ тия гори се намирать такива високи и стари дръвета, на които человѣкъ никога не може да изгледа врѣхъ-тъ, ако се запре отдолѣ имъ.

Слънчеви-тѣ лучи едвамъ могжтъ да пробиватъ сѣнка-та на тия многолиствени дръвета и да озарятъ съ свѣтлина-та си тукъ-тамѣ зелена-та гжста морава. Тукъ подхвъркватъ разни гласовити птичета, които непрѣставать да пѣятъ сладко и многообразно дори и въ тъмни-тѣ нощи. При изгрѣване-то на слънце-то, тия подскачать отъ клонъ на клонъ, пѣятъ задружно, като да желаятъ да развеселятъ растреперано-то сърдце на пжтникъ-тъ въ едно такъво мѣсто.

Природа-та е надарила Дели-Орманъ съ всички-тѣ приятности, съ всички-тѣ хубости за око-то и ухо-то; тя го е лишила обаче отъ една дарба, която пжтникъ-тъ никога не търси, нъ като я потърси не може безъ нея. Чиста, бистра вода никждѣ се не вижда да извира и да тече; тукъ-тамѣ се испрѣчвать дълбоки кладенци и ловки, нъ отъ едни-тѣ мжчно се вади вода-та, а въ други-тѣ или нѣма вода или е развалена. Подиръ дъждь-тъ вода-та на ловки-тѣ бива прѣсна, нъ това е за кжсо врѣме. Само двѣ малки рѣки прѣсичать това гористо мѣсто, нъ и тѣхно-то начяло не е въ Дели-Орманъ. Тии извирать вънъ отъ него, и само лакътушкать изъ него и се спускать по негови-тѣ долове и гжсти морави. Тихо и сладко строжтъ тии малки-тѣ си води, прѣминовать отъ мѣсто на мѣсто и

се загубвать изъ непроходими-тѣ лѣштаци. Многочислений дивичь и зажьднялий пѫтникъ едва можять прохлади езикъ-тъ, за да слѣдвать пѫть-тъ си.

Тия прохладни и весели мѣста, тия гѫсти и сѣнчасти дървета, това сладко шумоленю на многолиствени-тѣ клонове и сладкогласно-то пѣяню на хиляди славеи и други птичета сѫ далеча отъ да развеселять и да усладять сръдце-то на оногова, комуто се случва тука да пѫтува. Напротивъ, изгледъ-тъ на всичко около него оште повече го кара да трепери; негово-то лице се измѣнява всяки часъ и той върви замислено; той се пази да не прави шумъ съ вървеню-то си и да не си наклика зло на глава-та; очи-тѣ му често се мѣтать насамъ-нататъкъ и въ глава-та му се въртять една отъ друга пò-страшни мисли и картини за прѣминѫли злочестини на пѫтници, като него, по Дели-Орманъ. Едно малко пошумоляваню на нѣкое животно го стряска и го кара да се страхува за животъ-тъ си. И какъ да не се стряска и страхува, когато гробни-тѣ каменю често му наумявать по пѫть-тъ, че много други пѫтници, негови съотечественници, негови роднини и познайници, сѫ влѣзли въ Дели-Орманъ, нъ не сѫ излѣзли! Жалко! Тия прѣкрасни мѣста криять кръвожьдни и звѣроподобни човѣци, на които голѣми-тѣ злодѣйства ништо не може да въспре. Тия людю сѫ кръвави людю; за това пѫтници-тѣ се считать за изново родени, ако прѣминѫть прѣзъ тия мѣста здрави и читави.

Степь.

(Изъ „Тарасъ Булба")

(Отъ Гоголя [1]).

Слънце-то одавна бѣ се показало на изяснено-то небе и залѣло всичка-та степь съ своя-та живителна и теплотворна свѣтлина. Въ единъ мигъ се разнесе всичко, што бѣ мѫтно и заспало на душа-та на казаци-тѣ; сръдца-та имъ се окориха, като птици.

---

[1]) Николай Василиевечь *Гоголь* се роди въ Полтавска-та губерния, учи се най-напрѣдъ у дома си, а послѣ биде туренъ, като пансионеръ въ Нѣжинска-та гимназия за висши-тѣ науки, дѣто слѣдва седемь години (1821 — 1828). Учение-то му вървеше твърдѣ расѣяно и лошо. Той мразеше математика-та, слабо учеше по френский езикъ. Така сѫшто нѣмаше успѣхъ и въ нѣмский и латинский езикъ. Нъ негови-тѣ блѣскави способности му даваха възможность, съ бързо и трескаво приготовлению за екзамени-тѣ, да минува отъ класъ на класъ. Така той искара всичкий

А оная степь, колкото пò-нататъкъ, толкòва пò-хубава ставаше. Тогава всичкий югъ, всичко-то ширине, дѣто е сега Новорусия, до само-то Черно море, бѣ зелена, дѣвственна пустиня. Никога рало не бѣ минувало по безкрайни-тѣ вълни на диви-тѣ растения; само коню се крияха тамъ и ги тъпчеха. Въ природа-та нищо пò-хубаво не можеше да бѫде: всичка-та земна ширина се гледаше като зеленъ-златенъ океанъ, а по него пръснѫти милионъ разни цвѣтя. Прѣзъ тънки-тѣ, високи стълба на трева-та прогледвать сини и морави цвѣтя; зажълтѣла се оная игличина и бѣла лайкучка между детелина-та; а пшениченъ класъ занесенъ кой-знае отъ кѫдѣ налива се въ гѫстакъ-тъ. Подъ тънки-тѣ коренѭ се провиратъ диви патици, истегнѫли си шии-тѣ. Въздухъ-тъ бѣ напълненъ съ хиляди птичи гласове. Въ небе-то стояха горекини, распластили си

си курсъ безъ да изнесе изъ училиште-то дори порядочни гимназиални познания. Повече-то си свободно врѣме въ гимназия-та той употрѣбяваше въ други несходни съ наука-та му занимания, които му и побъркаха да свърши добрѣ курсъ-тъ въ Нѣжинско-то училиште, което най-послѣ и остави и полѣтѣ съ юношеска буйность въ Петербургъ, дѣто мислеше, че тоя часъ ште сполучи да осѫштестви голѣми-тѣ си замисли и планове. Дълго той бѣдствовà тука. Неможеше нийдѣ да се настани, нѣмаше съ што да живѣе, нито съ какво да си купи топла зимна дрѣха. Едвамъ въ 1830 г. той бѣше штасливъ, подирь голѣми усилия, да приеме служба-та на канцелярски служитель въ департаментъ-тъ на удѣли-тѣ, съ 500 книжни рубли годишна заплата, и съ задължение да прѣписва цѣль день всички-тѣ черновки на столоначялникъ-тъ. Като неможеше да снася повече това положение, той зарѣза служба-та и се обърна камъ дирекция-та на театри-тѣ за да постѫпи на сцена-та. Нъ на чястний испитъ го отпратиха. Въ тоя ужасенъ периодъ на животъ-тъ му се появиха първи-тѣ му *печатни* трудове въ петербургски-тѣ периодически списания, които той печаташе подъ псевдонимъ *П. Глечикъ — Г. Яновъ*, или съвсѣмъ безъ подписъ. (1881). По това врѣме той обнародвà извѣстна-та си хубава повѣсть: *Вѣчерь на канунѣ Ивана Купала*; глава отъ исторический романъ *Гетманъ*; *Нѣколко мисли за прѣподаванис география на руски-тѣ дѣца* и др. Всички-тѣ тия литературни трудове на Гоголя му доставяха на година-та ништожно-то количество 100 книжни рубли; нъ затова тии му спечалиха познанство-то и покровителство-то на Жуковский и Пушкина. До 1834 г. Гоголь се занимаваше съ учителство въ правителствени-тѣ школи и чястни домове, нъ не сполучи, заштото се занимаваше съ него доста небрежно затова напустна и служба и прѣподаванѭ на уроци, и се прѣдаде съвсѣмъ на литература-та. Именно отъ 1841 г. се начина редъ-тъ на най-хубави-тѣ му произведения: *Вѣчера на хуторѣ близъ Диканки*, сборникъ *Миргородъ*, въ който влѣзоха *Старосвѣтскиіе помѣщики*, *Тарасъ Бульба*, романъ въ който се описва твърдѣ вѣрно и изяштно животъ-тъ на казаци-тѣ-запорожци въ прѣжни-тѣ вѣкове; *Вій* — малоруско повѣрие; *Повѣсть о томъ какъ посорились Иванъ*

крила-та и недвижно стрѣлнали очи въ трева-та. Цѣлъ облакъ диви гѫски на страна лѣтѣше, а крякание-то имъ се отглашаваше намъ въ кое си далечно езеро. Изъ трева-та се подигаше на широки-тѣ си крила щъркелъ-тъ и кѫпѣше се охално въ сини-тѣ вълни на въздухъ-тъ. Гледай! загуби се въ вишине-то и мѣрка се, като черна точка! ето го! прѣмѣтна се съ крила-та си и лъсна се прѣдъ слънце-то! . . . . Врагъ да ви земе, степи, колко сте хубави! . . . .

(Прѣвелъ *Бончевъ*).

Английский парламентъ.

(Отъ В. Боткина.)

Старо-то срѣдновѣковно здание на парламентъ-тъ, както е известно, изгорѣ прѣди нѣколко години, [1]) и сега парламентъ-тъ засѣ-

---

Ивановичъ съ Иваномъ Никифоровичемъ; повѣсти-тѣ: *Невский проспектъ*, *Портретъ*, *Записки сумасшедшаго*, *Носъ*, *Шинелъ*, на край *Ревизоръ*, *Разъѣздъ*, *Женидба* и останѫли-тѣ си комедии и сцени.

Извънредно-то напъвание на душевни-тѣ сили въ тоя петгодишенъ периодъ, не по-малко грамадний успѣхъ на творения-та му, а най-паче, на *Ревизоръ-тъ*, както и велики-тѣ огорчения, които испита авторъ-тъ, като гледаше вълнения-та и негодувание-то, възбудени отъ тая комедия въ обштество-то, — всичко това струпано, силно потресе Гоголя и физически, и нравствено. Въ 1836 г. той остави Русия и се отлѫчи отъ нея цѣли двандесеть години. Прѣзъ всичко-то това врѣме той се скитà по минерални-тѣ бани, стоя въ Римъ, Ницца, Неаполь, Малта и другадѣ. Нъ ни кѫпания-та въ лѣчебни-тѣ води, ни южний климатъ, ни отдихъ-тъ, ни слава-та, ни съчувствие-то на цѣла Русия, ни благоволение-то на императоръ-тъ, който му назначи тригодишна пенсия по хиляда рубли въ година-та, не поправиха сили-тѣ му. Напротивъ: при многосложни-тѣ тѣлесни недѫги, приложи се и дълбока ипохондрия. Твърдѣ рѣдки бѣха часове-тѣ, въ които го оставяше това мрачно вълнение на душа-та. Въ такива едни часове Гоголь работеше надъ капитално-то си произведение „*Мертвія души*" на което първий томъ излѣзе на 1842 г. Нъ на 1845 г. той самъ изгори нѣколкото нови глави отъ вторий томъ, като ги мислеше за произведение развратителни. На 1847 г. той напечата книга: „*Избрани мѣста отъ прѣписка-та ми съ приятеле-тѣ ми*" отъ която стана съвсѣмъ ясно, че поетъ-тъ се е погубилъ. Кѫдѣ край-тъ на животъ-тъ си, въ припадъкъ-тъ на черна-та си меланхолия, той горчиво се раскайва, че е обнародвалъ съчинения-та си, хули ги и моли читатель-тъ да ги унищожи. На 1878 г. Гоголь посѣти Ерусалимъ и се възвърна въ Русия, прѣзъ Одеса. Слѣдъ четире години постоянни страдания, той умрѣ въ Москва, 1852 г. Распръснати-тѣ по рѫцѣ-тѣ на другари-тѣ му остатки отъ *Мертвія души,* бидоха събрани и скърпени въ едно цѣло, до колкото бѣ възможно, и издадени по смърть-та на спаситель-тъ.

---

[1]) Писано въ 1869 год.

дава въ ново здание, построено въ готически стилъ, живописно и величествено, като се гледа на него отъ далече. Нъ отблизу впечатление-то е не удовлетворително, въпреки крайно-то изобилие на всякакъвъ родъ готически украшения, които покривать вънкашность-та му. Уобште здание-то неможе да се земе за образецъ на съврѣменна-та готическа архитектура: то е собствено класически скелетъ, облѣченъ въ готически украшения, за прикривание-то на който е и дотрѣбовало толкова излишество отъ украшения. Башни-тѣ сѫ твърдѣ тежки и никакъ не прилягать на цѣло-то здание. Сали-тѣ, въ които засѣдавать Горня-та Камара и Долня-та сѫ раздѣлени помежду си съ широка галерия и прѣминуване-то отъ една-та камара въ друга-та се заключава въ четиредесеть раскрача. Сала-та на Горня-та Камара е малко пò-малка отъ Долня-та и е великолѣпно украсена по готически стилъ съ дълбано дърво позлатено. Раскошний прѣстолъ отъ дѣто царица-та чете свое-то слово при всяко отваряние на парламентъ-тъ, придава ѝ необикновено величественъ видъ. На нѣколко стѫпки отъ прѣстолъ-тъ, по двѣ-тѣ страни на сала-та сѫ расположени длъги дивани, задни-тѣ редове пò-високи отъ прѣдни-тѣ. Въ Долня-та Камара расположение-то е сѫщото, съ тая само разлика, че въ Горня-та дивани-тѣ сѫ обвити съ червено сукно, а тука съ зелено и намѣсто прѣстолъ има голѣмо кресло съ рѣзанъ дървенъ балдахинъ: това е кресло-то на прѣдсѣдатель-тъ (speaker). Прѣдсѣдатель-тъ на Камара-та на Лордове-тѣ, който всякога бива лордъ-Канцлеръ-тъ, и се промѣнява съ всяко министерство, сѣди нѣ на кресло, а на диванъ безъ гръбъ, възглавница-та на който състои отъ *мѣшокъ* съ вълна; бившийй символъ на сѫшгествено-то богатство на Англия, сега вече надминатъ отъ други-тѣ ѝ произведения. Уобште палата-та на лордове-тѣ има видъ на парадность и на гостоприемна, а Камара-та на Общтини-тѣ, напротивъ, по сурова-та си простота, има характеръ на мѣсто дѣто се работи постоянно. Ако и въ двѣ-тѣ Камари да има отредени за публика-та мѣста, нъ малко свѣтъ може да се вмѣсти въ тѣхъ. Въ палата-та на общтини-тѣ тия мѣста сѫ отредени въ горня-та галерия, срешта прѣдсѣдатель-тъ и въ тѣхъ могѫть да се помѣстять само 60 или 70 човѣка. Въ сѫшта-та галерия отъ страна-та на прѣдсѣдатель-тъ се намирать мѣста на стенографи-тѣ на вѣстници-тѣ, а по двѣ-тѣ страни на галерия-та има мѣста за членове-тѣ на Камара-та, заштото всички-тѣ немогѫть да се смѣстять долу. Въ акустическо отношение и двѣ-тѣ Камари сѫ твърдѣ лоши, така штото колкото и високо да се говори трудно се слуша при добри дори уши, и стенографи-тѣ, при всичко, че стоять надъ само-то мѣс-

то на прѣдсѣдатель-тъ, често се оплаквать, че не дочувать добрѣ слова-та.

Два пжти бѣхъ въ засѣдания-та на Камара-та на Лордове-тѣ, и два-та пжти Камара-та бѣше почти праздна; първий пжть имаше само двадесеть и шесть лордове, а вторий тридесеть и седемь; казаха ми, че това е пакъ много, и, че само въ нѣкои твърдѣ важни засѣдания присжтствовать повече души. Членове-тѣ на Камара-та на Лордове-тѣ не бивать никога въ пъленъ съставъ, заштото всякой перъ може да повѣри гласъ-тъ си на други перъ, което право нѣмать членове-тѣ на Долня-та Камара. По тоя начинъ десеть и петнадесеть перове, могжть да прѣдставлявать повече отъ двѣстѣ човѣци. Херцогъ Велингтонъ имаше по тоя начинъ по шестдесеть гласа въ джобъ-тъ си. Затова и засѣдание-то на Горня-та Камара може да бжде законно дори въ присжтствие-то на петь човѣка съ повѣрени-тѣ тѣмъ гласове, а въ Долня-та Камара трѣбова да присжтстовать най-малко петдесеть човѣка за да бжде засѣдание-то законно. Съ свои-тѣ двадесеть и шесть членове, пръснати по дивани-тѣ, сала-та на Горня-та Камара ми се видѣ съвсѣмъ праздна. Отъ министри-тѣ бѣха само лордъ Гранвилъ и херцогъ Соммерсетъ. Канцлеръ-тъ, лордъ Кемблъ, като прѣдсѣдатель на Камара-та, въ мантия и въ голѣма перука, стоеше на прѣдсѣдателский диванъ безъ гръбъ. Канцелария-та на Камара-та състои отъ трима човѣци, пд-голѣмо-то или пд-малко-то значение на които се обозначаваше отъ перуки-тѣ, заштото черни-тѣ имъ мантии сж еднакви. Пд-старий отъ тѣхъ Г. Шау-Лефевръ, за когото азъ имахъ прѣпоржчително писмо отъ Т., който се бѣше запозналъ съ него минжла-та година, имаше перука съ повече сколуфи отколкото други-тѣ. Тоя Г. Шау-Лефевръ е забѣлѣжителенъ за насъ руси-тѣ по това, че неотдавна — сега има шестдесеть години —, самъ и безъ учитель е научилъ руски, и ако и да неможе да говори, нъ чете руски книги и разбира; той има малка руска библиотека. Членове-тѣ на Камара-та, бѣха, както казахъ, пръснати по дивани-тѣ на сала-та, съ шапки-тѣ на глава-та и разговаряха помежду си. Отъ епископи-тѣ имаше само единъ, който се отличаваше отъ други-тѣ членове по свои-тѣ дрѣхи: той имаше широки бѣли ржкави, направени отъ буфи; само той бѣше безъ шапка. Посрѣдъ сала-та имаше голѣма маса; отъ лѣва-та страна седѣха министри-тѣ, отъ дѣсна-та опозиционни-тѣ членове. Въ палата-та на лордове-тѣ, оратори-тѣ, като говорять, не се обръштать камъ прѣдсѣдатель-тъ, както въ Камара-та на Обштини-тѣ, а камъ членове-тѣ, и за това условно-то слово Sir, съ което се захваштать слова-та въ Камара-та на Обштини-тѣ, не сж-

штествова тука. Тука говорители-тѣ се обрѫштать камъ члѣнове-тѣ: my lords. Наредъ съ министри-тѣ стоеха и други-тѣ члѣнове: всичко бѣше нецеремонно и свободно; никой, който би погледнѫлъ на тия почти праздни дивани, не би казалъ, че това е едно отъ условни-тѣ господарственни учреждения на Англия, никой не би повѣрвалъ, че безъ съгласие-то на тия двадесеть или тридесеть човѣка неможе да стане дѣйствителенъ никой актъ на парламентъ-тъ, никой законъ. И кога размислишь за всичко това — странно впечатление произвожда тая великолѣпна и почти праздна сала. Ништо неможе да бѫде пѝ-просто на видъ отъ тая висока аристокрация на Англия; между нея имаше нѣколко твърдѣ млади людю; а пѝ-стари-тѣ приличаха на члѣнове-тѣ на наши-тѣ английски клубове, които сѫ се оттеглили отъ работи-тѣ, нъ, за жалость, нѣмаха тѣхний голѣмливъ видъ. Нѣкои члѣнове бѣха съ шпори, тии дойдоха отъ расходка-та си на конь, и у входъ-тъ на парламентъ-тъ има особено мѣсто за коню-тѣ, които стоѭть тамъ подъ надзоръ-тъ на свои-тѣ жокеи.

Камара-та на Обштини-тѣ, като политическа сила, нѣма вече днесь прѣжно-то си значение. Тая сила сѫштествено се заключава сега въ Камара-та на Обштини-тѣ, и постѫпенно-то движение на Английско-то обштество все повече и повече шепи на тая страна. Нъ неможе човѣкъ да се неудивлява, съ какъвъ разуменъ тактъ Камара-та на Лордове-тѣ приема свое-то положение. Като заштиштавà еднѫжъ граждански-тѣ правà на Англичане-тѣ и принуди царь-тъ Иоанна въ 1215 г. да издаде знаменита-та Magna charta, висша-та английска аристокрация има до днесь такъва популярность въ народъ-тъ, штото, въпреки всички-тѣ събития въ край-тъ на минѫлото столѣтие, въпреки демократически-тѣ идеи на наший, тя се ползова отъ най-голѣмо уважение. Въ това отношение история-та на английска-та аристокрация е една отъ най-любопитни-тѣ особенности на Англия. Само съ тая история може да се обясни любовь-та на английский народъ камъ аристокрация-та му, и тоя съвършенно противоположенъ характеръ, който е имала и има въ сравнение съ французска-та и нѣмска-та аристокрации, така не обичани у домà си. Да се стреми камъ политическа власть е безъ съмнение свойство на всяко високо съсловие, нъ английска-та аристокрация не се е опирала за това само на свои-тѣ титли и богатства: освѣнь това, че за заштита на своя-та самостоятелность, тя е била длъжна постоянно да се опира на срѣдни-тѣ класове и да ги прави чрѣзъ това участници въ свои-тѣ права, тя е била всякога най-просветений, най-независимий, по свои-тѣ мнения, класъ въ страна-та. Послѣдний и най-голѣмъ ударъ за Камара-та на Лордове-тѣ биде

биллъ-тъ за реформа-та на народно-то прѣдставителство, който прѣмина въ 1832 година. Тии се опитаха да се противятъ на тоя биллъ, нъ прѣклониха глава прѣдъ настоятелно-то исканю на общтествен-но-то мнение. Камара-та на Лордове-тѣ ясно разбираше, че съ расширение-то на народно-то прѣдставителство и съ очистюваню-то му отъ опустели-тѣ и клекави привилегировани седалищта, всичка-та политическа сила щте прѣмине въ Камара-та на Общтини-тѣ. И тая горда съ своя-та история Палата на Лордове-тѣ така добрѣ разбра свое-то положение между възмжжали-тѣ, разбогатели-тѣ и стремивши-тѣ се камъ политическа дѣятелность срѣдни класове, щтото сега равнодушно гледа на всяко пò-нататъшно расширение на народно-то прѣдставителство.

Засѣдания-та на Горня-та Камара, прѣзъ всичко-то ми кратковрѣменно прѣбивание въ Лондонъ, бѣха лишени отъ всяко политическо значение. Правителство-то на Палмерстона нѣма въ Камара-та на Лордове-тѣ ни единъ забѣлѣжителенъ талантъ. При минжло-то министерство на Дерби, интересно бѣше да слуша човѣкъ самий Лордъ Дерби, който обладава истински ораторски талантъ, ако и Лордъ Джонъ-Руселъ, на единъ митингъ отъ лондонски-тѣ избиратели, да нарече краснорѣчие-то му „бѣдни мисли." Така като главни-тѣ въпроси отъ вжтрѣшна и вънкашна политика се съсрѣдоточавать исключително въ Камара-та на Общини-тѣ, то засѣдания-та на Камара-та на Лордове-тѣ приличать на засѣдания pro forma и се водять като разговори въ нѣкой салонъ. Когато азъ присжтствовахъ на всички-тѣ почти въпроси отговаряше само лордъ Гранвилъ, и отговаряше кратко и сухо, види се, повече отъ учтивость и приличие, отколкото отъ желание да разясни прѣдмѣтъ-тъ, та и сами-тѣ лордове ясно разбирать, че не е тука мѣсто-то за пò-пространно разяснение на въпроси-тѣ. Като бѣхъ еднжжь, не мислехъ да се върна вече тука, нъ вслѣдствие писмо-то на Г. Шоу-Лефевра, въ което ме канеше да отида въ Камара-та на другий день часъ-тъ по петь, отидохъ пакъ. На тая покана дължж това, че слушахъ двама ветерани на парламентъ-тъ, лорда Лингорста и лорда Брума, сега вече побѣлѣли старци, нъ които сж играли нѣкога първокласна роль въ политически-тѣ битви. Първий отъ тѣхъ е на осемдесеть и петь, вторий на осемдесеть години. Така като въ нѣкои сждебни случаи Камара-та на Лордове-тѣ прѣдставлява най-висока-та сждебна инстанция, то отъ много врѣме сжтествова обичай да се произвождать дълбоки законовѣдци въ перско достойнство, и съ помощть-та на тѣхни-тѣ свѣдения да се направи Камара-та най-високъ трибуналъ на законовѣдение-то. Нъ за това е необходимо, щтото такъвъ

законовѣдецъ да е миналъ прѣзъ Камара-та на Обштини-тѣ, защтото тука знание-то на закони-тѣ е недостатъчно, а трѣбова да има оште и ораторски талантъ и да се е (латинско) показалъ ратникъ (debaley). Всичко това заедно изисква страшни трудове и здравие. Въ адвукатура постѫпвать тука прѣимуштествено людіе отъ небогати-тѣ срѣдни класове, и при всичко това тя отваря пѫть камъ Камара-та на Лордове-тѣ, сирѣчь камъ най-висока-та аристокрация. Такъвъ родъ перове се наричать: перове законовѣдци или учени лордове.

Засѣдание-то на Горня-та Камара се отвори часъ-тъ на петь, и токо штомъ лордъ-Канцлеръ-тъ, облеченъ въ своя-та голѣма перука и мантия, завзе прѣдсѣдателско-то си мѣсто, единъ старецъ, съ ясни и енергически чьрти на лице-то, въ обикновенна и гѫстокосмата перука и въ доволно вѣтхъ (износенъ) сюртюкъ, стана, свали шапка-та си и захвана да говори. Това бѣше лордъ Линдгорстъ. Той неможе почти да ходи ако го не държать, нъ като слушахъ тоя звученъ, твърдъ гласъ, като гледахъ тоя енергически жестъ, мѫчно ми бѣше да повѣрвамь, че тоя човѣкъ има осемдесеть и петь години. До сега, когато въ Камара-та на Лордове-тѣ се прѣдстави нѣкой юридически въпросъ, лордъ Линдгорстъ се брой за най-високъ авторитетъ въ Англия, и наистина той говори найдобрѣ, най-краснорѣчиво и най-разбрано отъ всички-тѣ. Да упази човѣкъ въ такива старини всичка-та твърдость и бодрость на умъ-тъ, (дори нецеремонний Таймсъ казваше за него неотдавна, че народъ-тъ слуша слова-та му, като гласъ „на мѫдрецъ"), всичка-та ясность на мисли-тѣ, всичка-та живость на съврѣменни-тѣ интереси: такива явления сѫ свойствени, чини ми се, само на англосаксонско-то племе. Кой, като гледа Палмерстона, и като го слуша въ Долня-та Камара, ште повѣрва че е на седемдесеть години? Отдѣ е тая физическа и нравствена сила у английски-тѣ старци? Какво подържа тука така бодрость-та на духъ-ть? Умственний ли дѣятеленъ животъ, или английский начинъ на живѣяніе? И не е само здравие-то, което запазва тия людіе, а това което е много по-важно, живо-то участие въ съврѣменни-тѣ интереси, независимо-то, свободно-то възрение на прѣдмѣти-тѣ. Въ обикновенно-то устройство на човѣческий животъ, всѫдѣ бива така, че човѣкъ рѣдко умира изеднѫжъ, а повече-то пѫти малко по малко: най-първо ште умрѣ въ него едно чувство, послѣ друго, така штото, като се приближаваме до гробъ-тъ, нии често запазваме само една жизненность, а това, което е съставлявало въ насъ пълний човѣкъ, сирѣчь всички-тѣ ни най-добри стремления и нравствени нужди, всичко това е изчезнѫло, умрѣло е малко по малко и постѫпенно, и ни е ос-

тавило само съ една суха, бездушна и вече въистина прѣзрѣна старость. Такъва сѫдба навѣрно постига и тукашни-тѣ старци, нъ понѣ въ политическа-та дѣятелность, тии не ставать такива нравственно-тѫпи люде, каквито ставать почти всякога старци-тѣ на европейский материкъ, като изгубвать всякой разбранъ и ясенъ погледъ върху работи-тѣ. Въ слово-то си лордъ Линдгорстъ прѣдупрѣждаваше палата-та за въображаеми-тѣ въоружения на Наполеона. Нъ той прѣдупрѣждаваше за нѣщто, което цѣла Англия ясно вижда и разбира, което отъ много врѣме е прѣдмѣтъ на прѣния въ клубове-тѣ и на чястни-тѣ разговори. Англия се бои не за окончателний резултатъ на война-та съ Франция, напротивъ, тя е увѣрена, че ште побѣди, нъ се бой за злини-тѣ, които може да ѝ причини тая война: тя чувствова, че тая война ште бѫде неумолима. Когато лордъ Линдгорстъ говореше, какъ сураво-то му, енергическо-то му и въ сама-та му мършавость прѣкрасно лице съотвѣтствуваше на рѣшителний жестъ на рѫка-та му, на твърдий му и звученъ гласъ! Всяка фраза бѣше сгѫстена, съсрѣдоточена, просто излѣяна. Парламентский езикъ обикновено е твърдѣ вгѫванъ; всяка мисль въ него непрѣменно съдържа нѣколко добавни прѣдложения, които или я смекчавать или я пояснявать. За това и буквалний прѣводъ на английски-тѣ слова е почти невъзможенъ, защтото англичани-тѣ не се грижать ни за сгѫстенность-та на форма-та, ни за красота-та ѝ. Стилъ-тъ на тѣхни-тѣ слова е почти разговоренъ; както говорять у дома си, така говорять и публично. Литературность-та, раздѣление-то на фрази-тѣ, старание-то да се изразять мисли-тѣ майсторски, нѣщта които се така високо цѣнять въ вѣстникарски-тѣ статии, считать се просто недостойни, когато единъ англичанинъ излѣзе да говори публично. Нъ и той съ това пó-силно дѣйствова, като се явява какъвто си е, безъ всяко старание за ефектъ: по това се и отличава истинский ораторский талантъ отъ академический, отъ тамъ произлиза и това вълшебно дѣйствие върху слушатели-тѣ. Всичко това го има у Линдгорста и тия величественни руини те накарвать да прѣдполагашь, какъвъ могущъ ратникъ е билъ въ свое-то врѣме.

Штомъ лордъ Линдгорстъ тури шапка-та си, и единъ високъ сухъ старець, съ окрѫглени чърти на продълговато лице, съ малко искривенъ и мекъ носъ, и съвършенно бѣли гѫсти косми, стана, свали си шапка-та, приближи се до столъ-тъ и захвана да говори. Това бѣше лордъ Брумъ. Ако и да има осемдесеть години, той е много пó-младоликъ и прѣсенъ отъ Линдгорста. Лордъ Брумъ е сега прѣминѫлъ знаменитость, нъ роля-та, която е игралъ въ

Долня-та Камара по поводъ на първий биллъ за реформа-та, нѣма никога да се забрави въ Англия. Той е билъ единъ отъ най-главни-тѣ и велики борци за реформа-та, и освѣнь това, единъ отъ първокласни-тѣ оратори въ Англия. Животъ-тъ на тоя човѣкъ до това врѣме, когато го назначиха лордъ-Канцлеръ, англичани-тѣ дори го показвать като примѣръ на изумителна и свърхестественна дѣятелность. Тии разказвать, че когато се готвилъ да заштиштава, прѣдъ Камара-та на Лордове-тѣ, царица Каролина, жена на покойний царь Георгий, Брумъ, който е билъ тогава простъ адвокать, не спалъ въ продължение на три деноноштия. Освѣнь много то слова, които е произнеслъ по разни прѣдмѣти, съчинения-та му съставлявать повече отъ десеть тома, плодъ на голѣми юридически и исторически трудове. Той е билъ нѣколко години наредъ сътрудникъ на Единбургско-то Обозрение. Има повече отъ двайсеть години отъ както Брумъ е слѣзълъ отъ свое-то поприште, нъ при всичко това штомъ се появи нѣкой важенъ въпросъ неговий гласъ се чуе и въ палата-та на Лордове-тѣ, и на разни-тѣ митинги, и на публични-тѣ обѣди. Него го уважавать особено долни-тѣ класове, за образование-то на които той е направилъ много.

Отъ първи-тѣ оште слова на лорда Брума и по начинъ-тъ на говорение-то му познава се, че той е опитенъ и смѣлъ борецъ; нъ тии не приличаха на обикновена-та английска парламентска манера, която е всякога спокойна и безъ никакви външни признаци на патосъ. Голѣма-та скромность, вжтрѣшно-то спокойствие, съ които англичани-тѣ говорять публично, всякога неволно располагать камъ говоряштий. Каква противоположность въ това отношение съ бивша-та французска камара, дѣто едва ли имаше депутатъ, който да не впадне въ декламаторство, ораторска поза и монументални жестове. Всичко това е съвсѣмъ несвойствено и дори противоположно на английска-та манера за говорение, която, ако грѣши съ нѣшто, то е съ своя-та сухость; нъ и това ударя въ очи само когато ораторъ-тъ е съвсѣмъ бездаренъ, а слово-то на недаровитий, а по нѣкога дори и на даровитий французинъ, възмуштаваше съ свой-тъ декламаторски, фразерски тонъ. Англичанинъ-тъ всякога иска да каже нѣшто разбрано, практическо: той се грижи за това, какво ште каже, а не какъ ште каже. Нъ при всичка-та естественность на маноръ-тъ на Брума, познаваше се че е билъ адвокать; тая свобода на движения-та, тая самоувѣренность и небрежность на поза-та показваха (?) нѣкакъвъ особенъ навикъ, професия.

Лордъ Брумъ, като приближи до столъ-тъ, остави надъ него прошение отъ Лондонъ, Ворчестеръ и други градове, по поводъ на

народно-то просвѣштение. Чини ми се не ште бѫде излишно да приведѫ тука единъ малъкъ откъслякъ отъ слово-то му — по тоя прѣдмѣтъ, който показва, въ какво положение се намира народно-то въспитание въ Англия и какъ се отнася камъ него правителство-то. „Азъ бѣхъ прѣдсѣдатель на комитетъ-тъ за народно-то просвѣштение, който сѫштествоваше въ 1816, 1817 и 1818 години, чрѣзъ трудове-тѣ на който прѣдмѣтъ-тъ на народно-то въспитание достигна до тая стѫпень на важность и интересъ, която е запазилъ и до сега въ обштественно-то мнение. По желание-то на тоя комитетъ, азъ внесохъ въ парламентъ-тъ биллъ, нъ се въспрѣхъ да го слѣдвамъ пò-нататъкъ отъ възражения-та на дисентери-тѣ (?), които, впрочемъ, сѫ биле всякога ревностни сподвижници въ дѣло-то на народно-то въспитание. Изражения-та имъ бѣха такива, штото азъ бѣхъ принуденъ да оттеглѭ биллъ-тъ. Оттогава измина много врѣме, додѣ-то да се прѣдстави случай да обърна пакъ внимание-то на парламентъ-тъ върху тоя прѣдмѣтъ. Работа-та състоѝ въ това, че до 1818 год. въ Англия имаше 19,400 редовни училишта и 5,400 недѣлни; първи-тѣ се посѣштаваха отъ 674,000, а втори-тѣ отъ 525,000 дѣца, и прѣди оште правителство-то да похарчи единъ *пенни* [1]) за тоя прѣдмѣтъ, въ Англия се учеха 1,500,000 дѣца въ редовни-тѣ училишта, и 1,250,000 въ недѣлни-тѣ". Послѣ Брумъ говори за успѣхи-тѣ въ въспитание-то, които се показаха отъ това врѣме, когато правителство-то опрѣдѣли за тоя прѣдмѣтъ особенъ капиталъ, [2]) като остави да се разпорежда съ него комитетъ-тъ на тайний съвѣтъ. „Нъ прѣдложиха и другъ планъ, който, споредъ мене, не трѣбова да се испуска изъ видъ, а именно: да се даде право на градски-тѣ съвѣти да събиратъ данъкъ за въспитание-то на дѣца-та подъ контроля-та на сами-тѣ пакъ градски съвѣти, и тоя данъкъ да се употрѣбява за въспитание-то на дѣца-та отъ всич-ки-тѣ секти, като се остави на родителе-тѣ да рѣшатъ, въ кое именно вѣроисповѣдание трѣбва да се въспитаватъ дѣца-та имъ. Подписавши-тѣ прѣдставено-то отъ мене прошение искарватъ на явѣ това обстоятелство, че срѣдни-тѣ класове имѫтъ еднакво прово на внимание-то на правителство-то, както и работнически-тѣ класове. Разбира се, че високи-тѣ класове и тѣхни-тѣ училишта сами могѫтъ да се грижатъ за себе си. Нъ така като съ система-та, установена отъ съвѣтъ-тъ на комитетъ-тъ за въспитание-то, училишта-та на работнически-тѣ класове получиха това прѣимуштество, че въ тѣхъ се въведе надзоръ върху съдържатели-тѣ и учителе-тѣ, то подписавши-тѣ подадено-то

---

[1]) Дребна английска монета.

[2]) До единъ милионъ ф. стерл. — само за въспитание-то на дѣца-та въ долни-тѣ класове.

отъ мене прошение молять, штото и на училишта-та на срѣдни-тѣ класове да се дадѫть сѫшти-тѣ прѣимуштества (сирѣчь надзоръ), които високи-тѣ класове имѫть безъ никакво намѣсвание на правителство-то, и които училишта-та на работнически-тѣ класове получиха съ система-та, въведена отъ комитетъ-тъ на съвѣтъ-тъ. Желателно би било, штото и училишта-та, въ които се въспитавать дѣца-та на срѣдни-тѣ класове да се подчинять на нагледвание-то и надзоръ-тъ на комитетъ-тъ на съвѣтъ-тъ, сирѣчь, штото всяки съдържатель на училиште да може да се обрънта камъ комитетъ-тъ за инспектирание на училиште-то му, и ако подирь инспекция-та положение-то на училиште-то се намѣри удовлетворително, — да му давать свидѣтелство за това. Такива свидѣтелства непрѣменно ште имѫть всичко-то значение на академически учени стѫпени и ште поощрявать съдържатели-тѣ да испълнявать пò-добрѣ свои-тѣ длъжности, а други да встѫпять въ учителско звание. Училишта-та на срѣдни-тѣ класове се нуждаять особено отъ добри учителки, които сѫ необходими за да могѫть учашти-тѣ се дѣвици да станать единъ день добри жени и майки. Уобште недостатъчность-та на въспитание-то сѫштествова въ ония мѣста, дѣто е най-много нуждно. Въ голѣми-тѣ градове то е пò-недостатъчно нежели въ села-та и паланки-тѣ, и то въ такъва пропорция както 13 камъ 11. Въ Лондонъ тая недостатъчность е пò-голѣма отъ колкото всякѫдѣ другадѣ. Разбира се, че тука не трѣбва да се употрѣби ништо, което би приличало на притѣснения, толкова повече, че това би било несъгласно нито съ здрава-та политика, нито съ истинска-та религия. Прѣслѣдуема-та истана за това само си подига пò-високо глава-та и оште повече се усилва, а да гонишь заблуждение-то значи само да закѫснишь падание-то му.“

Брума подържа Линкольнский епископъ, който изрази пълното си съгласие съ негови-тѣ мнения. Въпросъ-тъ за свобода-та на съвѣсть-та е станѫлъ въ наше врѣме до такъва стѫпень рѣшенъ въпросъ, штото тука дори и епископи-тѣ не му противорѣчать. На слово-то на Брума отговори единъ отъ министри-тѣ, лордъ Гранвиль, и неговий отговоръ ме очуди. Не забравяйте, че срѣдни-тѣ класове ходатайствовать у правителство-то за надзоръ-тъ върху училишта-та имъ, сирѣчь, сами молять правителство-то да се намѣси въ въспитание-то на дѣца-та имъ: тоя случай показва до колко е расширена тука система-та на правителство-то да се не намѣсва въ обштественни-тѣ работи. „Азъ съмь напълно убѣденъ, отговори лордъ Гранвиль, че една значителна сума, економически и разбрано употрѣбена за въспитание-то на народъ-тъ, ште бѫде крайно бла-

готворителна мѣрка за тая страна, защтото въспитание-то материялно съдѣйствова за тишина-та и редъ-тъ. Много знаменити людю сѫ утвърждавали, че длъжность е на господарство-то да въспитава работнически-тѣ класове за подържание-то на редъ-тъ и на спокойствие-то въ страна-та. Нъ не пада въ такъва стѫпень върху господарство-то длъжность-та да се намѣсва въ въспитание-то на високи-тѣ или срѣдни-тѣ класове. Азъ съмь съгласенъ, че въ нѣкои училищта на срѣдни-тѣ класове учебна-та чясть е много пò-лоша отколкото въ народни-тѣ училищта, нъ азъ не бихъ желалъ при трудове-тѣ на комитетъ-тъ на съвѣтъ-тъ за въспитание-то да се прибави оште единъ новъ трудъ, надзоръ-тъ върху училищта-та на срѣдни-тѣ класове.“ Съ това се и свърши всичко. Това значеше: нека срѣдни-тѣ класове си устроять сами, както знаять, надзоръ върху свои-тѣ училищта.

Въ камара-та на общтини-тѣ бѣхъ три пѫти. Входъ-тъ въ нея не е лесенъ, не за това, че е свързанъ съ какви да било мѫчнотии, нъ за това, че има много малко мѣста за публика-та. Ако едно засѣдание обѣштава да бѫде интересно, тия мѣста се напълновать нѣколко часа оште прѣди отваряню-то на засѣдание-то. Има мѣста и долу, за иностранни-тѣ посланници и за перове-тѣ, нъ тука човѣкъ може да отиде само ако има писмо отъ нѣкой посланникъ, или чрѣзъ нѣкой члѣнъ на парламентъ-тъ. Благодарение на познайникъ-тъ Т. на г. М. М., за когото тоя послѣдний ми бѣше далъ прѣпорѫчително писмо, азъ можѣхъ лесно да влѣза въ Долня-та Камара. Впрочемъ, който не познава никой члѣнъ на парламентъ-тъ, като се обрѫшта камъ смотритель-тъ, който се намира при публична-та галерия, и може да получи тамъ мѣсто, почти навѣрно, за три или четире шиллинга. Както и да е, той ште му намѣри мѣсто. Въ интересни-тѣ случаи това срѣдство е дори пò-вѣрно отъ писмо-то на единъ депутатъ. Засѣдания-та на парламентъ-тъ приближаваха камъ край-тъ си и бѣха посветени чисто на работа. За пò-скорошно-то отправление на работи-тѣ, Камара-та имаше по двѣ засѣдания на день, едно заранъ и друго вѣчерь. Горешто-то сражение на тори-тѣ[1]) съ виги-тѣ[2]) бѣше вече свършена: министерство-то на Палмерстона остава спокойно на власть-та до идушта-та пролѣть; партии-тѣ си отпочиваха отъ неотдавнашна-та борба, и, като събираха нови сили, избѣгваха схваштания, които немогѫть да имѫть никакво слѣдствие. При влизание-то въ здание-то на парламентъ-тъ, поражава ви прѣди всичко отсѫтствие-то на стражари и убоште на

[1], [2]) Тори и виги. Така се наричать двѣ-тѣ голѣми политически партии въ Англия. Тии водять начяло-то си отъ XV вѣкъ.

всяка военна сила или воененъ мундиръ. При входъ-тъ въ здание-то стой само единъ полисменъ, скроменъ и постоянно услужливъ; при входъ-тъ въ галерия-та, която води въ библеотека-та и въ ресторация-та на Камара-та, стои другъ единъ, и най-сетнѣ двама полисмени въ кржгла-та сала, прѣзъ която се влиза въ Камара-та. Въ тая сала има всякога много свѣтъ. Прѣзъ нея публика-та влиза въ горня-та галерия, а тоя, който е останжлъ безъ мѣсто, чака редъ-тъ си, защтото всяки, който излѣзе даже за една минута, замѣстява се веднага отъ другиго. Освѣнь това, тука се събирать всички ония, които искать да се промъкнжть долу чрѣзъ нѣкой члѣнъ, или сж дошли да поговорять съ нѣкого отъ члѣнове-тѣ. Входъ-тъ, както въ здание-то на парламентъ-тъ, така и въ тая сала, е съвършенно свободенъ; до сами-тѣ врати на Камара-та никой нѣма да ви попита, кждѣ и защто отивате? Всичка-та тая простота, необичайна скромность, отсжтствие отъ обстановка показвать, до каква стжпень парламентъ-тъ е влѣзлъ тука въ нрави-тѣ и въ простий навикъ на публика-та. Когато г. М. М. ме намѣсти на единъ отъ дивани-тѣ, опрѣдѣлени за члѣнове-тѣ на Горня-та Камара, азъ изгледахъ съ очи-тѣ си сала-та и дълги-тѣ редове дивани, напълнени съ людие съ шапки-тѣ си на глава-та. Повече-то отъ тѣхъ седѣха полулегнжли, или се бѣха съвсѣмъ обтегнжли, или бѣха турили крака-та си на прѣдни-тѣ дивани; всяки стоеше, като у дома си; пълно разнообразие имаше и въ дрѣхи-тѣ и въ цвѣтове-тѣ на лѣтни-тѣ сюртуци, на палта-та и на шапки-тѣ; въ всичко съвършенно отсжтствие на всяка официялность и етикетъ. Всичко това така страшно подѣйствова върху ми, штото ми трѣбваше нѣкакво усилие за да дойда въ съзнание, че дѣйствително се намирамь въ английский парламентъ, и че тая сала и тия простряни по дивани-тѣ човѣци съ шапки на глава-та съставлявать най-силний авторитетъ на Англия, камъ който цѣла Европа обрѫщта свое-то внимание. Четемъ въ вѣстници-тѣ за падание-то или стжпвание-то въ длъжность на министри-тѣ, слушаме слова-та: „английско правителство,“ „парламентъ,“ нъ Богъ знае какъ се слагать въ глави-тѣ ни тия съвършенно чужди за насъ прѣдставления. Прѣдъ мене бѣше сега самий фактъ на всички-тѣ тия прѣдставления, сама-та лаборатория, дѣто се създава сила-та, която дава животъ на всички-тѣ тия слова. Ето тия двѣ голѣми партии, на които е раздѣлена Англия — тия виги и тори, — които сѣджть една противъ друга и като внимавать така будно една на друга. На избори-тѣ всяка партия има свои-тѣ знамена и кокарди съ свои цвѣтове, а тука можешь да ги различишь само по мѣста-та

имъ. Прѣдъ прѣдсѣдатель-тъ стоеше една голѣма маса; отъ една-та страна на маса-та седжть министри-тѣ, и дивани-тѣ отъ тая страна сж завзети отъ членове-тѣ, които подържять министерство-то; друга-та страна е завзета отъ оппозиция-та. Тая маса служи и за мѣсто, дѣто седящти-тѣ до него, както министри-тѣ, така и оппозиция-та, турять свои-тѣ портфели, книжа, а по нѣкога и нозѣ-тѣ си. . И така, ето го, това правление, основано на сила-та на убѣждение-то, на горешти-тѣ и упорити прѣния, — това правление, дѣто се рѣшавать всемирни въпроси, — нѣколко гласове отъ една-та или отъ друга-та страна могжть да съборять цѣло министерство, да промѣнять политика-та на страна-та, да обявжть война. . . Само такъва страшна нравственна отговорность можеше да приучи Англичани-тѣ камъ сериозность и прѣдпазливость въ характеръ-тъ; и самий Браитъ, радикалъ на митинги-тѣ, прѣдпазливъ и въздържанъ въ парламентъ-тъ.

Когато влѣзохъ въ Камара-та, прѣдсѣдатель-тъ не бѣше опте дошьлъ, нъ той скоро се показа, прѣдшествованъ отъ двама души, които носеха жезлъ, на единий край на който е направена златна корона, символь на царска-та власть. Жезлъ-тъ положиха на маса-та: той сѣдна на столъ-тъ и каза: „order, order". Това значи, че засѣдание-то е отворено, и че назначени-тѣ за това засѣдание работи трѣбова да отивать по редъ-тъ си. Отъ всички-тѣ членове само прѣдсѣдатель-тъ бѣше гологлавъ; той седѣше съ дълга перука, косми-тѣ на която падаха пò-долу отъ плешти-тѣ. Въ това врѣме влѣзе единъ човѣкъ съ сива шапка, съ чисто еврейско лице и съ нервическа, огрижена и уморена физиономия; на край-тъ на брада-та му висеха нѣколко сивкави влакна; той е облѣченъ доволно чисто и напѣто. Замисленъ, съ голѣми стжпки, прѣмина пространство-то, което дѣли дивани-тѣ на двѣ страни, и седна право противъ лорда Джона-Руселя. Веднага го познахъ по карикатури-тѣ, които сьмь срештилъ за него въ Punch[1]): той е Дизраели, бившиий министръ на финанциии-тѣ въ торийско-то министерство, а сега прѣдводитель на оппозиция-та. Лордъ Джонъ-Русель се е обѣщталъ, по искание-то на оппозиция-та, да даде днесь обяснения за възгляд-дове-тѣ на правителство-то касателно мирний трактатъ, заключенъ въ Виллафранка. Камара-та бързо се пълнеше съ членове; наскоро всички-тѣ дивани бѣха завзети и захванаха да се пълнять членски-тѣ мѣста въ горня-та галерия. Засѣдание-то между това слѣдваше дневний си редъ: въ това врѣме се прѣдставяха проше-

---

[1]) Punch, английски сатирически журналъ, излиза въ Лондонъ.

ния-та. Члѣнъ-тъ, който имаше да подаде прошение, отиваше съ него до маса-та, прочиташе го, и го оставяше на маса-та. Въ камара-та имаше шумъ и глъчки, и никой не слушаше прошения-та, дори и самий прѣдсѣдатель, който въ това врѣме се разговаряше ту съ тоя ту съ оня отъ члѣнове-тѣ, които дохождаха нри него. Тия прошения се прѣдаватъ послѣ на особенъ комитетъ, избранъ отъ Камара-та измежду члѣнове-тѣ ѝ, тамъ ги разглеждатъ и послѣ даватъ докладъ за тѣхъ въ Камара-та. Тука присѫтствие-то въ комитети-тѣ на Камара-та е задължително за избрани-тѣ въ тѣхъ члѣнове, и штомъ нѣкой не посѣштава свой-тъ комитетъ, подвергава се, по рѣшение на Камара-та, на затворъ въ тъмница, направена нарочно за това въ здание-то на парламентъ-тъ. Най-сетнѣ прѣдставяние-то на прошения се свърши. Въ това врѣме Камара-та бѣше пълна и долѣ и горѣ. Отъ министри-тѣ, които седѣха всички отъ лѣва-та страна на маса-та, стана единъ, свали шапка-та си и се приближи до маса-та: той бѣше лордъ Джонъ-Русель. „Sir," захвана той, като се обърна споредъ обичая, камъ прѣдсѣдатель-тъ, нъ първи-тѣ му слова неможѣха да се чуятъ по причина на шумъ-тѣ на разговори-тѣ; само подиръ двѣ минути, когато видѣха, че захвана да говори, въ Камара-та настана най-пълна тишина. „Азъ бихъ желалъ да отложа обяснения-та си за вънкашни-тѣ ни сношения, и, навѣрно, бихъ ги отложилъ, ако да не бѣхме кѫдѣ крайтъ на засѣдания-та. Дори и въ такъвъ случай отложилъ ги бихъ, ако да бѣхъ ималъ прѣдъ видъ окончателно-то устройство на тия работи. . ." Нъ излишно считамь да съобштавамь тука дълго-то слово на лорда Джона-Руселя, отдавна извѣстно по газети-тѣ и което нѣма вече сега голѣмъ интересъ. Той говорѝ повече отъ единъ часъ.

Русель е по̀-младий синъ на герцогъ Бедфорский; тая титла я има сега по̀-старий му братъ, който е перъ; Русель е лордъ само по название, което не му дава право да бѫде члѣнъ въ Камара-та на перове-тѣ. Той е сега на шестдесеть и шесть години; нъ, ако и организмъ-тъ му да е много слабъ, той е оште доволно прѣсенъ. Лице-то му е валчесто; сиви-тѣ ми косми сѫ останѫли само на тилъ-тъ на глава-та му и отъ страни-тѣ, чърти-тѣ на лице-то му сѫ меки и кротки. Той говори тихо, полека, плавно, ниско, равно, безъ никакво ударение върху думи-тѣ. Въ черний си и широкъ сюртукъ, въ жълта желетка съ добродушна-та си и честна физиономия, лордъ Джонъ-Русель възбужда неволно уважение камъ себе-си. Всички-тѣ му движения, додѣто говори, заключаваха се въ това, че туряше рѫцѣ-тѣ на гърди-тѣ

си, една възъ друга, и пакъ ги сваляше; опираше се съ ржцѣ-тѣ си на маса-та и послѣ се отдалечаваше отъ нея; ни едно колко-годѣ силно и рѣшително движение; нѣмаше дори у него и тая обикновена на всички англичани привичка да се ударять съ два пръста отъ дѣсна-та ржка въ лѣва-та. Неможе човѣкъ да си прѣдстави пó-спокоенъ, пó-плавенъ пó-безстрастенъ начинъ на говорене. Лордъ Джонъ-Русель е отдавна вече на политическо-то поприште единъ отъ главни-тѣ предводители на либерална-та партия; нъ освѣнь политика-та, той се е много занимавалъ и съ литература-та, написалъ е единъ романъ, една трагедия и издалъ е дори една книжка отъ свои стихотворения. Ште забѣлѣжа случайно, че никадѣ литература-та не се намира въ толкова честь, както въ Англия, никадѣ тя не възбужда такъвъ всеобштъ интересъ, както тука. Тука едва ли има човѣкъ, който има прѣтенция на джентлименство, който да не се е опиталъ да пише въ една или въ друга форма. Всяки колко-годѣ забѣлѣжителенъ политически мжжь ште има непрѣмѣнно на съвѣсть-та си или книжка отъ младенчески стихотворения, или единъ романъ, или статии въ периодически-тѣ списания. Нъ връштамъ се на засѣдание-то.

Додѣто трая слово-то на лорда Джона-Руселя, сѣдящтий срешта него Дизраели зимаше бѣлѣжки на едно кжсче книга. „Впрочемъ, каза въ заключение лордъ Джонъ-Русель, каквито и да бждять затруднения-та, — азъ мислж, че ми е позволено да кажа, ако и достопочитаемий джентелменъ, който седи срешта мене (Дизраели), да говори за възраждане-то на Италия, като за въпросъ който едва ли заслужва сериозно внимание, — позволено ми е да кажа, че ако една страна, толкова прѣкрасна по физический си изгледъ, богато надарена отъ природа-та, така изобилна въ гениялни мжже отъ всякакъвъ родъ, — страна, участь-та на която е била прѣдмѣтъ на горчиви пѣсни, отъ Петрарка въ XIV вѣкъ до Ленарди въ XIX, ако, казвамь, такъва страна може да бжде направена штастлива, и на нейни-тѣ синове се отвори широко поприште за таланти-тѣ имъ и енергия-та така штото да бжде и тѣмъ възможно да принесжть свой-тъ дѣлъ въ прогресъ-тъ на това Европейско семейство, на което принадлежать, а азъ сьмь убѣденъ, че богатъ ште бжде тоя дѣлъ, — ако, казвамь, такъвъ прѣдмѣтъ се постигне, тогава, серъ, колкото се отнася до мене, безъ страхъ ште кажа, че правителство-то на Нейно Величество ште трѣбова да се радва за тоя резултатъ." Съ тия думи Лордъ Джонъ-Русель свърши дълго-то си слово. Ако и гласъ-тъ му да бѣше тихъ и лице-то му спокойно, видеше се, че тия думи не бѣха риторически фрази. Въ всичко-то продължение

на слово-то му цароваше мъртва тишина, която се прѣкжсваше нарѣдко отъ въсклицания-та „*слушайте,*“ които се раздаваха отъ министерска-та страна при особено интересни-тѣ мѣста, и отъ смѣхъ-тъ, който подигаха расказвани-тѣ отъ него анекдоти за австрийска-та политика въ Италия. Удобрителни викове (въ камара-та не ржкоплескать) на виги-тѣ се раздадоха когато Джонъ-Русель свърши слово-то си и тури шапка-та си.

Штомъ Русель тури шапка-та си, Дизраели свали своя-та и стана, като чакаше да утихнать удобрителни-тѣ викове на виги-тѣ. Никаква министерска длъжность неможе да се сравни съ трудни-тѣ длъжности на прѣдводитель-тъ на опозиция-та. Ако и рѣшителни-тѣ случаи, отъ които падать министерства-та, да се прѣдставлявать рѣдко, нъ отъ прѣдводитель-тъ на партия-та, отъ неговий политически тактъ, прѣдвидливость-та му, умѣние-то му да управлява партия-та си и да се въсползова отъ обстоятелства-та, зависи много, и изборъ-тъ на прѣдводитель-тъ става слѣдъ старателни съображения. Нѣкога дори и ораторский талантъ не се зима въ съображение въ тоя случай. Покойний лордъ Бентинкъ, подирь когото Дизраели стана прѣдводитель на тори-тѣ въ Камара-та на Общтини-тѣ, никакъ нѣмаше ораторски талантъ, нъ съ лични-тѣ си качества, съ привѣтливость-та си, съ неуморимо-то внимание, което показваше камъ всяки члѣнъ отъ своя-та партия, съ постоянна-та дисциплина, която подържаше въ нея, — остави подирь смърть-та си память на единъ отъ най-добри-тѣ водители на партии. Ония, които мислять, че въ Англия неможе човѣкъ да достигне до никакво важно положение безъ аристократическо име и богатство, могжть да видять въ Дизраели опровержение-то на свое-то мнение. Происходяштъ отъ еврейско семейство, което се е прѣселило въ минжлий вѣкъ въ Англия, синъ на покръстенъ евреинъ, който се е занимавалъ съ писменность, — Дизраели, безъ богатство, само съ свои-тѣ таланти е достигнжлъ до високий постъ прѣдводитель на партия и вече два пжти е билъ министръ на финанции-тѣ.

Нѣма да говорж нито за отговоръ-тъ на Дизраели, нито за слово-то на Палмерстона, който му отговори: всичко това нѣма вече интересъ сега. Нъ една обшта чърта ме порази въ тукашни-тѣ политически идеи; ако и тука всичко да е основано на разисквания, и слѣдователно краснорѣчие-то трѣбова да играе първостжпенна роль, никой отъ тѣхъ, никой члѣнъ рѣшително не мисли за това, да бжде краснорѣчивъ, никой нѣма ни най-малко притязание да бжде ораторъ. Всяки иска да искаже доводи-тѣ, които има, и, като ги искаже, сѣда. За съжаление, трѣбова да се ограничж съ тия, кои-

то слушахъ самъ, а азъ не слушахъ ни единъ отъ тия, които имжть тука ораторска репутация, като запримѣръ: лордъ Дерби, Булверъ, Кобденъ, Брайтъ. Отъ всички-тѣ, които слушахъ, Дизраели има най-много ораторски талантъ, нъ той говори неприятно. Това неприятно впечатление произлиза прѣди всичко отъ движения-та съ ржцѣ-тѣ и съ тѣло-то, движения силни, по нѣкога дори тривиялни, които толкова повече биеха въ очи, че всички-тѣ други члѣнове на парламентъ-тъ говореха безъ никакви движения, спокойно, като, че говорятъ само за испълнение-то на една длъжность. Нъ забѣлѣжително е, че почти всички говорятъ добрѣ, сирѣчь, у всички-тѣ думи-тѣ сж всякога сгодни за изражение на мисль-та. И въ парламенти-тѣ и въ разискателни-тѣ клубове, всякога съмъ се очудвалъ за това умѣние да располагатъ слово-то си, за тая послѣдавателность въ изложение, за тая дарба на слово-то, за тая простота и естественность въ тонъ-тъ и манера-та, за това рѣшително отсжтствие на всяко подигание и фразистость. Разбира се, че всичко това се отнася нѣ камъ въображение-то, нъ камъ мисль-та: говоряштий е всякога скритъ задъ прѣдмѣтъ-тъ. Нъ това не спасява по нѣкога оратори-тѣ отъ най-комически-тѣ положения: въ сжщо-то това засѣдание, послѣ напрѣгнато-то внимание, съ което Камара-та слушà Руселя, Дизраели и Палмерстона, нужденъ бѣше очевидно отдихъ; много члѣнове излѣзнаха отъ сала-та, а други се прѣдадоха на разговори. Въ това врѣме става единъ тори, отъ срѣдни-тѣ редове, снима шапка-та си, и захвашта да говори. Никой не обрѫшта на него внимание, и гласъ-тъ му се губи въ шумъ-тъ на разговори-тѣ. Напраздно тори-тѣ викатъ: слушайте, слушайте! Всички се смѣятъ и отговарятъ оште пò-силно: слушайте! което съвършенно заглушава говоритель-тъ. Нъ позволете, господа, вика нештастний ораторъ, азъ испълнявамъ длъжность-та си. „Слушайте, слушайте!“ викатъ съ смѣхъ всички-тѣ, и шумъ-тъ се усилва. Като поговори по тоя начинъ около десеть минути, ораторъ-тъ махна съ ржка и седна. Въ „Таймсъ“ на другий день не бѣше казано ништо за това, а слово-то му се напечета цѣло. Види се, че го е пратилъ въ редакция-та, за да го четжтъ избиратели-тѣ му.

Палмерстонъ говори твърдѣ изяштно: разбирамъ вънкашна-та му форма, нъ собственно той нѣма ораторски талантъ. Сила-та на слава-та му се заключава въ разбранность-та и ирония-та; въ ирония-та той има удивителенъ талантъ и масторски се ползова отъ него противъ противници-тѣ си. До сега той е най-популярний човѣкъ въ Англия, ако и да е мжчно да се опрѣдѣли на какво е основана популярность-та му. Нъ сега никой нѣма въ Англия та-

къва абсолютна популярность, съ каквато се е ползовалъ едно врѣме Робертъ Пиль. Популярность-та на Палмерстона, види се, се основава на довѣрие-то камъ практическа-та му опитность въ работи-тѣ и на либерализмъ-тъ на вънкашна-та му политика, нъ уважение-то, съ което се ползова въ общтественно-то мнение, не е завидно; въ народъ-тъ го наричать *надувало.*

Семейний животъ въ Англия.

Отъ Карамзина.

У насъ е правило, да бждемъ вѣчно на гостю, или да приемаме гостю. Англичанинъ-тъ казва: азъ искамь да бждж штастливъ въ кжшта-та си, и рѣдко да имамь свидѣтели на штастие-то си. Какви сж слѣдствия-та у насъ? Свѣтски-тѣ дами, които сж всякога на сцена-та, привиквать да мислять единствено за театрални-тѣ добродѣтели. Да се облича съ вкусъ, да влиза добрѣ, да гледа приятно, това е важно-то достойнство за жена-та, която живѣе по гостю, а въ кжшта-та само спи или седи да се кичи. Сега, голѣма вѣчеря, утрѣ балъ: хубавица-та танцува до петь часъ-тъ зарань-та; и на другий день, това ли ѝ е работа да се занимава съ нравственни-тѣ си длъжности? Напротивъ Англичанка-та, която въспитавать за домашенъ живетъ, печали качество-то на добра съпруга и майка, украшява душа-та си съ тия наклонности и навици, които ни прѣдпазвать отъ досада въ уединение-то, и правять човѣкъ-тъ съкровиште за другиго. Влѣзнѣте тука зарань въ една кжшта; стопанка-та всякога работи, чете, свири, или рисува, или пише, или учи дѣца-та си, въ приятно ожидание на тая минута, когато мжжь-тъ, като свърши работи-тѣ си, ште се върне отъ борса-та, ште излѣзе отъ кабинетъ-тъ си и ште каже: сега сьмь твой, сега сьмь вашь! Нека казва кой што ште за мене; нъ признавамь се, че немогж да видж, безъ вжтрѣшна досада, млади съпруги въ свѣтъ-тъ, и казвамь си на умъ-тъ: „Нештастие! што търсите тука? Зеръ дома всрѣдъ семейство-то си, въ обятия-та на любовь-та и на дружба-та, не е ви сто пжти пò-приятно, отъ колкото въ тоя пусто-блестяштъ кржгъ, дѣто нѣ само за добри-тѣ свойства на сръдце-то, нъ и за умъ-тъ дори нѣма работа; дѣто знание-то на една приличность съставлява всичка-та наука; дѣто да не бжде *страненъ* е връхъ-тъ на искуство-то за мжжь-тъ, и дѣто двѣ три жени дохождать, за да се удивлявать на хубость-та имъ, а всички-тѣ други .... Богъ знае зашто; дѣто съ голѣми мжки и празднословия люде-тѣ прѣкарвать нѣколко

часа въ утомителна-та игра на лъжовно веселие? Ако нѣмате дѣца, остава ми само да скърбѭ, че не умѣете да се наслаждавате единъ други, и не знаете, какъ мило да прѣкарвате цѣли дни съ любезний вашъ човѣкъ, въ работа или въ бездѣлие, въ пълна душевна свобода, въ мирно расположение на сръдце-то. А ако сте родители, то вии прѣнебрегавате една отъ най-святи-тѣ обязности на човѣкъ-тъ. Въ тая сѫщта-та минута, когато ти, безгрижна майко, скачешь въ контръ-дансъ-тъ, малка-та ти дъштеря пада, може-би, отъ рѫка-та на неосторожна-та и проста доилка, за да се поврѣди за прѣзъ всичкий си животъ, или седмогодишний ти синъ, оставенъ съ наеменъ учитель и слуги, вижда нѣкой лошъ примѣръ, който посѣва въ сръдце-то му порокъ и нештастие. Ти, хубавица, седишь до клавесина, всрѣдъ блескаво-то обштество, искашь да харесашь, и пѣешь, като единъ славей. Нъ славей-тъ не остава пиленца-та си! Само попечителна-та майка има право да се жалува отъ сѫдба-та, ако дѣца-та ѝ не сѫ добри; а тая, която прѣдпочита свѣтски-тѣ удоволствия на семейни-тѣ, неможе да се нарече попечителка.

Расказъ на единъ пѫтникъ въ Калабрия.

Поль-Луи-Куриѐ. [1]

Пѫтувахъ въ Калабрия. Люде-тѣ въ тая страна сѫ зли, и, както ми се види, не обичать никого, а особено мразять френци-тѣ. Да ти расправямь зашто, това ште ни земе много врѣме. Стига да ти кажѫ за сега, че ни ненавиждать до смърть, и чудо има да си испати, който имъ падне на рѫцѣ. Имахъ за другаръ единъ младъ момъкъ, който прилича... какъ да ти кажѫ, ти речи, като на оня господинъ, когото видѣхме на Ринси; наумѣвашь ли си го? и пò-хубавець е дори отъ него. Не ти казвамь това, за да те заинтересувамь, нъ заштото това е истина-та. Въ тия планини пѫтишта-та сѫ истински бездни, коне-тѣ ни вървяха съ мѫка, другарь-тъ ми вървяше прѣдъ мене, една пѫтека, която му се видѣ пò-добра и пò-кѫса ни забърка. Теглимъ си отъ глава-та, трѣбваше ли да се довѣрявамь на една двайсеть годишна глава? До съмваню тръсихме пѫть-тъ прѣзъ лѣсове-тѣ, нъ колкото повече тръсехме, толкова повече се

---

[1]) Поль-Луи-Куриѐ французский списатель, който е съчинилъ, много знаменити политически брошури и памфлети. Родилъ се е въ Парижь на 1773 г. умрѣлъ на 1825.

губихме, и бѣше тъмно като рогъ когато се намѣрихме до една черна кѫшта. Влѣзохме, не безъ страхъ, нъ што да правимъ? Тамъ, намираме цѣло семейство отъ вѫглари, насѣдали да ядѫть, и штомъ се появихме, приканиха ни да седнемъ при тѣхъ да ядемъ. Другарь-тъ ми не чака да го молять: и ето ни, че ядемъ и пиемъ, той понѣ, заштото азъ повече-то разгледвахъ мѣсто-то и лица-та на домакини-тѣ. Домашни-тѣ се познаваха по лица-та, че сѫ вѫглари, нъ кѫшта-та приличаше на арсеналъ. Дѣто си обърнешь очи-тѣ виждашь само пушки, пиштови, саби, ножове, ятагани. Това ми се не понрави, а виждахъ, че и азъ се не нравяхъ на домакини-тѣ. Другарь-тъ ми, напротивъ, не искаше за ништо да знае: той, сѣкашь, че бѣше члѣнъ отъ семейство-то, смѣеше се, приказваше съ тѣхъ; и съ едно лекомислие, което трѣбоваше да прѣдвидѫ, (нъ што да сторѭ, ако това е било писано!) той имъ казва отъ дѣ сме, дѣ отиваме, кои сме. Да кажешь, че сме френци, въобрази си това! на най-смъртни-тѣ ни врагове, и при това, сами, загубени, далечь отъ всяка човѣческа помошть! и подирь всичко това, като да не остави ништо, което може да ни погуби, той имъ даде да разберѫть, че е богатъ, и имъ обѣшта да имъ заплати за разноски-тѣ и за водачи-тѣ, които ште ни дадѫть на утрѣшний день, колкото поискаха. Найсетнѣ отвори имъ дума за чанта-та си, и ги моли да бдять върху нея и да я турять до глава-та му на легло-то; не искамь, казваше, друга възглавница. Ахъ! младини! младини! колко е за оплакваню възрасть-та ви! Братучедко, тия людю си помислиха, че носимъ царски-тѣ диаманти, а внаешь ли кое го караше да мисли толкова за тая чанта? писма-та на любовница-та му.

Слѣдъ вѣчеря-та, оставиха ни; домакини-тѣ спѣха долу, нии въ горня-та стая, дѣто бѣхме вѣчеряли. Мѣсто-то, дѣто штѣхме да спимъ, бѣше едно истинско гнѣздо седмь осмь крачки високо отъ потонъ-тъ, на което се възлизаше съ стълба, и въ което се влизаше лазишкомъ надъ греди, на които висяха разни провизии за цѣла година. Другарь-тъ ми се качи самъ, и легна почти заспалъ, като си сложи глава-та на скѫпоцѣнна-та чанта. Азъ бѣхъ рѣшенъ да бдѫ, запалихъ огнь и седнѫхъ до него. Ношть-та бѣше изминѫла почти, безъ ништо да се случи, и бѣхъ се вече оспокоилъ, кагато, при зори, чухъ отдолу домакинь-тъ и домакиня-та, че гълчаха и се прѣпираха, доближихъ си ухо-то до коминь-тъ, който съобштаваше съ коминь-тъ въ долня-та стая, и дочухъ хубаво, че мѫжь-тъ казваше: Е, какво ште кажешь най-сетнѣ, да убиемъ ли и единий и другий? Жена-та отговори: да. И ништо повече не чухъ. Какво да ти кажѫ? азъ едвамъ дишахъ, кръвь-та ми се смръзна, да ме

бѣше видѣла, не штѣше да можешь да кажешь, живъ ли съмь или мрътвъ. Боже, Господи! и сега оште като помислѭ трѫпки ме побивать! . . . Нии двама, и то безъ никакво орѫжие, а тии дванайсеть или петнайсеть души и въорѫжени отъ пети-тѣ до глава-та. И другарь-тъ ми спяше като мрътвъ! Да го повикамь, да дигнѫ шумъ, не смѣяхъ; да избѣгамь самъ, неможахъ; прозорець-тъ не бѣше високъ, нъ долу двѣ кучета виеха като вълци . . . . Въ какви мѫки бѣхъ, въобрази си, ако можешь, слѣдъ петнайсеть минути, които ми се видѣха, немогѫ да ти кажѫ колко длъги, слушамь че нѣкой се качва по стълба-та, и прѣзъ дупки-тѣ на врата-та видѣхъ бащта-та, съ лампа въ една-та рѫка, и съ единъ голѣмъ ножь въ друга-та. Той се качваше, и жена му подирѣ му; азъ стояхъ задъ врата-та: той отвори; нъ, прѣди да влѣзе, остави на земя-та лампа-та, която жена му зе, влѣзе босъ, а тя стояше отвънъ, затуляше лампа-та съ рѫка-та си, да не свѣти много въ стая-та и казваше му съ нисъкъ гласъ: полечка, полечка. Дойде до стълба-та, зе да се качва по нея, като захапа ножь-тъ съ зѫби-тѣ си, и като дохожда до легло-то, дѣто тоя бѣденъ момъкъ спяше съ открита шия, зима въ една-та рѫка ножь-тъ, и съ друга-та . . . Ахъ! братучедко . . . хваштa единъ жамбонъ, който висеше на потонъ-тъ, отсича едно парче, и си отива както бѣше дошьлъ. Врата-та се затваря пакъ, лампа-та изгасва, и азъ оставамь сами задълбоченъ въ размишления.

Штомъ се съмна, всичко-то семейство дойде да ни събуди, както бѣхме зарѫчали. Донасять ни да ядемъ: гозба-та, увѣрявамь те, бѣше много добра и много чиста. Бѣха ни опекли два пуяка домакиня-та ни каза да изядемъ единий и да земемъ другий за по пѫть-тъ; като видѣхъ пуяци-тѣ, разбрахъ най-сетнѣ какво сѫ значили тия страшни думи: *и единий и другий!* И мислѭ, братучедко, че и ти си разбрала какво е значило това.

Братучедко, бѫди така добра да не расказвашь никому тая случка. Най-напрѣдъ, видишь, не играѭ добра роль въ нея, и послѣ ти ште я развалишь.

Рейнский водопадъ.

Слѣдъ обѣдъ тръгнѫхме съ една колесница за водопадъ-тъ, до който отъ градъ-тъ има около половина часъ. Кога стигнѫхме тамъ, слѣзохме отъ колесница-та и се качихме на една враница. Вода-та

много бържѣ се люлѣеше, та враница-та яко много подскачаше; и колкото повече приближавахме до срешний брѣгъ, толкова пò-страшно бучаха вълни-тѣ. Единъ малъкъ вѣтеръ да духнеше можеше отеднѫжъ да ни потопи въ тия бърви вълни, които бѣха покрити съ бѣла пѣна. Кога стигнѫхме на брѣгъ-тъ, съ голѣма мѫка се искачихме на висока-та скала, послѣ пакъ слѣзохме долу и влѣзохме въ една галерия (прѣходъ), направена, тако-речи, въ самий водопадъ. Прѣдставѣте си сега, приятели, една голѣма рѣка, която надвива на всички-тѣ спьнки, што ѝ правять голѣми-тѣ каменѭ, и бучи страшно; тя отива до една много висока гранитна прѣграда и, като не намира пѫть подъ тая здрава стѣна, скача долу съ неисказано бучанѭ: а съ скачанѭ-то си става на бѣла пѣна. Разновидни-тѣ вълни, които лѣтять една слѣдъ друга съ неисказана бързина, пръскать нагорѣ ситенъ дъждь, отъ който става единъ бѣлъ и росенъ облакъ. Дъски-тѣ, на които стояхме, непрѣстайно се тресеха. Азъ станахъ виръ-вода отъ росни-тѣ капчици, мълчахъ, гледахъ и слушахъ разни-тѣ гласове на вълни-тѣ: единъ консертъ, който реве и заглушава душа-та! Едно явление наистина величествено! Въображение-то ми одушевляваше хладна-та стихия, даваше ѝ чувство и гласъ; тя ми обаждаше нѣшто неизразимо! Повече отъ единъ часъ стояхме въ галерия-та; нъ това врѣме ми се видѣ, като една минута. Кога се връштахме пакъ прѣзъ Рейнъ, видѣхме безбройни дѫги, които ставаха отъ слънчеви-тѣ лѫчи въ водний прахъ; то бѣше едно прѣхубаво и великолѣпно зрѣлиште. Слѣдъ силни-тѣ движения, што усѣтихъ въ душа-та си, трѣбоваше да си отдъхна. Седнѫхъ на цюрихский брѣгъ и тихо разгледвахъ картина-та на водопадъ-тъ съ околность-та му. Каменна-та стѣна, отъ която скача Рейнъ, има около седемдесеть и петь лактю височина. Въ срѣда-та, дѣто пада водопадъ-тъ издигать се двѣ скали или два много голѣми каменя, отъ които единий, ако и да го удрять вълни-тѣ и да се мѫчять да го искрътять, стои безъ да се поклати; а другий, заштото го кръти вода-та, едва се държи на основание-то си. На отвѫдний стръменъ брѣгъ се виждаха: една стара крѣпость, една цръква, колиби, лозя и дръвета; всичко това заедно правеше много приятенъ изгледъ.

(Изъ „Дѣт. Свѣтъ.“)

Ноштѣ на Везувия.

Азъ се качихъ на единъ добръ конь, а водачь-тъ ми въседна едно магаре и тръгнѫхме прѣзъ лозя-та, съ които сѫ

покрити поли-тѣ на Везувия. По-нататъкъ се показа сива и навъсена пустиня, която е била нѣкога море отъ лава. Конь-тъ ми ходеше по стари-тѣ постелки отъ огнѣни потоци. Слѣдъ два часа пѫть стигнѫхме на едно малко зелено равнище, което се намира посрѣдъ една тиха планинска пустиня. Азъ неможахъ да се нагледамъ на хубава-та панорама, която се показа отъ тая височина. Една прѣкрасна поляна, която бѣше озарена съ розова и златна вѣчерня лъскавина простираше се подъ насъ като рай, ограденъ отъ всички страни съ планини, които даваха разновидни сѣнки. Усмихнѫти пѫтеки се виждаха между лаврови и миртови градини.

Смрачи се. Азъ запалихъ свѣщть и слѣдъ нѣколко минути се намѣрихъ на най-стрьмно-то на планина-та. Отъ това се познава, че може човѣкъ да излѣзе до връхъ-тъ за единъ четвъртъ часъ. Пѫть стрьменъ, нозѣ потъвать въ ситна-та пепель, нъ азъ крача съ все сръдце, като любопитенъ пѫтникъ, и оставямь водачь-тъ си далече назадъ. За да земешь единъ раскрачь пѫть, трѣбова ти да пристѫпишь три пѫти. Колкото идеше, ставаше по-тьмно; нъ каква тьмнина! То бѣше едно сине небо, което допираше до земя-та. Такъвъ шаръ не може да се испише.

Вървѣнье-то ни не споряше, защтото дълбоки-тѣ вълни отъ пепель-та и отъ сгурия-та ни бъркаха. Вѣтеръ-тъ ми исгаси свѣщть-та; нъ азъ и въ тьмнина-та се искачвахъ. Отеднѫжъ пѫть-тъ ми се освѣтли отъ адска свѣтлина. Азъ се намѣрихъ вече тамъ, дѣто свѣти огнь-тъ; нъ нито душникъ, нито пламень се види още, доклѣ се не искачишь на връхъ-тъ, или по-добрѣ да речемъ, на плещти-тѣ на планина-та: то е едно широко равнище, което е направилъ волканъ-тъ съ изригванье-то си. Врѣдъ това равнище, стотина раскрача далече отъ мене, издига се единъ конический хлъмъ; то е душникъ-тъ, глава-та на волканъ-тъ съ вѣчно-отворено страшно гърло, отъ което излиза черенъ димъ. Силний сѣренъ дъхъ задушава човѣкъ-тъ: около мене пакъ тьмно; рѣзкий вѣтеръ, който духа тука непрѣстайно, направи ме да хвана вѣра, че връхъ-тъ на волканъ-тъ е най-хладно-то мѣсто въ Неаполь. Подъ нозѣ-тѣ ми черна и не растопена лава, нъ още горещта; а на ребра-та на конусъ-тъ блещтять два широки потока и свѣтять, като растопено злато: то е разгорена лава.

Мѣсто-то, отъ мене до душникъ-тъ, люлѣеше се; дебела-та кора на волканъ-тъ се пукаше на ивици и на малки части; широки-тѣ пукнѫтини свѣтяха като огнь и излизаше отъ тѣхъ съ пищтѣнье жлътъ и гѫстъ димъ; земя-та бѣше нажежена яко много и течаше на вади камъ крайщта-та на равнище-то, послѣ се излива-

ше бавно по нанадолниште-то на планина-та; ето лава! Азъ забравихъ, че е страшно, та рекохъ да се приближѫ до тия адски потоци. Студений вѣтеръ ми пронизваше гърбъ-тъ, пекѫть отъ лава-та ми пърлеше лице-то, и обушта-та ми изгорѣха. Помѫчихъ се да пробиѭ съ тояга-та си това растопено вештество, нъ напусто; лава-та не е никакъ водна; тя е като нажежено желѣзо, ако и да тече като растопено олово. Азъ ощте си не отвелъ очи-тѣ отъ това невидено зрѣлиште, и димъ-тъ надъ душникъ-тъ почервенѣ; чу се страшенъ пукоть подъ земя-та, потресе се цѣла Везувия и отеднѫжь исхвъркна отъ гърло-то единъ голѣмъ снопъ отъ ослѣпителенъ огнь. Червени валки полѣтяха възбогу, посрѣдъ единъ огнѣнъ дъждь отъ пепель: това сѫ нажежени каменю, два лактя голѣми, които открътюваше силний огнь отъ вжтрѣшни-тѣ стѣни на душникъ-тъ. Азъ отъ пò-напрѣдъ знаяхъ, че не трѣбва да се бои човѣкъ отъ тия каменни гюллета. Тии се исхвърлять право нагорѣ и падать пакъ право въ гърло-то, или по крайшта-та му. Нѣколко секунди волканъ-тъ се тресе подъ нозе-тѣ ми и пакъ се всичко покри съ мракъ; нъ глухо-то клокотеню въ гърло-то не се спираше и лава-та, която течаше тежко, издаваше наоколо една червеникава свѣтлина.

Азъ прѣкарахъ ноштъ-та на Везувия. Мѣсечина-та изгрѣ късно. Водачь-тъ ми се бѣше отпуснѫлъ, та лежаше въ горешта-та пепель и спѣше, като умрѣлъ. Азъ седѣхъ на единъ камень и гледахъ надолу. Море-то се льскаше подъ ясна-та италиянска мѣсечина и сгради-тѣ на Неополь по полукрѫжний брѣгъ се бѣлѣяха; ноштни-тѣ огневе, подвижни и неподовижни, гаснѣяха единъ слѣдъ другъ. Наближаваше да съмне. Звѣзди-тѣ зеха да поблѣднявать; на истокъ, задъ тьмна-та Апенинска стѣна, зора се пукаше! Въздухъ-тъ ставаше неисказано прозраченъ. Небо-то имаше хубавъ свѣтлосинь шаръ. Пò-нататъкъ, стрьмни-тѣ брѣгове на Соренто и скали-тѣ на Капри, откриваха си ноштни-тѣ покриви и се показоваха накичени съ цвѣтний утрѣшенъ накитъ. Не помнѭ да сьмь видѣлъ ни една картина, не знаѭ да сьмь прочелъ ни една страница, дѣто тия магически дѣйствия да се исказвать толкова удовлетворително.

Росний утрѣшенъ вѣтрець бѣше докаралъ десетина корабя въ заливъ-тъ. Чу ми се глъчка отъ събудени-тѣ села, и усѣтихъ хубавий утрѣшенъ дѫхъ на лимонѣни-тѣ градини. Морский вѣтрець залюлѣ кичури-тѣ на лози-тѣ, които бѣха оплетени по клоню-то на тополи-тѣ. Слънце-то бѣше излѣзло надъ мрътвий Помпей и пръскаше искри-тѣ си по вълни-тѣ. За една минута небосклонъ-тъ потъна въ златна пара, въздухъ-тъ се напълни съ хубавъ дѫхъ; всич-

ко въ природа-та виждаше се, като че се готви за нѣкой праздникъ. Волканъ-тъ трепераше и бърболеше. Румений облакъ, който бѣше прѣноштовалъ на ближня-та планина, издигаше се камъ връхъ-тъ на Везувия. Азъ си помислихъ, че на часъ-тъ ште се заровя въ тоя розовъ мъхъ и отеднѫжъ ме обиколи гѫста и росна мъгла. Нѣколко минути, што прѣкарахъ въ мъгла-та, докараха ми треска. Послѣ изгледахъ облакъ-тъ, какъ лѣтяше по въздухъ-тъ и се топяше отъ първи-тѣ слънчови лѫчи. (Изъ „Дѣт. Свѣтъ.“)

Стара Прѣслава.
Отъ Велтмана.

Минаха прѣзъ прустъ-тъ, искачиха се на стѣна-та, сетнѣ се качиха на една кула въ лѣтни-тѣ царски палати, които стояха всрѣдъ градина-та на една могила.

Отъ кула-та откри се прѣдъ очи-тѣ имъ цѣла Прѣслава. Тоя градъ стояше въ единъ долъ, който раздѣляше единъ рѫтъ отъ Стара-Планина. Отъ камъ пладнѣ и полуноштъ бѣше обиколенъ съ високи голи камене, отъ камъ истокъ съ каменна стѣна, задъ която око-то потъваше въ разцьвтѣла пьстра поляна, въ стрьмнини шарени съ цвѣтя, въ зелена гора, въ тьмни долове, въ бърда и голини.

Вишеградъ или царюви-тѣ дворове, заградени съ зѫбести стѣни, стояха като вѣнецъ на връхъ-тъ на една могила, връзъ единъ долъ, въ който течаше вода отъ Свето-то Кладенче, и се възвиваше камъ гора-та на заходъ отъ градъ-тъ. Отъ камъ поляна-та стояха владишки-тѣ дворове при съборна-та цръква на Св. Георгий. Около стѣни-тѣ бѣха търговски-тѣ дворове (безестени) съ болти грьцки и арменски. Кѫшти-тѣ обиколени съ лозя и градини, стърчаха по стрьмни-тѣ брѣгове.

Съборна-та цръква Св. Георгий бѣше зидана, като други-тѣ цръкви; такъво зидство се нарича грьцка архитектура, нъ по̀-право можемъ да го наречемъ зидство на въсточна-та цръква: то бѣше четвъртитъ зидъ съ тьмни сводове и съ кубе на четире стълпа, покрито съ мѣдни позлатени листа. Стѣни-тѣ извнѫтрѣ бѣха покрити съ мусия, и исписани съ свети икони; — дълбано и позлатено темпло прѣдъ алтарь-тъ. Извънъ подъ стрѣха-та на около папрѫть, исписана съ свештени ликове отъ ветхий и новий завѣтъ, съ ликове на патриарси, пророци и велико-мѫченици. Отъ источна-та страна прустъ, който водяше на поляна-та; тукъ до стѣна-та бѣше издигнѫто царско мѣсто, отъ което обаждаха на народъ-тъ съборни-тѣ рѣшения.

Врѣме-то едвамъ се бѣше раскарало на весела пролѣть, и земя-та като штедра и бога-та майка, постилаше дѣтинска-та люлка съ шарени, копринени пелени, сладко дѫхаше, и кичеше съ цвѣтя майски-тѣ дървета, като че се готвяше да дочака гостю. Насѫдѣ ябълки, чърѣши, праскви, укичени съ цвѣтя, връзъ които роса-та се искреше, като бесцѣни каменю, и смръзваше на листа-та, като ситенъ бисеръ. Тукъ всичко-то богатство бѣше живо, всичка-та природа одушевена, не приличаше на грозна самотия, въ която испѫденикъ и отшелникъ отъ райски животъ вади каменю и руда отъ гробишта-та на природа-та, и отъ трудъ и скръбь душевна, отъ вѣчна сиромашия става живъ мрътвецъ. (Изъ „Дѣт. Свѣтъ.“)

Старо Търново.

Отъ Чайковский.

Търново е въ долина-та, прѣзъ която тече Янтра отъ Стара-Планина камъ Дунавъ. Тая рѣка става отъ планински потоци, скача отъ стѣна на стѣна, слиза отъ височини-тѣ, пѣни се, бучи, пролѣть расте, лѣтѣ спада, есень пакъ расте, а зимѣ не търпи на себе ледени окови. Надъ нея, на половина-та ѝ, която е по̀-близу до изворъ-тъ, намѣстила се е българска-та столица. Тя е избрала за себе си мѣсто въ тѣсна-та долина тамъ, дѣто Янтра се извива на лѫкатушка като змия, просича каменито-то бърдо и прави два не еднакви кѫта. Отъ широкий пѫть се спуштать надалече, бърда, които окрѫжавать на полукрѫгъ, правять измежду него и себе едно малко равниште, което като, че ли е отъ природа-та отредено за градъ. На това равниште се е раширило Търново, усрѣдоточено около равнинште-то, обиколено повече-то отъ рѣка-та, а само отъ една страна съ двѣ кѫшти. Градъ-тъ е прѣминѫлъ и рѣка-та, нъ само толкова, колкото му сѫ допуснѫли бърда-та, които се издигать надъ градъ-тъ ту като малки брѣгове, ту като стрьмни бърда. По едни-тѣ се простираха кѫшти и кѫштици, по други-тѣ — съ мъхъ покрити стѣни и бръшлянъ. Между тия издигаха се надъ цѣлий градъ три сгради достойни за чуденю.

Тия сгради бѣха крѣпости-тѣ по вишини-тѣ. Нъ само двѣ имаха зидове и бѣха намѣстени така, каквото да служять тѣмъ за отбрана, а на бунтовници-тѣ за плашило. Наистина, и тогава имаше леснина за призиманю, нъ само отъ тая страна дѣто неможаха да вдѫхнѫть страхъ съ топовски гърмежъ; нъ намѣсто това можеха да хвърлять тежки каменю и да събарять най-голѣми-тѣ кѫшти, а

пакъ съ гръцкий огнь да правять отъ градъ-тъ купове пепель. Двѣ сгради бѣха, така да рекж, хранилиште за унищтожение, които стояха надъ Търново като громъ Божий. Търновци съ страхъ погледоваха на тия сгради, които се виждаха отъ всяко мѣсто отъ градъ-тъ.

Третя-та сграда нѣмаше нито зидове, нито кули. Скала-та, дѣто бѣше сградена сграда-та не бѣше яко висока, като други-тѣ двѣ. Равна-та стѣна ѝ служаше, като основание. Сграда-та се издигаше, като богатъ палатъ отъ кедрово дърво, украсено съ всичко онова, което можеше вече да се набави на онова врѣме. Палатъ-тъ на тая стѣна имаше опште по-добръ изгледъ, защтото го подпираха яки стълпове отъ бѣлъ мермеръ, на които се подигаше прѣдня-та половина отъ горни-тѣ катове и балкони. Балкони имаше много, нъ единъ отъ тѣхъ идеше камъ равнищте-то, като говорница за народни посланници, като амвонъ за проповѣдници въ църква. Отъ него можеше да се говори на събрани-тѣ на равнищте-то и тии да могжть да чуять всяка рѣчь.

Не щтж да се впуштамь въ подробно описание върху украшение-то на палатъ-тъ, защтото, право да си кажж, не щтж да могж да погодж напълно да прѣдставж различни-тѣ пояси, капитули, сводове, потези и рѣзби, съ които бѣха испопълнени стълпове-тѣ, зидове-тѣ, прозорци-тѣ, врата-та и балкони-тѣ, покривъ-тъ на кули-тѣ и кубета-та, тукъ нашарени, тамъ позлатени, другадѣ пакъ побѣлѣни, а понѣйдѣ оставени само съ природна-та си лъскавина на кедрови-тѣ дръвета. (Изъ „Дѣт. Свѣтъ".)

Поле-то на Римъ.

Отъ Шатобриана.

Въобрази си нѣщто отъ разрушение-то на Тиръ и Вавилонъ, за което говори писание-то: една тишина и една самотия така пълна, колкото е билъ голѣмъ едно врѣме шумъ-тъ и движение-то на люде-тѣ въ това мѣсто. Чини ти се, че слушашь да звънти това проклинание на пророкъ-тъ: Venient tibi duo haec subito in die una, sterilitas et viduitas. Съгледвать се тукъ-тамъ нѣколко останки на римски пжтища, по мѣста-та дѣто никой вече не заминова; нѣколко прѣсъхнжли дири на зимни-тѣ пороя; тия дири, гледани отъ далечь, имжть видъ на голѣми пжтища отжпкани и изгладени, а тии не сж освѣнь пусто-то легло на една бурна вълна, която се е истекла, както и римский народъ. Едвамъ се съзирать нѣколко дръвета, а на всждѣ се издигать раз-

валини отъ водопроводи и гробишта, развалини, които ти се струвать да сѫ мѣстни-тѣ гори и растения на една земя, съставена отъ прахъ-тъ на мрътви-тѣ и отъ останки-тѣ на империи-тѣ. Често въ едно голѣмо поле струваше ми се да виждамь богати нивя; приближавахъ се, и тии не бѣха друго, освѣнь овѣхнѫли трѣви, които бѣха излъгали очи-тѣ ми. По нѣкога подъ тия запустѣли нивя забѣлѣжвахъ слѣди-тѣ на старо земедѣлие. Никакви птици, никакви работници, никакви мучения на стада, никакви села. Едно малко число полурасипани чифлици се показвать по голота-та на поле-то; порти-тѣ и прозорци-тѣ имъ стоять затворени; не излиза ни шумъ, ни житель: единъ видъ дивакъ, почти голъ, блѣденъ и съсипанъ отъ треска, пази само тия мрачни колиби, както каракончовци-тѣ въ наши-тѣ готически прикаски, пазять входове-тѣ на запустѣли-тѣ замъци. Най-сетнѣ, казалъ би човѣкъ, че ни единъ народъ не се е осмѣлилъ да наслѣди господари-тѣ на свѣтъ-тъ въ рожденно-то имъ мѣсто, а гледашь тия полета такъви, каквито ги е оставилъ плугъ-тъ на Цинцината, или послѣдне-то римско рало.

Пѫтувание по Черно-море.

(Изъ „Не отдавна.“)

Отъ И. Вазова.

По 9 часъ-тъ колелета-та параходни се завъртѣха всрѣдъ пѣна-та, куминь-тъ блъвна нѣколко гѫсти облаци димъ, който се расхвърча на сажди възъ пѫтници-тѣ, параходъ-тъ се поклати, обърна се, тръгна. . . .

Той тръгна на сѣверъ.

Азъ си отдъхнахъ.

Бързо оставяхме омаятелни-тѣ околности на Цариградъ. Дворци-тѣ, сводове-тѣ, мечети-тѣ, сгради-тѣ ярко блештѣха отъ златни-тѣ зари на южно-то слънце. Босфорски-тѣ брѣгове бѣха прѣлесть! Пролѣть-та имъ бѣше дала всичка-та си раскошь и обаяние. Дѫбрави-тѣ зелени, гѫсти прошарени тукъ-тамѣ съ чисти, равни полянки се групироваха своенравно и тайнствено около засмѣни-тѣ бѣли дворци, които се огледваха въ Босфоръ-тъ. Спокойни-тѣ и кокетски вили, стърчаха изъ долинки-тѣ, или по стрьмнини-тѣ на зелени-тѣ и вълнообразни бърда, които се спуштаха бързо камъ море-то. Минѫхме край островъ-тъ *Момина кула*, който има своя-та легенда, минѫхме *Долма-Бахче*, цѣлъ блеснѫлъ въ бѣлъ мраморъ, съ заслѣпителний свѣтликъ на прозорци-тѣ си; *Орта-кюй* скром-

ний кжтъ, отъ дѣто доблестний старецъ Дѣдо Антимъ испрашташе благословии-тѣ си на въстанжла-та и мжченическа Балгария: *Бююкъ-дере,* съ строга-та си внушителна архитектура — дворецъ-тъ дѣто живѣеше Игнатиевъ; минжхме между старобитни-тѣ крѣпости *Урумели-Хисаръ* и *Анадолъ-Хисаръ*, които стояха като нѣми гиганти отъ двѣ-тѣ страни на исходъ-тъ на проливъ-тъ и тогава ни се прѣдстави прѣдъ удивлений взоръ въ всичко-то си величие и необятность Черно-то море!

Бържѣ, нъ еднакво, параходъ-тъ пореше дебели-тѣ тъмнозелени води на Черно-море, пѣнеше ги, убѣляваше ги, расшумотяваше ги и ги оставеше дълго врѣме да се прѣливать, разигравать и бърчать по диря-та му. Южна-та половина на море-то бѣше прилична на растопено злато отъ заслѣпително-то отражение на сльнчовий блистателенъ дискъ, който се размножаваше на милиони оште отъ трепетно-то играние на тихи-тѣ вълни. На истокъ морский ширъ се повече и повече окржгляваше и най-послѣ се сливаше съ синина-та на небо-то и вече не се виждаше ништо. Тайно-то съ непроницаемо-то издигаха прѣграда прѣдъ очи-тѣ. Хаосъ-тъ замѣстяше жива-та, позната-та природа. Заштото море-то и небо-то, при всички-тѣ фантастически открития и расходки изъ тѣхни-тѣ неиспитани дълбочини на неисчерпаемий Жулъ-Верна, сж опте и днесь, елементи чужди, непознати за човѣчество-то. Монбланъ, Хималая, Кордилиери-тѣ, Хекла, Сахара, Сибиръ сж вече исходени, кръстосани, разровени, прѣскокнати отъ човѣческий умъ и кракъ. Тѣхни-тѣ тайни наука-та ги владѣе, тѣхни-тѣ пустини, върхове, бездни човѣкъ ги познава, той имъ е далъ мѣсто въ природа-та и име въ наука-та. Нъ небо-то? нъ море-то? Самото имъ споменуваниe дава ни понятие за нѣшто тайно, непостижимо, пò-горне отъ полѣтъ-тъ на наший умъ, пò-могжшто отъ усилия-та на наше-то вѣчно стремление. Тии сж за насъ оште тьмни области за хипотези, единъ свѣтъ мъгливъ. . . . . единъ хаосъ.

Дълго врѣме се синѣяха на югъ и на западъ брѣгове-тѣ на Турция, които се кжпяха въ вълни-тѣ на небо-то и на море-то. Най-послѣ се изгубиха въ хаосъ-тъ и прѣдъ насъ не остана ништо, което да наумява за човѣкъ-тъ, за животъ-тъ.

Слънце-то зайдѣ.

Параходъ-тъ плуваше по неизмѣримий просторъ. Небо-то постжпенно се покриваше съ тънки, прозрачни пàри, които се прѣобржштаха на мъгли, които ставаха на облаци. Излѣзе не силенъ вѣтеръ, нъ достаточенъ да докара въ вълнение играюшти-тѣ вълни на море-то. Параходъ-тъ се залюшка, тьмний край на море-то хва-

на ту да се издига изъ цѣло, ту да се навожда въ дълбочини-тѣ на небо-то. Мене ми се зави свѣтъ. . . . . Смути ми се погледъ-тъ и азъ паднѫхъ, като бесчувственъ. Мене ме хвана море-то!

Осъмнѫхме кѫдѣ брѣгове-тѣ на Добруджа. Тии се простираха на западъ, отъ югъ камъ сѣверъ по съвършенно права чърта. Ний плувахме успоредно съ тѣхъ и азъ се любувахъ на тѣхний пустиненъ, дивъ и печаленъ видъ. Азъ си мисленно прѣдставяхъ *Овидия*, изгнанникъ-тъ на Августа, какъ се е расхождалъ по тия вѣчно глухи брѣгове, прѣдъ това вѣчно шумяште море, което му е вдъхвало пѣсни-тѣ.

Стара-планина.

(Отъ Чайковски.)

Въ това врѣме вървѣха двама пѫтника прѣзъ една хубава страна. Вървѣха и разгледваха. Често се позапираха, и въ очи-тѣ имъ се видеше нѣкакво възхиштение и умилность и нѣкакъвъ си молитвенъ изразъ, като да хвалятъ Бога, дѣто така хубаво е сътворилъ свѣтъ-тъ.

Нъ пакъ хубави ли бѣха ония мѣста, прѣзъ които заминуваха! Слѣдъ всяка крачка имъ се показваше все пò-новъ и пò-чуденъ изгледъ, на който прѣдний бѣше като завѣса, която се повдигаше заедно съ пѫтници-тѣ на напрѣдъ. Една завѣса слѣдъ друга се намѣсташе, единъ изгледъ се осланѣше на другъ. То бѣше едностайна панорама отъ планини, вѣнчани съ бърда, испросѣчени съ лѫки и накичени съ гора, и съ раскошни долини, постлани съ морава отъ цвѣтни ливади, по които като сребролуспени змии се виятъ потоци, оште и голѣми рѣки. Тукъ се е пукнѫла стѣна, като саморасть пепелива, като че я опърлилъ огнь, който нѣкога си е бухтѣлъ исподъ нея, лизалъ я е съ свой-тъ пламень, гола и исполинска. Тамъ е искочило величествена пирамида съ зеленъ вѣнецъ долу, а съ свѣтлъ калпакъ на връхъ-тъ, който се гледа отдалече като шлѣмъ, а тъмни-тѣ облаци надъ него като гордъ челенкъ. Тукъ се отцѣпилъ рѫтъ, та задъ него се гледаха ту куполове отъ скали, ту градове, ту широки равнини, ту мъгловито-синкава долина, въ която прѣдмѣти-тѣ се видятъ увити въ тма. Такъви слики и прилики сѫ безъ край.

Тая страна се е наричала нѣкога *Ѣмъ*. Днесь я наричаме *Балканъ*. *Стара-Планина*.

Като пишѫ за нея, смѣѭ да рекѫ, че е хубава, заштото наистина

е хубава. Тя ште да е била така оште отъ първий день, когато е излѣзла отъ Божий-тѣ ржцѣ. Видѣлъ сьмь я, и чудилъ ѝ сьмь се. Чудилъ ѝ сьмь се като любопитенъ пжтникъ, а обикнжлъ сьмь я като любитель. И усѣштамь се, тогава ми дойде тая мисль въ главата: Обичамь ви, хубави планини! За обичь сте! Да сьмь живописецъ, изобразилъ бихъ ви на платно; да сьмь пѣвецъ, славилъ бихъ ви съ пѣсня; да сьмь музикантинъ, сложилъ бихъ въ напѣвъ ваше-то ехтѣние. (Изъ „Дѣт. Свѣтъ".)

Единъ кжтъ на Стара-Планина.

Отъ И. Вазова.

На 21 Юлий 1882 г., по четире часъ-тъ заранъ-та, азъ излизахъ изъ разрушений и печаленъ Сопотъ, въсѣднжлъ възъ здраво-то муле на Рача Чобанъ-тъ, за да обиходж Стара-Планина.

Придружаваха ме, като водачи, ступанинъ-тъ на почтено-то животно, што яздяхъ, Рачо-Чобанъ-тъ, съ покачена на рамо-то мартинка, бае Миалъ, нѣкогашний твърдъ пандуринъ, сжшто въоруженъ съ пушка и съ единъ длъгъ ножь — и двама-та пѣши — Четвърто-то лице, што ми правеше другарство, бѣше единъ ученикъ отъ Пловдивско-то реално училиште. Той яздяше на скромно магаре, което бѣше натварено съ особена-та честь да носи двѣ хубаво натъпкани съ провизия дисаги, и изъ които привѣтливо поглеждаха глави-тѣ на три стъкла съ славно киселярско вино. Изъ тая ранна дружина тичаха ту напрѣдъ, ту назадъ двѣ малки кучета, които се изврънтаха при име-то: *горко*.

Мълчаливо вървѣхме на горѣ по каменистий ржтъ, наричанъ *Трапето*, който е като единъ прагъ на Стара-Планина, която въ всичка-та си дивость и величие прѣпрѣчваше и въздигаше прѣдъ очи-тѣ ни свои-тѣ огромни гърбушки, обрасли съ трънаци и бурени прорити отъ порои-тѣ и проръсени съ голѣми остри каменаци. На врѣмени се запирахме и се изврънтахме да гледаме на великолѣпна-та панорама, която прѣдставляваше долина-та на Стрѣма, която се захваща на западъ отъ Клисурский проходъ и се свърша на истокъ до Калоферска-та стража. На югъ я заграждa Срѣдня-Гора съ свои-тѣ черни върхове *Кривчо*, *Остри-връхъ* и *Богданъ*. Тая, долина, една отъ най-живописни-тѣ на България, до днесь не е привлѣкла внимание-то на никой знаменитъ пжтешественикъ — ориanталистъ.

Отъ дѣсна-та ни страна, изъ расѣчени-тѣ гржди на планина-

та гърмѣха глухо водопади-тѣ, вълни-тѣ на които отъ камень на камень, отъ яма въ яма, се хвърляха съ бѣсна бързина до самитѣ поли на планина-та, дѣто се изгубваха въ градини-тѣ, раздѣлени на много малки вадички и бари.

Мулета-та спрѣха за да си починать. Бай Миалъ запали цигаро-то си, посочи на дѣсно въ долъ-тъ, който прави рѣка-та, камъ една сграда окрѫжена съ градина насадена съ бобъ и каза:

— Тука е Бойкова-та нива. Тука прѣди шесть години на тоя сѫщий день цѣлъ Сопотъ се бѣше натъпкалъ. Бѣгаха отъ турци-тѣ . . . всички бѣгаха! . . . Хора-та бѣха излѣзли прѣзъ нощь-та голи и боси, безъ дрѣхи, безъ обувка, безъ завивка . . . Пази Боже . . . то бѣше страшно . . . ония дѣца, като ти ревнали, че запискали . . . единъ ти казва, турци идать . . . Сюлейманъ-паша, други вика: руси-тѣ сѫ на Карловский пѫть, незнаемъ кого да вѣрваме, незнаемъ кѫдѣ да идемъ . . . а пакъ всичко оставихме въ село . . моя-та жена, поразена-та, въ страхъ-тъ си изнесла на гръбъ до тука прежда-та што работеше на Цача-Гайтанджия-та, а връвь-та съ жълтици-тѣ оставила на полица-та . . Да ѝ се не види прежда-та! . . бари единъ хлѣбъ да бѣ зела да не гладуваме . . . Чакаме хѫ това, хѫ онова, когато ей, че иде Ангелъ Дудулъ-тъ: турци-тѣ влѣзоха! извика . . Мича убиха! казва . . Мича го убиха Аивци-тѣ . . . Прѣсторили се на руси, продумали му нѣщто по руски и той отишълъ при тѣхъ . . . Долу пушка-та! му извикали и тамъ го съсѣкли . . Нѣма вече врѣме за губение . . . бѣжъ! . . . Като рекоха бѣжъ! че като фукнаха на горѣ, кой прѣзъ пѫтека-та, кой прѣзъ каменяци-тѣ не чуха се, не видѣха се . . . Е, господине, на тоя день прѣди шесть години страшно бѣше бѣгание.

Думи-тѣ на водачь-тъ ми произведоха мрачно впечатление. Азъ си прѣдставихъ мисленно тая тиха и цвѣтуща сега долинка, каква е била въ оня критический день, когато хиляди жени, мрътви отъ страхъ, расплакани и изгладнѣли дѣца, приблѣднели и смутени мѫжие сѫ се трупали, като сплашено стадо овци, обхванати отъ луда паника, безъ водачь, безъ посока, безъ надежда.

— Сега нагорѣ като вървимъ, надлъжъ изъ „Лѣевица“ щѫ ти покажѫ отъ дѣ бѣгаха всички-тѣ нашенци, нъ дръжъ се харно, тука е лошо, рече бай Миалъ, като тръгна прѣди муле-то ми.

— Отъ тука, изъ Лѣевица се́ вървяха хора-та обади се Рачо Чобанъ-тъ, който поиска да земе участие въ разговоръ-тъ.

— Мълчи, бе хлапетио! измърмора бай Миалъ . . . тебе те нѣмаше тогава.

Рачо Чобанъ-тъ млъкна посраменъ.

Нии слѣдвахме да сѐ спущтаме камъ легло-то на шумящта-та рѣка. Скоро стигнахме до брѣгъ-тъ и захванахме да вървимъ надлъжъ по него. Отъ двѣ-тѣ ни страни се издигаха голѣми и грозни планински стѣни, които на всяка стѫпка ставаха пò-високи и пò-увиснали. Слънце-то, което едвамъ излизаше, позлатяваше тѣхни-тѣ космати връхове. Единъ чистъ въздухъ, хладенъ, сладостенъ, размѣсенъ съ миризма-та на горска-та чубрика, вливаше неизяснимо наслаждение въ грѫди-тѣ ни. Усѣштахъ че се подмладявахъ въ тая прѣсна дѣвственна природа, пълна съ толкова тишина и хармония. Рѣка-та въ бѣли пѣнливи водопади и скокове се хвърляше изъ стрьмни-тѣ си брѣгове, гърмеше, ехтеше и пълнеше самотия-та съ дива-та си мелодия. На мѣста, до пѫтека-та, изъ зелени-тѣ шубрѫци и лѣштаци, се смѣяха стръкове отъ прѣсни малини, червени като коралъ-тъ на Персия, сладки като устни-тѣ на ихтимански-тѣ дѣвойки. Азъ се навождахъ отъ муле-то и откъсвахъ тия прѣлестни стръкове. Настанахме лѣштаци-тѣ, които ни оставяха една малка пѫтека, като аллея, за да прѣминемъ. Другаръ-тъ ми ученикъ отседна отъ добиче-то и се спустна на тая лакома плячка съ голѣмо остървенение. Той напълни всички-тѣ джобове на палто-то и панталони-тѣ си съ лѣштници, които слѣдъ малко исхвърли обратно, заштото бѣха зелени. Слѣзохъ и азъ заштото пѫтека-та стана твърдѣ стрьмна и опасна. Порои-тѣ бѣха я изронили, тръни-тѣ я прѣплитаха съ свои-тѣ досадителни вѣйки. Чудни цвѣтя пѫстряха отъ двѣ-тѣ страни пѫть-тъ ни. Сини, червени, алени, жълти стръкчета показваха свои-тѣ прѣкрасни главички изъ трѣви-тѣ и те викаха и те молѣха да ги откѫснешь. Китка-та, която направихъ отъ тѣхъ бѣше — прѣлесть. Чини ми се, че никога градински-тѣ цвѣтове по свѣжесть-та си, по блесъкъ-тъ на шаръ-тъ си, по своеобразна-та си хубость немогѫтъ се сравни съ произведения-та на горска-та флора. За всяко цвѣте азъ распитвахъ какъ се казва, готовъ да му запишѫ име-то въ портофель-тъ си, за да усладжѫ съ негово-то благоухание нѣкой стихъ. Напраздно. Бай Миалъ на всяки подобенъ въпросъ еднакво ми отговаряше.

— Това е едно цвѣте, — планинско цвѣте.

А Рачо Чобанъ-тъ прибавяше дѫлбокоумно:

— Това е цвѣте . . . санкимъ, трѣва . . . тѫдява ги има много такива.

Изеднѫжъ погледъ-тъ ми се плѣни отъ едно цвѣте, което стърчеше на стрьмнина-та на брѣгъ-тъ. То бѣше румено-свѣтло, толкосъ румено, штото ти се чинеше, че е единъ кѫсъ отъ дѫга-та, една ангелска целувка проронена отъ небо-то. Азъ се спрехъ очаро-

ванъ прѣдъ това чудно хубаво създание, така усмихнато, така красиво, така скромно.

—Понѣ това незнаете ли какъ се вика, за Бога? извикахъ азъ.

— Това е *Зла-свекърва,* отговори бай Миалъ.

Азъ поблѣдняхъ отъ негодование.

— Зла-свекърва! Такова ли име сѫ дали на най-чудесно-то цвѣте! Боже мой, какъвъ прозаически народъ!

Мене ме бѣше ядъ, зaштото не първий пѫть чувахъ у насъ да се давать най-безобразни названия на най-приятни-тѣ цвѣтя. Естество-то, което така раскошно и величествено се проявлява и хубави цѣло-то наше отечество, нии го онеправдаваме. Нии нѣмаме нѣжни думи за да го погалимъ; нии нѣмаме мили названия за негови-тѣ хубости. Въ народни-тѣ пѣсни освѣнь традиционални-тѣ: *гора зелена*, *вода студена*, *поле широко*, нии не срѣштаме други поетични термини, съ които да изразимъ всичка-та чудовиштна разнообразность на красоти-тѣ му и изгледи-тѣ му. Най-величественни-тѣ създания на природа-та у насъ нѣмать имена, или ако имжть тии сж турски. Най-високий връхъ на Стара-Планина, който се вдига надъ Калоферъ, го наричаме *Марагидикъ*. Има стотина рѣчки изъ отечество-то ни, които нѣмать имена. На най-миловидно-то златожълто цвѣте, което пролѣть и лѣте краси полята ни, нии казваме: *лай-лай-кучка*; Италиянци-тѣ го казвать *камомила*. На това мораво-бѣлизняво цвѣте, което така раскошно захубавява ливади-тѣ, нии даваме просто-то име: *слъзъ*; на това свѣтло-алено цвѣте, което се мярка изъ зелени-тѣ класове на нивя-та, нии казоваме: *пукълъ*; величественний сний кринъ, който краси наши-тѣ градини, нии наричаме *магарешки уши*; на друго едно мило горско цвѣте казвать: *кози-брада*; високо-то съ червено стъбло, съ голѣми листа, тропическо цвѣте, което много дворове пълни съ хубость и зеленина, днесь го наричать, незнамъ защто, *кърлешъ*! На едно друго полурастение, полуцвѣте, колкото оригинално, толкова и красиво и което расте по трѣвисти-тѣ урви на балканъ-тъ, давать име: *мечешко зеле!*

Идете послѣ това и туряйте въ стихъ тия деликатни названия. Лѣевица, изъ която вървѣхме отъ единъ часъ на самъ, приимаше повече и повече дивъ и голѣмливъ изгледъ. Гигантски-тѣ стѣни отъ дѣсно и лѣво загръштаха тѣсний и дълбокий проходъ, въ дъно-то на който рѣка-та стремеше вълни-тѣ си. На нѣкои мѣста искокваха твърдѣ фантастически видове на скали-тѣ. Тамъ на лѣво, върху единъ озжбенъ каменисть ржтъ се мярка висока фигура, като че това е статуя-та отъ гранитъ на нѣкой великанъ, който мисли и гледа надъ

страшна-та пропасть. По-нататъкъ изеднъжъ ти се испрѣчи единъ феодаленъ камень, съ кули-тѣ си, съ зѫбери-тѣ си, съ бастиони-тѣ си, като че е построенъ да пази отъ тамъ тѣсний проходъ. Далеко въ дъно-то на Лѣевица се чернѣять пирамидовидни-тѣ елхи, накацали една възъ друга по стрьмна-та урва. Обърнешь ли се назадъ и погледнешь ли камъ тѣсний хоризонтъ, който ти оставять грамадни-тѣ стѣни, тебе ти се прѣдставлява, като въ една своенравна рамка картина-та на стрѣмска-та долина, хубава, прѣкрасна, въсхитителна въ своя-та далечность.

Бай Миалъ се спре, показа ми съ пръстъ камъ гора-та и каза:

— Видишь ли тамъ . . . ей до голѣмий букъ, на дѣсно онова бѣло-то, дѣто се бѣлѣй?

— Видѫ. Што е то? Камень?

— Нѣ, то е човѣшка глава.

— Човѣшка глава?

— На Фратя Алтѫ-Пармакъ-тъ.

— А защто сѫ я оставили тамъ?

— За знакъ . . не е само тя, отговори важно бай Миалъ.

Нии пакъ потеглихме.

Повървѣхме малко на горѣ. Бай Миалъ пакъ се спре и важно продума:

— Ето тука, при крака-та ни, бѣше убитъ Нечо Каламъ-тъ. Видѣхъ го отъ връхъ-тъ, като го гоняха турци-тѣ . . .Той бѣгаше съ пушка-та си. Току што дойде до рѣка-та, на тука ей, искокнахѫ и отъ прѣдъ нѣколко души: Дуръ! му извикаха. Нечо хвърли пушка-та въ рѣка-та и падна на колѣне прѣдъ тѣхъ. Тогава Кара-Меминь — познахъ го проклетникъ-тъ — спусна се и хвана да го сѣче въ глава-та съ ножь-тъ си . . . Нечо викà, викà . . . Нъ нии ударихме прѣзъ връхъ-тъ... На, видишь ли ония кокали? Ей ги тамъ. Тии сѫ негови-тѣ . . . Пушка-та му бѣше пълна, ама той не гръмна . . уплаши се горкий.

— Ахъ да бѣхъ азъ . . . штѣхъ да имъ светѫ вода! каза ожесточено Рачо Чобанъ-тъ.

Бай Миалъ се обърна навъсенъ камъ него и го погледнà . . . Нъ Рачо Чобанъ-тъ бързо се затули задъ магаре-то, бодна го, извика дяхъ! и се прѣстори на човѣкъ, който ништо не е казалъ.

Най-послѣ стигнахме въ дъно-то на Лѣевица. Това е една тѣсна долчина пристисната отъ истокъ, отъ западъ и отъ сѣверъ съ високи и стремителни урви. Тамъ е зачяло-то на рѣчка-та Сопотница, която съ бѣсенъ бѣгъ слазя въ поли-тѣ на планина-та, дълбоко разсича равна-та поляна и исчезва истоштена. Половина часъ нии се бавихме тука. Тука посѣтихъ азъ едно мѣсто пълно съ сърдцераздирающтъ

спомёнъ за мене. Подирь укрѣпителна-та почивка, бай Миалъ прѣдложи да продължимъ пжтешествие-то си, за да можемъ да направимъ обѣдъ-тъ си на самий гръбъ на планина-та.

— Да вървимъ! казахъ азъ и потеглихъ на напрѣдъ, надлъжъ по една кривуляста долчинка, която завиваше камъ сѣверо-истокъ.

— Не е тамъ пжть-тъ, върви слѣдъ мене, каза бай Миалъ, ти вървишь изъ пжтека-та на дървари-тѣ. Азъ се обърнахъ и видѣхъ учуденъ, че той удари право нагорѣ връзъ сѣверна-та урва, която се възвишаваше до облаци-тѣ, стрьмителна, гладка, ужасна.

— Какъ? По тая стѣна?!

— По нея сж се катерили прѣди шесть години всички-тѣ наменци . . . и мжже-тѣ му и жени-тѣ му . . . Ела да видишь какъ се е качувала по това стрьмище баба ти Гана Хаджийка-та съ седемдесеть години товаръ на гърба. Върви слѣдъ мене, други пжть нѣма.

И дѣйствително ни най-малка-та диря отъ пжть не се съзираше по гладки-тѣ и льскави трѣви на стрьмнина-та.

Изъ най-напрѣдъ вървежь-тъ ми се показа доста лекъ на нагорѣ и азъ не правяхъ почти кривуличания по урва-та. Вървѣхъ напрѣко; щеше ми се пò-скоро да прѣскокна тая стрьмна стѣна на която основа-та тънеше въ влажна-та и дълбока долчина, а връхъ-тъ се вдълбочаваше въ синий океанъ на небо-то. Подирь нѣколко минути азъ и другарь-тъ ми бѣхме виръ вода. Уморени и запъхтени, нии седнахме да отдъхнемъ. Когато станахме пакъ да вървимъ, нии съзрѣхме водачи-тѣ си и мулета-та отминали далеко надъ насъ. Бай Миалъ и Рачо Чобанъ-тъ спокойно и равномѣрно крачаха, като правяха почтенни зигзаги, по стрьмнина-та. Тогава азъ практически разбрахъ всичка-та истинность на поговорка-та: *който забикаля пò-скоро стига.* Нии пакъ тръгнахме, нъ по дири-тѣ на водачи-тѣ си. Една остра скала, съ която се свършваше на горѣ урва-та, бѣше прѣдмѣть-тъ, който привързваше погледи-тѣ ни. Нии гледахме единъ пжть нея да достигнемъ и тогава — отъ връхъ-тъ на Стара-Планина, да погледнемъ на свѣть-тъ. Тая скала бѣше наша-та надежда, наше-то ободрение. Нии правяхме геройски усилия за да прѣхвърлимъ страшно-то пространство, което ни дѣлеше отъ нея. Нии вече не вървяхме, а пъпляхме. Стрьмнина-та ставаше пò-наведена и пò-негостолюбива. Кракъ-тъ мжчно можеше да се закрѣпи възъ гладкий мъхъ. Нии на всякой мигъ се улавяхме за кичури дълга и жилава трѣва, или за мечешко зеле, слаби и не надежни опори, а яма-та отдолу ставаше пò-дълбока и пò-страшна. На югъ хващаше да се раскрива вече пò-широкъ небосклонъ. Нии се намирахме пò-горѣ

вече отъ *Остро-Бърдо* на западъ, и отъ *Петковъ-Каменъ* на истокъ. Великолѣпна-та стрѣмска долина се растваряше повече и повече съ своя-та омайна живописность. Задъ зелени-тѣ бърда на Срѣдня-Гора, въ дъно-то на небосводъ-тъ се синѣяха, като нѣкакви призраци, Родопи-тѣ. Зрѣлиште-то бѣше вълшебно, нъ нии си запазвахме право-то да му се наслаждаваме когато пристигнемъ скала-та, сирѣчь връхъ-тъ. Бързахме, сир. пò-малко седѣхме. Бързахме оште заштото една жестока жажда хвана да ни гори, а на връхъ-тъ имаше студенъ и кристаленъ изворъ — *Залжмово кладенче*, както ни казваше бай Миалъ. Слѣдъ единъ часъ ходъ, нии, смазани, расипани, въсхитени стигнахме обѣтована-та скала. О ужасъ! отъ нея нагорѣ ни се испрѣчи пакъ урва-та висока, неизгледна и исчезаюшта пѣйдѣ въ облаци-тѣ. Испъкнжла-та скала само ни е лъгала. Азъ се тръшнахъ полу-убитъ, отчаенъ на камень-тъ. Искахъ да се върна, нъ какъ се слазя на долу по гладки-тѣ трѣви, дѣто кракъ-тъ нѣма дѣ да се спре? Едно подхлъзвание и отивашь въ дъно-то на яма-та! Да продължявамь на горѣ? Нъ какъ се върви по тая проклета стѣна, на която край-тъ не се вижда?

— Е, господине, изъ тоя пжть сж минжли прѣди шесть години всички-тѣ нашенци и то подъ крушуми-тѣ . . . Помисли си какво е било? . . . А нии оште не сме и на половина-та пжть! . . . Това го викать наши-тѣ хора: *Зли-Пролѣзъ*.

— Зли-Пролѣзъ?! извикахъ азъ очуденъ.

Никога пò-праведно название не би могло да се даде на тая невъзможна урва. Чакъ сега разбрахъ съ трепетъ какви невъобразими мжки сж испатили хиляди-тѣ прѣмалели майки, дѣца и бѣжанци додѣ да се спасжть отъ крушумъ-тъ и отъ ножъ-тъ на башибозуци-тѣ. Нѣма прѣграда, нѣма прѣпятствие, което да не побѣди това могуштественно и странно чувство: чувство-то на самосъхранение-то. Прѣдъ него падать всички-тѣ сили на воля-та, всички-тѣ други длъжности, свръски, цѣли. Това чувство, проистекло отъ наша-та слабость, е най-голѣма-та ни сила. То е въоружило безаштитний човѣкъ противъ звѣрове-тѣ, противъ стихии-тѣ, противъ природа-та. Тигръ-тъ е лютъ, като човѣкъ, когато напада жертва-та си. Човѣкъ е тигръ, когато брани животъ-тъ си. Въ тия достопаметни и трагически дни видѣха се нѣшта, които сж извънъ природа-та. Слабость-та показа чудеса и чувство-то на самосъхранение-то — подвиги. Охтичави и полуживи людие, въ два часа, пѣши, боси, настръхнжли, прѣскокнаха тая урва, по която нии оште плуяхме. Стари баби и слаби дѣчица сж тичали, като зайци на горѣ; полъ-тъ и възрасть-та сж се изгубвали и сж се прѣобрлштали само

на мишци, воля и безумие! Много майки сѫ хвърлили дѣца-та си по тая стрьмнина за да имъ бѫде пѽ-леко. Една шейсетгодишна бабичка, прѣгърбена, прѣчупена, натоварена съ единъ тежькъ товаръ отъ завивки и покѫщнина, дохожда близу до тая скала, задъхана, съсипана, грабва едно хвърлено дѣте и тича на горѣ!

Докле бай Миалъ, по обичай-тъ си, расказваше ми разни епизоди отъ тая страшна драма Рачо Чобанъ-тъ бѣше искрътилъ единъ огроменъ камень и се готвеше да го тръкулне на долу. Нии се взрѣхме съ любопитство. Рачо забѣлѣжи, че внимаваме и съ нѣкаква тържественность, наведе се, намѣсти рѫцѣ-тѣ си подъ камень-тъ. и го тласна въ дълбочине-то. Камень-тъ най-напрѣдъ се тръкулна, направи единъ първъ скокъ, втори скокъ, третий скокъ, единъ отъ другъ пѽ-голѣми и се устреми на надолу съ неодържима бързина. Скокове-тѣ ставаха отъ мигъ на мигъ пѽ-голѣми, пѽ-игантски, пѽ-неизмѣрими и земя-та глухо тънтеше. Подирь нѣколко секунди, огромний камень, оште се виждаше, че скача въ поли-тѣ на урва-та голѣмъ колкото единъ орѣхъ. Гледка-та бѣше дѣйствително увлекателна. Рачо Чобанъ-тъ забѣлѣжи наше-то удоволствие, отри потъ-тъ си, приближи камъ насъ съ достойнство и посочи камъ диря-та на камень-тъ, като каза съ присторена скромность:

— Това ништо не е . . . какви пѽ-голѣми сьмь тръкалялъ!

— Докарай добичета-та, Рачо, да вървимъ, каза бай Миалъ. Водачи-тѣ поеха поводи-тѣ на животни-тѣ и нии закрачихме пакъ на нагорѣ.

Подирь оште единъ часъ убийствено-труденъ ходъ, и мѫчими отъ жестока жажда, нии стигнѫхме на връхъ на Стара-Планина!

И азъ въздъхнахъ!

Прѣдъ удивлени-тѣ ми очи се растилаше една величественна панорама, която се свършваше на югъ съ синикавий силуетъ на Родопски-тѣ гори. Въ тоя бескраенъ просторъ, дѣто всички-тѣ цвѣтове и краски армонически се сливаха въ една фантастическа и невидена арабеска, осѣнявана отъ свѣтлосиня-та вѣдрина на небеса-та, погледъ-тъ се луташе като омаянъ и тънеше въ единъ небосклонъ отъ лазуръ и поезия. . . . Никога човѣческа-та дума не може исказа величие-то и хубость-та на картина-та, што гледахъ азъ. . . . Въскаченъ на това височине, азъ се чувствовахъ, че ставахъ пѽ-голѣмъ и пѽ-грамаденъ: духъ-тъ на величанство и вѣчность, който се носи изъ тия гигантски създания на природа-та, правеше и мене да наголѣмявамь при тѣхъ. Всичко, што се мѣркаше подъ мое-то подножие бѣше дребно, ништожно, покорно. Игрива-та Стрѣма, што лѫкатуши изъ зелени-тѣ папи и ливади, които

прѣмѣнявать родливи-тѣ поли на Срѣдня-Гора, ми се вардеше, като единъ сребъренъ конецъ. Сама-та Срѣдня-Гора, въ пò-голѣма-та си чясть, се прѣдставляваше, като една дълга и неравна могила. Прѣзъ нейни-тѣ рамена, се гледаха други поля, равнини и пространства; само високий връхъ *Богданъ* надмѣнно се сравняваше съ мене. Два планински орла се вияха не далеко и азъ си припушнахъ думи-тѣ на Пушкина, когато той описва Кавказъ-тъ:

Одинъ въ вышинѣ
Стою надъ снѣгами у края вершины;
Орелъ съ отдаленной поднявшись долины
Паритъ неподвижно со мной на равнѣ.

Единъ прохладенъ и животворенъ горски хладъ внасяше свѣжесть и бодрость въ прѣсѫхнѫли-тѣ ми грѫди. Чувство-то, че люта-та юлска жега, която на тоя часъ долу въ поле-то, палеше нѣстърпимо и задъхваше грѫди-тѣ на бѣдни-тѣ смъртни, усилваше услаждение-то ми. Азъ гълтахъ съ жадни уста чистий и прохладний въздухъ, и съ очи поядахъ, както казвать Руси-тѣ, неизмерими-тѣ небосклони. Въ синий фондъ на Родопски-тѣ гори не ясно се мержелѣяха, като пирамиди, могили-тѣ пловдивски и азъ съ истинско съкрушение на сръдце-то, прѣдставихъ си приятель-тъ си М., който на тоя сѫштий часъ въ една задушена и горешта стая въ Дирекция-та на Финанции-тѣ, седеше наведенъ, обленъ въ потъ, надъ писменний си столъ. . . .

Нии седнахме възъ зелена-та трѣва, при *Залѫмово-кладенче*, съ благодатни-тѣ и животворни струи на което, съ исключение на Рача Чобанъ-тъ, всички утолихме жажда-та си. Утолиха я и двѣ-тѣ бѣдни животни, които съпѫтствоваха наше-то възвишение камъ небо-то.

Подирь толкова трудъ и напряжения нии имахме право да попируваме и бай Миалъ съ невъзмутимо спокойствие отвори дисаги-тѣ, и импровизира възъ старопланинска-та млада трѣвица една проста трапеза.

Тацитъ не ни расказва да ли Лукулусъ е наряждалъ пò-блистателенъ пиръ!

Между това втора-та кокошка отсѫтствоваше, а трете-то стъкло отъ киселярско-то присѫтствоваше, нъ праздно. Енигма-та бѣше пълна. Коя вълшебна фея правеше тоя афронтъ на наши-тѣ възнегодували стомахи? Изеднѫжь нии забѣлѣжихме задъ насъ си двѣ-тѣ горки животни, които доядаха послѣдне-то крилце отъ кокошка-та. Значи пируваше всичкий свѣтъ! Внезапно Рачо Чобанъ-тъ хвър-

ли си шапка-та, намижа съ лѣво-то око и, въ едно неизразимо весело расположение, запѣ пѣснь-та:

„Одавна ли си момне ле, калугерица?“

Втора-та чясть на гатанка-та биде тосъ часъ намѣрена: Рачо, строгъ испълнителъ на медицински-тѣ прѣдписания, е знаюштъ всички-тѣ опасности за единъ испотенъ човѣкъ да пие отъ студена-та вода на *Залжмово-кладенче*, бѣше невидимо исушилъ бутилка-та съ киселярско-то, за здравие-то, разбира се, на дружина-та.

Нии запушихме цигара-та и се упоявахме отъ гледка-та, што Богъ туряше прѣдъ наши-тѣ очи. Нъ наше-то спокойствие нечакано биде нарушено отъ Рача Чобанъ-тъ, който грабна мартинка-та си и тури на око двѣ черни точки, орли, вѣроятно, които не ясно се съзираха на една далечна висота на западъ отъ насъ. Когато гръмна пушка-та, двѣ-тѣ черни точки хванаха бързо да скачать по земя-та.

— Ударихъ ги, каза Рачо Чобанъ-тъ, като хвърли единъ убийствено гордъ погледъ на бай Миала.

Азъ истеглихъ дългий си инженерски телескопъ и погледнахъ камъ орли-тѣ. Нъ тосъ часъ останахъ, като гръмнатъ.

— Брѣ, Рачо, това не сж орли! . . .

— Ами какво е?

— Два юрука, които бѣгатъ! . . И дѣйствително, едвамъ тогава забѣлѣжихме, че наблизу тамъ пасеше едно юрушко стадо.

Бай Миалъ засучи намржштено мустаки-тѣ си и каза тържествено на Рача Чобанъ-тъ:

— Азъ ти думамъ че си лапакъ . . . Ти пакъ оножда́шь . . . Слѣпъ ли си та не видѣ, че хвърляшь във хора?

— Орли сж! Хваштамь се на басъ! извика Рачо упорито . . . Колко съмь ги билъ такива! . .

И той грабна телескопа и погледна.

— Тая пусула ништо не види . . . А азъ съ очи ги видѣхъ.

— Прѣзъ дъно-то на шише-то, на ли? избъбра бай Миалъ и хвана да туря въ дисаги-тѣ извадени-тѣ вешти. Подирь нѣколко минути, кога погледнахме камъ западъ, и стадо и юруци бѣха исчезнали задъ ржтъ-тъ . . .

Прѣдъ насъ, на сѣверъ, се почеваше грамадний и високъ връхъ *Амбарица*, който почти винаги е потъналъ въ мъгли. Отъ тоя връхъ, разясни ми бай Миалъ, се гледа оттатъкъ въ България; и Дунава се вижда, кога е ясно. Нъ тамъ мжчно се отива . . . Трѣбва оште единъ часъ качувание, па и да нѣма мъгла, вѣтеръ ште има . . . Тамъ сявга духа вѣтеръ . . .

Има една легенда, която казва, че на тоя връхъ Крали-Марко

нѣкога ималь хамбари-тѣ си. Нъ азъ непрѣменно искахъ да погледна на България, съ която се бѣхъ раздѣлилъ отъ двѣ години и дѣто се крияха за мене такива мили въспоминания . . .

— Тогава да идемъ на *Харманя*, каза бай Миалъ. Тамъ се пò-лесно отива и не е така високо.

Качихме се на мулета-та, закривихме подъ поли-тѣ на *Амбарица* и слѣзохме въ единъ долъ, въ който шумеше безпокойно бѣжлива рѣчица. Това бѣше глава-та на Осъмъ-тъ. Нии налѣхме празни-тѣ стъкла съ бистри-тѣ струи и продължихме пѫть-тъ си по едно ново въззвишение, което водеше за Харманя. Единъ четвърть часъ отъ Осъмъ-тъ минахме по край единъ студенъ изворъ — *Читалъ-Чучуръ*. Бай Миалъ покани ни да бързаме заштото мъгла-та, която увѣнчаваше вече височина-та на Амбарица, застрашаваше да слѣзе и на Харманя. Нии ускорихме вървежъ-тъ си, нъ изеднѫжъ видѣхме че бързи и задушливи облаци отъ мъгла минуваха прѣзъ пѫть-тъ ни, като нѣкакви въздушни орди. Подирь малко врѣме нии се намѣрихме въ единъ крѫговоръ отъ мъгла, въ която неможахме да видимъ повече отъ десять крачки на далечь. Нъ при все това нии карахме напрѣдъ за да посѣтимъ понѣ Харманя. Стигнахме най-послѣ. Това бѣ една пуста планинска равнина. Тука Крали-Марко е вършàлъ жито-то си. Половина часъ чакахме за да се вдигне гѫста-та мъгла за да можемъ да хвърлимъ взоръ на България. Мъгла-та се оште повече сгѫстяваше и нии чувствовахме, че ни пробива студъ до кости-тѣ. Азъ мълчаливо се поклонихъ на невидими-тѣ полета на България и рѣшихме да се върнемъ. Нии слазяхме нàпрѣко, заштото нѣмаше възможность да познаемъ прѣжний си пѫть. Нии пѫтувахме мрачно и тѫжовно, всрѣдъ непроницаемий океанъ отъ мъгли. Изеднѫжъ прѣдъ насъ льсна ясно-то сине небо потънѫло въ зари и смѣхъ, и горделива-та Добрила спокойно и ясно издигаше глава-та си въ небесна-та лазурь.

Бай Миалъ внезапно сбра вѣжди-тѣ си и запѣ юнашка-та пѣснь: *горо ле, горо зелена*! Чудно се разлягаха тия мѫжки и свободни звукове въ самотии-тѣ на планина-та. Сякашь, букове-тѣ отговаряха и шумъ-тъ на поточе-то пригласяше на тая дива мелодия. Пѣснь-та испълняше долове-тѣ, разбуждаше екове-тѣ, катереше се по урви-тѣ и се губише въ небеса-та. Никога не съмъ почувствовалъ такъвъ въсторгъ при пѣяние-то една народна пѣсня. Вѣроятно заштото-то бѣше въ гора-та . . . .

Минѫхме по край три трапа, прилични на копани.

— Ето Маркови-тѣ дупки, каза бай Миалъ.

Пакъ Крали-Марко! На врѣдъ сè ти гигантино! Твоя-та сѣнка

се носи надъ всичкий кръговоръ на балканский полуостровъ! Не си ли ти духъ-тъ, който свързвашь въ една вълшебна верига цѣло-то южно словѣнство? Какво значи твоя-та огромна и тайнственна фигура? Ти никъдѣ се не срѣщташь и на вредъ се намирашь . . . Като човѣкъ, ти си великанъ; като мисль — ти си идеалъ! . .

Дивний Крали-Марко! Всесловѣнска славо!
На тъмни фантазии създание мъгляво!
Роландъ македонски, завѣтенъ и милъ,
Ти вѣкове съ твой-то име си пълнилъ!
По кои полета, по коя пустиня
Ти не си размахвалъ сабя дамаскиня?
Дѣ не се е мяркалъ твоя страшенъ станъ?
Къдѣ не си мяталъ златенъ боздуганъ?
Дѣ не си се борялъ съ нѣкой кеседжия?
Дѣ не си пропускалъ коня Шарколия?
Въ коя скала здрава, въвъ кой камень якъ
Диря не остави грамадний ти кракъ?
Отъ Бѣлградъ до Прилѣпъ, дѣ въ глуха пещера
Турять ти вѣртопъ-тъ тъмни-тѣ повѣря,
До Кукушъ печалний и до Хеликонъ
Призракъ-тъ се носи на черний ти конь
И се мярка твой-та неизмѣрна сѣнка . . .
Коя ли бѣ тая баснословна нѣнка,
Што откърми тоя дивенъ исполинъ —
Съ единъ кракъ на Емусъ, съ другий на Пиринъ?!

. . . .
. . . .

Добрила, камъ която въвлизахме вече, е една висока, островърха могила, на която южна-та и въсточна стрьмнини сѫ съвсѣмъ голи, а сѣверна-та и западна-та—гористи и покрити съ стари и сгѫстени ели. Мъгли-тѣ не смѣяха да доближать до нея и се спираха на срѣдъ долъ-тъ, като прѣдъ една вълшебна прѣграда. Сѫществува една романтическа легенда за нея. Едно врѣме нѣкой си Добрилъ-войвода, незнамъ при какво нападение, уловилъ една млада плѣнница, за завладѣвание-то на която всички-тѣ момчета отъ дружина-та му, ламтѣли. Воевода-та прѣдложилъ надварянию: който може да изнесе плѣнница-та до самий врѣхъ на могила-та, нàпрѣко безъ да почива, негова да стане тя. Приело се. Единъ слѣдъ другъ се опитали всички-тѣ да я изнесѫтъ до връхъ-тъ, нъ се спирали, кой на сами-тѣ поли, кой пò-нагорѣ, кой до полвина-та. Никой нѣмалъ сила безъ отдихъ да я изнесе до връхъ-тъ. Добрилъ-Войвода билъ по-

слѣдний, който се опиталъ. Юнакъ билъ Добрилъ и спечалилъ побѣда-та: той я изнеслъ на връхъ-тъ! Нъ тамъ той издъхва сжщий часъ отъ изнеможение; издъхнжла и плѣнница-та при него. Отъ какво? легенда-та не обяснява. Отъ тогава тая трагическа могила добила име-то на войвода-та. Въсточна-та страна, по която сж ставали тия качувания, е почти отвѣсна и трѣбвать неимовѣрни усилия да я възлѣзе човѣкъ напрѣко до върхъ-тъ. Азъ си спомнихъ мое-то възшествие по Зли-Пролѣзъ и почувствовахъ благоговѣйно удивление камъ сила-та на Добрилъ-Войвода.

Нии се позапрѣхме подъ могила-та, за да си починать добитъци-тѣ. До насъ пристигаше глухий шумъ на Осъмъ-тъ-дѣте, който се лѣеше изъ дълбокий долъ и извиваше кждѣ сѣверо-западъ за да слѣзе по сѣверний склонъ на планина-та, кждѣ Троянъ. На срешта, на сѣверо-истокъ, опште се тълпяха мъгли-тѣ възъ непривѣтливо-то чело на Амбарица. Между двѣ-тѣ могили сжштествуваше единъ живъ контрасъ. Като два духа на мисль-та и гнѣвъ-тъ стояха тия нѣми исполини: единий завитъ въ сиво, облачно було, другий замисленъ подъ сияние-то на небеса-та.

Прѣкрасни сж гори-тѣ отъ ели, които растжть по вжтрѣшни-тѣ урви на Стара-Планина. Българска-та горои́стрѣбителна ржка е бръкнжла въ само-то сръдце на Стара-Планина и е оставила вѣчни-тѣ слѣди отъ своя-та опустошителность. Остаять вече, сравнително, малко гори отъ букове и ели въ балканъ-тъ. Въ продължение на много вѣкове топоръ-тъ е оголвалъ тия непристжпни области отъ кичасти-тѣ и зеленолиственни лѣсове. Всяка година е билъ пропжжданъ по единъ влаженъ, оплодотворителенъ облакъ отъ тия висоти; всяка година, цѣли вѣкове на редъ, е било прѣсушавано по едно изворче, е била убивана една рѣчка, е била унищожавана една хубость, е билъ изгонванъ единъ рой славеи, едно царство отъ благодать . . . Видѣхъ насвалени по земя-та, изоставени на гниение-то и на черви-тѣ безбройно число борики, прѣсѣчени безъ врѣме и, както се види, безъ полза. Печално се търкалять тии съ почернели и обезлистени клонове, съ искърмушени отъ пламъци-тѣ или отъ червеци-тѣ утроби, и безмълвно протестирать прѣдъ небо-то за това святотатство. Въ това сжщто врѣме срѣдъ гора-та видѣхъ и турци отъ Аиво, село близу до Сопотъ, които сваляха безпоштадно великолѣпни млади и тънки ели, кастряха имъ клони-тѣ и ги откарваха на магарета да ги продавать въ градъ-тъ, знаете ли за какво? за върлини по лози-тѣ! . . . Проклятие!

Нии завивахме въ поли-тѣ на Добрила и се блъскахме ежеминутно о дълги-тѣ клонове на дръвеса-та, които висяха надъ пжть-тъ

ни. Най-послѣ стигнахме на една юрушка мандра. Казахъ стигнахме, нъ по̀-право е — отбихме се, защтото бай Миалъ, като старъ пандуринъ, има много добри въспоминания отъ мандри-тѣ, които е посѣщтавалъ нѣкога, и той считаше за своя длъжность да не пропусне случай да си испроси отъ гостолюбиви-тѣ овчари — скитници, малко извара. Юруци-тѣ ни приеха твърдѣ ласкаво, слѣдъ като пропѫдиха псета-та си, които налѣтяха съ бѣсенъ лай възъ непознати-тѣ гости. Колкото за Рача Чобанъ-тъ, който идеше отзадъ, той прие обикновенно-то «добрѣ дошълъ» отъ клонъ-тъ на една стара борика, дѣто се бѣше покатерилъ въ врѣме-то на наштествието на кучета-та, за да имъ докаже, че той е неприкосновенъ. На изсмиване-то ни той скокна чевръсто на земя-та и каза, че искалъ да види отъ дърво-то на кѫдѣ се пада Сопотский монастирь. Не щте съмнѣние, че нии се показахме удовлетворени отъ това умно обяснение. Бѣше спасено и самолюбие-то на Рача, и той погледна твърдѣ гордо камъ псета-та, които бѣха прокудени на почтенно растояние отъ насъ.

Нии седѣхме на трѣва-та, полуизлегнати, и се разговаряхме съ юруци-тѣ — Тии бѣха добри люде. Единий отъ тѣхъ, седемдесеть и петь годишенъ старець, расказа, че тридесеть и петь години на редъ той е лѣтувалъ въ тая планина. Мѣсто-то не ми позволява да прѣдамъ тука расказъ-тъ му за разни любопитни срещти, спомени, сцени съ разбойници и български хѫшове. Между друго-то той ми расказа какъ нагостилъ клетий Григора Бошковъ, отъ Клисура.

Ползувамь се отъ тоя случай да дамъ нѣкои сведения върху личность-та на тоя младежь и върху трагическа-та му смрътъ.

Бошковъ бѣше единъ отъ ония тихи характери, една отъ ония нѣжни натури, които, свойствени само на жени-тѣ, придавать на лице-то на мѫжь-тъ една неизразима и меланхолна сладость. Бѣлъ, руменъ, съ голѣми черни очи, той имаше нѣкаква си женственность, която отрича всякаква енергия и твърдость въ духъ-тъ. Приятель, а послѣ, сподвижникъ на Тодора Каблешковъ, той нѣмаше нито огънь-тъ на погледъ-тъ му, нито буйность-та на слово-то му. Имаше само патриотизмъ-тъ му и то бѣше доста. Въ прѣдвѣчерие-то на въстанието на 1876 г. Григоръ Бошковъ остави Пловдивъ, дѣто управляваше книжарница-та на Г. Данова и отиде въ Клисура за да приготви окончателно и повдигне бунтъ-тъ въ родний си градъ. Когато Клисурско-то движение биде смазано отъ орди-тѣ на башибозуци-тѣ, прѣдвождани отъ кръвожадний Тосунъ-бея, Григоръ Бошковъ успѣ съ двоица ощте другари въстанници да бѣга въ Стара-Планина. Тамъ тии се скитаха нѣколко деня, спѣха подъ дъждь-тъ, крие-

ха се изъ гори-тѣ и се храняха съ трѣва. — Изгубени въ непознати-тѣ пустини на Стара-Планина, обиколени отъ хиляда опасности, прислѣдвани отъ потери-тѣ, които тогава се организуваха въ турски-тѣ села, трима-та нещастни бѣдствуваха вече да умрѫть отъ слабость и гладъ, когато една заранъ съглеждать отъ тия височини мѣста нечужди тѣмъ.

Познаха, че се намирать надъ Сопотъ, дѣто имаха свои приятели. Сладка искра отъ надежда изгрѣ въ тѣхни-тѣ сърдца. Вѣчерь-та тии се спуснаха отъ Остро-бърдо, прѣноштуваха въ бѣдна-та кѫшта на една сиромахкиня на край-тъ, на заранъ-та рано прѣхвърлиха се прѣзъ високий зидъ на черковна-та ограда и се явиха прѣдъ баба-та, която трѣбеше и пазеше черкова-та.

Когато баба-та видѣ тия три момка облѣчени въ страшни и хайдушки дрѣхи, пожьлтѣли отъ гладъ, почернѣли отъ тегло, тя се уплаши.

— Бабо! мълчи! казаха тии; нии не сме лоши люде . . . . Българе сме . . . помогни ни . . .

— Кои сте?

— Клисурци . . . . и идемъ отъ планина-та . . . криемъ се . . . . не обаждай ни.

Баба-та ги прати да се скриять въ училиште-то. Дойде попъ-тъ да служи утренна. Баба-та тича при него растреперана.

— Што е бабо? попита попъ-тъ.

— Бунтовници, дѣдо попе! . . . Трима! кажи ми какво да га правимъ?

Попъ-тъ бѣше стѫпилъ на прагъ-тъ на храмъ-тъ.

Той штѣше да служи утренна.

Изеднѫжь той се изгърби на храмъ-тъ и слѣзе въ село-то. . . .

И черкова-та остана пуста. Никоя пѣснь тая заранъ не се възнесе камъ небо-то. Кандило-то блѣштукаше съ мрътва свѣтлина прѣди распятие-то. Сякашъ, че отъ него капеше кръвь! . . . . . . Подирь половина часъ училиште-то бѣшо обиколено съ башибозуци. Гърмяха и вѫтрѣ и изъ вънъ въ прозорци-тѣ. Троица-та другари, бѣха се качили на подъ-тъ и се потаяха. Нѣколко башибозука гръмнаха камъ подъ-тъ. Червени капки кръвь закапаха изъ рѣски-тѣ. Скоро дъски-тѣ бѣха сломени и долу се струполиха двама души. Единъ бѣше раненъ. Той се затече несъзнателно камъ дворъ-тъ, отиде до черкова-та и седна спокойно на дъска-та, до зидъ-тъ. Той гледаше. Крушуми-тѣ ехтяха около него. Другий момъкъ отбѣгна до срѣдъ дворъ-тъ и падна мрътавъ. Григоръ Бошковъ скокна, промъкна се между башибозуци-тѣ и доближи до стѣна-та на долне-то училиште

и тамъ се спре . . . . Съ единъ ударъ нему му отсѣкоха глава-та. Дели-Мехмедъ я занесе на конакъ-тъ. Раний младежь биде чушнать на гръбъ и занесенъ въ конакъ-тъ, а послѣ на Пловдивъ. Третий си остана на мѣсто-то. Село-то бѣше пусто. Тосунь-бей пристигна въ това врѣме съ хилядо башибозука въоружени съ пушки, ножове, лопати, косери . . . Нъ късно!!

Днесь на терраса-та, прѣдъ съсипано-то училиште, лежжть кости-тѣ на двама-та нештастни поборници. Три недодѣлани мраморни камене, неправилно натъркаляни възъ тѣхъ, свидѣтелствовать за минутно-то усърдие, което сж имали граждани-тѣ, да овѣковѣчять споменъ-тъ на тая трагедия и на тоя срамъ!

Слънце-то висеше вече надъ западний небосклонъ. Оставаше ошто единъ часъ до залазяние-то му и нии побързахме да се спуснемъ пѣши отъ Балканъ-тъ прѣзъ *Почивало-то*. Ако да се не бояхъ да направя картина-та си съвсѣмъ кървава азъ бихъ расказалъ едно романтическо самоубийство, което прѣди нѣколко години се извърши тука; бихъ расказалъ какъ единъ любовникъ, като видѣ, че ште бжде раздѣленъ отъ любовница-та си, съ която заедно бѣгали до тука, удари се съ ножь въ сръдце-то и умрѣ между грхди-тѣ й . . и небо-то! Нъ нека да не закачамъ тая тема. Може би пò-послѣ, нѣкой другъ мечтатель да намѣри въ нея вджхновена и канва за нѣкоя байроновска поема.

Скоро нии се смъкнахме по *Кривини-тѣ*, сирѣчь въ планинский пжть, който съ безбройни лжкатушения слазя чакъ въ монастирска-та рѣка. Отъ дѣсно ни се откриваше панорама-та на западна-та чясть отъ стрѣмска-та долина — Нии се любувахме на многобройни-тѣ села, што оживявать тая долина, на очарователна-та зеленина, която я прѣмѣнява; на кичести-тѣ джбови горици, които я пжстрать. — Недалеко, възъ единъ скалистъ, остръ, непристжпенъ ржтъ на ребра-та на планина-та меланхолно изглеждаше полуразрушена-та старовремѣнна крѣпость, възъ буренясали-тѣ стѣни на която зѣяха голѣми черни дупки, направени отъ врѣме-то. Азъ сьмь ходилъ и другъ пжть при тия развалини, нъ никакъвъ надписъ или знакъ не сьмь намѣрилъ, по който да би се познало нѣшто за минжло-то на тоя скелетъ. Никакво прѣдание тоже не сжштествува въ народъ-тъ. На дѣсна страна се растваряше провала-та, изъ която гръмливо тече монастирска-та рѣка. Нии вече се спуштахме нàпрѣко и пжть-тъ ни стана много труденъ, заштото бѣше настръхнжлъ отъ остри каменаци, ровове и жилави храсталаци. Отъ «Гробъ-тъ» нии видѣхте харно Сопотский монастирь съ ниски-тѣ му подновени зидове, съ скромний му храмъ, който приятно се бѣлѣе срѣдъ рзцьвтяла-та зеленина на

околности-тѣ. Тоя монастирь, нѣкога цвѣтуштъ и оживленъ отъ голѣмо число калугери, засѣнянъ отъ единъ гигантски, многостолѣтенъ боръ, сега е печаленъ, пустъ и прилича на единъ забравенъ паметникъ на минѫло-то. — Оште въ турско врѣме той бѣше запустенъ. Калугери-тѣ му бѣха измрѣли или избѣгали да станать игумени по други монастири; великий му боръ падна, и набожность-та прѣстана да посѣштава огради-тѣ му. — Прѣзъ война-та башибозуци-тѣ съсипаха до основа хубавий многосводенъ храмъ, съграденъ съ срѣдства-та и грижи-тѣ на отца Рафаеля, чердаци-тѣ бидоха изгорени, зидове-тѣ сринати, гробишта-та раскопани . . . .

Слънце-то хвърляше вече послѣдни-тѣ си огневе на връхъ-тъ на планина-та, когато азъ и другаръ-тъ ми слѣзохме при сама-та шумяшта рѣка. Отъ тамъ нии съ благодарность съгледахме, прѣзъ клонове-тѣ на дръвеса-та, въ цвѣтушта-та ливада, многобройна дружина отъ приятелски и роднински семейства, наседала около богата и весела трапеза, дѣто наши-тѣ мѣста бѣха гостолюбиво запазени.

Изверженіе-то на Везувия, което засипа Помпея.

(писмо до Тацита)

Отъ Плиния младий

Писмо-то, въ което ти изложихъ подробности-тѣ, што ми бѣше поискалъ върху смърть-та на вуйка ми, казвашь ми, че ти породило желание, да узнаешь страхове-тѣ и опасности-тѣ даже на които бѣхъ изложенъ въ Мисена, дѣто бѣхъ останѫлъ; заштото тамъ именно бѣхъ прѣкѫснѫлъ моя разказъ. Ако и да ме смуштава малко това напомнюване, азъ ште послушамь.

Слѣдъ тръгване-то на вуйка ми, азъ продължавахъ занимание-то си, што ме бѣше въспрѣло да го послѣдвамь. Слѣдъ това се окѫпахъ, похапнахъ си, поспахъ единъ непродължителенъ и развълнуванъ сънъ. Отъ много дни насамъ се усѣшташе земетрѣсение не до тамъ страшно, нѣшто обикновено въ Кампания. Нея ношть обаче, то се поднови съ такъва сила, штото човѣкъ би реклъ, че не е просто тръсканье, а всеобшто струполяванье. Майка ми припна въ стая-та ми. Азъ ставахъ да отида да я събудя, ако би тя да спѣше. Седнѫхме на дворъ-тъ, който съставляваше една тѣсна прѣградка между море-то и кѫшта-та ни. Като нѣмахъ повече отъ осемнадесеть години възрасть, не зная да ли трѣбва да назова дързость или глупость това што направихъ тогава. Поисках една отъ книги-тѣ на Тита Ливий, и начепахъ да четѫ и да правя извлечения,

като че около владѣеше най-голѣмо спокойствие. Единъ приятель на вуйка ми, наскоро пристигнжлъ отъ Испания за да го види, намѣри ни сѣднжли, майка ми и мене; азъ четяхъ, той ни смъмра, майка ми за нейно-то хладнокръвие, а мене за голѣмо-то ми спокойствие. Азъ обаче не съ пò-малко внимание слѣдвахъ прочитъ-тъ си.

Първий часъ на день-тъ бѣше вече настанжлъ, и при все това свѣтлина-та се гледаше слаба и съмнителна. Кжщи-тѣ около насъ се люлѣяха вече така силно, штото застрашаваха съ вѣрно порутвание, въ това открито мѣсто, ако и тѣсно да бѣше. Най-послѣ рѣшихме да излѣземъ извънъ градъ-тъ. Население-то уплашено бѣга съ насъ; и понеже въ страхъ-тъ си човѣкъ се повлича по умъ-тъ на други-тѣ отъ колкото по свой-тъ, една страшна навалица ни послѣдваше, натискаше ни и ни тласкаше. Штомъ излѣзохме изъ градъ-тъ, спрѣхме се; и тука нови чудесии, нови страхове си испатихме. Коля-та што бѣхме повлѣкли съ насъ, при всичко, че поле-то бѣше равно, клатяха се насамъ нататъкъ, и не бѣ възможно, ако и съ каменю да ги подпирахме, да ги спрѣмъ на едно мѣсто. Освѣнь това, море-то като че само се гълташе, гледаше се като че земетрѣсение-то го пждеше отъ брѣгове-тѣ. Вѣрно-то е, че брѣгове-тѣ бѣха порасли и много риби бѣха остали на сухо по пѣсъкъ-тъ. Отъ друга-та страна единъ черъ — страшенъ облакъ, раскжсанъ отъ огнена вихрушка, пускаше изъ отворени-тѣ си недра ужасно голѣми пламъци, сжшти като извънмѣрни свѣткавици.

Тогава сжштий приятель изъ Испания пое пò-распалено и пò-настойчиво: *Ако братъ ти, каза той, ако вуйка ти е живъ, той желае да бѣгате, да се избавите; и, ако е загинжлъ, той е пожелалъ да останете живи слѣдъ него. Прочее, какво чакате та не бѣгате?* Нии му отговорихме: *До когато не сме увѣрени за негово-то избавление, нии не можемъ да мислимъ за наше-то.* Безъ да чака повече, слѣдъ тия думи, той се впусна да търси спасение съ лудо бѣганю. Малко слѣдъ това, облакъ-тъ се спушта надъ земя-та и покрива море-то. Припасва островъ Капреа и го затулва; каквото се вижцаше отъ Мисена, стана закрито. Тогава майка ми начена да ме подканя, да ме прѣсилва, да ми заповѣда да бѣгамъ, да се избавя по какъвто и да е начинъ; тя ми каза, че бѣганю-то е лесно за човѣкъ на моя-та възрасть; и че тя, слаба и притоварена съ години, благодарна ште да умре, ако не стане причина за мое-то погубваню. Азъ й отговорихъ, че за мене нѣма спасение, освѣнь заедно съ нея. Хваштамь я за ржка-та, прѣсилвамь я да крачи пò-скоро. Съ прѣскърбие ме послуша, и си натякваше, че тя въспира мой-тъ вървежь.

Пепель-та начеваше да вали надъ насъ, ако и помалко. Обръштамь си глава-та, какво да видишь? Единъ гжсть димъ ни послѣдваше и падаше надъ въ земя-та като порой. *До като оште видимъ, да се отбиемъ отъ главний пжть*, казахъ на майка си, *да не би въ тъмнина-та да ни смаже тълпа-та, която ни послѣдва*. Едвамъ што се бѣхме спрѣли, и ноштъ-та падна, не като безъ луна или облачна, нъ тъмна като въ едно затворено мѣсто безъ свѣштъ. Не се чуваше друго, освѣнъ вайкания-та на женитѣ, плачове-тѣ на дѣца-та, викове-тѣ на мжже-тѣ. Едни викаха родителе-тѣ си, други дѣца-та си, трети жени-тѣ си; познаваха се само по гласъ-тъ. Единъ се вайкаше за себе си, другъ за своитѣ. Имаше и такива, които, отъ страхъ отъ смърть-та, смърть-та викаха. Много людье вдигаха ржцѣ камъ богове-тѣ, повече-то обаче се увѣряваха, че нѣмало вече богове, и че тая ноштъ била послѣдня-та, вѣчна-та ноштъ, която штѣла да покрие свѣтъ-тъ. Имаше и людье, които прѣувеличаваха опасность-та съ въображаеми и лъжливи страхове. Нѣкои си думаха, че въ Мисена еди-кое здание се съборило, еди-кое се запалило: слухове лъжливи, нъ тии се земаха за истинни.

Мъничко свѣтна понѣ, като на разсъмнованье; нии видѣхме приближаванье-то на огнь-тъ, който ни застрашаваше. Той обаче се спре далечь отъ насъ. Изново настана меракъ, пакъ захвана да вали пò-силно и пò-гжста пепель. Отъ врѣме на врѣме ставахме та истърсвахме тая изобилна пепель, която ни би погълнжла и одушила подъ тежесть-та си. Могж да се похваля, че всрѣдъ тия ужасни опасности, ни най-малко се не повайкахъ, дума не продумахъ, съ която да изявж слабость; подкрѣпяхъ се съ тая мисль, ужасна и утѣшителна въ сжшто-то врѣме, че всичкий свѣтъ гине заедно съ мене. Най-послѣ тая черна пàра се распръсна като димъ или като мъгла. Тутакси слѣдъ това видѣхме дѣйствителенъ день; слънце-то тоже свѣтна, нъ така замрѣжено, както се вижда въ затмѣние. Всичко се гледаше измѣнено на очи-тѣ ни оште смутени, пепель-та покриваше всички-тѣ прѣдмѣти като съ една снѣжна мантия.

Завърнжхме се въ Мисена. Всяки си поочисти тѣло-то и прѣкарахме една ноштъ въ страхъ и надежда. Страхъ-тъ обаче надвиваше, заштото земетрѣсение-то слѣдваше. Повече-то людье, смутени отъ ужасни прѣдсказвания, увеличаваха и свои-тѣ и чужди-тѣ нештастия. При все това, ако и да испитахме толкова опасности, ако и да очаквахме други нови, намъ не ни дойде понѣ тогава на умъ-тъ да побѣгнемъ, прѣди да получимъ извѣстие отъ вуйка ми.

Ти ще да прочетешь тия подробности; нъ недѣй ги вмѣстюва въ списание-то си. Тии не сж достойни за история-та; и, ако ги намирашь неумѣстни за едно писмо дори, то натяквай на себе си за дѣто ги поиска.

Нѣстинари-тѣ.

Въ сѣвероисточний кжтъ на Тракия, низъ расклонения-та на малкий балканъ, се стичать двѣ рѣки, отъ които една-та се казова *Велека*, а друга-та *Величка* или *Голѣма рѣка*; тии текжть наспоредъ испърво 10—12 часа на раздалечь една отъ друга, и като се сближавать постжпенно, вливать се малко на раздалечь въ Чърно море, първа-та при селце-то *Каланджа*, а втора-та при село-то *Стефаново*.

Не далечь отъ устю-то на Велека, ниско по течаню-то ѝ лежжть по единъ часъ растояние едно отъ друго двѣ села: Кости и Бродилово или Бурдилово (до 8-9 часа далечь отъ малко Търново), първо-то около 300 кжщи, а второ-то около 200. Жителе-тѣ на тия села могжть да се кажать Гръци, нъ отличать отъ други-тѣ крайморски Гръци въ езикъ-тъ, който е размѣсенъ съ повече български думи, въ нрави-тѣ и въ обичаи-тѣ, а че и въ облѣкло-то. Мжжю-тѣ носять облѣкло сжщто каквото и Българе-тѣ отъ околни-тѣ села съ потури и калпаци, нъ облѣкло-то на жени-тѣ се срешта повече съ онова, което носять въ нѣкои гръцки села въ Анадолъ покрай Чърно и Мраморно море.

Околни-тѣ за обработванию земи на тия села лежять по течаню-то на рѣка-та ниско, отъ която и често се наводнявать, нъ отъ това, може би, сж и твърдѣ плодоносни, така щтото кога не пострадать отъ наводняваню, тии давать всякога богата жетва. Тука никнжть и единъ видъ саморасли (конопю) гръстю, които ставать много високи; тия гръстю ги обработвать жени-тѣ съ особено искуство и тъкжть отъ тѣхъ единъ дебелъ платъ, който боядисвать и си правять отъ него особени-тѣ сукмани што носять, отгорѣ тѣсни, колкото да имъ се провръ глава-та, а надолу широки като кошаръ и досягать едва до подъ колѣне. Жени-тѣ, които имжть да подажть малки дѣца, само тии имжть два тѣсни джоба на пазви-тѣ си, прѣзъ които имъ давать да бозажть, безъ да откривать боски-тѣ си повече.

Жителе-тѣ сж всички орачи; и жени-тѣ и мжжю-тѣ сж много работни. Тии нѣмать праздници или пò-добрѣ не ги почитать и работять дори и въ недѣля. Праздновать само и то съ особени обряд-

ности день-тъ на Св. Константина, 21 май, и Св. Еня, на 24 юния, или на рождество-то на Ивана прѣдтеча. Тии и сега нѣмать доволно тѣсни сношения съ околни-тѣ села, и нито сж давали, нито сж вземали жени отъ Българе-тѣ, а ощте повече отъ други-тѣ приморски Гръци.

Малко се е знаяло до скоро за домошний животъ на тия селяне и за нѣкои тѣхни особени обичаи. Особено не сж знаяли што чинять тии съ умрѣли-тѣ си, защтото не сж виждали испърво редовни и пространни споредъ население-то гробищта. Въ околни-тѣ села сж мислили, че тии горять мрътви-тѣ си, на което е давало поводъ, може би, единъ особенъ обичай, който имжть въ тия села, и за който ште кажемъ пò-долу, нъ и отъ расказп-тѣ на днешни-тѣ селяне може да се забѣлѣжи, че дѣйствително тии сж горили мрътви-тѣ си до-скоро, скришомъ, отъ страхъ да се не вапирясать. А сега тоя обичай на горѣнье-то е изчезнжлъ и противъ страхъ-тъ на вапирясванье-то се е въвелъ варварский оня обичай да промушвать умрѣлий съ едно ножче или штомъ издъхне или штомъ го турять въ гробъ-тъ, обичай распространенъ между селяне-тѣ на сѣвероисточна Тракия.

Нъ най-страненъ е слѣдуюштий обичай, уварденъ до нѣйдѣ и сега въ речени-тѣ двѣ села.

Храмъ-тъ на пръква-та въ Кости е Св. Константинъ (21 май). На него день тии имжть сборъ, на който идать множина и отъ околни-тѣ села, както и нѣкои продавачи на дребни стоки. За сборъ-тъ тии приготвять селски до 40–50 кола дърва, които стоваровать на мегдань-тъ до пръква-та. И срешта Константиновъ-день вечерь-та при захождание-то на слънце-то, тии наклаждать огнь на мегдань-тъ, като натрупать до 4-5 кола дърва отъ еднжжь. При разгорявание-то на огнь-тъ, селяне-тѣ започенвать да се събирать около му и додѣ прѣгори кажи, че повече-то мжжие, жени и дѣца се набирать около огнь-тъ, дѣто има и тжпани да думкать.

Когато огнь-тъ захване да прѣгаря, има нарочно настанени людие, които съ длъги пртове разривать и растилать жарава-та што се е нагорѣла.

Въ това врѣме ште видишь, че изъ между тия што сж насѣдали наоколо, нѣкой като стои така захваштa да подвиква ху-ху-ху и то е бѣлѣгъ, че го прихваштa Св. Константинъ. Като доземать това тжпанари-тѣ, отивать камъ него да думкать; той захваштa найнапрѣдъ да се съблича и ху-ху-ка. Една бабичка ште дойде при него съ ручка тамянъ да кади около него, и като се съблече той та остане само по риза и бѣли гащти, бабичка-та му подава една

икона Св. Константинъ дървена и голѣма колкото четвъртина отъ голѣмъ печатенъ листъ хартия, съ дръжка отдолу и обнизана съ сребърни синджири и разни бабки.

Като вземе икона-та прихванжтий става като лудъ, захвашта да се клати на самъ на тамъ и да се полюлѣва на дѣсно, на лѣво, подскача и играе безъ тактъ. Подирь такъво едно кракто прѣдисловие, при думкание-то на тжпани-тѣ, нагазя въ растлана-та жарава, кръстосва на самь на тамь, тропаштець и подскачаштець, послѣ излѣзва отъ жарава-та и ходи тукъ тамѣ та обикаля повънъ като се клати, полюлѣва и играе пакъ като пò-напрѣдъ, а бабичка-та го слѣди съ ручка-та и най-послѣ или се връшта пакъ въ жарава-та та я кръстосва оште еднжжь дважь, или си отива право у дома си, като прѣдава икона-та на бабичка-та.

Доде прѣмине на тогова, гледашь прихванжло другиго, излѣзва и той съ сжштий редъ съблича се, кадять го, играе съ икона-та, кръстосва жарава-та, и си отива. Така штото се изреждать едно по друго нѣкога до десеть души и повече, между които се случвать и жени, а повече моми; нъ тии се не събличать толкова и обикновено бивать обути съ колцуни само, а нѣкои досуштъ боси като мжжие-тѣ; обикновено газяние-то въ жарава-та трае отъ 10 до 15 минути.

По нѣкога се случава штото нѣкои оште на отиванѥ камъ огньтъ въ пжть-тъ ги прихвашта, и се разхухуквать, което като чуять стояшти-тѣ край огнь-тъ тжпанари и бабичка-та съ ручка-та и съ икона-та, отивать та го посрѣштать и довеждать до огнь-тъ. И така се бавять край огнь-тъ и чакать, за да излѣзать прихванжти да влѣзать въ жарава-та, до подирь полунощть. Когато вече жарава-та хвашта да загасва, тогава се разиждать по кжштя-та си, дѣто на сутринь-та прѣзъ цѣлъ день яджть, пижть и лежять, а вечерь-та при захожданѥ-то на слънце-то пакъ наклаждать такъвъ огнь на мегдань-тъ и тогава пакъ или сжшти-тѣ или други нѣкои ги прихвашта та влѣзвать въ жарава та съ сжшти-тѣ обрядности. Това е слѣдовало нѣкога седмь ношти наредъ и така се е свършвалъ сборъ-тъ имъ.

Тия што ги прихвашта и влѣзвать въ жарава-та да игражть наричать ги *нѣстинари* и *нѣштинари* (*). Споредъ увѣрявания-та на жителе-тѣ, колкото повече нѣштинари излѣзать да игражть прѣзъ огнь-тъ, толкова повече берекетъ ште бжде прѣзъ тая година, и много окайвания слушашь, когато нѣштинари-тѣ бждять малко. Св. Константинъ, казовать, не ги обичалъ прѣзъ тая година, не ги посѣтилъ и не ште имъ даде добръ берекетъ.

*) Азъ мисля, че тая дума може да происхожда отъ *внштинари*.

Убоште мислять и казовать ужь, че на тия, които газять въ жарава-та, нѣштинари-тѣ, като ги прихваштало та не имъ паряло; нъ то не ште да е вѣрно, заштото мнозина, които не могжть да тражть, баялдисовать и падать, а други, и като ште влѣзвать въ жарава-та и като излѣзать, свраштать въ единъ ближенъ тамо батакъ што има та го прѣгазвать за прохлажденю на изгорѣли-тѣ си крака.

Може би да помисли нѣкой, че тоя обрядъ е скобченъ до нѣйдѣ съ нѣкогашно-то горѣню на мрътви-тѣ, което сж и прикривали по единъ такъвъ начинъ на игри, съ които сж отвличали внимание-то на зрителе-тѣ. Нъ може пакъ и да се помисли, че това е остатъкъ отъ единъ подобенъ обичай на огнекладеню у староврѣмени-тѣ Тракийци, заштото го е имало до-скоро и въ много оште други села български и гръцки по тия страни, каквото въ българско-то село Вулгари, Дере-кюй и дори и въ гръцко-то Кимеръ-Бургасъ близу камъ Цариградъ. Отъ тоя старъ обичай слѣдствие, мислимъ нии, да е и пд-обштий оня обичай, спазенъ на много мѣста въ Тракия повече, да кладжть огневе срешта Еневъ-день (24 юний) и срешта Илинъ-день (20 юний), който обичай е спазенъ до днесь и въ нѣкои отъ села-та на Въспора.

Сжштий почти обичай е ставалъ, както рекохме, въ български-тѣ села Дере-кюй и други, въ които е прѣстанжлъ пд-отдавна, и то силомъ сж го уничтожили въ нѣкои мѣста, отъ какъ се придошли нови прѣселници отъ кждѣ западна Тракия. Повече е траялъ тоя случай въ българско-то село *Вулгари*, дѣто цръква-та имъ е також де храмъ Св. Константинъ, нъ сега е вече прѣстанжлъ, и само кога ходять на-гостю по сборъ-тъ въ Кости, излѣзвать и отъ тѣхъ нѣкои нѣштинари.

Храмъ-тъ въ село-то *Кости* го наричать „голѣмъ Св. Костантинъ и Дѣдо Костадинъ“, а храмъ-тъ въ *Вулгари* го казовать „малий и младъ свети Константинъ.“ Когато ште имжть сборъ въ Кости и въ Вулгари, прѣдний день т. е. на 20 май, нѣколко души въ едно-то село и нѣколко души въ друго-то село по едно уречено врѣме, като вземать отъ цръкви-тѣ си опашата-та икона, тръгнжть да отивать ония, които сж отъ Кости камъ Вулгари, и които сж отъ Вулгари камъ Кости, и като се срештнжть въ пжть-тъ отъ двѣ-тѣ страни първо ште почукнжть двѣ-тѣ икони на кръстъ, което е единъ видъ поздравяваню на двѣ-тѣ икони, послѣ ште кажать първо Костичане: „много здравю отъ Дѣда Константина до Малъ Константина да му дойде на гостю.“ Подирь тѣхъ ште отговарять и Вулгарчане: „много здравю отъ Младъ Константина до Дѣда Константина, тая година той да му дойде на гостю“. Подирь се споразу-

мѣвать посрѣштници-тѣ помежду си кои на кои штe идать на гостю.

Отпърво е бивало една или двѣ години нарeдъ да ходять Вулгарчане въ Кости, и на до година-та или прѣзъ двѣ години да ходять и Костичане въ Вулгари на гостю и тамъ да правять обрядитѣ на нѣштинарство-то. По нѣкога се опирали Вулгарчане на втора-та година да не ходять въ Кости; нъ когато тии имъ кажали че, „Дѣдо Константинъ ште погне Малъ Константина и ште го налапа като куче," тии склонявали и отивали. Нъ сега отъ какъ е прѣстанжлъ обичай-тъ на нѣштинарство-то въ Вулгари, прѣходять въ Кости на сборъ, нъ не колкото отъ първо.

Такъвъ обичай на нѣштинарство-то е имало нѣкога и въ българско-то село *Пенека*, както и въ гръцко българско-то *Яня*, нъ то ставало по Еневъ-день и въ монастирь-тъ Свети Иванъ Прѣдтеча, който е при Пенека и не далечь отъ Яня. Тука идѣли та кладѣли огнь съ помѣнати-тѣ обряди, нъ сега вече не ги оставять да кладжть огнь, а по нѣкога само и то стари нѣкои жени се забравять като влѣзать въ цръква и когато да цѣловать икона-та на Проскинитарь-тъ, вземать я, изхухуквать като нѣстинари викаштець: „Свети Яне!" та се заклатвать и полюлявать да заигражть нѣстинарски въ цръква, нъ не ги оставять.

П. Р. Славейковъ.

ПИСМА.

Наполеонъ Бонапартъ камъ Талма. [1])

Бихъ се като львъ за република-та, и въ награда оставя ме да мрж отъ гладъ. Нѣмамь вече никакви срѣдства за живѣяние; тоя окаяникъ Обри ме оставя на улица-та, когато може да ме употрѣби въ нѣшто. Чувствовамь въ себе си сила да надминж генерали-тѣ Сантерръ и Русиийолъ, и нештжть ли намѣри нѣкой малъкъ жглъ въ Вандея или другадѣ, дѣто да ме употрѣбять? . . . .

Ти си честитъ! репутация-та ти не зависи отъ никого; два

[1]) Прочутъ трагически актеръ, който се е ползувалъ неизмѣнно съ приятелство-то на Наполеона първий.

часа прѣкарани на сцена-та те турять въ присятствие на публика-та, която раздава слава-та. Нии, военни-тѣ, трѣбова да я куповаме на една по пространна сцена, и не ни позволявать всякога да излизаме на нея. Не се оплаквай отъ положение-то си; остани си въ театръ-тъ. Кой знае да ли ште се появж азъ нѣкога на свой-тъ театръ?.

Видѣхъ вчера Монвеля; той е прѣданъ приятель. Баррасъ ми дава добри обѣштания, ште ги удържи ли? Съмнѣвамъ се. За сега, азъ сьмь съ послѣдня-та аспра въ джебъ-тъ. Нѣмашь ли нѣкоя и друга пара да ми помогнешь? Нѣма да откажж, и увѣрявамь те че ште ти ги върна на смѣтка на първо-то царство, което ште завоевамж съ ножь-тъ си. Приятелю, колко сж били честити герои-тѣ на Ариосто! Тии не сж зависяли отъ единъ военень министръ.

Сбогомъ цѣлъ твой.

Жоржъ Сандъ камъ синъ-тъ си Мориса.

Ангелче мое, тоя пжть, писмо-то ти е много хубаво, пълно е съ здравъ разумъ, и виждамъ, че разбирашь всичко, което ти казовамь. Увѣрена сьмь че никога нѣма да се прѣдадешь на порокъ-тъ, и че чървеи-тѣ неште влѣзать въ малкий ми плодъ. Ти ште станешь добръ момъкъ, приятель на човѣчество-то, на правда-та и на истина-та. Ште направишь колкото можешь повече заслуги, и вѣровамъ, често ште се лишишь за да дадешь на ония, които сж нештастни.

Пò-кжсно ште говоримъ за начинъ-тъ, по който да се прави добро. Не трѣбова да се прави добро безъ размишление и прозорливость; заштото тогава отъ него произлиза зло. Ште научишь това, день по день, като напрѣдвашь въ животъ-тъ. Нъ съ каквато мждрость и великодушие и да се прави то, ште видишь, като изучишь състояние-то на обштество-то, закони-тѣ му и нрави-тѣ му, че е много мжчно да правишь добро, и че това добро е много малко нѣшто.

За да бжде полезна добродѣтель-та трѣбова да се измѣнять тия нрави, и наскоро слѣдъ това ште се измѣнять и закони-тѣ; заштото, намѣсто да сме петь или шесть души, които искаме това, ште бждемъ много. Тогава лоши-тѣ човѣци ште бждять принудени да станжть съ врѣме пò-добри, или понѣ да съдѣйствовать за штастие-то на други-тѣ. Добри-тѣ намѣрения ште произвѣджть свое-то дѣйствие - сега, напротивъ, повече-то човѣци ви се смѣжть подъ носъ-тъ, ко;

гато имъ говорите за подобрение участь-та на други-тѣ. Тия пô-добри врѣмена ште дойдать, бѫди увѣренъ; азъ нѣма да ги видѧ, заштото, това ште се сбѫдне слѣдъ много длъго врѣме; нито ти ште ги видишь напълно, нъ все ште видишь нѣшто пô-добро отъ това, което видишь днесь, и дѣца-та ти ште видять дѣло-то оште пô-напрѣднѧло. Каквото и да е число-то и сила-та на лоши-тѣ човѣци, животъ-тъ ти трѣбова да бѫде борба противъ тѣхъ; трѣбова да се научишь да говоришь, да пишешь, не противъ лица-та имъ, — не трѣбова никога да ненавиждашь човѣци-тѣ, — а противъ мнения-та имъ и дѣла-та имъ. Каквото и да бѫде състояние-то ти, ште срѣшташь, на всяка стѫпка, случай да се съпротивлявашь на неправда-та и да заштиштавашь истина-та; ште правишь това, и то ште те прави штастливъ. Нѣма друго штастие на свѣтъ-тъ освѣнъ това да вѣрвашь въ добродѣтель-та, да я притежавашь, и да работишь съ всички-тѣ си сили за да спомогнешь да царова на земя-та. Трѣбова търпение, доблесть, надежда въ врѣмена-та, които ште дойдать, любовь камъ поколения-та, които ште ни наслѣдять, и които ште се въсползовать отъ наши-тѣ трудове. Когато човѣкъ е увѣренъ, че е посветилъ цѣлий си животъ и всички-тѣ си способности на тая благородна задача, той е благодаренъ, спокоенъ е, и човѣци-тѣ го обичать. Да прави човѣкъ добро и да вдѫхне обичь, това е, повтарямь, единствено-то штастие. Удоволствия-та, зрѣлишта-та, прѣпускания-та, всичко това е за дѣца-та, и не слѣдъ много години, неште намирашь наслаждение въ тѣхъ. Има при все това хиляди човѣци, които не познавать други занятия. Тия човѣци сѫ останѫли въ дѣтинство; тии сѫ за прѣзиранѭ въ много отношения, и тии сѫ дълбоко нештастни. Удоволствия-та имъ ги уморявать и имъ досаждать, и като не сѫ способни за пô-полѣзни нѣшта, досада-та и скръбь-та ги гризять. Ште ти указовамь на това, постѫпенно, като гледашь и слушашь какво се върши около тебе. Тия човѣци нѣмать приятели; ония които тии наричать съ това име имъ сѫ другари въ бездѣлие-то, а въ нештастие-то ги напуштать или ги забравять. . .

Отговоръ на Виконта Д'Ортъ, управитель на Байона, камъ Карла IX, който му бѣше заповѣдалъ да се распореди за искалянiе-то на протестанти-тѣ.

Царю, обадихъ ваше-то царско повеление на вѣрни-тѣ ви поданници и на войскари-тѣ отъ гарнизонъ-тъ: намѣрихъ ги всички-тѣ добри граждане и храбри войни, нъ нито едного джелатинъ. За

тая причина тии и азъ молимъ най-покорно Ваше Величество да благоволите да употрѣбите наши-тѣ ржцѣ и животъ въ работи възможни: колкото и да сж примеждливи нии ште отдадемъ за извършвание-то имъ и послѣдня-та си капка кръвь.

Жанъ Жакъ Руссо на единъ момъкъ, който желаеше да дойде въ Монморанси за да приима отъ него уроци по нравственность-та.

Вии незнаете, господине, че пишете на единъ бѣденъ човѣкъ, прѣтоваренъ съ злоштастия и съ зàлиси, и който нѣма възможность да ви отговори, а оште пò-малко да влѣзе въ постоянни сношения съ васъ. Лъжете се ако мислите, че ште могж да ви бждж полезенъ. Пада ви се похвала за причини-тѣ, по който вии желаете това сношение съ мене; нъ по сжшти-тѣ причини, азъ не намирамь нужно прѣбивание-то ви въ Монморанси: нѣмате нужда да отивате да търсите толкова на далеко начяла-та на нравственность-та.

Влѣзте въ сръдце-то си и вии ште ги намѣрите вжтрѣ. Всичко каквото азъ бихъ ви казалъ по тоя прѣдмѣтъ, ваша-та съвѣсть би ви го казала много пò-добрѣ, стига вии да я попитате. Добродѣтель-та не е една наука, която се учи съ толкова приготовление: за да бждешь добродѣтеленъ доста е да искашь да бждешь такъвъ; ако имате потрѣбна-та воля за това, всичко е свършено: ваше-то благополучие е рѣшено.

Ако принадлежеше на мене да ви давамь съвѣтъ, първий ми съвѣтъ би билъ да се не прѣдавате на тоя вкусъ за съзерцателенъ животъ, който не е друго освѣнь една лѣность на душа-та, достоосждителна въ всяка възрасть, а особено въ ваша-та. Човѣкъ не е създаненъ да размишлява, а да работи; работливий животъ, който Богъ ни е наложилъ, услажда душа-та на човѣкъ-тъ, който испълня своя-та длъжность. Сила-та на младина-та не ви е дадена за да я погубите въ безплодни размишления.

Работете прочее, господине, въ занятие-то, въ което ви сж поставили родителе-тѣ ви и провидѣние-то; това е първо-то правило на добродѣтель-та, што искате да слѣдвате. И ако животъ-тъ ви въ Парижь при длъжность-та, която занимавате тамъ, не се посрешта до тамъ съ добродѣтель-та, то приберете се въ родний си градъ; идете живѣйте въ обятия-та на домашни-тѣ си; помагайте и служете на добри-тѣ си родителе: така наистина ште испълните задължения-та, налагани отъ добродѣтель-та.

Пò-лесно е нѣкои да прѣнася единъ тежькъ животъ въ область-та, отъ колкото да дири штастие въ Парижъ, а най-вече, когато знае, както и на васъ е извѣстно, че тамъ най-ниски-тѣ срѣдства създавать повече негодници отъ колкото бързо облагополучени людје. Недѣйте се срамувà да живѣйте както живѣе бащата ви, защото нѣма положение, което, чрѣзъ работа-та, бдение-то, невинность-та и доволство-то, да не стане сносно, когато то е наложено отъ една длъжность.

Ето, господине, съвѣти-тѣ, които струвать колкото всички-тѣ съвѣти, които бихте дошли да приемете въ Монморанси: може би тии да не сѫ по вкусъ-тъ ви, и страхъ ме е, че щте ги зарѣжете; нъ увѣренъ сьмъ, че единъ день щте се каете. Азъ желаѭ за васъ една участь, която никога да ви не застава да си напомните за тѣхъ.

Расинъ камъ синъ-тъ си.

Много сьмь благодаренъ отъ писмо-то ти, твърдѣ добръ отчетъ ми даваш за занятия-та си и за разговоръ-тъ што си ималъ съ Г-на Депрео *). Желателно е да имашь пò-често сношения съ такива людје; много щте можешь да се ползовашь, като имашь обаче прѣдъ видъ, че съ людје, като Г-на Депрео, трѣбова повече да слушашь отъ колкото да говоришь. Задоволенъ сьмь доста отъ прѣводъ-тъ ти; не могѫ обаче да узнаѭ да ли е точенъ, защтото сьмь донеслъ съ себе си само първий томъ на *Писма-та до Аттикуса,* намѣсто вторий, който мислехъ че сьмь земалъ : не знаѭ дори да не сьмь го изгубилъ, защтото бѣхъ почти увѣренъ, че е помежду други-тѣ ми книги. За пò-голѣма сигурность, ти избери въ нѣкоя отъ шесть-тѣхъ първи книги първо-то писмо, което ти хареса и го прѣведи; гледай обаче да не е така сухо като това што си прѣвелъ, въ което се говори почти само за интересъ. Има толкова хубави писма върху тогавашно-то положение на републиката-та и върху послѣдственни-тѣ дѣла, които се вършеха въ Римъ. Не бива да четешь книги, които немогѫть да ти бѫдѫть полезни за развитие-то на умъ-тъ и разсѫдъкъ-тъ. Особено те съвѣтвамь неприлично да не нападашь единъ мѫжь като Цицерона, така достоенъ за почитание-то на вѣкове-тѣ. Никакъ ти не прилича, на тая възрасть, и никому дори, да го наричашь подлецъ . . . . . Много пò-добрѣ би направилъ ако кажеше, че не е билъ така дързостенъ и без-

*) *Боало-Депрео,* френски сатирикъ, авторъ на Satires, l'Art poétique и Lutrin (1636—1711).

страшливъ като Катона. Ште ти кажж даже, че ако бѣше прочелъ въ Плутарха животъ-тъ на Цицерона, штѣше да видишь, че той е умрѣлъ като юнакъ, и вѣроятно той не би крѣскалъ като тебе, ако Г-нъ Кармелинъ му очистеше зжби-тѣ. С'Богомъ, любезно ми чедо, напомни на майка си, че трѣбова да се държи по малко вода въ стая-та ми, да не би мишки-тѣ да испоядxтъ книги-тѣ ми. Когато ми пишешь, можешь да избѣгвашь тия церемонии, *вашъ найпокоренъ слуга*. Доста хубаво познавамъ писмо-то ти, та нѣма нужда и да се подписвашь дори.

Полъ Луи Курие камъ Генералъ Додена.

Господине, височина-та на положение-то не освобождава отъ учтивость особено лица-та, които цѣнять естествено-то правдолюбие. Ваши-тѣ спрямо мене отношения не приличать вече като на началникъ, нъ като на неприятель. Като вѣрвахъ, че бѣхъ наклеветенъ, азъ ви дадохъ разяснения, съ които трѣбоваше да се задоволите. Сега виждамь вече вашия гнѣвъ, и угаждамь причини-тѣ; виждамь примки-тѣ които ми бѣхте приготвили, като ме натоварихте съ една мисия, която не бѣше край да ме не компрометира. Вии захваштате да ме наказвате; отнимате ми свобода-та, за да ви не въспира ништо да ме набѣдите прѣдъ царь-тъ, и да прѣдубѣдите публика-та противъ мене. Послѣ самъ искате да ме сждите, и въ едно и сжщо врѣме да ми бждите обвинитель и сждникъ, и ме осжждате безъ да ме оставите да се заштиштавамъ, безъ да изявите мои-тѣ клеветници, нито пакъ да покажите нѣкое доказателство за всичко, което се говори противъ мене. Вии много добрѣ знаете, колко лесно могж да уборж клевети-тѣ на ваши-тѣ ничтожни шпиони. Вии можете сполучи да ме погубите, нъ мoжа-штж и азъ да намѣрьж нѣкого, който да ме изслуша противъ воля-та ви; каквото и да се случи, не се надѣвайте, че въ мене ште намѣрите една нѣма жертва, така мирна въ тая работа, както е била и въ други.

Плиний камъ Мацера.

Твърдѣ ми е приятно като гледамь съ каква прилежность, съ каква грижа четешь списания-та на вуйка ми, и че искашь всички-тѣ да ги имашь, напълно да ги изучишь. Не ште се благодарж да ти ги забѣлѣжж само, нъ ште ти ги изброж по редъ-тъ както

сѫ били и писани: тая добавка не ште бѫде безинтересна за любители-тѣ на изяштна-та словестность.

Той бѣше командантъ на кавалерия, когато съчини въ единъ томъ *Искуство за стрѣляние отъ конь,* съчинение, въ което се забѣлѣжва и дарба и грижа. Написалъ е въ два тома *Животъ тъ на Помпониуса Секундуса,* който е билъ голѣмъ приятель на вуйка ми: съ това той е исплатилъ единъ дългъ отъ признателность на негова-та паметь. Той ни остави *двадесеть тома върху войни-тѣ на Германия,* въ които той е вмѣстилъ и войни-тѣ, што сме имали противъ народи-тѣ на тая държава. Единъ сънь го накара да прѣдприеме това съчинение. Когато служилъ въ тая провинция, прѣсжнило му се, че гледа Друсусъ Нерона, който, слѣдъ като покри цѣла Германия съ побѣди-тѣ си, загина тамъ. Тоя князь му билъ поржчалъ да извади име-то му отъ срамотна-та забрава. Имаме оште отъ него три тома, подъ заглавие *Учений Мѫжъ,* обемъ-тъ на които го принуди да ги раздѣли на шесть отдѣла. Той зима ораторъ-тъ отъ люлка-та и го осъвършенствова до най-висока-та стѫпень. Има осемь тома върху *мѫчнотии-тѣ на граматика-та,* съчинени въ послѣдни-тѣ години на Нероново-то царование, когато тиранство-то застрашаваше всякого, който се занимаваше съ пò-свободолюбиви и пò-високи съчинения; *тридесеть и единъ томъ, които да служатъ за продължение на история-та написана отъ Ауфидиусъ Басусъ;* — *тридесеть и седмь върху естественна-та история.* Това послѣдно списание, така забѣлѣжително по свой-тъ обемъ както и по своя-та научность, е почти толкова разнообразно, колкото и сама-та природа.

Ти се очудвашь, какъ единъ човѣкъ, така много занятъ, е можалъ да напише толкова томове, и да опише въ тѣхъ толкова важни прѣдмѣти. Ти ште останешь оште пò-очуденъ, като узнаешь, че нѣколко врѣме той адвокатствова; че той загина на възрасть петьдесеть и шесть години, и че неговий животъ е прѣкаранъ въ занятия и трудности, происходяшти отъ голѣми-тѣ служби и отъ благоволение-то на царю-тѣ. Нъ той имаше гениаленъ умъ, неуморима ревность, крайна прилѣжность. Той отиваше на сѣдѣнки-тѣ по праздници-тѣ на Вулкана, не за жрътви-тѣ, нъ да се занимава, штомъ се сиръкнеше добрѣ; зимно врѣме на седмий часъ, най-кжсно на осмий, често на шестий. Той спѣше нередовно, понѣкогажь задрѣмваше и се разсъняваше на работа-та си отъ горѣ.

Прѣди да съмне той отиваше у царя Веспасиана, който употрѣбяваше тоже полѣзно ношти-тѣ си; отъ тамъ отиваше на ввѣрена-та му служба. На завръштание въ кжшти, останжло-то врѣме той

употрѣбяваше въ научно занимание. Слѣдъ обѣдъ (всякога простъ и лекъ, споредъ обичаи-тѣ на стари-тѣ), ако имаше врѣме за отпочивка, лѣтемъ той лѣгаше на слънце. Четеше му се нѣкоя книга. Земаше бѣлѣжки и правеше извлѣчения: никогажь не е челъ безъ да направи извлѣчение, и често казоваше: нѣма ни една книга колкото и лоша да е, която да не съдържа по нѣщто полезно."

Слѣдъ като се оттегляше отъ слънце-то, обикновено правеше по една студена баня. Хапваше и поспиваше малко. Послѣ това, като че новъ день бѣ захванжлъ, залавяше се за работа до вечеря-та: до като траеше вѣчеря-та, новъ прочитъ, нови бѣлѣжки пжтйомъ. Напомнювамь си, че единъ день, единъ отъ приятели-тѣ му прѣкъсна читатель-тъ, който бѣше лошо произнеслъ нѣколко думи, и го накара да ги повтори. *Нъ ти го бѣше разбралъ?* Каза му вуйка ми. — *Безъ съмнѣние*, отговори приятель-тъ му. — *Защто тогава*, пое той, го карашь да повтаря! Твоето прѣкъсвание ни коствува повече отъ *десетъ реда*. Его какъ спистяваше той врѣме-то. Лѣтно врѣме той ставаше отъ трапеза-та и излизаше прѣди да мръкне; а зимѣ, на първий часъ, като да бѣше задлъженъ отъ нѣкой законъ. Всичко това ставаше всрѣдъ занятия-та и голѣмий шумъ на градъ-тъ. Когато излизаше изъ вънъ градъ-тъ, само когато се кжпеше не се занимаваше, искамъ да кажж за врѣме-то, колкото стоеше въ вода-та; защтото, когато го трияха и истриваха, той слушаше нѣкой прочитъ или диктуваше. Кога пжтуваше, като да нѣмаше други грижи, той съвършенно се прѣдаваше на научни размишления и занятия. Той носеше съ себе си книга-та си, таблети-тѣ си и водеше секретарь-тъ си, комуто даваше да му носи ржкавици-тѣ за зимно врѣме, така щтото и студено-то врѣме да му не отнима ни минута отъ работа-та му. По тая причина той никога не ходеше въ Римъ освѣнь на носилка. Помнж, че единъ день ме смъмра за дѣто сьмь се расхождалъ. *Ти можеше*, каза, той, *да употрѣбишь въ полза тия минути*: защтото, той считаше за изгубено врѣме-то, което не бѣше употрѣбено въ полезно занимание. Съ това си голѣмо трудолюбие той можѣ да довърши толкова списания, и да ми остави сто и шейсеть свитъка извлѣчения, написани съ ситни букви по страници-тѣ и по наопако-то имъ, което прави сбирка-та пò-съдържателна. Той ми бѣше казалъ, че когато билъ интендантинъ въ Испания, отъ него зависяло да продаде тая сбирка на Ларджиусъ Лициниуса за четире стотинъ хиляди сестерци;*) а тогава тя не била толкова голѣма.

---

*) 66,170 франги.

Като си помислишь колко нѣшто е прочелъ и написалъ, би ли повѣрвалъ, че той е билъ въ служба и е ималъ приятелство-то на царю-тѣ? При това, като узна колко врѣме е посветявалъ на работа, не намирашь ли, че той би могълъ оште много повече да прочете и да съчини? Заштото, отъ една страна, какви прѣпятствия не произлизать за научни-тѣ занятия отъ служби-тѣ и отъ палатъ-тъ; а отъ друга страна, какъ да се неочакваше повече нѣшто отъ такъва постоянна прилѣжность? За това немогѫ да се не смѣѭ, когато се говори за мое-то голѣмо трудолюбие, азъ който, въ сравнение съ него, остаямъ най-мързеливий човѣкъ. При все това, азъ се прѣдавамъ на работа, всичко-то врѣме што ми оставять обштественни-тѣ длъжности и тия на приятелство-то. Е добрѣ! помежду тия, които цѣлий си животъ посветявать на изяштна-та словестность, кой е тоя който, туренъ въ паралелъ, да се не черви, за дѣто така да кажѫ, е прѣкарвалъ врѣме-то си въ сънь и бездѣлие?

Ако и да нѣмахъ друго намѣрение, освѣнь да задоволѭ любопитство-то ти съ изброяваню-то на списания-та, што вуйка ми е оставилъ, азъ излѣзохъ изъ прѣдѣли-тѣ на прѣдмѣтъ-тъ си. Ласкаѭ се обаче, че тия подробности не пò-малко ште те задоволять отъ сами-тѣ списания. Тия подробности могѫть не само да те принудять да ги прочетешь, нъ оште и да те насърдчять и да ти вдѫхнѫть желание, да продражаешь авторъ-тъ имъ.

Бѫди здравъ.

Анна де Болеинъ къмъ нглийский краль Хенрика VIII, нейний мѫжъ.

Господарю, гнѣвъ-тъ на Ваше Величество и мое-то затваряние ми се виждать нѣшта толкова странни, штото не знаѭ какво да пишѫ и съ какво да се оправдавамъ. Вий пратихте да ми кажѫть, че сте мой неприятель отъ много врѣме и, че за да придобиѭ изново милость-та ви, трѣбова да припознаѭ нѣкаква си истина. Едвамъ се научихъ това и разбрахъ намѣрение-то ви. Нъ ако, както казвате, съ исповѣдание-то на една истина могѫ да спечелѭ освобождение-то си, то азъ ште испълня заповѣдь-та ви отъ всичко-то си сръдце, и съ съвършенно покорство. Нека Ваше Величество да не помислява, че бѣдна-та ви жена ште бѫде нѣкога докарана въ нужда да се признае въ една погрѣшка, за която нито ѝ е хрумвало на умъ-тъ. Никога царь не е ималъ жена, пò-вѣрна на своитѣ длъжности, жена испълнена съ повече сърдечна привязанность,

отъ тая, която намѣрихте въ лице-то на Анна де Болеинъ, която могла би да се задоволи съ това име и съ това положение, ако бѣше угодно Богу и на Ваше Величества да я оставите въ него. Нъ и срѣдъ царско-то възвишение на което ме поставихте, азъ никога не се забравихъ до тамъ щото да не се бож вече отъ нѣкакво нещастие подобно на днешно-то. Понеже възвишение-то ми нѣмаше друга пó-здрава основа, отъ прѣходящтий вкусъ, който сдобихте камъ мене, азъ не се съмнявахъ, че най-малко-то развалянѭ въ чърти-тѣ ми ще ви направи да се обърнете камъ нѣкой другъ прѣдмѣтъ.

Вии ме истеглихте отъ единъ доленъ разредъ за да ме повдигните до царска честь и до свѣтло-то положение да стана ваша другарка. Това величие бѣше много пó-високо отъ достойнства-та ми и отъ права-та ми. Нъ, като ме удостоихте съ таква почесть, не оставяйте, великий царю, щото едно несправедливо постоянство, или пакъ лоши-тѣ съвѣти на мои-тѣ врагове, да ме лишжть отъ царска-та ви милость. Недозволявайте щото едно пятно толкова черно и грозно, като това, че ви сьмь била ужь невѣрна, да замрачи име-то на жена ви и млада-та княгиня дъщеря ви.

Заповѣдайте, прочее, царю мой, да испитатъ работа-та ми, съ правосждие и безъ да допущагъ заклети-тѣ ми неприятели да ми бждтъ въ сжщто-то врѣме обвинители и сждници. Заповѣдайте дори сждба-та ми да стане публична: моя-та съпружка вѣрность не се бои отъ запятнявание. Ще видите невинность-та ми оправдана, подозрѣния-та ви исчезнжли, душа-та ви успокоена, и клевета-та поразена; или пакъ мое-то прѣстжпление ще излѣзе на явѣ прѣдъ всичкий свѣтъ. Така, каквото и да бжде угодно Богу или Вамъ да сторите, Ваше Величество може да се огради отъ общтествено-то осжждание, и мое-то прѣстжпление като се докаже по сждебенъ начинъ, вии ще бждите свободни и прѣдъ Бога и прѣдъ човѣцитѣ, не само да ме накажите, като невѣрна супруга, нъ още да послѣдвате наклонность-та си камъ онова лице, *) което е причина да достигнж въ злополучие-то, въ което сьмь и което можахъ да ви назовж още отдавна, защтото Ваше Величество знае какви бѣха мои-тѣ съмнения въ това отношение.

Най-послѣ, ако вии сте рѣшили да ме погубите и чрѣзъ моя-та смърть, дѣло на една гнусна клевета, да станете господарь на щастие-то, което желаете, азъ молж Бога да ви прости това

*) Това лице бѣше Анна Сеймуръ. Анна Болеинъ, английска царица отъ 1533, биде обвинена въ съпружеска невѣрность и обезглавена по заповѣдь на краля Хенриха VIII, мжжь-тъ ѝ, 19 май, 1536 г.

велико злодѣяние, така сѫщо — и на мои-тѣ неприятели, които сѫ орѫдия на злодѣяние-то, и въ день-ть, въ който вии и азъ застанемъ прѣдъ прѣстолъ-тъ му, дѣто моя-та невинность, вопрѣки всичко, ште излѣзе на видѣло, да ви не иска строга смѣтка за жестоко-то ви и недостойно обнасяню камъ мене.

Послѣдне-то и само-то нѣшто, което просѫ отъ васъ е, штото възъ мене само да падне всичка-та тежина на гнѣвъ-тъ ви и тия бѣдни и невинни велможи, задържани както ми се казва, въ тѣсна тъмница, по моя причина, да не прѣтърпявать ништо. Ако нѣкога и азъ ви съмь угодила, ако нѣкога и име-то на Анна де Болейнъ ви е било приятно на уши-тѣ, не ми отхвърляйте молба-та и азъ нѣма да ви безпокоѭ вече за каквото и да бѫде: напротивъ, азъ винѫги ште отправштамь камъ Бога топли-тѣ си молитви за да ви има подъ заштита-та си и да ви управя въ всички-тѣ ви дѣла.

Отъ тѫжна-та ми тъмница въ кула-та, 16 май.

Ваша най-вѣрна и най-покорна жена

Анна де Болейнъ

Волтеръ камъ Милорда Харви, велможа английский.

Поздравлявамь народъ-тъ ви, Милорде, за прѣвзиманю-то Порто-Белло, и за нова-та ви длъжность министръ на правосѫдие-то. Ето ви настаненъ вече въ Англия; това е за мене една причина да пѫтувамь оште изъ нея. Недѣйте сѫди, моля ви, моя опитъ върху вѣкъ-тъ на Лудовика XIV, по двѣ-тѣ глави, напечатани въ Холандия съ толкова многочислени погрѣшки, штото правять трудъ-тъ ми неразумѣваемъ; най-паче, недѣйте се сърди за дѣто нарѣкохъ послѣдний вѣкъ, вѣкъ на Лудовика XIV. Добрѣ знаѭ, че Лудовикъ XIV нѣма честь-та да бѫде благодѣтель на единъ Байлъ, на единъ Нютонъ, на единъ Халлей, на единъ Аддисонъ, на единъ Драйзенъ; нъ въ вѣкъ-тъ, што наричать вѣкъ на Лева X, папа Левъ X направи ли всичко? Нѣмаше ли и други владѣтели, които спомогнаха за опитомявание-то и просвѣштение-то на човѣческий родъ. Нъ име-то на Лева X прѣодолѣ, заштото той най-много насърдчаше искуства-та. А кой други царь, отъ Лудовика XIV, принесе въ това отношение пò-много полза на човѣчество-то? Кой царь распръсна повече благодѣяние, заяви повече вкусъ камъ хубаво-то и се отличи съ пò-хубави учреждения? Той не направи всичко, каквото можеше да направи, заштото и той бѣше човѣкъ; нъ той направи повече отъ всякий дру-

гий защтото бѣше голѣмъ човѣкъ; най-голѣмо-то ми основание да го турямь пò-горѣ отъ други-тѣ е, че при познати-тѣ погрѣшки, той има пò-голѣма слава отъ всички-тѣ си съврѣменници; то е, че при всичко, че той лиши Франция отъ единъ милионъ людие, нѣщто което всички-тѣ се заинтересовани да го извадатъ на показъ, пакъ цѣла Европа го почита и го поставя на редъ съ най-велики-тѣ и най-добри-тѣ самодръжци.

Покажѣте ми, Милорде, нѣкой владѣтель, който да е привлѣклъ при себе си повече способни чужденци и да е насърдчвалъ така много достойнства-та у свои-тѣ поданници. Шестдесеть учени европейци приеха въ едно врѣме награди отъ него, очудени отъ дѣ ги познава.

„Макаръ, че царь-тъ не е вашь господарь, пишеше имъ Колберъ, той иска да бѫде вашь благодѣтель; той ме натовари да ви испрата приложена-та мѣнителница, като залогъ на свое-то уважение.“ Единъ Чехъ, единъ Данець приеха такъви писма, датирани отъ Версайлъ; Гюйлемини си съгради кѫща въ Флоренция отъ подаръци-тѣ на Лудовика XIV и на чело-то ѝ тури име-то на царь-тъ; а вии не искате да бѫде той на чело-то на вѣкъ-тъ, за който е дума-та.

Това, което той направи въ царство-то си, трѣбова да служи за вѣченъ примѣръ. Той прѣдаде възпитание-то на внукъ-тъ си на най-краснорѣчиви-тѣ и на най-учени-тѣ людие на Европа. Той се потруди да настани три-тѣ дѣца на Пиеръ Корнейля, двѣ-тѣ въ войската, друго-то въ духовно звание — въ черкова-та. Той разбуди едвамъ родившийся талантъ у Расина чрѣзъ единъ подаръкъ немаловаженъ за единъ момъкъ непознатъ и безъ състояние. И когато тоя гений се осъвършенствова, той се обогати. Нъ не бѣше само това: Расинъ спечели благоволение-то и, по нѣкогажь, фамилиарность-та на единъ господарь, на когото самий погледъ бѣше едно благодѣяние; той участвовà, на 1688 и 1689 год. въ тия пѫтешествия до Марли, за които толкова лакомяха дворяни-тѣ; той лежà въ стая-та на царь-тъ, додѣто бѣше боленъ и му четеше ония образци отъ краснорѣчие и поезия, които украсиха това хубаво царованю.

Лудовикъ XIV мислеше за всичко. Той закриляше академии-тѣ и отличаваше ония, които блещтяха съ нѣщто. Той не обсипваше съ милости само нѣкои достойни лица, а пакъ исключваше други, както правятъ толкова владѣтели, които благоприятствоватъ на онова, което е харно, и което имъ угажда: физика-та и наука-та за дрѣвность-та привлѣкоха внимание-то му. То не намалѣ дори и прѣзъ войни-тѣ, които имà съ Европа; защтото, когато съзиждаше

триста крѣпости, когато вдигаше въ походъ четирестотинъ хиляди души солдати, въ сжщо-то врѣме заповѣдаше да се издигне обсерватория-та и да се тегли меридианъ отъ единий край на царство-то до другий, единствено нѣщо въ свѣтъ-тъ. Той заповѣдаше да напечататъ въ дворецъ-тъ му прѣводъ-тъ на пò-добри-тѣ грѣцки и латински писатели; той проводи геометри и физици въ дъно-то на Африка и Америка, за да търсатъ нови познания. Помислете си, Милорде, че безъ пжтуванье-то и опити-тѣ на ония, които той прати въ Кайена на 1672, и безъ измѣрвание-то на Г. Пикарда, никога Нютонъ не би извършилъ свои-тѣ открития върху привлекателната-та сила. Погледнете Кассини и Хуйгенса, които и двама-та оставятъ отечество-то си за да додатъ въ Франция да се радватъ на уважение-то и милости-тѣ на Лудовика XIV.

А мислите ли, че и сами-тѣ англичани не сж му задължени? Кажѣте ми, моля ви, въ кой дворъ Карлъ II почерпа толкова истънченость и вкусъ? Даровити-тѣ писатели на Лудовика XIV не бѣха ли ваши образци? Не отъ тѣхъ ли ваший мждрий Аддисонъ, който отъ всички английци имаше най-вѣрний вкусъ, извличà често изрядни-тѣ си критики? Епископъ Брюне исповѣда, че изящний вкусъ придобитъ въ Франция отъ царедворци-тѣ на Карла II, прѣобрази и само-то богослужение у васъ, при всичка-та разность на вѣроисповѣдания-та ни. Така е всесилно влияние-то на добрий вкусъ. Кажѣте ми дали наши-тѣ тогавашни добри съчинения не бѣха употрѣбени за въспитание-то на всички-тѣ князове въ Европа? Въ кой германски дворъ нѣмаше французский театръ? Кой народъ не подражаваше тогава французски-тѣ моди?

Вии ми показвате примѣръ-тъ на царь Петра Великий, който възроди искуства-та въ земя-та си и създаде единъ новъ народъ. Казвате ми, обаче, че неговий вѣкъ нещге бжде нареченъ въ Европа вѣкъ на царь Петра, и по това заключавате, че и азъ не твѣбова да наричамь минжлий вѣкъ, вѣкъ на Лудовика XIV. Чини ми се, че разлика-та е осязаема: царь Петръ се изучи у други-тѣ народи и внесе тѣхни-тѣ искуства въ царство-то си; нъ Лудовикъ XIV просвѣти народи-тѣ; всичко, дори и погрѣшки тѣ му, имъ биде полезно. Протестанти-тѣ, които оставиха държава-та му, донесоха и у васъ една промишленность, която обогатяваше Франция. За нищо ли не смѣтате толковато фабрики за свила и стъкла? Тия послѣдни-тѣ най-паче, бѣха осъвършенствовани у васъ отъ наши-тѣ изселенци, и нии изгубихме онова, което вии придобихте.

На край, французский езикъ стана почти всемиренъ езикъ. Кому се длъжи това? Бѣше ли той така распространенъ при Хен-

10*

риха IV? Безъ съмнѣние, нѣ; тогава бѣха извѣстни испанский и италианский езици. А такъво промѣнение извършиха наши-тѣ прѣвъсходни писатели. А кой покровителствовà, употрѣби, насърдчи тия прѣвъсходни писатели? Г. Колберъ, ште ми кажѣте: припознавамь и дори искамь штото и министръ-тъ да сподѣля слава-та на господарь-тъ. Нъ какво би направилъ единъ Колберъ подъ единъ другъ господарь, подъ ваший царь Велхелма, който ништо не обичаше, подъ испанский царь Карла II, или подъ другъ господарь?

Ште отречете ли, Милорде, че Лудовикъ XIV прѣобрази иногостранно вкусъ-тъ въ дворъ-тъ си? Той избра за свой музикантъ Люлли, а отне първенство-то отъ Камбера, заштото Камберъ бѣше единъ посрѣдственъ човѣкъ. Пакъ Люлли бѣше единъ човѣкъ съ талантъ. Той знаеше да отличава умъ-тъ отъ гения-тъ; той даваше на Кинò прѣдмѣти за опери-тѣ му; той ръководеше рисувания-та на Лебрюна; той подържаше Боало, Расина и Молиера противъ неприятели-тѣ имъ; той насърдчваше полезни-тѣ хждожества и изяштни-тѣ искуства, и винаги съ знание на работа-та; той заимаше пари на Ванъ Робеса за да основе свои-тѣ манифактури; той отпушташе милиони на индийска-та компания, устроена отъ него; даваше пенсии на учени и на храбри офицери. Не само станаха голѣми работи въ негово-то царование, нъ той самъ ги правеше. Позволете прочее, Милорде, да се потрудж, да вдигна за слава-та му единъ паметникъ, който азъ посвештавамь оште повече на полза-та на човѣчество-то.

Беранже камъ свои-тѣ избиратели.

Любезни сънотечественици, наистина ли искате да направите отъ мене единъ законодатель? Много врѣме се съмнѣвахъ. Надѣвахъ се, че първи-тѣ, които сж имали тая мисль, ште се откажать отъ нея, отъ милость камъ единъ старецъ, който до днесь е стоялъ отстраненъ отъ публични-тѣ длъжности, за които, за да може да се покаже достоенъ, ште му трѣбова всичко да учи, на ония години, когато ништо не може да се научи.

Приятели ми казовать, че да се откаже човѣкъ отъ такъва служба, ште бжде голѣма погрѣшка. Азъ пакъ вѣрвамь противното. Нъ, ако дѣйствително, това е погрѣшка, то прѣдпазете ме отъ нея, както бихъ желалъ и азъ да ви прѣдпазж отъ всички-тѣ ваши погрѣшки. За да ви не лъже голѣма-та ми популярность въ граж-

дански-тѣ ми способности, както не ме заблуждава и въ способности-тѣ ми като поетъ, то моля ви, послушайте ме.

Мои-тѣ шестдесеть и осмь години, покварено-то ми здравие, слисаний ми умъ, характеръ-тъ ми, разглѣзенъ отъ дълга самостоятелность, скѫпо искупена, ме правять неспособенъ за много почетна-та роль, што искате да ми наложите. Не угадихте ли това, мили съотечественици? Азъ не могѫ да живѣѭ и да мислѭ освѣнь въ остранено мѣсто. Да, на това длъжѫ малко-то здравъ разумъ, за което по нѣкогажь ме похвалявать. Всрѣдъ шумове и вълнения, азъ не сьмь вече азъ; и най-сигурно-то, за да се смути бѣдний ми умъ, изъ който може да е излѣзлъ повече отъ единъ полезенъ съвѣтъ, то е да ме турите да сѣдна въ едно Народно Събрание. Тамъ, смаянъ и нѣмъ, ште бѫда смазанъ отъ ония, които ште се борять отъ трибуна-та, на която не сьмь достоенъ да се кача. Да прѣдлагамь, да говорѫ, дори и да четѫ не могѫ въ публика; а за мене публика-та започева тамъ дѣто има повече отъ десеть души. Една случка въ животъ-тъ ми, злѣ истълкувана отъ мнозина, дава ви нуждно-то за това доказателство.

Едно мѣсто въ французска-та академия, това знаменито общество, едничко въ свѣтъ-тъ, е безъ съмнѣние най-хубаво-то възнаграждение, което може пламенно да желае единъ писатель. Е, добрѣ, тая почеть, постояно сьмь се отказвалъ да я диря, заштото знаѭ, че мои-тѣ характеристически навици не ште да се съгласять съ обичаи-тѣ на това общество, обичаи, които ни най-малко не сѫ така неограничени като обичаи-тѣ на едно законодателно събрание.

Любезни съотечественици, отъ 1815 година сьмь билъ единъ отъ отзиви-тѣ на ваши-тѣ теглила и на ваши-тѣ надежди. Вии често сте ме наричали вашь утѣшитель: не ставайте непризнателни.

Съ отдаванѥ-то ми голѣма важность, вии ште отнемите тежесть-та на мои-тѣ съвѣти, която имъ дава исключително-то мое положение. Въ политически-тѣ борби, бойно-то поле се покрива съ мрътви и ранени. Безъ да гледамь на знаме-то, като истински французски солдатинъ, азъ всякога сьмь помагалъ въ погребаванѥ-то на едни-тѣ и въ лѣчение-то на други-тѣ. Ако бѫдѫ принуденъ да зема дѣятелно участие въ тия борби, подозрителенъ ште стана на сѫшти-тѣ ония, на които ште подавамь братска рѫка.

Не ме изваждайте прочее отъ самотия-та, въ която, прибранъ въ себе си, ви сьмь се показалъ, че имамь дарба-та на пророкъ. Азъ не сьмь отъ ония, които имѫть нужда да викать по улици-тѣ: „азъ сьмь патриотъ! (по насъ има много такъви патриоти), азъ сьмь

републиканецъ!“ Нъ, ште ми каже нѣкой, трѣбова да се прѣдадете на това. Ахъ, драги съотечественици, не забравайте колко слабости, колко честолюбия се крижть подъ тая дума прѣданность. Истинска-та и полезна прѣданность е тая, която ни учи да прѣдприемаме това, за което сме достойни. Колкото за егоизмъ, ако ме обвиняватъ въ такъво нѣшто, ште оставя да отговаря цѣлий ми животъ.

Да дойдемъ сега на мисли-тѣ, които сьмь можалъ да си съставж въ мой-тъ отстраненъ животъ, за да водимъ камъ добро демократическо-то дѣло, което Богъ налага на Франция, въ полза на други-тѣ народи, нейни любезни братия. Не ште ли имамь азъ всякога доста приятели въ наши-тѣ събрания, за да могжть тия мисли да се развиjжть? Мой-тъ гласъ би ги компромитиралъ; тия приятели ште ги направять да се цѣнять. Нужни сж млади умове, млади сръдца, за да се побѣджть всички-тѣ прѣпятствия, които, добро-то што искаме да направимъ, ште посрешта оште. Нѣкои отъ тия сръдца не ште ли ми бждять отворени?

Прочее, азъ настоятелно ви молж, любезни съотечественици, оставете ме въ моя-та самотия. Билъ сьмь пророкъ, казвате вии. Е добрѣ, на пророкъ-тъ пустиня-та! Петръ Пустиникъ-тъ бѣше най-лошийй водитель на кръстоносци-тѣ, на които той така дързостно бѣше проповѣдвалъ, при всичко че е ималъ за другарь юнакъ-тъ Готие *голакъ-тъ*, както казваха богати-тѣ по онова врѣме.

Послѣ, не е ли разумно, въ една епоха, когато толкова люде се мислять достойни за всичко, нѣкои пакъ да даватъ примѣръ, че не сж за ништо? Естество-то ме е създало за тоя видъ полезность, която отъ никого се не завижда.

На конецъ, мили съотечественици, нека възторгъ-тъ на побѣда-та да ви не заблуждава. Може да имате оште нужда отъ нѣкого, който да възбужда ваша-та бодрость и да въодушевлява надежди-тѣ ви. Ште вя бжде жално тогава, че сте задушили въ почести малко-то гласъ што ми остая. Оставете ме прочее, да си умрж както сьмь и живѣлъ, и не прѣобразявайте въ безполезенъ законодатель вашийй приятель, добрийй и старъ пѣснопоецъ.

Вашь отъ сръдце, мили съотечественици.

Хрiстофоръ Колумбъ камъ испанский царь

отъ Ямайка, 1503

Ваше Величество, отъ Диего Мендеса, и отъ тия писма, които му прѣдавамь, Ваше Величество ште се научи какви богати руд-

мици открихъ въ Верагуа, и какъ прѣдполагахъ да оставѭ брата си при рѣка Берлинъ, ако не бѣха ме въспрѣли божя-та воля и най-голѣми-тѣ злочестини. Доволно е, впрочемъ, штото Ваше Величество и негови-тѣ наслѣдници да приберѫтъ слава-та и ползи-тѣ отъ всичко това, откритие-то да се довърши, и другъ нѣкой пò-честитъ отъ Колумба да продължи начената-то дѣло. Ако Богу бѫде угодно штото Мендесъ да пристигне живо и здраво въ Испания, той ште расkаже на царица-та, моя-та господарка, както и на Ваше Величество, че сме открили не една крѣпость или единъ замъкъ, нъ цѣлъ единъ свѣтъ отъ поданници, отъ земи и отъ богатства, пò-голѣмъ отъ колкото може да си го прѣдстави най-обширно-то въображение, или да желае най-голѣмий скѫперникъ.

Нъ никой ноште да може да ви расkаже душевни-тѣ и тѣлесни мѫки и страдания, които теглѭ, нито да ви опише бѣдность-та на сина ми, на брата ми и на приятели-тѣ ми, и опасности-тѣ, които висѧтъ надъ глави-тѣ имъ. Става повече отъ десеть мѣсеца, какъ живѣемъ подъ отворено небо по палуби-тѣ на нѣколко кораба, които сѫ ударили на пѣсъкъ въ пристаниште-то. Ония отъ мои-тѣ екипажи, които сѫ останѫли здрави, побуниха се противъ мене подъ Перрасъ Севиаский; а мои-тѣ приятели, които ми останаха вѣрни, едни-тѣ сѫ болни, други-тѣ на мренѭ. Нии унищтожихме провизии-тѣ на Индияни-тѣ, и тии ни напуштатъ, и нии ште умремъ навѣрно отъ гладъ. При злочестини-тѣ ми се прибавиха разни обстоятелства, които оште повече ги увеличяватъ, като че и Богъ, недоволенъ отъ мене, подпомага зависть-та на Испания, и иска да ме накаже за похвални-тѣ ми прѣдприятия и заслуги, като да сьмь извършилъ злодѣяния. О небеса! и вии, светци, които обитавате въ тѣхъ, направете штото царь Донъ Фердинандъ и моя-та славна господарка Дона Изабелла да узнаѭтъ, че усърдие-то, съ което служяхъ на интереси-тѣ имъ ме направи най-злочестий между живи-тѣ, заштото невѣрвамь, че може човѣкъ да тегли, като мене, и да живѣе. Прѣдвиждамь съ ужасъ съсипванѭ-то си и съсипванѭ-то на всички тия злочести и доблестни люде, които ште загинатъ отъ любовь камъ мене. Уви! правда-та и състрадание-то сѫ се оттеглили въ небеса-та; и днесь се чете за злодѣяние да направишь на човѣци-тѣ много добрини или да имъ обѣштаешь много. Животъ-тъ е за мене единъ товаръ, и страхъ ме е, че тштеславни-тѣ титли на всегдашенъ вице-краль и на адмиралъ сѫ станѫли причина да ме намрази испанский народъ.

Всяки човѣкъ би се изсмѣлъ отъ негодувание ако, да видеше какви средства се употрѣбляватъ за да погубатъ единъ животъ,

чийто минути сѫ прѣброени на земя-та; защтото азъ съмь старъ, и надежда-та ме мѫчи страшно; азъ линѣѭ отъ день на день, почти на мреню съмь отъ това зло и отъ много други, оставенъ помеждy диваци, безъ храна, безъ цѣрове, безъ попове, безъ утѣшение, и людие-тѣ ми възбунтовани, и синъ ми и всички-тѣ ми приятели болни, умираюшти, изнурени. Индияни-тѣ ни напуснаха, а управитель-тъ на Сан-Доминго испрати човѣци повече за да видять дали съмь умрѣлъ, или да ме закопаѭть живъ, отъ колкото да ни помогнѫть; защтото тии нито ни говориха, нито ни дадоха писма, нито искаха да приемать отъ насъ; отъ което заключавамь, че офицери-тѣ на Ваше Величество имѫть намѣрение да ме направять тука да свърша пѫтувания-та си и тука да умрѫ.

О майко Христова, която състрадавашь на злочести-тѣ и на притѣснени-тѣ, защто Сенеллъ Бовадилла не ме уби, когато обра мене и брата ми и ни зе злато-то, което съ такъва мѫка бѣхме спечелили, и ни испрати въ Испания, оковани въ вериги, безъ сѫдъ, безъ прѣстѫпление, безъ сѣнка отъ злодѣяние? Тия вериги, уви! сѫ днесь единствено-то ми иманю, и штe ме закопаѭть съ тѣхъ, ако бѫдѫ честитъ да имамь гробъ: защтото азъ искамъ штото споменьтъ на едно дѣло толкова трагическо и неправедно да умре съ мене, и, за честь-та на испанско-то име, да се забрави за всякога. Ако бѣше така, о дѣво Марио! Абаидо нѣмаше да ни остави цѣли десеть мѣсеца изложени всяка минута да загинемъ отъ злина, толкова голѣма, колкото злочестини-тѣ ни. Ахъ! дано тоя новъ позоръ не оскверни кастилянско-то име! и дано бѫдѫшти-тѣ вѣкове да не знаѭть, че е имало людие до тамъ зли, штото да помислять, че правать услуга на Фердинанда, като погубвать злочестий Колумба, не за негови-тѣ прѣстѫпления, нъ защтото е открилъ и далъ на Испания единъ новъ свѣтъ!

Ти, о Боже, ме вдѫхнови и заведе въ тоя новъ свѣтъ! Ти понѣ покажи състрадание камъ мене: нека цѣла-та земя, нека всичко въ вселенна-та, което обича правда-та и човѣчество-то, плаче надъ мене. И вии, ангели небесни, които знаете моя-та невинность, простете на тоя вѣкъ, който има такъво завистливо и кораво сърдце, штото не иска да ме пожали. Навѣрно тия, които штe се родѫть, штe плачать единъ день, когато имъ кажать, че Колумбъ, съ свое-то собствено богатство, на свои разноски и безъ да иска ништо отъ държавно-то съкровиште, съ опасность на животъ-тъ свой и братовий си, въ двайсеть години и въ четире пѫтувания, направи на Испания такъви голѣми услуги, каквито никой не е направилъ до сега на господарь-тъ си или на страна-та си; и, при все това, безъ да го

обвиняват въ никакво злодѣяние, сѫ го оставили бѣденъ и окаянъ, слѣдъ като му взеха всичко, освѣнь вериги-тѣ му; така штото, тоя, който бѣше далъ на Испания единъ новъ свѣтъ, неможѣ да намѣри нито въ новий свѣтъ, нито въ старий, една колиба за бѣдна-та си челядь и за себе си.

Нъ, ако е писано, сѫдба-та да ме прислѣдва оште, недоволна отъ това, което сьмь направилъ, като че откриванье-то на тоя новъ свѣтъ ште бѫде гибелно за старий свѣтъ; ако ѝ е угодно, за наказание, да тури край, тука, на злочестий ми животъ, то, ангели небесни, които помагате на невинни-тѣ и на притѣснени-тѣ, направете штото това ми писмо да стигне до славна-та ми господарка; тя знае, колко сьмь страдалъ, за слава-та ѝ, тя е справедлива и милостива и неште остави да страдаѭть повече врѣме братъ-тъ и дѣца-та на единъ човѣкъ, който е далъ на Испания безчетни богатства, непознати държави и царства, и да се лишавать отъ хлѣбъ или да живѣѭть отъ милостиня. Тя ште види, ако е жива, че непризнателность-та и жестокосърдие-то ште навлѣчѫть надъ Испания божий гнѣвъ. Богатства-та, които открихъ, ште призовять цѣлий човѣческий родъ на грабежь, и ште ми дадѫть отмьстители; и народъ-тъ ште страдае може би единъ день за прѣстѫпление-то, което вършать днесь зли, непризнателни и завистливи людие.

ИСТОРИЯ

Влияние-то на физически-тѣ закони върху устройство-то на обштества-та и характеръ-тъ на отдѣлни лица.

(Изъ „История-та на цивилизация-та въ Англия")

(отъ Бокля [1])

Ако разгледаме, какви физически дѣятели имѫть най-силно влияние на човѣческий родъ, то ште видимъ, че можемъ да ги раздѣ-

[1]) *Хенрихъ Бокль* (1810+1862) е единъ отъ най-учени-тѣ и велики списатели, съ които може да се гордѣе Англия и човѣчество-то. Той е авторъ на знаменита-та и придобивша всемирна извѣстность *„История на*

лимъ на четире разреда; а именно: климатъ, храна, почва и общъ видъ на природа-та; подъ послѣдний разредъ, азъ разумѣвамъ тия явления, които, ако и да се прѣдставять почти исключително на зрѣние-то, нъ, посрѣдствомъ това и други-тѣ чувства, съдѣйствовать за сближение-то на понятия-та и съ това пораждать въ различни-тѣ страни и народи различенъ образъ на мисли-тѣ. Камъ единъ отъ тия четире разреда могѫть да се отнесѫть всички-тѣ явления на вънкашний миръ, които сѫ имали постояно влияние на човѣкъ-тъ; нъ послѣдний разредъ, той, който азъ наричамъ общъ видъ на природа-та, дѣйствова почти исключително, като възбужда въображение-то на човѣкъ-тъ и му внушава ония безчисленни суевѣрия, които сѫ голѣма прѣчка за успѣхъ-тъ на човѣчески-тѣ знания. Така като въ дѣтинство-то на народи-тѣ, власть-та на суевѣрия-та бива неограничена, то наблюдение-то е показало, че различни-тѣ видове на природа-та сѫ породили съотвѣтствуюшти различия въ характери-тѣ на народи-тѣ и сѫ придали на религии-тѣ такъви особености, които, при извѣстни обстоятелства, е невъзможно да се изгладать. Други-тѣ три дѣятели, а именно: климатъ-тъ, храна-та и почва-та, не сѫ имали, до колкото ни е извѣстно, толкова непосредствено влияние, нъ сѫ се отразили съ най-важни послѣдствия въ общто-то устройство на общества-та и сѫ породили тия голѣми и очевидни различия между народи-тѣ, които обясняваме често чрѣзъ първобразната-та разлика между племена-та, на които се дѣли човѣческий родъ. Нъ тая първообразна разлика между племена-та е чисто прѣдположение, а напротивъ различия-та, които произлизать отъ разлика-та на климатъ-тъ, храна-та и почва-та, може удовлетворително да се обяснять; съ обяснение-то имъ се отстранявать много мѫчнотии, които затрудняватъ и до сега изучвание-то на история-та. Заради това, прѣди всичко азъ мисля да разгледамъ закони-тѣ на тия три главни дѣятели, до толкова до колкото тии се намирать въ свръски съ човѣкъ-тъ, въ обштествений му животъ. Като изслѣдвамъ дѣйствия-та на тия закони, съ всичка-та точность, каквато е възможна при

цивилизация-та въ Англия" прѣкѫсната оште въ само-то си начяло, по причина на ранна-та смърть на Бокля въ Дамаскъ, докарана отъ голѣми умствени занимания. Тоя Боклевъ трудъ е смѣлъ, колосаленъ опитъ да постави история-та на основи-тѣ приети въ естествознание-то, да найде и утвърдя закони-тѣ на нравственний миръ съ помошть-та на история-та, както се нахождать и утвърдявать закони-тѣ на физический миръ съ помошть-та на естественни-тѣ науки. Грамадно-то значение на книга-та на тоя великъ списатель, ште се оцѣни напълно, когато се яви послѣдователь на велики-тѣ му идеи, който би обладавалъ такива дълбоки познания и такива дарования, каквито Боклъ.

настоящте-то състояние на естествознание-то; азъ ште прѣмина камъ разглеждание-то на послѣдний дѣятель, а именно обштий видъ на природа-та и ште се постарая да докажа най-важни-тѣ различия, които той е породилъ въ различни страни.

И така, да захванемъ отъ климатъ-тъ, храна-та и почва-та. Очевидно е, че тия три сили много зависять една отъ друга, сир. сжштествова много тѣсна свръска между климатъ-тъ на една страна и храна-та, която расте въ тая страна; храна-та пакъ зависи отъ почва-та, която я производжда, а така сжшто отъ повишение-то или понижение-то на мѣстность-та, състояние-то на атмосфера-та, съ една дума отъ всички тия условия, които въ най-обширенъ смисль наричаме съ едно обшто име: физическа география.

Когато сжштествова такъва тѣсна свръска между тия физически дѣятели, струва ми се, че трѣбова да ги разгледаме не отдѣлно, а по резултати-тѣ на тѣхно-то съвокупно дѣйствие. По тоя начинъ, изведнжжь ште разберемъ напълно всичкий въпросъ, ште избѣгнемъ погрѣшки-тѣ, които могжть да произлѣзать отъ искуствено-то подраздѣление на явления-та, които сами по себе си, сж нераздѣлни, и ште можемъ пò-ясно да видимъ, колко е силно, оште въ дѣтинство-то на обштества-та, влияние-то на природни-тѣ сили върху сждба-та на човѣкъ-тъ.

Отъ всички-тѣ послѣдствия, които произлизать за единъ народъ отъ климатъ-тъ, храна-та и почва-та, най-първо-то, и, въ много отношения, най-важно-то е натрупванье-то на богатства. Макаръ и знание-то да спомага за уголѣмяванье-то на богатство-то, нъ достовѣрно е, че при раждание-то на обштества-та първо трѣбова да се добие богатство, а послѣ знание. До това врѣме, додѣто е човѣкъ принуденъ да търси това, което е нуждно за сжштествование-то му, той не може да има ни врѣме, ни желание да се занимава съ пò-високи прѣдмѣти; неможе да се създаде наука; възможенъ е само опитъ за спистяванье на трудъ-тъ, съ помошть-та на груби-тѣ и несъвършенни ордия, които е въ състояние да измисли и най-невѣжественний народъ.

При такъво състояние на обштество-то, първа-та важна стжпка камъ напрѣдъкъ-тъ е натрупванье-то на богатство, заштото безъ богатство неможе да има свободно врѣме, а безъ свободно врѣме неможе да има наука. Ако това, което потрѣбява единъ народъ, е всякога равно на това, което производжда, то неште има остатъци, неште се натрупва капиталъ-тъ, и слѣдователно не ште да има средства за сжштествование-то на незаняти-тѣ класове. Нъ ако се производжда повече отъ колкото се потрѣбява, то тогава се образова

остатъкъ, който по извѣстни закони, самъ по себе расте и образова фондъ, на смѣтка на който, рано или кѫсно се издържать ония, които не произвождать сами потрѣбни-тѣ за сѫштествование-то имъ богатство. Тогава само става възможно сѫштествование-то на класове, които да се занимавать съ умствени трудове, заштото има натрупано богатство, съ помошть-та на което люде-тѣ могѫть да се ползовать отъ онова, което не сѫ произвели и да се захванать за такъви занятия, за които не сѫ имали врѣме пò-напрѣдъ, когато сѫ мислили какъ да искарать прѣхрана-та си.

Ето зашто, натрупване-то на богатство трѣбова да е първо-то отъ голѣми-тѣ обштествени усъвършенствования, заштото безъ него неможе да има ни желание, ни врѣме за придобиване на знание-то, отъ което, както ште докажѫ пò-послѣ, зависи успѣхъ-тъ на цивилизация-та. Очевидно е, че въ единъ съвършено невѣжественъ народъ, бързо-то придобиване на богатство зависи единствено отъ физически-тѣ особености на страна-та. Пò-послѣ, слѣдъ като начене вече да се капитализира богатство-то, захваштать да дѣйствовать и други причини, нъ до това врѣме напрѣдъкъ-тъ зависи само отъ двѣ обстоятелства: първо, отъ енергия-та и правилний трудъ, и второ, отъ штедро-то възнаграждение на трудъ-тъ. И двѣ-тѣ тия обстоятелства зависять отъ физически-тѣ условия на страна-та. Възнаграждение-то на трудъ-тъ зависи отъ плодородие-то на почва-та, което отъ своя страна зависи, отчясти отъ химический съставъ на почва-та, отчясти отъ стѫпень-та поение-то ѝ отъ рѣки или други естествени причини, и отчясти отъ топлина-та и влажность-та на атмосфера-та. Отъ друга страна, енергия-та и правилность-та на самий трудъ зависять напълно отъ влияние-то на климатъ-тъ. Това влияние се явява по два различни начина. Първо, очевидно е, че ако пекове-тѣ сѫ голѣми, човѣци-тѣ бивать нерасположени, и до една стѫпень не способни за тая дѣятелна работа, която биха испълнявали съ охота въ пò-умѣренъ климатъ. Второ-то обстоятелство, което пò-малко е обърнѫло на себе си внимание, нъ е еднакво важно, е това, че климатъ-тъ дѣйствова на трудъ-тъ, не само заштото разслабява или укрѣпява работникъ-тъ, нъ и заштото влияе на правилний образъ на животъ-тъ му. Така, напримѣръ, нии виждаме, че жителе-тѣ на студени-тѣ пояси нѣмать онова постоянство и неуморимо трудолюбие, съ което се отличавать жителе-тѣ на умѣрени-тѣ пояси. Причина-та за това е очевидна, стига да си припомнимъ, че въ сѣверни-тѣ страни суровина-та на климатъ-тъ, и въ извѣстни годишни врѣмена, отсѫтствие-то на свѣтлина, не позволявать на жителе-тѣ да продължавать обикновени-тѣ си работи вънъ отъ жили-

шта-та си. Вслѣдствие на това, работни-тѣ класове, като се принуждавать да спирать обикновени-тѣ си занятия, ставать наклонни камъ неправиленъ животъ, верига-та на тѣхна-та дѣятелность, като че се расккесвя, и тии загубвать онова побуждение камъ работа, което се придобива непрѣменно съ постоянна и непрѣккѫсната дѣятелность. Ето защто и характеръ-тъ на такъвъ народъ бива неопрѣдѣленъ и своенравенъ, който не се срешта въ ония народи, на които климатъ-тъ не прѣпятствова да извършвать правилно обикновени-тѣ си работи. И наистина, това начяло е толкова силно, штото можемъ да забѣлѣжиме дѣйствия-та му при най-противоположни-тѣ обстоятелства. Мѫчно е да си прѣдстави човѣкъ пò-голѣма разлика въ управлението, закони-тѣ, вѣра-та и обичаи-тѣ, отъ тая, която сѫштествова между Швеция и Норвегия, отъ една страна, и Испания и Португалия, отъ друга. Между това, тия четире земи имѫть едно важно общто свойство. И въ четире-тѣ тия земи еднакво е невъзможна непрѣкѫсната земедѣлческа дѣятелность. Въ двѣ-тѣ южни страни, работи-тѣ се прѣкѫсвать отъ горештини-тѣ, сухость-та на врѣме-то и отъ състояние-то на почва-та, което произлиза отъ тѣхъ. Въ сѣверни-тѣ страни сѫшто-то дѣйствие произлиза отъ суровина-та на зима-та и кѫси-тѣ дни. И за това тия народи, които толкова много различавать въ други отношения, си приличать по слабий си и непостояненъ характеръ, което прѣдставлява поразителна противоположность съ правилний и тихъ животъ въ ония земи, дѣто климатъ-тъ не накарва работни-тѣ класи да прѣкѫсвать така често занятия-та си и имъ налага въ сѫшто-то врѣме нужда за пò-постоянна и неуморима работа.

Тия сѫ главни-тѣ естествени причини, отъ които зависи производство-то на богатство. Има безъ съмнение и други обстоятелства, които дѣйствовать въ тая смисль съ голѣма сила, и които, въ едно пò-напрѣднѫло състояние на обштество-то, имѫть равно, а по нѣкога и пò-силно влияние. Нъ тия обстоятелства захваштать да дѣйствовать пò-кѫсно; и ако разгледаме история-та на богатство-то въ пò-отдалечени врѣмена, ште видимъ, че то зависи исключително отъ почва-та и климатъ-тъ: отъ земя-та зависи възнаграждение-то на трудъ-тъ, а отъ климатъ-тъ—енергия-та и постоянство-то на самий трудъ. Стига да хвърли човѣкъ единъ бръзъ погледъ върху прѣминѫли-тѣ събития за да се убѣди въ голѣмо-то влияние на тия двѣ физически условия. Нѣма примѣръ въ история-та за нѣкоя страна, която да се е цивилизовала съ собствени-тѣ си усилия, ако едно отъ тия условия не е сѫштествовало въ нея въ благоприятна форма. Въ Азия, цивилизация-та се е развивала всякога само въ оная пространна страна, дѣто плодородна-та, населена-та почва е благоприятствовала за

производство-то на богатство-то, безъ което не може да се захване никакво умствено развитие. Тая голѣма страна се простира, съ твърдѣ малко прѣкжсвания, отъ източна-та часть на южний Китай до западни-тѣ брѣгове на Мала-Азия, на Финикия и на Палестина. На сѣверъ отъ тоя голѣмъ поясъ има цѣлъ редъ неплодородни земи, които сж били всякога населени съ чергарски и диви племена, които живѣжть въ бѣдность по причина на неплодородие-то на почва-та, и които, додѣто сж живѣяли тамъ, не сж излѣзли отъ варварско-то си състояние. До каква стжпень това зависи отъ физически-тѣ причини, вижда се отъ тоя фактъ, че тия сжщи-тѣ монголски и татарски диви орди сж основали, въ разни врѣмена, велики монархии въ Китай, въ Индия и въ Персия, и че въ тия случаи тии сж достигнжли до такъва цивилизация, която не е стояла пд долу отъ цивилизация-та на най-цвѣтущи-тѣ и напрѣднжли стари царства. И наистина, въ плодородни-тѣ долини на южна Азия, природа-та е доставяла всички-тѣ материяли за богатство, и тамъ варварски-тѣ плѣмена сж приели за първъ пжть нѣкакво образование, създали сж народна литература, и сж основали народно управление, нѣщто, което не сж могли да направять въ родина-та си. Така сжщо и Араби-тѣ, въ свои-тѣ собствени земи, по причина на безплодна-та почва, сж били всякога народъ грубъ и необразованъ; въ тоя случай, както и въ всички-тѣ други случаи, голѣмо-то невѣжество е било плодъ на крайна-та сиромашия. Нъ въ седмий вѣкъ, тии завоеваха Персия; въ осмий вѣкъ, завоеваха пд-голѣма-та часть отъ Испания, въ деветий вѣкъ — Лахорско-то царство (Пенджапъ), и най-послѣ почти цѣла Индия. Щомъ се настаниха въ тия страни, и характеръ-тъ имъ захвана да се измѣнява. Тия човѣци, които, въ родна-та си земя, сж били скитающи се диваци, станаха тогава за първъ пжть способни да печелять богатство, и, слѣдователно, за първъ пжть направиха нѣкакви успѣхи въ искуства-та на цивилизация-та. Въ Арабия тии бѣха бѣдно овчарско-чергарско плѣме; въ нови-тѣ страни, тии станаха основатели на могжщественни държави, съградиха градове, отвориха училища, библеотеки, и дири отъ тѣхно-то могжщество се намирать още въ Кордуа, Багдатъ и Делхи. Сжщо такъвъ примѣръ ни прѣдставя огромна-та пѣсъчлива равнина, която опира до Арабия на сѣверъ и е раздѣлена отъ нея само отъ една страна чрѣзъ тѣсно-то Червено море, и която покрива цѣла Африка въ сжща-та широчина на западъ дори до атлантический океанъ. Тая пространна земя е безплодна пустиня като Арабия; и, както въ Арабия, жителе-тѣ ѝ не сж имали никога никакво образование и знания, просто за това, че сж били сиромаси. Нъ източна-та часть

на тая голѣма пустиня се пои отъ води-тѣ на рѣка Нилъ, който се разлива и остава на пѣсъкъ-тъ единъ слой земя, която възнаграждава трудъ-тъ най-богато, може да се каже, изумително. Ето защо въ тая страна скоро се е натрупало богатство, подиръ което бърво сѫ се развили знания-та, и тая тѣсна тъсма земя е станѫла сѣдалиште на египетска-та цивилизация, цивилизация, която, ако и да е била много прѣувеличена, прѣдставя поразителна противоположность съ варварство-то на други-тѣ африкански народи, отъ които никой не е моглъ да напрѣдне съ собствени-тѣ си усилия, или пакъ да излѣзе до нѣкоя стѫпень отъ невѣжество-то, на което ги е обрекла бѣдность-та на природа-та.

Тия съображения ясно доказовать, че отъ двѣ-тѣ първоначялни причини на цивилизация-та, плодородие-то на почва-та е много, най-много влияело въ стари-тѣ врѣмена. Нъ въ европейска-та цивилизация, друга-та причина, климатъ-тъ, е ималъ пò-силно влияние; и нии видѣхме, че климатъ-тъ дѣйствова, отчясти върху способность-та или трудъ-тъ на работникъ-тъ, отчясти върху правилность-та или неправилность-та на навици-тѣ му. Разлика-та въ резултати-тѣ чудесно е съотвѣтствовала на разлика-та въ причини-тѣ. Заштото, макаръ и натрупванѥ-то на богатство да прѣдшествова всяка цивилизация, пò-нататъшни-тѣ послѣдствия отъ това натрупванѥ зависять, въ голѣма стѫпень, отъ условия-та, въ които то е происхождало. Въ Азия и Африка, главно-то условие за натрупванѥ на богатство е била плодородна-та почва, която штедро е възнаграждавала трудъ-тъ; въ Европа, главно-то условие е билъ климатъ-тъ, който е благоприятствовалъ за успѣшенъ трудъ, като че е възнаграждавалъ пò-штедро. Въ първий случай, резултатъ-тъ зависи отъ отношение-то между почва-та и нейно-то произведение, съ други думи, отъ просто-то дѣйствие на една чясть отъ вънкашна-та природа върху друга-та чясть. Въ послѣдний случай, той зависи отъ отношение-то между климатъ-тъ и работникъ-тъ, сир. отъ дѣйствие-то на вънкашна-та природа върху човѣкъ-тъ. Отъ тия два рода отношения, първо-то, по причина на своя-та простота, пò-малко се е мѣнявало, и за това пò-рано е показало свое-то дѣйствие. Ето зашто, първи-тѣ стѫпки въ пѫть-тъ на цивилизация-та неуспоримо принадлежать на най-плодородни-тѣ страни на Азия и Африка. Нъ ако и цивилизация-та да се е появила пò-рано въ тия страни, тя не е била най-добра или най-трайна. На основание на обстоятелства, които скоро ште изложѫ дѣйствителний напрѣдъкъ зависи, не отъ штедрота-та на природа-та, а отъ енергия-та на човѣкъ-тъ. Ето зашто европейска-та цивилизация, която, въ първи-тѣ врѣмена,

е зависяла отъ климатъ-тъ, е показала такъва способность за развитие, която не срещтаме въ ония цивилизации, които сж изникнжли подъ влияние-то на почва-та. Природни-тѣ сили, въпрѣки видимо-то имъ величие сж ограничени и застойчиви; нѣмаме доказателство, че нѣкога сж се увеличили или, че могжть да се увеличать. Нъ сили-тѣ на човѣкъ-тъ, до колкото ни е позволено да сждимъ по опитъ и аналогия, сж неограничени, и нищто не ни позволява да опрѣдѣлимъ дори една въображаема граница, дѣто човѣческий умъ би се спрѣлъ. И понеже тая способность на духъ-тъ да увеличава собственни-тѣ си средства, която го отличава отъ така наречена-та вънкашна природа, принадлежи само на човѣкъ-тъ, става явно, че влияние-то на климатъ-тъ, което дава на човѣкъ-тъ богатство, като го тика камъ работа, повече благоприятствова за по-нататъшно-то му развитие, нежели влияние-то на почва-та, което така сжщто му дава богатство, нъ му го дава, не като го кара да работи, а чрѣзъ едно просто отношение между свойство-то на почва-та и количество-то или качество-то на произведение-то, което тя дава сама по себе.

Тия сж разни-тѣ начини, по които климатъ-тъ и почва-та влияеть върху производство-то на богатство-то.

(По нататъкъ Бокль разгледва влияние-то на храна-та върху човѣкъ-тъ. Той е обърнжлъ особено внимание на храна-та и на значение-то й въ народний животъ. Тука той прѣдставя поразителни данни за подтвърждение на главна-та си идея — влияние-то на физически-тѣ закони върху устройство-то на земедѣлчески-тѣ общтества и върху образование-то на характеръ-тъ. Въ Индия, запр., най-хранително-то хлѣбно растение е оризъ-тъ; той възнаграждава богато земедѣлецъ-тъ: едно посѣяно зърно дава 60 зърна; въ Тиваида (Египетъ) хранително-то растение, дурра, дава отъ едно зърно 260 зърна. — Това изобилие въ храна-та е произвело, на истокъ, неравно распрѣдѣление на богатство-то между разни-тѣ съсловия, — намаление-то на наденна-та заплата, възвишение-то на една класа и унижение-то, робство-то, на друга, а така сжщто е повлияло и за уголѣмение на народонаселение-то. Като разгледва старий свѣтъ отъ поменати-тѣ точки на зрѣние, авторъ-тъ минова камъ новий свѣтъ. Тука той говори за влияние-то на топлина-та, на влажность-та и на пасатни-тѣ вѣтрове върху цивилизация-та. Подирь това иде поетическо описание на Бразилия).

Пасатни-тѣ вѣтрове, които духать на източний брѣгъ на южна Америка, идать отъ истокъ, прѣминовать прѣзъ атлантическия океанъ и донасять пара, която събирать по пжть-тъ. Тая пара, като допре до брѣгове-тѣ, сгжстява се, въ опрѣдѣлени периоди, на

дъждовни облаци; така като гигантска-та планинска верига на Анди-тѣ не ги остава да прѣминжть на западъ; тии изливать всичка-та си влага въ Бразилия, която бива твърдѣ често наводнявана отъ разрушителни потоци. Тия изобилни дъждове, заедно съ много-то рѣки, съ които се отличава източна-та чясть на Америка, и съ топлина-та, давать на почва-та едно плодородие, безпримѣрно въ други-тѣ чясти на свѣтъ-тъ. Бразилия, която, по пространство-то е равна съ цѣла Европа, е покрита съ удивителна богата растителность. Производителность-та е така изобилна и раскошна, като че природа-та е искала да покаже всичка-та си сила. Голѣма чясть отъ тая пространна земя е покрита съ гжсти лѣсове, великолѣпни-тѣ дървета, на които цьвтять съ безподобна красота и съ хиляди раскошни шарове, и хвърлять плодове-тѣ си съ неисчерпаема штедрость. По връхове-тѣ имъ седять птици съ раскошни пера, и виьжть гнѣзда-та си въ тъмни-тѣ глжбини на клонове-тѣ. Долу, дънери-тѣ имъ сж покрити съ храстие, съ пълзяшти растения, съ безбройни паразити, и всичко това е пълно съ животъ. Тука се срѣштать мирияди разновидни насѣкоми; влѣчуги съ най-страшни и чудни форми; змии и гуштери, кожа-та на които льшти съ смъртоносна хубость: всички-тѣ намирать съ какво да се хранять въ тая голѣма мастерска, въ тоя обширенъ складъ на природа-та. И като за да не липсова ништо на тая пълна съ чудеса земя, покрай лѣсове-тѣ се простирать обширни пастбишта, които, благодарение на горештина-та и на влага-та, хранять безбройни стада дивъ скотъ, който пасе и се гои; между това долини-тѣ, богати съ другъ видъ животъ, служять за убѣжиште на пб-хиштни-тѣ и свирѣпи животни, които се ядять помежду си, и които човѣкъ едвамъ ли ште достигне да ги истрѣби съвсѣмъ единъ день.

Съ такъвъ прѣливъ отъ животъ се отличава Бразилия между всички-тѣ други земи на свѣтъ-тъ. Нъ, посрѣдъ това великолѣпие и блескъ на природа-та, за човѣкъ-тъ нѣма мѣсто. Величие-то, което го окржжава, го прави ничтоженъ. Сили-тѣ, които му се противять, толкова се грамадни, штото той неможе да противостои на натискъ-тъ имъ. Въпрѣки тия прѣимуштества, Бразилия не е никога имала каква-годѣ цивилизация. Жителе-тѣ ѝ сж скитаюшти диваци, и не се способни да противодѣйствовать на прѣпятствия-та, които сама-та штедрота на природа-та е поставила прѣдъ тѣхъ. Мѣстни-тѣ жителе, като всички-тѣ народи, които се намирать оште въ дѣтинска-та си възрасть, имжть отвраштение камъ всяка прѣдприемчивость; и като непознавать оныя искуства, съ които могжть да се съборять физически-тѣ прѣпятствия, не сж се никога опитали да прѣмахнжть прѣчки-тѣ, които спирать обштествено-то имъ развитие.

Истина е, че тия мжчнотии сж толкова голѣми, щото и европейци-тѣ напраздно сж се мжчили да ги побѣдять въ продължение на триста години съ всички-тѣ средства на нова-та наука. Европейци-тѣ въведоха, по брѣгове-тѣ на Бразилия, малко цивилизация-та, което мѣстни-тѣ жителе не биха никога постигнжли съ собствени-тѣ си усилия. Нъ тая цивилизация, сама по себе несъвършенна, неможе да проникне внжтрѣ въ страна-та, дѣто състояние-то на работи-тѣ си е такъво, каквото е било прѣди памти-вѣка. Народъ-тъ, невѣжественъ и грубъ, не припознава никакво стѣснение, никакъвъ законъ, продължава да живѣе въ прѣжне-то дълбоковкоренено варварство.

Въ тая земя, физически-тѣ причини сж така дѣятелни и дѣйствовать съ такъва страшна сила, щото не е било възможно до сега да се избѣгнжть послѣдствия-та на съвокупна-та имъ дѣятелность. Непроницаеми лѣсове спирать развитие-то на земедѣлие-то, и безбройни насѣкоми унищожавать сѣидби-тѣ. Планини-тѣ сж много високи, и човѣкъ неможе да се искачи по тѣхъ, рѣки-тѣ сж толкова широки, щото не е възможно да се построжтъ мостове; всичко се съединява за да спре човѣческий духъ и да съкруши домогвания-та му. Сили-тѣ на природа-та свързовать човѣческий духъ. Никждѣ не се срѣщта такъва скръбна противоположность между величие-то на вънкашний и ничтожество-то на внжтрѣшний свѣтъ. Човѣческий духъ, побѣденъ въ тая неравна борба нѣ само е неспособенъ да напрѣдва, нъ и не би пристжпилъ безъ вънкашна помощь. Защото и днесь още, при всичко, че сж въведени много подобрения отъ Европа, нѣма никакви признаци на истински напрѣдъкъ; и макаръ да е порасло много число-то на нови-тѣ населения, едва ли една пета чясть отъ земя-та е само обработена; обичаи-тѣ на жителе-тѣ си сж останжли и до сега варварски; а колкото за число-то на жителе-тѣ забѣлѣжително е, че въ Бразилия, въ тая страна, дѣто физически-тѣ средства сж така огромни, както никждѣ другадѣ, въ която има такъво изобилие отъ растения и животни, която се пои́ отъ най-голѣми рѣки, по брѣгове-тѣ на която има прѣкрасни пристанища, и която по пространство-то си, е двайсеть пжти по̀-голѣма отъ Франция, население-то възлиза само на 6 милиона жителе.

Тия съображения обяснявать достатъчно защо въ Бразилия не се срѣщта паметникъ и отъ най-несъвършенна цивилизация; нищо, което да показова, че народъ-тъ е билъ сполучилъ нѣкога да излѣзе отъ състояние-то, въ което го намѣриха, когато се откри тая страна. Нъ тъкмо насреща Бразилия има друга една страна, която, ако и да се намира въ сжщий материкъ и подъ сжща-та

широчина, е подложена на съвсѣмъ други физически условия, които сѫ и произвели тамъ съвсѣмъ други послѣдствия. Дума-та ми е за знаменито-то перуанско царство, което заключава въ себе си всичкий юженъ тропикъ, и което поради обстоятелства-та, които изброихме, е било едничка-та земя въ южна Америка, дѣто е могла да се развие каква-годѣ цивилизация. Въ Бразилия, заедно съ горештий климатъ дѣйствова върху почва-та двойно поение, което се произвожда първо, отъ много-то рѣки, които характеризирать въсточний брѣгъ, и второ, отъ изобилна-та влага, която оставять пасатни-тѣ вѣтрове. Отъ това съединение происхожда онова безпримѣрно изобилие, което, въ отношение на човѣкъ-тъ, отишло е пò-далече отъ цѣль-та, и е спрѣло развитие-то му чрѣзъ свое-то излишество, което би помогнѫло на това развитие, ако да бѣше било пò-ограничено. Заштото, както видѣхме, когато производителни-тѣ сили на природа-та надминѫть извѣстенъ прѣдѣлъ, необразований човѣкъ, съ свои-тѣ непълни знания, неможе да ги побѣди или да ги обърне въ своя полза. Нъ ако дѣятелность-та на тия сили е ограничена въ извѣстни прѣдѣли, отъ това произлиза едно положение на работи-тѣ, подобно на онова, което забѣлѣжихме въ Азия и Африка, дѣто изобилие-то на природа-та, намѣсто да прѣчи, съдѣйствова на развитие-то, като дава възможность на човѣкъ-тъ да натрупа богатство, безъ което напрѣдъкъ-тъ е немислимъ.

Ето зашто, когато искаме да оцѣнимъ физически-тѣ условия, които, въ начяло-то, сѫ съдѣйствовали за цивилизация-та, трѣбова да обърнемъ внимание нѣ само на штедрость-та на природа-та, нъ и да изучимъ, до колко, кека ни се позволи да употрѣбимъ това изражение, тя е укротима; сир. да земемъ въ внимание леснота-та, съ която могѫть да се употрѣбять средства-та на природа-та, както и важность-та на тия средства. Ако приложимъ това правило въ Мексико и въ Перу, ште видимъ, че въ това отношение, тия двѣ страни сѫ най-честити-тѣ въ Америка. И наистина, ако средства-та имъ да сѫ пò-незначителни отъ средства-та на Бразилия, нъ пò-лесно е моглъ човѣкъ да се въсползова отъ тѣхъ; а въ сѫщо-то врѣме въ тия страни сѫ дѣйствовали и други-тѣ закони на топлий климатъ, който, както се помѫчихъ да докажѫ това, е ималъ такъво силно влияние върху всички-тѣ първобитни цивилизации. Има и другъ забѣлѣжителенъ фактъ, който не е обърнѫлъ никакво внимание до сега на себе си, — а то е, че, въ отношение на градуси-тѣ на широчина-та, сегашни-тѣ южни граници на Перу съотвѣтствовать съ стари-тѣ сѣверни граници на Мексико, и двѣ-тѣ тия граници не надминувать тропикъ-тъ, така като Мексиканска-та гра-

ница достига до 21° сѣверна широчина, а Перуанска-та — до $21^1/_2$° южна широчина.

Така изумителна правилность ни прѣдставлява история-та, когато я изучаваме отъ пò-широка точка на зрѣние-то. И ако сравнимъ Мексико и Перу съ тия страни отъ старий свѣтъ, за които вече говорихме, ште видимъ, че, както въ всички-тѣ цивилизации, които сѫ прѣдшествовали европейска-та, тии сѫ изникнѫли подъ влияние-то на физически-тѣ закони. Най-първо, ште забѣлѣжимъ, че отличителни-тѣ свойства на народна-та имъ храна сѫ били сѫшти-тѣ, каквито и въ най-цвѣтушти-тѣ страни на Азия и Африка. Заштото, ако и новий свѣтъ да е лишенъ отъ пò-голѣма-та часть хранителни-тѣ растения, които се намиратъ въ старий свѣтъ, то тии сѫ били замѣнени съ други, които напълно съотвѣтствоватъ на оризъ-тъ и на фурми-тѣ, сир., които се отличаватъ съ сѫшто-то изобилие, съ сѫшта-та леснина за размножение, събиранье-то на които дава сѫшта-та полза, и които, и за това, сѫ произвели сѫшти-тѣ обштествени послѣдствия. Въ Мексико и въ Перу най-важно-то хранително растение е била царевица-та, която, има причини да се вѣрва, е расла исключително въ Америка. Царевица-та, както и оризъ-тъ и фурми-тѣ, е растение свойствено на горешти-тѣ климати; и, ако и да казоватъ, че расте на височина отъ 7000 стѫпки, рѣдко се срѣшта отвѫдъ 40°, и размножение-то му бързо се намалява съ намаление-то на температура-та; така напримѣръ, въ нова Калифорния, едно зърно дава 70 до 80 зърна, а въ Мексико, едно зърно дава 300 до 400 зърна, а въ обстоятелства оште пò-благоприятни, едно зърно може да даде до 800 зърна.

Единъ народъ, който се храни съ едно толкова плодовито растение, нѣма нужда да развива голѣма енергия; а въ сѫшто-то врѣме, население-то има възможность бързо да се размножава, и това произвожда цѣлъ редъ политически и обштествени послѣдствия, подобни на ония, които забѣлѣжихме въ Индия и въ Египетъ. Освѣнъ царевица-та тамъ има и други хранителни растения, за които може да се каже сѫшто-то. Барабой-тъ, който е произвелъ въ Ирландия толкова врѣдни послѣдствия, като е способствовалъ за размножение на население-то, происхожда, казоватъ отъ Перу, и, ако и единъ компетентенъ списатель (Хумболтъ) да отрича това, нѣма съмнение, че европейци-тѣ го намѣриха въ изобилие, когато откриха тая страна. Въ Мексико, до дохожданье-то на Испанци-тѣ, барабой-тъ не е билъ познатъ; нъ Мексиканци-тѣ и Перуванци-тѣ се хранеха прѣимуштествено съ плодове-тѣ на банана-та, едно растение, плодородие-то на което е толкова голѣмо, штото би ни се видѣло не-

вѣроятно, ако да нѣмахме за това точни и несъмнени доказателства. Това чудесно растение е тѣсно свързано въ Америка съ естествени-тѣ закони на климатъ-тъ; то е необходимо за сѫштествуванѥ-то на човѣкъ-тъ, въ ония страни, дѣто температура-та прѣминува извѣстенъ прѣдѣлъ. Колкото за хранителни-тѣ му свойства, доволно е да кажемъ, че единъ акръ, посѣянъ съ банани, е достатъченъ за прѣхрана-та на петдесеть души, а единъ акръ, посѣянъ съ жито въ Европа, може да нахране само двама души. А колкото за плодородие-то му, исчислено е, че е четиресеть и три пѫти пò-плодороденъ отъ барабой-тъ и сто и триесеть и три пѫти пò-плодороденъ отъ пшеница-та.

Лесно се разбира сега, зашто, въ всички-тѣ важни отношения, Мексиканска-та цивилизация и Перуванска-та сѫ съвършено подобни на индийска-та и египетска-та цивилизации. Въ тия страни, както и въ нѣкои други въ Южна Азия и Срѣдня Америка, сѫштествувало е запасъ отъ знания, ничтожни наистина, като ги сравнимъ съ европейска-та наука, нъ твърдѣ забѣлѣжителни по своя-та противоположность съ дивотия-та, въ която сѫ живѣяли други-тѣ съврѣменни и съсѣдни народи. Нъ въ всички-тѣ тия народи се забѣлѣжва еднакво пълно отсѫтствие отъ демократически духъ, еднакво безсилие за распространение на непълна-та цивилизация, която имаха, еднакъвъ деспотизмъ отъ страна на високи-тѣ класи, и еднакво прѣзрително раболѣпие въ долни-тѣ класи. Заштото, както обяснихме вече, всички-тѣ тия цивилизации сѫ изникнѫли подъ влияние-то на извѣстни физически закони, които, макаръ и да сѫ благоприятствовали за натрупванѥ-то на богатство, не сѫ били благоприятни за добро распрѣдѣление на това богатство. И така като човѣчески-тѣ знания сѫ били оште въ дѣтинство-то си, човѣкъ-тъ не е моглъ да се бори съ тия физически дѣятели, или да противодѣйствова на влияние-то имъ върху обштествений организмъ, което обяснихъ пò-горѣ. Въ Мексико сѫ цьвтѣли искуства-та, и прѣимуштествено ония искуства, които сѫ потрѣбни за раскошь-тъ на високи-тѣ класи. Кѫшти-тѣ на високо-то обштество сѫ били пълни съ украшения и съ искусно изработени домашни потрѣби; стѣни-тѣ на стаи-тѣ имъ сѫ били покрити съ великолѣпни келими, дрѣхи-тѣ и лични-тѣ украшения сѫ свидѣтелствовали за единъ почти невѣроятенъ раскошь, драгоцѣнни-тѣ имъ вѣшти сѫ били изяштни, широки-тѣ одѣжди сѫ били обшити съ най-рѣдки пера, които сѫ донасяли отъ най-отдалечени-тѣ чясти на държава-та; съ єдна дума, отъ всичко се е виждало, че е имало натрупано голѣмо богатство, което се е пръснѫло безпоштадно. Нъ всяки може да си състави понятие за съ-

стояние-то на простий народъ. Въ Перу, народъ-тъ е плащалъ всички-тѣ данъци; благородство-то и духовенство-то не сж плащали никакъвъ данъкъ. И така като, при такъво обществено състояние, народъ-тъ не е моглъ да събере никакво богатство, той е билъ принуденъ да покрива разноски-тѣ на правителство-то съ личний си трудъ, който е билъ поставенъ напълно подъ надзоръ-тъ на държава-та. Ония, които сж стояли на чело на управление-то, сж знаяли твърдѣ добрѣ, че при такъва система немогжтъ да се развижтъ чувства за лична независимость; ето и защто тии измислиха закони, съ които лична-та воля е била подчинена на постояненъ надзоръ дори и въ най-дребни-тѣ нѣща. Народъ-тъ е билъ така овързанъ, щтото не е можелъ да промѣни нито жилище-то си, нито дрѣхи-тѣ си безъ особено позволение отъ правителство-то. Законъ-тъ е опрѣдѣлявалъ за всяки човѣкъ какъвъ занаятъ да слѣдва, какви дрѣхи да носи, коя жена да земе, и какъ и кога да се весели. Сжщто-то нѣщто виждаме и въ Мексико, и тамъ еднакви физически условия сж произвели еднакви обществени резултати. Положение-то на народъ-тъ, изучаване-то на което е толкова важно за история-та е било сжщто-то и въ Мексико и въ Перу. Ако и двѣ-тѣ страни да сж различавали въ други пѫ-маловажни нѣща, тии сж били съгласни и двѣ-тѣ въ това, че има двѣ класи: висока, сир. тирани-тѣ и долня, сир. робие-тѣ. Такъво бѣше положение-то въ Мексико, когато дойдоха европейци-тѣ, положение, което навѣрно, е сжществовало отъ най-старо врѣме. Това положение бѣше станжло толкова нетърпимо, щтото има очевидни доказателства, че неудоволствие-то на народъ-тъ е една отъ причини-тѣ, които сж улеснили завоевание-то на Мексико отъ Испанци-тѣ и сж ускорили падание-то на мексиканско-то господарство.

Колкото пѫ-дълбоко изучава човѣкъ тия цивилизации, които сж прѣдшествовали европейска-та, толкова повече се убѣждава въ поразителна-та имъ прилика. Раздѣление-то на народъ-тъ на касти е немислимо въ голѣми-тѣ европейски страни; нъ то е сжществовало отъ най-старо врѣме въ Египетъ, въ Индия, и по всяка вѣроятность, и въ Персия. То е сжществовало и въ Перу, и въ доказателство на това, че то е напълно съотвѣтствовало съ състояние-то на общество-то, служи фактъ-тъ, че въ Мексико, дѣто раздѣление-то на касти не е било установено съ законъ, сжществовалъ е обичай, синъ-тъ да слѣдва занаятъ-тъ на бащта си. Това е политически симптомъ на застойчивий и съхранителенъ духъ, съ който, както ще видимъ пѫ-долу, се отличава всяка страна, дѣто високи-тѣ класове сж заграбили въ ржцѣ-тѣ си монополь-тъ на

власть-та. Като религиозенъ на тоя сѫштий духъ се явява тая чрѣзмѣрна почеть камъ старина-та, и тая умраза камъ всяко измѣнение, която така справедливо сѫ забѣлѣжили всички-тѣ голѣми списатели, които сѫ писали за Америка, като една прилика между мѣстни-тѣ жители въ Мексико и мѣстни-тѣ жители въ Индостанъ. Може да се притури, че ония, които сѫ изучавали история-та на стари-тѣ Египтяне, сѫ забѣлѣжили сѫшто-то стремление въ тоя народъ. Виксонъ, който е изучавалъ най-прилѣжно памятници-тѣ имъ, казва, че отъ всяки другъ народъ, тии сѫ били най-малко расположени да въведѫть какво да било измѣнение въ вѣра-та си; и Херодотъ, който е пѫтувалъ по Египетъ прѣди 200—300 години, увѣрява, че тии не само сѫ пазили стари-тѣ си обичаи, нъ и никога не приемали нови обичаи.

Отъ друга точка на зрѣние-то, прилика-та между тия отдалечени страни не е пò-малко интересна, заштото тя произтича отъ еднакви причини, които нии показахме пò-горѣ. Както въ Мексико и въ Перу, долни-тѣ класи сѫ били изложени на произволъ-тъ на високи-тѣ класи, и това обяснява лудо-то прахосванье на трудъ-тъ, доказателство за което ни служять и до днесь развалини-тѣ на тия храмове и палати, които намираме оште въ различни страни на Азия. Мексиканци-тѣ и Перуванци-тѣ правеха огромни сгради, толкова безполезни колкото и египетски-тѣ, които не е мислимо да съградять освѣнь ако трудъ-тъ на народъ-тъ се плашта злѣ или се управлява злѣ. Не е извѣстно колко се е разнесло за съграждание-то на тия памятници на тштеславие-то; нъ трѣбова да се е разнесло извънмѣрно много, заштото Американци-тѣ, които не познаваха употрѣбление-то на желѣзо-то, не сѫ могли да си служать съ тия средства, които съкрѫштавать значително работа-та. Имаме нѣкои данни, които ни давать възможность да си съставимъ едно мнение върху тоя прѣдмѣтъ. Ако земемъ, напримѣръ, царски-тѣ палати, ште видимъ, че въ Перу, за съграждание-то на царский палатъ сѫ били употрѣбени, въ продължение на 50 години, 20,000 човѣци; а въ Мексико сѫ били употрѣбени за сѫшта-та цѣль 200,000 човѣка. Тия факти сѫ забѣлѣжителни, и ни позволявать, дори въ отсѫтствие-то на други данни, да си съставимъ понятие за положение-то на тия страни, дѣто сѫ се разнасяли толкова много сили за толкова ничтожни цѣли.

Тия факти, черпени отъ най-вѣрни источници, доказовать сила-та на тия голѣми физически закони, които, въ най-цвѣтушти-тѣ страни вънъ отъ Европа, сѫ способствовали за натрупвание-то на богатство-то, нъ сѫ въспрѣпятствовали за распрѣдѣление-то му, и

по тоя начинъ сѫ турили въ рѫцѣ-тѣ на високи-тѣ класи монополь-тъ на единъ отъ най-важни-тѣ елементи на оббществено-то и политическо могѫщество. Ето защо, въ всички-тѣ тия цивилизации, маса-та на народъ-тъ не е извлѣкла никаква полза отъ народно-то развитие; и така като основа-та на напрѣдъкъ-тъ е била твърдѣ тѣсна, самий напрѣдъкъ не е билъ крѣпъкъ, и всичка-та система е била осѫдена да се распадне штомъ се появятъ неблагоприятни обстоятелства. Въ тия страни оббщество-то, раздѣлено отвнѫтрѣ, не е могло да противостой; и нѣма съмнение, че, дълго врѣме оште прѣди да се разрушятъ окончателно, тия цивилизации неправилни сѫ били захванѫли да се распадатъ; така щото собствено-то имъ израждане е способствовало за успѣхи-тѣ на чужди-тѣ завоеватели за падане-то на тия стари царства, които, при една по-добра система, биха могли може би да се избавятъ.

Обяснихме, какво влияние сѫ имали върху голѣми-тѣ цивилизации вънъ отъ Европа, особенности-тѣ на храна-та, на климатъ-тъ и на почвата. Остая ми сега да изуча влияние-то на други-тѣ физически дѣятели, които нарѣкохъ подъ едно обшто име видове на природа-та. Дѣйствие-то на тия дѣятели ште ни принуди да влѣземъ въ обширни и разностранни67 """ изслѣдвания за влияние-то, което е ималъ вънкашний свѣтъ върху расположение-то на човѣци-тѣ камъ извѣстенъ начинъ на размишление, влияние, което е придало особенъ характеръ на религия-та, на искуства-та, на литература-та, съ една дума на всички-тѣ по-главни проявления на човѣческий умъ. За да допълнимъ изслѣдвания-та, които направихме до сега, необходимо е да разгледаме какъ сѫ дѣйствовали видове-тѣ на природа-та. Както видѣхме, че климатъ-тъ, храна-та и почва-та влияеть прѣимуштествено върху натрупване-то и распрѣдѣление-то на богатство-то, така сѫшто ште видимъ, че видове-тѣ на природа-та влияеть върху натрупване-то и распрѣдѣление-то на умственний капиталъ. Въ първий случай, нии имаме работа съ вештественни-тѣ интереси на човѣкъ-тъ, въ вторий — съ негови-тѣ нравствени интереси. Азъ развихъ първий случай до колкото можахъ, и може би до толкова до колкото го позволява настояште-то положение на наши-тѣ знания. Нъ вторий случай — отношение-то, което сѫштествува помежду характеръ-тъ на природа-та и човѣческий умъ, изисква такива обширни изслѣдвания и толкова много разнородни материяли, штото се боѭ твърдѣ много за успѣхъ-тъ на старания-та си.

Видове-тѣ на природа-та, ако ги разгледаме отъ тая точка на зрѣние-то, могѫтъ да се раздѣлятъ на два разряда: въ първий разрядъ влизатъ тия, които дѣйствоватъ особено върху въображе-

ние-то; въ вторий вливать тия, които дѣйствовать върху разумъ-тъ, сир. върху логическа-та дѣятелность на умъ-тъ. Ако и да е истина, че въ единъ напълноразвитъ и добрѣ устроенъ умъ, въображение-то и разумъ-тъ испълнявать всяки своя-та роль, не е пò-малко истина, че, въ повече-то случаи, умъ-тъ е до толкова слабъ щтото неможе да въспира въображение-то и да обуздава опасно-то му своеволие.

Касателно до влияние-то на естествени-тѣ явления, очевидно е, че всичко, което внушава страхъ или само изумление, че всичко, което възбужда въ умъ-тъ ни нѣкоя идея неясна или увлѣкателна, въспламенява въображение-то и подчинява подъ негова-та власть и най-мѫдри-тѣ и съзнателни дѣйствия на разумъ-тъ. Въ тия случаи, човѣкъ, като сравнява себе си съ сила-та и влияние-то на природа-та, дохожда до печално-то съзнание на свое-то ничтожество. Той се чувствова подчиненъ на природа-та. Безбройни прѣпятствия го забикалять отъ всяка страна и ограничавать лична-та му воля. Умъ-тъ му, ужасенъ отъ това, което не постига и неможе да постигне, едва се одързостява да изучи подробности-тѣ, които съставлявать това поразително величие. Отъ друга страна, тамъ дѣто явления-та на природа-та сѫ пò-малки и пò-слаби, човѣкъ добива довѣрие камъ себе си; той става пò-наклоненъ да се облѣга на собствени-тѣ си сили; той може, така да се каже, да си пробие пѫть и да дѣйствова самостоятелно въ всички-тѣ направления. Колкото повече явления-та сѫ достѫпни, толкова пò-лесно е за човѣкъ-тъ да прави надъ тѣхъ опити, или да ги наблюдава въ всички-тѣ имъ подробности; въ него се развива духъ на любознателность и на анализъ, поражда се желание да извлѣче обшти начяла отъ свои-тѣ наблюдения и да обясни закони-тѣ, по които се управлявать природни-тѣ явления.

Ако разгледаме по тоя начинъ влияние-то на видове-тѣ на природа-та върху човѣческий умъ, щте намѣримъ, че близу до тропици-тѣ сѫ се развили първобитни-тѣ голѣми цивилизации, тамъ, дѣто тия видове имѫть най-величественъ и страшенъ характеръ, и дѣто природа-та е окрѫжила човѣкъ-тъ, въ всяко отношение, съ най-голѣми опасности. Дѣйствително, вънкашний свѣтъ е пò-опасенъ въ Азия, въ Африка и въ Америка, нежели въ Европа. Това е истина, не само за постоянни-тѣ и неподвижни явления, като напримѣръ земетресения-та, бури-тѣ, урагани-тѣ и чума-та, които въ тия страни се явявать толкова често и сѫ толкова разрушителни. Тия постоянни и страшни опасности дѣйствовать така сѫщто както и величие-то на природа-та, именно, усилвать дѣятелность-та на въобра-

жение-то. И наистина, така като всичко неизвѣстно влиза въ область-та на въображение-то, то всяко събитие, което неможемъ да си обяснимъ, възбужда сили-тѣ на наша-та фантазия. Подобни събития сж много пò-многобройни въ тропически-тѣ страни нежели всякждѣ другадѣ. Отъ това слѣдва, че въ тия страни въображение-то има повече възможность да възтържествова подъ други-тѣ сили на умъ-тъ. Нѣколко примѣра ште ни обяснжть пò-добрѣ дѣйствие-то на това начяло, и ште приготвять читатели-тѣ да разберать пò-лесно основани-тѣ на него доводи.

Отъ всички-тѣ физически явления, които увеличавать опасности-тѣ, които окржжавать човѣкъ-тъ, земетресения-та сж, безпрѣкословно едни отъ най-страшни-тѣ, не само защтото се съпровождать съ много смъртни случаи, нъ и защтото се появявать внезапно и неочаквано. Има причини да се прѣдполага, че ги прѣдшествовать всякога атмосферически промѣнения, които непосрѣдствено поражавать нервна-та система и по тоя начинъ, по единъ чисто физически пжть, доказовать ослабление въ умствени-тѣ сили. Както и да е, нѣма съмнение, че земетресения-та прѣдрасполагать камъ извѣстни обичаи и камъ особено съединение на понятия-та. Ужасъ-тъ, който внушавать, възбужда въображение-то дори до болезнено състояние, присилва разумъ-тъ и прѣдраснолага камъ суевѣрни понятия. И за забѣлѣжвание е, че повтаряние-то на това явление, намѣсто да притжпява тия чувства, оште повече ги усилва. Въ Перу, дѣто земетресения-та се срѣштать пò-често нежели всякждѣ другадѣ, всяко ново земетресение увеличава обштий ужасъ, и въ нѣкои случаи страхъ-тъ става истинска прѣдсмъртна мжка. Умъ-тъ се намира по тоя начинъ въ постоянно безпокойствие и страхъ, и човѣкъ-тъ, свидѣтель на най-страшни опасности, които неможе ни да разбере, ни да спрѣвари, е поразенъ отъ собствено-то си безсилие и отъ бѣдность-та на свои-тѣ умствени сили. Въ такъвъ сжшти размѣръ се възбужда въображение-то и захвашта да вѣрва въ свръхестественно вмѣшателство. Човѣкъ, като вижда недостатъчность-та на свои-тѣ сили, прибѣгва до свръхчовѣчески-тѣ сили; той захвашта да вѣрва въ сжштества тайнствени и невидими, и тогава захваштать да се развивать въ народъ-тъ чувства на страхопочитание камъ висши-тѣ сили, на съзнание камъ човѣческо-то безсилие, които сж основа-та на всяко суевѣрие, и безъ които не може да сжштествува никое суевѣрие.

Примѣри за това можемъ да намѣримъ дори и въ Европа, дѣто тия явления сж сравнително твърдѣ рѣдки. Земетресения и волканически изригвания ставать пò-често и съ пò-разрушителни

послѣдствия въ Италия и въ иберийский полуостровъ нежели всякждѣ другадѣ, и тамъ именно има най-много суевѣрие и власть-та на суевѣрни-тѣ класи е най-голѣма. Въ тия страни духовенство е настанило най-първо свое-то господство, християнство-то е дало поводъ на най-умразни лжжи, и суевѣрие-то е упазило най-дълго врѣме гибелно-то си влияние. При това може да се прибави и друго обстоятелство, което доказва каква тѣсна свръска има помежду тия странни явления и прѣобладание-то на въображение-то. Въ общто правило, искуства-та зависять повече отъ въображение-то, а науки-тѣ отъ разумъ-тъ. Забѣлѣжително е, че повече-то голѣми живописци и ваятели сж излѣзнжли отъ италиянский и испанский полуострови. Италия е дала, наистина, на поприште-то на науки-тѣ, много крайно-даровити мжжю, нъ тѣхно-то число е твърдѣ малко въ сравнение съ артисти-тѣ ѝ и поети-тѣ ѝ. Колкото се отнася до Италия и Португалия, литература-та имъ е прѣимущгествено поетическа, и отъ училишта-та имъ сж излѣзли нѣкои отъ най-велики-тѣ живописци. А чисто-мисляшти-тѣ способности сж били занемарени, и цѣлий полуостровъ не е далъ до сега на история-та на естествени-тѣ науки ни едно име, което да е достигнжло до първостжпенна извѣстность, ни единъ мжжь, който съ трудове-тѣ си да е направилъ епоха въ развитие-то на европейски-тѣ знания.

Начинъ-тъ, по който характеръ-тъ на природа-та, когато той е застрашителенъ, възбужда въображение-то, насърдчава суевѣрие-то и прѣпятствова на развитие-то на знание-то, може да се прѣдстави оште пò-нагледно съ нѣколко нови примѣри. У невѣжественни-тѣ народи всякога сжштествува стремление да приписвать важни-тѣ опасности на свърхестествено вмѣшателство; по тоя начинъ въ тѣхъ се поражда силно религиозно чувство, и обикновено, не само се подчинявать на опасность-та, нъ я обожавать. Това виждаме въ Индуси-тѣ въ малабрийски-тѣ лѣсове, и всички ония, които сж изучвали животъ-тъ на варварски-тѣ племена, се срѣштгали такива примѣри. Това отива до тамъ, штото, въ нѣкои страни, отъ страхопочитание, жителе-тѣ се отказовать да истрѣбявать диви-тѣ звѣрове и врѣдителни-тѣ змии, и така зло-то, което правять тия животни става причина на безнаказаность-та, отъ която се ползовать.

Съ такива безбройни мжчнотии, непознати въ умѣрени-тѣ поеси, дѣто е цьвтѣла дълго врѣме европейска-та цивилизация, сж имали да се борять стари-тѣ цивилизации въ тропически-тѣ страни. Нападения-та на диви-тѣ звѣрове, упостошения-та на урагани-тѣ, бури-тѣ, земетресения-та и други подобни опасности сж заплашвали постоянно жителе-тѣ и дѣйствовали върху народний имъ характеръ,

заштото загуба-та на животъ-тъ е била най-малка-та чясть отъ онова, което сѫ страдали. Истинско-то зло е състояло въ това, че умъ-тъ се е пълнилъ съ суевѣрия, при които въображение-то е добивало господство надъ разумъ-тъ, че народъ-тъ се е прониквалъ отъ духъ на бесъзнателно благоговѣние, а не отъ духъ на любознателность, и е загубвалъ всякаква наклонность да издирва естествени-тѣ причини, а е приписвалъ всички-тѣ събития на свръхестествени причини.

Като съединимъ всички-тѣ тия факти, можемъ положително да кажемъ, че въ всички-тѣ цивилизации, които сѫ сѫштествовали вънъ отъ Европа, всички-тѣ естественни условия сѫ съдѣйствовали, сѣкашь нарочно, за да усилять власть-та на въображение-то и да ослабять значение-то на разумъ-тъ. Съ материали-тѣ, които имаме, можемъ да изслѣдваме тоя законъ до най-отдалечени-тѣ му послѣдствия, и да покажемъ какъ е дѣйствовалъ въ Европа другъ законъ съвсѣмъ, противоположенъ нему, благодарение на който всички-тѣ естествени явления сѫ били насочени камъ това, да се ограничи дѣятелность-та на въображение-то и да се насърдчи разсѫдъкъ-тъ, и по тоя начинъ да се внуши на човѣкъ-тъ довѣрие камъ собственни-тѣ му сили, да се улесни придобиванье-то на знания-та му, и да се развие въ него тоя дързостенъ, испитателенъ и наученъ духъ, който върви всякога напрѣдъ и който е основа-та на бѫдѫштий прогресъ.

Мислѭ, че доказахъ слѣдуюшти-тѣ двѣ основни прѣдложения: 1-о, че има естественни явления, който дѣйствовать върху човѣческий умъ, като възбуждать въображение-то, и 2-о, че тия явления сѫ много пò-многобройни извънъ Европа. Ако се приимать тия двѣ прѣдложения, отъ това неизбѣжно слѣдва, че въ оние страни, дѣто въображение-то е било така възбуждано, трѣбова да се произлѣзали нѣкои особени послѣдствия, освѣнь ако тии сѫ били нейтрализирвани отъ други причини. Нъ имало ли е или нѣ такива противодѣйствоюшти причини, — това нѣма никакво значение относително до вѣрность-та на сама-та теория, която се основава на горѣспоменѫти-тѣ двѣ прѣдложения. И така, въ научно отношение, обшто-то начяло е напълно доказано, и може-би ште сторимъ добрѣ да се не мѫчимъ да го даказваме съ нови примѣри, заштото всяки отдѣленъ фактъ може да се истълкува погрѣшно и да прѣдизвика противорѣчия отъ страна на ония, които не приимать заключения-та, които той подкрѣпя. Нъ за да могѫть читатели-тѣ да разберѫть пò-лесно начяла-та, които обяснихъ, добрѣ е да дамъ нѣкои примѣри, и да кажѫ нѣколко думи за дѣйствия-та, които тия начяла сѫ произвели въ литература-та, въ вѣра-та и въ искуства-та. Въ всякой единъ отъ тия отдѣли, азъ ште се опитамъ да докажѫ, че отличителни-тѣ

чърти въ тѣхъ сѫ слѣдствие отъ влияние-то на естествени-тѣ явления. За да опростотворѭ товаислѣдвание, ште зема отъ всяка страна два най-лични примѣра, и ште сравнѭ проявления-та на човѣческий умъ въ Гръция съ проявления-та на човѣческий умъ въ Индия, така като за тия двѣ страни имаме най-много материали и въ тѣхъ физически-тѣ противоположности сѫ най-поразителни.

Ако разгледаме стара-та индийска литература, дори въ най-цвѣтушта-та ѝ епоха, ште видимъ, че въображение-то прѣобладава въ нея почти безъ ограничение. Най-първо, ште намѣримъ тоя поразителенъ фактъ, че рѣдко нѣкой е писвалъ въ проза; най-добри-тѣ списатели сѫ се занимавали съ поезия, която е повече отговаряла на умствено-то настроение на народъ-тъ. Всички-тѣ почти съчинения по граматика-та, по законознание-то, по история-та, по медицина-та, по математика-та, по география-та, по философия-та, сѫ облѣчени въ поетическа форма и сѫ написани по всички-тѣ правила на стихосложение-то. Проза-та е била съвършенно занемарена, а поезия-та е била така добрѣ обработена, штото санкритский езикъ може да се похвали, че има много повече и пò-сложни метри отъ кой да било европейски езикъ.

Сѫшто такъва особеность забѣлѣжваме и въ духъ-тъ на индийска-та литература. Може да се каже безъ прѣувеличение, че въ тая литература, всичко е насочено камъ открита борба противъ човѣческий разумъ. Тя се отличава съ безмѣрно въображение, което става единъ видъ болѣсть. Това се забѣлѣжва особено въ най-чисто-народни-тѣ произведения, като Рамайяна, Махабаратъ. [1]) Това се забѣлѣжва дори и въ географии-тѣ и хронологии-тѣ, които, най-малко отъ всяка наука, допуштатъ пориви-тѣ на въображение-то. Нѣколко примѣра, извлѣчени отъ най-сериозни индийски книги, ште ни дадѫтъ възможность да сравнимъ това направление съ съвършенно противоположно-то нему направление на европейский умъ, и ште обяснѫтъ на читатель-тъ до какъвъ голѣмъ размѣръ може да достигне лековѣрие-то, дори и въ единъ образованъ народъ.

Ништо не е толкова помогнѫло на въображение-то да изврати истина-та колкото прѣувеличена-та почеть за минѫли-тѣ врѣмена. Такова благоговѣние е противно на здравий разумъ; то е просто едно поетическо влѣчение камъ това, което е отдалечено или неизвѣстно. Разбира се, че въ ония врѣмена, когато разсѫдъкъ-тъ сравнително е билъ въ бездѣйствие, това влѣчение е било пò-силно нежели сега; може да се вѣрва, че колкото отива ште ослабва, и че

[1]) Названия на индийски поеми.

колкото то ослабва толкова ште се усилва стремление-то камъ напрѣдъкъ-тъ; така штото надежда-та въ бѫдѫште-то ште замѣни единъ день благоговѣние-то камъ минѫло-то. Нъ едно врѣме това благоговѣние е прѣобладавало надъ всичко друго, и многобройни дири за това се срѣштать въ литература-та и въ народни-тѣ вѣрования на всяка страна. Това благоговѣние е внушило на поети-тѣ идея-та за златний вѣкъ, въ който е царовалъ миръ на земя-та, лоши-тѣ страсти сѫ мълчали и прѣстѫпления-та сѫ били непознати. То е внушило на богослови-тѣ идея-та за добродѣтель-та и първобитна-та простота на човѣкъ-тъ и за падание-то му отъ това блаженно състояние. Това сѫщото-то благоговѣние е причина да се вѣрва, че въ старо врѣме човѣци-тѣ сѫ били, не само пò-добродѣтелни и пò-честити, нъ и че се стояли пò-високо отъ насъ и въ физическо отношение, че сѫ били пò-голѣми на ръстъ и сѫ живѣяли повече отъ насъ, слаби-тѣ и изродени тѣхни потомци.

Така като подобни понятия се усвояватъ отъ въображение-то въпрѣки разсѫдъкъ-тъ, то тѣхна-та сравнителна сила въ всяка страна може да стане мѣрило да сѫдимъ до колко фантазия-та прѣобладава надъ други-тѣ способности. Ако си послужимъ съ това мѣрило спрѣмо Индия, то ште намѣримъ едно поразително подтвърждение на направени-тѣ ни до сега заключения. Свърхестествени-тѣ подвиги на старина-та, за които се говори толкова много въ санкритски-тѣ книги, сѫ толкова дълги и сложни, штото не ни е възможно да дадемъ и единъ слабъ очеркъ за тѣхъ; нъ има единъ разредъ отъ тия чудесни измислици, които заслужватъ да привлѣчѫтъ внимание-то ни и които могѫтъ да се изложѫтъ съ нѣколко думи. Дума-та ми е за това мнѣние, което сѫштествува у индийци-тѣ, че човѣци-тѣ едно врѣме сѫ живѣли необикновено число години. Това мнѣние е произхождало отъ убѣждение-то, че въ стари-тѣ врѣмена, човѣци-тѣ сѫ стояли въ всичко пò-високо отъ днешни-тѣ човѣци. Въ тоя случай, както и въ всякой други, фантазия-та на Индусъ-тъ стой пò-високо отъ всяко подражание. Така, между много-то други утвърждения отъ тоя родъ, четемъ въ индийски-тѣ книги, че въ старо врѣме людие-тѣ обикновено сѫ живѣли 80,000 години, а светии-тѣ сѫ живѣли и повече отъ 100,000 години. Нѣкои умирали пò-рано, а нѣкои пò-късно, нъ въ най цвѣтушти-тѣ врѣмена на старина-та, ако земемъ вкупъ всички-тѣ людие, срѣдне-то число е било 100,000 години. Чѫтемъ се казова за единъ царь, по име Юдиштиръ, че е царовалъ 27,000 години, а другъ единъ царь, по име Аларкъ, е живѣлъ 66,000 години. И двама-та тия царие били покосени отъ смърть-та въ цвѣтъ-тъ на младость-та, понеже има и такива при-

мѣри, дѣто нѣкои поети сѫ живѣли половина милионъ години. Нъ най-забѣлѣжителенъ примѣръ, въ това отношение, прѣдставлява едно лице, което е играло твърдѣ голѣма роль въ индийска-та история, и което е било въ сѫщо-то врѣме и царь и светець. Тоя знаменитъ мѫжь е живѣлъ въ златний вѣкъ, който се отличавалъ съ чистота въ нрави-тѣ и съ добродѣтель-та, и дѣйствително, той живѣлъ дълго врѣме. Когато се въцарилъ, той билъ на 2,000,000 години; царовалъ 6,300,000 години, послѣ се отказалъ отъ прѣстолъ-тъ и живѣлъ оште 100,000 години.

Това сѫщо-то безгранично уважение камъ старина-та е карало Индийци-тѣ да отнасять всяко важно събитие камъ най-стари-тѣ врѣмена; въ тоя случай, тии давать по нѣкога обезумително число години. Голѣмо-то имъ събрание на закони, което се нарича Институти на Мену, е съставено прѣди не повече отъ 3,000 години; нъ индийски-тѣ хронолози не сѫ задоволявать съ тая цифра: тии приписвать на свое-то законодателство една старина, която европейский умъ неможе нито да си прѣдстави. Спорецъ най-добри-тѣ индийски источници, тия институти сѫ били написани прѣди двѣ хиляди милиона години.

Всичко-то това е само едно отъ проявления-та на тая любовь камъ отдалечено-то, на това стрѣмление камъ безконечно-то и на това равнодушие камъ настояште-то, съ които се отличава умъ-тъ на Индусъ-тъ. Това направление има връхъ, не само въ литература-та, нъ и въ вѣра-та, и въ искуства-та. Обшто-то правило на Индуси-тѣ е, да душать разсѫдъкъ-тъ и да давать свободна воля на въображение-то. Въ догмати-тѣ на богословие-то имъ, въ характеръ-тъ на богове-тѣ имъ и дори въ строение-то на храмове-тѣ имъ, на всякѫдѣ виждаме, до каква стѫпень величествени-тѣ и странни явления на вънкашний свѣтъ сѫ пълнили умъ-тъ на човѣци-тѣ съ тия образи на величие и на страхъ, които той се е мѫчилъ да въспроизведе въ видима форма, и на които длъжи главни-тѣ особенности на народний си характеръ.

Оште пò-ясно ште прѣдставимъ това влияние, като го сравнимъ съ противоположно-то състояние на Гръция. Въ Гръция, нии виждаме страна, която прѣдставлява най-живъ контрастъ съ Индия. Творения-та на природа-та, които, въ Индия, имѫть такъво странно величие, въ Гръция се много пò-малки, пò-слаби, и въ много отношения пò-малко опасни за човѣкъ-тъ. Въ обширний центръ на азиятска-та цивилизация, енергия-та на човѣкъ-тъ е ограничена, така да се каже заплашена отъ явления-та, които я заобикалять. Вънъ отъ опастности-тѣ, които сѫ естественни надъ тропический климатъ, има

тия високи планини, които стигать, сѣкашь, до небо-то, отъ плещити-тѣ на които извиратъ тия силни рѣки, на които никое човѣческо искуство неможе да промѣни легло-то и които никой не е можилъ оште да прѣплува. Тамъ има непроницаеми лѣсове, цѣли страни, заобиколени съ безконечни храсталаци, а задъ тѣхъ се простиратъ безплодни и безкрайни пустини; всичко това внушава въ човѣкъ-тъ съзнание за слабость-та му и за бесилие-то му да се бори съ тия естественни сили. Отъ всякждѣ тоя обширенъ центръ е заобиколенъ съ голѣми морета, дѣто свирѣпствовать бури несравнено пò-разрушителни отъ бури-тѣ, които се случавать въ Европа, и които се появявать така внезапно и съ такъва буйность, штото човѣкъ нѣма възможность да се прѣдпази отъ страшни-тѣ имъ дѣйствия. И като че всичко е нарочно направено, да прѣпятствова на човѣческа-та дѣятелность, никждѣ, по брѣгове-тѣ, отъ устие-то на Ганга до южний край на полуостровъ-тъ, нѣма нито едно широко и безопасно пристанище, при всичко, че пристаништа сж тука много пò-необходими нежели дѣ да било другадѣ въ свѣтъ-тъ.

Нъ въ Гърция, всичкий видъ на природа-та толкова много различава отъ азиятский, штото и сами-тѣ условия за сжштествование-то на човѣкъ-тъ се измѣнявать. Гърция е полуостровъ както и Индия, нъ когато въ послѣдня-та всичко е величествено и страшно, въ Гърция всичко е малко и слабо. Гърция занимава едно пространство малко пò-малко отъ португалско-то царство, т. е. нѣшто около една четиресета чясть отъ това, което наричаме днесь Индостанъ. Расположена въ най-достжпна-та чясть на едно тѣсно море, Гърция е могла лесно да съобштава, на истокъ съ Мала-Азия, на западъ—съ Италия, на югъ—съ Египетъ. Тя е била изложена, въ всяко отношение, на много пò-малко опастности, нежели тропически-тѣ страни. Климатъ-тъ е билъ пò-здравъ, земетресения-та не сж били така чести, урагани-тѣ не сж били така опустошителни, диви-тѣ звѣрове и врѣдителни-тѣ животни сж били въ много пò-малко число. Сжштий законъ прѣобладава, и въ отношение на други-тѣ отличителни чърти на природа-та. Най-високи-тѣ гори въ Гърция сж три пжти пò-ниски отъ Хималайски-тѣ планини, и никоя отъ тѣхъ не достига до прѣдѣлъ-тъ на вѣчни-тѣ снѣгове. Колкото се отнася до рѣки-тѣ, не само че нѣма ни една, която отдалече да прилича на тия голѣми рѣки, които истичать отъ азиятски-тѣ планини, нъ природа-та въ Гърция е толкова скжперническа, штото нито въ сѣверна нито въ южна Гърция не намираме друго освѣнь нѣколко потока, които лесно могжть да се прѣбродять, а въ лѣтно врѣме съвсѣмъ и прѣсжхвать.

Тия поразителни различия между двѣ-тѣ страни въ материални-тѣ явления сж произвели сьотвѣтствени различия въ съединението на понятия-та имъ. Така като всички-тѣ понятия происхождать отчясти отъ това, което внушава на умъ-тъ вънкашний свѣтъ, то такъво важно измѣнение въ една отъ причини-тѣ естествено е трѣбовало да произведе измѣнение и въ послѣдствия-та. Въ Индия, всички-тѣ явления, които сж заобикаляли човѣкъ-тъ, му сж внушавали страхъ, а въ Гръция, му сж внушавали довѣрие. Въ Индия, всичко е заплашвало човѣкъ-тъ, въ Гръция, всичко го е насърчавало. Въ Индия, прѣпятствия-та отъ всякакъвъ видъ, които е срѣщалъ човѣкъ, сж били така многобройни, страшни и на гледъ необясними, щото мжчногии-тѣ на животъ-тъ не сж били могли да бждять разрѣшени другояче освѣнь чрѣзъ постоянно обращение камъ непосрѣдствено-то дѣйствие на свърхестествени причини. И така като тия причини не сж били достжпни за разумъ-тъ, човѣци-тѣ сж напрягали всички-тѣ сили на въображение-то си за да ги изучать. Въображение-то, напрѣгнато така силно, станжло опасно; то задушило дѣятелность-та на разумъ-тъ, и общто-то равновѣсие на умствени-тѣ сили се повреѣдило. Въ Гръция противоположни обстоятелства произвели противоположни резултати. Въ Гръция природа-та е била по̀-малко опасна, по̀-малко се е намѣсвала въ човѣчески-тѣ работи, и е била по̀-малко тайнствена. Его защго и човѣческий умъ въ Гръция е билъ по̀-малко уплашенъ и суевѣренъ. Той захванжлъ да изучава естествени-тѣ причини; развитие-то на физическа-тѣ науки станжло възможно; човѣкъ-тъ добилъ малко по малко довѣрие въ собствени-тѣ си сили и захванжлъ да изучава всичко, което е виждалъ, съ оная смѣлость, която не е могла да се очаква въ ония страни, дѣто природа-та е притѣснявала независимость-та му и му е внушавала понятия несъвмѣстими съ истинско-то знание.

Всяки, който е сравнявалъ индийска-та религия съ гръцка-та, се е убѣдилъ за влияние-то, което сж имали върху нея тия двѣ различни умствени състояния. Индийска-та митология, както всички-тѣ тропически митологии, се основа на страхъ-тъ и то, на най-чудноватий страхъ. Доказателства за това всеобщго чувство намираме съ хиляди въ свещени-тѣ индийски книги, въ прѣдания-та имъ, и дори въ вънкашний видъ на богове-тѣ имъ. И това чувство е било така дълбоко впечатлено въ умове-тѣ, щото най-уважавани-тѣ божества сж били ония, които най-много сж внушавали страхъ. Така запр. поклонение-то на Сива е било най-распространено; то е твърдѣ старо, защтото има причини да се вѣрва, че Брахмини-тѣ сж го вели отъ първобитни-тѣ Индийци. Въ всяки случай то е много старо и

популярно, и Сива съставлява, заедно съ Брахма и Вишну, извѣстна-та индийска троица. Индийци-тѣ си прѣдставляватъ Сива подъ форма-та на едно страшно сѫщество, опасано съ змии, съ мрътва глава въ рѫка-та и съ огърлица отъ човѣчески кости на шия-та. Той има три очи, свирѣпость-та му се познава по облѣкло-то му, което е направено отъ тигрова кожа. Прѣдставляватъ го, че се скита като лудъ, и на лѣва-та му плешка угровна-та змия кобра ди капело показова страшна-та си глава. Това чудовищно създание на една фантазия, поразена отъ ужасъ, има жена, Доорга, която по нѣкога наричатъ Кали, а по нѣкога ѝ даватъ и други имена. Тѣло-то ѝ е тъмно сине; длань-та на рѫцѣ-тѣ ѝ е чървена, въ знакъ на ненаситна-та ѝ жажда за кръвь. Тя има четире рѫцѣ, и въ едната-та си държи черѣпъ-тъ на единъ исполинъ. Езикъ-тъ ѝ виси извънъ уста-та, и е опасана на кръстъ-тъ съ рѫцѣ-тѣ на свои-тѣ жрътви, шия-та ѝ е украсена съ страшна огърлица отъ човѣчески глави.

Върнемъ ли се сега въ Гръция, не намираме дори въ дѣтинство-то на религия-та ѝ и най-малка диря отъ подобно нѣщо. Така като въ Гръция е имало пò-малко причини за страхъ, то и изражение-то на страхъ-тъ не се срещта така често, и Гърци-тѣ не сѫ били расположени да внасятъ въ религия-та си тия чувства на ужасъ, които сѫ били така естествени за Индийци-тѣ. Азиятска-та цивилизация се е мѫчила да увеличава растояние-то, което е раздѣляло човѣкъ-тъ отъ богове-тѣ; гръцка-та цивилизация, напротивъ, се е мѫчила да намалява това растояние. Ето защо въ Индустанъ всички-тѣ богове сѫ се отличавали съ нѣщто чудовищно: Вишну е ималъ четире рѫцѣ, Брахма е ималъ петь глави, и т. н. Гръцки-тѣ богове сѫ били напротивъ, прѣдставлявани въ чисто човѣческа форма. Въ Гръция никой хѫдожникъ не би сполучилъ да обърне на себе си общтествено-то внимание, ако би му скимнало да изобрази богове-тѣ въ други видъ. Той е моглъ да ги прѣдстави пò-силни пò-хубави, нъ все е билъ длъженъ да ги прѣдстави, като човѣци. Приличие-то между божества-та и човѣци-тѣ, което е възбуждало религиозни-тѣ чувства на Гърци-тѣ, би съвсѣмъ убило тия чувства у Индийци-тѣ.

Това различие между хѫдожествени-тѣ проявления на двѣ-тѣ религии се е придружавало отъ такъво сѫщто различие и между теологически-тѣ имъ прѣдания. Въ индийски-тѣ книги, фантазия-та се чуди какъ да разкаже подвиги-тѣ на богове-тѣ; и колкото тия подвиги сѫ били очевидно пò-невъзможни, съ толкова повече удоволствие тя имъ ги е прѣписвала. Нъ гръцки-тѣ богове не сѫ имали само човѣческа форма, нъ и всичко у тѣхъ е било като у човѣци-тѣ: и

атрибути-тѣ имъ, и занятия-та имъ, и вкусове-тѣ имъ. Азиятци-тѣ, за които всяко природно явление е било прѣдмѣтъ на благоговѣние, така силно привикнѫли на това чувство, щото не сѫ никога смѣяли да уподобявать свои-тѣ дѣйствия на дѣйствия-та на богове-тѣ си. Европейци-тѣ, насърдчени отъ безопасность-та и спокийствие-то въ материялний свѣтъ, не сѫ се бояли да правять сравнение, което би ги ужасило, ако да живѣяха врѣдъ опасности-тѣ на тропически-тѣ страни. За това и гръцки-тѣ богове до такъва стѫпень се различавать отъ индийски-тѣ, щото, като ги сравняваме, нии мислимъ, че минуваме отъ единъ свѣтъ въ други свѣтъ. Гръци-тѣ сѫ прилагали на богове-тѣ си общи-тѣ заключения, до които сѫ дохождали въ наблюдения-та си надъ човѣкъ-тъ. Тии сѫ олицетворяли студенина-та на жени-тѣ въ Дияна, хубость-та въ Венера, гордость-та въ Юнона, умствени-тѣ дарби въ Минерва. Сѫщо-то начяло е било приложено и на обикновени-тѣ занятия на богове-тѣ: Нептунъ е билъ морякъ, Вулканъ — ковачь; Аполонъ е билъ по нѣкога музикантинъ, по нѣкога поетъ, по нѣкога овчарь. Купидонъ е билъ малъкъ чапкѫнинъ, който е игралъ съ лѫкъ-тъ си и съ стрѣли-тѣ си. Меркурий е билъ прѣдставлявань ту като вѣренъ посланикъ, ту като общеизвѣстенъ крадець.

Сѫщо-то стремление да се сближавать човѣчески-тѣ сили съ сили-тѣ, които сѫ стояли пò-високо отъ човѣкъ-тъ, се забѣлѣжва и въ друга една особеность на гръцка-та религия. Искамъ да кажѫ, че въ Гръция за първий пѫть виждаме поклонение на герои-тѣ сир. въздиганье-то на прости смъртни въ редъ-тъ на богове-тѣ. По причини-тѣ, които вече изложихме, такъво явление не е могло да се очаква въ тропически-тѣ страни, дѣто всичка-та природа е постоянно наумѣвала на човѣкъ-тъ безсилие-то му. Его защто боготворение-то на човѣци не се срѣща въ индийска-та религия; то не е било познато така сѫщо на Египтяне-тѣ, на Перси-тѣ, и навѣрно, и на Араби-тѣ. Нъ въ Гръция, човѣкъ-тъ, който е билъ пò-малко униженъ, и така да се каже пò-малко засѧгнать отъ вънкашний свѣтъ, е ималъ пò-високо мнение за себеси, и човѣческа-та природа не е стояла така ниско както въ други-тѣ страни. Послѣдствие-то на това е било такъво, че почитанье-то на човѣци се е явило като единъ припознать догмать въ гръцка-та религия още въ най-стари-тѣ врѣмена на гръцка-та история, и то е било уобще така естествено въ Европа, щото го срѣщаме отсетнѣ и въ много други европейски народи. Обстоятелства отъ съвсѣмъ други характеръ сѫ влияли малко по малко за искоренение-то на тоя видъ идолопоклонство; нъ сѫществование-то му заслужва да обърне внимание-то ни,

защото то доказва колко е голѣмо различие-то между европейска-та цивилизация и всички ония цивилизации, които сѫ я прѣдшествовали.

Ето какъ Гърция се е стремила въ всичко да подигне достоинство-то на човѣкъ-тъ, а Индия се е стремила напротивъ да го унижи. За да изразимъ въ нѣколко думи това, което казахме до тука, можемъ да кажемъ, че Гърци-тѣ се имали по-голѣма почеть камъ човѣчески-тѣ сили, а Индийци-тѣ — камъ свърхчовѣчески-тѣ сили. Първи-тѣ сѫ се занимавали повече съ това, което е извѣстно и полезно, а втори-тѣ съ това, което е не извѣстно и тайнствено. По тая причина, въображение-то, което Индуси-тѣ, поразени отъ величие-то и могѫщество-то на природа-та, никога не сѫ залегали да обуздаѭтъ, е загубило своя-та власть въ малкий полуостровъ па стара Гърция. Тука, за първи пѫть въ история-та на свѣтъ-тъ, въображение-то е било до една стѫпень ограничено отъ разумъ-тъ. Отъ това не слѣдва, че то е ослабнало или, че сѫ се истощили жизненни-тѣ му сили: то е било само обуздано и укротено; безумства-та му сѫ били наказани. Произведения-та на гръцкий умъ, които сѫ достигнѫли до насъ, служять за доказателство, че то не е било загубило енергия-та си. Печалба-та е била двойна: развили сѫ се любознателни-тѣ и скептически способности на умъ-тъ, безъ да се покварять поетически-тѣ и благоговѣйни инстинкти на въображение-то.

Азъ избрахъ Индия и Гърция, като типове за сравнение-то, което направихъ, защото за тия двѣ страни имаме обширни и добрѣ изучени свѣдения. Нъ всичко, което знаемъ за други-тѣ тропически цивилизации, подтвърждава истиность-та на наши-тѣ взглядове за дѣйствие-то на природни-тѣ явления. Въ срѣдня Америка сѫ ископали много стари прѣдмѣти, и всичко, което е намѣрено до сега, доказва, че народна-та религия е била и тамъ, както и въ Индия, една система отъ страшенъ и немилостивъ ужасъ. Ни тамъ, ни въ Мексико, ни въ Перу, ни въ Египетъ, народъ-тъ не е искалъ да си прѣдставлява богове-тѣ въ човѣчески образъ и съ човѣчески свойства. Дори и храмове-тѣ сѫ голѣми здания, отъ които нѣкои сѫ направени съ голѣмо искуство, нъ въ такъвъ видъ щото да поразявать умъ-тъ съ страхъ, и тии прѣдставлявать поразителна противоположность съ леки-тѣ и неголѣми гръцки храмове. И така нии виждаме влияние-то на това начяло дори и въ стилъ-тъ на архитектура-та.

Славна-та Куликовска битва (1380 г.).

(„Изъ История-та на руско-то господарство.")

Отъ Карамзина. [1])

На 6 септемврий наша-та войска се приближи до рѣка Донъ, и князове-тѣ размишляваха съ бояри-тѣ, тамъ ли да чакать Монголи-тѣ, или да идать пò-далече. Тии не бѣха съгласни въ инения-та си. Олгердовичи-тѣ, Литовски-тѣ князове, казоваха, че е пò-добрѣ да оставать рѣка-та отдирѣ си, за да одържать страшливи-тѣ отъ бѣганю; че Ярославъ великий по тоя начинъ е побѣдилъ Святополка, и Александръ Невский — Шведи-тѣ. Той подкрѣпяваше мнение-то си и съ друго едно твърдѣ важно обстоятелство: трѣбоваше да се въспре съединение-то на Ягайла съ Мамая. Великий князь се рѣши, и, за насърдчение, прие отъ св. Сергия писмо, въ което тоя послѣдний го благославяше и го съвѣтваше да не губи врѣме. Тогава пристигна извѣстие, че Мамай иде камъ Донъ и очаква на всякой часъ Ягайла. Наши-тѣ леки отряди бѣха се вече срештнжли съ Татари-тѣ, и ги гонеха. Димитрий събра войводи-тѣ и имъ каза: „настана часъ-тъ на Божий сждъ." На 7 септемврий, той заповѣда да търсять дѣ може да се прѣброди рѣка-та и да построять мостове за пѣхота-та. На другий день (8 септемврий) падна гжста мъгла, нъ скоро се разсипа: войска-та прѣмина Донъ, и се спре на брѣгове-тѣ на Непрядва, дѣто Димитрий нареди всич-

---

[1]) *Николай Михаиловичъ Карамзинъ*, (1766—1826) знаменитий руский историографъ, чрѣзъ своя-та дълговрѣменна и обширна литературна дѣятелность е спомогнжлъ най-много да се развие у руско-то обштество вкусъ камъ прочитъ-тъ и любознателность-та. Първи-тѣ му книжовни трудове сж били прѣводи на творения-та на нѣмски-тѣ писатели. Отъ 1785—1789 г. той издавà и редактирà периодическо списание „Дѣтское Чтение" въ 20 части, което имà нечуванъ успѣхъ и издържа четире издания. Петгодишно-то работеню надъ прѣвождание-то най-добри-тѣ чужди писатели неусѣтно разви въ него вкусъ-тъ, камъ изяштно-то и упражни благотворно влияние възъ негово-то дарование. Слѣдъ една расходка изъ Европа, дѣто се срештà съ много европейски знаменитости, той основа въ Москва, ново, чисто литературно издание „Московский Журналъ" въ който печата знаменити-тѣ свои *Писма рускаго путешественикъ*, които се четяха съ въсторгъ и не малко способствоваха да запознаять колко-годѣ Руси-тѣ съ западно европейска-та култура и особености. Освѣнь проза, той печата и свои стихотворения въ казаний журналъ, които пò-послѣ и издаде отдѣлно подъ название: *Мои бездѣлки*, сжшто-то направи и съ *Писма рускаго путешественикъ.*

Подирь петнадесеть годишно литературно занимание Карамзинъ доде до убѣждение, че трѣбова да се откаже отъ многостранна-та дѣятелность и да

ки-тѣ полкове за бой. Въ срѣда-та той постави Литовски-тѣ князове, Андрея и Димитрия Олгердовичи, Теодора Романовича Бѣловерский и бояринъ-тъ Николая Василиевича; въ собствений великокняжеский полкъ — бояри-тѣ Иоана Радноловича Квашня, Михаила Брянока, князя Иоана Василиевича Смоленский; на дѣсно-то крило — князь Андрея Теодоровича Ростовский, князь Стародупский съ сжщто-то име и бояринъ-тъ Теодора Грулка; на лѣво-то — князь Василия Василиевича Ярославский, Теодора Михаиловича Моложский и бояринъ-тъ Лева Морозова; въ Сторожевский полкъ — бояринъ-тъ Михаила Иоановича, Акинтовий внукъ, князь Симеона Константиновича Оболенский, братъ му, князь Иоана Торуский и Андрея Серкиза; а въ засада-та — князь Владимира Андреевича, Калитиновий внукъ, Димитрия Михаиловича Волинский, побѣдитель-тъ на Олега и на Българе-тѣ, мжжъ славенъ по юначество-то си и умъ-тъ си, — Романа Михаиловича Брянский, Василия Михаиловича Кашинский и синъ-тъ на Романа Новосилски. Димитрий се качи на една висока могила, и, като видѣ отъ тамъ стройни-тѣ и многобройни редове на войска-та, безчислени-тѣ знамена, развѣвани отъ лекий вѣтръ, блѣсъкъ-тъ на оржжия-та и на брони-тѣ, освѣтени отъ пролѣтно-то слънце, като чу всеобшти-тѣ гръмогласни въсклицания: „Боже! дарувай побѣда на господарь-тъ

се посвети на единъ какъвъ годѣ родъ отъ словесность-та. Подирь дълги размишления и опитвания, той се запрѣ на история-та: първо-то му историческо съчинение бѣше: *Похвално слово на Екатерина Велика*, което привлѣче внимание-то на императора Александра. Подирь това той оште двѣ години редактировà „Вѣстникъ Европи“ съ голѣмъ успѣхъ. Тамъ между друго-то той напечати нѣколко оригинални повѣсти и само тогава се залови за знаменитий си трудъ по руска-та история. Императоръ Александръ го улесни великодушно, като му отпусна пенсия въ 2000 рубли и му позволи да се ползова отъ всички-тѣ руски архиви. Дълговрѣменни-тѣ и сложни трудове по събиранѥ материали за история-та и печатанѥ-то ѝ растроиха слабо-то му здравие. Охтика-та се появи у него и той хвана да линѣе и скоро го тръшна на легло-то. Послѣдни-тѣ дни на животъ-тъ му бѣха зарадвани отъ едно саморжчно писмо отъ императоръ-тъ, който съ трогателни слова, му исказваше благодарность за грамадний му исторически трудъ. Той умрѣ въ Таврический дворецъ. Императоръ-тъ опрѣдѣли на челядь-та му пенсия отъ 50,000 рубли.

Съчинения-та на Карамзина имаха огромно влияние на съврѣменно-то му обштество и литература; тии поправиха вкусъ-тъ и отърваха езикъ-тъ отъ направление-то, което му бѣха дали псевдо-класици-тѣ. Нъ най-голѣма-та заслуга на Карамзина състои въ *История-та на руско-то господарство* написана въ патриотический духъ, което му костува двадесеть и три годишни трудове и увѣнча име-то му съ трайни слова въ Русия.

ни!“, и като помисли, че много хиляди отъ тия безстрашни юнаци ште паднжть подирь нѣколко часа, като усърдни жрътва на любовь-та си камъ отечествс-то, Димитрий въ умиление падна на колѣню, прострѣ ржцѣ-тѣ си камъ златний образъ на Спаситель-тъ, който блестеше на далече на черно-то Великокняжеско знаме и се помоли за послѣдень пжть за християне-тѣ и за Русия; послѣ качи се на конь-тъ си, обиколи всички-тѣ полкове и каза по нѣшто на всякой отъ тѣхъ, като наричаше войници-тѣ свои вѣрни другари и мили братия, внушаваше имъ мжжество и обѣштаваше на всякого славна память въ свѣть-тъ, и мжченически вѣнецъ слѣдъ смърть-та.

Войска-та потегли напрѣдъ, и часъ-тъ по шесть видѣ неприятель-тъ всрѣдъ пространно-то Куликовско поле. И отъ двѣ-тѣ страни прѣдводители-тѣ се надзираваха единъ други, и отиваха напрѣдъ полека, като измѣрваха съ очи сила-та на противници-тѣ си: сила-та на Татари-тѣ надминуваше наша-та. Димитрий гореше отъ желание да даде примѣръ на всички-тѣ и искаше да се бие въ първи-тѣ полкове: усърдни-тѣ бояри го моляха да остане задъ гжсти-тѣ редове на главна-та войска, въ най-безопасно-то мѣсто. „Длъжность-та на князь-тъ, казваха тии, е да гледа на бой-тъ, да види подвиги-тѣ на войводи-тѣ и да награди достойни-тѣ. Нии сме готови всички-тѣ да умремъ; а ти, любимий господарю, живѣй и прѣдай паметь-та ни на бждящти-тѣ врѣмена. Безъ тебе не можемъ да побѣдимъ.“ Нъ Димитрий отговори: „Дѣто вии, тамъ и азъ. Като се скрия задъ васъ, могж ли да ви кажж: братия! да умремъ за отечество-то? Слово-то ми да стане дѣло! Азъ сьмь вождъ и началникъ; ште излѣза напрѣдъ и ште положа глава-та си за примѣръ на други-тѣ.“ Той не измѣни на себе си и на великодушие-то си: зе да чете гръмогласно псаломъ-тъ: „Богъ е наше-то прибѣжиште и сила,“ и се спусна пръвъ връзъ врагове-тѣ и се би юнашки, като простъ войникъ; той дойде въ срѣда-та на полкове-тѣ, когато бой-тъ стана общтъ.

На едно пространство отъ десеть версти се лѣеше кръвь християнска и невѣрна. Редове-тѣ се размѣсиха: по нѣкога Руси-тѣ отблъскваха Монголи-тѣ, по нѣкога Монголи-тѣ отблъскваха Руси-тѣ; отъ двѣ-тѣ страни храбри-тѣ падаха на мѣсто-то си, а малодушни-тѣ бѣгаха: така нѣколко Московски неопитни момци — като помислили, че всичко загинжло — търтили да бѣгать. Неприятель-тъ си отвори пжть камъ голѣми-тѣ или княжески знамена, и насмалко остана да ги земе: вѣрна-та дружина ги избави съ напряжение-то на всички-тѣ си сили. Князь Владимиръ Андреевичь стоеше

още въ засада-та, гледаше бой-тъ; бездѣйствие-то му досаждаше, нъ опитний Димитрий Волинский го задържаше. Часъ-тъ на десеть, Димитрий, който наглядваше съ голѣме внимание всички-тѣ движения и на двѣ-тѣ войски, извади изведнѫжь ножь-тъ си, и каза на Владимира: „Сега дойде нашй редъ.“ Тогава Владимировий полкъ излѣзе изъ дѫбрава-та, която го криеше отъ очи-тѣ на неприятель-тъ, и бързо се спусна възъ Монголи-тѣ. Тоя ненадѣянъ ударъ рѣши сѫдба-та на бой-тъ. Врагове-тѣ, уплашени, распръснѫти неможеха да се противять на тая нова сила, прѣсна и храбра, и Мамай, отъ висока-та могила, отъ дѣто гледаше кръвопролитие-то, видѣ, че всичка-та му войска удари на бѣгъ; задушенъ отъ гнѣвъ и ядъ, той извика: „великъ е християнский Богъ!“ и бѣга заедно съ войска-та си. Руска-та войска ги гони́ дори до рѣка Меча, уби и издави много неприятеле, зе станъ-тъ имъ и безчетна плѣчка, много кола̀, коню, камили, натоварени съ разни драгоцѣнни вѣщи.

Мѫжественний князь Владимиръ, герой-тъ на тоя незабравимъ за Русия день, довърши побѣда-та, застана врѣдъ бойно-то поле, подъ черно-то княжеско зname, и заповѣда да трѫбять: отъ всички страни събраха се при него князове-тѣ и пълководци-тѣ, нъ Димитрия нѣмаше. Владимиръ, уплашенъ питаше: „дѣ е братъ ми и *първоначялникъ-тъ* на наша-та слава?“ Никой неможеше да му каже нищо. Воеводи-тѣ, безпокойни, уплашени, се пръснаха да търсять Димитрия, живъ или мрътавъ; дълго врѣме търсиха безполезно; най-сетнѣ двама войници видѣха Великий князь, че лежи подъ едно отсѣчено дърво. Оглушенъ въ бой-тъ отъ единъ силенъ ударъ, той билъ паднѫлъ отъ конь-тъ си, въ несвѣсь, полумъртавъ; нъ скоро отвори очи-тѣ си. Тогава Владимиръ, князове-тѣ, чиновници-тѣ, които колѣничиха, извикаха съ единъ гласъ: „господарю! ти побѣди неприятеле-тѣ!“ Димитрий стана: като видѣ братъ-тъ си, като видѣ радостни-тѣ лица, които го заобикаляха и християнски-тѣ знамена надъ монголски-тѣ трупове, въ възторгъ на сръдце-то исказа благодарность-та си камъ Бога; послѣ прѣгърна Владимира, чиновници-тѣ; цѣлова се съ най-прости-тѣ войници, и се качи на конь-тъ, здравъ отъ радость и като нищо да не му е било. Шлемъ-тъ и броня-та му бѣха насѣчени, нъ обагрени само съ монголска кръвь: Богъ по единъ чудесенъ начинъ избави тоя князь, всрѣдъ безбройни-тѣ опасности, въ които бѣше се хвърлилъ съ невъздържима горещина, като се биеше въ тълпа-та на неприятеле-тѣ и оставаше задъ себе си своя-та дружина. Димитрий, придруженъ отъ князове-тѣ и бояри-тѣ, забиколи Куликово поле, дѣто лежаха много Руси, нъ четире пѫти повече неприятеле, така щото,

по думи-тѣ на нѣкои историци, число-то на всички-тѣ убити се е простирало до 200 хиляди. Князове-тѣ Бѣлозерски, Теодоръ и синъ му Иоанъ, Торуски Теодоръ и Мстиславъ, Дорогобужский Димитрий Мобастиревъ, първостѫпенни-тѣ бояри Симеонъ Михайловичъ, синъ-тъ на Тисячски, Николай Василиевичъ, Акинтовий внукъ Михаилъ, Андрей, Серкизъ, Волуй, Бреико, Левъ Морозовъ и много други положиха животъ-тъ си за отечество-то: а въ тѣхно-то число и Сергиевский инокъ Александръ Пересвѣтъ, за когото пишѫтъ, че ощте прѣди да захване бой-тъ, паднѫлъ въ двубой съ единъ печенегъ, Мамаевъ юнакъ, когото свалилъ мъртавъ отъ конь-тъ, и умрѣлъ заедно съ него. Негови-тѣ кости и кости-тѣ на другъ единъ неговъ другаръ инокъ, Осляби, почиватъ и до днесь близу до Симоновий монастирь. Като се спираше до трупове-тѣ на знаменити-тѣ мѫжie, плащаше имъ дань-та си съ сълзи и съ похвали; най-сетнѣ, заобиколенъ отъ воеводи-тѣ, тържествено имъ благодари за показано-то отъ тѣхъ юначество, като обѣщтаваше да награди всякого споредъ достойнство-то му, и заповѣда да погребѫтъ тѣла-та на Руси-тѣ. Послѣ, въ знакъ на признателность камъ добри-тѣ сподвижници, убити тамъ, той нареди да се празднова вѣчно память-та имъ всяка годена въ Димитрова сѫбота, до дѣто сѫщтествова Русия.

Ягайло, въ день-тъ на бой-тъ, се намираше на не повече отъ 30 или 40 верста далече отъ Мамая: като се научилъ какъ се е свършилъ бой-тъ, той дошьлъ въ ужасъ и помислилъ какъ пò-скоро да бѣга, така щото наши-тѣ леки отряди не могли никѫдѣ да го застигнѫтъ. Честитий Димитрий, който съ единъ ударъ, освободи Русия отъ двама грозни неприятеле, испрати скороходци въ Москва, въ Переславъ, въ Кострома, въ Владимиръ, въ Ростовъ и въ други-тѣ градове, дѣто народъ-тъ като се научилъ, че войски-тѣ прѣминѫли отвѫдъ рѣка Ока, молилъ се денѣ и нощтѣ въ църкви-тѣ. Извѣстие-то за толкова рѣшителна-та побѣда се посрѣщтна съ неописано въсхищтение. Всички вѣрваха, че тая побѣда утвърждава на вѣки независимость-та, слава-та и благоденствие-то на наше-то отечество; че Орда-та е паднѫла и нѣма никога да се подеме; че християнска-та кръвь, която се пролѣ по брѣгове-тѣ на Донъ, е послѣдня-та жрътва за Русия, и е умилостивила Бога. Всички се поздравляваха, радваха се, че сѫ доживѣли до тия толкова честити врѣмена, славеха Димитрия, като втори Ярославъ Великий и новъ Александръ, наричаха го съ единъ гласъ *Донский*, а Владимира Андреевича *Храбрий*, и туряха послѣдний бой пò-високо отъ Алтский и Невский. Щте да видимъ, че тоя бой, за жалость, нѣмà

ония важни непосредствени слѣдствия, които Димитрий и народъ-тъ очакваха; нъ той се считаше единъ отъ най-славни-тѣ боеве въ прѣдания-та на наша-та история дори до царование-то на Петра Великий или до Полтавский бой: той не тури край на нештастия-та на Русия, нъ доказа възраждание-то на сили-тѣ ѝ, и послужи като основа за успѣхи-тѣ на Иоанна III, когото сѫдба-та бѣше избрала за да довърши дѣло-то на дѣди-тѣ, по-малко честити, нъ еднакво велики.

Шествие-то на Димитрия отъ Куликово поле до Кремленски-тѣ врата биде непрѣкѫснато тържество. На всякѫдѣ народъ-тъ посрѣщаше побѣдитель-тъ съ радость, съ любовь и благодарность; на всякѫдѣ гърмеше хвала камъ Бога и камъ господарь-тъ. Народъ-тъ гледаше на Димитрия, като на Ангелъ-Хранитель, ознаменованъ съ печатъ-тъ на Божие-то благоволение. Това блаженно врѣме се виждаше на добри-тѣ Руси, като истинско очарование.

Жестокости-тѣ на Ивана IV Грозний.

До дѣто Русия трепереше подъ ужасъ-тъ на тирания-та, въ дворецъ-тъ се разнасяше шумъ-тъ на ония, които се веселяха. Царь Иванъ се забавляваше съ джелати-тѣ и съ *весели-тѣ си людье*, или съ шутници-тѣ, што му испраштаха изъ Новградъ и изъ други-тѣ области, заедно съ мечки-тѣ. Послѣдни-тѣ пушташе на ловъ възъ човѣци-тѣ, и въ гнѣвъ и въ веселба. Видише ли, че се е навалилъ прѣдъ дворецъ-тъ му народъ тихъ и спокоенъ, той заповѣдаше тоя часъ да пустнѫтъ двѣ три мечки, и високо се кикотеше като гледаше какъ бѣгаше уплашений народъ, или какъ мечки-тѣ застигаха нѣкого и го тръшкаха; нъ усакатени-тѣ той винаги награждаваше съ по една жьлтица и повече. Едно отъ главни-тѣ му увеселения бѣха многобройни-тѣ му шутници, които имаха за длъжность да разсмиватъ царь-тъ прѣди и подирь извършвание-то на нѣкое убийство и които по нѣкога за една остра дума плаштаха съ животъ-тъ си. Между тѣхъ се славеше князь Осипъ Гвоздевъ. Единъ пѫть разсърденъ отъ нѣкоя негова глума, царь-тъ го залѣ съ горешта супа: клетий смѣхотворецъ изрева и поиска да побѣгне, нъ Иванъ го удари съ ножь-тъ си и Гвоздевъ, облѣнъ въ кръвь, падна у несвѣсть. Скоро доведоха докторъ-тъ Арнолфа. „Излѣкувай добрий ми слуга, азъ се пошагувахъ съ него невнимателно“ каза царь-тъ. — „*Тика невнимателно* (отговори Арнолфъ) *штото само единъ Богъ и твое царско Величество него*-

ли можете да въскръсите умрѣлий: той вече не джха.“ Царь-тъ махна съ ржка, нарече мрътвий шутникъ „куче“ и продължи веселие-то си. Другъ пжтъ когато той обѣдваше дойде при него Старицкий войвода, Борилъ Титовъ, поклони му се до земя-та и, както по обикновено, каза му нѣколко ласкателни думи. Царь-тъ отговори: „бжди здравъ, драгий ми войводо, ти си достоенъ за наша-та милость“ и съ ножь-тъ си отрѣза му ухо-то. Титовъ безъ да покаже ни най-малко, че го боли, съ спокойно лице благодари Ивана за това милостиво наказание и му пожела да царува благополучно. На врѣмени сластолюбивий тиранъ, като забравяше и гладъ и жажда, отхвърляше гозби-тѣ и питиета-та, оставяше пиръ-тъ, гръмогласно свикваше дружина-та си, яхваше конь-тъ и се впускаше да плува въ кръви. Така той, отъ срѣдъ обѣдъ-тъ, стана еднжжь и истрепа литовски-тѣ плѣнници въ московска-та тъмница. Казвать, че единъ изъ нихъ, дворянинъ-тъ Биковский, грабнжлъ копье-то изъ ржка-та на мжчитель-тъ и искалъ да го промуши, нъ бил поразенъ отъ ржка-та на царевича Ивана, който заедно съ башта си усърдно дѣйствоваше въ такива случаи, като че искаше да отнеме на Руси-тѣ и сама-та надежда за едно пò-добро бждащте царствованіе! Слѣдъ, като изби повече отъ стотина души, тиранинъ-тъ, при обикновени-тѣ въсклицания на дружина-та: *гайда! гайда!* тържествено се възвърна въ дворець-тъ и пакъ сѣдна на трапеза-та. . . . Нъ и въ това врѣме, и въ тия кръвопролитни пирувания, пакъ се слушаше по нѣкогажь смѣлъ и великодушенъ гласъ човѣчески. Храбрий момъкъ Митковъ, принуждаванъ отъ царь-тъ да испие чаша съ силенъ медъ, извика огорчено: „О царю, ти „ни карашь да пиемъ заедно съ тебе медъ, размѣсенъ съ кръвь-та „на наши-тѣ братя християни!“ Иванъ заби въ него острий си жеалъ. Митковъ се прѣкръсти и съ молитва умрѣ.

Такъвъ бѣше царь-тъ; такъви бѣха поданници-тѣ му! Иванъ *готвеше* за свой наслѣдникъ пò-старий си синъ. Той все съ него се занимаваше съ държавни-тѣ работи, присжтствоваше въ Дума-та, обихождаше царство-то, развратствоваше и убиваше людіе, като че искаше да направи щото синъ-тъ да се не стиди отъ башта си. Младий царевичь не бѣше вдовецъ, нъ водеше вече третя жена: двѣ-тѣ първи бѣха постригани. — При всичка-та си развалeность, той пакъ чувствоваше обичь камъ отечество-то си и състрадание камъ бѣди-тѣ му. Когато неприятеле-тѣ бѣха нахлули въ държава-та, той отиде при башта си и поиска да го испратять съ войска-та за да изгони врагове-тѣ изъ Псковъ. Иванъ яростно му извика: „Мятежнико, ти, заедно съ бояри-тѣ искашь да ме свалишь отъ

„прѣстолъ-тъ!“ и вдигна ржка. Годуновъ се опита да я задържи, нъ царь-тъ го нарани нѣколко пжти съ жезлъ-тъ си и яката удари съ него синъ-тъ си въ глава-та. Нещастний падна облѣнъ въ кръвь и слѣдъ четире деня умрѣ мжченически. . . .

Карамзинъ.

Поражение-то на Карла XII отъ Петра Великий при Полтава.

(Изъ „История-та на Карла XII“)

отъ Волтера. [1]

Прѣзъ септемврий, 1707, Карлъ остави Саксония, послѣдванъ отъ една войска отъ четиредесеть и три хиляди души, другъ пжть покрита съ желѣзо, а сега блеснжла въ злато и въ сребро и обогатена отъ плѣчкосванье на Полша и Саксония; всякой войникъ отнасяше по петдесеть сребрни монети не само, че всички-тѣ регименти бѣха пълни, нъ дори имаха и излишно число войници. Освѣнь тая войска, графъ Левенхауптъ, най-добрий отъ генерали-тѣ му, го очакваше въ Полша съ още двадесеть хиляди души войска, една друга войска отъ петнадесеть хиляди души стоеше въ Финландия, а отъ Швеция идѣха войници новобранци. Никой не се съмневаше, че той нѣма да порази царь-тъ съ такъва грамадна сила.

Петръ бѣше тогава въ Литва, и войски-тѣ му, раздѣлени на

---

[1]) *Франсуа-Мари-Аруе-Волтеръ* се роди на 1694 г. въ околности-тѣ на Парижь, а умрѣ на 1778 г. Никой животъ не е билъ испълненъ съ такъва всестранна, многошумна и плодотворнѣйша дѣятелность, както животъ-тъ на Волтера; никой писатель не е произвождалъ такъво силно сътрясение въ духъ-тъ на народи-тѣ, както фернейский философъ. Прѣдставитель на опозиционна-та литература въ всички-тѣ ѝ родове въ Франция прѣзъ XVIII вѣкъ се являва колосална-та фигура на Волтера, който съсрѣдоточи възъ себе си внимание-то не само на Франция, нъ и на цѣла Европа, който подготови, заедно съ енциклопедисти, като Русо, Монтескьо и др. прѣвратъ-тъ въ обществено-то мнение, въ идеи-тѣ, въ държавно-то и социално устройство. История-та на животъ-тъ на Волтера и произведения-та му е почти история на XVIII вѣкъ, така като име-то му се прочува въ врѣме-то на рагенство-то и исчезва въ начяло-то на революция-та. Въ продължение на седемдесеть години Волтеръ се срещта почти при всяко събитие на тая епоха; явява се ту въ театръ-тъ, ту въ академия-та, ту въ изгнание, ту въ дворъ-тъ на прусский краль, ту въ Версайль, ту въ Ферней. Дѣто нѣмаше него, тамъ владичествоваше неговий умъ. Енциклопедисти-тѣ распространяваха мисли-тѣ Волтерови, за да направять отъ тѣхъ страшно оржжие, журналисти-тѣ се

много отряди, бѣгаха на всѫдѣ при първо-то чуване за идяне-то на шведский краль. Самъ Петръ бѣше заповѣдалъ на военачял-

занимаваха повече съ фернейский дворъ (жилиште-то на Волтера въ Швейцария) нежели съ французский, и, наистина, може да се каже, че ни единъ владѣтель не е ималъ такъво огромно влияние на съврѣменницитѣ, както Волтеръ. Цѣлъ вѣкъ е пъленъ съ име-то му. Универсалность-та на Волтеровий гений е изумителна. Той бѣше поетъ, философъ, историкъ, ученъ, политикъ. Той оживяваше всичко, до което се косневе перо-то му. Сѫждения-та му бѣха бързи и вѣрни, отговори-тѣ остроумни, забѣлѣжки-тѣ бльскави, присмивки-тѣ зли, критики-тѣ жестоки до цинизмъ. Животъ-тъ на тоя великъ дѣятель е една страшна върволица отъ трудове, борби, огорчения, тържества, слава невиждана нито отъ единъ, смъртенъ приживѣ оште. Това е едно поприште отъ най-извънредни-тѣ и рѣдки-тѣ. Нии ште исчислимъ само пô-главни-тѣ отъ безбройни-тѣ съчинения по всички-тѣ редове на словесность-та на тоя гениаленъ човѣкъ. Отъ драматически-тѣ му творения най-голѣмъ успѣхъ имаха: *Едипъ*, *Заира*, *Смърть-та на Цезаря*, *Алзира*, *Мохамедъ*, *Меропа*, *Зюлима*, *Брутъ*, *Семирамида*, *Спасений Римъ* и др. Въ най-добри-тѣ си трагедии Волтеръ изважда на сцена-та борба-та на черкова-та съ държава-та, избира сюжети отъ величие-то на римска-та свобода и тъмний застой на римский католицизмъ. Въ епосъ-тъ Волтеръ имаше пô-малко призвание отъ колкото въ драма-та, а и врѣме-то бѣше най-малко благоприятно за епосъ-тъ; при всичко това той написа поема „*Хенриада*“ която има за прѣдметъ да прѣдстави буйства-та на Лига-та и да прослави Хенриха IV. Въобште „*Хенриада-та*“ е произведение сухо и риторическо и не изобилува съ много поезия. Нъ на врѣме-то си тя привождаше въ възторгъ. Отъ негови-тѣ сатирически романи най-сполучени сѫ: *Незлобний* (l'ingenu), *Кандидъ Задига*, *Вавилонска-та княгиня*. Отъ исторически-тѣ му съчинения най-знаменити сѫ: *История-та на Карла XII*, прѣвъсходно расказана, съ прѣкрасна характеристика на Карла. *История-та на руска-та империя при Петра Великий*, дѣто Волтеръ за да възхвали Петра прави опуштения въ уштрбъ на историческа-та дѣйсвителность; *Вѣкъ-тъ на Лудовика XIV и история на Парижский Парламентъ*, *оцѣнение на вѣкъ-тъ на Лудовика XV*. Тия съчинения ако и блескаво написани, се лишавать, по признание-то на самий Волтера, отъ критический анализъ и безпристрастие. Нъ значение-то имъ въ история-та на историография-та е голѣмо, затова, че Волтеръ въ тѣхъ излага не само история-та на царие-тѣ, а въ това сѫшто врѣме и история-та на искуства-та, на наука-та, на нрави-тѣ и образование-то на цѣло-то общество. Отъ тая точка на зрѣние оште пô-важно е главно-то историческо дѣло на Волтера: *Опитъ върху нрави-тѣ и духъ-тъ на народи-тѣ*. Волтеръ и въ история-та се явява човѣкъ на борба-та. Той смѣло и пристрастно насиля факти-тѣ, штомъ това поиска страшна-та му ненависть кmasъ римска-та черкова. Съ сѫшти-тѣ достойнства и недостатки се отличава и *Философский му лексиконъ*.

Волтеръ имаше осемдесеть и четире години, когато се завърна за послѣденъ пѫть изъ Ферней въ Парижъ. Това бѣше въ 1778 г. Всичкий

ници-тѣ си да не дочакватъ никога тоя завоеватель съ неравни сили и тии го слушаха.

градъ се развълнува, направиха му великолѣпно посрѣштание, бюстъ-тъ му биде увѣнчанъ въ театръ-тъ, име-то му се повтаряше съ въсторгъ; зависть-та и фанатизмъ-тъ бѣха принудени да замълчать. Тия тържества и постоянно-то умственно възбуждение на старецъ-тъ, който се хранеше вече само съ кафе, а пô-послѣ съ опиумъ, за да може да спи, растроиха съвършено здравие-то му. Духовенство-то се яви на смъртний му одръ, нъ той го расъжди, като казваше на ония, които го каняха да се покае: Богъ и свобода! за това нештяха да го погребѫть въ Парижъ, нито въ Ферней се позволи да го закопаять, дѣто оште прижизнѣ си бѣше приготвилъ простъ гробъ. Най-послѣ Волтеровий племенникъ Аббатъ Миньо го отнесе и закопа въ монастирски-тѣ гробишта, за което го исключиха отъ мѣсто-то му. Подирь дванадесеть години останки-тѣ на Волтера, заедно съ останки-тѣ на Руссо, бидоха прѣнесени въ „Пантеонъ-тъ"

На 1878 г. май 30, Парижъ и цѣла Франция праздноваха блѣскаво стогодишнина-та отъ смърть-та на Волтера. На грамадно-то събрание въ театрална-та зала подирь Спюллера говори Викторъ-Хуго, който твърдѣ краснорѣчиво опрѣдѣли велико-то значение на тоя писатель. Нии привождаме само край-тъ на слово-то: „Въ това врѣме, казва Хуго, обштество-„то си живѣеше весело и безгрижно. Въ Версайлъ, въ дворецъ-тъ, всякой день имаше праздникъ. Буфлеръ и Жантилъ-Бернаръ пишяха хубавички стихчета. Волтеръ видѣ това покварено дворянство, тая заслѣпена маса, тия ужасни сѫдници, които тѫпчеха народъ-тъ за да го накарать да колѣничи прѣдъ краль-тъ, това духовенство смѣсь отъ лицемѣрие и фанатизмъ и обяви война на тая коалиция отъ обштествени неправди. Оржжие-то му бѣше перо-то — пô-леко отъ вѣтръ-тъ, нъ пô-страшно отъ молния-та, и той побѣди съ това оржжие въ война-та на мисль-та противъ сила-та, на разумъ-тъ противъ прѣдрасѫдъкъ-тъ, на правда-та противъ лъжа-та, на притѣсненний противъ притѣснитель-тъ. Той побѣди стари-тѣ закони и стари-тѣ догмати, феодалний баронъ, срѣдневѣковний сѫдникъ, римский свештенникъ и отъ тълпа-та създаде народъ. „Той обучаваше, примиряваше, цивилизоваше, прѣнасяше всички-тѣ ужаси, „всички-тѣ оскръбления, всички-тѣ гонения. Той бѣше непоколебимъ и „неуморимъ; поразяваше произволъ-тъ съ присмивка, деспотизмъ-тъ съ „сарказмъ, непогрѣшимость-та съ ирония, упорство-то съ настойчивость, „невѣжество-то съ истина. Волтеръ е цѣлъ цѣлинничакъ въ присмивка-„та. Подирь вѣкъ-тъ на Лудовика XIV настана вѣкъ-тъ на Волтера. Нъ „Волтеръ е пô-високо отъ глава-та на държава-та: той е глава на идеи-„тѣ. Съ Волтера се почева нова ера: човѣчество-то захваштa да се управлява отъ мисль-та. Цивилизация-та, която се покаряше на сила-та „подчини се на разумъ-тъ, на идеалъ-тъ. За всякиго напрѣдъкъ-тъ състои въ ползоване-то отъ права-та си на човѣкъ и въ испълнение граждански-тѣ си обязаности. Сега сила-та наричать насилие, война-та — „убийство. Човѣкъ има право на животъ, на свобода на съвѣсть-та и „убѣждение-то, на господаруване-то на разумъ-тъ, на святость-та на трудъ-„тъ, на благодѣяние-то на миръ-тъ. Всички-тѣ тия идеи на XIX, сѫ посѣяни въ него отъ прѣдставитель-тъ на XVIII вѣкъ, Волтера."

Срѣдъ побѣдоносний си вървежъ, шведский краль прие посланникъ испратенъ отъ турци-тѣ. Посланникъ-тъ имà ауденция-та си въ квартира-та на графа Пипера; такива церемониални работи ставаха обикновено у него: той подържаше достолепие-то на господарь-тъ си съ една обстановка, която бѣше доста великолѣпна; и краль-тъ, който живѣеше, нощгуваше, носеше дрѣхи пò-лошо и отъ най-долний офицеръ, казваше, че неговъ тъ дворець е квартира-та на графъ Пипера. Турский посланникъ прѣдстави на Карла сто шведски войника, които плѣнени отъ Калмуци-тѣ, били продадени на Турци-тѣ, а султанъ-тъ ги искупилъ и сега ги пращга като единъ най-приятенъ подаръкъ на шведский краль; не че османска-та гордость искаше съ това да отдаде честь на слава-та на Карла XII, нъ защтото султанъ-тъ, естественъ врагъ на московский и германский императори, желаеше да се оздрави противъ тѣхъ чрѣзъ приятелство-то на Швеция и съюзъ-тъ на Полша. Посланникъ-тъ честити на Станислава възшествие-то му на полски прѣстолъ. И така тоя краль въ късо врѣме биде припознатъ отъ Германия, Франция, Англия, Испания и Турция. Единъ папа очакваше да го припознае когато видѣше, че корона-та се добрѣ утвърди на глава-та му, така като една немилость можеше да я струполи.

Щомъ се свърши ауденция-та, Карлъ се затече да търси Руси-тѣ. Войски-тѣ на руский царь бѣха излизали и влазяли въ Полша двадесеть пѫти отъ какъ бѣше почната война-та. Тая земя отворена отъ всякѫдѣ, безъ никакви крѣпости, които би прѣсѣкли отстѫпление-то на една войска, позволяваше на руси тѣ да се озовавать често на сѫщго-то мѣсто дѣто бѣха разбити, и дори да се втурнать въ страна-та толкова надалечь, колкото и самий побѣдитель. Прѣзъ Карлово-то стоенѥ въ Саксония, царь-тъ се бѣше приближилъ до Леополдъ, на южний край на Полша; а сега се намираше на сѣверъ въ Гродно, сто левги далечь отъ Леополдъ.

Карлъ остави Станислава въ Полша, а самъ той на чело на конница-та, тръгна за Гродно, посрѣдъ ледищга-та, прѣзъ енуарий 1708.

Той мина на двѣ мѣста Неманъ на раздалечь двѣ левги отъ градъ-тъ, а царь Петръ нищто още незнаеше за това. При първо-то извѣстие за пристиганѥ то на Шведи-тѣ, царь-тъ излѣзе изъ сѣверна-та врата, а Карлъ влѣзе прѣзъ южна-та. Карла придружаваха само шестотинъ гвардейци; останѫла-та чясть отъ войска-та не можà да го слѣдва. Царь-тъ бѣгаше съ повече отъ двѣ хиляди души, като мисляше, че Карлъ води всичка-та си войска въ Гродно. Сѫщтий день, той узна отъ единъ бѣжанець, че той оставилъ градъ-тъ само на шестотинъ душь, и че главна-та войска е още

повече отъ петь левги на далечь; той не губи врѣме, отдѣля хилядо и петстотинъ конници отъ войска-та си по мръкнало за да нападне изневѣрешки шведский краль въ градъ-тъ. Хилядо-то и петстотинъ руси, подъ покровъ-тъ на нощь-та, достигнаха до първа-та стража шведска, безъ да ги познажтъ. Тридесеть-тѣхъ души войници, които съставяха стража-та подържаха натискъ-тъ на хилядо-то и петстотинъ руси половина четвъртъ часъ. Краль-тъ, който се намираше на другий край на градъ-тъ, затече се тоя си часъ съ остали-тѣ свои войскари. Руси-тѣ бързишкомъ избѣгаха. Скоро войска-та му пристигна и той загони неприятель-тъ. Всички-тѣ руски отряди распръснати по Литва, веха да се оттеглять набързо камъ истокъ въ минский палатинатъ, близу до руска-та граница, дѣто имъ бѣше съборно-то мѣсто. Шведи-тѣ, сжщо раздѣлени на много отряди не прѣставаха да ги прислѣдвать на тридесеть левги растояние отъ пжть-тъ. И бѣжащи-тѣ и гонители-тѣ правяха всякидневно усилени маршове, макаръ, че това бѣше посрѣдъ зима. Отдавна вече всички-тѣ годишни врѣмена бѣха станжли равни за войски-тѣ на Карла и на царь-тъ: само страхъ-тъ. който внушаваше Карлово-то име правеше тогава разлика-та между Руси-тѣ и Шведи-тѣ.

Като закачишь отъ Гродно дори до బористенъ (Днѣпръ,) право камъ истокъ, гледашь само мочури, пустини и безкрайни лѣсове; въ разработени-тѣ мѣста не се намира никаква храна. Селяне-тѣ, уплашени, заравять въ земя-та храни-тѣ си, и всичко каквото може да се заварди тамъ. За да сеналучать тия подземни магазини, нуждно е да се дупчи земя-та съ дълги желѣзни пъртове, и Руси-тѣ и Шведи-тѣ си служаха тогава съ тия провизии. Нъ всякога не ги намираха, и тии не бѣха достатъчни.

Шведский краль, който бѣше прѣдвидѣлъ тия трудности, бѣше наредилъ да донесжть сухари за храна на войска-та му; нищо не спираше вървежь-тъ му. Слѣдъ като прѣмина минский лѣсъ, дѣто ежеминутно трѣбоваше да сваля дрѣвеса, за да отвори пжть на войска-та си и на вещи-тѣ си, той застана, на 25 юний 1758, прѣдъ рѣка Березина, срещта Боризловъ.

Царь-тъ бѣше събралъ тука по̀-голѣма-та чясть отъ сили-тѣ си; той се бѣше добрѣ окопалъ: цѣль-та му бѣше да не допусне Шведи-тѣ да минжть рѣка-та. Карлъ доведе нѣколко регимента на брѣгъ-тъ на Березина, на противна-та страна на Боризловъ, като че искаше да я минува прѣдъ очи-тѣ на неприятель-тъ. А безъ да губи врѣме той отиде съ войска-та си три левги по̀-нагорѣ, кждѣ изворъ-тъ на рѣка-та, хвърли мостъ възъ нея, минува прѣзъ срѣдъ единъ отрядъ отъ три хиляди души, който защищаваше това мѣсто, и

се опжти незабавно камъ неприятелска-та войска. Руси-тѣ, не го чакаха; тии очистиха камъ Бористенъ, като развалиха пжтишта-та, и унищтожиха всичко по пжть-тъ си, за да замаіжть понѣ Шведи-тѣ.

Карлъ прѣодолѣ всички-тѣ прѣпьнки и, приближаваше камъ Бористенъ. На пжть-тъ си срештна двадесеть хиляди Руси окопани въ едно мѣсто називаемо Калоринъ, задъ едно блато, и за да се идеше тамъ трѣбоваше да се мине една рѣка. Карлъ почака да му пристигне и остала-та чясть отъ пѣша-та войска, че тогава да нападне; той се хвърли въ вода-та на чело на свои-тѣ пѣши войници; прѣгази рѣка-та и блато-то, като затъваше често до рамена-та. До дѣто отиваше така камъ неприятель-тъ, по негова заповѣдь, конница-та му забикаляше блато-то за да нападне отъ страна неприятель-тъ. Руси-тѣ очудени дѣто нищто неможеше да ги заштити, бидоха сгаштени едноврѣменно отъ краль-тъ, който ги нападна пѣшь, и отъ шведска-та конница. Тая конница като си отвори пжть прѣзъ неприятелски-тѣ редове съедини се съ краль-тъ на срѣдъ сражение-то; тогава той се качи на конь; нъ слѣдъ малко врѣме, като съгледа въ навалица-та единъ младъ дворянинъ, раненъ, по име Гиленштирнъ, който му бѣше любимъ, а неможеше да пристжпи, той му даде конь-тъ си, а самъ продължи да командова войска-та си на крака. Отъ всички-тѣ боеве, които бѣше ималъ до сега, тоя, може би, бѣше най-славний, заштото въ него бѣше минжлъ прѣзъ най-много примеждия и бѣше показалъ най-много искуство: за паметь на тоя бой направиха медалъ, дѣто отъ една страна се четеше: Silvae, paludes, aggeres, hostes, victi; а отъ друга-та тоя стихъ на Лукиана: Victrices copias alium laturus in orbem.

Руси-тѣ, изгонени отъ всякждѣ, прѣминаха Бористенъ, който раздѣля Полша отъ тѣхна-та държава. Карлъ не се бави́ и ги спогнж; той прѣмина тая голѣма рѣка слѣдъ тѣхъ при Могилевъ, послѣденъ полский градъ, който принадлежи ту на Полша, ту на царь-тъ: обшта учясть на погранични-тѣ градове.

Царь-тъ, който видѣ тогава, че царство-то му, дѣто бѣше възродилъ искуства-та и търговия-та, става жрътва на една война способна да струполяса всички-тѣ му голѣми кроежи може би и сжштий му прѣстолъ, прѣдложи мирни условия прѣзъ единъ Полский дворянинъ, който дойде въ шведска-та войска. Карлъ XII навикнжлъ да сключва миръ съ врагове-тѣ си само въ столици-тѣ имъ, отговори: — Азъ штж се споразумѣж съ царь-тъ въ Москва. Когато съобштиха на царь-тъ тоя гърдѣливъ отговоръ той каза: — Братъ ми Карлъ, иска да бжде винаги Александръ; нъ азъ се лъскаж, че той нѣма да намѣри въ мене Дария. Отъ Могилевъ, градъ дѣто

краль-тъ прѣмина Бористенъ, ако тръгнете за сѣверъ, надтъжъ по рѣка-та, все по полско-руска-та граница, вии щте намѣрите на тридесеть левги раздалечь Смоленскъ, прѣзъ дѣто минува главний пѫть, който води отъ Полша за Москва. Царь-тъ бѣгаше по тоя пѫть. Краль-тъ го слѣдваше бързо. Една часть отъ тилъ-тъ на руска-та войска многажди се сблъскваше съ драгуни-тѣ на шведска-та аванъгвардия. Почти винаги надвиваше тая послѣдня-та; нъ Шведи-тѣ слабнѣяха отъ тия непрѣстайни сблъсквания, които не рѣшаваха нищо, и въ които все гиняха човѣци.

На 22 септемврай, сѫща-та 1708 година, краль-тъ удари при Смоленскъ, възъ единъ отредъ отъ десеть хиляди конника и отъ шесть хиляди Калмука.

Краль-тъ се спусна възъ тая войска съ шесть регимента кавалерия само и четире хиляди пѣшци. Той се втурна най-напрѣдъ въ Руси-тѣ, на чело на остроготский региментъ; неприятеле-тѣ се оттеглиха. Краль-тъ ги подири прѣзъ едни нэровени и грапави пѫтища, дѣто се бѣха скрили Калмуци-тѣ; тии искокнаха тогава и се хвърлиха между региментъ-тъ што командваше краль-тъ, и шведска-та войска. Въ единъ мигъ и Руси и Калмуци заобиколиха тоя региментъ и проникнаха до краль-тъ. Тамъ убиха двама адютанти, които се бияха при него. Конь-тъ на краль-тъ биде убитъ подъ него; единъ конюшникъ му докара другъ; нъ и конюшникъ-тъ и конь-тъ бидоха пронизани отъ удари. Карлъ се биеше на крака, заобиколенъ отъ нѣколко офицери само.

Мнозина бидоха уловени, ранени или убити, или пакъ отнесени далечь отъ краль-тъ, отъ тълпа-та, която се хвърляше възъ тѣхъ; само петь човѣка остяяха при Карла. Той бѣше убилъ повече отъ дванадесеть неприятеле съ собствена-та си рѫка, безъ да приеме ни една рана, по това неизяснимо щастие, което го дружеше на вредъ и на което се уповаваше винаги. Наконець единъ полковникъ, по име Дарбофъ, проби съ дружина-та си до краль-тъ и го отърва. Останѫла-та часть отъ Шведи-тѣ хванаха въ плѣнъ тия варвари, Калмуци. Войска-та скоро се нареди, Карлъ се качи на конь, и при всичко, че бѣше уморенъ, прислѣдва Руси-тѣ още двѣ левги.

Побѣдитель-тъ вървеше винаги изъ главний пѫть камъ руска-та столица. Отъ Смоленскъ, дѣто стана това сражение, до Москва, има сто наши французски левги: войска-та нѣмаше почти храна. Много молиха краль-тъ да въсчака генерала Левенхаупта, който му идеше на помощь съ петнадесеть хиляди души войска. Нъ краль-тъ, който рѣдко слушаше съвѣти, не само че не прие това

благоразумно прѣдложение, нъ за голѣмо удивление на цѣла-та си войска, зарѣза московский пѫть и удари на югъ камъ Украйна, отечество на Казаци-тѣ, находяшта се между малка Татария, Полша и Русия. Тая страна има около сто наши французски левги отъ югъ на сѣверъ; и почти толкова пакъ отъ истокъ на западъ; тя е раздѣлена на двѣ чясти почти равни, отъ Бористенъ; главний градъ е Ботуринъ, при рѣкичка-та Семъ. Най-сѣверний край на Украйна е обработенъ и богатъ; а най-южний е най-плодоносна-та земя на свѣтъ-тъ и въ сѫщо-то врѣме най-пуста-та. Лошо-то управление задушаваше тамъ блага-та, които природа-та се силеше да даде на човѣци-тѣ. Жителе-тѣ на тия окраишта, съсѣдни съ малка-Татария не сѣяха, нито садяха, заштото Татари-тѣ отъ Буджакъ-тъ и отъ Прѣкопъ и Молдавци-тѣ, всички-тѣ разбойнически племена, биха опостошили жътви-тѣ.

Хетманъ-тъ на тая область, Мазеппа, подирь завръштанѭ-то си отъ Москва, дѣто бѣше го обидилъ Петръ, стори намѣрение да се възбунтова; шведска-та войска, която скоро се подаде отъ камъ граница-та, даде му леснотии за това: той рѣши да се провъзгласи независимъ, и да направи едно силно царство отъ Украйна и отъ кѫсове-тѣ на Русия. Той бѣше човѣкъ дързостенъ, прѣдприимчивъ и неуморимъ, макаръ че и въ прѣклонна възрасть. Той свърза съѭзъ тайно съ шведский краль за да ускори паданѭ-то на Петра и да се въсползова отъ това.

Краль-тъ се споразумѣ да се срештнѫтъ при рѣка-та Дѣсна; Мазеппа се обрѣче да се намѣри тамъ съ тридесеть хиляди души, съ военни припаси, съ храни и съ съкровишта-та си, които бѣха безкрайни. Прочее, шведска-та войска тръгна камъ това мѣсто, за голѣма скърбь на всички-тѣ офицери, които незнаяха ништо за тайний договоръ на Карла XII съ Казаци-тѣ. Карлъ прати заповѣдь на Левенхаупта да му доведе бързо войски-тѣ и храна въ Украйна, дѣто тъкмеше да прѣзимова, така штото като си усигореше тая страна, да можеше на пролѣть да завоевае Москва. И така той се приближаваше камъ рѣка Дѣсна, която пада въ Бористенъ, при Киевъ.

Прѣпятствия-та, които бѣха срештнѫли до тогава въ пѫть-тъ си, бѣха леки въ сравнение съ тия, които сега зеха да срештатъ; стана нужда да прѣминѫтъ единъ лѣсъ дългъ петдесеть левги, прошаренъ съ блата. Генералъ Лагеркронъ, който вървеше напрѣдъ съ петь хиляди души и съ сапьори-тѣ, заблуди войска-та камъ истокъ, на тридесеть левги надалечь отъ правий пѫть. Слѣдъ четиредневенъ ходъ, краль-тъ позна погрѣшка-та на Лагеркрона: съ трудъ

се дотатразиха до пжть-тъ си; нъ тако-речи всичка-та артилерия и всички-тѣ кола останаха затънжли или пропаднжли въ блатисти-тѣ мѣста.

Наконець, слѣдъ дванадесетдневенъ труденъ ходъ, прѣзъ който Шведи-тѣ довършиха малко-то сухари, които имъ остаяха, тая войска, уморена и изгладнѣла, пристигна при брѣгъ-тъ на Дѣсна, на мѣсто-то дѣто Мазеппа бѣше назначилъ да стане срештание-то; нъ на мѣсто да намѣрать тамъ тоя главатарь, съзрѣха единъ руский отредъ, който идеше камъ оттатъшний брѣгъ на рѣка-та. Краль-тъ се слиса, нъ тоя си часъ рѣши да мине Дѣсна и да удари на неприятель-тъ. Брѣгове-тѣ на тая рѣка бѣха така наведени и стръмни, щото трѣбваше да спускать войници-тѣ съ вжже. Прѣминжха рѣка-та по обикновений си начинъ: едни възъ салове, направени набързо, други плувишкомъ. Руский отредъ, който се доближаваше въ това врѣме състоеше отъ осмь хиляди души; той не се опирà дълго врѣме, и тая прѣграда биде сжщо прѣодолѣна.

Карлъ се втурна въ тия изгубени земи, неувѣренъ въ пжть-тъ си и въ вѣрность-та на Мазеппа: тоя Казакъ най-послѣ се яви, нъ повече като бѣжанецъ, отъ колкото като съжзникъ. Руси-тѣ били открили и прѣдварили намѣрения-та му. Тии бѣха нападнжли казаци-тѣ му и ги бѣха насѣкли на чясти. Най-първи-тѣ му приятели хванати съ оржжие въ ржка на брой около тридесетина души, погинаха на колело-то; градищта-та му станаха на пепель, съкровищта-та му се разграбиха, провизии-тѣ, които караше на краль-тъ, се уловиха. Той едвамъ бѣше можалъ да се отърве съ шесть хиляди души и съ нѣколко коню натоварени съ злато и сребро. Нъ той носеше на краль-тъ надежда-та, че ште го подкрѣпя съ своя-та вѣштина въ тия непознати крайщта, и привязаность-та на всички-тѣ казаци, които, разядосани противъ Руси-тѣ, идяха на купове при войска-та и ѝ носяха храна.

Карлъ се надѣеше, че понѣ генералъ Левенхауптъ ште дойде да расправи това злощастие. Той трѣбваше да доведе около петнадесеть хиляди солдати, които струваха повече отъ сто хиляди казаци, и да донесе военни припаси и храни. Той пристигна, кажи, въ сжщто-то състояние както и Мазеппа. Подирь като бѣше издържалъ петь сражения противъ четиредесеть хиляди неприятели, той се дотатрази съ петь хиляди солдати само, които му останаха. Той пристигна въ лагерь-тъ на господарь-тъ си съ честь-та, че се е добрѣ заштиштавалъ, нъ безъ припаси и безъ войска.

И така шведский краль се найдѣ безъ провизии и безъ съобштения съ Полша, обиколенъ отъ врагове, въ една страна, дѣто нѣмаше друга опора освѣнь куражь-тъ си.

Въ това злощастие, достопаметна-та зима на 1709 г., пò-жестока въ тия прѣдѣли на Европа отъ колкото се усѣти въ Франция, измори една часть отъ войска-та му. Карлъ искаше да прѣодолѣе и на температура-та, както прѣодолѣваше на неприятеле-тѣ си; той смѣеше да прави дълги военни маршове прѣзъ тоя смъртоносенъ студъ: въ единъ такъвъ маршъ паднаха мъртви отъ студъ прѣдъ очи-тѣ му двѣ хиляди людю, конници-тѣ нѣмаха вече чизми, пѣшаци-тѣ нѣмаха обувки, ни дрѣхи: бѣха принудени да си овиватъ крака-та съ кожи на животни, или както можаха, и често имъ недостигаше хлѣбъ-тъ. Принудиха се да зарѣжатъ въ тия мочури и въ рѣка-та всички-тѣ пушкала, по причина, че нѣмаше коню да ги теглятъ. Тая войска, така цвѣтушта изнапрѣдъ, сега бѣше се намалила на двадесеть и четире хиляди души, готови да умрѫтъ отъ гладъ. Отъ Швеция не идеха никакви извѣстия, и не можаха да ги очакватъ. Въ това скръбно положение само единъ офицеринъ се оплака. „Е, какво,“ каза му краль-тъ, „мѫчно ли ви е, че сте далечь отъ жена си? Ако вии сте истиненъ войникъ, азъ штѫ ви отведѫ така далеко, штото въ три години само еднѫжъ да приимате новини отъ Швеция.“

Маркизъ де Бранкасъ, отпослѣ посланникъ въ Швеция, ми расказа, че единъ солдатинъ се осмѣлилъ да се прѣдстави на краль-тъ, за да се оплаче, въ присѫтствие на цѣла-та войска, единъ кѫсъ отъ черъ мухлясънъ хлѣбъ, мѣсенъ отъ ичимикъ и слама, едничката храна, която му давали тогава и то не достатъчно. Кралъ-тъ зелъ хлѣбъ-тъ спокойно, изялъ го и казалъ студено на войникъ-тъ: „не е добръ, нъ може да се яде.“ Тая чърта, колкото малка и да е, ако това, което повдига уважение-то и довѣрие-то може да бѫде малко, спомогна повече отъ всяко друго нѣшто да направи шведска-та войска да прѣнася теготи, които биха били нетърпими подъ всякой другъ военачялникъ.

Въ такъво едно врѣме той прие най-подирь новини отъ Стокхолмъ; тии му обаждаха смърть-та на Холштайнска-та херцогиня, негова сестра, причинена отъ шарка-та прѣзъ декемврий 1708, въ двадесеть и седма-та година на животъ-тъ й. . . .

Узна сѫщо, че бѣха събрали войски по негова заповѣдь, нъ ништо не можеше да пристигне до лагерь-тъ му, заштото между него и Стокхолмъ имаше около петстотинъ левги растояние, и неприятеле силни на брой.

И царь-тъ, подобно него, като испрати нови войски въ помощь на конфедерати-тѣ въ Полша, съединени противъ Станислава, подъ генерала Синявски, втурна се тоя си часъ въ Украйна, посрѣдъ

тежка-та зима, за да присрештне шведский краль: тамъ той продължаваше тактика-та да омаломоштава неприятель-тъ си съ малки сблъсквания, като справедливо мислеше, че шведска-та войска щте изгине цѣла, безъ бой, защтото не можеше да получи подкрѣпления. Види се, че мразъ-тъ стана извънреденъ, защтото двама-та неприятеле се принудиха да направять едно прѣмирие. Нъ штомъ доде първий февруарий, почнаха да се бижть по ледове-тѣ и снѣгове-тѣ.

Слѣдъ много малки сражения и нѣкои несполуки, краль-тъ видѣ прѣзъ априлий, че му остаяха само осемнадесеть хиляди души Шведи. Единъ Мазеппа, тоя казашкий господарь, ги хранеше; безъ тая помоштъ войска-та би загинжла отъ гладъ и нужди. По тая причина царь-тъ прѣдложи на Мазеппа да му се подчини изново; нъ казакъ-тъ остана вѣренъ на съжзникъ-тъ си, било че страшно-то наказание съ колело-то, отъ което умрѣха приятеле-тѣ му, го оплаши, било че искаше да си отмъсти.

Карлъ съ свои-тѣ осемнадесеть хиляди Шведи не губеше нито намѣрение-то, нито надежда-та да проникне до Москва. Той отиде кждѣ край-тъ на май, да загради Полтава, при рѣка-та Ворска, на въсточний край на Украйна, тринадесеть голѣми левги отъ Бористенъ: това е страна-та на Запорожци-тѣ, най-чудноватий народъ на земя-та. Той е сбиршина отъ Руси, Поляци и Татари, исповѣдуюшти единъ видъ християнство, и разбойници. Тии си избирать началникъ, когото често свалять или убивать; тии не търпять никакъ жени по между си, и отивать на далеко да краджть чужди дѣца, които отхранвать по свои-тѣ обичаи. Лѣтомъ сж все въ война, а зимѣ ноштувать въ огромни стаи, които побирать четирепетстотинъ човѣка. Тии се не бсжть отъ ништо; живѣжть свободни излагать се на смъртъ за най-дребни плѣчки, съ сжшта-та неустрашимость, съ която Карлъ XII я срешташе за да дава корони. Царь-тъ имъ проводи шестдесеть хиляди флории за да държять съ него. Тии зеха пари-тѣ и минаха камъ Карла XII, чрѣзъ старания-та на Мазеппа; нъ тии твърдѣ малко ползоваха, защтото имъ се видеше смѣшно нѣшто да се бижть за друго нѣшто, а не за грабежь. Доволно че не врѣдеха понѣ: около двѣ хиляди души най-много влѣзоха въ служба. Една заранъ прѣдставиха десеть тѣхни началника на краль-тъ, нъ едвамъ съ голѣмъ трудъ ги убѣдиха да се не упижть: защтото день-тъ почвать съ пиеню. Заведоха ги на окопи-тѣ. Тии показаха тамъ свое-то искуство въ стрѣляню съ карабини на далеко, като убиваха на двѣ хиляди стжпки растояние неприятель, който си избераха. Карлъ притури камъ тия нехра-

нимайковци нѣколко хиляди Влаха, които му продаде ханъ-тъ на малка Татария. Той обсаждаше прочее Полтава съ всичка-та си войска отъ Запорожци, Влахи, Казаци, които присъединени камъ осемнадесеть-тѣ хиляди Шведи съставляваха една войска отъ тридесеть хиляди души, нъ една войска разглобена, лишена отъ всичко. Царь-тъ бѣше направилъ отъ Полтава магазинъ. Прѣвземеше ли краль-тъ Полтава, той си отваряше пѫть за Москва, и можеше понѣ да очаква съ охалность помощи-тѣ, които му идяха отъ Ливония, Швеция, Полша и Померания. А така като едничка-та му надежда бѣше въ зиманѥ-то на Полтава, той ускори съ голѣма бързина обсаждавѥ-то ѝ. Мазеппа, който имаше споразумение съ нѣкои приятеле въ градъ-тъ, го увѣри, че скоро ще го прѣвземать: надежда-та се възраждаше у войска-та; войници-тѣ считаха взиманѥ-то на Полтава като край на всички-тѣ си страдания.

Още отъ начяло-то на обсада-та краль-тъ забѣлѣжи, че бѣше изучилъ Руси-тѣ на военно-то искуство. Князь Меншиковъ при всички-тѣ му прѣдпазвания, прокара подкрѣпления въ градъ-тъ. По тоя начинъ гарнизонъ-тъ се засили съ петь хиляди души.

Правеха ненадѣйни излазяния, и по нѣкога, съ успѣхъ; хвърлиха единъ проломъ; нъ това, което правеше градъ-тъ недостѫпенъ, то бѣше приближаванѥ-то на самий царь съ седемдесеть хиляди ратници. Карлъ XII отиде да го присрещне на 27 май, неговъ рождений день, и разби едно отдѣление Руси; на завръщанѥ въ лагерь-тъ си, сполѣтѣ го единъ крушумъ отъ карабина, който проби чизмъ-тъ му, и счупи кость-та на ходило-то му. Ни най-малко промѣнение не се забѣлѣжи по лице-то му, по което би се познало, че е наранень; той продължи спокойно да раздава заповѣди и стоя на конь-тъ още петь часа. Единъ отъ люде-тѣ му, забѣлѣжи, че чизмъ-тъ му е цѣлъ окървавенъ, и се затече да вика хирурги-тѣ. Болежки-тѣ на краль-тъ захванѫха да ставать така люти, щото трѣбваше да му помогнѫть да слѣзе отъ конь-тъ и да го отнесѫть въ шатръ-тъ му. Хирурги-тѣ прѣгледаха рана-та му и рѣшиха да отрѣжать кракъ-тъ. Страшенъ ужасъ обзе войска-та. Единъ хирургъ, по име Нейманъ, пò-вѣщъ и пò-смѣлъ отъ други-тѣ, увѣри, че ако се направять дълбоки изрѣзвания, той ще спаси кракъ-тъ на краль-тъ. „Захванѣте пò-скоро, каза му краль-тъ, рѣжѣте смѣло, не се бойте отъ нищо.“ Той държеше самичькъ кракъ-тъ си съ двѣ-тѣ рѫцѣ, и гледаше какъ го рѣжать, като че тая операция ставаше възъ други нѣкого.

А докато му връзваха кракъ-тъ, той заповѣда приступъ за на утрѣнь-та; нъ щомъ даде тая заповѣдь, обадиха му, че неприя-

телска-та войска се приближила вече. Трѣбваше да улови другъ планъ. Карлъ раненъ и неспособенъ за работа, се виждаше между Бористенъ и рѣчка-та, която минува прѣзъ Полтава, въ пусти мѣста, безъ забрана, безъ припаси, срещта една войска, която му отрѣзваше оттегляню-то и храни-тѣ. Въ тая крайность той не събра воененъ съвѣтъ, както други свѣдения казвать; нъ, прѣзъ нощь-та на 7 юлий той повика фелдъ-маршалъ-тъ Реншилда въ шатръ-тъ си, и му поржча, безъ разискванио и безъ вълнение, да направи распореждания да нападнжть утрень-та на царь-тъ. Реншилдъ нищто не възрази и излѣзе за да испълни заповѣдь-та. На врата-та на кралевий шатръ той срещтна графъ Пипера, съ когото не бѣше добрѣ отъ дълго врѣме, както често се случава между министръ и генералъ. Пиперъ попита какво ново има: нищто, отговори студено генералъ-тъ и отмина за да даде заповѣдь. Щомъ Пиперъ влѣзна въ шатръ-тъ, краль-тъ го попита: не каза ли ви нѣщто Реншилдъ? Нищто, отговори Пиперъ. Тогава да знаете, подзе краль-тъ, че утрѣ даваме сражение. Графъ Пиперъ се уплаши отъ такова отчаяно рѣшение; нъ той знаеше, че никога краль-тъ не отстжпаше и само заяви смайваню-то си чрѣзъ мълчаню, и остави Карла да спи до зора.

И така, на 8 юлий година 1709, се даде рѣшителний Полтавский бой, между двама-та най-чудновати господари, които бѣха тогава въ свѣтъ-тъ: Карла XII, знаменитъ чрѣзъ деветгодишни побѣди, а Петра Алексиевича—чрѣзъ деветгодишни трудове да устрои войска равна на шведска-та; единий славенъ, че давà държави, другий пакъ, че образовà свои-тѣ; Карлъ обичаше опасности-тѣ и се биеше за една слава; Алексиевичь, и той не отбѣгваше прѣмеждия-та, нъ се биеше само за интересъ-тъ си; Шведский монархъ бѣше щедръ по величие на душа-та, Руский ако даваше, даваше за нѣкоя цѣль; единий въздържанъ и твърдъ до безпримѣрность, естественно великодушенъ, безъ да е билъ варваринъ, освѣнь единъ пжть; другий не бѣше още съблѣклъ грубость-та на възпитанието си, ни отъ себе, ни отъ държава-та си; страшенъ за поданници-тѣ си и удивление на чужденци-тѣ, и много прѣдаденъ на прѣсиштания, които съкратиха дни-тѣ му; Карлъ имаше титла Непобѣдимий която една минута можеше да му отнеме; народи-тѣ бѣха дали вече Петру име-то Великий, което едно поражение не можеше да му унищожи, защтото той го недлъжеше на побѣди.

За да придобиемъ ясно понятие за тоя бой и за мѣсто-то дѣто се случи, нека си прѣдставимъ Полтава, шведский лагерь на югъ, извърнжть малко камъ истокъ, багажи-тѣ една левга на западъ, и

рѣка-та Полтава на сѣверъ отъ градъ-тъ, течаштa отъ истокъ камъ западъ.

Царь-тъ прѣмина рѣка-та на една левга отъ Полтава, на западна страна, и захвана да поставя лагерь.

По зора, Шведи-тѣ искокнаха изъ окопи-тѣ си съ четире желѣзни пушкала само отъ артилерия-та си; останжла-та чясть оставиха въ лагерь-тъ съ около три хиляди души людѥ; четире хиляди останаха при багажи-тѣ. По тоя начинъ шведска-та войска, се спусна камъ неприятель-тъ само съ двадесеть и една хиляда души, между които шестнадесеть хиляди Шведи. Генерали-тѣ Реншилдъ, Роозъ, Левенхауптъ, Шлипенбакъ, Хорнъ, Спарръ, Хамилтонъ, Виртембергский князь, роднина на краль-тъ и нѣколко други, отъ които повече-то бѣха видѣли Нарвский бой, напомняха на нисши-тѣ офицери тоя славенъ день, дѣто осмь хиляди Шведи бѣха поразили една осемдесеть хилядна войска отъ Руси, въ едно укрѣпено мѣсто. Офицери-тѣ казваха това на войници-тѣ; всички се насърдчаваха и вървяха.

Кралъ-тъ прѣдвождаше маршъ-тъ, носенъ на носило, прѣдъ пѣша-та войска. По негова заповѣдь една чясть отъ кавалерия-та му се приближи за да напада неприятелска-та кавалерия; чрѣзъ това захваштанѥ бой-тъ се почена на четире и половына часъ-тъ утреньта. Неприятелска-та кавалерия бѣше на западъ, отъ дѣсна страна на руский лагерь. Князь Меншиковъ и Графъ Головинъ я бѣха расположили на отдѣлни кжсове, между редути въоржжени съ пушкала: генералъ Шлипенбакъ, на чело на Шведи-тѣ, спусна се камъ тая кавалерия. Всички, които сж служили въ шведска-та конница, знажтъ, че е почти невъзможно да се устои на сила-та на първий ѝ напоръ; руски-тѣ ескадрони бидоха скжсани и пробити; царь-тъ се затече за да ги свърже изново; единъ крушумъ прониза шапка-та му; три коня паднаха подъ Меншикова: Шведи-тѣ извикаха: побѣда.

Карлъ се не съмняваше за спечелванѥ-то на побѣда-та; прѣзъ ношть-та той бѣше испратилъ генерала Крайца, съ петь хиляди конника или драгуни, за да ударать неприятель-тъ въ рѣбра-та до дѣто той го нападаше въ чело-то; нъ злоштастие-то му искà штото генералъ Крайца да се заблуди, и той се не яви никакъ. Царь-тъ, който се помисли за изгубенъ, имà врѣме да свърже кавалерия-та си: той се устреми възъ шведска-та конница, която като не бѣше подкрѣпена отъ отдѣление-то на Крайца, биде скжсана; дори Шлипенбакъ падна въ плѣнъ; въ това сжщо врѣме седемдесеть и двѣ пушкала гърмяха отъ лагерь-тъ възъ шведска-та конница; а пѣша-та руска войска, като се измжкна изъ линии-тѣ си идеше да

нападне Карлова-та войска. Тогава царь-тъ отдѣли князь Меншикова за да отиде да се расположи между Полтава и Шведи-тѣ; Меншиковъ испълни искусно и бързо заповѣдь-та на господарь-тъ си; той не само че прѣсече съобштение-то между шведска-та войска съ войска-та останяла въ лагерь-тъ при Полтава, нъ, като срештна единъ отредъ състоящъ отъ три хиляди души резерва, той го загаштн и раздроби на кжсове. Ако Меншиковъ отъ само себе си извърши тая маневра, то Русия нему длъжи спасение-то си; ако ли царь-тъ я бѣше заповѣдалъ, то той показа, че е единъ достоенъ противникъ на Карла XII. Между това руска-та пѣша войска излазяше отъ линии-тѣ и се приближаваше въ бойни редове изъ равнина-та; отъ друга страна, шведска-та конница се нареждаше изново на единъ четвъртъ левга отъ неприятель-тъ; а царь-тъ, подпомаганъ отъ фелдъ-маршалъ Реншилда, распоряждаше се за генерално сражение.

Той нареди на два реда колкото войска му оставяше, конница-та въ срѣда-та, пѣша-та войска отъ двѣ-тѣ страни. И царь-тъ нареди така войска-та си: той имаше прѣимуштество-то на число-то и на седемдесеть и двѣ пушкала, когато Шведи-тѣ му противопоставяха само четире, за които хвана да недостига пупалъ.

Царь Петръ стоеше въ центръ-тъ на войска-та си, като имаше тогава само титла генералъ-майоръ, и показваше, че се подчинява на генералъ Шереметова; нъ той ходеше, като царь, отъ редъ на редъ, яхнялъ на единъ турский конь, подаръкъ отъ султанъ-тъ, насърдчаваше капитани и солдати и обричаше всякому награди.

По деветь часъ-тъ зарань-та, бой-тъ пакъ се почена: едно първо изгърмяваню на руски-тѣ пушкала, поразн два-та коня, што тегляха носилка-та на Карла; той заповѣда да впрѣгнжть други два: едно второ изгърмяваню направи носилка-та на кжсове и катури краль-тъ: отъ двадесеть-тѣ и четире войскари, които се наредиха да го носять, двадесеть и единъ паднаха мрътви. Шведи-тѣ, уплашени, се люшнаха, и неприятелский огнь, като продължаваше да ги съсипва, първий редъ се притисна камъ вторий, и вторий фукна да бѣга. Въ това послѣдне дѣло само десеть хиляди души руска пѣша войска принудиха на бѣгъ шведска-та войска; така бѣха се измѣнили работи-тѣ.

Всички-тѣ шведски писатели казвать, че Шведи-тѣ бяха спечелили сражение-то, ако да не бѣха станяли погрѣшки; нъ всички-тѣ офицеря увѣрявать, че само-то даваню на сражение-то бѣше една голѣма погрѣшка и ощте една по-голѣма да се затворять въ тия непознати страни, въпрѣки съвѣти-тѣ на по-мждри-тѣ, противъ

единъ испеченъ на бой неприятель, три пѫти пó-силенъ отъ Карла XII. по число-то на людю-тѣ си и по средства-та, които липсваха на Шведи-тѣ. Споменъ-тъ за Нарвский бой бѣше главна-та причина на Карлово-то злоштастие при Полтава.

Віртемберский князь, генералъ Реншилдъ и много оште високи офицери бѣха вече въ плѣнъ, лагерь-тъ при Полтава насиленъ, и всичко въ една бъркотия, за която нѣмаше средство да се поправи. Графъ Пиперъ бѣше излѣзалъ отъ лагерь-тъ съ нѣколцина офицери и незнаеше ни што трѣбва да прави, ни кѫдѣ се е дѣналъ краль-тъ; тии се штуряха насамъ нататъкъ по поле-то. Единъ майоръ на име Бежъ се нае да ги заведе до багажь-тъ, нъ облаци-тѣ прахъ и пушакъ, што покриваха поле то, и естествено-то сливанье въ такъво едно злоштастие, ги заведоха право при градъ-тъ, дѣто гарнизонъ-тъ ги хвана плѣнници.

Краль-тъ не искаше да бѣга и не можеше да се зашти штава. Той имаше при себе си генералъ Понятовски, полковникъ на шведска-та гвардия при краль Станислава, човѣкъ съ рѣдки достойнства, когото привязанность-та камъ личность-та на Карла, бѣше накарала да го послѣдва въ Украйна, безъ да има нѣкаква команда. Той бѣше единъ човѣкъ, който въ всички-тѣ обстоятелства на животъ-тъ, и въ опасности-тѣ, въ които други-тѣ най-много — могѫтъ да имѫтъ храбрость, винаги знаеше да земе едно бързо успѣшно рѣшение: той призова два войника, които зеха краль-тъ подъ мишница и го качиха на конь, при всички-тѣ му жестоки болѣсти отъ рана-та.

Понятовски, макаръ и безъ команда въ войска-та, стана сега генералъ по нужда, събра петстотинъ конника около краль-тъ; тая дружина, въодушевена отъ злоштастие-то на краль-тъ си, проби си пѫть прѣзъ десетина руски регименти, и заведе Карла прѣзъ неприятеле-тѣ, на една левга раздалечь, дѣто бѣше багажь-тъ на шведска-та войска.

Краль-тъ като бѣгаше гоненъ, имà два коня убити подъ себе си. Полковникъ-тъ Гиата, който губеше всичка-та си кръвь отъ рана-та, даде му свой-тъ конь. И така тоя завоеватель, който неможà да се качи на конь въ врѣме на бой-тъ, сега, въ бѣгствие-то му, два пѫти го качуваха.

Това удивително оттегляне бѣше много нѣшто въ такъво велико злополучие; нъ трѣбваше да се бѣга пó-надалеко: при багажь-тъ намѣриха каляска-та на графъ Пипера, зауштото краль-тъ никога не бѣ ималъ каляска, отъ само то излазяне изъ Стокхолмъ. Сложиха го въ тая кола и се опѫтиха бързишкомъ камъ

Бористенъ. Краль-тъ едвамъ сега отвори уста и попита, што е станялъ графъ Пиперъ. Плѣнникъ е съ всичка-та канцелария, отговориха му. А генералъ Реншилдъ и херцогъ Виртембергскiй? Прибави той. И тии сѫ плѣнници, отговори Понятовски. Плѣнници у Руси-тѣ! подзе Карлъ, като повдигна рамена; да вървимъ, да вървимъ при Турци-тѣ! По лице-то му не се съзираше отпаданье; и който да го видеше тогава, и не би знаялъ състояние-то му, не би никакъ помислилъ, че той е побѣденъ и раненъ.

До дѣто той се отдалечаваше, Руси-тѣ хванаха артилерия-та му въ лагерь-тъ при Полтава, багажь-тъ му, военна-та му каса, дѣто намѣриха шесть милиона франка, грабнѫти отъ Поляци-тѣ и Саксонци-тѣ. Близу деветь хиляди души Шведи или казаци бѣха убити въ бой-тъ; около шесть хиляди бѣха въ плѣнъ. Останѫха още около шестнадесеть хиляди души Шведи и казаци, които бѣгаха камъ Бористенъ, подъ прѣдводителство-то на генералъ Левенхаупта. Той вървеше отъ една страна съ бѣжащи-тѣ си войски, а краль-тъ улови други пѫть съ нѣколко конника. Кола-та му се сломи по пѫть-тъ, качиха го пакъ на конь. За довършванье на зло-то той се изгуби прѣзъ ношть-та въ единъ лѣсъ. Тамъ куражь-тъ му неможà да замѣсти изгубени-тѣ сили, болки-тѣ отъ рана-та му станаха вече нетърпими отъ уморяванье-то, и той легна и почивà нѣколко часа въ дънеръ-тъ на едно дръво, съ опастность да го нападнѫтъ всяка минута побѣдителе-тѣ, които го диряха на всякждѣ.

Най-послѣ, прѣзъ ношть-та на 9 юлий, той се озова при Бористенъ. Левенхауптъ бѣше пристигнѫлъ съ отломки-тѣ отъ войска-та. Шведи-тѣ видѣха пакъ съ радость и скръбь свой-тъ любимъ краль, когото мисляха за умрѣлъ. Неприятель-тъ се приближаваше. Нѣмаха ни мостъ за да минѫтъ рѣка-та, ни врѣме за да направятъ, ни пупалъ за да се бранять, ни припаси за да не оставять да умрѣ отъ гладъ една войска не яла отъ два деня. Нъ остатки-тѣ отъ тая войска бѣха Шведи, и тоя надвитъ краль бѣше Карлъ XII. Почти всички-тѣ офицери вѣрваха, че тамо ще чакатъ Руси-тѣ и че, или ще загинѫтъ, или ще побѣдѫтъ при брѣгъ-тъ на Бористенъ. Карлъ безъ друго би се рѣшилъ на това, ако не бѣ съсипанъ отъ слабость: рана-та му се распаляше, хвърли го въ треска; а забѣлѣжено е, че повече-то отъ най-неустрашими-тѣ губать чрѣзъ треска-та отъ въспаление на рана-та, тоя инстинктъ на храбрость, който, както всички-тѣ добродѣтели, иска една свободна глава. Карлъ не бѣше сѫщий: така ме понѣ увѣриха, а е и пò-вѣроятно това. Отнесоха го, като единъ боленъ, който се не помни вече. По щастие намѣри се тамъ една лоша каруца, която качиха на една малка враница, а краль-тъ

съ Мазеппа седна въ друга. Мазеппа бѣше спастрилъ нѣколко ковчега съ сребро, нъ заштото бързей-тъ бѣше много силенъ и единъ буенъ вѣтръ завѣ, тоя Казакъ хвърли въ вода-та повече отъ три четвърти, отъ съкровишта-та си, за да олекне на враница-та. Муллернъ, кралевъ канцлеръ, и графъ Понятовски, човѣкъ твърдѣ необходимъ въ това врѣме чрѣзъ изобрѣтателность-та на умъ-тъ въ нештастие-то, минаха въ други враници съ нѣколко офицера. Триста конника и голѣмъ брой Поляци и Казаци, като се довѣриха на коню-тѣ си, нагазиха рѣка-та плувешкомъ, тѣхна-та хубаво свързана дружина противостоеше на бързей-тъ и сѣчеше вълни-тѣ; нъ всички-тѣ, които се отпьнаха малко на страна, се удавиха. Отъ пѣшци-тѣ ни единъ недостигна до брѣгъ-тъ.

До дѣто остатки-тѣ отъ войска-та се намираха въ тая крайность, князь Меншиковъ се приближаваше съ десеть хиляди конника, съ по единъ пѣша войникъ качени отдиря имъ. Трупове-тѣ на измрѣли-тѣ по пѫть-тъ, отъ рани, отъ уморяванѭ, отъ гладъ. Шведи, показваха ясно на князь-тъ пѫть-тъ, изъ който бѣше минѫла шведска-та войска. Князь-тъ прати на шведский генералъ единъ трѫбачь да му прѣдложи да капитулира. Левенхауптъ проводи тоя часъ четире офицера за да приемать заповѣди-тѣ на побѣдитель-тъ. Прѣди тоя день шестнадесеть-тѣ хиляди войски на Карла XII, би ударила възъ всички-тѣ сили на руска-та империя и би изгинѫла до кракъ прѣди да се прѣдаде; нъ подирь едно изгубено сражение, подирь двудневно бѣганѭ, въ което войници-тѣ не виждаха краль-тъ си, принуденъ и той да бѣга като тѣхъ, сили-тѣ се исчерпаха и дързость-та отъ никаква надежда вече се не крѣпеше. Любовь-та камъ животъ-тъ прѣодолѣ надъ неустрашимость-та. Единъ само полковникъ Трутфетръ, като видѣ, че наближавать Руси-тѣ потегли съ единъ баталионъ за да ги нападне, въ надежда, че ште послѣдвать и остали-тѣ войски; нъ Левенхауптъ се принуди да спре това безполезно движение. Капитуляция-та стана, и цѣла-та войска се вдаде въ плѣнъ. Нѣколко войници отъ отчаянѭ, че ште паднѫть въ руски рѫцѣ се хвърлиха въ Бористенъ; двама офицере отъ регементъ-тъ на храбрий Трутфетра се убиха единъ други. Остатъкъ-тъ се пороби. Всички-тѣ дефилираха прѣдъ князь Меншикова, като полагаха орѫжие прѣдъ крака-та му както тридесеть хиляди Руси, правяха прѣди осмь години прѣдъ шведский краль при Нарва. Нъ вмѣсто да направи както Карла XII, който отпусна тогава всички-тѣ плѣнени Руси, царь-тъ задържа Шведи-тѣ, хванѫти при Полтава.

Тия злоштастници бидоха послѣ распръснати изъ държави-тѣ на царь-тъ, а най-повече въ Сибиръ. Въ тая варварска земя, дѣто

дори не знаяха какво нѣщо е хлѣбъ. Шведи-тѣ, накарани отъ нужда-та, се заловиха за разни занаяти и хждожества, кому какъ прилегнеше. Така, всички-тѣ разлики, които сждба-та туря между людие-тѣ се отмахнаха: офицеринъ-тъ, който не можеше никой занаятъ да работи, бѣше принуденъ да цѣпи дръва и да носи вода на войникъ-тъ шивачь, платнарь, столаръ, или зидаръ, и който печеляше прѣхрана-та си. Нѣкои офицери станаха живописци, други — архитекти: имаше други, които прѣподаваха чужди езици и математика; основаха дори и общгествени школи, които съ врѣме, станаха толкова полезни и прочути, штото отъ Москва праштаха тамъ дѣца.

Царь-тъ, обзетъ отъ радость, която не се мжчеше да скрие, приимаше на бойно-то поле плѣнници-тѣ, които му докарваха на купове и на всяка минута питаше: дѣ е братъ ми Карлъ?

Той почете шведски-тѣ генерали съ приглашение на обѣдъ. Между други-тѣ питания, които имъ направи, той попита генералъ Реншилда колко войска имаше краль-тъ му прѣди бой-тъ. Реншилдъ отговори, че само краль-тъ имаше списъкъ-тъ ѝ, когото никому не обаждаше; нъ, че споредъ него, трѣбова да е имало около тридесеть хиляди души; именно: осемнадесеть хиляди Шведи и остатъкъ-тъ казаци. Царь-тъ се показа очуденъ и попита какъ се осмѣлиха съ толкова малко людие да се вовржть въ такъва далечна страна и да обсаждать Полтава. Често насъ не ни питаха, отговори генералъ-тъ шведский, нъ като вѣрни служители, нии се покорихме на заповѣдь-та на господарь-тъ си безъ да възразяваме. При тоя отговоръ царь-тъ се обърна камъ нѣколко-то свои дворяне, които другъ пжть бѣха подозрѣни, че сж правили съзаклятие противъ него, и каза: „На, ето какъ трѣбова да се служи на единъ господарь!" и като пое чаша съ вино, викна: „За здравие-то на мои-тѣ учителе въ военно-то искуство!" Реншилдъ попита кои той почита съ такъва една хубава титла. „Васъ, господа, шведски-тѣ генерали!" каза царь-тъ. „Ваше Величество сте твърдѣ неблагодарни, подзе графъ-тъ, дѣто така злѣ се отнесохте съ учителе-тѣ си!" Подирь обѣдъ-тъ, царь-тъ заповѣда да върнжть саби-тѣ на всички-тѣ офицеря генерали и се обхождаше съ тѣхъ, като единъ царь, който иска да даде примѣри отъ великодушие и учтивость на поданници-тѣ си. Нъ тоя сжштий владѣтель, който се отнесе добрѣ съ шведски-тѣ генерали, заповѣда да погубать на колело-то всички-тѣ казаци, които му паднаха на ржка.

Между това, тая шведска войска, излѣзнжла изъ Саксония така тържествуюшта, я нѣмаше вече; половина-та загина отъ страдания, друга-та биде плѣнена или избита. Карлъ XII, въ единъ день

изгуби плодъ-тъ на деветъ години трудъ и на повече отъ сто боя; той бѣгаше въ една никаква каруца, съ генералъ Хорда, тежко раненъ, при себе си; остала-та му дружина вървеше, едни пѣши, други на коню, а нѣкои-си въ прости кола, прѣзъ една пустиня, дѣто не виждаха ни хижа, ни шатри, ни човѣци, ни животни, ни пжтишта. Всичко липсваше тамъ: дори и вода-та. Това бѣше въ начяло-то на юлий. Тоя прѣдѣлъ се намира на четиредесеть и седмь градуса; сухий пѣсъкъ на пустиня-та правеше още пò-нестърпими слънчеви-тѣ лучи; коню-тѣ падаха, човѣци-тѣ прѣмираха. Едно поточе тиняста вода бѣше едничко-то облегчение, което найдоха при вѣчерь. Напълниха кжрчази-тѣ съ тая вода и така се спаси животъ-тъ на малка-та Карлова дружича. Подирь петдневенъ ходъ дойдоха при рѣка Ипанисъ, днесь наречена Бугъ отъ варвари-тѣ, които обезобразиха дори и названия-та въ тоя край, цвѣтущъ нѣкога съ грьцки колонии. Нѣколко мили пò-натакъ тая рѣка се влива въ Днѣпръ и се втича съ него въ Чьрно море.

Задъ Бугъ на югъ, се намира градъ-тъ Очаковъ, граница на Турска-та империя. Жителе-тѣ, като видѣха, че иде камъ тѣхъ една тълпа отъ людю на които облѣкло-то и говоръ-тъ имъ не бѣха познати, отказаха се да ги прѣкаратъ въ Очаковъ, безъ особита заповѣдь, отъ Мехмедъ-паша, управитель на градъ-тъ. Краль-тъ прати човѣкъ до тоя управитель да му иска да позволи прѣминуване-то. Тоя турчинъ, като незнаеше што да стори въ тая земя, дѣто една сгрѣшена постжпка, костува често животъ-тъ, не смѣ нишго да направи додѣ не получи позволение отъ сераскератъ-тъ на область-та, който прѣбиваваше въ Бендеръ, въ Бесарабия. До като се очакваше това позволение, Руси-тѣ, които при Бористенъ плѣниха войска-та на краль-тъ, прѣминаха Бористенъ и идяха да плѣнятъ и него. Най-послѣ бендарский паша прати да извѣстятъ на краль-тъ, че ште даде една враница за него и за двама трима отъ свита-та му. Въ такъва една крайность Шведи-тѣ зеха на сила онова, което имъ отказаха да имъ дадять доброволно; нѣколцина прѣминаха съ една малка лодка до отсрѣштний брѣгъ и довлѣкоха нѣколко турски враници. Това ги спаси, заштото турци-тѣ, като почюшиха, че добрѣ ште спечелятъ, затекоха се въ голѣмо число, да поднесжть услуги-тѣ си; въ тоя сжштий часъ пристигаше и позволение-то отъ сераскератъ-тъ въ Бендеръ; нъ Руси-тѣ се появиха, и краль-тъ имà скръбь-та да види петстотинъ души отъ свита-та му, че падать въ ржцѣ-тѣ на неприятель-тъ, на когото той чуваше ругателни-тѣ викове. Очаковский паша, прѣзъ единъ тжлмачь му поиска прошка за замайване-то, което причиний хваштане-то на петстотинь души, и го помо-

ли да се не оплаква на султанъ-тъ. Карлъ се обѣшта, нъ го измрà хубаво, като единъ поданникъ.

Бендерский управитель проводи на бързо единъ ага да поздрави краль-тъ и да му поднесе прѣкрасенъ шатръ съ провизии, багажи, кола, угоди, офицери, всичка-та нужна свита за да го заведе блескаво въ Бендеръ: заштото обичай у Турци-тѣ бѣше не само да отвождать посланници-тѣ до мѣстожителство-то имъ, нъ да снабдявать изобилно съ всичко забѣгнхли-тѣ у тѣхъ князове, прѣзъ всичкото врѣме на прѣбивание-то имъ.

Вилхелмъ Оранский.

Отъ Маколей [1])

Князь Вилхелмъ Оранский. — Негова-та вънкашность. — Дѣтинство-то му и въспитание-то му. — Богословски-тѣ му мнения. — Военни-тѣ му качества. — Любовь-та му камъ опасности-тѣ. — Лошо-то му здравю. — Студенина-та на маниери-тѣ му и сила-та на чувства-та му. —

Мѣсто-то, което Вилхелмъ Хенрихъ, князь Оранско-Нассауский занимава въ история-та на Англия и на човѣчество-то, е толкова важно, штото неште бѫде излишно да изобразимъ рѣзки-тѣ чърти на тоя характеръ.

Той бѣше тогава (въ 1867 г.) въ трийсеть и седма-та си година. Нъ и по тѣло и по духъ той се показваше пò-старъ отъ

---

1) Лордъ Томасъ Бабингтонъ *Маколей*, извѣстенъ историкъ и даровитъ поетъ се е родилъ въ 1800 г. Той свърши въспитание-то си въ кембриджский университетъ съ титла бакалавръ (1821 г.) а пò-послѣ (1825) се удостои съ стѫпень магистръ. Въ това врѣме той бѣше вече сътрудникъ на нѣколко периодически издания и авторъ на статия-та за Милтона, напечатана въ „Единбургско-то обозрѣние", която обърна възъ себе си внимание-то. Подирь излазяние-то изъ университетъ-тъ Маколей се посвети на изучваню законовѣдение-то, и на 1826 г. той биде приетъ въ обштество-то на адвокати-тѣ, а на 1830 г. почна своя-та парламентска кариера. На 1834 той остави Лондонъ и отпѫтува за Калкута въ качество на юристъ-конултъ при таможний върховенъ съвѣтъ. Плодъ на негово-то близко запознаванию съ Индия бѣха исторически-тѣ студии „Лордъ Клейвъ" и „Уарренъ Гастингсъ." Когато той се завърна въ Англия (1839), избраха го депутатъ въ парламентъ-тъ отъ градъ-тъ Единбургъ. Само въ 1856 г. той се оттегли отъ политическа дѣятелность, по причина на растроено-то си здравю.

Между това литературни-тѣ му занимания не се прѣкъсваха. На 1872 година той издаде свои-тѣ „Пѣсни на дрѣвний Римъ", които имаха го-

връстници-тѣ си. Дѣйствително, можеше да се каже, че той не е билъ никога младъ. Негова-та вънкашность ни е позната почти така добрѣ, както и на пълководци-тѣ му и съвѣтници-тѣ му. Ваятеле-тѣ, живописци-тѣ и медалери-тѣ сѫ употрѣбили всичко-то си искуство за да прѣдадѫтъ чърти-тѣ му на потомство-то; а чърти-тѣ му сѫ били такива, щото хѫдожникъ-тъ не е моглъ да ги не схване вѣрно и който ги е видѣлъ веднѫжь никога не е моглъ да ги забрави. При име-то му, намъ се прѣдставлява изведнѫжь сухо и болничаво тѣло, високо и широко чело, носъ искривенъ като орлинъ клюнъ, очи, които не отстѫпватъ на орлинови-тѣ по блѣсъкъ-тъ си и проницателность-та си, дълбоко умислено и до нѣкѫдѣ строго изражение на лице-то, твърдо и до нѣкѫдѣ сурово стиснѫти устни, блѣдни и вдлъбнѫти страни, хлътнѫли отъ болесть и отъ грижи. Тоя умисленъ, строгъ и тържественъ видъ едва ли можеше да принадлежи на щастливъ и веселъ човѣкъ. Нъ той несъмнено показва способность, на която сѫ по сила най-мѫчни-тѣ прѣдприятия, и мѫжество, което може да устой срещта измѣнения-та на щастието и опасности-тѣ.

Природа-та бѣше щедро надарила Вилхелма съ качества-та на великъ правитель, а въспитание-то бѣше развило тия качества до

лѣмъ успѣхъ а слѣдъ малко появиха се въ три тома най-добри-тѣ му исторически и критически статии, обнародвани пó-напрѣдъ въ „Единбургското обозрѣние". „Тия статии" казва Шерръ, сѫ истинско тържество на критика-та, въ тая смисль, че изложений въ тѣхъ прѣдмѣтъ, подъ рѫката на критика-та, се прѣобръщта на самостоятелно хѫдожествено произведение".

Отъ 1878 г. захвана да се появява на бѣлъ свѣтъ, въ отдѣлни чясти, знаменита-та му „История на Англия отъ въцаряване-то на Якова II" и която спечели на Маколея всемирна извѣстность. За жалость прѣждеврѣменна-та смърть не му позволи да я доискара до послѣдни-тѣ врѣмена.

Ето какъ се отзовава Шерръ за Маколея: „като владѣе талантъ-тъ на поетическа-та живописъ, както Валтеръ Скота, той ни изобразява тогавашний Английский животъ на всички-тѣ му стѫпала и въ историческото му развитие, прави го да говори и дѣйствова прѣдъ насъ, да се бори и да страда, да интригова и да се моли и дори да яде, пие и се весели. Всичко тука живѣе и се движи, и ний се запознаваме много на тѣсно съ исторически-тѣ мотиви и личности. Групиране-то на материалъ-тъ, хармония-та на свѣтлина-та и на сѣнка-та въ изображение-то, живий расказъ — всичко това произвожда естетическо удоволствие, което нарасва още повече, като чувствоваме, че тукъ говори не бездушенъ, студенъ дипломатъ, а многоопитенъ патриотъ и държавенъ човѣкъ.

Маколей умрѣ на 1875 г. съ титла-та перъ, съ която го удостои английска-та царица, двѣ години прѣди смърть-та му.

необикновена стѫпень. Народенъ съ здравъ природенъ разсѫдъкъ и съ рѣдка силна воля, оште когато умъ-тъ му бѣше едва захванѫлъ да се пробужда, той се намѣри съвършенно сиракъ, началникъ на голѣма, нъ смазана и упаднѫла духомъ партия, наслѣдникъ на обширни и безгранични притезания, които възбуждаха страхъ и отвраштение въ олигархия-та, която владѣеше тогава въ съединени-тѣ области. Простий народъ, истинно привязанъ камъ неговий домъ въ продължение на цѣлъ вѣкъ, всякога, когато го срештнеше, заявяваше по несъмненъ начинъ, че го очита за свой законенъ началникъ. Искусни-тѣ и опитни министри на республика-та, смъртни врагове на фамилия-та му, идеха всякой день да му засвидѣтелствоватъ своето уважение и да наблюдаватъ за развитие-то на умъ-тъ му. Тии старателно забѣлѣжваха първи-тѣ проявления на честолюбие-то му и записваха всяко казано отъ него непрѣдпазливо слово. Той нѣмаше при себе-си ни единъ съвѣтникъ, на когото да може да се услони. Штомъ навърши петнадесеть години, подозрително-то правителство отдалечи отъ кѫшта-та му всички-тѣ слуги, които бѣха прѣданни на интереси-тѣ му, или които се ползоваха колко-годѣ отъ довѣрие-то му. Той протестира съ необикновена за години-тѣ му енергия, нъ протестъ-тъ му остана беcплоденъ. Внимателни-тѣ наблюдатели виждаха, какъ очи-тѣ на младий държавенъ плѣнникъ се напълваха съ сълзи. Естественно нѣжно-то му здравие се поврѣди отъ душевни-тѣ вълнения, причинени отъ печално-то му положение. Такива положения смуштаватъ и расслабяватъ слаби-тѣ, нъ искарватъ на явѣ всичка-та мощь на силни-тѣ характери. Заобиколенъ съ примки, въ които обикновенъ единъ момъкъ би погинѫлъ, Вилхелмъ се научи да стѫпя прѣдпазливо и въ сѫшто-то врѣме твърдо. Дълго врѣме оште прѣди да стигне на мѫжка възрасть, той умѣеше да пази тайни-тѣ, да се избавлява отъ любопитство-то съ сухи и прѣдпазливи отговори и да скрива свои-тѣ страсти подъ неизмѣнна-та маска на важно-то спокойствие. Нъ въ свѣтско и учено отношение той направи малко успѣхи. Манери-тѣ на тогавашна-та холандска аристокрация не се отличаваха съ онова изяштество, което бѣше доведено до съвършенство между французски-тѣ дворяне и което, въ малко по-долня стѫпень, украшаваше и английский дворъ; а манери-тѣ на Вилхелма бѣха съвършено холандски. Съотечественници-тѣ му дори го считали нелюбезенъ. На чужденци-тѣ той се показваше често грубъ. Въ сношения-та си съ людие-тѣ убоште той показваше непривичка или прѣнебрежение камъ тия тънкости на обнаска-та, които удвояватъ цѣна-та на милость-та и смекчаватъ горчевина-та на отказване-то. Той малко искаше да знае за литература-та или наука-та,

Открития-та на *Нютона*[1]) и *Лейбница*[2]), стихотворения-та на *Драйдена*[3]) и *Боало*[4]) бѣха му неизвѣстни. Драматически-тѣ прѣдставления-то уморяваха; той си отвръщаше очи-тѣ отъ сцена-та, за да поговори за държавни-тѣ работи въ това врѣме, когато *Тартюфъ* стиска ръка-та на Елмира. Той имаше саркастически талантъ и твърдѣ често, съвършенно несъзнателно, проявляваше природно красноречие, наистина, неискусно, нъ силно и оригинално. Въ него обаче нѣмаше никакъ слабость да иска да го считать за остроуменъ или ораторъ. Негово-то внимание бѣше исключително устремено къмъ онии занятия, които образовать енергически-тѣ и проницателни работни мъже. Отъ млади години още обичаше да слуша разговори върху важни дипломатически, финанциялни и военни въпроси. Той знаеше геометрия-та до толкова до колкото му бѣше необходимо за да построй една равелина или горнверка. Благодарение на силна-та си паметь, той знаеше езици-тѣ до толкова до колкото му бѣше необходимо да разбира и да води, безъ чужда помощь, всякакъвъ родъ разговоръ и прѣписка. Холандский езикъ бѣше природний му езикъ. Разбираше латински, италиянски и испански. Говореше по французски, по английски и по нѣмски, неизящно, наистина, и неправилно, нъ бързо и вразумително. Никое друго качество неможеше да има по-голѣмо значение за човѣкъ, комуто бѣше писано да прѣкара цѣлий си животъ въ съставление на велики съюзи и въ командоване на разноплеменни войски.

Обстоятелства-та бѣха обърнъли внимание-то му само къмъ единъ разрядъ философски въпроси, и тии го интересоваха повече отколкото можеше да се очаква отъ общтий строй на характеръ-тъ му. Между протестанти-тѣ въ съединени-тѣ области, както и между протестанти-тѣ въ нашия островъ, съществоваха двѣ голѣми религиозни партии, които почти напълно съвпадаха съ двѣ-тѣ голѣми политически партии[5]). Прѣдставителе-тѣ на муниципална-та олигархия бѣха арминияни[6]) и въ очи-тѣ на простий народъ почти

---

1) *Нютонъ* (1642—1727)—великъ английский математикъ и натуралистъ.

2) *Лейбницъ* (1646—1716)—великъ германски мислитель, държавенъ мъжъ, математикъ, историкъ, поетъ.

3) Драйденъ (1631—1701)—английский поетъ писалъ е политически сатири.

4) *Боало* (1636—1711) французски сатирически поетъ.

5) *Виги-тѣ* и *тори-тѣ*.

6) *Арминияни.* Арминий, холандецъ, (1560—1609) бѣше дошълъ до убѣждение, че теория-та на Калвина за прѣдопрѣдѣление-то и свобода-та

въ нищто не се отличаваха отъ паписти-тѣ. Орански-тѣ князове, напротивъ, покровителствоваха калвинистско-то духовенство и голѣма часть отъ своя-та популярность дължеха на ревность-та си камъ догмати-тѣ на прѣдопрѣдѣление-то и на неизмѣнна-та благодать, ревность, която не бѣше всякога просвѣтена и умѣрена. Вилхелмъ отъ дѣтинство-то си бѣше внимателно изучилъ богословска-та система, за която се държеше фамилия-та му, и той се отнасяше камъ тая система съ пристрастие, което надминоваше това чувство, което обикновено хранять човѣци-тѣ камъ бащина-та си вѣра. Той не подражаваше оня примѣръ на нетърпимость, който бѣха дали нѣкои отъ прѣдшественници-тѣ му. Гледаше всяко гонение съ рѣшително отвръщение, което заявляваше нѣ само тамъ, дѣто заявление-то очевидно се изискваше по политически съображения, нъ и въ такива случаи, дѣто бѣше явно, че е въ неговъ интересъ да се прѣструва или да мълчи. А при това негови-тѣ богословски мнѣния бѣха пò-рѣшителни отколкото мнѣния-та на прадѣди-тѣ му. Догматъ-тъ за прѣдопрѣдѣление-то бѣше крайжгълний камень на религия-та му. Вилхелмъ често казваше, че ако му се случи да се откаже отъ тоя догматъ, той би билъ длъженъ да се откаже отъ всяка вѣра въ върховний промисль и да стане просто епикуреецъ. Съ исключение на тоя единственъ пунктъ, всичка-та жизнена сила на неговий духъ се обърна отъ млади години отъ теоретически-тѣ камъ практически-тѣ въпроси. Необходими-тѣ за воденю на важни-тѣ дѣла способности узрѣха въ него въ тоя периодъ на животъ-тъ, когато едва захващтать да цьвтжтъ у обикновени-тѣ людие. Отъ врѣме-то на Октавия свѣтъ-тъ не бѣше видѣлъ такъвъ примѣръ на ранна политическа мждрость. Искусни-тѣ дипломати се удивляваха, като слушаха прави-тѣ бѣлѣжки на седемнадесеть годишний князь за държавни-тѣ работи, и още повече се удивляваха, като гледаха, че тоя момъкъ, дори и тамъ, дѣто можеше да се очаква силно да се запали, упазваше, като тѣхъ, невъзмутимо хладнокръвие. На осмнадесеть години той засѣдаваше между отци-тѣ на отечество-то, сериозенъ, прѣдпазливъ и мждръ, както най-стари-тѣ между тѣхъ. На двадесеть и една година, въ периодъ-тъ на униние-то и на страхъ-тъ, той биде поставенъ на чело на управление-то. На двадесеть и три години, той се славеше по цѣла Европа като войникъ и политикъ. Той смаза вжтрѣшни-тѣ факции, стана душа-та на силна коалиция и съ честь се

е лъжовна, и явно бѣше въстанжлъ противъ нея, съ което си спечели много приятели и врагове. Правителство-то даде въ 1625 г. граждански права на Арминияни-тѣ.

бори на бойно-то поле противъ нѣкои отъ най-велики-тѣ пълководци въ онова врѣме.

Той имаше повече наклонности-тѣ на войникъ нежели на държавенъ мѫжъ; нъ, както свой-тъ прадѣдо, мълчаливий князь, който основа Батавска-та република, той занимава много пò-високо мѣсто. между държавни-тѣ мѫжіе нежели между военни-тѣ. Исходъ-тъ на сраженията-та, разбира се, неможе да бѫде неизмамливо мѣрило за способности-тѣ на единъ пълководецъ; и особено несправедливо било би да се прилага това мѣрило на Вилхелма, така като нему почти всякога му се случаваше да се сражава противъ пълководци, които бѣха напълно мастори въ своя-та работа, и противъ войски, които по дисциплина-та си надминуваха много негови-тѣ войски. При все това има основание да се мисли, че, като боевий генералъ, той неможеше да се сравнява дори и съ нѣкои отъ тѣхъ, които стоеха много пò-долу отъ него по умствени-тѣ си способности. На ония, камъ които имаше довѣрие, той говореше за тоя прѣдмѣтъ съ благородна-та откровеность на човѣкъ, който е извършилъ велики дѣла и който лесно може да признае нѣкои свои недостатъци. По негови-тѣ думи, той никога не се е готвилъ за военно звание. Бѣше оште дѣте, когато го поставиха на чело на войска-та. Между офицери-тѣ му нѣмаше ни единъ, който да можеше да го научи на военно-то дѣло. Собствени-тѣ му погрѣшки и тѣхни-тѣ послѣдствия сѫ били единственни-тѣ негови уроци. „Бихъ далъ, извикалъ той веднѫжъ, значителна часть отъ свои-тѣ имѣния за това, да могѫ да прослужа прѣзъ нѣколко войни подъ началство-то на князь Конде, прѣди да ми се случи да командувамъ противъ него.“ Твърдѣ е възможно, че обстоятелство-то, което е прѣпятствовало на Вилхелма да достигне до особено искуство въ стратегия-та, е имало благоприятно дѣйствие върху енергия-та на умъ-тъ му. Ако сражения-та му не бѣха сражения на великъ тактикъ, тии му дадоха обаче право да се нарече великъ мѫжъ. Никакво злополучие неможеше ни за минута да го лиши отъ твърдость-та му или отъ пълно присѫтствие на духъ-тъ. Той поправяше поражения-та си съ такъва изумителна бързина, штото, прѣди оште врагове-тѣ да успѣеха да отслужять благодарственъ молебенъ, той бѣше вече изново готовъ да се бие; освѣнь това несполуки-тѣ му не го лишаваха никога отъ уважение-то и довѣрие-то на солдати-тѣ му. За това уважение и довѣрие той бѣше обязанъ не малко на лична-та си храбрость. Храбрость въ такъва стѫпень, която е необходима за да се не опозори солдатинъ-тъ въ течение-то на война-та, има я, или при надлежаште изучение може да се яви у огромно-

то болшинство на човѣци-тѣ. Нъ храбрость-та, която обладаваше Вилхелмъ, прѣдставлява дѣйствително рѣдко явление. Той бѣше прѣтърпѣлъ всякакви испитания: война, рани и болести, морски бури, крайна и постоянна опасность отъ рѫцѣ-тѣ на убиецъ, опасность, която е потресявала твърдѣ силни нерви, опастность, която е расколебала дори и адамантова-та твърдость на Кромвеля. Никой не е моглъ никога да открие такъвъ прѣдмѣтъ, който да би уплашилъ Оранский принцъ. Съвѣтници-тѣ му съ мѫка успѣваха да го убѣдятъ да се прѣдпазва отъ пистолети-тѣ и мечове-тѣ на съзаклетници-тѣ. Стари-тѣ моряци се удивляваха за спокойствие-то, което той упазваше посрѣдъ ревяшти-тѣ вълни, които се разбиваха въ брѣгъ-тъ. Въ бой-тъ храбрость-та му обръщаше внимание дори между десетина хиляди войници, извикваше благородна похвала у неприятелски-тѣ войски и никога не се заподозрѣваше дори отъ несправедливость-та на враждебни-тѣ партии. Въ врѣме на първи-тѣ си войни той се хвърляше въ опасность-та като човѣкъ, който търси смърть-та; бѣше всякога пръвъ при нападание-то и послѣденъ при отстѫпление-то; съ мечь въ рѫка, той се бореше въ най-гѫста-та тълпа и, безъ да гледа ни на крушумъ-тъ, паднялъ на рѫка-та му, ни на кръвь-та, която течаше по ризница-та му, твърдо стояще на мѣсто-то си и махаше съ шапка-та си подъ най-горештий огнь. Приятеле-тѣ му го заклиняха да пази животъ-тъ си, безцѣненъ за отечество-то му. Най знаменитий му противникъ, князь Конде, послѣ кръвопролитно-то сражение при Сенефе, забѣлѣжилъ, че князь Оранский въ всяко отношение се водилъ като старъ генералъ, съ исключение на това, че се излагалъ на опасность като младъ новобранецъ. Вилхелмъ не се признаваше виновенъ въ безраcѫдно излагание на опасность. Той говореше често, че стои всякога на опасно мѣсто по чувство на длъжность, и по студений расчетъ на нужди отъ обштествена полза. Войски-тѣ, които командоваше, бѣха малко привикнали камъ война и се бояха да се срештнѫтъ съ опитни-тѣ французски солдати. Нуждно бѣше вождъ-тъ имъ да имъ покаже какъ се печалятъ сражения. И дѣйствително, не веднѫжъ се случи, щото бой-тъ, който се показоваше безнадежно загубенъ, да се свърши успѣшно, благодарение на неустрашимость-та, съ която той събираше растроени-тѣ си баталиони и убиваше съ рѫка-та си страшливци-тѣ, които даваха примѣръ на бѣгство. По нѣкога, впрочемъ, като че намираше удоволствие да рискова себе си. Бѣха забѣлѣжили, че расположение-то на духъ-тъ му не било никога така добро, и манери-тѣ му така грациозни и свободни, както посрѣдъ шумъ-тъ и кръвопролитие-то на бой-тъ.

Само онния забавления обичаше, които прѣдставляваха опасность. Карти-тѣ, шахмать-тѣ и билярдъ-тъ не му доставяли никакво удоволствие. Ловъ-тъ бѣше обично-то му развлѣчение, и колкото повече имаше въ него рискъ, толкова повече му се нравеше. Принуждаваше нѣкога конь-тъ си да прави такъви скокове, штото и най-смѣли-тѣ му другаре не се рѣшаваха да го послѣдвать. Той считаше и най-смѣли-тѣ английски игри за изнежени и тѫжеше въ голѣмий Виндзорский паркъ за дивичь-тъ, който бѣше навикналъ да гони въ Гелдерски-тѣ лѣсове: за вълци-тѣ, диви-тѣ свиние и голѣми-тѣ елени съ рогове отъ шестнадесеть клона.

Смѣлость-та на духъ-тъ му бѣше толкова повече забѣлѣжителна, че тѣлосложение-то му бѣше необикновено нѣжно. Отъ дѣте оште бѣше слабъ и болничавъ. Той страдаеше отъ задушаванѭ и бѣше прѣдрасположенъ за охтика. Слаби-тѣ му гърди изнемоштваха отъ постоянна кашлица. Той неможеше да заспи, ако не туряше подъ глава-та си нѣколко възглавници, и почти неможеше да диша въ колко-годѣ нечистъ въздухъ. Често го мѫчеха силни главоболия. Силни-тѣ напряжения бързо го уморяваха. Доктори-тѣ достоянно даваха надежди на врагове-тѣ му, като назначаваха и срокъ-тъ, подиръ който, но всички-тѣ колко-годѣ достовѣрни съображения на медицинска-та наука, невъзможно бѣше да може да издържи растроений му организмъ, При все това, въ течение-то на цѣлий животъ на Вилхелма, който е билъ една продължителна болесть, сила-та на духъ-тъ му, ни веднѫжъ, въ всички-тѣ важни случаи, не е прѣставала да подържа страдаюште-то му и немоштно тѣло.

Природа-та бѣше му дала горешти страсти и жива впечатлителность; нъ свѣтъ-тъ и не подозрѣваше сила-та на чувства-та му. Отъ очи-тѣ на тълпа-та негови-тѣ радости и скърби, симпатии и антипатии оставаха скрити подъ маска-та на флегматическо-то хладнокръвие, вслѣдствие на което той се считаше за най-студенъ човѣкъ. Ония, които му донасяха добри извѣстия, рѣдко можеха да забѣлѣжать у него признаци за удоволствие. Ония, които го виждаха подирѣ поражения-та, напраздно тръсеха по лице-то му слѣди отъ огорчение. Той хваляше и хокаше, награждаваше и наказваше съ строго-то спокойствие на Могокски вождъ; нъ ония, които го познаваха добрѣ и го виждаха отблизу, знаеха, че подъ ледена-та кора постоянно горяше буенъ огнь. Гнѣвъ-тъ рѣдко го лишаваше отъ способность-та на самообладание-то. Нъ когато му се случеше да се разгнѣви наистина, първо-то избухванѥ на гнѣвъ-тъ му бѣше ужасно. Нъ и въ тия рѣдки случаи, штомъ дойдеше въ себе си, той даваше веднага на тия, които бѣше оскърбилъ, такъво пълно удовлетворе-

ние, штото у нихъ едва ли не се раждаше желание изново да побѣснѣе. Расположение-то му бѣше така стремително както и гнѣвъ-тъ му. Когото обичаше, обичаше го съ всичка-та енергия на силна-та си душа. Когато смърть-та го раздѣляше съ човѣкъ, когото обичаше, немногочисленни-тѣ свидѣтели на отчаяние-то му трепераха за разсѫдъкъ-тъ му и животъ-тъ му. За твърдѣ малкий крѫгъ отъ блиски приятеле, на вѣрность-та и скромность-та на които можеше да се осланя, той бѣше съвършенно другъ човѣкъ, не приличенъ на тоя сдържаний и стоическiй Вилхелмъ, когото тълпа-та считаше лишенъ отъ човѣчески чувства. Бѣше ласкавъ, сърдеченъ, откровененъ, дори учтивъ и шеговитъ, отъ срѫдце сѣдеше по цѣли часове на трапеза-та и зимаше живо участие въ весели-тѣ разговори.

Съзаклятие противъ Нерона.

(Изъ лѣтописи-тѣ на Тацита [1]).

XLVIII. При стѫпванье-то въ консулство на Силия Нерва и на Аттика Вестина, захвана се и се усили едно съзаклятие, въ което влизаха сенатори, всадници, солдати, и жени дори, отчясти отъ ненависть камъ Нерона, отчясти отъ привязаность камъ Кайя Пизона. Пизонъ происхождаше отъ Калпурновий родъ и се родѣеше съ най-знатни-тѣ римски семейства: той се славеше помежду народъ-тъ за добродѣтеле-тѣ, които имаше или които вънкашний му видъ прѣдставляваше, че има. Той употрѣбяваше краснорѣчие-то си за заштита на граждане-тѣ; штедръ камъ приятеле-тѣ си, той бѣше ласкавъ и любезенъ дори съ непознати-тѣ; при това се присъеди-

---

[1]). *Кай Корнелий Тацитъ,* първий римский историкъ, е роденъ въ 54 г. въ малкий градъ Интерамнумъ, сегашний Терни. Незнаемъ ништо за негово-то въспитание и за животъ-тъ му въ млади-тѣ му години. Синъ на управитель-тъ на Белгия, той ималъ възможность да посѣти съсѣдня-та Германия, която послѣ описа въ свое-то съчинение. Види се, че, въ млади-тѣ си години, е слѣдвалъ сѫдебни-тѣ рѣчи на знаменити-тѣ въ онова врѣме оратори. Слогъ-тъ на списания-та му доказва, че е изучвалъ внимателно стари-тѣ велики списателе, и особено Тукидида. Тацитъ се ожени младъ за дъштеря-та на начялникъ-тъ на британски-тѣ легиони и управитель-тъ на Британия — Агрикола. При Веспасиана, Тита и Домицияна, той е занимавалъ високи длъжности: билъ е квесторъ, преторъ, сенаторъ и подирь убийство-то на Домицияна достигнѫлъ до консулско звание. Той е умрѣлъ почти на 80 години. Тацитъ е писалъ много, нъ до насъ сѫ дошли четире произведения: описание на животъ-тъ и прави-тѣ на Германци-тѣ, животъ-тъ на Агрикола, лѣтописи-тѣ и история-та

нямаха случайни качества: бѣше строенъ и хубавецъ; нъ не се отличаваше ни съ строгость въ нрави-тѣ, ни съ въздържаность въ удоволствия-та: обичаше лѣность-та и великолѣпие-то; по нѣкога дори живѣеше съвсѣмъ распуснато. Това се нравеше на мнозина, които, въ слабость-та си камъ наслаждения-та, не желаеха да имѫтъ строгъ и взискателенъ господарь.

XLIX. Нъ негово-то властолюбие не бѣше първа-та причина на заговоръ-тъ, и дори немогѫ да кажѫ навѣрно, кой стана начинатель-тъ на това дѣло, въ което имаше толкова участници. Найгорешто работиха Субрий Флавий, трибунъ на една преториянска когорта, и центурионъ-тъ Сулпиций Аспръ, което се и доказа отъ мѫжествена-та имъ смърть. Луканъ Анней и назначений консулъ Плавтий Латеранъ дадоха силенъ потикъ на заговоръ-тъ съ непримирима-та си ненависть. Луканъ бѣше озлобенъ за това, че Неронъ се стараеше да затми слава-та на стихове-тѣ му, и отъ зависть запрѣтяваше му да ги издава. Латеранъ не бѣше въ нищо оскърбенъ; той влѣзе въ заговоръ-тъ отъ любовь камъ отечество-то. Дори и сенатори-тѣ, Флавий Сцевинъ и Афраний Квинктиянъ, противъ всяко очакване, зеха дѣятелно участие въ заговоръ-тъ. Распуснѫтий животъ бѣше отѫпилъ Сцевина; животъ-тъ му бѣше постоянна дрѣмка. Квинктиянъ, нисъкъ развратникъ, искаше да си отмъсти на Нерона за една сатира, въ която го бѣше осмѣялъ.

L. Съзаклятници-тѣ говореха постоянно помежду си и съ приятеле-тѣ си, че жестокости-тѣ на Нерона нѣматъ граница, че е врѣме да го хвърлятъ отъ власть-та и да изберѫтъ човѣкъ, който да е способенъ да избави държава-та отъ погибель, и увлѣкоха въ прѣдприятие-то Туллия Сенециона, Сервария Прокула, Вулкация Арари-

---

на Римъ отъ 14 г. до 96 г. подирь Р. Х. и разговоръ за оратори-тѣ. И отъ тия произведения всички-тѣ не сѫ пълни. Липсватъ много книги отъ лѣтописи-тѣ и история-та на Римъ. Тацитъ е писалъ и стихове, нъ не е намѣрено ни едно отъ поетически-тѣ му произведения. Отличителна-та чърта на съчинения-та му е сериозность-та. Камъ свое-то врѣме Тацитъ се отнася, като строгъ, нъ справедливъ сѫдия, като привърженникъ на минѫло-то, на славна-та епоха на римска-та свобода и на гражданско-то величие. За тая епоха той говори съ увлѣчение и въсторгъ, за съврѣменници-тѣ си — съ насмѣшка, съ прѣзрѣние и негодование. Изложението му е пълно съ животъ, съ енергия, слогъ-тъ му е стегнѫтъ, увлѣкателенъ, ако и езикъ-тъ му да е често неправиленъ. Въ съчинения-та му прѣобладава стоически духъ, чистъ и безинтересенъ патриотизмъ, безпощадна умраза противъ подлость-та и развратъ-тъ, неограничена любовь камъ добродѣтель-та и доблестни-тѣ качества, и за това тии съдържатъ назидателни поучения за всички-тѣ врѣмена и за всички-тѣ народи.

ка, Юлия Тугурина, Мунация Грата, Антония Наталиса и Марция Феста; тии всички-тѣ бѣха римски всадници. Сенецйонъ, който бѣше едно врѣме единъ отъ най-приближени-тѣ люде до Нерона, и който се радваше още вънкашно на благоволение-то му, рискуваше повече отъ всички-тѣ; Наталисъ бѣше повѣрений на всички-тѣ Пизонови тайни; други-тѣ очакваха лични ползи отъ прѣвратъ-тъ. Освѣнь двама-та военни, които споменяхъ, Субрия и Сулпиция, тии спечелиха още съдѣйствие-то на преторияпски-тѣ трибуни, Грация Силвана и Стация Проксима и на центуриони-тѣ Максима Скавра и Венета Павла. Нъ тии се надѣяха най-много на префектъ-тъ Фения Руфа. Фений Руфъ, при всичка-та си доблесть и слава, бѣше затменъ въ очи-тѣ на Нерона отъ жестокость-та и безочливость-та на Тигеллина, който го уморяваше съ беспрѣстанни-тѣ си обвинения и мислеше дори да го погуби, като прѣскаше слухове, че е билъ любовникъ на Агриппина и, не иска да отмъсти за смърть-та й. Като се убѣдиха, че преторияпский префектъ е съ тѣхъ, и тии неможаха да се съмнѣватъ въ това подирь многобройни-тѣ увѣрения, които имъ бѣше далъ той самъ, съзаклетници-тѣ станаха по-смѣли и захванаха да мислятъ за часъ-тъ и мѣсто-то на убийство-то. Казватъ дори, че Субрий е мислилъ да убие Нерона, когато пѣялъ въ театръ-тъ, или, когато въ врѣме на пожаръ-тъ, тичалъ прѣзъ нощь-та безъ стражи. Въ послѣдний случай го подстрекаваше беззащитность-та на Нерона, въ първий случай, прѣльстяваше го мисль-та, че ще извърши това въ присжтствие-то на такъво множество зрители; нъ желание-то да остане безнаказанъ го въспрѣ, както всякога въспира велики-тѣ прѣдприятия.

LI. Посрѣдъ тия колебания, които отдалечаваха надежди-тѣ имъ и продължаваха страхове-тѣ имъ, една жена, на име Епихарисъ, която бѣше въ заговоръ-тъ, и неизвѣстно какъ (защтото до тогава тя бѣше имала прѣзрително поведение), не прѣставаще да ги подстрекава. Най-сетнѣ тая медленность й умръзна. Като бѣше въ Кампания, дѣто се намираше Мизенска-та флота, тя се завзе да привлѣче въ съзаклетие-то нò-главни-тѣ началници по слѣдующий начинъ. Въ флота-та се намираше хилиярхъ-тъ Волузий Прокулъ, който бѣше участвовалъ въ убийство-то на Неронова-та майка и който мислеше, че не е награденъ за това както трѣбова. Знаялъ ли е отъ нò-първо тая жена, или се бѣше запознала съ нея нѣскоро, както и да е, той й разказа за свои-тѣ услуги къмъ Нерона, който ги забравилъ, оплака й се за тая несправедливость и съобщти й дори, че, ако му се прѣдстави случай, ще се въсползова да си отмъсти. Епихарисъ повѣрва, че ще може да го привлѣ-

че въ заговоръ-тъ и заедно съ него и други-тѣ. Помощь-та на флота-та бѣше немаловажна, и можеше да достави много удобни случаи, защото Неронъ дохождаше често въ Пузоли и Мизена и се расхождаше по море-то. Епихарисъ се откри, и най-първо описа всички-тѣ прѣстжпления на Нерона. „Сенатъ-тъ не може нищо да направи, прибави тя, нъ наредено е вече какъ да се накаже виновникъ-тъ за погубване-то на республика-та; обѣщай само, че ще ни помогнешь и ще привлѣчешь въ прѣдприятие-то по-храбри-тѣ моряци, и ще получишь достойно възнаграждение.“ Тя не каза обаче имена-та на съзаклетници-тѣ, и ако и Прокулъ да прѣдаде на Нерона всичко, което бѣше чулъ, доносъ-тъ му непослужи за нищо. Повикаха Епихарисъ, нъ тя отказа и лесно посрами доносчикъ-тъ, който неможеше да искара свидѣтеле за подтвърждение на думи-тѣ му. При всичко това задържаха я въ затворъ, защото Неронъ подозрѣваше, че доносъ-тъ, ако и не доказанъ, не е лъжливъ.

LII. Съзаклетници-тѣ, като се бояха отъ издадничество, рѣшиха да побързать и да убиѭть Нерона въ Бай, въ Пизонова-та кѫща. Неронъ бѣше очарованъ отъ хубость-та на мѣсто-то и ходеше често тамъ; и когато се кѫпеше и ядяше, распущаше свита-та си. Нъ Пизонъ не се съгласи на това. „Прѣстѫпно ще бѫде, казваше, да оскверниѭ светость-та на трапеза-та си и на гостоприемни-тѣ богове съ убийство-то на единъ князь, който и да билъ той. По-добрѣ е въ градъ-тъ, или въ тоя умразенъ домъ, съграденъ на гърбъ-тъ на ограбени-тѣ граждане, или въ публично нѣкое мѣсто, да се извърши онова, което сме прѣдприяли за республика-та.“ Така говореше той явно, нъ нь сѫщность бояше се да не би да завладѣе прѣстолъ-тъ младий Луций Силанъ, който, благодарение на знатно-то си происхождение и на въспитание-то, което бѣше получилъ отъ Касия, бѣше придобилъ голѣма слава, и комуто можеха да помогнѫть за това всички онии, които не бѣха участвовали въ съзаклетие-то и които биха погледнѫли на смърть-та на Нерона като на едно светотатствено убийство. Мнозина мислеха още, че Пизонъ се е боялъ и отъ прѣдприемчивий духъ на консулъ-тъ Вестина, който би работилъ, или въ полза на свобода-та или за избиране-то на такъвъ князь, който да дължи нему лично императорско-то достойнство. И наистина, Вестинъ не участвова въ съзаклетие-то, ако и Неронъ да го набѣди, за да насити, на глава-та на единъ невиненъ, закоренѣла-та си ненависть.

LIII. Най-сетнѣ тии рѣшиха да испълнять прѣдприятие-то си въ посветений на Церера день, въ врѣме на игри-тѣ въ циркъ-тъ. Неронъ, който, инакъ, излизаше малко и стояше въ дворецъ-тъ си

или въ градини-тѣ си, отиваше често на циркъ-тъ, и тамъ пô-лесно можеше всяки да го приближи. Тии бѣха нагласили работа-та така. Латеранъ се задължи да отиде при него, подъ прѣдлогъ че ште му иска помошть въ бѣдствие-то си, штѣше да колѣничи, съ умолителенъ видъ, и веднага штѣше да го хване и да го свали на земя-та: той бѣше силенъ и храбръ. Тогава трибуни-тѣ, центуриони-тѣ и други-тѣ съзаклятници, всяки споредъ смѣлость-та си, штѣха да се спуснжтъ и да го убижтъ прѣди да успѣе да стане и да се заштити. Севинъ искаше честь-та да нанесе първий ударъ; той имаше единъ ножъ, който бѣше зелъ въ Етрурия, въ храмъ-тъ на богиня-та Спасение, или, споредъ други, въ Ференте, въ храмъ-тъ на Фортуна-та, и който носеше всякога на кръстъ-тъ си като оржжие прѣдназначено за велики дѣла. Въ това врѣме Пизонъ трѣбоваше да стой въ храмъ-тъ на Церера, отъ дѣто префектъ Фений и други-тѣ штѣха да го заведжтъ въ станъ-тъ, придруженъ отъ Антония, дъштеря-та на Клавдия, съ което, както расказва Плиний, мислиха да привлѣкжтъ народъ-тъ на своя страна. Азъ се рѣшихъ да не прѣмълча тоя фактъ, при всичко, че е невѣроятно, че Антония се е рѣшила, изъ лековѣрность, да рискова име-то си и животъ-тъ си, или че Пизонъ, който любеше страстно жена си, се е съгласилъ да встжпи въ ново съпружество; нъ пакъ кой знае: нѣма страсть пô-силна отъ властолюбие-то.

LIV. Удивително е, какъ помежду толкова лица, отъ всякакви съсловия, отъ всякаква възрасть, отъ два-та пола, бѣдни и богати, тайна длъбока покриваше всичко. Най-сетнѣ намѣри се единъ издадникъ въ кжшта-та на Севина. Въ навѣчерие-то на испълнение-то, Севинъ бѣше говорилъ дълго съ Антония Наталиса, и, като се завърна послѣ дома си, подписа завѣштание-то си; подирь това извади ножъ-тъ, за който споменахъ пô-горѣ, и, като видѣ съ ядъ, че е отжпялъ, даде го на единъ отпуштеникъ, Милихъ, за да го наточи и да изостри добрѣ връхъ-тъ му. Подирь това даде пиръ, пô-великолепенъ отъ всякой други пжть, освободи ония робье които обичаше повече, на други-тѣ раздаде пари; нъ, при всичко, че въ несвързани-тѣ си разговори мжчеше се да се покаже веселъ, познаваше се, че е мраченъ и че го занимава нѣкоя велика мисль. Най-сетнѣ той поржча на сжштий Милихъ да приготви штото е потрѣбно за привързваню на рани и за спираню на кръвь. Не се знае, дали знаеше тайна-та, и я бѣше пазилъ до тогава, или, както мнозина вѣрватъ, всички-тѣ тия обстоятелства разбудиха за първи пжть подозрения-та му. Нъ штомъ на тая рабска душа се прѣдстави възможность за награда чрѣзъ издадничество, и разбра,

че може да спечели пари и сила, забрави всичко: и длъжность-та си и животъ-тъ на господаръ-тъ си, и свобода-та, която бѣше получилъ отъ него. Впрочемъ той се бѣше съвѣтвалъ прѣдварително съ жена си; женский съвѣтъ излѣзе оште пò-пагубенъ. Тя напълни глава-та му съ страхове, като му каза, че много робю и отпуштенници сѫ видѣли може-би сѫшти-тѣ нѣшта, ако единъ само прѣмълчи, това нѣма да помогне, а при това награди-тѣ ште спечели оня, който пръвъ издаде всичко.

LV. Штомъ се съмна, Милихъ отиде въ Сервилийска-та градина. Най-първо не го пуснаха, нъ като не прѣставаше да повтаря, че носи едно извѣстие отъ първостѫпенна важность, пуснаха го да иде при Епафрадита, Нероновъ отпуштеникъ, който го заведе при Нерона; тамъ разказа всичко, което бѣше чулъ и съобразилъ. Показва при това и ножь-тъ, който сѫ приготвили за убиванье-то на императоръ-тъ, и иска да доведѫтъ Севина. Солдати отидоха на часъ-тъ да го земать. Севинъ каза, въ свое оправдание, че ножь-тъ, съ който го набѣдявать, е останѫлъ отъ прадѣди-тѣ му, и се е почиталъ всякога въ семейство-то му като свештенъ прѣдмѣтъ, и че го е пазилъ въ спалня-та си, отъ дѣто го е откраднѫлъ лукавий му отпуштеникъ. „Азъ често подписвамь завѣштание безъ съблюдение на срокове. И пò-напрѣдъ сьмь даряваль на робю-тѣ си свобода и пари; сега бѣхъ пò-штедръ, заштото състояние-то ми е растроено, кредитори-тѣ искать да имъ платѫ, и азъ се боехъ за своето завѣштание. Прѣзъ цѣлий си животъ азъ сьмь давалъ богати пиршества, и не веднѫжь строги сѫдии сѫ ме укорявали за разноски-тѣ, които правѫ. Азъ не сьмь заповѣдалъ да приготвлявать привръзки за рани; тоя нештастникъ е измислилъ тая клевета за да придаде правдободие на други-тѣ си безсрамни измислицы и се е явилъ самъ и доносчикъ и свидѣтель.“ Той говореше твърдо, обвиняваше Милиха въ прѣдателство и подлость съ такъва увѣреность въ погледъ-тъ и въ думи-тѣ, штото издадничество-то би останѫло безъ слѣдствие, ако Милихова-та жена не бѣше казала, че Антоний Наталисъ е ималъ длъгъ и таенъ разговоръ съ Севина, и че и двама-та били многоближни приятели съ Кая Пизона.

LVI. Повиквать Наталиса, питать ги отдѣлно, за какво сѫ били говорили; показания-та имъ бѣха различни, роди се подозрение, и туриха и двама-та въ окови. Неможаха да устоѭть прѣдъ видъ на мѫки-тѣ. Нъ най-първо заговори Наталисъ. Той пò-добрѣ знаеше подробности-тѣ на съзаклятие-то и какво трѣбоваше да се издаде. Той каза най-първо имена-та на Пизона и на Сенека, било заштото, както казваше, бѣше служилъ като посредникъ между тѣхъ, било за-

щото искаше съ това да задобри Нерона, като знаеше, че ненавижда Сенека и търси случай да го погуби. Когато Севинъ се научи че Наталисъ се е призналь, по малодушие като него или като мислеше, че всичко е вече открито и мълчание-то нѣма за нищо да послужи, той издаде други-тѣ съучастници. Отъ тѣхъ, Сенецпонъ, Луканъ, Квинктиянъ, отказваха дълго врѣме. Най-сетнѣ, съблазнени отъ обѣщание-то, че щте имъ простить, и за да искупять дълго-то си мълчание, Луканъ издаде Атила, майка си, Квинктиянъ и Сенеционъ издадоха Галла и Полиона, най-добри-тѣ си приятеле.

LVII. Неронъ си припомни, че по доносъ-тъ на Презула стои още затворена Епихарисъ, и като не мислеше, че една жена може да устои на мжки-тѣ, заповѣда да я мжчять. Нъ нито пржчки-тѣ, нито огнь-тъ, нито ярость-та на палачи-тѣ, раздразнени отъ твърдость-та на една жена, неможѣха да побѣдять упорно-то й мълчание. Така надви та на мжки-тѣ първий день. На другий день като я носѣха да я мжчять въ една носилка (защото тѣло-то й бѣше прѣбито и неможеше да се държи на крака-та си), тя извади отъ гржди-тѣ си една връвь, закачи я на горня-та часть на носилка-та, направи клупъ, който прикачи на шия-та си, отпусна се нослѣ съ всичка-та тяжесть на тѣло-то си и издъхна. Такъвъ блистателенъ примѣръ даде тая отпущенница, която, посрѣдъ най-голѣми-тѣ мжки, остана вѣрна на чужди и почти непознати ней люде, когато напротивъ граждане, мжже, всадници и сенатори, прѣди още да прѣтърпять мжки, издадоха най-ближни-тѣ си роднини и приятеле. Луканъ, Сенеционъ и Квинктиянъ не прѣставаха да издавать безразлично свои-тѣ съучастници, и, при всичко че се бѣше заобиколилъ съ тройна свита, Неронъ все повече и повече захващаше да се плаши.

LVIII. Той заповѣда да поставять солдати по всички-тѣ стѣни, по рѣка-та и по море-то, като че иска да пази градъ-тъ. На всякждѣ тичаха и се кръстосваха, по площади-тѣ, по кжщя-та, по полета-та, дори и въ ближни-тѣ градове, пѣшаци и конници, между които имаше много Германци, въ които Неронъ имаше довѣрие, като чужденци. Постоянно влѣчаха цѣли тълпи съзаклетници, и когато ги искарваха на испитъ, достатъчно бѣше да се докаже, че сж показали удоволствие когато сж видѣли нѣкой съзаклетникъ, че сж говорили случайно съ него, или сж се срещнжли на нѣкое пиршество или въ театръ-тъ, и обявяваха ги за прѣстжпници. Сам Фений Руфъ прѣслѣдваше по-яростно отъ Тигеллина и Нерона, още не бѣха го издали, и той се отнасяше немилостиво съ съучастници-тѣ, за да отклони отъ себе си всяко подозрение. Субрий, който присжтствоваше на испити-тѣ, искаше, на часъ-тъ, да убие

Нерона и даде знакъ на Фений, нъ Фений се въспротиви, и удържа трибунъ-тъ, който бѣше вече хванжлъ чърѣнъ-тъ на ножъ-тъ си.

LIX. Като се откри съзаклетие-то, нѣкои Пизонови приятеле го съвѣтваха, додѣто испитвать Милиха, додѣто Севинъ се колебае, да отиде въ лагеръ-тъ, или да се качи на ростри-тѣ, и да се опита да подигне войска-та и народъ-тъ. „Участници-тѣ ще те подържать, а съ тѣхъ и народъ-тъ, защото въ прѣврати-тѣ важно е първо-то увлѣчение. Неронъ нищо не е подозрѣвалъ и не се е приготвилъ. И най-храбрий човѣкъ се смущава, когато го нападнать ненадѣйно; какъ ще може да противостои единъ мръсенъ актеръ, окржженъ отъ Тигеллина и отъ наложници. Много нѣщта могжть да се видять мжчни на единъ непрѣдприемчивъ человѣкъ, а на дѣло показвать се лесноисп҄ълними. Не се надѣвай на душевна-та и тѣлесна сила на толкова съучастници; напраздно вѣрвашь, че ще мълчять и нѣма да те издаджть. Мжки-тѣ и обѣщтания-та ще одолѣять всички-тѣ. Ще дойде и твой-тъ редъ, ще те вържять и ще те поведжть на позорно наказание. Не е ли по-добрѣ да умрешь въ борба за республика-та, за свобода-та? Ако солдати-тѣ не те подържать, ако народъ-тъ те остави, ти ще умрешь понѣ съ смърть, достойна за твои-тѣ прадѣди, достойна за твои-тѣ потомци."
Тия думи не трогнаха Пизона. Той постоя още малко на улица-та, послѣ отиде и се затвори у дома си и зе да се готви за послѣдний часъ, додѣто дойде единъ отрядъ войници. Неронъ бѣше избралъ новобранци или такъви, които служиха отъ скоро; той се бояше отъ ветерани, които, мислеше, че може да сж подкупени. Пизонъ умрѣ, като си разрѣза вени-тѣ на ржцѣ-тѣ. Отъ любовь камъ жена си, той бѣше напълнилъ завѣщтание-то съ нископоклонни изражения за Нерона. Тая жена унизи име-то си, тя се отличаваше само съ хубость-та си, и Пизонъ я бѣше зелъ отъ приятель-тъ си Домиция Силия, мжжъ й; Силий търпяше това, Аррия не се срамуваше; това доказва какви сж били нрави-тѣ на Пизона.

LX. Подирь това Неронъ заповѣда да убижть консулъ-тъ Плаутия Латерана, което се извърши така бързо, щото не му дадоха да прѣгърне и дѣца-та си, не му дадоха ни една минута да помисли за смърть-та, както това става съ всяки осжденъ. Заведоха го на това мѣсто, дѣто наказваха робие-тѣ, и уби го трибунъ-тъ Стаций. Латеранъ не каза нищто, при всичко че и трибунъ-тъ бѣше въ число-то на съзаклетници-тѣ. Подирь това загина Анней Сенекъ, за голѣма радость на Нерона; негово-то участие въ заговоръ-тъ не бѣше доказано, нъ Неронъ искаше да довърши съ желѣзо онова, което не бѣше сполучилъ съ отрова. Него обвиняваше само

Наталисъ. „Мене ме пратиха при болний Сенекъ, каза той, да се видж съ него и да го питамъ, защо не иска да приеме Пизона: много пô-добрѣ би било да укрѣпятъ връзки-тѣ помежду си съ пôчести свиждания. Сенекъ отговори, че отъ тия посѣщения и чести разговори нѣма никаква полза, нъ той е готовъ да даде животъ-тъ си за Пизона." Заповѣдаха на преторианский трибунъ Грания Силвана да иде при Сенека, да му съобщи показание-то на Наталиса и да го попита, признава ли го за вѣрно? Нъ, било случайно, било отъ прѣдпазливость, Сенекъ, който се бѣше върнжлъ тоя день отъ Кампания, бѣше се спрѣлъ на една лѣтна кжща вънъ отъ градъ-тъ, на четире мили далече отъ Римъ. Трибунъ-тъ пристигна тамъ вѣчерь-та, окржжи виллата съ единъ отрядъ солдати и съобщи на Сенека заповѣдь-та на императоръ-тъ. Сенекъ обѣдваше съ жена си, Помпейя Паулина и съ двама познайници.

LXI. Наталисъ дохожда при мене, отговори Сенекъ, и се оплака за дѣто не искамъ да се видж съ Пизона. Азъ дадохъ за извинение лошо-то си здравие и любовь-та си камъ уединение-то. Нѣма причина, която да ме накара да пожертвовамъ животъ-тъ си за единъ човѣкъ, който не е мой господарь; азъ не се кланямъ въобще никому; Неронъ знае добрѣ това, защото пô-често е слушалъ отъ мене възражения, отъ колкото слѣпо повиновение. „Трибунъ-тъ прѣдаде тоя отговоръ въ присжтствие-то на Поппея и Тигеллина, най-близни-тѣ съвѣтници на Нерона, когато мислеше за нѣкое злодѣяние. Неронъ попита, дали Сенекъ се готви за смърть. Трибунъ-тъ отговори, че не е забѣлѣжилъ никакъвъ признакъ на страхъ; ни скръбь въ думи-тѣ, ни безпокойство въ взоръ-тъ. Неронъ заповѣда на трибунъ-тъ да се върне при Сенека, и да му каже, да се убие. Фабий Рустикъ казва, че трибунъ-тъ ударилъ по другъ пжть и отишълъ при префектъ-тъ Фения, за да го пита, да испълни ли тая заповѣдь. Фений го съвѣтвалъ да я испълни. Отжпение бѣше обладало всички-тѣ: Силванъ бѣше въ число-то на съзаклятници-тѣ и самъ прибави нови прѣстжпления при ония, за които искаше да отмъстява. При все това, той не поиска да оскверни гласъ-тъ си и очи-тѣ си, и испрати единъ центурионъ, за да обяви на Сенека, че е настанжлъ послѣдний му часъ.

LXII. Безъ да се смути, Сенекъ поиска завѣщтание-то си и когато центурионъ-тъ не позволи, той се обърна камъ приятеле-тѣ си и каза: „Не ми позволяватъ да ви наградж по заслуги-тѣ ви, нъ оставамъ ви единственно-то, най-драгоценно-то съкровиште: образецъ-тъ на животъ-тъ си; помнете го и постоянно-то ви приятелство ще ви прослави." Приятеле-тѣ заплакаха. Той зе да ги утѣшава,

тò съ сладки думи, тò съ ободрителни наставления. „Дѣ сѫ, питаше, правила-та на философия-та? дѣ е разумъ-тъ, който ни помогна да се боримъ толкова години съ обстоятелства-та? кому е непозната жестокость-та на Нерона? човѣкъ, който е убилъ майка си и братъ си, ште пожали ли учитель-тъ и въспитатель-тъ си!

LXIII. Слѣдъ тия думи, Сенекъ прѣгърна жена си; умекна малко твърдость-та на духъ-тъ му, и той я молеше да се не прѣдава на горесть, да не плаче, а да се утѣшава за смърть-та на мѫжъ-тъ си, като си припомнува, какъ честно сѫ прѣкарали цѣлий си животъ. Нъ тя възрази, че трѣбова да умре съ него, и молеше се на палачь-тъ да я убие. Сенекъ не искаше да се противи на славно-то ѝ рѣшение; при това той не искаше да остави изложенъ на оскърбления единствений прѣдмѣтъ на любовь-та си. „Азъ ти показахъ, каза той, какво трѣбова да те привързва съ животъ-тъ; ти прѣдпочиташь честна-та смърть; не искамь да завиждамь на величие-то на духъ-тъ ти. Ако и двама-та умремъ съ еднаква твърдость, твоя-та смърть ште бѫде пакъ пò-славна. „И съ единъ и сѫштий ножь прѣрѣзаха вени-тѣ на рѫцѣ-тѣ си. Отъ слабо-то тѣло на Сенека, изнурено отъ диета, неможеше да тече много кръвь и той разрѣза и вени-тѣ на крака-та и колѣне-тѣ. Той търпеше страшни болки, и, като се боеше мѫки-тѣ му да не поколебаятъ твърдость-та на жена му, и да не отпадне и самъ той духомъ като гледа страдания-та на жена си, съвѣтва я да мине въ съсѣдна-та стая. Той упази краснорѣчие-то си до послѣдня-та минута, повика писци и диктова имъ едно дълго слово, което не искамь да обезобразявамь. То е издадено така както го е диктовалъ.

LXIV. Неронъ, като нѣмаше ништо противъ Паулина и искаше колко-годѣ да смекчи жестокость-та си, заповѣда да я спасѫтъ отъ смърть. По настояване-то на солдати-тѣ, робю-тѣ и отпуштеници-тѣ привързаха рѫцѣ-тѣ ѝ и спрѣха кръвотечение-то. Не се знае, знаеше ли тя това. Тълпа-та обича да злослови, и нѣкои повѣрваха, че отъ страхъ отъ неумолимость-та на Нерона, бѣше поискала да умре славно съ мѫжь-тъ си, нъ, като се научи, че се е умилостивилъ, поиска пакъ да живѣе. Тя живѣ оште нѣколко години, вѣрна камъ паметь-та на мѫжь-тъ си, нъ блѣдний цвѣтъ на лице-то ѝ показоваше колко жизнена сила е загубила. Отъ своя страна, Сенекъ, като гледаше, че кръвь-та тече много полека и смърть-та не иде, помоли Стация Аннея, вѣрний си приятель и добръ лѣкарь, да му даде приготвена отдавна утрова, която въ Атина даватъ на прѣстѫпници-тѣ. Донесоха отрова-та, и Сенекъ я испи, нъ истудѣли-тѣ му членове и слабо-то му тѣло неможаха да

развижтъ дѣйствие-то ѝ. Подирь това влѣзе въ горешта ванна и поржси съ вода робю-тѣ, които стоеха около него, като казоваше, че ги ржси въ име-то на Юпитера Избавителя. Най-сетнѣ отпусна се въ ванна-та и задуши се въ пара-та. Тѣло-то изгориха безъ никакво тържество, както самъ бѣше заповѣдалъ въ завѣштание-то си, написано оште въ онова врѣме, когато бѣше богатъ и въ благоволение. Той мислеше тогава оште за смърть-та.

LXV. Разнесе се слухъ, че Субрий и центуриони-тѣ били се съгласили тайно, и то не безъ знание-то на Сенека, слѣдъ падание-то на Нерона, да убижтъ и Пизона и да прѣдадѫтъ върховна-та власть на Сенека, единствено за негови-тѣ невинни добродѣтели. Расказоваха дори думи-тѣ на Флавия: „голѣма печалба — да замѣнимъ единъ музикантинъ съ единъ актеръ!“ Заштото Неронъ свиреше на лира, а Пизонъ се являваше публично на сцена-та въ трагедии.

LXVI. Най-сетнѣ се откри и участие-то на войска-та въ заговоръ-тъ. Съзаклятници-тѣ неможаха да търпять, штото Фений Руфъ да бѫде въ сѫшто-то врѣме и съучастникъ тѣхенъ и сѫдия, и го издадоха. Когато настоятелно испитваше Севина и го заплашваше, тоя послѣдний му каза, съ горчива усмивка: „Никой не знае тая работа по-добрѣ отъ тебе. Съвѣтвамь те чистосърдечно да расскажешь всичко на такъвъ добръ господарь.“ Фений неможѣ ни да говори, ни да мълчи като чу тия думи; той се издаде самъ съ несвързани-тѣ си слова и съ разнообразни-тѣ признаци на страхъ, които се показаха на лице-то му. И когато и други-тѣ съзаклятници, и особено Серварий, римски всадникъ, приведоха оште доказателства, императоръ-тъ заповѣда на Касий, младъ войникъ, когото държеше всякога при себе си, по причина на голѣма-та му сила, да го хване и върже.

LXVII. Наскоро сѫшти-тѣ показания погубиха и трибунъ-тъ Субрия Флавия, който, въ начяло-то, поиска да се оправдае съ съвършенна-та противоположность на нрави-тѣ си; моглъ ли е той, воененъ човѣкъ, да се съедини съ тая изнѣжена тълпа, която не знае да държи ножь? Captionслѣ, като видѣ, че това не помага, поиска да се прослави съ исповѣди-тѣ си. На въпросъ-тъ на Нерона, какви причини сѫ го накарали да измѣни на клетва-та си, той отговори: „Ненависть-та камъ тебе. Ти нѣмаше войникъ по-прѣданъ отъ мене, когато бѣше достоенъ за любовь. Нъ азъ те възненавидѣхъ, когато уби майка си и жена си и се прѣобърна въ кучерь, комедиантъ и палачь.“ Азъ привождамь точно думи-тѣ му, заштото не бидоха обнародвани, като слово-то на Сенека, а силно-то

и кратко слово на солдатъ-тъ заслужва да се знае. Прѣзъ всичкото врѣме на тия изслѣдвания, на Нерона не се бѣше случило да чуе нищто подобно; прѣстѫпления-та бѣха обикновени нѣщта за него, нъ никой не бѣше смѣялъ да ги изобличи прѣдъ него. Той заповѣда на трибунъ-тъ Вейана Нигэра да погуби Флавия. Нигеръ заповѣда да ископаѭть яма въ ближно-то поле. Флавий, като видѣ, че е малка и тѣсна, извика камъ окружаюшти-тѣ: „И това не е така както трѣбоваше да бѫде!“ И когато му заповѣдаха да наведе шия-та си, каза: „Удри понѣ добрѣ!“ Нъ трибунъ-тъ трепераше цѣлъ, и едва можѣ съ два удара да му отсѣче глава-та. Като се върна при Нерона, той се похвали, че го е убилъ два пѫти намѣсто единъ пѫть.

LXVIII. Подирь Субрия, най-рѣшителенъ се показа центурионъ-тъ Сулпиций Асперъ. На въпросъ-тъ на Нерона, защто е влѣзлъ въ съзаклятие-то, Асперъ отговори сухо: „Другояче не бѣше възможно да ти отплатимъ за всички-тѣ ти злодѣяния.“ И го убиха. Останѫли-тѣ центуриони така сѫщто твърдо посрѣштнѫха смъртьта. Не такъва бѣше душа-та на Фения Руфа; негови-тѣ оплаквания се отзоваха и въ завѣштание-то му. Неронъ очакваше, че ште обвинѭть и консулъ-тъ Вестина, когото считаше за буенъ човѣкъ и свой смъртенъ врагъ; нъ съзаклятници-тѣ нѣмаха сношения съ Вестина, отчясти отъ ненависть камъ него, и повече за това, че познаваха буиний му и вироглавъ характеръ. Вражда-та на Нерона противъ Вестина бѣше почнѫла оште когато бѣха тѣсни приятеле. Вестинъ позна подлость-та на Нерона и захвана да го прѣзира, Неронъ позна смѣлость-та на Вестина и захвана да се бои отъ него. Вестинъ си позволяваше често такъви язвителни шеги, които, като не сѫ далече отъ истина-та, не се изглаждать никога отъ паметь-та. Присъедини се оште и това обстоятелство, че Вестинъ се ожени за Стателия Массалина, при всичко, че знаеше, че, освѣнь други-тѣ ѝ свръски, тя бѣше любовница и на императоръ-тъ.

LXIX. Като видѣ, че нѣма ни прѣстѫпление, ни обвинитель, и като нѣмаше никакъвъ прѣдлогъ да го прѣслѣдва, Неронъ прибѣгна до тиранически мѣрки, заповѣда на трибуна Гералана да отиде съ една когорта войници да прѣдопрѣди замисли-тѣ на консулъ-тъ, да завеме крѣпость-та му и да арестова караулъ-тъ му. Голѣма-та кѫшта на Вестина занимаваше видно мѣсто на Форума, слуги-тѣ му бѣха все млади и хубави робие. Тоя день Вестинъ бѣше испълнилъ всички-тѣ си консулски длъжности, и даваше единъ голѣмъ обѣдъ, било зачтото не се боеше отъ нищто, било защтото искаше да прикрие страхъ-тъ си. Внезапно солдати-тѣ идать и му

извѣстявать, че трибунъ-тъ го вика. Той става на часъ-тъ, и всичко се извършва изведнѫжь: затварять го въ една стая, дѣто нарочно бѣше поставенъ единъ лѣкарь, прѣрѣзвать му вени-тѣ; прѣнасять го въ баня-та оште живъ, потопявать го въ горешта вода, безъ да му дадѫть врѣме да издума една дума. Въ това врѣме бѣха турнѫли стражи при всички-тѣ гостю, и пуснѫха ги късно прѣзъ ношть-та, подирь като Неронъ, който си прѣдставляваше съ радость страхъ-тъ на тия нештастници, при мисль-та, че слѣдъ трапеза-та ги чака смърть, каза, че сѫ доволно наказани за консулский обѣдъ.

LXX. Той заповѣда послѣ да погубать Лукана. Луканъ, като чувствоваше, че съ истичание-то на кръвь-та, рѫцѣ-тѣ му и крака-та му истивать, и че животъ-тъ нечувствително напушта крайшта-та, а сръдце-то продължава да тупа и мисль-та дѣйствова съ всичка-та си сила, науми си съчинени-тѣ отъ него самий стихове за единъ раненъ войникъ, който бѣше умрѣлъ отъ подобна смърть, и зе да ги декламира. Съ тия стихове замлъкна за всякога гласъ-тъ му. Подирь него умрѣха Сенеционъ, Квинктиянъ и Севинъ, по-мѫжествено отъ колкото можеше да се очаква отъ тѣхъ, и послѣ и други-тѣ съзаклятници, нъ безъ да направять или да кажать нѣшто достойно за забѣлѣжване.

LXXI. Градъ-тъ се напълни съ погребения, Капитолъ-тъ съ жъртви. Кой бѣше загубилъ синъ, кой братъ, кой роднина, кой приятель; нъ всички благодареха богове-тѣ, украшаваха съ лаври кѫшти-тѣ си, прѣгръштаха крака-та на Нерона, уморяваха рѫка-та му съ цѣлувки; и той зимаше това за радость. Той прости на Наталиса и на Прокула, въ награда за това, че изказаха всичко; обогати съ дарове Милиха и му даде гръцко име, което значеше спаситель. Отъ трибуни-тѣ, Граний Силванъ, ако и простенъ, уби се самъ; Стаций Проксимъ неможѣ да се въсползова отъ прошка-та, заштото умрѣ наскоро. Помпей, Корнелий Марциялъ, Флавий Непотъ, Стаций Доминий бидоха лишени отъ трибунство-то, не заштото ненавиждаха Нерона, нъ заштото ги подозрѣваха въ това. А Новия Приска, за приятелство-то му съ Сенека, Глиция Галла и Анния Поллиона, обвинени безъ доказателства, заточиха. Жена-та на Приска, Антония Флакцилла, отиде съ тѣхъ, а Егнация Максимилла съ Галла. На Егнация оставиха въ начяло-то всички-тѣ ѝ богатства, които бѣха громадни, нъ наскоро ѝ ги отнѣха, и това уголѣми оште повече слава-та ѝ. По поводъ на съзаклятие-то, заточиха и Руфия Криспина, когото Неронъ ненавиждаше за прѣжний му бракъ съ Поппея. Віргиния Флава и Музония Руфа заточиха

зарадъ извѣстность-та на имена-та имъ. Краснорѣчие-то на първий и философски-тѣ правила на вторий увличаха твърдѣ много млади-тѣ. Въ острове-тѣ на Егейско море испратиха цѣла колония заточеници, Клувидиена Квиета, Юлия Агрипиа, Глития Катуллина, Петрония Приска, Юлия Алтина. Кадиция, жена-та на Севина, и Цезония Максима, изгнаха изъ Италия, и тии научиха отъ присъда-та свое-то прѣстѫпление. Атилла, жена-та на Лукана, нито я простиха, нито я осѫдиха; прѣмълчаха за нея.

LXXII. Слѣдъ тия отмъштения, Неронъ заповѣда да съберѫтъ солдати-тѣ; раздаде всякиму по двѣ хиляди сестерции, и заповѣда да имъ даватъ безплатно жито, което испрѣди плаштаха по търговски-тѣ цѣни. Подирь това, свика сенатъ-тъ, като че имаше да съобштава нанесени отъ него побѣди и завоевания; отстѫпи триумфални почести на консуларий Петрония Турпилияна, на преторъ-тъ Нерва и на префектъ-тъ Тигеллина; послѣдни-тѣ двама получиха оште и това отличие, че освѣнь триумфални-тѣ статуи на форума, въздигнѫха имъ статуи, и въ самий палатъ. Нимфидий получи консуларски украшения. Понеже той се явява тука за първи пѫть и понеже штe го намѣримъ пò-послѣ съ заточени-тѣ, штe кажѫ една дума за него. Роденъ отъ една отпуштеница, която оскверняваше хубость-та си съ всички-тѣ робие и отпуштеници на Цезари-тѣ, той се казоваше синъ на Кайя Цезара, заштото бѣше като него високъ и съ звѣрски изгледъ, било случайно, било заштото дѣйствително Кай, който се унижяваше до отпуштеници-тѣ, бѣше злоупотрѣбилъ съ майка-та на Нимфидия.

LXXIII. Неронъ не се задоволи съ събиранье-то на Сенатъ-тъ и съ съобштения-та, които му направи. Той издаде единъ указъ камъ народъ-тъ, съ единъ мемоаръ, който съдържаше исповѣди-тѣ на съзаклятници-тѣ и всички-тѣ показания; заштото народъ-тъ мислеше, че Неронъ е погубилъ невинни отъ зависть или отъ страхъ. Нъ ония, които си даваха трудъ да издиратъ истина-та, не се съмнѣваха оште тогава, че е имало съзаклятие, което е било подушено, прѣди да успѣе да избухне; и показания-та на ония, които се върнаха въ Римъ, подтвърдиха тоя фактъ. Сенатъ-тъ, колкото повече растеше скръбь-та му, толкова пò-раболѣпенъ ставаше. Галлионъ особено, оплашенъ отъ смърть-та на брата си Сенека, владаше се най-раболѣпно. Въ това врѣме се подигна противъ него Салиенъ Клеменсъ, който го наричаше неприятель и баштеубиецъ; и той не би се умирилъ безъ посредничество-то на цѣлий Сенатъ. Дадоха му да почувствова, че не е добрѣ, за удовлетворение на една лична вражда да се въсползова отъ обшто-то нешта-

стие, и да прѣдизвиква нови жестокости, когато князь-тъ,-съ милосердие-то си, бѣше всичко помирилъ или забравилъ.

LXXIV. Сенатъ-тъ заповѣда да се извършатъ жертвоприношения и благодарствени молитви камъ богове-тѣ, и особено камъ слъньце-то, заштото, въ циркъ-тъ, дѣто штѣше да стане покушение-то, има единъ старъ храмъ посветенъ на тоя богъ, и вѣрваше се, че, благодарение нему, е могло да се открие едно толкова тайно съзаклятие. Постановиха, че на праздникъ-тъ на Церера, ште се увеличи число-то на прѣпускания-та съ коне; че мѣсецъ априлий ште се нарѣче Нероновъ; че ште въздигнѫтъ храмъ въ честь на богиня-та на спасение-то, на мѣсто-то дѣто Севинъ бѣше зелъ ножь-тъ си, и тоя ножь, Неронъ го посвети на Капитола, съ тоя надписъ: на Юпитера Виндекса. Никой тогава не обърна внимание на това. Подирь въстание-то на Виндекса, всяки го зе за едно прѣдвѣштание за наказание-то, което е очаквало тоя императоръ. Намирамъ, въ мемоари-тѣ на Сенатъ-тъ, че консулъ-тъ Сериалисъ Анисий е прѣдлагалъ да се въздигне веднага, на държавни разноски, единъ храмъ посветенъ на бога Нерона. Анисий е разбиралъ, че Неронъ се е въздигнѫлъ пò-високо отъ човѣчество-то, и че заслужва да му се кланятъ смъртни-тѣ като на богъ; нъ това можеше да се прѣтълкова и като прѣдвѣштание; заштото божествени почести се отдаватъ на князове-тѣ, само подирь смърть-та имъ.

Състояние-то на Римъ подирь смърть-та на Нерона.

IV. Нъ прѣди да испълнѭ проектъ-тъ си, потрѣбно е да видимъ, какво бѣше състояние-то на Римъ, духъ-тъ на войски-тѣ, на области-тѣ, на цѣлий свѣтъ, кои мѣста, въ това громадно тѣло, бѣха здрави и кои болни. Не стига да знаемъ развръска-та и развитие-то на работи-тѣ, които повечето пѫти подлежатъ на случай-тъ, трѣбова да издиримъ свръска-та и причини-тѣ. Смърть-та на Нерона, посрештнѫта най-напрѣдъ съ радость, бѣше възбудила разни движения въ духове-тѣ, не само въ Римъ, помежду Сенатъ-тъ, народъ-тъ и столична-та войска, нъ и въ области-тѣ, помежду легиони-тѣ и генерали-тѣ, за които се откриваше тайна-та на империя-та, възможность-та да направятъ князь другадѣ освѣнь въ Римъ. Сенатъ-тъ тържествоваше; той бѣше завзелъ на часъ-тъ свобода-та си, пò-прѣдприемчивъ подъ единъ новъ и отсѫтствуюштъ князь; първенци-тѣ отъ всаднический орденъ не бѣха пò-малко доволни. Оная часть отъ народъ-тъ, която имаше пò-чисти нрави и свръски съ голѣми-

тѣ семейства, отпуштеници-тѣ и клиенти-тѣ на изгнани-тѣ и заточени-тѣ, се прѣдаваха на надежди. Долний народъ, който знае само циркъ-тъ и театри-тѣ, всички-тѣ разглезени робю, и ония, които слѣдъ опропастяванѭ-то на богатство-то си, живѣяха отъ позоръ-тъ на Нерона, бѣха нажалени и приемаха съ жьдность всички-тѣ слухове.

V. Римски-тѣ войници, напоени съ голѣма почеть камъ Цезари-тѣ, бѣха напуснѧли Нерона противъ воля-та си, съблазнени отъ измама, увлѣчени отъ чуждъ потикъ. И отсетнѣ, като не получваха обѣштани-тѣ въ име-то на Галба дарове, като знаеха, че миръ-тъ не дава случай за голѣми услуги и за голѣми награди, както война-та, и, като се виждаха отстранени въ благоволение-то на князь-тъ отъ легиони-тѣ, които го бѣха въздигнѧли на това достойнство, стремеха се камъ едно промѣнение. Убийство-то на префектъ-тъ имъ, Нимфидий, който помисловаше за императорско достойнство, оште повече развълнова духове-тѣ имъ. Нимфидий не сполучи, наистина, въ свой-тъ проектъ; нъ ако и въстание-то да бѣ изгубило свой-тъ главатарь, много солдати помнеха, че сѫ били съучястници и не испуштаха случай да мѫмрять противъ възрасть-та и скѫперничество-то на Галба. Строгость-та му дори, която така се хвалеше въ станове-тѣ, бѣше тягостна за людю, на които бѣше умрѫзнѧла стара-та дисциплина, и навикнѧли, по врѣме-то на Нерона, въ продължение на четирнадесеть години, на такъвъ развратъ, штото обичаха пороци-тѣ така, както едно врѣме почитаха добродѣтели-тѣ. Тии не забравяха и тия Галбови думи: че той избира а не купова солдати-тѣ си; думи, които правеха честь на республиката, нъ бѣха опасни за него: заштото поведение-то му не отговаряше на тая твърдость.

VI. Немоштний старецъ бѣше въ рѫцѣ-тѣ на Виниуса и на Лакона, единий най-лошпй, другий най-мрачний човѣкъ на земя-та, които струпваха възъ него всичка-та ненависть, която възбуждать злодѣяния-та, всичко-то прѣзрѣние, което внушава подлость-та. Възвишение-то на Галба бѣше станѧло медлено и бѣше опятнено съ кръвь, чрѣзъ убийство-то на Варрона назначенъ консулъ и на Турпилиана консуларий, единий, като съучястникъ на Нимфидия, другий, като военачялникъ на Нерона; и двама-та, осѫдени безъ испитъ и безъ да могѫть да се заштитать, загинѫха като невинни. Влизанѭ-то му въ Римъ, ознаменовано съ убийство-то на толкова хиляди обезоръжени войници, бѣше злопрокобително, и бѣше оплашило и сами-тѣ убийци. Римъ не бѣше никога виждалъ толкова войници въ стѣни-тѣ си; Галба бѣше довелъ единъ легионъ отъ Испания; легионъ-тъ, който бѣше образовалъ Неронъ отъ войски-тѣ на марина-

та, бѣше останжлъ тамъ, съ многочислени корпуси избрани отъ него измежду легиони-тѣ отъ Германия, Британия и Иллирия, които бѣше испратилъ пò-първо при Каспийски-тѣ врати, за една война противъ Албания, и които бѣше повикалъ послѣ за да удушать въстание-то на Виндекса: всички-тѣ тия средства за една революция не бѣха никому въ ржцѣ-тѣ, нъ бѣха на расположение на първий властолюбецъ.

VII. По случайно съвпадение, стана въ сжщо-то врѣме извѣстно и убийство-то на Мацера и на Капито. Мацера, подиганю-то на когото въ Африка не бѣше никакъ двусмислено, бѣше го убилъ прокураторъ-тъ Гаруцианусъ, по заповѣдь на Галба; Капито, който мислеше да въстане въ Германия, бѣха го убили Аквинъ и Валенсъ, лейтенанти въ легиони-тѣ, безъ да получать никаква заповѣдь. Ако и да не отричать скжперничество-то и бесрамни-тѣ невъздържности, които опятнявать паметь-та на Капито, мнозина го оправдавать за намѣрения-та му да въстане, и казовать, че лейтенанти-тѣ, като го увѣштавали камъ бунтъ и не сполучили да го придумать, приписали му тая помисль за да го погубать, и че Галба повѣрвалъ всичко, било отъ лекость, било заштото не искалъ да проникне добрѣ въ работа-та, така като не е ималъ вече възможность да поправи зло-то, каквото и да било то. Тия убийства оставиха едно злокобно впечатление; заштото, князь-тъ еднжжь намразенъ, и лоши-тѣ му и добри-тѣ му дѣла се обръштать все противъ него. Отпуштеници-тѣ бѣха всесилни и продаваха всичко; войски отъ робіе грабеха съ всичка-та ненаситность на ново оштастливени людіе, и като гледаха, че господарь-тъ имъ е старъ, бързаха: съ една дума сжштествоваха всички-тѣ злоупотрѣбления на старий дворъ, еднакво възмутителни, не еднакво извиняеми. Дори възрасть-та на Галба ставаше прѣдмѣтъ на присмѣхъ и на прѣзрѣние за тия людіе, навикнжли на Неронова-та хубость, и които, споредъ навикъ-тъ на пародъ-тъ, сждеха за императори-тѣ по лице-то имъ и по тѣлесна-та имъ гиздавость.

VII. Такъво бѣше въ Римъ, въ това толкова грамодно множество, расположение-то на духове-тѣ. Колкото се касае до области-тѣ, Испания се управляваше отъ Клувиа Руфа, човѣкъ красноречивъ, вѣштъ въ мирни-тѣ искуства, нъ неопитенъ въ военни-тѣ работи. Галия, въпрѣки привязаность-та ѝ камъ паметь-та на Виндекса, бѣше прѣданна на Галба, който бѣше далъ на Гали-тѣ титла-та римски граждане, и бѣше ги освободилъ, за напрѣдъ, отъ всякакъвъ данъкъ. Трѣбова да се исключать обаче най-съсѣдни-тѣ градове до германски-тѣ войски. Изложени на пò-лоша обноскя,

нѣкои отъ тѣхъ лишени дори отъ земя-та си, тии гледаха съ еднаква скръбь и на чужди-тѣ привилегии и на свое-то обидно положение. Германски-тѣ войски, безпокойни и сърдити, расположения опасни при такъви голѣми сили, бѣха се возгордили отъ скорошната си побѣда и оплашили за дѣто можеше да се мисли, че сж благоприятствовали на друга партия. Много късно бѣха се откжснжли отъ Нерона и късно Виржиний припозна Галба: бѣше съмнително, че не е желалъ държава-та, която му бѣха прѣдлагали войници-тѣ. Негодуваха оште за убийство-то на Капито, при всичко, че неможеха да се оплаквать за това. Тии бѣха безъ главатарь отъ когато бѣше тръгнжлъ Виржиний, повиканъ въ дворъ-тъ подъ видъ на приятелство: тии мислиха, че ако не го испратять пакъ назадь при легиони-тѣ му, или го погледнжть като виновенъ, все едно като, че обвинявать и тѣхъ.

Тацитъ (Изъ история-та на Римъ).

Послѣдни-тѣ дни на стоение-то на Наполеона въ Фонтенебло, подиръ отричаніе-то му отъ прѣстолъ-тъ, и отиваніе-то му на островъ Елба (1814).

(Изъ „История-та на консулство-то и империя-та“).

Отъ Тиера [1])

Наполеонъ чакаше въ Фонтенебло, съвсѣмъ покоренъ на тежка-та си учясть, и въ нетърпение да види пò-скоро свършени приготовления-та за отпжтоване-то му камъ мѣсто-то, дѣто штѣше да

---

[1]) *Луи-Адолфъ-Тиеръ* (1797—1877) е отъ редъ-тъ на най-знаменити-тѣ политически мжжие и историци на Франция. На осемнадесета-та си година той влѣзна въ училиште-то на право-то въ Ексъ, дѣто се запозна съ Мине, бждяштий прочутъ историкъ на Франция. Скоро той усѣти призвание камъ политическо-то поприште и камъ литература-та и придоби първа-та си извѣстность чрѣзъ съчинение-то *Похвала на Вовенарга*, за което екска-та академия го удостои съ награда. На 1821 г. той дойде въ Парижь да търси положение, и чрѣзъ участие-то си въ редакция-та на либералний листъ Constitutionel той привлѣче внимание-то възъ себе си, като политикъ. Въ казаний листъ между друго-то той обнародва много критически статии, които пò-послѣ излѣзоха въ особенъ томъ (*Салонъ-тъ на* 1822), пжтешествени бѣлѣжки: *Пиринеи-тѣ или Южна Франция*, и пр. Отъ него врѣме Тиеръ имаше вече охолно положение и можеше да помага на бѣдна-та си майка. Той биде приетъ въ салони-тѣ на опозицията, дѣто блѣсна съ свое-то остроумие, краснорѣчие и смѣлость. Когато напечата *История-та на Французска-та революция отъ* 1789 *до* 18 *Брюмеръ*, той придоби симпатия-та на всичка-та французска младежь. Тая история, распространена въ грамадно количество екземпляри, се отличава

вкуси единъ видъ покой, на който не можеше сега да прѣдвиди ни характеръ-тъ, ни траяню-то. Той виждаше всякой день какъ се уголѣмява самотия-та около му. Той не се чудеше дѣто го оставять, заштото тия военни людю, които го бѣха послѣдили всѫду, освѣнь въ послѣдний день, трѣбоваше да бързать да се прилепать до Бурбони-тѣ, за да запазять положения-та си, които бѣха спра-

---

съ драматизмъ-тъ на расказъ-тъ; съ дълбоко проникваню въ всякой въпросъ; съ голѣма ястность и простота. Забѣлѣжва се обаче единъ недостатъкъ, който се проявлява въ всички-тѣ исторически съчинения на Тиера, именно: безразлично-то въсхваление на всички-тѣ силни. Отъ 1829 до 1840 г. Тиеръ се посвети всецѣло на политика-та, ставà депутатъ, министръ и упражнявà силно влияние въ политически-тѣ борби на партии-тѣ прѣзъ тоя развълнованъ периодъ. Като падна отъ власть-та, Тиеръ изново прѣгърна занятие-то на историкъ. Той рѣши да напише история-та на Консулатъ-тъ и на Империя-та и за това правѝ дълги обиколки по Европа за да изучи и събере всичко, што можеше да му послужи, като материалъ за история-та. История-та на Консулатъ-тъ и на Империя-та е написана съ умѣренность, спокойствие и свобода. Великий образъ на Наполеона господарова падъ всичко, безъ да поглъшта всичко. Това е най-монументално-то съчинение на Тиера. На 1861 французска-та академия отреди награда за история-та му 20,000 фр, награда основана отъ Наполеона III. Тиеръ прие тая честь, нъ отстѫпи пари-тѣ на академия-та, та отъ доходъ-тъ имъ да основе една нова награда съ негово име. Ние нѣма да излагаме всички-тѣ фази на политическа-та дѣятелность на тоя великъ мѫжь отъ 1842 до 1870, периодъ, въ който той игра знаменита роль при прѣврати-тѣ, които потресоха французско-то обштество. Личность-та на Тиера става много пòедра и симпатична отъ 1870 г. когато той енергически и силно се въспротиви на обявление война-та противъ Прусия. Тогава той биде нзванъ непатриотъ, антифранцузинъ, прѣдатель и пр. Насмалко тълпа-та штѣше да нападне кѫшта-та му за да я разори. За жалость; нештастия-та, които бързо сполѣтяха Франция, оправдаха възражения-та на Тиера противъ война-та съ Прусия. При обсада-та на Парижь, Тиеръ обиходи безуспѣшно европейски-тѣ дворове за да ги моли да помогнѫть на Франция. Въ това врѣме слава-та и популярность-та му бѣха порасли до висока стѫпень. Той биде избранъ едногласно отъ Народно-то Събрание прѣдсѣдатель на република-та, която наслѣди империя-та на Наполеона III. Прѣзъ двѣ годишно-то си стоение на чело на испълнителна-та власть, Тиеръ омиротвори и уреди Франция, а най-главно-то, можà да заплати въ скоро врѣме военний дългъ на Германия и да ускори испразнение-то френска-та земя отъ нѣмски войски. Съ това той заслужи вѣчна-та признателность на Франция. На 24 май 1873, Тиеръ по едно несполразумение съ Камара-та, даде си оставка-та, за голѣма скръбь на французски-тѣ патриоти, и остана простъ прѣдставитель въ нея. Нъ и слѣдъ падание-то си, Тиеръ остана въ пълна-та си слава и значение, като единъ великъ държавенъ мѫжь и доблестенъ бранитель на република-та.

Той умрѣ отъ апоплексический ударъ.

ведлива награда на трудове-тѣ имъ. Той би желаялъ само да бѫдѣха пò-откровени, и за да ги насърдчи камъ това, той имъ говореше твърдѣ благородно. — Служѣте на Бурбони-тѣ, казваше имъ той, служѣте имъ добрѣ; не ви остая пò-друго поведение да държите за напрѣдъ. Ако тии се владать умно, Франция може да стане честита и почитаема. Опирахъ се на Г. Коленкура, който твърдѣ силно настояваше да приема Шатилйонский миръ. Имахъ право. За мене тия условия сѫ унизителни, нъ за Бурбони-тѣ не сѫ. Тии намирать пакъ Франция каквато я оставиха, и могѫть да я приемать съ достойнство. Такъва каквато е днесь Франция, може да бѫде пакъ доволно могѫштественна, и макаръ, че географически се поумали, тя нравствено остая пакъ велика чрѣзъ своя-та смѣлость, гений, искуства и влияние-то на духъ-тъ ѝ върху свѣтъ-тъ. Ако нейна-та земя се намали, слава-та ѝ остана цѣла. Въспоминания-та за наши-тѣ побѣди щте ѝ останѫть, като едно неразрушимо величие, което щте тежи съ грамадна тяжесть въ съвѣти-тѣ на Европа. Служѣте и подъ господари-тѣ, които доведе сега измѣнчиво-то штастие на революции-тѣ, служѣте и подъ тѣхъ, както бихте ѝ служили подъ мене. Не правѣте мѫчна задача-та имъ, и оставѣте ме, като ми запазите само въспоминание-то си.

Такъви бѣха, на кратко, разговори-тѣ, които правеше ежедневно срѣдъ увеличивающта-та се самотия на Фонтенебло. Видѣхме какъ Ней и Макдоналдъ се раздѣлиха отъ него. Удинò, Лефебвръ, Монсѐ, го оставиха всякой по своя начинъ, Вертиѐ се оттегли сѫщто, нъ, така да се каже, по заповѣдь на господарь-тъ си. Наполеонъ му повѣри командованю-то на войска-та, за да я прѣдаде на приврѣменно-то правителство, и въ тоя случай да подтвърди чинове-тѣ, които бѣха цѣна-та на пролѣна-та въ послѣдня-та война кръвь. Бертиé се бѣше врѣкълъ да се завърне; Наполеонъ го чякаше, и, като гледаше какъ се изминовать часове-тѣ и дни-тѣ, безъ да се яви генералъ-тъ му, отчайваше се, че нѣма да го види вече, и жестоко страдаше безъ да се оплаква. На мѣсто пристиганю-то на Бертиé, всякой день си отиваше по нѣкой високъ офицеринъ. Единъ оставяше Фонтенебло, подъ прѣдлогъ на здраве-то, други, по семейна причина, или за работа; всички-тѣ се обѣштаваха, че щте се върнѫть, и никой не мислеше да направи това. Наполеонъ показваше видъ, че вѣрва на причини-тѣ имъ, стискаше имъ нѣжно рѫка-та, заштото знаеше, че той се проштава за послѣденъ пѫть съ тѣхъ, и оставяше ги да казовать, безъ да вѣрва, че щте се завърнѫть пакъ. Полека, полека палатъ-тъ въ Фонтенебло опустѣ. Въ тия мълчаливи дворове, по нѣкога до слухъ-

тъ идеше гърмежъ отъ кола, нъ кола, които отиваха. И така, Наполеонъ присѫтствоваше живъ на смърть-та си. Кой не е виждалъ често, въ начяло-то на зима-та, въ опустошени-тѣ вече полета, нѣкой голѣмъ дѫбъ какъ простира на далечь обезлистени-тѣ си клоништа, а при корень-та му стоѭть изсушени-тѣ остатки на богата-та му растителность! На около му царова студъ и мълчание и сегисъ тогисъ се чува лекъ шумъ отъ листо, което пада. Неподвижно-то и гордо дърво има ощте нѣколко пожьлтѣли листа, готови да се откѫснѫть както други-тѣ, нъ то пакъ гордо господарова надъ поле-то съ своя-та висока и оголена глава. Така Наполеонъ виждаше какъ се изугбвать единъ по другъ около му тия вѣрни другари, които го бѣха съдружавали въ безбройни-тѣ бѣди на животъ-тъ му. Имаше, обаче, и нѣколко души, които нищто не можеше да поклати. Друо, съ неудобрение въ сръдце-то, съ тѫга на чело-то, съ почетъ на уста-та, остана при свой-тъ злополученъ господарь. Марешалъ Бертранъ послѣдва тоя великодушенъ примѣръ. Винуенский херцогъ и херцогъ де Басано останѫха сѫщто.

Тая дълга агония трѣбоваше да се свърши. Комисари-тѣ на съюзни-тѣ сили пристигнаха, и Наполеонъ ги прие добрѣ, съ исключение на пруский комисарь, който му наумяваше двѣ скръбни работи: негови-тѣ стари прѣгрѣшения камъ Прусия, и грозно-то отнасяние на Пруски-тѣ войски въ наши-тѣ опустошени области. Той се обръшташе къмъ него учтиво и студено. На 18 Априлий всичко бѣше готово. Наполеонъ, който бѣше добрѣ увѣдоменъ какво бѣше се извършило въ Рамбуйе между жена му и дѣда му, разбра, че това срештание отъ което очакваше нѣшто, не толкосъ за себе си колкото за Мария-Луиза и за римский царь (жена му и синъ му), штеше само да го лиши отъ тѣхъ, и че тие мили нему сѫштества, гледани не като една фамилия, а като чясть отъ величия-та на прѣстолъ-тъ, штѣха, навѣрно, да му ги отнемать, ведно съ прѣстолъ-тъ. Обзе го силенъ гнѣвъ и насмалъ остана да развали трактагъ-тъ отъ 11 априлий и да се хвърли въ нови приключения. Той скоро дойде въ себе си и съ покорство камъ сѫдба-та рѣши се да тръгне. Нъ заштото заповѣди-тѣ до власть-та въ островъ Елба не бѣха доста ясни, Г. Коленкуръ се затеча изново въ Парижъ за да ги направи точни. Най-послѣ, на 20 зарань-та, като не липсоваше нищто вече, Наполеонъ рѣши да остави Фонтенбло. Баталионъ-тъ отъ гвардия-та му, отреденъ да го слѣдва до островъ Елба, бѣше вече на пѫть. Сама-та гвардия становаше въ Фантенбло. Той поиска да се опрости съ нея. Заповѣда да я наредать на търкало около него, въ дворъ-тъ на замъкъ-тъ, и послѣ въ присѫт-

ствие на стари-тѣ си войници, дълбоко развълнувани, той изговори слѣдующити-тѣ слова: „Солдати, мои стари другари, които винаги виждахъ въ пѫть-тъ на слава-та, трѣбова вече да се разлѫчимъ, мѫжахъ да остана повече врѣме при васъ, нъ трѣбоваше да продлъжа една жестока борба, да притуря, може би, междуособна-та война при вънкашна-та война, и азъ не смѣхъ да раздирамъ пѫ-длъго врѣме гърди-тѣ на Франция. Наслаждавайте се на спокойствие-то, което така справедливо спечелихме и бѫдете честити. Колкото за мене, недѣйте ме съжалява. Остая ми една задача и за да могѫ да я испълня, азъ склонихъ да живѣѭ, тя е да раскажѫ на потомство-то велики-тѣ работи, които извършихме заедно. Желалъ бихъ всинца ви да прѣгърна, нъ нека да прѣгърна това знаме, което ви прѣдставлява . . . — Тогава като повика генерала Петита, който носеше знаме-то на стара-та гвардия, и който бѣше съвършенъ моделъ на скромний героизмъ, той пристисна до гърди-тѣ си генералъ-тъ и знаме-то, срѣдъ викове-тѣ и сълзи-тѣ на присѫтствующити-тѣ, и послѣ се хвърли въ дъно-то на кола-та си, съ мокри очи, и като растрога сами-тѣ комисари, натоварени да го придружавать.

Пѫтуванѥ-то изъ най-напрѣдъ бѣше мудно. Генералъ Друо отваряше маршъ-тъ сѣдналъ въ една кола. Наполеонъ идеше подирь него съ генерала Бертрана; комисари-тѣ на сили-тѣ идѣха отдире. Прѣзъ първи-тѣ конаци, конни отдѣления отъ гвардия-та съдружаваха кортежъ-тъ. Пѫ-нататъкъ тие отдѣления се изгубиха и пѫтуванѥ-то слѣдваше безъ стража. Въ тая крайна Франция, дори до Бурбоне, Наполеонъ биде посрештанъ съ въсклицания отъ народъ-тъ, който, ако и да проклинаше наборъ-тъ, и съединени-тѣ права, виждаше въ него злоштастний герой и доблестний заштитникъ на отечество-то. Когато тълпа-та обикаляше кола-та му и викаше: *да живѣе Императоръ-тъ!* други викове се чуваха около комисари-тѣ: *Долу тирани-тѣ*! Наполеонъ нѣколко пѫти се извини прѣдъ тѣхъ за заявления-та, които не зависеше отъ него да въспрѣ, нъ които доказоваха сега, че той не е изгубилъ съвсѣмъ популярность-та си въ Франция, както искаха нѣкои да кажать. Въобште той се разговаряше свободно и спокойно съ чиновници-тѣ, които срешташе по пѫть-тъ, приимаше тѣхний сбогомъ и проштаваше се, съ съвършено спокоенъ духъ.

Веднага пѫтованѥ-то стана тежко. Въ околности-тѣ на Муленъ викове-тѣ *да живѣе Императоръ-тъ!* прѣстанѫха и викове-тѣ *да живѣе кралъ-тъ! да живѣѭтъ Бурбони-тѣ!* се чуха. Между Муленъ и Лаонъ народъ-тъ гледаше само съ любопитство,

безъ да изяви друго нѣшто. Въ Лионъ Наполеонъ смѣташе, че има много привърженици, по причина на добрини-тѣ, што бѣше направилъ на градъ-тъ имъ и на промишленость-та имъ; при всичко това една чясть отъ население-то хранеше чувства противоположни. За да се избѣгне всяка манифестация, минхха Лионъ прѣзъ ношть-та. Нъ все пакъ нѣколко вика *да живѣе Императоръ-тъ* поздравиха императорска-та дружина. Нъ тии бѣха послѣдни-тѣ викове. Като прѣминоваше Валансъ, Наполеонъ срешна марешалъ Ожро, който бѣше обнародвалъ едно недостойно възвание, написано, казовать, отъ отрантский херцогъ. То се свършаше съ тия редове: „Солдати, вии сте развързани отъ клетва-та си: развърза ви народъ-тъ у когото стои върховенство-то; развърза ви, само-то отрѣчение отъ прѣстолъ-тъ на единъ човѣкъ, който подирь като жъртвова милиони човѣци на свое-то честолюбие, *не зная да умре като солдатинъ.*" Бѣдний Ожро оште пò-малко зная да умре така, и не се изложи да загине при Сона и Рона, дѣто чрѣзъ своя-та слабость и пипкавость, способствова да се разрушать дѣла-та на Франция. Наполеонъ незнаеше ништо за възвание-то му, нъ знаеше печална-та му война, и безъ да го мъмри, прие го съ една снисходителна фамилиярность, и го цѣлуна дори, когато го остави. Когато наближиха камъ югъ, викове-тѣ *да живѣе кралъ-тъ!* се умножаваха, и тоя-часъ притурихa се при тѣхъ викове-тѣ *долу тиранъ-тъ! Смърть на тиранъ-тъ!* Въ Оранжъ най-паче тия викове бѣха много буйни. Въ Авинйонъ, население-то се възбуни и поиска да му прѣдадѫтъ *Корсиканецъ-тъ* за да го раскѫса и хвърли въ Рона. До дѣто оскърбяваха по тоя начинъ гений-тъ виновенъ, нъ славенъ, въ когото дълго врѣме се бѣха олицетворили благоденствие-то и величие-то на Франция, викаха около кола-та на комисари-тѣ: *да живѣѭтъ съѭзници-тѣ!* Впрочемъ тая благосклонность камъ чужденци-тѣ бѣше единъ штастливъ случай, заштото безъ тая популярность на прѣдставители-тѣ на сили-тѣ, Наполеонъ, умъртвенъ, би прѣдупрѣдилъ въ вода-та на Рона злополучний марешалъ Брюна. Потрѣбоваха всички-тѣ усилия на комисари-тѣ на власть-та, на жандармерия-та за да възпрѫть, да не стане едно страховито злодѣйство. Въ Оргонъ, извѣстиха, че става голѣмо натрупване отъ народъ и сцени оште пò-буйни. Тия населения распалени, отчаяни отъ наборъ-тъ, отъ съединени-тѣ права и отъ едно дълговрѣмено лишение отъ всякаква търговия, бѣха ройалисти въ 1814 г. както бѣха террористи въ 1793 г. и чакаха само случай за да се покажать пакъ така кръвожадни. Комисари-тѣ, натоварени съ една велика отговорность, ненамѣриха друго срѣдство да избѣгнѫтъ опас-

ность-та, освѣнь да прѣдрѣшать Наполеона, и го принудиха да облече една чуждестранна униформа, за да се прѣстори на офицеринъ, който съдружава кортежь-тъ. Това унижение, най-мѫчително-то отъ всички-тѣ, които до сега търпя, бѣше въ умъ-тъ му, когато глътна отрова-та, приготвена отъ докторъ Ивана, и при всичко, че то бѣше твърдѣ тягостно, видише се, че бѣше крайно необходимо. Когато стигнѫха до градець-тъ Оргонъ, народъ-тъ, като държеше едно бѣсило, яви се и поиска тиранинъ-тъ, спусна се връзъ императорска-та кола за да я отвори на сила. Въ нея сѣдеше само генералъ Бертранъ, който насмалко щѣше да заплати съ животъ-тъ си побѣсняванье-то, възбудено противъ господарь-тъ му, ако Г. Д. Шуваловъ не бѣше слѣзлъ отъ кола-та си и, както всички-тѣ Руси, говорящъ хубаво по френски, не бѣше напомнилъ на тия побѣснѣли какви чувства трѣбова да вдѫхва единъ побѣденъ, единъ плѣнникъ. Освѣнь това, руска-та му униформа, повече отъ колкото думи-тѣ му, помогна Г. Шувалову да умири най-сърдити-тѣ. Въ това врѣме кола-та избѣгнѫха отъ примеждие-то. На слѣдующти-тѣ конаци, буйни-тѣ сцени постѫпенно се намаляваха и досущь прѣстанѫха, когато стигнѫха до море-то.

Въ врѣме-то на тия люти испитания Наполеонъ, неподвиженъ, мълчаливъ, често съ прѣзрителенъ видъ, не оста обаче до край безчувственъ прѣдъ многобройни-тѣ крясъци на публична-та ненависть и най-послѣ просълзи се. Нъ тоя часъ той се стегна и се помѫчи да добие едно високомѣрно безстрастие, безъ да може обаче, да се одържи да не почувствова, срѣдъ низость-та на тия заявления, това късно, нъ неизбѣжно правосѫдие на нѣшта-та, което щѣше да е умразно ако го виждахме само въ ниски-тѣ орѫдия, които то употрѣблява, нъ което скоро се прѣдставя, ако възвисимъ погледъ-тъ си дори до него, така дълбоко, както и справедливо. На велики-тѣ духове, които прѣдизвиквать по своя грѣшка, неостая друго утѣшение, друга честь освѣнь да припознаѭть грѣшка-та си, да я разберѫть и да се покорять на нейни-тѣ послѣдствия. Подирь като направи да се пролѣе не по злоба въ сърдце-то, нъ по прѣкаленость на честолюбие, повече кръвь отъ колкото бѣха пролѣли азиятски-тѣ завоеватели, Наполеонъ харно чувствоваше, безъ да го каже, че той самъ се бѣ изложилъ на тия буйни заявления на тълпа-та. Уви! Тя често е влачила въ една кървава калъ мѫдреци, герои доблестни, които бѣха заслужили само почеть-та ѝ, и трѣбова да си го исповѣдаме, че ако тя никога не е била пò-ниска отъ колкото въ тоя случай, то често ѝ се е случавало да бѫде пò-несправедлива.

Това наказание бѣше ужасно, нъ, по штастие, кратко. Наполеонъ намѣри въ заливъ-тъ Сенъ-Рафаелъ една английска фрегата, Undaunted, която полковникъ Камбенъ, английский комисарь, бѣше приготвилъ. Наполеонъ отплува на нея за островъ Елба, на 28 априлий, и на 3 май хвърли котва въ пристаниште-то Порто-Ферайо. На заранъ-та той излѣзе на брѣгъ-тъ посрѣштнатъ съ радостни викове отъ население-то, което се считаше честито, че ште има за господарь тоя монархъ паднялъ отъ най-великий тронъ, и който носеше, увѣряваха, безкрайни богатства и штеше да обсипе островъ-тъ съ благодѣяния. За възнаграждение срешта почитания-та на вселенна-та, той имаше въсторжени-тѣ викове на нѣколко хиляди островитяне, които се прѣхранваха съ риболовство, или съ работа въ рудници-тѣ. Суетна и жестока комедия на човѣшки-тѣ работи! Наполеонъ, императоръ на велика-та империя, която се простираше отъ Римъ до Любекъ, Наполеонъ бѣше днесь аплодираний самодържецъ на островъ Елба.

Прѣвзимание-то на Бастиля-та.

(Изъ история-та на Френска-та Революция.)

Отъ Мишле [1])

Бѣше настѫпилъ великий день и народъ-тъ нѣмаше оште орѫжия.

Пупалъ-тъ, който бѣше зелъ вечерь-та отъ арсеналъ-тъ, и прѣнеслъ въ градский домъ, раздаде му се прѣзъ ношть-та отъ трима души само. Раздаване-то като бѣше спрѣло за нѣколко минути, отчаяна-та тълпа разби съ чукове врати-тѣ на магазия-та; при всяки ударъ гвоздие-тѣ испуштаха искри.

---

1). *Жюлъ Мишле* (1798—1874) принадлежи камъ ония списатели, които съдѣйствоваха най-много за распространение-то на нови-тѣ идеи и уничтожение-то на отживѣли-тѣ привилегии. Той испълни свое-то назначение смѣло и съ голѣмъ талантъ. Всичко, което го окружаваше, способствова, оште отъ дѣтинство, да му вдѫхне любовь камъ независимость-та. Той се роди и въспитава въ Парижь, дѣто, въ това врѣме, свобода-та и патриотизмъ-тъ въодушевляваха всичко-то ново поколение. Башта му, бивший чиновникъ, прѣзъ революция-та, въ печатница-та на асигнации-тѣ, бѣше отворилъ собствена печатница въ една стара цръква. Това странно помѣштение произведе силно впечатление върху дѣте-то, което играеше подъ готически-тѣ сводове на храмъ-тъ, когато башта му редеше патриотически възвания. Въ 1810, печатница-та биде уничтожена отъ правителство-то, и башта му испадна въ крайна бѣдность. Единъ старъ приятель на семейство-то прѣдложи да му намѣри мѣсто въ държавна-та

Нѣма пушки! Трѣбоваше да идатъ да зематъ въ инвалидний домъ. Това бѣше опасно. Инвалидний домъ е наистина отворена кѫшта. Нъ управитель-тъ Сомбреилъ, старъ и храбръ войникъ, бѣше получилъ едно силно отдѣление артилерия и топове, вънъ отъ ония, които имаше. Стига да си послужеше колко годѣ съ тия топове, и тълпа-та можеше да бѫде нападнѫта въ флангъ отъ регименти-тѣ, които Безенвалъ имаше въ военно-то училиште, и лесно да я прѣсѣкѫтъ.

Штѣха ли тия чуждестранни регименти да се откажатъ да дѣйствоватъ? Каквото и да казова Безенвалъ, позволено е да се съмнѣваме. Това, което се види пò-ясно, е че, оставенъ безъ заповѣдь, той бѣше въ пълно недоумѣние и като парализиранъ умствено. На петь часъ-тъ зарань-та той бѣше приелъ едно странно посѣштение. Единъ човѣкъ влива, блѣденъ, съ въспламеняли очи, запъхтянъ, едва може да говори, пристѫпя смѣло . . . Самооболштений ста-

печатница, нъ то отказа и се натовари съ тежки жрътви да го подържа въ лицей-тъ на Карлъ Великий, който Мишле свърши съ отличие, и на 1821 г. го назначиха професоръ на история-та въ Коллежъ Ролленъ. Тука той прѣподава, освѣнь история-та, оште и стари-тѣ езици и философия-та до 1826. Въ това врѣме той издаде първий си трудъ „синхронически таблици на нова-та история,“ нъ име-то му стана извѣстно само подирь като издаде на свѣтъ прѣводъ-тъ на „Scienza nuova“ отъ Вико. Това съчинение въодушеви Мишле, който прие метода-та на Вико и се въсползова отъ нея въ исторически-тѣ си трудове. Той е писалъ твърдѣ много. Въ 1831 издаде прѣдисловие камъ всемирна-та история и „Римска история“, въ два тома, която може да се нарече образцова. Послѣ написа „история-та на Франция“ до революция-та и „записки на Лютера,“ „происхождение на френско-то право извлѣчено отъ символи-тѣ и формули-тѣ на обштествено-то право.“ Въ 1843 се появиха: „Езуити-тѣ“, подиръ малко „за свештеникъ-тъ, за жена-та и за семейство-то;“ въ 1846 „Народъ-тъ;“ послѣ излѣзе „история на Революция-та“ и „история на Франция.“ Той водеше всякога уединенъ, семеенъ животъ, обичаше да чете, живѣеше посрѣдъ книги-тѣ. Той пишеше и издаваше трудове-тѣ си посрѣдъ професорски-тѣ си занятия. Назначенъ оште въ 1830 началникъ на историческо-то отдѣление въ господарствени-тѣ архиви, той получи, въ 1838 г. мѣсто на професоръ на история-та въ Коллежъ дѫ Франсъ и академия-та на нравоучителни-тѣ науки го избра за члѣнъ. Царь-тъ Луи-Филипъ го бѣше така сѫшто назначилъ за учитель на история-та на една отъ свои-тѣ дъштери, нъ той занимава малко врѣме тая длъжность. Професорска-та му катедра стана въ скоро врѣме трибуна, дѣто всичка-та младежь се стичаше да слуша въодушевени-тѣ му и блѣскави лекции. Той бѣше въоржжилъ противъ себе си всичко-то духовенство, при всичко това той продължава неустрашимо свои-тѣ горешти демократически уроци до 1851, когато републиканско-то правителство, подъ прѣдлогъ, че история-та му се прѣвръшта въ политика и че той възбужда безпорядъци, закри

рецъ, който бѣше най-легкомисленний офицеръ отъ старий режимъ, нъ храбръ и студенъ, изглѣдва човѣкъ-тъ и го намира хубавецъ така. „Господинъ бароне, казова човѣкъ-тъ, ида да ви прѣдизвѣста за да се избѣгне всяко съпротивление. Бариери-тѣ ште бѫдѫтъ изгорени днесь; увѣренъ сьмь въ това, нъ ништо не могѫ да сторѫ, нито пакъ вии. Не се опитвайте да въспрѣте това.“

Безенвалъ не се оплаши. Нъ това подѣйствова силно възъ него. „Въ думи-тѣ му имаше, казова той, незнаѭ какво красноречие, което ме порази . . . Трѣбоваше да заповѣдамь да го запрѫтъ, а не направихъ ништо.“ Старий режимъ и революция-та бѣха се срѣштнѫли лице съ лице, и старий режимъ бѣ останѫлъ поразенъ отъ революция-та.

Часъ-тъ не бѣше ударилъ оште деветь, и тридесеть хиляди души се намираха вече прѣдъ инвалидний домъ. На чело стоеше градский прокуроръ; избирателний комитетъ не бѣше посмѣялъ да го задържи. Имаше нѣколко роти отъ френска-та гвардия, които

курсъ-тъ му. Той отказа да приеме каква да е обштествена длъжность и прѣдпочете да живѣе въ уединение, прѣдаденъ на списателски-тѣ си занятия. Слѣдъ смърть-та на първа-та му жена той се бѣше оженилъ втори пѫть за една бѣдна мома, и въ първий мѣсецъ на женидба-та си написа съчинение-то „Птица,“ което може да се нарече поема. Подъ сѫшто-то влияние той написа оште: „за любовь-та“; „Насѣкомо-то,“ Море-то,“ „Гора-та“; послѣдни-тѣ три съчинения сѫ поетическа естествена история, дѣто фантазия та прѣобладава надъ научна-та точность. Подирь малко излѣзе на свѣтъ „Жена-та,“ съчинение, което се отличава така сѫшто съ сантименталность. Мишле е билъ прѣзъ всичкий си животъ ентузиястъ. Всичко честно и благородно е намирало страстенъ отзивъ въ горешто-то му сръдце, което не истина и въ послѣдни-тѣ години на животъ-тъ му. Негова-та „история на Франция“ ште остане образцово, живо въспроизведение на минѫло-то. Той самъ казова, че е искалъ да въспроизведе въ своя-та история духъ-тъ на минѫло-то, и сполучи въ това. Мишле може да се нарече Шекспиръ на французска-та история, така драматични сѫ събития-та и лица-та, които описва. Дълбоки кореню бѣше пуснѫло въ него чувство-то на справедливость-та. Въ „история-та на Революция-та“ на първий планъ стои не нѣкоя политическа партия, а цѣлий народъ. Жизненность, блесъкъ, живость въ изображения-та—сѫ главни-тѣ му качества. Единъ съврѣмененъ писатель моглъ е справедливо да го нарече вдѫхновенъ лѣтописецъ и дълбокъ историкъ. Той е поетъ и мислитель. Като професоръ, той е увличалъ слушателе-тѣ си, заштото и самъ той се е увличалъ. Въ него не е имало ништо лъжовно, той е билъ прѣзъ цѣлий си животъ искрененъ както въ антузиязмъ-тъ си и любовь-та си камъ Франция, така и въ свои-тѣ погрѣшки. Той умрѣ въ 1874. Оттегленъ въ Италия въ врѣме на парижка-та обсада, той протестира чрѣзъ единъ красноречивъ манифестъ *Франция прѣдъ Европа* противъ притязания-та на побѣдителе-тѣ.

бѣха избѣгали отъ казарма-та. Всрѣдъ тълпа-та се забѣлѣжваха клерове-тѣ отъ Базошъ, съ стари-тѣ си червени дрѣхи и попъ-тъ отъ Сент-Етиенъ-дю-Монъ, който, назначенъ прѣдсѣдатель на събрание-то станало въ черкова-та му, не се отказа отъ опасна-та длъжность да води въоржжена-та сила.

Старий Сомбреиль се показа твърдѣ искусенъ. Той се прѣдстави на желѣзна-та прѣграда, каза, че наистина има пушки, нъ че тии му сж повѣрени да ги пази, и длъжность-та му като воененъ и честенъ човѣкъ не му позволява да измѣни. Тоя ненадѣенъ аргументъ спрѣ завелнага тълпа-та; чудесно прямодушие на народъ-тъ въ първа-та възрасть на революция-та. — Сомбреиль прибави, че е испратилъ курииеринъ въ Версаилъ, че чака отговоръ, и всичко това придружаваше съ заявления на прѣданость и на приятелство камъ градско-то управление и камъ градъ-тъ въобште.

Повече-то искаха да чакать. Намѣри се по штастие единъ човѣкъ пô-малко скрупулиозенъ, който не остави да хвърлять така прахъ въ очи-тѣ на тълпа-та. Нѣмаше врѣме за губенѭ; и чии сж тия оржжия, ако нѣ на народъ-тъ? . . . Тълпа-та прѣскочи въ обкопи-тѣ и нахлу въ домъ-тъ; тя намѣри въ изби-тѣ двадесеть и осмь хиляди пушки и ги зема заедно съ двадесеть топа.

Това се извърши между деветь и единадесеть. Нъ да отидемъ прѣдъ Бастиля-та.

Управитель-тъ де Лоне бѣше се въоржжилъ, оште отъ 13, въ два часъ-тъ прѣзъ ноштъ-та. Той не бѣше прѣнебрѣгнжлъ ни една мѣрка. Освѣнь топове-тѣ на кули-тѣ, имаше топове въ арсеналъ-тъ, които постави на дворъ-тъ, пълни съ митрайль. На кули-тѣ, заповѣда да прѣкарать шесть кола каменѭ, гюллета и желѣза за да смаже нападателе-тѣ. Въ долни-тѣ мазгали, той бѣше поставилъ двадесеть голѣми крѣпостни пушки, които побираха всяка по една либра и половина крушуми. Долу бѣше оставилъ най-вѣрни-тѣ си войнѧци, тридесеть и двама Швейцарци, които никой скрупуль не въспираше да теглять върху Френци. Осемдесеть и двама-та му инвалиди бѣха повече-то пръснжти, далече отъ врати-тѣ, по кули-тѣ. Бѣше испразднилъ издадени-тѣ на вънъ здания, които заштиштаваха долни-тѣ части на твърдина-та.

На 13, вънъ отъ псувни-тѣ, които миновачи-тѣ хвърляха възъ Бастиля-та, ништо не се случи.

На 14, кждѣ полуноштъ, гръмнаха седмь пушки възъ патрулери-тѣ на кули-тѣ. Тревога! Управитель-тъ се качва съ главний-штабъ, остава тамъ половина часъ, слуша далечни-тѣ шумове на градъ-тъ; като не чува ништо, слиза.

На зарань-та, захвашта да се стича много народъ, и отъ врѣме на врѣме идать младежи (отъ Пале-Ройялъ? или други); викать, че трѣбова да имъ дадать оржжия. Никой ги не слуша. Дохожда часъ-тъ камъ десеть една миролюбива депутация отъ Градско-то Управление, която е приета; тя моли управитель-тъ да оттегли топове-тѣ си, като обѣштава, че ако не гърми, нѣма и да го нападать. Той приема на драго сърдце, така като нѣмаше заповѣдь да гърми, и, пъленъ отъ радость, принуждава пратеници-тѣ да останжть да обѣдвать съ него.

Когато излизаха, пристига единъ човѣкъ, който говори съ съвсѣмъ другъ езикъ.

Единъ човѣкъ буенъ, смѣлъ, безъ човѣческа почеть, безстрашенъ и безсърдеченъ, който не припознава ни прѣпятствие, ни срокъ, който носи въ себе си холерический гений на Революция-та . . . Той прѣдлага на Бастиля-та да се прѣдаде.

Ужасъ-тъ влиза съ него. Бастиля-та усѣти страхъ; управитель-тъ, незнае зашто, се смуштава и пелтечи.

Тоя човѣкъ бѣше Тюрно, страшенъ догъ, отъ порода-та на Дантона; срѣштаме го два пжти, въ начяло-то и на край-тъ, и двата пжти дума-та му е смъртоносна: убива Бастиля-та, убива Робеспиера.

Не бива да мине мость-тъ, управитель-тъ не иска, той минува. Отъ първий дворъ, тръгва камъ вторий; отказовать му пакъ, той минува; прѣминува вторий обкопъ по двигателний мостъ. И ето го прѣдъ громадна-та желѣзна прѣграда, която затваря третий дворъ. Тоя дворъ прилича повече на чудовиштна изба отъ колкото на дворъ; осемь кули, съединени една съ друга, го прѣграждать отъ четире-тѣ страни. Тия страшни гиганти не гледаха камъ дворъ-тъ, нѣмаха нито единъ прозорець. При подножие-то имъ, въ сѣнка-та имъ, бѣше единствена-та расходка на затворници-тѣ; загубени въ дъно-то на бездна-та, притѣснени отъ тия громадни сгради, тии не виждаха ништо друго освѣнь безпоштадна-та голота на зидове-тѣ. На една страна само, бѣха поставили единъ часовникъ между два образа на оковани въ желѣза затворници, като, че искали да оковжть и врѣме-то и да направять да тежи пò-силно мудно-то течение на часове-тѣ.

Тамъ бѣха пълни-тѣ топове, гарнизонъ-тъ, главний штабъ. Ништо не подѣйствова на Тюрно. „Господине, каза той на управитель-тъ, прѣдлагамь ви, въ име-то на народъ-тъ, въ име-то на честь-та и на отечество-то, да оттеглите топове-тѣ си, и да прѣдадете Бастиля-та.“— И като се обърна камъ гарнизонъ-тъ, повтори сжшти-тѣ думи.

Ако Г. де Лоне бѣше истински воененъ човѣкъ, той не трѣбоваше да пусне така парламентеръ-тъ въ сръдце-то на крѣпость-та; оште повече нетрѣбоваше да го остави да говори на гарнизонъ-тъ. Нъ трѣбова да забѣлѣжимъ, че офицери-тѣ отъ Бастиля-та бѣха повечето офицери по милость-та на начялникъ-тъ на полиция-та; имаше такъви дори, които не бѣха никога служили, а носеха орденъ-тъ на светаго Лудовика. Всички, отъ управитель-тъ дори до готвачи-тѣ, бѣха купили мѣста-та си, и печелиха отъ това. Управитель-тъ, който получаваше шестьдесеть хиляди лири заплата, искарваше оште толкова отъ кражби. Хранеше кѫшта-та си на гърбъ-тъ на затворници-тѣ; бѣше намалилъ топливо-то имъ, печелеше върху вино-то имъ, върху жално-то имъ облѣкло. Нѣшто нечистиво, варварско, той даваше подъ наемъ на единъ градинарь малка-та градина въ Бастиля-та, която покриваше единъ бастионъ, и за тая окаяна печалба, бѣше отнелъ отъ затворници-тѣ тая расходка, както и расходка-та по кули-тѣ, сир. въздухъ-тъ и свѣтлина-та.

Тая душа подла и алчна имаше оште едно нѣшто, което убиваше куражь-тъ й; знаеше, че го познаваха; странни-тѣ мемоари на Линге бѣха прославили де Лоне въ Европа. Бастиля-та бѣше ненавистна, нъ управитель-тъ бѣше лично ненавистенъ. Бѣсни-тѣ викове на народъ-тъ, които слушаше, зимаше ги за себе си; бѣше пъленъ съ смуштение и страхъ.

Слова-та на Тюрно не подѣйствоваха еднакво на Френци-тѣ и на Швейцарци-тѣ. Швейцарци-тѣ не ги разбраха; капитанъ-тъ имъ, Г. де Флю, бѣше рѣшенъ да се държи. Нъ главний штабъ, нъ инвалиди-тѣ, силно се расколебаха; тия стари солдати, които бѣха въ постоянно сношение съ народъ-тъ, нѣмаха никакво желание да гърмять върху него. Ето, че гарнизонъ-тъ се раздѣли. Какво ште правять двѣ-тѣ партии? Ако не дойдать до съгласие ште ли гърмять една възъ друга?

Печалний управитель, съ оправдателенъ гласъ, каза какво съгласие е станѫло съ градъ-тъ. Той се закле и заповѣда и на гарнизонъ-тъ да се закълне, че ако не ги нападнѫть, тии нѣма да захванѫть.

Тюрно не се задоволява съ това. Той иска да се качи на кули-тѣ, да види дали наистина топове-тѣ сѫ оттеглени. Де Лоне, който се раскаяваше вече, че го е оставилъ да проникне толкова далече, отказва, нъ офицери-тѣ му настояватъ, той се качва съ Тюрно.

Топове-тѣ бѣха дръпнѫти малко, засълнѫти, нъ оставени все въ първо-то си направление. Видъ-тъ, отъ тая височина отъ сто и четиредесеть крака бѣше огроменъ, страшенъ; улици-тѣ, плоштади-тѣ,

пълни съ народъ; всичка-та градина на арсеналъ-тъ натъпкана съ въоржжени людю . . . Нъ ето отъ друга-та страна, една черна маса иде . . . Това е Сент-Антоанский фобургъ.

Управитель-тъ поблѣднѣ. Той хваштa Тюрно подъ ржка. „Што направихте? вии злоупотрѣблявате съ име-то парламентеръ! прѣдадохте ме!“ И двама-та стоеха на край зидъ-тъ, и де Лоне имаше една стража на кула-та. Всички служашти въ Бастиля-та даваха клетва на управитель-тъ; той бѣше въ твърдина-та си, царь и законъ. Можеше оште да си отмъсти . . .

Нъ напротивъ Тюрно го оплаши. „Господине, кава, той, едно слово повече, и заклевамъ ви се, че единъ отъ насъ ште падне въ обкопъ-тъ.“

Въ тая минута, стража-та се приближава, смутена не пô-малко отъ управитель-тъ, и казва на Тюрно: „Молимъ ви, господине, покажете се; нѣма врѣме за губеню; ето че идать насамъ . . . Ако ви не видять, ште нападнжть. „Той си подаде глава-та прѣзъ зжбци-тѣ; и народъ-тъ, като го видѣ живъ, и гордо стой на кула-та, зе да цѣпи въздухъ-тъ съ радостни викове и съ ржкоплескания.

Тюрно слезе съ управитель-тъ, прѣмина изново прѣзъ дворъ-тъ, и каза пакъ на гарнизонъ-тъ: „Ште направж свой-тъ рапортъ; надѣж се, че народъ-тъ неште се откаже да даде една буржоазна гвардия, която да пази Бастиля-та съ васъ.“

Народъ-тъ си въобразяваше, че, като излѣзе Тюрно, ште влѣзе въ Бастиля-та. Когато го видѣ, че отива да съобшти свой-тъ рапортъ на Градско-то Управление, зема го за измѣнникъ и го заплаши. Нетърпение-то достигаше до лудость; тълпа-та хвана трима инвалиди, и искаше да ги расжкса. Улови една мома, която мислеше, че е дъштеря на управитель-тъ, имаше такъви, които искаха да я изгоржть, ако той откаже да се прѣдаде. Други я избавиха отъ ржцѣ-тѣ имъ.

Какво ште станемъ, казоваха тии, ако не земемъ Бастиля-та прѣди да настжпи ноштъ? . . . Дебелий Сантеръ, пивоваръ избранъ отъ Фобурга за прѣдводитель, прѣдлагаше да изгоржть крѣпость-та съ масло отъ очица и аспикъ, което бѣха намѣрили прѣди единъ день, и което мислеше да запали съ фосфоръ. Испрати дори да търсать тулумби.

Единъ желѣзарь, старъ войникъ, безъ да дава внимание на тия дъдрения, се залови храбро за работа. Той отива, съ топоръ въ ржка-та, качва се на стрѣха-та на една малка стражарница, близу до първий двигателенъ мостъ, и, подъ градъ отъ крушуми, захваштa мирно да работи, прѣсича, строшава вериги-тѣ, сваля мостъ-тъ. Тълпа-та минува; влиза въ дворъ-тъ.

Гърмеха сѫштеврѣменно отъ кули-тѣ, и отъ мазгали-тѣ, които бѣха долу. Отъ нападателе-тѣ падаха мнозина, а тии неможаха да направать ништо на гарнизонъ-тъ. Отъ всички-тѣ крушуми, които хвърлиха, само два удариха; единъ само отъ обсадени-тѣ биде убитъ.

Избирателний комитетъ, който виждаше вече, че идать ранени въ градский домъ, който оплакваше проливанье-то на кръвь, искаше да го спрѣ. Имаше само едно срѣдство за това, да накарать Бастиля-та да се прѣдаде, въ име-то на градъ-тъ, и да вкарать въ нея буржоазна гвардия. Превотъ-тъ се колебаеше силно; Фоше настоя, други избирателе налѣгнѫха. Отидоха, като депутати, въ огнь-тъ и димъ-тъ, никой ги дори не видѣ; нито Бастиля-та, нито народъ-тъ прѣстанѫха да гърмять. Депутати-тѣ се намѣриха въ найголѣма опасность.

Втора-та депутация, съ градский прокуроръ на чело, съ барабанъ и знаме, я съгледаха отъ крѣпость-та. Солдати-тѣ, които бѣха на кули-тѣ, дигнаха бѣло знаме, свалиха орѫжия-та си. Народъ-тъ прѣстана да гърми, тръгна подирь депутация-та, влѣзе въ дворъ-тъ. Штомъ пристигнѫха тамъ, гарнизонъ-тъ изгърмѣ върху имъ и нѣколко души паднѫха до депутаги-тѣ. Твърдѣ вѣроятно, Швейцарци-тѣ, които бѣха долу, не земаха въ внимание знакове-тѣ, които правеха инвалиди-тѣ.

Гнѣвъ-тъ на народъ-тъ стана неизразимъ. Ошто отъ зарань-та, казоваха, че управитель-тъ е привлѣклъ тълпа-та въ дворъ-тъ за да гърми възъ нея; помислиха, че сѫ два пѫти измамени, и рѣшиха да загинѫть или да си отмьстять надъ измѣнници-тѣ. На ония, които ги викаха, тии казоваха въ гнѣвъ-тъ си: „Тѣла-та ни ште послужать понѣ да напълнять обкопи-тѣ!“ И упорито тръгнѫха, безъ да се обесърдчавать, противъ гърмежь-тъ, противъ смъртоносни-тѣ кули, като вѣрваха, че отъ да умирать ште сполучать да ги съборѫть.

Нъ тогава и все повече и повече, мнозина великодушни людіе, които не бѣха ништо направили, възнегодуваха отъ една толкова неравна борба, която приличаше на кланье. Поискаха и тии да учяствовать. Нѣмаше вече възможность да се въздържать френски-тѣ гвардейци; всички зеха страна-та на народъ-тъ. Тии отидоха при назначени-тѣ отъ градъ-тъ команданти, и ги принудиха да имъ дадѫть петь топа. Образоваха двѣ колони, една отъ работници и буржоази, друга отъ френски гвардейци. Първа-та избра за свой началникъ единъ младъ момъкъ високъ и съ героическа сила, Хюлленъ, часовникаръ отъ Женева, нъ станѫлъ слуга, ловчия при Конфланский маркизъ; види се, че сѫ зели за униформа маджарский

ловчийский костюмъ; робски-тѣ дрѣхи прѣдвождаха народъ-тъ въ борба-та за свобода. Начялникъ на друга-та колона стана Ели, случаенъ офицеринъ, отъ региментъ-тъ на царица-та, който свали буржоазни-тѣ дрѣхи и облѣче блѣскава-та си униформа, съ което показваше храбро кой е и на свои-тѣ и на неприятель-тъ. Помежду тия солдати, имаше единъ, чудесенъ по храбрость, по младость, по чистота, една отъ слави-тѣ на Франция, Марсо, който се задоволи да се бори, и не заяви никакво притязание въ честь-та на побѣда-та.

Работа-та не бѣше никакъ отишла напрѣдъ, когато пристигнѫха. Бѣха вкарали, запалили три кола слама, бѣха запалили оште казарми-тѣ и готварници-тѣ. И незнаеха какво да правять пò-нататъкъ. Народъ-тъ въ отчаяние-то си укоряваше Градско-то Управление. Обвиняваха превотъ-тъ, избирателе-тѣ, заплашваха ги, ако не заповѣдать да се обсади Бастиля-та. Тая заповѣдь не се даде.

Прѣдлагаха се разни странни, чудновати срѣдства на избирателе-тѣ за да се земе крѣпость-та. Единъ дюлгеринъ съвѣтваше да направять единъ видъ римска катапулта за хвърляню камение противъ стѣни-тѣ. Градски-тѣ команданти казваха, че трѣбова да нападнѫть по правила-та, да отворать траншеи. Додѣто ставаха тия дълги и празднословни разговори, донесоха, прочетоха единъ билетъ, който бѣха хванѫли; Безенвалъ пишеше на де Лоне да се държи до послѣдня крайность.

За да познаемъ до колко бѣше многоцѣнно врѣме-то, въ тая върховна криза, за да обяснимъ страхъ-тъ отъ окѫснѣваню, трѣбова да знаемъ, че на всяка минута имаше лъжливи тревоги. Прѣдполагаха, че дворъ-тъ, извѣстенъ на два часъ-тъ за нападение-то на Бастиля-та, което бѣше почнѫло на пладнѣ, ште се възползова отъ тоя случай за да пусне възъ Парижъ свои-тѣ Швейцарци и Нѣмци. Солдати-тѣ отъ военно-то училиште ште оставать ли да мине день-тъ безъ да дѣйствовать? това не бѣше вѣроятно. Това, което казва Безенвалъ, че малко може да смѣта на свои-тѣ войски, прилича като да е само едно извинение. Швейцарци-тѣ се държяха мѫжки въ Бастиля-та, това се познаваше отъ кръвопролитие-то; нѣмски-тѣ драгуни бѣха гърмѣли нѣколко пѫти, на 12, бѣха убили френски гвардейци, тия послѣдни-тѣ бѣха убили драгуни; отъ умраза штѣха да останѫть вѣрни.

Фобургъ-тъ Сен-Хоноре разваляше калдаръми-тѣ, на всяка минута мислеше, че ште го нападнѫть; кварталъ-тъ Ла Виллетъ бѣше въ сѫштий страхъ и наистина единъ региментъ дойде и го окупира, нъ много късно.

Всяко замедляванѥ приличаше на прѣдателство. Забиколки-тѣ на превотъ-тъ го правеха подозрителенъ, и него и избирателе-тѣ. Възнегодувана-та тълпа усѣти, че губи врѣме-то си съ тѣхъ. Единъ старецъ извиква: „приятеле! што правимъ тука съ тия прѣдателе? да отидемъ пò-добрѣ на Бастиля-та!“ Народъ-тъ тръгна; избирателе-тѣ очудени останаха сами . . . Единъ отъ тѣхъ излиза, и бързо се връшта блѣденъ, като привидение: „Двѣ минути не ви оставать да живѣете, казва, ако стоите тука . . . Грева-та бѣснѣе отъ негодувание . . . Ето че идать . . .“ Не се опитаха да бѣгать и това ги избави.

Всичка-та ярость на народъ-тъ се съсрѣдоточи върху превотъ-тъ на търговци-тѣ. Пратеници-тѣ отъ окржзи-тѣ идеха единъ по единъ и му казоваха въ лице-то, че е прѣдатель. Една часть отъ избирателе-тѣ, като видѣха, че сж компрометирани прѣдъ народъ-тъ, отъ неразумность-та му и лъжи-тѣ му, обърнжха се противъ него, зеха да го обвинявать. Други, добрий старецъ Дюсо (прѣводачь-тъ на Ювенала), смѣлий Фоше, опитаха се да го заштитять, билъ той невиненъ или виновенъ, да го избавять отъ смърть. Принудени отъ народъ-тъ да прѣминжть отъ бюро-то въ голѣма-та сала Сен-Жанъ, тии го заобиколиха, и Фоше сѣдна до него. Приличаше на мъртвецъ. Виждахъ го, казва Дюсо, като дъвчеше послѣдня-та хапка хлѣбъ, оставаше му на зжби-тѣ, и държа я въ уста-та си два часа безъ да може да я глътне. Заобиколенъ отъ книги, писма, отъ людѥ, които идеха да му говорять за работи, посрѣдъ викове-тѣ на народъ-тъ, той се мжчеше да отговаря любезно. Людѥ-тѣ, отъ Пане-Ройялъ и отъ окржгъ-тъ Сен-Рошъ, като бѣха най-ожесточени, Фоше затече се при тѣхъ да моли за милость. Окржгъ-тъ бѣше събранъ въ църква-та Сен-Рошъ; два пжти, Фоше се качи на амвонъ-тъ, молеше, плачеше, казваше горешти слова, каквито великодушно-то му сръдце можеше да намѣри въ тая нужда; дрѣха-та му, продупчена цѣла отъ крушуми-тѣ на Бастиля-та, бѣше така сжщо краснорѣчива; тя се молеше за самий народъ, за честь-та на тоя великъ день, да оставать чиста и неопятнена люлка-та на свобода-та.

Превотъ-тъ, избирателе-тѣ, стоеха въ сала-та Сен-Жанъ, помежду животъ-тъ и смърть-та, нѣколко пжти помѣриха да ги убижть. Всички, които бѣха тамъ, казва Дюсо, бѣха като диваци; по нѣкога слушаха, гледаха мълчаливо; по нѣкога, единъ страшенъ шумъ, като глуха гръмотевица, излизаше отъ тълпа-та. Мнозина говореха и викаха, нъ повече-то бѣха замаяни отъ новость-та на зрѣлиште-то. Шумове-тѣ, гласове-тѣ, извѣстия-та, тревоги-тѣ, хванжти-тѣ писма, истински-тѣ или лъжовни открития, толкова открити тайни,

толкова човѣци доведени въ сѫдилиште-то, смуштаваха умъ-тъ и разсѫлъкъ-тъ; единъ избиратель казваше: „Това не е ли второ пришедствие?“ . . Всички-тѣ бѣха така смаяни штото забравиха всичко, и превотъ-тъ и Бастиля-та.

Часъ-тъ бѣше петь и половина. Единъ викъ възлиза отъ Грева-та. Единъ голѣмъ шумъ, въ начяло-то отдалеченъ, избухва, напрѣдва, приближава се, съ бързина-та, съ трясъкъ-тъ на бора-та . . . Бастиля-та падна!

Въ тая сала вече пълна, влизать изведнѫжь до хилядо души, и десеть хиляди души идеха задъ тѣхъ. Подъ-тъ скърца, столове-тѣ се събарять, прѣграда-та пада надъ бюро-то, бюро-то надъ прѣдсѣдатель-тъ.

Всички сѫ въоружени, по странни начини, едни сѫ почти голи, други сѫ облѣчени съ разношарни дрѣхи. Тълпа-та носеше на раменѣ-тѣ си единъ човѣкъ увѣнчанъ съ лаври, то бѣше Ели, заобиколенъ отъ всичко земено въ Бастиля-та и отъ затворници-тѣ. На чело, всрѣдъ тоя тръсъкъ дѣто и мълния-та не би се чула, вървеше единъ момъкъ, важенъ, испълненъ съ вѣра; той несеше увиснѫло и надѣнѫто на байонета-та му едно нѣшто нечестиво, три пѫти проклето, правилникъ-тъ на Бастиля-та.

Носеха и ключове-тѣ, тия чудовиштни ключове, отвратителни, груби, проядени отъ вѣкове-тѣ и отъ човѣшки-тѣ теглила. По случай или по насочваню на провидѣние-то тии бѣха прѣдадени на единъ човѣкъ, който ги познаваше много добрѣ, на единъ старъ затворникъ. Народно-то Събрание ги постави въ архиви-тѣ си, стара-та машина на тирани-тѣ при закони-тѣ, които сломиха тирани-тѣ. Нии пазимъ и до днесь тия ключове, въ желѣзний долапъ при архиви-тѣ на Франция . . . Ахъ! да даде Богъ, въ тоя желѣзенъ долапъ да се затворять ключове-тѣ на всички-тѣ Бастилии въ свѣтъ-тъ!

Бастиля-та не биде земена, трѣбова да го кажемъ, тя се прѣдаде. Нечиста-та ѝ съвѣсть я смути, побърка умъ-тъ ѝ.

Едни искаха да се прѣдадѫть, други гърмеха, най-повече Швейцарци-тѣ, които, въ продлъжение на петь часа, безъ да се излагать на опасность, заштото куршуми-тѣ не ги стигаха, мѣреха, убиваха когото искаха. Тии убиха осемдесеть и трима души, раниха осемдесеть и осмь. Двадесеть души отъ убити-тѣ бѣха бѣдни бащи, които оставиха жени и дѣца безъ корица хлѣбъ.

Инвалиди-тѣ се засрамиха отъ тая война безъ опасность, дойдоха въ ужасъ отъ проливаню-то на френска кръвь, която Швейцарци-тѣ не жалеха, и сложиха орѫжия-та си. Подъ-офицери-тѣ, на четире часъ-тъ, помолиха де Лоне да спрѣ това кланю. Той знае-

ше какво заслужва; така и така ште умрѣ, мина му прѣзъ умъ-тъ да хвърли на въздухъ-тъ Бастиля-та, звѣрска идея, штѣше да съсипе една третя часть отъ Парижь. Сто и тридесеть и петь-тѣ бурилчета барутъ биха вдигнали Бастиля-та въ въздухъ-тъ, биха смазали, уничтожили Фобургъ-тъ, цѣло-то Маре, всичкий кварталъ на Арсеналъ-тъ. Той зе фетилъ-тъ на единъ топъ. Двама подъ-офицери въспрѣха прѣстѫпление-то, кръстосаха байонети-тѣ, и не го оставиха да отиде до барутъ-тъ. Той се прѣстори тогава, че иска да се убие, и зе единъ ножь, който искубнѫха отъ рѫцѣ-тѣ му.

Той се бѣше слисалъ, и неможеше да даде никаква заповѣдь. Когато френски-тѣ гвардейци наредиха свои-тѣ топове въ батерия, и изгърмѣха (споредъ нѣкои), капитанъ-тъ на Швейцарци-тѣ позна че трѣбова да се влѣзе въ прѣговори; той писа и прѣпрати единъ билетъ дѣто искаше да му позволять да излѣзе съ военни почести. — Отказаха му. — Послѣ, поиска само да ги оставать живи. — Хюленъ и Ели обѣштаха.

Мѫчнотия-та бѣше да испълнять обѣштание-то. Кой можеше да въспрѣ едно отмъштение натрупано отъ толкова вѣкове, раздразнено отъ толковато убийства на Бастиля-та? . . . Една власть, която сѫштествоваше само отъ прѣди единъ часъ, която едва што бѣ дошла отъ Грева-та, която познаваха само двѣ малки колони отъ авангвардия-та, не бѣше въ състояние да въздържи сто хиляди души, които вървеха подирь нея.

Тълпа-та бѣше бѣсна, слѣпа, отѫпена отъ сама-та опасность, на която бѣше изложена. При всичко това тя уби само единъ човѣкъ въ крѣпость-та. Ненаправи ништо на неприятеле-тѣ си — Швейцарци-тѣ, които зимаше за слуги или затворници; рани, отмъсти си на приятеле-тѣ си, инвалиди-тѣ. Тя искаше да истрбеи Бастиля-та; счупи съ каменю два-та затворника на часовникъ-тъ; качи се на кули-тѣ за да се ругае съ топове-тѣ; мнозина искарваха ядъ-тъ си отъ камъци-тѣ и въ усилия-та си да ги искъртять раскървавваха рѫцѣ-тѣ си. Тълпа-та се затече бързо камъ затвори-тѣ за да избави затворници-тѣ: двамина бѣха полудѣли. Единий, слисанъ отъ шумъ-тъ, искаше да се заштиштава; той остана зачуденъ, когато ония, които счупиха врата-та, зеха да го прѣгръштать съ сълзи на очи-тѣ. Другъ единъ, комуто брада-та стигаше до поясъ-тъ, попита какъ е съ здравие-то Лудовикъ XV; мислеше, че той оште царува. На ония, които го питаха за име-то му, отговаряше, че се нарича майоръ-тъ на Безкрайность-та.

Побѣдителе-тѣ не бѣха свършили; тии водеха другъ бой въ улица-та Сент-Антоанъ. Като отиваха камъ Грева-та, срѣштаха

на малки растояния тълпи людю, които, като не бѣха вели участие въ сражение-то, искаха при все това да направять нѣщто, ако не друго то понѣ да избиѭть плѣнници-тѣ. Едного убиха оште въ улица-та Турнелли, дригиго на Кей-тъ. Жени вървеха, расчорлавени, тии бѣха познали мѫжю-тѣ си помежду убити-тѣ, и оставаха ги за да тичать камъ убийци-тѣ; една отъ тѣхъ, распенена, искаше отъ всякиго да ѝ дадѫть ножь.

Де Лоне го водеха и крѣпеха, въ тая голѣма опасность, двама човѣци великодушни и надарени съ необикновена сила, Хюлленъ, и другъ единъ. Тоя послѣдний отиде до Петитъ-Антоанъ, и тамъ тълпа-та го отцѣпи отъ плѣнникъ-тъ. Хюлленъ не го остави. Като незнаеше какво да прави, и като видѣ че познавать Де Лоне само по едно нѣщто, че само той е безъ шапка, той има героическа-та идея да му даде своя-та, и остана изложенъ на всички-тѣ удари, назначени за управитель-тъ. Той прѣмина най-сетнѣ Аркада-та Сен-Жанъ; ако сполучеше да го искачи на перрона и да го тласне въ стълба-та, всичко се свършваше. Тълпа-та го виждаше; и тя направи едно бѣсно усилие. Гигантска-та сила, която Хюлленъ бѣше развилъ, не му помогна тука. Притиснѫть отъ тълпа-та, която се бѣше увила около него като нѣкоя огромна боа, той падна, свалиха го, опита се да стане, свалиха го пакъ, блъснаха го въ единъ камень. Той се привдига два пѫти. На вторий пѫть, видѣ въ въздухъ-тъ, на връхъ-тъ една пика, глава-та на Де Лоне.

Друга една сцена происхождаше въ сала-та Сен-Жанъ. Плѣнници-тѣ бѣха тамъ, въ голѣма опасность; тълпа-та бѣше особено разярена противъ трима инвалиди, които мислеше, че сѫ били топчии въ Бастиля та. Единий бѣше раненъ; командантъ-тъ Де ла Саллъ едва сполучи да го избави, благодарение на чинъ-тъ си, съ невѣроятни усилия; когато го искароваше вънъ, тълпа-та извлѣче други-тѣ двама и ги обѣси на фенеръ-тъ въ жгълъ-тъ на улица-та Ваннери, срештo Градский Домъ.

Това голѣмо движение, въ което се видеше като да забравять Флессела, стана причина да погубять и него. Немилостиви-тѣ му обвинителе отъ Пале-Ройялъ, малочислени, нъ недоволнз отъ това дѣто тълпа-та се занимаваше съ съвсѣмъ друга работа, стоеха до бюро-то, заплашваха го, принуждаваха го да ги слѣдва . . . Той се съгласи най-сетнѣ, било заштото това положение му се видеше пò-лошо отъ смърть-та, било че се надѣеше да избѣгне, посрѣдъ всеобштото занятие на духове-тѣ съ велико-то приключение на день-тъ. „Добрѣ! господа, каза той, да отидемъ въ Пале Ройялъ.“ Оште

не бѣше стигнжлъ на Кей-тъ когато единъ момъкъ му счупи глава-та съ пиштовъ-тъ си.

Народъ-тъ натрупанъ въ сала-та не искаше кръвь; той гледаше че тече съ отвръштение, казва единъ очевидецъ. Гледаше съ зяпнжли уста това голѣмо зрѣлиште, странно, чудесно. Оржжия-та отъ срѣдни-тѣ вѣкове, отъ всички-тѣ вѣкове, се смѣсваха; вѣкове-тѣ присжтствоваха тамъ. Ели се бѣше качилъ на една маса, съ шлемъ на глава-та, съ сабля въ ржка-та, наштърбена на три мѣста, приличаше на римски войникъ. Той бѣше заобиколенъ отъ плѣнници, и молеше се за тѣхъ. Френски-тѣ гвардейци искаха, за награда, помилване-то на плѣнници-тѣ.

Въ тая минута, докарвать, донасять пд-право единъ мжжь и една жена; мжжь-тъ бѣше князь де Монтбарри, старъ министръ, хванжтъ на барриера-та. На жена-та ѝ припадна. Мжжь-тъ хвърлиха на бюро-то, дѣто дванадесеть души го държеха, свиенъ на двѣ . . . Бѣдний, въ това странно положение, обясни, че не е министръ отъ много врѣме, че синъ му е зелъ голѣмо участие въ революция-та въ своя-та провинция . . . Комендантъ-тъ Де ла Салъ говореше за него и се излагаше самъ много. Тълпа-та омекна, остави го една минута. Де ла Салъ, който бѣше много силенъ, грабна нештастникъ-тъ . . . Това се понрави на народъ-тъ, и той зе да ржкоплѣска.

Въ сжшта-та минута, храбрий и добрий Ели намѣри срѣдство да свърши изведнжжь всяки процесъ. Той съгледа дѣца-та на служашти-тѣ въ Бастиля-та, и зе да вика: „Милость за дѣца-та! милость!“ Изведнжжь, по тия лица мургави, по тия ржцѣ почернѣли отъ барутъ, зеха да течжть едри сълзи, както слѣдъ бура-та капять едри капки дъждь . . . Не стана вече дума ни за правосждие, ни за сждение. Сждилиште-то се сломи. Ели бѣше побѣдилъ побѣдителе-тѣ на Бастиля-та. Тии дадоха клетва на плѣнници-тѣ за вѣрность камъ народъ-тъ, и ги отведоха съ себе си; инвалиди-тѣ отидоха мирно въ казарма-та си; френски-тѣ гвардейци зеха Швейцарци-тѣ, туриха ги въ безопасность въ свои-тѣ редове, заведоха ги въ свои-тѣ казарми, дадоха имъ квартира и храна.

И вдовици-тѣ по чудо! се показаха великодушни. Бѣдни и прѣтоварени съ дѣца, нештѣха да приематъ сами една малка сума, която имъ раздадоха; тии направиха участници въ дѣлба-та вдовица-та на единъ бѣденъ инвалидъ, който бѣше възпрѣлъ подпалване-то на Бастиля-та, и когото бѣха убили по несъглеждание. Жена-та на обсадений биде като осиновена отъ жени-тѣ на обсадителе-тѣ.

Лудовикъ IX

Отъ Грановски [1])

На Лудовика IX бѣше отсѫдено да дѣйствова срѣдъ войнствени и бурни поколения. Като сравняваме замислений и скръбенъ ликъ на Лудовикъ IX съ сурови-тѣ лица на други-тѣ тогавашни дѣятели, нии неволно си задаваме въпросъ за особений характеръ на негова-та дѣятелность. Въ кое се заключава тайна-та на негово-то влияние и слава? Въ голѣми-тѣ му ли дарования? Нѣ. Мнозина отъ съврѣменници-тѣ не само, че не отстѫпаха, нъ го надминоваха съ дарования-та си. Въ голѣми-тѣ му успѣхи и штастия ли? Нѣ. Два пѫти, при Мансура и при Тунисъ, Французский краль погребе цвѣтъ-тъ на свое-то рицарство. Въ нѣкои нови идеи ли, на които той бѣше прѣдставитель? Нъ той не внесе никакви нови идеи въ държавний животъ на Франция, а напротивъ, употрѣби всички-тѣ си усилия да поддържи и закрѣпи сѫштествуюштий до него редъ. Значение-то му бѣше отъ другъ родъ. Идеалъ-тъ на срѣдневѣковна-та доблесть бѣше въплътенъ въ лице-то на Лудовика IX.

Лудовикъ бѣше въспитанъ отъ умна-та и строга-та си майка, Бланка Кастилска. И четире-тѣ сина приеха еднаква отхрана, нъ природни-тѣ наклонности прѣодолеха и юноши-тѣ стѫпиха въ животъ-тъ съ различни характери. Имаха обаче една обшта чърта: благочестие-то. Нъ у Карла Анжуйский, (братъ му), дори и това високо свойство се исказа въ една жестока и мрачна форма. Съврѣменници-тѣ почти едногласно приказвать за неговий суровъ и мраченъ нравъ. По думи-тѣ на Виллани той почти не спалъ, малко ялъ, и никога не се засмивалъ. Между паметници-тѣ, които изображавать врѣме-то и личность-та на Лудовика IX, особено забѣлѣжителни сѫ два, изъ които ште заема пò-голѣма-та чясть отъ подробности-тѣ на прѣдлагаема-та вамъ характеристика. Говоря тукъ за *„Записки-тѣ на Жуанвиля“* и *„Животъ-тъ на св. Лудовика“* написанъ отъ духовникъ-тъ на царица Маргарита. Главна-та прѣлесть и оригиналность на Жуанвилеви-тѣ записки се заключавать въ рѣдка-та про-

---

1) Тимотей Николаевичь *Грановский* (1812—1855) бѣше знаменитъ руский професоръ по всеобшта-та история въ московский университетъ. Той принадлежи камъ число-то на историци-тѣ отъ хѫдожествена-та школа. Той съединяваше вѣрность-та на разумѣванье-то съ увлекателность-та на изложено-то. Изъ между съчинения-та му, състоaшти въ два тома, можемъ да забѣлѣжимъ особено статии-тѣ: *За съврѣменно-то състояние и значение на всеобшта-та история; — За родовий битъ на дрѣвни-тѣ Германици; — Четире исторически характеристики: Тимуръ, Александръ Великий, Лудовикъ IX и Беконъ* и други оште.

тивоположность, която излазя на явѣ между повѣствователь-тъ и герой-тъ му. Жуанвиль бѣше храбръ рицарь, и, за тогавашно-то врѣме, доста начитанъ човѣкъ, съ простъ и дори до нѣйдѣ си, съ прозаически погледъ на животъ-тъ. За това и внимателний читатель е поразенъ отъ оня поетический отпечатъкъ, който, той безъ да се сѣти, види се, е далъ на съчинение-то си. Жуанвиль равнодушно расказва всичко каквото е видѣлъ, прѣзъ врѣме-то на живѣяние-то си при Лудовика; нъ поезия-та на прѣдмѣтъ-тъ сгрѣва фраза-та му, придава ѝ красота и, по нѣкога, възвишенность, нѣшта отсѫтствуюшти въ природа-та на самий повѣствователь. Мисля, че отношения-та на краль-тъ кам̂ъ сенешалъ-тъ на Кампания много добрѣ се обяснявать чрѣзъ слѣдуюштий анекдотъ: Единъ пѫть Лудовикъ, като поучавалъ вѣрний си служитель, попиталъ го: кое би той прѣдпочелъ, смрътний грѣхъ ли или проказа-та? Пò-харно тридесеть грѣха, а нѣ проказа-та, бързишкомъ отговорилъ рицарь-тъ, за голѣма скръбь на набожний владѣтель. Впрочемъ Жуанвиль не може се укори въ недостатъкъ на религиозно чувство, той не можеше само да се повдигне до оная височина, на която стоеше французский краль, причисленъ отъ западна-та черкова въ ликъ-тъ на светии-тѣ. Като четемъ пристигнѫла-та до насъ биография на тоя краль неволно се питаме кога имаше врѣме да управлява царство-то си? Той посѣштаваше катадневно всички-тѣ божественни служби, прѣкарваше повече-то отъ день-тъ въ горешта молитва, на самѣ, безжалостно се бичуваше, четеше писания-та на свети-тѣ отци, разговаряше се съ учени-тѣ богословци и съ учени-тѣ людие. Той имъ исповѣдваше съмнения-та си, и искаше да му отговорать на въпроси-тѣ, които смуштаваха душа-та му. Не само въ едни-тѣ молитви и благочестиви бѣседи се исказваше дълбоко религиозно-то настроение на тая душа. Нужно ли е да говоримъ за штедрость-та му кам̂ъ сиромаси-тѣ, за чести-тѣ му навиждания болни-тѣ, за построявани-тѣ отъ него храмове? Съврѣменници-тѣ расказовать съ ужасъ за бѣдствия-та, които слѣтѣха кръстоносци-тѣ въ Египетъ. Развалени-тѣ, отвратителни-тѣ, увонѣли-тѣ трупове на измрѣли-тѣ отъ язва-та войници биха остали непогрѣбени на чужда-та земя, заштото исплашено-то духовенство се отказваше да испълни надъ тѣхъ послѣдний християнский обрядъ. Краль-тъ съ личний си примѣръ засрами малодушни-тѣ и ги накара да испълнять тежка-та длъжность, като присѫтствоваше самъ при опѣла-та. Тѣла-та на умрѣли-тѣ не му вдѫхваха отвраштение. Извѣстно ви е, вѣроятно, какъ люто вълнуваше въ срѣдни-тѣ вѣкове страшна-та болесть називаема проказа. Човѣци-тѣ докачени отъ тая болесть за винаги се отлѫчваха

отъ обштество-то; черкова-та, по единъ особенъ обрядъ, скжсваше връски-тѣ имъ съ осгалий свѣтъ; жилишта-та, дѣто обикновенно ги държаха, вдъхваха всякиму страхъ. Нъ Лудовикъ не раздѣляше обшто-то чувство: той обихождаше прокажени-тѣ и съ ржцѣ-тѣ си омиваше рани-тѣ имъ. Моглъ бихъ да ви приведж нѣколко примѣра, нѣколко такъви примѣра, нъ се бож, че трудно штє ви бжде да изслушате безъ настръхваню описание-то на дѣла-та на царствений подвижникъ. Затова западни-тѣ народи прѣвариха римский първосвештенникъ и ошто приживѣ нарекоха Лудовика *светий*. Слава-та му не се ограничи въ западна Европа, а прѣмина и на Въстокъ: посланници отъ Армения дохаждаха въ станъ-тъ на кръстоносци-тѣ и просеха дозволение да видать светий-тъ царь.

Да погледнемъ на Лудовикъ IX отъ друга страна. Ште видимъ, че цѣлий му животъ, въ всички-тѣ му направления, е проникнжть отъ дълбоко и горешто чувство на християнска-та правда. Поставенъ между войнствени поколения, за които най-висока-та цѣль за дѣятелность бѣше военна-та слава, Лудовикъ не обичаше война-та. Той не се отличаваше съ оная блестяшта смѣлость, която безъ нужда се хвърляше въ опасности-тѣ, и която бѣше свойственна на рицари-тѣ; мжжество-то му бѣше студено и спокойно. То произтичаше отъ обмислено убѣждение и не бѣше слѣдствие отъ страсти-тѣ. Най-напрѣдъ той воюва̀ съ Англичане-тѣ и непокорни-тѣ васали. Лудовикъ одолѣ и на едни-тѣ и на други-тѣ, въстанови нарушени-тѣ си права, нъ се задоволи съ непосрѣдствений резултатъ на побѣда-та, и не помисли да распространи владѣния-та си, ошто по̀малко можеше да го съблазни възможность-та да отмъсти на врагове-тѣ си. Оште отъ рано мисль-та му бѣше занята съ война-та въ Палестина, дѣто се бѣше открило за християнский рицарь поприште напълно достойно за подвиги-тѣ му. Нѣма да повтарямь всички-тѣ извѣстни подробности на кръстоносни-тѣ му походи, нъ има чърти, които не бива да се пропуснжть, заштото тии разливать жива свѣтлина възъ характеръ-тъ на великий краль. По врѣме-то когато бѣдствия-та на кръстоносци-тѣ бѣха достигнжли до крайность и нѣмаше вече спасение за войска-та, която бѣше затворена между Нилъ и Мамелюци-тѣ, Лудовикъ се отказа отъ прѣдложено-то нему улеснение да се възвърне самичъкъ въ яка-та Дамиета, дѣто го очакваше пълна безопасность. Въ плѣнъ у Мамелюци-тѣ, срѣдъ ужаси и страдания отъ всякакъвъ родъ, единъ той, отъ всички-тѣ французски рицари, съхрани спокойствие-то и ясность-та на духъ-тъ си. На̀скоро слѣдъ поражение-то, Мамелюци-тѣ се възбунтуваха срешта султанъ-тъ си, убиха го и съ диви крясъци се затекоха камъ плѣнни-

ци-тѣ си. Единъ отъ убийци-тѣ показа Лудовику истръгнхто-то сърдце на погинжлий султанъ и попита: какво ми давашь за сърдце-то на врагъ-тъ си? Краль-тъ мълчешкомъ се извърна. Остали-тѣ христяне помислиха, че е насталъ вече послѣдний имъ часъ и се готвеха за смърть. Жуанвилъ откровенно се съзнава, че не можалъ прилично да се покае, защтото отъ страхъ билъ заборавилъ всички-тѣ си грѣхове. Има едно сказание съмнително, нъ любопитно, което изражава народна-та мисль. Въ Европа се билъ разнеслъ слухъ, че Мамелюци-тѣ, като убили султанъ-тъ си, прѣдложили мѣсто-то му на Лудовика. На връштаню отъ Востокъ, галера-та, която носеше французский краль, се поврѣди много и стана опасно плаваню-то съ нея. Дойде й на помошть друга галера. Прѣди всичко краль-тъ попита да ли има мѣсто на новий корабь за всички-тѣ му другаре. А като прие отрицателенъ отговоръ, той остана на поврѣдена-та галера. „Знамъ каза той, че, като спасите мене и челядь-та ми, нѣма да се грижите за остали-тѣ пхтници.“ Разумѣва се, прочее, защто народъ-тъ приживѣ оште наричаше го светець. Послѣдний му походъ бѣше въ Тунисъ. Лудовикъ бѣше боленъ оште въ начяло-то на походъ-тъ, и толкова слабъ, штото едвамъ се крѣпеше на конь. Жуанвилъ трѣбоваше често да го носи на ржцѣ. Казано-то до тука е достатъчно да се опрѣдѣли характеръ-тъ на военна-та дѣятелность на Лудовика IX. Той бѣше рицарь въ най-възвишено-то, идеално-то значение на дума-та, и туряше за крайна цѣль на война-та тържество-то на истинна-та вѣра и възстановление-то на нарушени-тѣ права.

Политическа-та дѣятелность на Лудовика IX не единъ пхть е била изложена на укори и присмивки. И наистина, тая дѣятелность неможе да се не покаже странна, ако я погледнемъ отъ точка зрѣние на обикновено-то житейско благоразумие, което опрѣдѣлява достойнство-то на дѣла-та отъ сполука-та или несполука-та имъ. Внукъ-тъ на Филипа Августа (Лудовика IX) изъ най-напрѣдъ бѣше се усъмнилъ въ законность-та на права-та си и ги тури подъ строго испитание. Прѣдшественици-тѣ му не можеха да бждхть разборчиви въ срѣдства-та и се ползоваха отъ всякой случай за да расширхть и укрѣпхть власть-та си. Лудовикъ си зададе въпросъ-тъ: съ какво право Капетинги-тѣ владѣжть земи, които сж минжли у тѣхъ отъ други владѣтели? Най-много го смуштаваше съмнѣние-то за области-тѣ, които дѣдо му бѣше отнелъ отъ Ивана Безземленний. Той тури край на това вхтрѣшно безпокойство чрѣзъ договоръ-тъ отъ 1258 год., по който доброволно възвърна на Ивановий синъ, Хенриха III, четире богати провинции. На възражение-то на съвѣтни-

ци-тѣ си Лудовикъ отговори, че се отказва отъ тия области, заштото му сѫ паднѫли незаконно, и заштото иска Хенрихъ да бѫде сѫшти ленний владѣтель. За да разберемъ дълбока-та смисль на тоя отвѣтъ, трѣбова да си съставимъ ясно понятие за отношения-та между феодалний господарь и васали-тѣ му. Ленна-та свръска състоеше нѣ отъ едни само юридически условия, нъ заключаваше оште въ себе чистонравствено-то начяло за взаимна любовь и вѣрность. Оттука произлазяха чести-тѣ нарушения на тая свръска, която Лудовикъ искаше да повдигне до нейно-то висше духовно значение. Разумѣва се, че такъво идеално стремление не можеше да бѫде разбрано отъ всякиго и срештна много порицатели всрѣдъ едно обштество, привикнѫло на насилия. Стига да чуемъ пѣсень-та на трувера Рютбьофа. Дори въ очи-тѣ на простий народъ кротость-та на благочестивий господарь приимаше по нѣкогашь видъ на слабость. „Не си царь, а калугерь,“ каза му еднѫжь една жена, на която незаконна-та молба бѣше отхвърлена. Жителе-тѣ на повърнѫти-тѣ на Хенриха III области не можяха да простять Лудовику тая отстѫпка, и дълго врѣме не припознаваха наредений въ негова-та честь праздникъ отъ западна-та черкова. За забѣлѣжванье е оште враждебно-то отнасянье камъ него на скептическа-та, проникнѫта съ антични стихии Италия. Флорентийски-тѣ граждане ясно искѫзаха неприлична радость при извѣстие-то за съсипванье-то и плѣнение-то кръстоносци-тѣ при Мансура. Нъ голѣмо-то болшинство отъ европейски-тѣ народи дълбоко почиташе Лудовика, макаръ че, както се види, не бѣше въ състояние да оцѣни всичка-та чистота и безкористность на намѣрения-та му.

Видѣхме дълбоко религиозно-то настроение на Лудовикова-та душа. Може да се помисли, че слѣдствие на такъво настроение штеше да бѫде излишна отстѫпчивость камъ духовенство-то. И наистина, никой французски краль не правеше такъвъ почеть на духовенство-то, и не пазеше така грижливо правдини-тѣ му, както Лудовикъ IX; нъ отъ друга страна, малцина умѣяха така яко да пазять права-та на свѣтска-та власть. Когато се караха императоръ-тъ и папа-та, Лудовикъ силно укоряваше послѣдний. Когато французски-тѣ епископи му се оплакаха, че черковно-то отлѫчанье не произвожда доста дѣйствие, той отговори: „не дѣйте отлѫчва отъ черкова-та поради свои-тѣ користни смѣтки и страсти, ако искате да бѫдѫ готовъ испълнитель на осѫждания-та ви.“ За всяки други господарь, освѣнь за Лудовика IX, распра-та съ духовенство-то можеше да бѫде опасна. За честь-та на папи-тѣ трѣбова да кажемъ, че тии винаги бѣха на страна на благочестивий господарь противъ честолюбиви-тѣ епископи.

Нъ защто срѣдъ тая обширна и многоплодна дѣятелность, това благородно лице носи постояненъ печатъ на вжтрѣшна дълбока скръбь? . . Недоволенъ отъ свѣтъ-тъ, Лудовикъ нѣколко пжти туряше на умъ-тъ си да се откаже отъ власть-та и да потърси покой между монастирски-тѣ стѣни. Нъ животъ-тъ му въ дворецъ-тъ бѣше така чистъ и строгъ, щото можеше да служи за образецъ на тогавашно-то духовенство. Държавна-та длъжность не тегнеше Лудовику, защтото той бѣше човѣкъ на длъжность-та и на подвигъ-тъ. Въ отношения-та му камъ семейство-то му се раскриваха свойства на нѣжна и любяшта душа, на която бѣше сждено да съвмѣсти всички-тѣ добродѣтели на царь, на рицарь, на монахъ и на простъ гражданинъ.

Скръбь-та на Лудовика IX происхождаше отъ съзнание-то за нетрайность-та ня оня редъ, за подкрѣпление-то на който той употрѣби най-добри-тѣ си сили. Той не можеше да не чувствова несъстоятелность-та на срѣдновѣковни-тѣ форми на животъ-тъ. Като крѣпеше съ една ржка разлагающтий се порядъкъ на нѣшта-та, Лудовикъ IX основаваше съ друга-та здание на нова гражданственность. Съ собствено-то чувство на правда-та, и съ введение-то въ сждилишта-та на законовѣдци, проникнжти отъ идеи-тѣ на римско-то законодателство, той уби феодална-та неправда. Съ светость-та на животъ-тъ и съ нравствена-та чистота, той осжштестви най-възвишений нравственъ идеалъ на срѣдни-тѣ вѣкове, нъ съ сжшто-то това нѣшто той усили монархия-та, пълно-то развитие на която бѣше несъвмѣстно съ запазванье-то на срѣдневѣковни-тѣ учреждения, защтото задъ нихъ всяко съсловие скриваше свои-тѣ користни и исключителни притязания. Народъ-тъ бѣше привикнжлъ да гледа въ краль-тъ върховний сждия лишенъ отъ всяко пристрастие. Въ велики-тѣ епохи на история-та си, въ дни-тѣ на блѣстяшти тържества и тежки испитания, французски-тѣ кралю не напраздно се наричаха синове на св. Лудовика. Той създаде нравствено-то значение на французска-та монархия. Прѣдшественици-тѣ му дѣйствоваха чрѣзъ сила и искуство; при тия двѣ орждия, той присъедини трето, право-то. Той вдъхна довѣрие камъ монархическо-то начяло, което дълго врѣме не можаха да разлюлѣжтъ ни грѣхове-тѣ, ни нештастия-та на приемници-тѣ му. Като четемъ нѣкои законодателни паметници отъ негово-то царствованье, и като гледаме на тѣхъ отъ съврѣмена намъ точка на зрѣние, не можемъ да се не удивимъ на жестокость-та на наказания-та, опрѣдѣлени за простжпки, кои днесь се наказвать само съ обштествено прѣзрѣние. Нъ въ тия случаи Лудовикъ IX бѣше вѣренъ на основно-то начяло на своя-та дѣя-

телность: той считаше държава-та за една християнска обштина и не оставяше въ нея мѣсто на грѣхъ-тъ. Въ кржгъ-тъ на наука-та той допушташе прѣния и разногласие, самичъкъ посѣштаваше аудитори-тѣ на парижский университетъ и охотно слушаше лекции-тѣ и прѣния-та на знаменити-тѣ наставници. Нъ прѣпирня-та съ еретици-тѣ, изобличение-то имъ съ слово, той оставяше исключително на учени-тѣ; мирянинъ-тъ въ подобни случаи, по негово мнѣние, трѣбоваше да дѣйствова съ мечь-тъ, за да не излага беззаштитний си умъ на ненужно искушение.

Царь Симеонъ прѣдъ Цариградъ.

Между това обсада-та на Константинополь все се продължаваше (927) и въ нѣколко години Гръци-тѣ само се бранеха въ стѣни-тѣ на столица-та. Най-послѣ Царь-тъ, като събра всички-тѣ си военни сили и обсадни машини, пристжпи камъ столица-та съ армия-та си съ твърдо намѣрение да я привземе, или само да поуплаши Гръци-тѣ. Като обсади отъ камъ суша-та градъ-тъ, начна нападение-то.

Императорь-тъ, комуто се не штѣло да заштиштава столица-та, като се не знаеше, дѣ ште излѣзе сетнина-та на това нападение, обърна се камъ Царь-тъ съ молба за миръ. Съ това намѣрение той прати въ лагерь-тъ на неприятели-тѣ Патриарха *Николая*. Патриархъ-тъ се върна, както се види, безъ успѣхъ, и на негово мѣсто отидоха двама първи господарственни сановници, *Михаилъ Стипиотъ*, перъ на Империя-та, и *Иоанъ Мастикъ*, вторий, както казовать, слѣдъ Императорь-тъ (qui secundus ad Imperatore tenebat); и двама-та искаха да се разговорять за миръ, а Царь-тъ ги испрати назадь, и искаше да се види лично съ Императоръ-тъ.

Всичко въ столица-та се нахождаше въ отчаяние и страхъ; почти всички-тѣ мжже се нахождаха подъ оржжие; жени-тѣ и дѣца-та се готвеха да прѣминжть въ Анатолия; пълкове-тѣ стояха и нощ-тѣ и денѣ на крака въ мѣста-та, които бѣха назначени за заштиштение стѣни-тѣ, врати-тѣ и кули-тѣ. Императоръ-тъ самъ се уплаши; зашто Владимиръ, като прия *Стипона* и *Мистика*, весма гордо, отпустна ги назадь, безъ да прѣговори съ тѣхъ. Обаче трѣбовало да се покорявать на искание-то на гордий Царь. За това опрѣдѣлиха да се видать извънъ градъ-тъ, на брѣгъ-тъ на море-то, който се наричяше *Космидиевъ брѣгъ*, дѣто императоръ-тъ стори намѣрение да отиде по море. За това тамъ на вода-та бѣше

направена прилична за това виждание палатка, защто всичката суша бѣше захванжта отъ Българе; а пакъ Императоръ-тъ се боеше да се найде между неприятели-тѣ.

Между това въ всички-тѣ църкви Константинополски ставаха катадневно молебни, заради дано помогне Богъ да заключять спасителенъ миръ. А пакъ въ Влахерна се продължаваше денѣ и ноштѣ молебно бдѣние; тамъ се молеше самъ Патриархъ *Николай*. Императоръ Романъ, прѣскърбенъ отъ критическо-то положение на Господарство-то и столица-та, и самъ отиде на това свештенно мѣсто, дѣто облѣнъ съ сълзи, падаше на земя-та (ad preces manus extendit, deinde, pronus in terram cadens, sacrum lacrimis pavimentum irrigavit, сир. молеше се, като вдигаше камъ небо-то ржцѣ, падаше на земя-та и я мокреше съ сълзи); като нѣмаше доста земни сили, просеше небесна помошть, и послѣ като отвори свештенний кивотъ, и като извади изъ него риза-та на Божя Матерь, турна я отгорѣ на глава-та си.

Най-послѣ настана день-тъ да се видять. Императоръ-тъ, като се прѣдаде на явна, споредъ мнѣние-то му, опасность, повелѣ да натъкмять за всякой случай всичкий флотъ съ войска, подъ заштита-та на която, като го испратиха члѣнове-тѣ на Сенатъ-тъ, отплува изъ пристанищте-то на опрѣдѣлено-то мѣсто. Тамъ распрѣдѣли латка, чакаше да дойде Царь-тъ изъ лагерь-тъ. Чаканю мжчително; защто Самодържецъ-тъ Римский бѣше принуденъ да проси милость отъ владѣтель-тъ Български. А Царь-тъ се маеше съ прихождание-то като Атила, като Каранъ. Това било на 9-й септемврий.

Най-послѣ въ четире часъ-тъ слѣдъ пладнѣ, сапикасаха отъ корабю-тѣ, че се показаха длъги-тѣ редове на Българска-та войска. Това билъ Владимиръ съдруженъ съ една чясть отъ обсадна-та армия (im mensa exercitus plebe sireumstipatus), която, като дойде на брѣгъ-тъ, распрѣдѣли се на редове на длъжъ по брѣгъ-тъ.

Които сж видѣли Български-тѣ войници, казовать, че едни отъ тѣхъ били украшени съ златни штитове и съ позлатени копия; у други се свѣткали сребрни штитове и посребрени копия; други украшени съ всякакви оржжия, и че всички-тѣ до единъ били покрити съ пълно въоржжение.

(Militum alii avreis clureis et deauratis hastis, alii argenteis clupeis et hastis argento rutilantibus, alii quoque omni armorum genere ornati, cuneti autem ferrocircumcincti).

Ахъ, тия сж били златни-тѣ врѣмена Български!

Между това Императоръ-тъ, като слѣзе отъ корабь-тъ, стжпи на приготвено-то мѣсто, влѣзе въ открита-та палатка, и чакаше да

дойде Царь-тъ. Византийци-тѣ хвалятъ твърдий духъ на Императоръ-тъ и казоватъ, че вървѣлъ съ твърди стѫпки. Въ това врѣме Български-тѣ офицери, като придириха всичка-та машина, на която се нахождаше палатка-та, и като се мѣниха съ залоги, върнѫха се при свой-тъ Господарь. Царь-тъ, забиколенъ отъ свои-тѣ войводи и офицери, слуша тѣхно-то донесение, и, като слѣзе отъ конь-тъ, пъбърза да отиде по направений мостъ въ палатка-та.

Въ исто-то това врѣме Сенатори-тѣ и много любопитни човѣци възлѣзоха на стѣни-тѣ на градъ-тъ и гледаха на това блистателно зрѣлиште.

Слѣдъ обикновени-тѣ поздравления, Господаре-тѣ начнѫха договоръ-тъ.

Казоватъ, че ужь Императоръ-тъ, слѣдъ поздравление-то, произнеслъ на Владимира тая рѣчь: „Азъ чухъ, че ти си истиненъ „почитатель на Бога и си Християнинъ, обаче твои-тѣ работи съ „това никакъ се не съгласоватъ; заштото Божий-тѣ почитатели и „истини-тѣ Християне любятъ миръ и дружба; а само невѣрни-тѣ и „язичници-тѣ проливатъ невинна кръвь. И така ако си ти истиненъ Християнинъ, а то прѣстани да проливашь невинна кръвь, прѣ- „крати неправедни-тѣ убийства, направи съ насъ, Християне-тѣ, миръ „и дружба, и не давай, Християнски рѫцѣ да се омърсяватъ въ „кръвь-та на едновѣрни-тѣ тебѣ Християне. Ако ли това правишь, „че си гладенъ за богатство, то азъ съмь готовъ да те насита съ „всичко, што желаешь; само удръжь дѣсница-та си, приими миръ, „подържай съгласие-то, та и ти да живѣешь спокойно, и наши-тѣ „Християне (Гръци) да могѫтъ нѣколко да се поуправатъ отъ не- „штастия-та, што ги постигнѫха; заштото не е простено тебѣ да се „биешь съ твои-тѣ едновѣрци.“ Като реклъ това Императоръ-тъ млъкнѫлъ.

Да ли Императоръ-тъ не е можалъ да произнесе пò-добра рѣчь? Да ли не е знаялъ сѫшта-та причина, която побудила Царь-тъ на дълговрѣменна война, ами сега начна да го пита, какво желае?

Явно е, че нѣкой Византийски лѣтописецъ е майсторосалъ тая рѣчь отъ мисли-тѣ извѣстни всякому, и накаралъ Императоръ-тъ въ своя-та лѣтописъ да я повтори на Царь-тъ. А при това, тоя лѣтописецъ, който се потруди да съчини както да е рѣчь на Гоподарьтъ отъ обшти мѣста, пропустна и сега както и всегда условия-та на трактатъ-тъ или заключение-то на миръ-тъ. Знаемъ, че въ това врѣме, като се видѣха два-та Монарха, дѣйствително се заключи миръ между двѣ-тѣ враждебни държави, нъ кои сѫ били пунктове-тѣ му, не знаемъ.

Види се отъ състояние-то, въ което сѫ се нахождали Византийци-тѣ, че тоя миръ за тѣхъ е билъ врѣденъ; защтото най-послѣ тии се принудили да испълнятъ искания-та на Царь-тъ, които напрѣдъ отхвърляха. Какви сѫ били тия искания, Византийци-тѣ не пишѫтъ; можемъ понѣ да приемемъ, че едно отъ први-тѣ искания е било, ако и да не се распространятъ, а то да се върнятъ правдини-тѣ и прѣимущтества-та на Българска-та търговия въ всички-тѣ точки и пристанищта на Империя-та, както видимъ, че слѣдъ тоя миръ, Българска-та търговия достигна цвѣтнѫло състояние въ Империя-та, а най-много въ Константинополь.

Второ условие е било оставяню на Царь-тъ завладѣни-тѣ отъ него области; Ромѫния, Тракия и Македония сѫ били населени сѫщто съ Българе, а Гръци-тѣ сѫ живѣли само по градове-тѣ и по южна-та чясть на тия области. Естествено-то побуждение подканяше Владимира да присъедини тия свои едноплеменници на своя-та държава. Не се знае, колко земя отъ завладѣна-та отъ Български-тѣ войски се повърна на Гръци-тѣ; можемъ обаче да вѣрваме, че имъ била оставена страна-та около Адрианополь наедно съ тоя градъ, за който Гръци-тѣ споменоватъ, че Българе-тѣ го повърнѫли на Императоръ-тъ. Чини ми се, че и приморски-тѣ мѣста между столица-та и Тесаловикъ били оставени на Гръци-тѣ. Обаче, послѣ штемъ видимъ, че Гръци-тѣ штѫтъ обсаждатъ Български-тѣ крѣпости въ Ромѫния, а най-много въ Македония и Тесалия, до сама-та Лариса и Янина. Може да сѫ били и други условия на миръ-тъ, сир. да въздадѫтъ на България пари или издѣлия, или драгоценнии стоки и пр.

Ето картина-та на тая война, която Цариградски-тѣ монаси описаха весма кратко и недостатъчно; тая война можемъ да сравнимъ съ писанъ образъ, нъ недовършенъ, на който пò-много-то чърти така се затрити, штото едвамъ можемъ отъ тѣхъ да достигнемъ взаимно-то имъ отношение и видъ-тъ на цѣло-то. За това можемъ да прибавимъ, че тогава само штѣхме да видимъ слава-та и могѫштество-то на Владимира и на негови-тѣ Българе въ всичко-то имъ величие, ако да бѣше уварлена тая картина на тогавашни-тѣ събития, вѣрна, цѣла, пълна и съ всички-тѣ ѝ сѣнки.

Ю. Венелинъ.

(Критически издирвания за Българска-та история, прѣв. В. Петкова).

Вжтрѣшно управление на България до кръщението-то на Прѣславский дворъ.

Вжтрѣшное правленіе, въобщѣ, Българскаго царства, наблизо крьщенія прѣславскаго двора, было е слѣдное. Български царіе сж носили тытулъ *Самодьржци*. Нъ нихна власть не е была неограничена. Народъ былъ свободенъ да избира царіе въ врѣмя незадоволствія отъ настоящаго царя. Наслѣдствіе же приходило на по-достойнаго отъ царскаго доморODства, а многажди сж избирали и отъ народа за царь. Това всичко ся доказва отъ самаж нашж съхраненж повѣстность. *Царски тытулъ* отъ странж народа е былъ: *царю чьститы* или *царю господарю*. Сички Българи сж были свободни, роби не имало между имъ отъ българскы родъ. Възпомянаеми между имъ роби были сж плѣнении въ врѣмя рата неприятели, коихъ сж Българи употребляли да имъ работжть земя. 2°) Царь ако и да е носилъ тытулъ *самодържьцъ*, обаче около му имало велможи отъ болѣры или богаты, кои сж управляли вжтрѣшны и вънкашны дѣла; тии сж билы и царскы съвѣтници. Царь е былъ самъ военачялникъ и прѣдвождалъ е войницы лично въ главны биткы. Всички Българи сж были войници и най-высокы стжпень, послѣ Царя, былъ е *войвода*. Българскы знакъ, кой ся давалъ за наградж отличившимъ ся въ бранѣхъ, зъвалъ ся *грывна*. Народный же знаменъ (гербъ, хоржгва, байрякъ, прѣпорецъ) былъ е львъ разяренъ съ злато-увѣнчанъ вѣнецъ славы. Въ врѣмя рата войводи сж были главни полководци и прѣдводители войновъ, а въ врѣмя мира тии сж управлявали укржжия и области. Малки градове и села ся сж управляли отъ старѣйшины, кмѣтове или кнезове. Всякы градъ и село си е имало *Бирника*, чиновникъ кой е бралъ *биръ* — царское даждие, кое было твьрдѣ умѣрено, за издържянія на пограничны войскы, кои сж непрѣстано тамъ вьрдили. Бирникъ е носилъ златж тоягж, знакъ чина му. Были сж и болѣры или богати зъвими, отличаеми отъ другаго народа по състояніж имѣнія си; първо происходи отъ болѣ (быти) болѣръ — болѣринъ, а второе отъ богъ — *богатъ*, чьловѣкъ кой е ималъ много богове въ домъ си, то есть, кумири, малко домашно капище, или книгы писаны за богослуженія, защо то въ врѣмя языческа книгы сж были много скжпоцѣнно нѣщо, и имѣжщы и знажщы читати ихъ былъ е знамянито и уважяемо лице. А послѣ рѣчь *богатъ* достигла да ся зѣма за чьловѣка, кой е ималъ много срьбро, злато, стока и проч. Вси Българи си имали и притяжяніе своя землж, а болѣри и богати, кьту съсъ повѣчь срѣдства, имали сж и по голѣмо пространство земы, а най паче сж имали увеселитьлны полскы и лѣ-

совскы домове, дѣ сѫ живѣли лѣтѣ и ся сѫ занимавали повѣчь въ ловъ. Такива домове сѫ были укрѣплени съ тороны (башны, кулы) и нахождѫть ся остатки имъ въ прѣславскы горы и другъдѣ, за коихъ народъ е съхранилъ и нѣкаквы си попрѣдания. Тии болѣри и богати не сѫ имали никаквѫ власть надъ народа, да го усилвѫть да имъ работи, ни то сѫ имали нѣкакъвъ отличитьлнъ тытулъ благородства.

Г. Раковски.

(Нѣколко рѣчи о Асеню первому и проч.).

Атила.

2. Споредъ описание-то на съврѣменни-тѣ му и други писатели, Атилъ билъ грозенъ тѣломъ, нъ душевно добръ, и въ тоже врѣме духовитъ, остроуменъ, храбръ, смѣлъ, и дълбокъ политикъ. Подробно же, ето какъ го описвать речени-тѣ писатели. Той, казовать, имаше расть кѫсъ, гърди широки, глава едра, очи малки, брада рѣдка, коса побѣлѣла, носъ поплештенъ, цвѣтъ учернъ, стоянѥ гордѣливо и страшно. Така видъ-тъ му не прѣдставляваше нѣщто голѣмо, нъ инакъ все бѣше страшно у него, и само движение-то на тѣло-то и на очи-тѣ му показваше душевно-то му расположение, и непоколебимо-то му штение. Отъ друга страна, онъ бѣше добръ и кротъкъ за които му се покоряваха, а строгъ и свирѣпъ за които му се противеха; послушливъ и милостивъ за които му се моляха, благодѣтеленъ за които му служаха и праведенъ камъ поданници-тѣ си. Одѣянѥ-то му бѣше просто, нъ чисто;ястѥ-то му, месо наготвено какъ да е да е, и слагаемо на трапеза въ дървени съсѫди. Палати-тѣ му бѣха такожде дървени, нъ много богато украшени. Любеше доста вино-то, а най-паче жени-тѣ; за това, казва Иорнандъ, онъ имаше много жени, и всякъ день земаше нови, а дѣца-та му съставляваха почти единъ народъ. Съвсѣмъ тѣмъ онъ любеше война-та, и кога бѣ заключилъ миръ съ нѣкого отъ неприятели-тѣ си, пакъ бѣше готовъ да му отвори война штомъ онъ му дадеше причина по истинѣ или по видимому благословна, а такива причини той намираше лесно: зашто бѣше дълбокъ, осторожень, и въ тоже врѣме лукавъ политикъ. Въ бой-тъ онъ бѣше нетрепетенъ, въ прѣдприятия-та си дързостенъ, а не продерзливъ, въ съвѣтвания-та и размишления-та си мѣдливъ, нъ въ испълнение-то и извършванѥ-то имъ скоръ и бръзъ; дѣятеленъ безъ да се уморява, рѣшителенъ безъ да се въспира отъ съпротивления. Споредъ човѣци-тѣ и споредъ обстоятелства-та показваше се искре-

ненъ или притворенъ, праведенъ или мжчитель, скроменъ или распжтенъ, милостивъ или жестокъ. Кога се разгнѣвеше, огнь му излазяше изъ очи-тѣ, и никой не смѣяше да му продума или да му се съпротиви. Кога излазяше на война, не се благодареше само да плѣни, нъ разоряваше и опустошаваше; а кога се биеше и побѣждаваше, оставяше хиляди убити на поле-то безъ погребение, за да ги гледать живи-тѣ и да се устрашавать. Така име-то му се бѣ прочуло страшно по всичкий свѣтъ, и като че бѣ отъ Бога пратенъ за наказание грѣшнихъ, вси народи и човѣци се бояха и треперяха отъ него, и обшто го навиваваха *бичъ Божий.* — Онъ вѣроисповѣданю нѣмаше никое, нъ като мждръ политикъ държеше се здраво прѣдъ народъ-тъ за негови-тѣ погански суевѣрия. Така имаше при него си множина чародѣи, които въ важни обстоятелства питаше прѣдъ народъ-тъ какво штеше да стане. Така обожилъ и една сабя, която намѣривъ му донеслъ единъ говедарь, и ето какъ: Говедарь нѣкой си, като видѣлъ, че едно отъ говеда-та му хроми, и че отъ нога-та му тече кръвь, отишьлъ по диря-та на кръвь-та, която текла отъ дѣто минжло говедо-то, да види отъ што се е наранило. Намѣрилъ убо на едно мѣсто сабя въ земя-та забита така като връхъ-тъ ѝ, оставший почти невидимъ надъ земя-та, уболъ говедо-то што пасяшге минжло и стжпило на нея. Тоя часъ убо онъ изровилъ сабя-та, и понеже му се видѣла хубава, занеслъ я даръ на Атила, и му приказалъ работа-та; Атила же, като политически човѣкъ, разумѣвъ колко можеше да се ползова отъ едно такъво случайно обстоятелство, слѣдъ като надарилъ штедро говедарь-тъ, зашто билъ даровитъ, проповѣдалъ народу своему, че тая сабя била сабя-та на военнаго Бога Марса, на която Скитски-тѣ царю се били кланяли, и която се била загубила; а сега като се намѣрила и се нему донесла, то било знакъ, че самъ Богъ Марсъ му я билъ проводилъ за да воюва съ нея противъ всички народи, и да покори всички царства. Народъ-тъ повѣрвалъ това, и отъ тогава тая сабя станжла прѣдмѣтъ великаго уважения и видъ идолопоклонства за всички-тѣ Унни, които и начяли да ѝ приносять дарове, и дори опрѣдѣлили да ѝ давать като жертвоприношение, десета-та чясть отъ колкото плѣнници падали въ ржцѣ-тѣ имъ; и колчимъ штѣли да се помолять Богу Марсу, сабя-та забивали на земя-та, и прѣдъ нея се кланили.

3. Атила, ако и да любеше много да воюва, както се више рече, никога обаче не отваряше война прѣди да исчерпи всички-тѣ нему угодни срѣдства за спогождение, и въ това играеше голѣма политика, употрѣбляюшти всякакви лукавства, обѣштания, или угро-

жения за да си добие цѣль-та. Той, за да се свади съ нѣкое царство, княжество, или господарство, намѣряше първо нѣкои причини, които прѣдлагаше и за които му проваждаше, или отъ него приемаше посланници, и захвашташе съ нихъ несъвършаеми распри и разговори, между които грозяше непрѣстайно съпротивникъ-тъ си съ война, и устрашяваше го до толкова, штото най-послѣ онъ се покоряваше повече-то на негова-та воля. Много же отъ причини-тѣ, които прѣдлагаше, бѣха такъви, като да не можеше съпротивникъ-тъ му да ги приеме честно. А споредъ както му понасяше, тия причини онъ днесь ги оставяше, утрѣ ги пакъ поемаше, послѣ ги напушташе за нѣколко врѣме, а сетнѣ, когато съпротивникъ-тъ му сѣкаше, че ги бѣ вече забравилъ, онъ ги отново захвашташе съ голѣмо за съпротивникъ-тъ удивление и негодувание. Тая негова политика се види най-паче у Приска риторъ-тъ, който подробно описва, както штемъ на долу да видимъ, безчислени-тѣ ония посолства, съ които утоми гордий Византийский дворъ, когато знаяште колко тоя дворъ бѣ развратителенъ и развраштенъ, провождаше до царь-тъ Теодосия слуги-тѣ си за да се обогатять, а други пѫть му заповѣдаше да даде на писарь-тъ му Константия благородна и болярка жена. Такъвъ мѫжь бѣше царь Атилъ.

Г. Кръстевичъ.
(История Българска).

Основание на българско-то царство.

Нии нѣмаме подробни извѣстия за взаимни-тѣ отношения между многобройни-тѣ словѣнски племена на Балканский полуостровъ въ 6-ий и 7-ий вѣкъ. Нъ и по тия кратки и распръснѫти свидѣтелства, които ни сѫ оставили Византийски-тѣ историци за тоя прѣдмѣтъ, нии можемъ доста добрѣ да си прѣдставимъ какъвъ характеръ сѫ имали тия отношения. За достовѣрно се знае, че тия словѣне отъ както съ обшти сили отнеха отъ Византийска-та Империя земи-тѣ, въ които се заселиха, не можиха да съставать едно политическо тѣло или понѣ единъ политически съюзъ: всяко племе е искало да си живѣе особно, подъ свое-то племенно име. — Ако да бѣше се случило, да ги описва Херодотъ, нии не се съмнѣваме, че той штеше да ги опише съ такива думи, съ каквито, видѣхме, той описва прѣжни-тѣ жителе на Балканский полуостровъ, Трако-Илирци-тѣ. — И за Словѣне-тѣ той штеше да каже: „народъ многочисленъ, нъ не могѫштественъ, заштото се е подѣлилъ на много племена, отъ които всяко иска да бѫде само по себе.“

— При това стремление на тия многобройни племена, нѣма съмнѣние, че тии оште сѫ и враждовали по между си, или за прѣднина, или за пò-добри-тѣ области или пакъ по други причини. Нии не штемъ се излъга, ако кажемъ и за тѣхъ сѫшто-то, което първий Словѣнски лѣтописецъ казова за взаимни-тѣ отношения между Словенски-тѣ племена на сегашна Русия. *Имяху бо обичяи свои, и законъ отецъ своихъ и преданья, каждо свой нравъ . . . . И почаша сами въ собѣ володѣши; и въста родъ на родъ, быша въ нихъ усобицѣ, и воевати почаша сами на ся.*

Такива взаимни отношения се установиха и между Южни-тѣ Словѣнски племена, отъ както тии се разселиха по Балканский полуостровъ. Това разглобено, така да речемъ, тѣхно положение, давало е на Византия възможность да се поооправи отъ бѣдствено-то положение, въ което я докараха тие племена, когато съ обшти сили, рѫководими отъ една обшта цѣль, удариха на нея. Тя намѣри сега сгоденъ случай да начене война съ разъединени-тѣ вече и не сговорни по между си тия племена, случай който ѝ даваше възможность лесно да ги подсеби едно по едно всички-тѣ. Нъ ето, че около половина-та на 7-ий вѣкъ явява се отъ камъ Дунава нова дружина, която оштети благи-тѣ надежди на Византийско-то правителство. На тая нова дружина е било рѣчено да тури край на племенний животъ между словѣне-тѣ на Балканский полуостровъ и да ги съедини повечето въ едно яко политическо тѣло, което да може да спасе, заедно съ независимость-та и народность-та на Словѣне-тѣ. Казоваме и народность-та, зашто-то е извѣстно, че подвластни-тѣ на Византия народи лесно губеха народность-та си и ставаха безродни *Ромеи.* Тая дружина, на която бѣ отсѫдено да запази многобройни-тѣ Словѣнски племена отъ Византийска-та власть и пагубна за народность-та имъ политика, и да създаде отъ тѣхъ една силна словѣнска държава на Балканский полуостровъ, тая дружина, както ште покажемъ, не бѣ многобройна, нъ бѣше войнствена, защтото освѣнь война-та други занятия не познаваше. Освѣнь това, тя не бѣ отъ Словѣнски родъ, а бѣше отъ едно съвсѣмъ друго потекло, и съставяше часть отъ едно *Чудско* или *финско племе*, називаемо *Българе* [1]).

---

[1]) Тунманнъ и Енгель сѫ доказсвали, че тия Българе сѫ отъ *Татарско потекло*. Раичъ и Венелинъ ги сѫ приемали за *Словѣне*, въ наши дни се появи една нова теория за нихъ, която ги искарва *Монголи*. Особено много е распространено сега едно мнѣние, което ги искарва за една смѣсь отъ Татарско-то и Чудско-то племе и ги нарича *Финно Татаре*. — Нии приемаме Шафариково-то мнѣние, че тии сѫ били отъ Чудско или Финско порекло. При това бързаме да забѣлѣжимъ, че насъ твърдѣ малко ни занимава порекло-то на тия Българе, зашто-то тоя въпросъ си нѣма мѣсто-то въ история-та на наший народъ, който не е тѣхенъ потомокъ и нѣма пишто обшто съ тѣхъ, освѣнь само име-то, което той случайно прие отъ тѣхъ.

Въ първа-та половина на 7-ий вѣкъ това племе съставяше една доста голѣма орда, която се скиташе между рѣки-тѣ *Донъ и Волга.* Около 660 година, когато умрѣ нейний силенъ началникъ Кубратъ, тя се раздѣли между негови-тѣ петь синове на петь малки орди, отъ които само двѣ останѫха да се скитать на бащтино-то си мѣсто. Други-тѣ три се пръснѫха да си търсать жилищта въ други нѣкои мѣста. Една отъ тѣхъ прѣмина въ Панония (въ сегашна Венгрия), друга пакъ влѣзе въ Италия и се посели тамъ въ Беневенска-та область, а пакъ третя-та се спусна камъ устие-то на Дунава, дѣто се и запрѣ само нѣколко врѣме. Нейний началникъ, третий синъ Кубратовъ, Аспарухъ, като се запозна тукъ съ работи-тѣ на Балканский полуостровъ, намѣри за сгодно да прѣведе своя-та орда тамъ. Въ 679 г., той е прѣминѫлъ съ своя-та орда на югъ отъ Дунава, дѣто въ скоро врѣме е покорилъ сѣверяне-тѣ и други-тѣ седемь Словѣнски племена, които бѣха се поселили между Балканъ-тъ, Дунава и Чьрно-то море. Като съедини подъ власть-та си тия осмь племена, Аспарухова-та орда, или пò-добрѣ да кажемъ дружина, чрѣзъ това положи начяло за обединяванѥ-то на Словѣнски-тѣ племена по всичкий Балканский полуостровъ въ едно политическо тѣло. Нии нѣма да расказоваме подробно история-та на това обединенѥ, ште забѣлѣжимъ само, че то тръгна успѣшно, така штото пò-голѣма-та чясть отъ тия племена въ 8-ий вѣкъ се управляваха вече отъ единъ човѣкъ, отъ една воля и съставяха единъ могѫштественъ народъ, една силна държава. Тая държава прие име-то на завоевателна-та Аспарухова орда, която положи първий камень на нейно-то основание, нарѣче се Българско царство. Отъ тогава племенни-тѣ названия на тия Словѣнски племена, изъ които възникна тая държава, захванѫха да исчезвать. Тии всички-тѣ като граждане вече на една държава, като чясти на едно политическо тѣло, захванѫха да забравять свои-тѣ племенни особности, слѣха се въ единъ народъ, който получи име-то на държава-та, въ която се извърши тѣхно-то тѣсно съединение и се нарѣче *Български народъ, Българе.* — А пакъ сами-тѣ Българе, т. е. оная малка орда или дружина, която внесе между раздробени-тѣ Словѣнски племена политическо-то единство, въ скоро врѣме се затри между многобройни-тѣ Словѣнски племена, погълнѫха се въ тоя съединенъ на едно елементъ, безъ да оставять въ него нѣкаква слѣда отъ своя-та инородна народность.

М. Дриновъ.

(Погледъ върху происхождение-то на българский народъ).

Сношения на царь Иоаннъ I съ папа Инокентий III.

Въ 1186 Българе-тѣ въ собствена България се вдигнаха всички-тѣ като единъ човѣкъ, както казва единъ Нѣмски историкъ, и подъ ржководство-то на два брата, Асѣня и Петра, въ три години освободиха Българска-та земя между Балканъ-тъ и Дунава. Византийци-тѣ напраздно се мжчиха да усмирятъ въстанжли-тѣ: Императоръ Исакъ бѣше принуденъ да направи най-послѣ съ тѣхъ миръ въ *Ловечъ* (Λοβίτζον) въ 1189 г., съ който миръ той припозна Българско-то царство. Двѣ години слѣдъ тоя миръ Асѣнь и Петръ, като наредиха добрѣ ново-то си царство и като се нагласиха съ Степана Нѣманя, тогавашний Сръбски владѣтель, отвориха нова война съ Империя-та, съ мисль да отнематъ отъ нея и други-тѣ Български земи въ Тракия и Македония. Има едно свидѣтелство, което показва, че тии сж мислили и съвсѣмъ да съборятъ Византийска-та Империя и да прѣнесятъ своя-та столица въ Константинополь. Асѣнь прати една силна войска въ Македония, а съ друга една се спусна самъ въ Тракия. Разби Императорска-та войска при Веррея (Желѣзникъ) единъ пжть, втори пжть при Аркадиополь, а като я унищтожи съвсѣмъ при Сересъ, завладѣ всичка сѣверна Тракия и Македония до Солунски-тѣ прѣдѣли. Като устрои и укрѣпи добрѣ тия завоевания, Асѣнь се върна по нѣкаква причина въ Търново. Нъ за зла честь, той нà-скоро биде тамъ убитъ. — Негова-та прѣждеврѣменна смърть произведе голѣма смута въ Търново, смута, отъ която се въсползова Византия да отцѣпи отъ младо-то Българско царство нови-тѣ Асѣнови завоевания, и за да уталожи въ тѣхъ тѣхно-то влѣчение камъ Българско-то царство, Византия не ги подсеби съвършенно подъ своя-та власть, нъ направи отъ тѣхъ двѣ особни княжества, надъ които постави двама прѣдадени ней Български войводи. Така въ Тракия тя постави *Иванка*, а въ Македония *Хриза* или както го наричатъ наши-тѣ паметници *Стрѣгана*, *Стръза*. Търновска-та смута се продължава цѣла година и се уталожи тогава, когато правление-то взе въ ржцѣ пò-малкий братъ Асѣновъ, страшний както за Византийци-тѣ, така и за Латински-тѣ рицари Иоаннъ I.

На първо врѣме той имаше да се бори не само съ Византийски-тѣ интриги, нъ и съ силний си съсѣдъ откамъ сѣверъ, сирѣчь съ Венгерский краль, Емерихъ. — Тоя подирний не искаше да припознае Българско-то царство, казваше за Иоанна, че не е истински царь, че нѣма своя законна земя (nulliut terrae de jure sit dominus, sed aliquam partem . . . ad tempus qetineat occupatam), а е под-

себилъ чужда земя и ѝ се е провозгласилъ за царь. — Като казваше така, Венгерский краль готвѣше се да нагръне въ България и да растури Българско-то царство, като го или подсеби самъ, или пакъ върне на Византийци-тѣ. За да се отърве отъ тая опасность и да добие царско признание отъ всички-тѣ Европейски владѣтели, Иоаннъ намисли да завърже сношения съ Папа-та. Поводъ за тия сношения послужи Българска-та църква. Нии видѣхме, че България и слѣдъ покорение-то ѝ отъ Василия Болгарохтона съхрани своя-та църковна независимость, като остана подъ Охридский архиепископъ. — Нъ заштото тоя архиепископъ, макаръ и да се посвештаваше отъ свои-тѣ митрополити, трѣбоваше да взема подтвърдение-то си отъ Византийский императоръ, то подъ влияние-то на подирний се потвърдяваха на Охридский прѣстолъ Архиепископи отъ Гръцко происхождение, като пὸ-вѣрни на Императоръ-тъ. И така малко по малко Орхидска-та патриаршия се погърчи, ако нѣ съвсѣмъ, а то понѣ повечето. Повечето митрополити и епископи се назначаваха отъ Гръцко-то духовенство. — Заштото въ първи-тѣ години на Иоанново-то царованю столица-та на така називаема-та Българска, нъ погърчена Патриархия, се намираше оште подъ Гръци-тѣ и неможеше да се побългари, то Иоаннъ, като не желаеше штото духовенство-то на царство-то му да зависи отъ погърчений Охридский патриархъ, (който освѣнь това се считаше оште и Византийски слуга), поиска да учреди нова независима Иерархия за царство-то си. За това нѣшто той завърза сношения съ папа-та и толкова пὸ-скоро, заштото чрѣзъ тия сношения, той се надаше да достигне и тия политически ползи, за които споменѫхме пὸ-горѣ. Нии ште попросимъ у читатели-тѣ да ни простять, ако се запрѣмъ на тия сношения малко нѣшто пὸ-подробно. Това нѣшто нии сме дльжни да направимъ, заштото тия сношения прѣди десеть години направиха голѣма размирица въ наша-та бѣдна писменность. — Распространители-тѣ на католицизмъ-тъ по между Българский народъ опираха се на тия сношения, като показаха въ тѣхъ свое-то историческо право, а пакъ тогавашни-тѣ заштитници на вѣра-та ни неможиха достойно да обличать оболстители-тѣ и дадоха имъ да мислять, че сѫ останѫли побѣдителе. —

За тия сношения свидѣтелствова кореспонденция-та на папа Иннокентия III съ Иоанна и съ Архиепископъ-тъ Търновски Василии Загорски (Basilio archiepiscopo de Zagora). Тая кореспонденция състои: отъ 7 писма папски, (4 до Иоанна и 3 до архиеписк. Василия), 3 Писма отъ Иоанна и 3 отъ архиепископъ-тъ Василия до папа-та. Всички-тѣ тия писма сѫ писани въ продължение на 5 го-

дини отъ 1199—1204. Освѣнь писма-та има и нѣколко грамоти, както отъ страна-та на папа-та, така и отъ Иоанна и Василия. Въ 1206, завърза се нова кореспонденция зарадъ Императоръ-тъ Балдуина, отъ която има оште двѣ писма: едно отъ папа-та до Иоанна, а друго отвѣтъ Иоанновъ. —

Всички тия писма сѫ напечатани въ събрание-то на Иннокентиеви-тѣ писма и въ негово-то жизнеописание. Извлѣчения отъ тѣхъ има у Райналда, Дюканжа, Асемания и др. оште. Слѣдъ тия кратки бѣлѣжки, които счетохме за нужно да направимъ, нѣка сега да разгледаме сѫдържание-то на тая кореспонденция. Въ едно писмо Иоаннъ пише, че оште братie-то му Асѣнь и Петръ сѫ искали да завържатъ сношения съ папа-та, нъ не сѫ могли да найдатъ сгодно врѣме. Па и за себе си пише Иоаннъ, че оште отъ 1197 г. е искалъ и веднѫжь и двaжь и трижь да прати писмо до папа-та, нъ не е можилъ по причина на лоши-тѣ пѫтишта и на много-то си врагове. Ако да сѫ тия слова истинни, а не само за политика казани, то види се, че Иоаннъ е, дѣто пръвъ е пожелалъ тия сношения. — Както и да е, въ 1199 или 1200 г. пръвъ пѫть пристигнѫха въ Търново папски легати, които врѫчиха Иоанну едно писмо отъ Иннокентия. Въ това писмо нему се пишеше да побърза да изложи, какво иска отъ *апостолский прѣстолъ* въ Римъ и заедно съ това му се даваше обѣштание, че всички-тѣ му желания штѫтъ бѫдѫтъ испълнени.

Иоаннъ отговори на това така: „Царство ми иска да бѫдемъ „съединени съ Римска-та цьрква съюзомъ матери (sicut matris fami„lieritate). Но главно-то (in primis) просимъ отъ Римска-та цьрква „корона и достойнство, каквито сѫ имали прѣжни-тѣ Български „царье, (imperatores nostri veteres), спроти както е писано въ наши„тѣ книги.“

Не се знае по каква причина, нъ папа-та се забави съ отговоръ-тъ си. Едвамъ слѣдъ двѣ години стигна въ Търново новъ легатъ Папски, Иоаннъ Капелланъ. Той донесе съ себе си за Архиепископъ-тъ Василия Паллиумъ, (insigne videlicet plenitudinis pontificalis). А Иоанну вмѣсто корона донесе само писмо, въ което му се пищеше, че корона ште му се прати тогава, когато папа-та се увѣри добрѣ въ прѣданность-та му и въ негово-то искрено желание да се подчини на Римска-та цръква. При това Папа-та прѣдува Иоанна да му се не сърди за такъво недовѣрие, като му припомнова, какъ Българе-тѣ при Бориса Михаила се повърнѫха отъ неговий прѣдшественникъ Адриана. Легатъ-тъ Иоаннъ Капелланъ показа Иоанну и копия, спроти която той трѣбова да напише единъ

обязателенъ листъ (privilegii paginam) за папа-та, ако иска да добие желаема-та корона. — Българский царь по това врѣме особено се нуждаеше отъ папска-та помощь. Той бѣше наченялъ война съ Венгерский краль, която отиваше злѣ за него. Венгерский краль бѣ заелъ съ войски-тѣ си нѣколко Български области, бѣше си присвоилъ титулъ Българскаго царя и имаше на мисль да растури съвсѣмъ Българско-то царство. Като се намираше въ такъво затрудненние, царь Иоаннъ побърза да подпише условия-та, които бѣха изложени въ горѣпоменатий обязателенъ листъ, и да ги подтвърди съ царский си печатъ. Смисль-тъ на тия условия е такъвъ: *Българский царь получава отъ папа-та Императорска корона и Императорско достойнство* (firmamentum imperiale et coronam super caput), *нъ за това обвързва се да подчини царство-то си подъ апостолический Римски пръстолъ*, sub potestate et mandato R. Ec., *така исто и Българска-та цръкел заедно съ всичкий свещенически и духовни клиръ*" (et patriarcha meus mitropolitanus, episcopi, archiepiscopi et cuncti sacerdotes Romanae subsint Ecclesiae). — Освѣнь това, Иоаннъ написа и едно писмо зарадъ папа-та, което да служи за пояснение на обязателний му листъ. Въ това си писмо той иска, щото Търновский архиепископъ Василий, сега вече приматъ, да бѫде провъзгласенъ патриархъ, защото въ България не разбиратъ какво ште рѣче приматъ. Да му се испрати пастирски жезлъ и всички други отличия, които трѣбова да има единъ патриархъ. При това, да се даде на Търновска-та цръква право сама да си избира и посвештава патриархъ-тъ и посветений отъ нея да нѣма потрѣба да ходи въ Римъ за посвештение или потвърдение, (ne ex ejus absentia terra illa sine benedictione remaneat). Слѣдъ тия искания, Иоаннъ проси́ пò-скоро да му се испрати Императорска-та корона и скиптръ-тъ, и свършва съ тия думи: „Кога Твое светѣйшество испълни всичко това, тогава нии штемъ „се увѣримъ, че Вии наистина ни считате за избрани чада на Римска- „та цьрква." Такъво писмо написа и Василий за папа-та. — Иоаннъ Капелланъ като прѣдаде паллиумъ-тъ Василию и като посвети два митрополита Български за въ Прѣслава и за Вельбѫждъ, взе обязателний листъ отъ Иоанна заедно съ писма-та и тръгна за Римъ. Заедно съсъ него царь Иоаннъ испрати, като свой посланникъ до папа-та, епископъ-тъ Власия Брандизуберински. —

Тоя пѫть папа-та не се забави съ отговоръ-тъ си. Прѣзъ мѣсець марта сѫшта-та година, той испроводи въ България Леона, едного отъ първи-тѣ си кардинали като му даде скиптръ, корона и знаме за Иоанна, а за Василия патриаршески жезлъ и като му

прѣдаде заради нихъ и писма, за които ште кажемъ пò-долѣ. — Заедно съ кардиналъ-тъ Леона, тръгна изъ Римъ и Иоанновий посланникъ, епископъ-тъ Власий. Тии се опѫтиха за пò-спокойно чрѣзъ Венгрия. Нъ тука тии срештнаха нечаяно прѣпятствие, за което нека ни бѫде позволено да кажемъ нѣколко думи. — По това врѣме на Българский царь бѣ се удало да изгони Венгерска-та войска изъ земя-та си, за което Венгерский краль бѣше много вълъ на него. Той оште повече се разгнѣви, като чу, че при Българский царь иде папски легатъ съ Императорски вѣнецъ и съ такъви порѫчания. Той, нека да кажемъ съ думи-тѣ на Райча, *позавидѣ высокимъ его титламъ* и повели да спрѫтъ Кардиналъ-тъ въ Венгрия, а самъ побърза да напише на папа-та, съ надежда да растури вѣнчание-то на Иоанна съ Императорска корона. Като излагаше отъ една страна заслуги-тѣ си за Римска-та църква, а отъ друга неприятелство-то камъ себе на Иоанна, Венгерский краль всякакъ прѣдумваше и умоляваше светий папа да не вѣнчава съ Императорска корона такъвъ единъ неговъ врагъ (quod tam manifestum innimicum tuum te inconsulto tam subito in regem profuerimus coronare.) Нъ всемогѫштий папа, безъ да обърне ни най-малко внимание на молба-та и на доказателства-та на Венгерский краль, побърза да му напише едно гнѣвно писмо, слѣдъ получване-то на което тоя подирний побърза да отпусне съ почеть запрѣний легатъ, който благополучно пристигна въ Търново (на 15-й Октомврий 1204 год.), дѣто го посрѣштнѫха съ голѣма радость, като узнаха, че той е донелъ всичко, което се искаше отъ папа-та. На 7 Ноемврий, Кардиналъ Леонъ отъ име-то на папа-та посвети архиепископъ-тъ Василия за патриархъ, като го украси съ всички-тѣ патриаршески украшения pontificalia ornamenta. На слѣдуюштий день, въ праздникъ-тъ на св. Архангела, той коронова и Иоанна съ Императорска корона и му врѫчи скиптръ и знаме, на което сѫ били изобразени кръстъ-тъ спасителевъ и райски-тѣ ключове на св. Петръ. — Папа-та пишеше Иоанну, когато носи това знаме на война, да помни страсти-тѣ Господни и да се моли на св. Петръ, князь-тъ на апостоли-тѣ. — *„Тогава твои-тѣ врагове не само че нештѫтъ да могѫтъ да те надвиятъ, нъ штѫтъ оште и да „бѣгатъ отъ лице-то ти.*

Като си свърши работа-та въ Търново, Кардиналъ-тъ Левъ се опѫти въ Римъ съ благодарителни писма за папа-та отъ Иоанна и Василия. Иоаннъ прати съ него и нѣкакви дарове за Иннокентия, комуто се вричаше въ писмо-то си, че и на бѫдѫште врѣме, всякога, когато ште пращта въ Римъ посланници за нѣшто си, ште

му прашта по нѣштичко. (Cum vero mittam legatos ad S. V. semper V. S. recordabor). Нъ до колкото се знае, той не си одържа въ това дума-та: нито посланници, нито пакъ дарове нѣкакви, той повече не прашта въ Римъ. —

Така се свършиха сношения-та на Иоанна съ Римъ. Нека сега да разгледаме пò-подробно, какво бѣше подчинение-то на Българска-та цръква Риму, за което така много се говори, че се извършило чрѣзъ тия сношения. —

Въ обязателний си листъ, който Иоаннъ прати въ Римъ чрѣзъ легатъ-тъ Иоаннъ Капелланъ, говори се: *Мой-тъ патриархъ, епископи-тѣ, архиепископи-тѣ и всички-тѣ свештенослужители по цѣло-то ми царство да бѫдѫтъ подчинени на Римска-та цьрква и да държатъ законъ-тъ, обичай-тъ и обрядъ-тъ, които сѫ държали блаженнопочивши-тѣ царье на всичка България и Влахия, наши-тѣ прѣдшественници.* —

Като знаемъ, че прѣжни-тѣ Български царю, прѣдшественници-тѣ Иоаннови, сѫ били православни, то е ясно отъ тия думи, че чрѣзъ това подчинение Българска-та цръква на Папа-та, тя ни наймалко не се е измѣнила, остала си е православна. Нъ заштото нѣкои католически писатели доказовать противно-то, то нии ште си позволимъ да приведемъ оште нѣколко доказателства.

Когато папский легатъ Иоаннъ Капелланъ дойде въ България, нему бѣше дадена власть отъ папа-та да измѣнува въ Българска-та цръква всичко, штото найде за измѣнуванье (spiritualia corrigat quae corrigenda cognoverit et statuat quae secundum Deum fuerit statuenda). Такъва иста власть бѣше дадена и на кардиналъ-тъ Левъ. А какво нѣшто тии измѣниха или исправиха? Ништо друго, освѣнь употрѣбление-то на Хризма-та или св. миро, което Константинополска-та цръква прѣстана да прашта на Българе-тѣ, и тии бѣха принудени да го получавать отъ Римска-та цръква. —

Други нѣкои измѣнения въ догмати-тѣ или въ обрядъ-тъ тии не можаха да направать, заштото Българе-тѣ твърдо сѫ стояли за вѣра-та и законъ-тъ на свои-тѣ отци. Тии не се съгласиха дори и на това, штото патриархъ-тъ имъ да се нарича *Приматъ*, и да служи въ цръква-та безъ жезлъ-тъ си, споредъ обичай-тъ на Римска-та цръква. И папа-та трѣбоваше да имъ отстѫпи и това. — (Et licet Romanus Pontifex non utatur baculo pastorali, tu tamen ad similitudinem aliorum Pontificium poteris eo uti). Нѣка да приведемъ оште едно доказателство. — Когато въ 1204 г. Латински-тѣ кръстоносци взеха Костантинополь и на мѣсто-то на Византийска-та основаха Латинска империя, въ Гръцки-тѣ земи испоплниха тогава

католически свештеници и монаси, които съ помощть-та на рицаре-тѣ силомъ караха православни-тѣ гърци да се католичать и всячески гонѣха и притѣсняваха православно-то Грьцко духовенство. Въ тия тежки за православна-та вѣра врѣмена, Грьци-тѣ се обърнжха камъ царь-тъ Иоанна и го молиха да ги освободи отъ Латинско-то владичество и да спаси поробено-то православие. И Иоаннъ ревностно се взе за това дѣло, и до сама-та си смърть като воюва съ латинци-тѣ, погуби тѣхни-тѣ по-главни прѣдводителе и осуети тѣхни-тѣ надежди. —

Нѣка да споменемь еште и това: Ако Българе-тѣ наистина да бѣха приняли тогава католицизмъ-тъ, то тии трѣбоваше да замѣнжть словѣнско-то богуеложение съ латинско-то или понѣ да прѣправать словѣнски-тѣ си църковни книги споредъ латински-тѣ. Както за едно-то така и за друго-то е трѣбовало да се распространи латинский езикъ между Българе-тѣ. А нии знаемъ отъ послѣдне-то писмо Иоанново до Иннокентия, че въ България тоя езикъ до толкова е билъ неизвѣстенъ, штото не е имало, кой да чете и да прѣвожда папски-тѣ послания. —

Нии бихме могли да наведемъ опште нѣкои доказателства, нъ то не е нужно. Тия които изложихме не оставать никакво съмнѣние, че подчинение-то Българска-та цръква на латинска-та отъ Иоанна е било само вънкашно; Българе-тѣ си сж останжли твърди въ православие-то, а признали сж само една формална Уния съ Римска-та цьрква. — Да разгледаме сега много ли трая тая Уния. — По-горѣ нии споменжхме, че Иоаннъ се обѣшта да праштa по нѣкога въ Римъ посланници съ дарове; казахме такожде, че той не испълни това си обѣштание: той не праштa въ Римъ посланници нито съ дарове, нито пакъ за друга нѣкоя работа. Та не е ималъ вече и никаква нужда отъ папа-та: положение-то на Българско-то царство се исправи така, штото Иоаннъ нѣмаше вече никаква нетрѣба отъ папска-та помошть или заступничество. Венгерци-тѣ той изгони изъ Български-тѣ области, въ които тии бѣха се утвърдили, и ги настраши така, штото тии не смѣеха вече да нападать на негови-тѣ владѣния. Византийска-та империя падна и бѣше вече въ ржцѣ-тѣ на латински-тѣ рицари, отъ които Иоаннъ не само не се боеше, нъ когато тии оскърбиха негови-тѣ посланници, той излѣзе противъ нихъ, испогуби по-главни-тѣ имъ главатаре, императоръ-тъ имъ взе въ плѣнъ, и ги доведе до такъво положение, штото тии бѣха принудени да бѣгать въ Константинополь за да търсать убѣжиште въ негова-та твърдина. — Иннокентий за да помогне на Латинци-тѣ, които се считаха негови васали, писа Иоанну съ единъ

твърдѣ дипломатически начинъ за да го склони да прѣкрати свои-тѣ жестокости противъ нихъ, да се помири съ тѣхъ и да имъ освободи императоръ-тъ отъ плѣнъ. — Нъ Иоаннъ не испълни ни едно отъ тия съвѣти и на дипломатическо-то папско писмо прати такъвъ отговоръ, който споредъ мнѣние-то на много историци е билъ нѐ-хитръ отъ Иннокентиево-то послание.

Всичко свидѣтелствова, че Иоаннъ отъ какъ доби царски вѣнецъ отъ папа-та и самовластенъ Български патриархъ, който да се избира и посвештава въ България, отъ както надви и наддѣля свои-тѣ врази, не мислѣше вече за подчинение-то си на папа-та. И Раичъ е ималъ пълно право да каже за него: „ниже онъ просилъ Унію за то что она ему пріятна была, по точію да бы вѣнецъ императорскіи себѣ и архіепископу патріаршеское достойнство пріобрѣлъ, получивъ же обоя, насмѣялся Уніи и открынулъ ю." — Царь Иоаннъ I умря въ 1206 год., като остави само една дъштеря, която, по Българский законъ, не е могла да наслѣди баштиний си прѣстолъ. На него трѣбоваше да стжпи синъ-тъ на Асѣня, Иоаннъ II Асѣнъ. — Нъ единъ неговъ братувчедъ (лелинъ синъ), Борилъ, съ сила и хитрость, сполучи да му отнеме правдини-тѣ и да се въцари надъ Българе-тѣ. Иоаннъ Асѣнъ за да си спаси животъ-тъ, трѣбоваше да бѣга изъ България и да търси убѣжиште у единъ отъ Руски-тѣ князове. За да даде колко-годѣ законенъ видъ на свое-то властолюбие, Борилъ се ожени за вдовица-та царь Иоаннова, нъ и това средство не му помогна: народъ-тъ гледаше на него като на единъ беззаконенъ похититель на Българский прѣстолъ, и отъ това постояно сж се откривали противъ Борила бунтове, които му сж давали причини да се страхува за своя-та незаконна власть. Отъ друга страна Латинци-тѣ, като се въсползоваха отъ внжтрѣшни-тѣ безредици на Българско-то царство, събраха си всички-тѣ сили и удариха на него. Борилъ имъ излѣзе на срешта, нъ около Пловдивъ (Филиппополь) тии го разбиха, распиляха му войска-та (1208 год.) и прѣвзеха нѣколко Български области. Доведенъ до едно крайно положение, отъ внжтрѣшни-тѣ бунтове и отъ вънкашни несполуки, Борилъ за да се отърве отъ тѣхъ прибѣгна камъ папска-та помошть и застжпничество. Той по примѣръ-тъ на царь Иоаннъ побърза да завърже сношения съ Иннокентия III, съ име-то на когото той се е надалъ да съкруши свои-тѣ внжтрѣшни врагове. Послѣ, той се сприятели съ Константинополски-тѣ латинци и се сродни съ тѣхъ, като даде прѣкрасна-та дъштеря царь Иоаннова на императоръ-тъ имъ Хенриха за жена. — За Борила се знае ощте и това, че той се съедини съ Латинци-тѣ и ходи съ тѣхъ заедно да воюва противъ Сърбие-

тѣ. — Въ врѣме-то на тоя Български царь стана въ Търново църковенъ съборъ противъ Богумили-тѣ. Нии видѣхме какво бѣ учение-то на Богумили-тѣ. — То скоро проникна и въ западна Европа, особено въ Италия и въ южна Франция, дѣто намѣри много послѣдователе. Тамъ се появиха нѣколко ереси, които се наричаха съ общто име Български, т. е. отъ България донесени. — Католицизмътъ, който въобщте ненавиди всякакви противорѣчия, съ особена сила възстана противъ тия еретици, които, по духъ-тъ на Богомилство-то, отхвърляха папска-та власть и проповѣдаха свобода-та на съвѣсть-та. Знайно е, че папа Иннокентий III, тоя истий, съ когото имаше да върши царь Иоаннъ, а пакъ сега Борисъ, като сж ползоваше съ свое-то могжщтество, вдигна противъ тѣхъ огнь и мечь за да ги искорени. Кой не знае, какви работи не правиха въ южна Франция кръстоносци-тѣ отъ тия кръстови походи, които се извѣстни подъ име les croisades contre les Bulgares. Иннокентий е, който пръвъ учреди инквизиция-та, това адско сждилищте, което съ дяволско равнодушие пращташе живи въ огнь-тъ хиляди Християне, на които вина-та бѣше, че мислятъ не така, както повеляваше папа-та, *намѣстникъ-тъ* на благий ни Спаситель. — Въ България отъ дѣто се распространиха тия ереси, еретици-тѣ си живѣеха свободно. Българска-та цръква, рждводима отъ духъ-тъ на истинно-то християнство, се стараеше да ги обърне на пжть истинни словомъ, кротости и убѣждения. Нъ сега, когато Българский царь стана слуга на папа-та, работа-та на еретици-тѣ тръгна друго-яче. — По искание-то на папа-та, който жалаеше да развали и гнѣздо-то на еретици-тѣ, Борилъ свика съборъ въ Търново за да осжди Богумили-тѣ. На тоя съборъ, който се събра на 11 февруарий 1210 г. — викаха Богумили-тѣ и ги обличиха; нѣкои отъ тѣхъ уплашени отъ царь-тъ се отрекоха отъ ересь-та, а пакъ тия, които остаха вѣрни на заблуждение-то си, **иже непокоришж ся православному събороу прѣданы бышж различнымь казнемь и заточеніоу** . . . . . Види се, че Борилъ за да угоди на папа-та е завелъ нѣщто като инквизиция-та и въ България. — Житие-то на Св. Симеона Нѣманя твърдѣ ясно указва на това, като говори за Борила: **Си бо мучитель зѣло устрьмисе и сладько души своей сътворить крьви рода своего проліяти, Безчисла же и иныхъ чловѣкъ потрѣби изволи, тъще се земьлью и море и скорѣнити помысломь своимь.** При това да не помислятъ читатели-тѣ, че Борилъ се е билъ продалъ на папа-та. Ако той и да се съгласи да вдигне такова гонение противъ Богумили-тѣ, то само за това, защтото чрѣзъ тоя свой постжпъкъ, освѣнь дѣто не

е принеслъ никакъвъ вредъ на православна-та Българска църква, той оште е и мислилъ, че истрѣбванье-то на еретици-тѣ и за нея ште бѫде полезно. За това само той се съгласи да стори воля-та на папа-та, та да заслужи негово-то благоволение, съ помошть-та на което, както видѣхме, той се надаше да се утвърди на нетвърдий си тронъ. Измами се обаче, заштото, кога законний Българскии наслѣдникъ Иоаннъ Асѣнь се яви изъ Русия съ една малка дружина, народъ-тъ остави ненавистний узурпаторъ и се прилѣпи камъ синъ-тъ стараго Асѣня. Борилу не помогна папско-то благоволение, нито пакъ латинско-то приятелство. — Той, оставенъ отъ народъ-тъ, иска спасение въ бѣгство и отстѫпи прѣстолъ-тъ си Иоанну Асѣну. — Иоаннъ Асѣнь съвсѣмъ събори папско-то влияние въ България. Отъ него се начена новъ периодъ въ история-та на Българска-та църква.

М. Дриновъ.

(Исторически прѣгледъ на бълг. църква.)

Царь Петръ.

Симеоновий приемникъ не бѣше ни войникъ, ни политикъ, нъ миренъ, кротъкъ и миролюбивъ човѣкъ, неспособенъ да продължава почнѫто-то отъ башта му дѣло; въ жили-тѣ му, така да се каже, течеше друга кръвь. Въ история-та Симеонъ си спечели мѣсто въ редъ-тъ на основатели-тѣ на силни царства, а Петръ — между светци-тѣ и пустинници-тѣ. При Симеона Българе-тѣ насмалко остана да земать Цариградъ; при Петра се почна подчинение-то на България подъ Византийци-тѣ. Петръ, когото рѫководеше дѣдо му Сурсувулъ, не стоеше на чело на народъ-тъ, а бѣше орѫдие на една партия. Оскърбени-тѣ му братя се възбунтуваха противъ него, като поведоха войни-тѣ отъ Симеонова-та школа. Книжнина-та дойде въ упадъкъ и ново-то религиозно учение, като се размѣси съ туземни-тѣ езически елементи, внесе незадоволство въ срѣда-та на народъ-тъ. Както въобште у Славяне-тѣ, така и тукъ, политическо-то величие, свързано съ извѣстно лице, бързо се прѣкратяваше съ смъртьта на това лице. Такъво нѣшто се случи подлѣ Сама, послѣ Светополка, послѣ Асѣня II, послѣ Стефана Душана и послѣ Твърдка въ Босна.

Иричекъ.

(Българска История.)

РОМАНЪ и ПОВѢСТЬ.

ДОНЪ-КИХОТЪ.

Отъ Сервантеса [1])

Донъ-Кихотъ и стада овце.

Рицарь-тъ и оржженосецъ-тъ разговараха се и вървѣха. Изведнѫжь рицарь-тъ видѣ, че камъ тѣхъ се приближава по пѫть-тъ, по който вървѣха голѣмъ и гѫстъ облакъ прахъ. Той се обърна камъ оржженосецъ-тъ и каза: дойде день-тъ, о Санхо, въ който ште се покаже всичко-то добро, което пази за мене сѫдба-та ми, дойде, казвамь, день-тъ, въ който, както и въ всякой други день, ште видять сила-та на рѫка-та ми и подвиги-тѣ ми, които ште останѫть записани въ лѣтописъ-тъ на слава-та за всички-тѣ бѫдѫшти

[1]). — *Сааведра Сервантесъ* е роденъ въ 1547 г. въ градъ Алкала, не далече отъ Мадридъ. Той се е училъ въ начяло-то въ Алкалский университетъ, а послѣ въ Саламанский университетъ. Като свърши курсъ на науки-тѣ, той постѫпи на служба камердинеръ при единъ кардиналъ въ Римъ. Тая служба не се продължава̀ дълго врѣме. Въ 1571 г., когато папа Пий V, Филипъ II и венецианско-то правителство заключиха помежду си „свештенний съюзъ" противъ Турци-тѣ, Сервантесъ постѫпи въ военна служба като солдатинъ. Той учяствова въ Лепантско-то морско сражение (1571 г.), въ което получи три рани и загуби лѣва-та си рѫка. Като се врънташе отъ Неаполъ съ прѣпорѫчителни писма отъ начялникъ-тъ на походъ-тъ, той падна въ плѣнъ и биде отведенъ въ Алгиръ. Тамъ на Сервантеса се случи да слугува у трима жестоки господари. Поетъ-тъ се опита нѣколко пѫти да се освободи отъ плѣнъ, нъ всякога безуспѣшно. Еднѫжь той състави намѣрение да подигне на въстание всички-тѣ Алгирски християне (тии бѣха 25 хиляди), нъ това не сполучи, и малко остана да заплати съ животъ-тъ си за това намѣрение. Най-сетнѣ майка му го откупи въ 1580 г. Той се върна въ отечество-то си послѣ деветгодишно отсѫтствие. Тука поетъ-тъ намѣри семейство-то си въ крайна бѣдность. За да му достави средства за живѣяние, Сервантесъ постѫпи изново въ военна служба; послѣ се прѣдаде на книжевни занятия. Той написа 20 пиеси за театра, които се приеха съ рѫкоплескания. Нъ книжевни-тѣ занятия не обезпечаваха Сервантеса и семейство-то му: той бѣше принуденъ да търси други средства за да не живѣе въ бѣдность. Сервантесъ отиде въ Севиля и се залови за търговски дѣла: търговия-та закара писатель-тъ въ тъмница, дѣто го затвориха за съвсѣмъ ништоженъ длъгъ. Подирь тримѣсеченъ арестъ, Сер-

вѣкове! Видишь ли облакъ-тъ отъ прахъ, който се подига тамъ, Санхо? Камъ насъ иде безбройна войска, състояшта отъ разни и безчислени народи. — Ако е така, то войски-тѣ трѣбова да сѫ двѣ, забѣлѣжи Санхо, заштото и отъ тая, противна-та страна, се подига такъвъ облакъ отъ прахъ. Донъ Кихотъ се обърна и видѣ, че орѫженосецъ-тъ право казва. Това го доведе въ въсторгъ. Той помисли, безъ да се двоуми ни най-малко, че двѣ войски идатъ

вантесъ излѣзе съ порѫчителство. Послѣ той стана бирникъ на монастирски-тѣ приходи въ село-то Ла-Маншъ, и това си поприште Сервантесъ свърши съ затворъ. Обвиняваха го въ исхарчване на правителствени суми, нъ той се оправда и го пуснаха. Биографи-тѣ казовать, че когато билъ въ Ла-Маншска-та тъмница, Сервантесъ захваналъ да пише знаменитий си романъ „Донъ-Кихотъ.“ Поетъ-тъ се прѣсели отъ Ла-Маншъ въ Валядолидъ, дѣто продължаваше да испитва всички-тѣ мжки на бѣдность-та. Въ 1605 г. излѣзе първа-та чясть на „Донъ-Кихота.“ Поетъ-тъ имаше тогава 50 години. Пъленъ успѣхъ увѣнча това велико произведение. Въ една година излѣзоха двѣ издания въ Мадридъ и двѣ въ други градове. Романъ-тъ произведе дълбоко впечатление. Еднѫжъ Филипъ III, като видѣлъ на брѣгъ-тъ на Мансанаресъ тълпа народъ, и посрѣдъ нея единъ студентъ, който челъ книга и при това махалъ съ рѫцѣ, удрялъ се по челото и се смѣлъ високо, казалъ: тоя човѣкъ, или е полудѣлъ, или чете „Донъ-Кихота.“ Въ 1606 г. Сервантесъ се прѣсели въ Мадридъ. Тукъ той се залови пакъ за драматически трудове, нъ бѣше му трудно да се надваря съ такъвъ хѫдожникъ въ драматическо-то искуство, като *Лопе-де-Вега*, който въ това врѣме е властвовалъ на сцена-та. Всрѣдъ постоянни-тѣ мжчнотии на животъ-тъ, Сервантесъ все повече и повече губеше здравието си. Въ 1615 г. той издаде втора-та чясть на романъ-тъ си. Въ посвештение-то на тая чясть (на графъ Лемоса), поетъ-тъ се оплаква отъ упадване-то на сили-тѣ си и отъ блиска-та смърть. Когато излизаше втора-та чясть, Сервантесъ стжпи въ седемдесета-та си година. Той умрѣ въ 1616 г.

Сервантесъ е написалъ „Донъ-Кихотъ,“ съ единствена-та цѣль да отвърне обштество-то отъ четене-то на рицарски-тѣ романи, пълни съ лъжливи и безобразни измислици. Врѣдно-то влияние на тия книги, които сѫ се чели съ неодолима страсть, е сериозно безпокоило всички благоразумни людие. Сервантесъ сполучи въ намѣрение-то си. Подирь появление-то на Донъ-Кихота не се издаде ни една рицарска книга и стари-тѣ романи зеха да изчезвать. Обштий планъ, начъртанъ отъ Сервантеса за постигане-то на желание-то си, се отличава както съ своя-та простота така и съ своя-та оригиналность. Единъ селски дворянинъ въ Ла-Маншъ, съ благородно сръдце, съ чувствителна душа, пристрастенъ камъ рицарски-тѣ романи, достига до убѣждение, че онова, което е челъ е истинно и рѣшава се да стане странствуюштий рицарь, като ония, които се описвать въ книги-тѣ. Въорѫжава се по рицарски, избира си за орѫженосецъ Санхо Панса, човѣкъ невѣжественъ и суевѣренъ, нъ добродушенъ и остроуменъ, и за дама на сръдце-то си — нѣкоя си Дулцинея отъ Тобозо,

една срешта друга и искать да се ударжтъ всрѣдъ тая обширна равнина. На всяка минута въображение-то му бѣше пълно съ битви, очарования, тържества, юнашки подвиги, любовни приключения, двубоеве, за които се приказва въ рицарски-тѣ книги. Всички-тѣ му слова, мисли и постжпки се въртеха около подобни прѣдмѣти. Облаци-тѣ отъ прахъ, които видѣ, се подигаха за това, заштото по пжть-тъ, отъ двѣ-тѣ противоположни страни, идеха двѣ голѣми

която си въображава, че е несравнена хубавица и надарена съ отлични душевни качества, качва се на дръглявий си конь Росинантъ и тръгва изъ Испания да търси приключения, да заштиштава угнетени-тѣ и да отмъстява за онеправдани-тѣ. Рицарь-тъ и оржженосець-тъ намирать множество приключения, заштото разгорештено-то отъ романи-тѣ въображение на рицарь-тъ прѣвръшта мелници-тѣ въ великани, уединени-тѣ ханишта въ крѣпости, отсждени-тѣ въ окови прѣстжпници въ невинни страдалци, стада-та овце — въ воюшти една противъ друга войски. Най-обикновени-тѣ прѣдмѣти му се прѣдставлявать чудесни. Вижда мѣхове, отъ които е истекло вино-то и си въобразява, че това сж великани поразени отъ нѣкой герой. Санхо Панса прѣдставлява, съ прозаический си възглядъ на работи-тѣ, рѣшителенъ контрастъ съ възвисени-тѣ и величолѣпни образи, съ които е пълна глава-та на рицарь-тъ. Недоумѣнието му расте при всяко ново приключение и той го изказва съ безподобенъ юморъ. Всички-тѣ тия приключения можеха да имжть само единъ исходъ: рицарь-тъ и оржженосець-тъ испитвать всевъзможни смѣшни несполуки и се връштать най-сетнѣ у дома си, като луди. Съ това се свършва първа-та чясть на романъ-тъ. Донъ-Кихотъ не мислише, че е испълнилъ свое-то призвание и тръгва изново съ Санхо Панса да търси нови приключения. Тая втора чясть на романъ-тъ стои пò-високо отъ първа-та. Съдържание-то ѝ е пò-раскошно и пò-разнообразно, епизоди-тѣ и приключения-та сж описани пò-старателно. Слѣдъ дълги скитания, Донъ-Кихотъ се връшта въ село-то си, убитъ и тѣломъ и духомъ, лѣга тежко боленъ и съзнава най-сетнѣ, че четеню-то на лъжливи книги го е било лишило отъ расждъкъ-тъ му.

И въ двѣ-тѣ чясти на романъ-тъ сила-та на оригиналний гений на Сервантеса се проявлява най-много въ развитие-то на характери-тѣ на Донъ-Кихота и на Санхо Панса. Въ тия двѣ несравнени създания на фантазия-та се показва дивний и нему само свойственний юморъ; тии прѣдставлявать въ свои-тѣ личности най-характеристически-тѣ чърти на цѣло-то произведение. Авторъ-тъ е влюбенъ въ тѣхъ, и колкото въ повече приключения ги заплита толкова повече се пристрастява камъ тѣхъ и измислюва нови положения, които не е прѣдвиждалъ пò-прѣди, за да може въ пò-пъленъ и широкъ размѣръ да развие характери-тѣ имъ. Като че Сервантесъ е гледалъ на любими-тѣ дѣца на свое-то въображение като на лица дѣйствително сжштествуюшти; и наистина, фигури-тѣ на двама-та му герои живѣжть и до сега, като живи, въ въображение-то на всичкий читаюштий свѣтъ повече отъ всяко друго създание на човѣческий гений. Ни една книга може-би не е имала толкова читателе.

стада овце и овни. Въ прахъ-тъ неможеха да се видять, до дѣто не се приближеха, а Донъ Кихотъ така горешто удтвърждаваше, че сѫ войски, штото и Санхо повѣрва най-сетнѣ. — Какво ште правимъ, господарю? каза той. — „Какво ште правимъ? извика рицарь-тъ. Ште притърчимъ на помошть на слаби-тѣ и на оставени-тѣ. Знай, Санхо, че великий императоръ Алифанфаронъ, владѣтель на голѣмий островъ Трапобана [1]), прѣдводителствова войска-та, която иде отъ тая страна, а друга-та войска я води неприятель-тъ му, царь-тъ на Гарамонти-тѣ [2]), Пентаполинъ — засуканий рѫкавъ, нареченъ така, заштото когато стѫпя въ бой, засуква си до рамо-то рѫкавъ-тъ на дѣсна-та рѫка.“ — Зашто тия господа сѫ се ожесточили така единъ противъ другий? попита Санхо. — „Заштото, отговори Донъ Кихотъ, Алифанфаронъ, свирѣпъ езичникъ, залюбилъ се въ дъштеря-та на Пентаполина, прѣлестна хубавица и християнка, нъ башта ѝ не иска да я даде на нехристиянский царь, ако той се не отрѣче по напрѣдъ отъ законъ-тъ на лъжливий пророкъ Мохамедъ и не се покръсти.“ — Заклевамь се въ брада-та си, каза Санхо, че Пентаполинъ е направилъ добро дѣло, и азъ сьмь готовъ да му помагамь до колкото могѫ. — „Ште испълнишь единъ дългъ Санхо, каза Донъ-Кихотъ. За да встѫпишь въ подобни сражения не се изисква да си посветенъ въ рицарски санъ.“ — Твърдѣ добрѣ разбирамь това, прибави орѫженосецъ-тъ, нъ дѣ да дѣнемъ това магаре? Дѣ да го оставимъ така, штото да можемъ да го намѣримъ слѣдъ бой-тъ? Мислѭ, че до сега не е било прието да влиза човѣкъ въ сражение съ такъво дългоухо животно? — „Имашь право, отговори Донъ-Кихотъ; нѣма што, ште го оставишь на произволъ-тъ на сѫдба-та. Ште загине ли или нѣ — това е все едно, заштото слѣдъ побѣда-та ште имаме на расположение-то си толкова коню, штото и Росинантъ дори се заплашва отъ опасность-та да бѫде промѣненъ за другъ конь. Гледай тука и бѫди внимателенъ: азъ искамь да ти изброѭ всички-тѣ главни рицари, които се намирать въ двѣ-тѣ войски. За да можешь пò-добрѣ да ги видишь и забѣлѣжишь, да се качимъ на могила-та, която се издига тамъ, отъ тамъ може да се види всичка-та войска.“ — Тии се качиха на могила-та, отъ дѣто можеха добрѣ да се распознаѭть двѣ-тѣ стада, земени отъ Донъ-Кихота за войски, ако облаци отъ прахъ да ги не скриваха отъ очи-тѣ. Безъ да гледа на това, като виждаше въ въображение-то си невидимо-то и несѫштествуюште-то, рицарь-тъ издигна гласъ-тъ си и каза: „рицарь-тъ, когото гледашь

[1]) Трапобона — старо-то име на островъ Цейлонъ.
[2]) Народъ, който живѣе въ вѫтрѣшность-та на Африка.

тамъ въ жълти броняни дрѣхи, и който държи штитъ съ изобразенъ на него коронясанъ львъ, който лежи до нозѣ-тѣ на една хубавица, той е храбрий Лауркалко, владѣтель на сребрний мостъ. Другий, въ броня съ златни цвѣтя, който държи штитъ съ изобразени на него три сребрни корони въ ясно синйо поле, той е страшний Микоколембо, великий кироцийский герцогъ. Рицарь-тъ съ гиганский растъ, който е на дѣсно, той е неустрашимий Брандаборбаранъ Боличский, владѣтель на три-тѣ Арабии; броня-та му е отъ змѣйска кожа; намѣсто штитъ той носи желѣзна врата, която, както се приказва, била една отъ врати-тѣ на съборений отъ Самсона храмъ, когато той съ смърть-та си отмъсти на врагове-тѣ си. Сега погледай на противоположна-та страна, и ште видишь прѣдъ друга-та войска всякога побѣждавший и никога непобѣдений Тимонелъ Каркахонски, князь на нова Бискайя. Броня-та му е украсена съ ясносини, зелени, бѣли и жълти квадрати. На штитъ-тъ му е изобразена златна котка въ поле съ львинъ цвѣтъ съ подписъ: *Миу*; това е начяло-то отъ име-то на другарка-та му, която, както казвать, е несравнена-та Миулина, дъштеря на герцога Алфеникена Алгарвский. Другий, който скача на голѣмъ и силенъ конь, въ броня бѣла като снѣгъ, и съ бѣлъ штитъ безъ никакво изображение по него, е новий рицарь, родомъ французинъ, по име Пиеръ Паненъ, владѣтель на утрихтски-тѣ баронства. Тоя, който язди тая лека и пъстра зебра, облѣченъ въ броня съ ясни сини фигури, той е могхштественний Нербийский герцогъ Еспартафилардо дель Боске. На штитъ-тъ му е изобразено спаржево дърво съ надписъ: ислѣдвай родъ-тъ ми.

По тоя начинъ, Донъ-Кихотъ изброи много рицари и отъ двѣ-тѣ войски, които му се мечтаеха, като описваше брони-тѣ, цвѣтъ-тъ имъ, изображения-та на штитове-тѣ и надписи-тѣ, и, като черпеше всичко това въ растроено-то си въображение, той безъ да си отдъхне, продължи: „ескадронъ-тъ, който е сега прѣдъ нась, състои отъ войници отъ разни народи. Ето тия, които пиѭтъ отъ сладки-тѣ води на знаменитий Ксантъ; тука сѫ планинци-тѣ, които тъпчать Масилински-тѣ полета, пò-нататъкъ ония, които просѣвать най-тънко-то и дребно злато въ честита Арабия, ония, които се наслаждавать съ прочути-тѣ и прѣсни брѣгове на свѣтлий Термодонтъ, ония, които истоштавать, по много и различни пѫтишта, Патоклъ, който е пъленъ съ злато, Нумидийци-тѣ, съмнителни въ обѣштания-та си, Перси-тѣ, които се славять съ лѫкове-тѣ си и стрѣли-тѣ си, Парти-тѣ и Мидяне-тѣ, които, кога се сражавать, отстѫпвать, Аравитяне-тѣ, прѣдадени на кочуюштий животъ, бѣлолики-

тѣ и жестоки Скити, Етиопи-тѣ, на бърни-тѣ на които висѫть накити, съ една дума много народи; ако и да немогѫ да си наумѭ имена-та имъ, нъ лица-та имъ виждамь. Въ друга-та войска вървять ония, които пиѭть кристални-тѣ води на осѣнений съ маслинени дървета Бетисъ, ония, които миѭть лица-та си въ вода-та на Божественний Хенилъ, ония, които тъпчять Тартезийски-тѣ полета, които сѫ пълни съ стада, ония, които се веселять на росни-тѣ Елисейски ливади, богати-тѣ Манчеги, увѣнчани съ златни класове, ония, които се обличать въ желѣзо, стари-тѣ остатки отъ кръвь-та на Готи-тѣ, ония, които се кѫпять въ Писуергъ, извѣстна съ тихи-тѣ си води, ония, които пасѫть стада-та си въ пространни-тѣ пастбишта на лѫкатушна-та Гвадияна, която се слави съ неизвѣстность-та на течанье-то си, ония, които треперять отъ студъ-тъ на остри-тѣ Пиренейски вѣтрове и на бѣли-тѣ снѣгове, които валять на високи-тѣ Апенини. Съ една дума, тука сѫ всички-тѣ народи, които живѣѭть въ Европа.

Единъ Богъ знае, колко Донъ-Кихотъ изброи земи и народи, като описваше съ чудна бързина свойства-та на всякой, и като се увличаше съ въсторгъ отъ това, което бѣше челъ въ лъжовни-тѣ си книги. Санхо Панса го слушаше съ величайше внимание, не казваше ни дума, и по нѣкога обръншташе глава-та си ту на една, ту на друга страна, за да види рицари-тѣ и великани-тѣ, за които му говореше господарь-тъ му; нъ като не виждаше никого, каза: — Дяволъ да ме земе, господарю, ако видѭ понѣ единъ човѣкъ, великанъ или рицарь, за които изволявате да говорите. Може-би това да е само едно вълшебство, като вчерашни-тѣ привидения. — „Што говоришь ти! възрази Донъ-Кихотъ. Лемà не чуешь цвиленье-то на коньe-тѣ, звукъ-тъ на трѫби-тѣ, гръмъ-тъ на *барабани-тѣ*?“ — Азъ слушамь, отговори Санхо, само блѣяньe на овце и овни. — Това бѣше и право, заштото двѣ-тѣ стада тогава се приближаваха. „Отъ страхъ, каза Донъ-Кихотъ, не видишь ништо и не слушашь както трѣбова. Едно отъ дѣйствия-та на страхъ-тъ е да смуштава чувства-та и да ни прѣдставлява прѣдмѣти-тѣ криво. Акоште се страхувашь така, тегли се на страна и остави ме самъ. Само азъ стигамь за да надвие оная страна, на която ште помогнѫ.“ Като каза това, удари Росинанта съ махмузи-тѣ, и, като държеше копие-то си полегато, спусна се отъ могила-та, като мълния. Санхо завика: върнѣте се, господинъ Донъ-Кихоте! Заклевамь се въ Папа-та, че нападате на овце и овни. Върнѣте се, о нештастний азъ заедно съ ония, които сѫ ме родили! Каква е тая лудость! Виждате, че тука нѣма ни великани, ни рицари, ни котки, ни бро-

ни, ни штитове, ни дяволъ! Какво прави, помилуй ме, господи, мене многогрѣшний!

Това не спрѣ Донъ-Кихота; напротивъ той тичаше напрѣдъ и викаше: „дръжте се, рицари, които вървите подъ знаме-то на храбрий императоръ Пентаполинъ-засуканий ржкавъ; вървѣте всички подирѣ ми; ште видите какъ ште отмьстя за него на неприятель-тъ му, Алифанфарона Трапобанский!“ Съ тия слова той долѣтѣ всрѣдъ стадо-то и захвана да бие съ копие-то си овце-тѣ съ такъва храбрость, като че наистина убиваше свои смъртни врагове. Овчаре-тѣ, които караха стадо-то, завикаха му да се спрѣ; нъ като видѣха, че това не помага, извадиха отъ пояси-тѣ прашки-тѣ си, и каменю, голѣми колко юмрукъ, захванжха да свиркать покрай уши-тѣ на рицарь-тъ. Донъ-Кихотъ не зе и отъ каменю-тѣ; напротивъ, той се хвърляше на вси страни, и викаше: дѣ си ти, надмѣнний Алифанфароне? Ела при мене: самъ искамь да опитамь сила-та ти и да те лишж отъ животъ-тъ за наказание на скръбь-та, която причиняваш на храбрий Пентаполинъ Гарамантский.“ Въ тая минута единъ рѣченъ камень удари въ гжрди-тѣ му и счупи двѣ ребра. Рицарь-тъ помисли, че е убитъ, или тежко раненъ, и като се сѣти че има балсамъ, извади го, тури го на уста-та си и захвана да пие чудесно-то лѣкарство; нъ прѣди да успѣе да глътне толкова, колкото мислеше че е нуждно, долѣтѣ другъ камень и удари право въ стъкло-то, то се разби на кжсове, порѣза два-та палеца, и искърти му три четире зжба. Тия два удара го направиха да падне отъ конь-тъ. Овчаре-тѣ дотърчаха при него, и, като си помислиха, че е убитъ, съ голѣма бързина събраха стадо-то си, нарамиха убити-тѣ овце и овни, които не излѣзоха повече отъ седмь, и, безъ да распитвать повече, отдалечиха се. Въ всичко-то това врѣме Санхо стоеше на могила-та, гледаше лудория-та на господарь-тъ си и държеше брада-та си съ досада. Той проклинаше часъ-тъ, въ който сждба-та го е събрала съ него. Като видѣ, че рицарь-тъ падна на земя-та, и че овчаре-тѣ заминжха, слезна отъ могила-та, приближи се до него и го намѣри въ не твърдѣ добро положение, ако и нѣ въ несвѣсь. — Не казвахъ ли, господинъ Донъ-Кихоте, каза той, да се върпѣте, и че тия, на които благоразсждихте да нападнете, не сж войски, а просто стада овце? — „Това всичко-то го направи извѣстний бездѣлникъ магесникъ, личенъ мой неприятель! Знай, Санхо, че на тия господа ништо не имъ чини да ви прѣдставять штото имъ е угодно; злодѣець-тъ, който ме прислѣдва, заштото завидѣ на слава-та, която штѣхъ да спечелж въ бой-тъ, прѣобърна ескадронъ-тъ отъ врагове въ стадо

овце. Ако не вѣрвашь, любезний ми Санхо, послушай ме: веднага ште видишь заблуждение-то си и справедливость-та на думи-тѣ ми. Възсѣдни магаре-то и просто тръгни подирь овце-тѣ. Ште видишь, че като се отдалечать малко, ште земать първоначялний си видъ, и отъ овце ште се прѣобърнѫть въ човѣци, именно въ такъви, каквито ти ги описвахъ въ начяло-то. Нъ не тръгвай сега; имамь нужда отъ помошть-та ти. Приближи се и вижь, колко зѫби сьмь загубилъ въ бой-тъ? Чини ми се, че не ми е останѫлъ ни единъ зѫбъ." Орѫженосецъ-тъ се приближи до само-то лице на господарь-тъ си, нъ меризма-та на балсамъ-тъ, съ който се бѣше облѣлъ Донъ-Кихотъ, така уплаши Санхо, като му напомни страдания-та въ гостинница-та, штото той отскокна и се приближи до магаре-то, за да снеме дисаги-тѣ и да извади нѣшто, съ което да отрие брсня-та на рицарь-тъ, залѣяна съ ужасний балсамъ. Санхо не намѣри дисаги-тѣ и насмалко штѣше да си побърка умъ-тъ отъ ядъ. Той проклѣ себе си и се рѣши непрѣменно да остави рицарь-тъ и да се върне у дома си, безъ да гледа, че загубва награда-та за служба-та си и надежда-та да получи въ владѣние обѣштаний островъ. Между това Донъ-Кихотъ стана, тури лѣва-та си рѫка на уста-та, за да подкрѣпи зѫби-тѣ си, и хвана съ дѣсна-та юзда-та на Росинанта, който не бѣше се помѣстилъ ни стѫпка отъ господарь-тъ си: (до толкова вѣренъ и добронравенъ конь бѣше). Рицарь-тъ пристѫпи до орѫженосецъ-тъ, който бѣше се навелъ надъ магаре-то, и бѣше опрѣлъ глава-та си на длань-та, като човѣкъ дълбоко замисленъ. Донъ Кихотъ, като видѣ униние-то на орѫженосецъ-тъ си, каза му: „Знай, Санхо, че всички-тѣ човѣци сѫ равни; само дѣла-та поставять човѣкъ-тъ по̀-високо отъ други-тѣ. Всички-тѣ тия бури, които срѣштаме, прѣдсказвать, че скоро ште настанѫть ясни дни, и че работи-тѣ ни ште тръгнѫть на добрѣ. Не е възможно, лошо-то или добро-то да бѫде трайно. Лошо-то за насъ се проточи много дълго врѣме; отъ това излиза, че добро-то е близско. И така ти не трѣбова да се съкрушавашь за бѣдствия-та, които ми се случиха, толкова повече, че отъ тѣхъ не се пада тебѣ ни чястица." Какъ не се пада! възрази Санхо. Зеръ тоя, когото мушкаха вчера въ завивка-та, бѣше другъ нѣкой, а не синъ-тъ на башта ми? Лема̀ не менѣ, а нѣкому другиму принадлежеше имане-то, което изгубихъ днесь съ всичко, което бѣхъ спестилъ? — „Што! имане-то ли ти се изгуби, Санхо? извика рицарь-тъ. — Това то, че се загуби, отговори орѫженосецъ-тъ. — „И така нѣма какво да ядемъ днесь!" продължи Донъ-Кихотъ. — Така ште излѣзе, каза Санхо, ако по тия ливади да нѣмаше трѣви, които, споредъ думи-

тѣ ви, вии знаете, и съ които обикновено се хранятъ такъви злочести странствуюшти рицари, като нии съ васъ. — „При все това забѣлѣжи Донъ-Кихотъ, азъ бихъ изялъ сега пó-охотно седмь фунта хлѣбъ, или малъкъ, домашенъ хлѣбъ съ двѣ солени сардинки, нежели всички-тѣ трѣви, които описва Диоскоридъ, ако и да го е украсилъ съ коментарии самъ докторъ Лагуна [1]). При всичко това, качи се на магаре-то, добрий ми Санхо, и върви подирѣ ми. Богъ, който се грижи за всичкий свѣтъ, не ште остави и насъ, толкова повече, че съ такъво усърдие испълняваме длъжность-та на звание-то си. Той не оставя дори въздушни-тѣ мушици, ни червеи-тѣ на земя-та, ни насѣкоми-тѣ, които живѣѭтъ въ вода-та. Той е толкова милостивъ, штото заповѣда на слънце-то си да грѣе и надъ добри-тѣ и надъ зли-тѣ, и оросява съ дъждь неправедни-тѣ и праведни-тѣ.“ — Ваша милость, каза Санхо, по сте способенъ да бѫдете проповѣдникъ, нежели странствуюштий рицарь. — „Всичко сѫ знаяли и всичко сѫ длъжни да знаѭтъ странствуюшти-тѣ рицари, Санхо, каза Донъ-Кихотъ; въ миналн-тѣ вѣкове имало е рицари, които сѫ се спирали всрѣдъ поле-то и сѫ произнасяли проповѣди или слова, и сѫ говорили така, като да сѫ били провъзведени на учена стѫпень отъ парижский университетъ. Отъ това се види, че никога копие-то не е притѫпявало перо-то, ни перо-то копие-то.“ — Нѣка бѫде така, както изволява да говори ваша милость, отговори Санхо; нъ за сега да тръгнемъ отъ тука и да потърсимъ прибѣжиште, дѣто да прѣноштуваме, и да даде Богъ, да нѣма тамъ ни покривки, ни люшканици, ни привидѣния, ни омагїосани маври; нъ ако и тамъ се намѣрятъ, така ште побѣснѣѭ, штото и дяволъ-тъ ште се уплаши. — „Повѣри се на Бога, сине мой, каза Донъ-Кихотъ, и води ме, дѣто искашь: тоя пѫть оставамь те ти да изберешь убѣжиште за насъ; нъ пó-напрѣдъ простни си тука рѫка-та и пипни съ палецъ-тъ: колко зѫба ми нѣма на дѣсна-та горня челюсть? усѣштамь болка тамъ.“ Санхо прѣгледа челюсть-та и попита: — Колко зѫба имаше ваше милость тука-е? — „Четире, отговори рицарь-тъ, безъ да четѫ очний, и всички-тѣ цѣли и здрави.“ — Тъкмо толкова ли? — „Казвамь ти, че четире, ако не петь. Прѣзъ всичкий си животъ не сьмь си вадилъ зѫбъ, и ни единъ зѫбъ не е паднѫлъ отъ само себе. — Като е така, изволете да видите: у ваша милость на лице се явявать долу само два зѫба и половина, а горѣ нѣма и половина зѫбъ: тука всичко е гладко като длань. — „О

[1]) Докторъ на Карла V и на папа-та Юлий III, прѣводачь и коментаторъ на Диоскорида.

злочестий азъ! извика Донъ-Кихотъ, като чу тая печална вѣсть. Азъ бихъ прѣдпочелъ да ми отрежжтъ ржка-та, само не тая, съ която държж ножь-тъ. Знай, Санхо, че уста безъ зжби е като водѣница безъ каменю; зжбъ-тъ трѣбова да го имашь пò-скжпо отъ елмазъ-тъ. Нъ нѣма што да се стори: на тия теглила сж подхвърлени всички ония, които испълняватъ строгий уставъ на рицарство-то. Качи се, друже мой, на магаре-то и бжди ми водачь. Азъ штe вървa по тебе, кждѣто искашь.

Санхо послуша и потегли камъ оная страна, дѣто мислеше, че може да намѣри убѣжиштe, безъ да се отбива отъ главний пжть, който се простираше тука непрѣкжснжто. Така като болка-та въ жлебини-тѣ прѣчеше на Донъ-Кихота и да си отджхне и да пжтова бързо, Санхо вървеше и полека поиска да го развесели съ разговори.

АЙВЕНХО.

Отъ Валтеръ-Скота [1]).

Турниръ-тъ.

Състояние-то на английский народъ по онова врѣме бѣше доста тежко. Краль Рихардъ се намираше въ плѣнъ у вѣроломний и жестокий австрийский герцогъ. Дори само-то мѣсто на държанѣ-то му бѣше неизвѣстно; сждба-та му оставаше тайна за повечето отъ поданници-тѣ му, които бѣха прѣзъ това врѣме подложени на всякакви бѣдствия и произволи.

---

[1]). — *Валтеръ Скотъ* (1771—1832) е отъ ония рѣдки писатели, които, съ произведения-та си, сж получили всемирно значение. Той е роденъ въ Единбургъ и е прѣкаралъ дѣтинство-то си не далече отъ тоя градъ въ Сенди-Ноусска-та ферма. Дива-та и сурова природа, всрѣдъ която е била расположена ферма-та, и трогателни-тѣ разкази, които слушалъ за стари-тѣ и полуразрушени замъци, крѣпости и аббатства, пръснжти на около по гори-тѣ и уштелия-та, произвождали потресяюште впечатление надъ бждыштий поетъ и оставиха дълбоки слѣди прѣзъ цѣлий му животъ. За развитие-то на творческий му гений помогнжло и благотворно-то влияние на майка му. Тя се завзела съ първоначялно-то му образование, чела му исторически статии, стихове, романи, и за да развие въ него естетический вкусъ, водила го въ театра. дѣто най-знаменитий актеръ въ онова врѣме, Гаррикъ, прѣдставлявалъ Шекспирови-тѣ трагедии. Първо-то посѣштение въ театръ-тъ произвело силно впечатление на Валтера, той самъ расказова това. На деветь години го дали въ училиштe, дѣто се пристрастилъ камъ рицарски-тѣ романи. Като билъ

Князь Иванъ (братъ Рихардовъ) въ съюзъ съ французский краль Филипа, смъртенъ врагъ на Львско-Сръдце, употрѣбляваше всичко-то си влияние при херцогъ-тъ австрийский за да продължи плѣнство-то на брата си Рихарда, комуто бѣше обязанъ за толкова милости. Между това, князь Иванъ засиляше партия-та си въ кралство-то, та въ случай на смърть-та на краль-тъ да може да се домогне до прѣстолъ-тъ, на когото законний наслѣдникъ бѣше Артуръ, дукъ Бретанский, синъ на пò-старий му братъ Готфрида Плантагенета. Това похитителство, както е извѣстно, биде извършено пòпослѣ. Човѣкъ съ характеръ лекъ и вѣроломенъ, съ нрави развалени, Иванъ лесно привърза камъ себе и камъ партия-та си всички-тѣ ония, които за свое-то прѣстжпно поведение имаха причина да се боятъ отъ гнѣвъ-тъ на Рихарда, така сжщо и сганъ-та не-

---

оште въ училиште-то, той често отивалъ да пжтова въ горни-тѣ области на Шотландия и се въсхиштавалъ съ несравнени-тѣ имъ пейзажи. На 16 г. той постжпилъ като писецъ безъ заплата при башта си. Въ това врѣме той изучилъ италиянски и се запозналъ съ поетически-тѣ произведения на *Тассо*, *Ариосто*, *Данте*, *Бокначио*. Особено благотворно подѣйствовалъ надъ него „Сборникъ-тъ на простонародни пѣсни и балладп," издаденъ отъ епископъ-тъ Перси. Той се готвилъ да даде испитъ за адвокатинъ, и, за да разшири оште повече университетско-то си образование, зималъ уроци отъ живописъ. Обични-тѣ му занятия обаче сж били литературни-тѣ, опитвалъ се да пише въ стихове и въ проза, изучилъ нѣмски и прѣвелъ „Леонора" отъ *Бюргера*. Въ 1799 излѣзе на свѣтъ баллада-та му: „Замъкъ Смалголмъ." Име-то му захвана да става извѣстно: назначиха го шерифъ на Селкирско-то графство (въ околности-тѣ на Единбургъ) съ 300 фунта стерлинги годишенъ доходъ. Той се залови тука да събира паметници отъ Шотландска-та народна поезия. Въ 1802 издаде сборникъ: „Поезия на Министрели-тѣ въ погранична Шотландия." Валтеръ се запозна около това врѣме съ знаменитий пжтешественикъ *Мунчо-Паркъ*, който бѣше посѣтилъ Шотландия и отъ когото чу много чудни расказп, и съ поетъ-тъ *Вордсвортъ*, който е въспѣлъ въ прѣкрасни стихове красоти-тѣ на английски-тѣ езера. Име-то на Волтера-Скота получи всеобшта извѣстность и слава, когато, въ 1805 г., напечата поема-та: „Пѣснь на послѣдний министрелъ." Поема-та се прѣпечата осмь пжти въ продължение на двѣ години и достави на поетъ-тъ значителна печалба. Книгопродавци-тѣ го отрупваха съ поржчки и той получи покана да стане редакторъ на „Единбургско-то обозрѣние." Въ врѣме на пжтоване-то си изъ Англия, той намѣри на всякждѣ лъскателенъ приемъ, удостоиха го съ почести дори знаменити господарственни мжжие. Прѣдставиха го на съпруга-та на наслѣдникъ-тъ, която остана очарована отъ прикаски-тѣ му, и дадоха му титла: „Трубадуръ." Въ 1810, Валтеръ-Скотъ издаде нова поема „Дѣвица-та на езеро-то," която така сжщо има громаденъ успѣхъ. Отъ продажба-та на съчинения-та си той получаваше вече значителни доходи, и си построи на брѣгове-тѣ

хранимайковци, които бѣха се прибрали отъ кръстоносний походъ и бѣха донесли въ отечество-то си пороци-тѣ на Востокъ, бѣдность-та, окоравели сръдца, и които възлагаха надежда за свое-то обогатяванѭ възъ размирици-тѣ. При тия причини за народно-то бѣдствие, трѣбова да прибавимъ и множество-то разбойници, които, отчаяни отъ притѣснения-та на феодално-то дворянство и строго-то приложение законъ-тъ за лѣсове-тѣ, се сбираха на дружини, господароваха въ гори-тѣ и долини-тѣ и за ништо не считаха мѣстно-то правосѫдие и наредби. Сами-тѣ барони се заключваха въ замъци-тѣ си, дѣто играяха роль на кралчета, съставляваха дружини, и вършеха не пò-малко безакония и насилия отъ сами-тѣ явни разбойници. За издържанѭ-то на тия шайки и за удовлетворение на съсипателно-то великолѣпие, което растилаше гърдость-та имъ, тия

на Твида подъ название „Абботсфордъ" замъкъ, по вкусъ-тъ на срѣдни-тѣ вѣкове, който приличаше на вълшебенъ чертогъ; живописания отъ разни знаменити хѫдожници украсяваха зали-тѣ. Слѣдъ едно кратко врѣменно пѫтованѭ въ Белгия, дѣто посѣти Ватерлоско-то поле, и въ Парижь, дѣто го прѣдставиха на императоръ-тъ Александра, Валтеръ Скотъ се завърна въ Шотландия и се прѣдаде отъ всичка-та си душа на любими-тѣ си литературни занятия. Той се посвѣти на исторический романъ, който прѣдставляваше най-широкъ просторъ за силно-то му въображение и творческий гений. Първий романъ на великий писатель „Ваверлей", върху който работеше отъ четире години, се яви въ 1814. По съдържание-то си, тоя романъ се отнася камъ XIII вѣкъ и ни запознава съ обичаи-тѣ на стара Шотландия въ епоха-та на борба-та за послѣдний отъ Стюарти-тѣ. Романъ-тъ издържа петь издания въ една година. Штастие-то на Валтера Скота достигна въ това врѣме на връхъ-тъ си. Много знаменити мѫжѭ идеха въ замъкъ-тъ му да го посѣтѭтъ. Слѣдуюштий епизодъ показова, на какво голѣмо уважение се е радвалъ поетъ-тъ. Прѣзъ лѣто-то въ 1821 г., Валтеръ присѫтствовалъ на коронация-та на Георги IV. Многоброенъ народъ окрѫжавалъ плоштадъ-тъ на дворецъ-тъ; единъ отрядъ гвардейци съ мѫка пазеше свободенъ входъ-тъ за първи-тѣ сановници; когато единъ унтеръ-офицеръ зачу име-то на Валтеръ Скота, извика: „Дѣца! тука е знаменитий ни съотечественникъ: направете пѫть на Валтеръ кота!" Въ сѫштий мигъ цѣлий гвардейски отрядъ извика: „Ура, Валтеръ Скотъ!" и всичкий народъ подзе: „Да дарова Богъ здравѭ на сера Валтера-Скота!" Царь Георги искава тържественно свое-то уважение и уважение-то на цѣлий народъ камъ романиста; наскоро послѣ коронация-та, царь-тъ отиде въ Единбургъ по море; цѣла процесия лодки отидоха, подъ силенъ дъждь, да посрештнѫтъ царский яхтъ; на чело се намираше лодка-та на Валтера Скота; царь-тъ, който стоеше на палуба-та, извика: „тука, тука, серъ Валтеръ! искахъ и искамъ да видѫ васъ най-първо." . . . . Отъ 1818 до 1823, Валтеръ Скотъ написа романи-тѣ: *Ламмермурска Нѣвѣста*, *Пиратъ*, *Сенъ-Ронански-тѣ води*, *Аббатъ*, *Айвенхо*, *Кониэлвортъ*, *Квентитъ Дюрвардъ* и други. Въ по-

дворяне заимаха огромни суми пари отъ Евреи-тѣ, съ най-тежки лихви, които исчерпваха владѣния-та имъ, като една съсипателна и неизлѣчима болесть, ако обстоятелства-та не имъ прѣдставяха случай да се избавять отъ нея съ нѣкое безаконно насилие надъ своитѣ заемодавци.

Подъ натискъ-тъ на такъви разнообразни бѣдствия, при тоя нещастенъ редъ на работи-тѣ, английский народъ жестоко страдаеше по него врѣме, а имаше причина да се бои, че въ бѫдѫште-то оште пò-голѣми ште му бѫдѫть угнѣтения-та. За довършване на зло-то, по цѣла-та държава се бѣше появила една опасна и заразителна болесть, която ставаше пò-упорита оште отъ нечистотии-тѣ, лоши-тѣ жилишта и нездрава-та храна на долни-тѣ класове. Тая болесть умоаряваше много нещастници, нъ на учясть-та на които за-

---

слѣдни-тѣ години на животъ-тъ му, разни нештастия постигнаха писатель-тъ. Умрѣ жена му, и послѣ се и разори, вслѣдствие на единъ финансовъ кризисъ, който постигна ония търговски кѫшти, съ които работеше. Нужда-та го принуди да пѫтова по Европа съ дъштеря си. Той умрѣ въ 1832 г., въ Абботсфордъ.

Ето што казова г. Линиченко, въ курсъ-тъ си по история-та на поезия-та, за романи-тѣ на Валтера-Скота: „той създаде исторический романъ, който замѣни въ нови-тѣ врѣмена епопея-та на стари-тѣ врѣмена. Въ романи-тѣ му сѫ изобразени, въ поетическа картина, всички-тѣ стихии и всички-тѣ типове на семейственний, държавний и черковний животъ въ Англия и Шотландия . . . . Тии ни раскривать вѫтрѣшна-та страна на исторически-тѣ събития, вкарвать ни въ кабинетъ-тъ на исторически-тѣ лица и правять ни свидѣтеле на домашний имъ животъ, на семейни-тѣ имъ тайни . . . Като четемъ романи-тѣ на Валтера-Скота, нии сами ставаме нѣкакъ съврѣменьици на оная епоха, граждане на оная страна, въ които се извършва описвано-то въ романи-тѣ събитие, и получаваме за тѣхъ такъво понятие, каквото не може да ни даде никоя история. Пластическа-та изобразителность и вѣрность на животъ-тъ отива до тамъ, штото не ни е възможно да забѣлѣжимъ лични-тѣ чувства и мисли на поетъ-тъ . . . Валтеръ-Скотъ принесе двѣ важни услуги на историческа-та наука въ Западна Европа. Първа-та се заключава въ безпристрастно-то изображение на срѣдни-тѣ вѣкове. Втора-та услуга състои въ самий способъ за изложение на история-та. Нему пръвъ се удаде тайната-та да възсъздава минѫло-то въ всичка-та му физиогномия. Той пръвъ показа въ свои-тѣ романи, че история-та може само тогава да стане картина на минѫло-то, когато накара люде-тѣ и събития-та да говорять сами за себе, и не отдава на старо-то обштество мисли, чувства и стремления, които принадлежать на историкъ-тъ или на негови-тѣ съврѣменници. Най-сетнѣ, история-та е задължена камъ романи-тѣ на В. Скота и за това, че прѣстана да излага само войни-тѣ и мирни-тѣ договори и уобште политически-тѣ само събития, а захвана да излага и чястний животъ, въ подробности-тѣ на който се изражава най-добрѣ духъ-тъ на врѣме-то.

виждаха ония, што остаяха живи, изложени на оште пò-голѣми страдания въ бѫдѫште-то.

Нъ всрѣдъ тия нештастия, всички-тѣ людю, богати и бѣдни, простолюдие и благородни, приимаха участие въ *турниръ-тъ*, великолѣпно зрѣлиште по това врѣме, съ което се интересоваха така силно, както днесь полуизгладнѣло-то мадридско простолюдие съ бой-тъ на бикове-тѣ. Ни длъжности, ни слабо здравю не задържаха тогава никого за да не иде да присѫтствова на подобно зрѣлиште. Турниръ-тъ бѣше назначенъ въ Ешби, въ лейстерско-то графство. Тамъ трѣбоваше да се явять най-знаменити-тѣ рицари, да се прѣдставять при князь-тъ Ивана, който, както мисляха, самъ штѣше да занеме прѣдсѣдателство-то на арена-та (поприште-то). Това обстоятелство привличаше всеобшто-то внимание и за това, оште отъ зарань-та, огромни тълпи людю отъ всички-тѣ звания бързаха да се намѣрять тамъ.

Избрано-то за турниръ-тъ мѣсто бѣше истински романтично. Подъ лѣсъ-тъ, който се намираше на една миля растояние отъ градъ-тъ Ешби, растилаше се широка ливада, раскошно разеленѣла и обиколена отъ една страна съ гора, а отъ друга съ рѣдки дѫбове, изъ които нѣкои смайваха око-то съ необикновена-та си височина. Тая ливада, като че нарочно назначена за войнишки игри, се накланяше отъ всякждѣ камъ равна-та плоштадъ, оградена съ дръвосадъ, дълга една четвъртина отъ миля и широка на половина-та на това. Входòве-тѣ за борци-тѣ, што се намираха на сѣверний и южний край на поприште-то, се затваряха съ широки дървени врата. Прѣзъ тѣхъ можеха да минѫть двама конника наедно. При всяка врата стояха по двама херолда (кликачи) съ по шесть души трѫбачи и шесть души слуги и съ едно силно отдѣление войскари за запазваню редъ-тъ и за опрѣдѣление стѫпени-тѣ на рицари-тѣ, които желаяха да участвовать въ войнишки-тѣ игри.

Задъ южний входъ, на издигната-та полянка, стърчаха петь великолѣпни чардака, украшени съ червено и черно, по цвѣтъ-тъ на гербъ-тъ на рицари-тѣ, които штѣха да се борять. Прѣдъ всякой павильонъ висеше штитъ-тъ на рицарь-тъ, а до него стоеше орѫженосець-тъ облѣченъ въ причудлива дрѣха като силванъ, или горский човѣкъ, или въ друга нѣкоя странна прѣмѣна, споредъ вкусъ-тъ на господарь-тъ си и роля-та, която му се правеше да земе прѣзъ траяние-то ва турниръ-тъ. Срѣдний шатръ, като почетно мѣсто, бѣше назначено на Бриандъ де Буа-Гилберъ. Слава-та му по всички-тѣ войнишки игри и свръска-та му съ рицари-тѣ, на които бѣше хрумнѫла идея-та за това военно дѣло, бѣха причина да бѫ-

де приеть съ радость въ обштество-то на готвяшти-тѣ се борци и той стана тѣхенъ глава и водитель, при всичко, че се бѣше отъ скоро запозналъ съ тѣхъ. До неговий шатръ се намираха шатри-тѣ на Режиналда Фронъ-де-Бьофа и Ришарда де-Малвуазена; отъ друга-та страна стоеше шатръ-тъ на Хюга-де-Гранменила, благороденъ съсѣденъ баронъ, на когото прѣдѣдо му бѣше лордъ-хофмаршалъ въ Англия по врѣме-то на завоеватель-тъ и на сина му Вилхелма Сивий. Петий шатръ бѣше на Ралфа де-Випона, рицарь отъ иоанитский орденъ, владѣтель на староврѣмски имѣния при Ешби. При сѣверний входъ на арена-та, имаше едно заградено мѣсто за рицари-тѣ—борци. Отзадь стояха оште шатри съ различни прохладителни пития, съ оржженосци, ковачи и други служители нужни да извършвать едно друго.

На една страна до арена-та бѣха построени привремѣнни галереи, послани и накичени богато за госпожи-тѣ и благородници-тѣ, които се очакваха да дойдать на турниръ-тъ. Простий народъ седѣше на голѣми буци чимъ, нарочно натрупани тамъ, и отъ които, при естествено-то възвишение на земя-та, можеше свободно да се гледа прѣзъ галерея-та вжтрѣ въ циркъ-тъ. При всичко това, много народъ се бѣше покатерилъ по дървета-та и на звънарница-та на близусѣдна-та цръква за да гледа.

Най-послѣ на всточна-та чясть на циркъ-тъ, то есть срешта мѣсто-то, дѣто трѣбоваше да стане сражение-то, издигаше се нѣшто на подобие на тронъ подъ единъ балдахинъ, богато украсенъ съ кралевски-тѣ гербове. Оржженосци, пажи и тѣлохранители въ богати облѣкла стояха около това почетно мѣсто, назначено за князь Ивана и за свита-та му. Срешта кралский прѣстолъ, на западна-та страна на циркъ-тъ, издигаше се другъ прѣстолъ, украсенъ и накиченъ тако-речи като кралский. Той бѣше обиколенъ отъ найхубави пажове и момичета прѣмѣнени въ дрѣхи съ лъскави зелени и розови цвѣтове съ каквито и самий прѣстолъ бѣше украсенъ. Срѣдъ знамена-та и прѣпорчета-та, по които се виждаха исписани ранени сърдца, пламнжли сърдца, окървавени сърдца, лжкове, стрѣли и други ръждави емблеми за купидоново-то тържество, върху единъ штитъ имаше надписъ, който явяваше на зрители-тѣ, че това почетно мѣсто е за *царица-та на хубость-та и на любовь-та.* Никой обаче незнаеше коя ште бжде честита да сѣдне на тоя тронъ. Въ това врѣме любопитни отъ всички-тѣ звания се наваляха и зимаха мѣста-та си, и дори ставаха спрѣчквания относително распрѣдѣление-то имъ по достойнство. Спрѣчквания-та на людие отъ долни-тѣ класове се рѣшаваха, безъ много забикалки, отъ

дръжки-тѣ на алебарди-тѣ и мечове-тѣ на военна-та стража. Нъ недоразумѣния между лица отъ пô-високи съсловия се разгледваха отъ херолди-тѣ и отъ двама-та маршали на турниръ-тъ: Вилхелма де-Уйвиля и Стефана Мартивала, които, обрѫжени отъ глава до крака, обихождаха циркъ-тъ и пазяха тишина-та.

Малко по малко галереи-тѣ се напълниха съ рицари, барони и госпожи, всички-тѣ прѣмѣнени и накичени разноцвѣтно. Прости-тѣ мѣста се завзеха отъ слуги-тѣ, работници-тѣ, които, по своето ниско происхождение, нѣмаха право да се домогвать до пô-високи мѣста. Между тѣхъ често ставаха скарвания.

— Невѣрно куче! викаше единъ старецъ съ истъркана връхна дрѣха, която издаваше сиромашия-та му, а мечь-тъ, кинжалъ-тъ и златна-та верижка — притязание на благородство. — Вълчи-сине! Какъ смѣешь да тласкашь единъ християнинъ и нормандски дворянинъ, отъ кръвь-та на Мондидие?

Тия груби думи се отнасяха камъ евреинъ-тъ Исаака, който, облѣченъ въ скѫпа горня дрѣха, обточена съ дантели и скѫпи кожи, водеше прѣкрасна-та си дъштеря Ревекка, за да я настани на прѣдний редъ подъ галерея-та. Тя бѣше дошла съ бащта си отъ Ешби и не малко се уплаши отъ негодувание-то на множество-то спрямо претензия-та на башта ѝ. Нъ Исаакъ, когото бѣхме виждали на друго мѣсто боязливъ, сега бѣше спокоенъ. Той знаеше, че тамъ дѣто има много народъ и дѣто все щте се намѣри нѣкой баронъ макаръ и за лични цѣли да го заштити, неможать да му сторять пакость. А сега, Исаакъ ощте повече имаше самоувѣреность, като знаеше, че князь Иванъ правеше съглашение съ иоркски-тѣ Евреи за да му заемать едно голѣмо количество пари подъ залогъ на нѣкои драгоцѣнности и земи. Той самъ зимаше участие въ това дѣло и бѣше увѣренъ, че щте намѣри покровителство въ само-то силно желание на князь-тъ да приема пари отъ Евреи-тѣ.

Ободренъ отъ тия съображения, Исаакъ продължаваше да тика нормандецъ-тъ християнинъ, безъ да го е еня за неговий чинъ, вѣра и происхождение. Това възбуди негодувание на около. Единъ снаженъ и високъ работникъ съ снопъ стрѣли на поясъ-тъ, съ дългъ лѫкъ въ рѫка-та извърна се бърво и съ лице почервенѣло отъ гнѣвъ, посъвѣтва евреинъ-тъ да си науми, че богатство-то, което е натрупалъ само чрѣзъ пиенѭ кръвь-та на сиромашкий народъ, го е направило да се надуе, като пиявица, и че, додѣ стои въ ѫгълъ-тъ си никой не щте го закачи, нъ ако хване да излиза прѣдъ свѣтъ-тъ, щте го смачкать. Тия думи, казани натъртено и яростно, принудиха евреинъ-тъ да се тегли назадъ. Въ тая минута общто-то внимание

биде привлѣчено отъ появление-то на князь Ивана въ циркъ-тъ. Той влѣзе тамъ, съдруженъ отъ многобройна и блѣскава свита свѣтски и духовни лица. Дрѣхи-тѣ на тия послѣдни-тѣ бѣха така великолѣпни и лица-та имъ така весели, както и дрѣхи-тѣ на миряне-тѣ. Между тѣхъ се виждаше и епископъ-тъ изъ Жорво, прѣмѣненъ така както никога духовно лице не е се прѣмѣнявало. Злато-то и скжпи-тѣ кожи льскаха по дрѣха-та му. А носове-тѣ на обуштa-та му, като прѣкаляваха съвсѣмъ тогавашна-та нелѣпа мода, извръштаха се на горѣ дори до поясъ-тъ му, по която причина, той никакъ не можеше да си тури кракъ-тъ на конски-тѣ стрѣмена. Нъ макарь че яздеше безъ стрѣмена, той се гордѣеше пакъ, увѣренъ, че съ свое-то искусно стояние на конь-тъ, ште плѣни прѣкрасний полъ. Той оставяше употрѣбление-то на стрѣмена-та на пò-плашливи-тѣ. Остала-та часть отъ свита-та на князь-тъ бѣха нѣколко прѣдводители на силни-тѣ му войски, нѣколко грабители барони, и мнозина рицари отъ ордени-тѣ на Храмъ-тъ и на Иоанна Ерусалимский. Сподиренъ отъ тая раскошна свита, съ блѣскава, алена дрѣха, обшита съ злато, съ соколъ въ ржка-та, съ богата кожена шапка украсена съ редове редове драгоцѣнни камение, князь Иванъ яздеше на сивъ, распаленъ конь по циркъ-тъ. Той се смѣеше гръмогласно и се разговаряше съ другари-тѣ си върху красота-та на хубавици-тѣ по галереи-тѣ, възъ които хвърляше погледи на вѣнценосенъ критикъ. Въ това врѣме внимание-то на князь-тъ биде привлѣчено отъ траюште-то оште вълнение, што причиняваше честолюбиво-то упорство на Исаака, който се силеше да завземе пò-напрѣдне мѣсто. Прозорливий погледъ на князь-тъ тоя часъ позна евреинъ-тъ, а оште съ пò-голѣмо удоволствие забѣлѣжи прѣкрасна-та сионска дъштеря, която подплашена отъ смуштение-то, държеше се яко за ржка-та на старий си башта.

И наистина, Ревекка дори прѣдъ очи-тѣ на такъвъ отбирачь на хубости, като князь-тъ, можеше свободно да се сравнява съ най-гърделиви-тѣ хубавици на Англия. Всички-тѣ части на тѣло-то ѝ бѣха необикновенно съразмѣрни, и излазяха оште пò-прѣлестни отъ въсточно-то ѝ облѣкло, което носеше по обичай-тъ на жени-тѣ отъ свое-то племе. Жълта-та ѝ свилена чалма чудесно се посрѣшташе съ мургаво-то ѝ лице. Огнь-тъ на очи-тѣ ѝ, хубавоочъртани-тѣ ѝ вѣжди, гърдий ѝ орловъ носъ, бѣли-тѣ ѝ като бисеръ зжби, и раскошни-тѣ черни кждри, който падаха на малки търкълца по шията ѝ и нагрждници-тѣ ѝ, направени отъ най-великолепна персидска коприна, и нашити по крайшта-та съ бѣли цвѣтя, всичко това правеше такъво съединение на прѣлести, штото, Ревекка въ ништо неоставяше пò-долу отъ красни-тѣ дѣвици што я ок-

ржжаваха. Ялмазна-та ѝ огърлица и обици-тѣ ѝ бѣха многоцѣнни. На чалма-та бѣше втъкнжто перо отъ камилска птица, съ дръжка обсипана съ брилянти. То бѣше оште едно отличие на хубава-та еврейка, която съ тайна завистъ камъ красота-та ѝ одумваха гърди-тѣ госпожи, насѣдали пд-горѣ.

— Кълнж се въ космата-та глава на Авраама! каза князь Иванъ: тая еврейка, на вѣрно, трѣбова да е живий портретъ на оная съвършенна хубавица, на която прѣлести-тѣ подлудиха най-мждрий отъ земни-тѣ царю. Што казвашь ти, Еймере? Кълнж се въ храмъ тъ на тоя мждръ царь, който оште пд-мждрий ми братъ Рихардъ неможа да завоевае, че тя е невѣста-та на *пѣснь пѣсней!*

— Рова шаронска и лилия на долина-та, отговори съ гъгнивъ гласъ епископъ-тъ Еймере: нъ, ваше височество, не забравяйте, че тя все е пакъ еврейка.

— Да, прибави князь-тъ, безъ да обрълта внимание на думи-тѣ му, ето и моя-тъ нечестивий Мамонъ, маркизъ-тъ на марки-тѣ, баронъ-тъ на византийски-тѣ жълтици: той се кара за мѣсто съ кучета-та, които нѣматъ нито аспра, нито кръстъ въ продънений си джобъ за да прокудатъ дяволъ-тъ. Такоми светаго Марка! мой-тъ князь на записи-тѣ заедно съ хубава-та си дъштеря ште получи мѣсто въ галерия-та! Исаке! коя е тая? жена ли ти е или дъштеря? тая въсточна хурия, дѣто я държишь подъ мишца, като ковчегъ-тъ си съ пари-тѣ. . . .

— Съ позволение-то на ваше височество, тя е дштерка ми Ревекка, отговори Исаакъ и се поклони ниско, безъ да се смути отъ насмѣшки-тѣ на князь Ивана.

— Толкова пд-добрѣ за тебе, отговори князь-тъ и се изсмѣ силно, за което се изсмѣха и сължтници-тѣ му. Дъштеря или жена, тя ште бжде уважена споредъ хубость-та си и споредъ заслуги-тѣ ти. Кой е сѣднжлъ тамъ горѣ, продължаваше той, като си вдери очи-тѣ въ галерия-та. А! Саксонски-тѣ дебелаци излегнжли се лѣниво, като нѣкои. . . . Дяволъ ги зелъ! Нека се смѣстатъ и сторжтъ мѣсто на моя царь на лихоимци-тѣ и на хубава-та му дъштеря. Штж научж тия убѣсници да раздѣлятъ първи-тѣ мѣста въ синагога-та съ тия, на които принадлежятъ естественно.

Тия обидни и груби думи бѣха отправени камъ семейство-то на Седрика-Саксонеца и камъ неговий приятель и роднина Аделстана Конигсборгский, който, по свое-то царско происхождение, се радваше на най-дълбоко-то почитание между Саксонци-тѣ въ сѣверна Англия. На това именно лице князь Иванъ бѣше далъ заповѣдь да стори мѣсто на Евреина и на дъштеря му. Аделстанъ съвсѣмъ се

забърка отъ заповѣдь-та, която, по понятие-то и нрави-тѣ на онова врѣме, бѣше велика обида. Той не искаше да се покори, а не знаеше какъ да се въспротиви. Той просто устрѣми очудено очи-тѣ си възъ князь-тъ и го гледаше безъ да направи никакво движение.

— Саксонский свинарь или спи, или ме не разбира. . . . . Мушни го съ копие-то си, де-Браси, каза князь-тъ на идущтий отъ диря му рицарь, началникъ на доброволна-та войска. Това произведе ропотъ дори между свита-та на князь-тъ; нъ де-Браси, безъ да му мисли много, прострѣ копие-то си и штѣше да мушне Аделстана, който оште не можеше да се окопити, ако Седрикъ, толкова пъргавъ, колкото другарь-тъ му бѣше тежакъ, не бѣше истеглилъ съ бързина-та на мълния-та мечь-тъ си и съ единъ махъ не бѣше прѣсѣклъ връхъ-тъ на копие-то. Князь-тъ кипна отъ гнѣвъ. Той изрѣче едно страшно ругателство и се готвеше да произнесе не по-малко силно заплашвание, нъ биде отклоненъ отъ това намѣрение отъ увѣштания-та на свита-та си, и отъ викове-тѣ на народъ-тъ, който яката ржкоплѣскаше на смѣла-та постжпка на Седрика. . . . .

— Саксонски говеда, искрештя побѣснѣлий князь, ставайте. Кълна се въ свѣтлина-та на небе-то! Евреинъ-тъ, както азъ казахъ, ште сѣдне между васъ.

— По никой начинъ, Ваше височество, намъ, на евреи-тѣ, не подобава да седимъ нàредъ съ силни-тѣ на земя-та, каза евреинъ-тъ.

— Качувай се, невѣрно куче, когато ти заповѣдать! каза князь Иванъ: или штж поржчамъ да ти свалять чърна-та кожа за да направа сѣдло за конь-тъ си.

Послѣ това Исаакъ хвана да се качува по тѣсни-тѣ стжпала на галерея-та.

— Искамъ да видж кой ште дръзне да го спрѣ, каза князь-тъ съ второчени очи камъ Седрика, който, сякашь, се готвеше да хакне долу евреинъ-тъ.

Развѣска-та на тая катастрофа биде прѣдварена отъ шутникъ-тъ Вамба, който като се испрѣче между своя господарь (Седрика) и евреинъ-тъ извика:

— Ето, азъ дръзновамь! и поднесе подъ брада-та на Исаака единъ брусъ сланина, която бѣше зелъ съ себе си за да има какво да хапне въ случай, че турниръ-тъ се продължи дълго врѣме. Като видѣ сланина-та и дървений ножь, който шутникъ-тъ вьртѣше прѣдъ него, евреинъ-тъ зе да се тегли назадъ гърбишкомъ, сбърка се и се покатури надолу по стжпала-та. Това бѣше една весела глума за зрителе-тѣ, които се исмѣха яка-та, а съ тѣхъ заедно князь-тъ и свита-та му.

— Наградѣте ме сега, княже! викна Вамба, азъ побѣдихъ въ славенъ бой съ мечь-тъ и штитъ-тъ, и той размахна дървений си ножь съ една ржка и съ друга-та брусъ-тъ сланина.

— Кой си и отъ дѣ си ти, благородний витяво? попита го князь-тъ смѣешкомъ.

— Лудъ, по право на рождение, отговори шутъ-тъ. . . азъ сьмъ Вамба, синъ на Уайтисса, внукъ на Уитербрена и правнукъ на Алдермана.

— Сторете мѣсто на евреинъ-тъ долу подъ по ниска-та галерея. Закони-тѣ на гералдика-та запрѣтявать на побѣждени-тѣ да сѣдхть нȧредъ съ побѣдителе-тѣ, каза князь-тъ, който може би вхтрѣшно се зарадва, че намѣри прѣдлогъ да се откаже отъ прѣжня-та си заповѣдь.

— Лошо е, ако робъ седне до глупакъ, каза Вамба, а оште пȯ-лошо ако туришь евреинъ при сланина.

— Да живѣешь, приятелю, извика князь-тъ: ти ме разсмѣ. . . Исаакъ! слушай, дай ми една кривача жьлтици.

Додѣто евреинъ-тъ, изуменъ отъ това искание, безъ да смѣе да откаже и безъ да иска да испълни заповѣдь-та, бъркаше въ кожена-та кисия, която висеше на поясъ-тъ му отъ страна, князь-тъ се наведе отъ конь-тъ и рѣши недоумѣние-то на Исаака, като дрънна кисия-та отъ поясъ-тъ му и влепери въ ржка-та на Вамба двѣ жьлтици. Послѣ прѣпусна конь-тъ и обиколи циркъ-тъ. Въ тая минута всичкий народъ се смѣеше надъ евреинъ-тъ, а обсипваше князь-тъ съ ржкоплѣскания като че бѣше извършилъ нѣкое честно и великодушно дѣло.

Първо-то сражение въ циркъ-тъ стана безъ оржжия и въ него побѣдитель излѣзе Бриандъ де Буа-Гилберъ и негови-тѣ другари Нормандци, които въобште не бѣха приятни на английский народъ като негови завоеватели.

Бездѣйствие-то въ циркъ-тъ траеше оште; едни извиквания на Херолда се разнасяха сегисъ тогисъ: „Любовь камъ жени-тѣ! Ломете копия-та! Излазяйте на лице, храбри рицари! очи-тѣ на хубавици-тѣ гледать на ваши-тѣ подвиги.“

Музика-та на рицари-тѣ-борци отъ врѣме на врѣме издаваше гръмогласни звукове на тържество и на позивъ за бой; народъ-тъ се ядосваше, че ште мине праздникъ-тъ безъ да стане ново сражение, а стари-тѣ рицари и дворяне тжжно си казваха, че военний духъ отпада, споменуваха за тържественни-тѣ турнири на тѣхна-та младость и се увѣряваха, че нѣма вече въ кралство-то хубавици-тѣ, които расхубавяваха едноврѣменни-тѣ турнири. Князь И-

ванъ хвана да се разговаря съ свита-та си за отдаване наградата на Брианда де Буа-Гилбера, който безъ да мѣни копие, свали отъ сѣдло-то двама рицари, а третий отблъсна.

Най-послѣ, когато въсточна-та музика прѣстана да гърми, на сѣверна-та чясть на циркъ-тъ чу се звукъ отъ тржба, която призоваваше на единоборство. Всички-тѣ устрѣмиха погледи за да видятъ ненадѣйний противникъ на тия дѣто правяха позивъ за бой. Новий борецъ, до колкото можеше да се познае отъ вънъ (той бѣше въ пълно въоржжение) бѣше малко по-високъ отъ срѣдний растъ и не личеше да има яко тѣлосложение. Броня-та му бѣше отъ стомана и богато нашарена съ злато; на штитъ-тъ му се виждаше исписанъ единъ младъ джбъ искорененъ съ испанский надписъ: Desdichado, сир. *обезнаслѣдений.* Той яздеше горештъ вранъ конь и съ особенна ловкость поздравляваше господари-тѣ чрѣзъ понавождане-то на копие-то си. Искуство-то, съ което управяше копие-то си и приятность-та и лекость-та, които се съзираха въ всички-тѣ му движения, тоя часъ му спечелиха благосклонность-та на зрителе-тѣ. Нѣкои му викаха: „Досегни штитъ-тъ на Ралфа Випонта, гостоприемникъ-тъ! Той по-слабо седи на конь-тъ си и лесно ште го надвиешь.

Рицарь-тъ, срѣдъ тия доброжелателни насочвания, прѣмина арена-та, искачи се на платформа-та, приближи се до срѣдний шатръ, и, за обшто изумление, силно удари съ копие-то си штитъ-тъ на Бранда де Буа-Гилбера. Всички останхха поразени отъ такъва самонадѣянность, нъ отъ всички най-повече се побърка самий страшенъ рицарь, когото така нагло викаха на смъртоносно единоборство, и който безъ да очаква такъва дързость спокойно стоеше при входъ-тъ на шатръ-тъ си.

— Покая ли се за грѣхове-тѣ си, любезний? попита Тамплиеръ-тъ, — и заржча ли тая заранъ да ти отслужать, като си туряшь животъ-тъ въ опасность?

— Азъ по-добрѣ отъ тебе знаж да срештамь смърть-та, отговори рицарь-тъ Обезнаслѣдений: подъ това име той бѣше вписанъ въ книга-та на Турниръ-тъ.

— Земи си мѣсто-то въ арена-та и днесь погледни за послѣденъ пжть на слънце-то, а тая ношть ште идешь да спишь въ рай-тъ, каза Буа Гилберъ.

— Благодаря за тая вѣжливость, отговори рицарь-тъ Обезнаслѣдений: — и въ замѣна на твои-тѣ пожелания съвѣтвамь те да промѣнишь конь-тъ и оржжие-то; заклѣвамь се въ часть-та си, и двѣ-тѣ ште ти бждать нужни.

Слѣдъ това той бутна конь-тъ си, който задишкомъ провървѣ до сѣверний край на арена-та. Тамъ рицарь-тъ неподвиженъ остана да чака противникъ-тъ си. Тоя новъ образецъ на искусно язденѭ изново заслужи ржкоплѣскания-та на народъ-тъ, а Бриандъ де Буа-Гилберъ, колкото и да бѣше разсвирѣпенъ отъ съвѣтъ-тъ на противникъ-тъ си да земе прѣдпазливи мѣрки, пакъ се въсползова отъ него.

Нетърпеливость-та на зрителе-тѣ стигна до най-високъ стжпень, когато двама-та рицари застанжха единъ срещта други, на противоположни-тѣ крайщта на арена-та. Малцина се надѣяха, че рицарь-тъ Обезнаслѣдений ште може да побѣди; нъ негова-та смѣлость и ловкость у всички събуждаха желание да го видять, че побѣждава. Штомъ тржби-тѣ дадоха знакъ, двама-та рицари се спуснжха единъ срещта други, като свѣткавици и се сблъснжха въ срѣда-та на циркъ-тъ. Тоя блъсъкъ бѣше подобенъ на гръмъ. Копия-та до дръжки-тѣ се испрѣчупиха на кжсове и въ първа-та минута створи се, като че и двама-та паднжха, защтото коню-тѣ и на двама-та отъ силний ударъ клекнжха на задни-тѣ си крака. Нъ искуство-то на рицари-тѣ въспрѣ коню-тѣ отъ паданю. Рицари-тѣ се изгледаха съ очи, които като че испущтаха пламъкъ отъ дупки-тѣ на желѣзни-тѣ имъ маски, направиха полукржгъ съ коню-тѣ си, запрѣха се на първи-тѣ си мѣста и взеха нови копия отъ оржженосци-тѣ си. Гръмогласни-тѣ викове на зрителе-тѣ, маханю-то на кърпи и всеобщто-то въсклицание, показоваха какво живо участие зима народъ-тъ въ това искусно сражение. Нъ штомъ рицари-тѣ застанжха на мѣста-та си, тоя страшенъ шумъ се замѣни съ дълбока и гробна тишина, можеше човѣкъ да каже, че зрителе-тѣ искаха да си спотаѭть и диханю-то.

Слѣдъ нѣколко минути отпочивка, по дадений съ жезлъ-тъ знакъ отъ князь Ивана, тржби-тѣ затржбиха за нападение. Рицари-тѣ пакъ се устремиха единъ на другъ, сблъскаха се съ сжщта-та сила, искуство и бързина, нъ бой-тъ не излѣзе така благополученъ, както напрѣдъ. Въ това второ сблъскванѭ Тамплиеръ-тъ удари копие-то си въ пжпъ-тъ на щитъ-тъ на противникъ-тъ си, и то съ такъва сила, штото копие-то се разломи на чясти, а рицарь-тъ Обезнаслѣдений се искриви на сѣдло-то си. Отъ своя страна Обезнаслѣдений изначяло се приготви да удари копие-то си въ срѣдина-та на Тамплиерова щитъ, нъ прѣдъ самий ударъ той измѣни цѣль-та си, и устреми копие-то си камъ шлемъ-тъ му, нѣщто което се улучва мжчно, нъ и единъ пжть улучено, ударъ-тъ става неистърпимъ. Той ржгна неприятель-тъ си право въ желѣзна-та маска. При всичко това Нормандецъ-тъ устоя

и спаси своя-та военна слава, нъ подвръзки-тѣ (колани-тѣ) на коньтъ му се скжсаха и той се исвули отъ сѣдло-то. Конь, сѣдло и всадникъ се сгромолясаха заедно всрѣдъ единъ облакъ отъ прахъ.

Да се измъкне изъ стрѣмена-та и изъ подъ паднжлий конь, това бѣше за Тамплиера работа-та за единъ мигъ. Той скокна, побѣснялъ отъ това падание и отъ всклицания-та, съ които го поздравляваше народъ-тъ, той истегли мечь-тъ си и се спусна срешта побѣдитель-тъ. Обезнаслѣдений скочи отъ конь-тъ и извади сжщо мечь-тъ си. Нъ маршали-тѣ на Турниръ-тъ боднжха конье-тѣ си, притърчаха до тѣхъ и имъ напомниха, че правило-то запрѣштава въ тоя случай подобенъ бой.

— Азъ вѣрвамь, че пакъ ште се срештнемъ, каза злобно Тамплиеръ-тъ на свой-тъ противникъ: и никой нѣма тамъ да ни прѣчи.

— Ако пакъ се не срештнемъ, отговори Обезнаслѣдений, знай, че не азъ штж бжда причина-та на това. Пѣшакъ или конникъ, съ брадва или съ мечь, азъ всегда сьмь готовъ съ тебе да се борж.

Тии биха си казали оште много неприятни слова, ако маршали-тѣ не биха ги раздѣлили чрѣзъ кръстосванье копия-та си. Обезнаслѣдений върна се на първо-то си мѣсто, а Буа-Гилберъ се скри въ шатръ-тъ си дѣто цѣлъ день остана въ най-мрачно отчаяние.

Безъ да слѣзе отъ конь-тъ, побѣдитель-тъ поиска чаша вино и като подигна маска-та си, обяви че пие за здравие-то на всички-тѣ истински Англичане и за гибель-та на чуждеземни-тѣ тирани. Послѣ поржча на тржбачь-тъ си да тржби за да излѣзать други срешта него. На херолда каза да обади, че той ште се бори както ште и съ каквото ште новий му противникъ.

ЖИЛЪ-БЛА.

Отъ Ле-Сажа. [1]

Жилъ-Бла при докторъ-тъ Санградо.

И така, азъ отидохъ, съ Фабриция, да се прѣдставя на славний докторъ, който, като ме изгледа внимателно, каза ми: „Ти ми се видишь добро момче и мисля, че ште можешь да вършишь моя-та работа ако знаешь да четешь и пишешь. — Господине, отговорихъ му

---

[1]) — *Ле-Сажъ* (1668 — 1745) е отъ малцина-та ония писатели, които, въ XVIII вѣкъ, се държаха настрана отъ борба-та на философически-тѣ и политически учения, която занимаваше всички-тѣ духове, и,

азъ, не само че знамъ едно-то и друго-то, нъ оште и свършилъ сымь науки, за това и ште могж да ви слугувамь. — Когато е така, подзе той, ти си човѣкъ отъ когото азъ имамь нужда. Остани при менъ; ти ште бждешь задоволенъ, заштото ште те тача. Нѣма да ти давамь заплата, нъ отъ ништо не ште бждешь лишенъ. Азъ ште имамь грижа-та да те гледамь добрѣ, и ште те науча голѣмо-то искуство да цѣришь всички-тѣ болести. Съ една дума, ти ште бждешь при мене като ученикъ, а не като слуга".

Азъ приехъ прѣдложение-то на докторъ-тъ съ надежда, че, при единъ такъвъ ученъ учитель, ште могж до нѣкога да се прочуж въ лѣкарство-то. Той незабавно ми нареди работа-та, която ште гледамь; и тая работа бѣше: да записвамь имена-та и жилиштата на болни-тѣ, които провождаха да го търсять въ врѣме-то, когато бѣше извъ градъ-тъ. За тая работа имаше въ стая-та единъ каталогъ, на който една стара слугиня, която сама бѣше въ тая кжшта, бѣлѣжеше адреси-тѣ; нъ тя, не само че не знаеше правописание, нъ и пишаше толкова лошо, штото твърдѣ на рѣдко можеше да се прочете писано-то. Той ме натовари съ грижа-та да държа тая книга,

---

врѣдъ обштий разгаръ, намираха наслаждение да се занимавать исключително съ чисто-то и безинтересно искуство. Ле-Сажъ е писалъ комедии и романи, нъ той дължи прѣимуштествено на романи-тѣ си почетно-то мѣсто, което занимава въ история-та на литература-та. Тия романи сж: *Куций Дяволъ* и *Жилъ Бла*. „Ни една книга на свѣтъ-тъ, казва Валтеръ Скотъ, не съдържа толкова дълбоки вгглядове върху човѣческий характеръ, и написани съ пѫ-точенъ стилъ отъ *Куций Дяволъ*. Всяка страница, всяка линия се отличава съ такъвъ непогрѣшимъ тактъ, съ толкова точенъ анализъ на човѣчески-тѣ слабости, штото въобразяваме си, че нѣкой пѫ-високъ разумъ чете въ сръдца-та ни, прониква въ тайни-тѣ ни побуждения, и съ нѣкакво странно удоволствие раздира було-то, съ което се стараемъ да прикриемъ дѣла-та си." *Жилъ-Бла* стои оште пѫ-високо като художествено произведение. Наблюдение-то зима чисто драматическа форма. Намѣсто една галерия отъ портрети, както въ Куций Дяволъ, тука имаме една сцена и актери. Главний герой, който ни расказва самъ история-та си съ собствени-тѣ си размишления, струва ни се да е дѣйствително лице до такъва стжпень, штото неволно ни се иска да вѣрваме, че наистина сжштествова. Той е сжштеврѣменно единъ типъ толкова обштечовѣчески, штото намираме въ него всички-тѣ слабости, всички-тѣ страсти и всички-тѣ почтени чувства, сѣме-то на които сжштествова въ сръдца-та ни. Безъ да иска, безъ да се сѣшта, той изобличава, по единъ живъ и увлѣкателенъ начинъ, порокъ-тъ и всички ония слабости, които правять човѣкъ-тъ смѣшенъ. Бързъ и живъ расказъ, откровененъ, истиненъ и естественъ слогъ, здравъ разумъ и духовитость, наивность и сатирическа похватность — сж отличителни-тѣ чърти на романъ-тъ.

която, праведно можеше да се нарѣче мрътвешки каталогъ, защтото всички-тѣ почти людю, които се записваха въ нея, умираха. Записвахъ, така да кажѫ, лица-та, които искаха да тръгнѫтъ за оний свѣтъ по сѫштий начинъ както единъ служитель въ едно писалиште на публични кола записва имена-та на тия, които задържатъ мѣста. Перо-то почти все въ рѫка-та ми бѣше, защтото въ това врѣме нѣмаше въ Валадолидъ други лѣкарь, който да се радва на такъво довѣрие каквото имаха всички камъ г-нъ Санградо. Той бѣше спечелилъ уважение помежду народъ-тъ съ едно особено пустословие, подържано отъ негова-та почтителна отнаска, и съ нѣкои сполучливи исцѣрявания, които му придобиха повече честь отъ колкото заслужваше.

Той имаше мюштерии, а слѣдователно и богатство. Бѣше твърдѣ скѫперникъ, за това у него се живѣеше твърдѣ просто. Нии обикновено ядехме грахъ, бобъ, печени ябълки, или сиреню. Той казваше, че тия ястю-та били най-сгодни за стомахъ-тъ, защтото най-лесно се смилали. Между това, той, колкото да ги мислеше за лесносмилателни, не искаше много да приядаме, за което особено се показваше много справедливъ. Нъ ако ни забраняваше, на слугиня-та и мене, да ядемъ много, той понѣ, за възнаграждение, позволяваше ни да пиемъ вода колкото искаме, за което не само че не ни ограничаваше, нъ и често ни думаше: „Пийте, чада мои, пийте вода изобилно; тя е една всемирна растопителность; вода-та растопява всички-тѣ соли. Позапре ли се кръвообраштение-то, тя го ускорява; тръгне ли бържѣ, тя му укротява буйность-та.“ Наший докторъ толкова добрѣ бѣше увѣренъ въ това, щтото и той всякога вода пиеше, макарь да бѣше въ една прѣминѫла възрасть. Той казваше, че старость-та е едно природно топеню, което ни исушава и изнурява; и, водимъ отъ това опрѣдѣление, той окайваше незнание-то на ония, които наричаха вино-то „млѣко на старци-тѣ.“ Той подържаше, че вино-то ги ослабва и убива и твърдѣ краснорѣчиво доказваше, че това лошаво питие не само за тѣхъ, нъ и за цѣлъ свѣтъ е единъ неприятель и едно лъжливо удоволствие.

Отъ тия учени мѫдрувания подирь осемь дни отъ като бѣхъ отишьлъ въ тая кѫшта, заболѣ ме коремъ и започнѫхъ да осештамь голѣми болки въ стомахъ-тъ си, което имахъ дързость-та да отдамь на всемирна-та растопителность и на лошава-та храна, която употрѣбявахъ. Оплакахъ се за това на господарь-тъ си, съ мисль, че ште ми позволи да попивамь по малко винце когато ямь; нъ той бѣше толкова неприятель на това питие, щтото не бѣше възможно да ми позволи да го пиѭ. Когато навикнешь да пиешь вода, каза ми той, ти ште узнаешь прѣимуштество-то ѝ; между това, продължи

той, ако намѣрвашь беввкусна чиста-та вода, то можешь да употрѣбишь нѣкои неврѣдителни нѣшта, които подържать стомахъ-тъ противъ блудкавость-та на водни-тѣ питиета: бхзъ-тъ, напримѣръ, и вероника-та давать имъ единъ лекъ вкусъ; а ако искашь да ги направишь ощте повече приятни, можешь да размѣсишь цвѣть отъ олиета, розмаринъ, или кокеликотъ.“

Нъ ако и да ми хваляше вода-та и да ми откриваше тайна-та за направа-та на изредно питие, азъ пакъ пияхъ съ умѣреность, за което той, като ме съгледа, каза ми: „Е! наистина, Жилъ-Бла, азъ вече разбрахъ причина-та на твоя-та болесть; ти не пиешь достатъчно количество вода, приятелю мой. Вода-та, като се пие по малко, служи за развиванiе чястици-тѣ на злъчка-та и имъ дава пò-голѣма пъргавина, тогава когато тии трѣбова да плувать въ една спорна жидкость. Не се страхувай, обично мое чадо, че много-то вода ште ослаби или простуди стомахъ-тъ ти; далечь да е отъ тебе тоя страхъ, който може да си докарвашь на умъ отъ често-то пиенiе! азъ те увѣрявамь за всичко това; и ако мислишь, че не можешь да имашь упование само на мои-тѣ думи, то и самий Селсъ *) гарантира това. Тоя Латински оракулъ чудесно похвалява вода-та; той прави и особени бѣлѣжки като казва, че тия, които, ужь по причина на слабость-та на стомахъ-тъ си, искать да пиѭть вино, правять една твърдѣ голѣма несправедливость камъ своя-та утроба и търсять да покриѭть свое-то сластолюбие.“

Азъ се прѣсторихъ че му отдавамь пълно право, защто-то помислихъ, че не е добрѣ да се покажѫ непослушенъ, когато влизамь въ поприште-то на лѣкарство-то; и ште исповѣдамь, че дѣйствително повѣрвахъ на това. И така продължавахъ да пиѭ вода споредъ гаранция-та на Селса или, пò-добрѣ да кажѫ, азъ удаввахъ злъчка-та като пияхъ спорно отъ това питие; а макарь отъ день на день да се осѣштахъ пò-нерасположенъ, нъ прѣдубѣждението надминоваше опитъ-тъ. Като не можахъ вече постоянно да противостоѭ на буйность-та на болки-тѣ, които много се умножиха, азъ се рѣшихъ да излѣза отъ докторъ Санградо. Нъ той ме натовари съ една нова работа, която ми промѣни намѣрение-то. „Слушай, каза ми той единъ день, азъ не сьмь отъ ония немилостиви и неблагодарни господари, които, намѣсто да възнаградять слуги-тѣ си, оставять ги да остарѣѭть въ слугарство-то. Задоволенъ сьмь отъ тебе, обичамь те; и, безъ да чякамь да ми слугувашь повече врѣме, азъ сьмь рѣшилъ да те направя честить отъ днесь; искамь неза-

*) Списатель на едно твърдѣ уважаемо съчинение върху медицина-та на латински езикъ.

бавно да ти открия основа-та на цѣрително-то искуство, което упражнявамъ отъ толкова години насамъ. За други-тѣ лѣкари това искуство се състои въ познание на хиляди мѫчни науки, а азъ искамъ да ти скратѭ толкова дългъ пѫть и да ти спестѫ трудъ-тъ за изучваню на физика, спицерство, ботаника и анатомия. Знай, приятелю мой, че трѣбова да пушташь кръвь и да давашь да се пие топла вода: ето тайна-та за да се исцѣрявать всички-тѣ свѣтовни болести. Да, тая проста тайна, която ти раскривамъ и която природа-та, непостижима за мои-тѣ другари, не може да укрие отъ мои-тѣ наблюдения, е заключена въ тия двѣ точки: въ пуштаню-то на кръвь и често-то пиеню вода. Нѣма повече какво де те учѫ, ти знаешь вече медицина-та основателно; и, като се ползовашь отъ плодъ-тъ на много-то мои опити, ти щте станешь за малко врѣме така искусенъ както и азъ. Ти можешь, продължи той, за сега да ми помагашь: сутрена щте държишь каталогъ-тъ, а подирь пладнѣ щте излѣзвашь да гледашь нѣкои отъ мои-тѣ болни. И, когато послужишь нѣколко врѣме, азъ штѫ те запишѫ въ наше-то обштество."

Азъ благодарихъ на докторъ-тъ, дѣто за толкова малко врѣме ме намѣри способенъ да му служа за помоштникъ; и за да признаѭ добрина-та, която ми правеше, азъ го увѣрявахъ, че прѣзъ всичкий си животъ щте слѣдвамъ негови-тѣ мнѣния, макарь тии да сѫ противни на Ипократови-тѣ. Нъ това увѣрение не бѣше толкова искренно. Азъ отхвърляхъ негова-та мисль за вода-та и намислихъ да пиѭ вино всякога, когато отивахъ да гледамъ болни-тѣ. Оставихъ втори пѫть сърмени-тѣ си дрѣхи за да зема едни като на господарь-тъ си*), съ които да се показвамъ, че сьмь лѣкарь. Азъ се приготвихъ да упражнявамъ медицина-та така както трѣбоваше. Започнѫхъ отъ единъ полицейски чиновникъ, който имаше плѣврить: заповѣдахъ безъ омилостивение да му пуснѫть кръвь и да му давать постоянно вода. Послѣ отидохъ при единъ млинарь, на когото се бѣха схванѫли стави-тѣ и отъ болки викаше силно. Азъ не поштадихъ негова-та кръвь както и на чиновникъ-тъ и заповѣдахъ да му давать да пие вода отъ минута на минута. Приехъ дванадесеть рияли за мои-тѣ рецети. Отъ това толкова ми се понрави това занятие, штото вече не искахъ друго освѣнь да има да цѣрѭ рани и други болести.

Штомъ си влѣзохъ въ стая-та и докторъ Сангградо пристигна. Расказахъ му за болни-тѣ, които бѣхъ видѣлъ, и подадохъ му въ рѫцѣ-тѣ дванадесеть рияли, които бѣхъ приелъ за мои-тѣ ре-

*) Тогава лѣкари-тѣ носеха единъ особенъ видъ дрѣхи.

цети. „Дванадесеть рияли, каза ми той, подирь като ги прѣчете, то е малко за двѣ визити; нъ не врѣди, трѣбова да се зема какво-то падне“. И така, той задържа деветь-тѣ рияли, а даде на мене други-тѣ три. „Земи, Жилъ-Бла, продължи той, започни да събирашь богатство; а оште азъ искамь да направѫ съ тебе едно съгласие, отъ което ште се ползовашь много: отстѫпвамь ти четвъртина-та отъ това, което ште ми доносвашь. Ти за малко врѣме ште се обогатишь, приятелю мой, заштото, ако ште Богъ, много болести ште има прѣзъ тая година.

Това ми вдѫхна една нова наклонность камъ лѣкарство-то. На другий день, като обѣдвахъ, азъ облѣкохъ лѣкарски-тѣ си дрѣхи и тръгнѫхъ по работа. Посѣтихъ много болни, които бѣхъ зелъ подъ забѣлѣжка, и се отнесохъ съ тѣхъ по сѫштий начинъ, макарь тии да страдаха отъ съвсѣмъ различни болести. До тогава работа-та вървѣше добрѣ и, слава Богу, никой не бѣше се въспротивилъ на мои-тѣ рецети; нъ колкото съвършенна и да е практика-та на единъ лѣкарь, тя не ште бѫде лишена отъ осѫдители и завидници. Отидохъ у единъ търговець ахтаринъ, синъ-тъ на когото страдаше отъ красникъ. Тамъ заварихъ единъ дребенъ черноокъ човѣкъ, лѣкарь, който се наричаше Сюшило и, който билъ доведенъ отъ единъ роднина на фамилия-та за да види болний. Азъ направихъ прилични-тѣ си привѣтствия на всички-тѣ присѫтствуюшти тамъ, а особено на лѣкарь-тъ, който мисляхъ че е повиканъ за да се съвѣтовать съ него върху болесть-та, за която бѣше работа-та. Той ме поздрави по единъ вѣжливъ начинъ и послѣ, като ме изгледа нѣколко минути съ голѣмо внимание, каза ми: „Г-нъ докторе, моля ви да извини-тѣ за мое-то любопитство: азъ мислехъ, че познавамь всички-тѣ лѣкари, мои другари, въ Валадолидъ, а между това, васъ никакъ немогѫ да познаѭ. Трѣбова отъ твърдѣ малко врѣме да сте дошле и сте се остановили въ тоя градъ.“ Азъ му отговорихъ, че сьмь единъ новъ практикъ, и че работѭ оште подъ покровителство-то на докторъ Санградо „Облажавамь ви, отговори той учтиво, за дѣто сте прѣгърнѫли метода-та на единъ такъвъ великъ човѣкъ. Вѣрвамь, че вии сте станѫли вече доста способенъ, макарь да се показвате много младъ.“ Той изрѣче това по единъ видъ така природенъ, штото азъ неразбрахъ дали хортуваше сериозно или ме подиграваше; мислехъ какво трѣбоваше да му отговорѭ, когато ахтаринъ-тъ, като избра това врѣме да ни хортува, каза ни: „Господа, азъ сьмь увѣренъ, че вии и двама знаете съвършенно лѣкарска-та наука; прѣгледайте, ако обичате, сина ми и заповѣдайте това, което разсѫдите да се направи сега за да го исцѣримъ.“

Тогава дребний лѣкарь започена да прѣгледва болний; и, като ми исчисли всички-тѣ признаци, които показваше натура-та на болесть-та, той ми поиска мнѣние-то какъ трѣбоваше да се постѫпи. „На мнѣние сьмь, отговорихъ му азъ, че трѣбова всяки день да му се пушта кръвь и да му се дава изобилно да пие топла вода.“ На тия думи дребний лѣкарь ми каза смѣхишкомъ, по единъ видъ, който изразяваше злоба: а мислите ли, че тия цѣрове ште могѫть да му спасѫть живота-тъ? — Не се съмнѣвайте, извикахъ азъ нетърпеливо, вии ште видите болний за малко врѣме да оздрави; това цѣрение трѣбова да произведе такъво дѣйствие, заштото е срѣдство противъ всички-тѣ болести. Попитайте Г-нъ Санградо! — Върху това, отговори той, Селсъ трѣбова да грѣши дѣто увѣрява, че, за да се исцѣри единъ, който страда отъ красникъ, трѣбова да се остави да страда отъ жажда и гладость. — О! възразихъ му азъ, Селсъ не е моя оракулъ; той е билъ излъганъ, и азъ по нѣкога се принуждавамь да се отклонявамь отъ негови-тѣ мнѣния, което не намѣрвамь за лошо. Познавамь отъ думи-тѣ ви, отговори ми Сюшило, каква е вѣрна-та и удовлетворителна метода, която докторъ Санградо иска да вдѫхне у млади-тѣ практици. Пуштание кръвь и пиение вода сѫ негово-то обшто лѣкарство. Азъ вече не се очудвамь зашто толкова отлични людие умирать въ негови-тѣ рѫцѣ . . . . — Да не бърборишь пустословия, възразихъ му азъ шумно. Ако искате, можете да пишете за това противъ докторъ Санградо; той ште ви отговори, и тогава да видимъ кому ште се смѣѭтъ. Въ име-то на свети Якова и на свети Дениса! възрази той съ распаление, вии не познавате ошта докторъ Сюшило. Трѣбова да знаете, че азъ имамь чонка и ноктие, и че никакъ не се бож отъ Санградо, който, по високоумие-то си и пустословие-то си, е просто единъ оригиналъ.“ Лице-то на малкий лѣкарь се набърчи отъ гнѣвъ. Азъ му отговорихъ горчиво; и той сѫшто ми възрази, и незабавно работа-та дойде до бой. Додѣ ахтаринъ-тъ и негови-тѣ роднини дойдоха да ни растървѫть, нии сполучихме да си ударимъ по нѣкой и други юмрукъ и да си истръгнемъ по една шепа косми отъ глава-та. Когато се свърши това, людие-тѣ ми заплатиха за посѣштение-то и ме испроводиха, като задържаха моя противникъ, който, вѣроятно, имъ се видѣ пò-достоенъ.

Като излѣзохъ изъ кѫшта-та на ахтаринъ-тъ, азъ срештнѫхъ Фабриция. Той ме гледа много врѣме съ очудвание; послѣ започена да се смѣе съ всичка-та си сила, като се подпираше на колѣне-тѣ си. Това не бѣше безъ причина: азъ бѣхъ облѣченъ съ мантело, което се влачеше по земя-та, съ гашти и салтамарка че-

тире пѫти пò-широка отъ колкото трѣбоваше; и така прѣдставлявахъ една фигура оригинална и смѣшна. Оставихъ го да се насмѣе, като ми идеше и мене да послѣдвамъ неговий примѣръ; нъ азъ бѣхъ принуденъ да пазѭ благоприличие изъ пѫть-тъ. Колкото моя смѣшенъ изгледъ причини смѣхъ на Фабриция, толкова моя-та сериозность удвои тоя смѣхъ. „Слава Богу, Жилъ-Бла, колко си смѣшно накиченъ! Кой те е облѣклъ така? — Полека, приятелю мой, полека; уважавай единъ новъ Ипократъ! Бѫди извѣстенъ, че моя господарь, прочутий докторъ Санградо, направи ме свой ученикъ и свой помоштникъ! Той ми показа основа-та на лѣкарство-то; и като не може да свари да отиде при всички-тѣ болни, които го викать, азъ ходѭ при нѣкои отъ тѣхъ за да му помагамь. — Честитѭ ти, каза Фабриций смѣхишкомъ, твоя-та учясть е за завиждание и, да кажѫ като Александра, ако не бѣхъ Фабриций, искалъ бихъ да бѫдѫ Жилъ-Бла.“

КАПИТАНСКА ДЪШТЕРЯ.

отъ А. Пушкина [1])

ПРИСТАПЪ.

Въ това врѣме иззади височина-та, която се намираше на половина верстъ далечь отъ крѣпость-та, се показаха изново нови купове отъ яздаче, и скоро всичко-то поле се покри отъ многочислени неприятеле, които бѣха въорѫжени съ мѫздраци и съ стрѣ-

---

[1]) Александръ Сергѣевичь *Пушкинъ*, най-великий руский поетъ, се роди на 1799 г. въ Москва. Първо-то си въспитание той прие у дома си отъ свои-тѣ родителе и отъ французски учителе. Въ 1811 г., той постѫпи въ новооткритий царскоселский лицей, дѣто го привличаха наймного история-та и литература-та на Франция и Русия; тамъ той написа и първи-тѣ си юношески стихотворения, въ които се прояви проблѣскъ отъ негово-то поетическо дарование. На лицейский испитъ, Пушкинъ прочете хубаво-то си стихотворение „Въспоминания въ Царско-Село“, което докара въ въсторгъ всички-тѣ присѫтствоюшти и самъ стартий Державинъ неможа да удържи удивление-то си и прѣгърна отъ радость смутений юноша-поетъ (1814). Когато излѣзе изъ лицей-тъ, Пушкинъ, срѣдъ веселби-тѣ и наслаждения-та, на които се прѣдаде, написа знаменита-та си поема *Руслана и Людмила*, на която прѣдмѣтъ-тъ бѣше взетъ изъ руски-тѣ народни повѣрия. Това произведение по своя-та новость възбуди голѣми и разновидни впечатления въ читаюште-то руско обштество. Едни бѣха въ въсторгъ отъ смѣлость-та, игривость-та и фантазия-та, които

ли. Между тѣхъ, на бѣлъ конь, вървеше единъ човѣкъ, който бѣше облѣченъ съ червена дрѣха и съ сабля въ ржка-та. Това бѣше самъ Пугачовъ. Той се запрѣ. Него забиколиха и, както се видѣше, споредъ повѣление-то му, четире човѣка се отдѣлиха и, като припуснжха коню-тѣ си, дойдоха до сама-та крѣпость. Ний се удостовѣрихме, че това бѣха наши-тѣ измѣнници. Единъ отъ тѣхъ дър-

---

блештяха въ него. Други негодуваха при мисль-та, че пръвъ пжть се осмѣлява нѣкой да внесе въ область-та на поезия-та руска-та простонародна прикаска. Критици-тѣ буйно нападнжха Пушкина за това нововедение. Както и да е, нъ отъ тогава Пушкинъ сдоби всеобшта извѣстность на руский поетъ. На 1820 г., поради сношения-та му съ тайни политически обштества и съчинение-то на нѣколко свободолюбиви стихотворения, той, за наказание, биде испратенъ отъ руско-то правителство въ Кишиневъ, на служба при тамошний губернаторъ. Четире-тѣ години, прѣкарани въ южна Русия, бѣха редъ отъ непрѣстайни скитания за Пушкина. Когато се поболѣ въ Екатеринославъ, той отпжтова, заедно съ челядь-та на генералъ Раевски, въ Кавказъ, за да се лѣчи на минерални-тѣ води. Диви-тѣ хубости на Кавказъ му вдъхнжха поема-та *кавказский плѣнникъ*, която той написа слѣдъ година. На връштаню той мина прѣзъ Кримъ, дѣто, омаянъ отъ красни-тѣ изгледи на южни-тѣ му брѣгове и вдъхновенъ отъ класически-тѣ въспоминания свързани съ тѣхъ, той написа нѣколко хубави стихотворения, а слѣдъ двѣ години поема-та *Бахчисарайский Фонтанъ* (1824). Додѣто стоеше въ Кишиневъ той написа нѣколко високо-хждожествени лирически пиеси, въ които той се явява въ всичка-та мошть на талантъ-тъ си. Въ това сжшто-то врѣме той почна знаменитий си романъ *Евгений Онѣгина*, и намисли поема-та „*Цигане*,“ поводъ на която послужи случайно-то му срештаню съ единъ керванъ катунци, при които той прѣкаралъ нѣколко деня. На 1824 г., Пушкинъ съвсѣмъ остави южна Русия, по който случай написа прошталио стихотворение: *камъ море-то*, произведение пълно съ висока поезия и младежко вдъхновение. До 1826 г. Пушкинъ живѣеше въ баштино-то си имѣние, село Михайловское, дѣто, уединенъ и освободенъ отъ шумъ-тъ и грижи-тѣ на градъ-тъ, той се посвѣти всецѣло на поетически занимания. Тамъ той довърши шеста-та глава отъ „Евгений Онѣгина,“ написа „Цигане“ и най-хубаво-то си творение: драма-та „Борисъ Годуновъ“ и прѣлестна-та глумлива пиеска „графъ Нулинъ.“ Всички-тѣ тия творения бѣха посрештнжти съ въсторгъ отъ руска-та публика, и когато Пушкинъ, по позволение на руско-то правителство, най-послѣ се завърна въ Москва и Петербургъ, слава-та му бѣше грамадна и той биде припознатъ за най-връвиъ руский поетъ. Нъ издание-то на поема-та му „Полтава,“ която блешти съ голѣми достойнства и е великолѣпенъ плодъ на единъ възмжжалъ талантъ, се посрештна студено отъ читателе-тѣ, на които се стори, че Пушкинъ е ослабнжлъ. Оскърбенъ отъ тая несполука, Пушкинъ остави Петербургъ и отпжтова пакъ камъ Кавказъ, който му вдъхна много прѣкрасни стихотворения. Като се завърна въ Петербургъ той написа пиеси-тѣ „Галубъ“ и кжшта-та въ Коломна. На 1830 Пушкинъ дойде въ Москва и се сгоди за хубавица-та Наталия Николаевна Гончарова, слѣдъ което прѣкара три мѣсеца въ

жеше подъ калпакъ-тъ си единъ листъ хартия; а другий имаше натжкната на сабля-та си глава-та на Юлая, която той, като се засили, прихвърли при насъ прѣзъ плѣтъ-тъ. Глава-та на бѣдний калмикъ падна до крака-та на комендантинъ-тъ. Измѣнници-тѣ викаха:

— Не пушкайте. Излѣзте вънъ при царь-тъ. Царь-тъ е тука.

село Болдино, баштино му владѣние. Тамъ творческа-та сила на Пушкина се прояви въ най-велики размѣри, написа слѣдуюшти-тѣ прѣвъсходни произведения: „Скжпий Рицарь" драма въ двѣ сцени, „Моцартъ и Саллери" драма въ двѣ сцени, „лѣтописъ-тъ на село Горахино," „Каменний гость", „Пиръ прѣзъ чума-та," „Повѣсти-тѣ на Бѣлкина"; осма-та глава на „Евгений Онѣгинъ" и други оште дребни лирически стихотворения. Слѣдъ женидба-та си Пушкинъ, освѣнь разни-тѣ поетически творения, написа и образцова-та повѣсть „Капитанска дъштеря" [1]) и се залови съ съставление история-та на пугачевский бунтъ, за което нѣшто нарочно пжтова въ Казанъ, за да събере материалъ. Отъ 1836 г. се почнжха за Пушкина тежки дни; кжси-тѣ му парични средства, което не му даваше възможность да стори издавнажелано-то пжтованю по Европа; болесть-та и смъртьта на майка му; раздори-тѣ между него и баштa му, коиуто се побъркаха работи-тѣ, а най-паче злобни-тѣ великосвѣтски интриги, които недаваха покой ни нему, ни на жена му, упражняваха мрачно дѣйствие възъ душа-та на поетъ-тъ. Въ това врѣме Пушкинъ прѣдприе издание-то на ново-то периодическо спасение „Съврѣменикъ" въ което се печатиха освѣнь негови творения и творения-та на Жуковский, Козловский, Тургенева и Гоголя.

За голѣма скръбь на Русия, Пушкинъ въ най-зрѣла-та си пора, умрѣ на дуелъ, убитъ отъ нѣкого си Дантеса, синъ на холандский посланникъ Гекерена. (29 януарий, 1837 г.).

Пушкинъ е припознатъ за най-великий и образцовий поетъ-хждожникъ въ Русия. До онова врѣме руска-та поезия, при всичко че бѣше разработена вече отъ цѣлъ редъ талантливи писатели, стоеше доста ниско при европейска-та. Прѣдание-то на стара-та ломоносовска школа оште се пазеше въ нея. Педантизмъ-тъ въ езикъ-тъ и въ слогъ-тъ; едностранчивость-та на направление-то, отсжтствие-то на съврѣменни идеи, бѣха отличителни-тѣ чърти на тогавашна-та литература. Пушкинъ дойде и, съ сила-та на свой-тъ творический гений, освѣжи и възобнови руска-та поезия, създаде стихъ звученъ и сладъкъ, форми изяштно-хждожествени, и, слѣдъ немноговрѣменна подчиненость на влияние-то на Байроновий романтизмъ захвана, самостоятелно и съобразно съ потрѣбности-тѣ и духъ-тъ на руский битъ да пише цѣлъ редъ прѣвъсходни творения, които по своя-та поетичность, хждожественость и съвършенство, сж великолѣпни труфила на руска-та литература и дадоха на име-то му безсмъртна слава.

На 1879 въ Москва, руский народъ му въздигна великолѣпенъ бронзовъ паметникъ.

[1]) Прѣведена на български отъ Л. Каравелова.

— Ето азъ щж да ви покажж! извика Иванъ Кузмичь. — Момчета, пушкайте!

Наши-тѣ войници пушнаха. Казакъ-тъ, който държеше писмо-то, се залюля и падна отъ конь-тъ си; а други-тѣ припуснаха коне-тѣ си назадь. Азъ погледвахъ на Мария Ивановна. Уплашена отъ кървава-та глава на Юлая и оглушена отъ гърмежь-тъ на пушки-тѣ, тя се видѣше да е обезпаметѣла. Командантинъ-тъ повика капралинъ-тъ и заповѣда му да земе писмо-то изъ ржцѣ-тѣ на убитий казакъ. Капралинъ-тъ отиде на поле-то и върна се, като водѣше за юзда-та конь-тъ на убитий. Писмо-то той даде на командантинъ-тъ. Иванъ Кузмичь го прочете за себе си и послѣ го раскжса на малки чясти. Между това бунтовници-тѣ се приготвяваха за нападение. Твърдѣ скоро куршуми-тѣ имъ захванжха да пищтять около уши-тѣ ни и нѣколко стрѣли се забиха прѣдъ крака-та ни въ земя-та и по плѣть-тъ. „Василиса Егоровна! каза командантинъ-тъ. — Тука не е женска работа. Заведи Маша. Не виждашь ли, че тя е ни жива, ни умрѣла.“

Василиса Егоровна, която се бѣше поусмирила подъ куршуми-тѣ, погледа камъ поле-то, дѣто се виждаше голѣмо движение; а послѣ се обърна камъ мжжь-тъ си и каза му: „Иванъ Кузмичь, въ животь-тъ и въ смърть-та само Господь е воленъ. Благослови Маша. Машо, приближи се до бащта си.“

Маша, блѣдна и растреперана, се приближи да Ивана Кузмича, клѣкна на колѣне и поклони му се до земя-та. Старий командантинъ я прѣкръсти три пжти; а послѣ я повдигна, цѣлуна я и каза ѝ съ измѣненъ гласъ: „Е, Машо, бжди щастлива! Моли се Богу и той нѣма да те остави. Ако се намѣри добръ човѣкъ, то да ви даде Богъ съвѣть и любовь. Живѣйте както и нии живѣхме съ Василиса Егоровна. Е, прощтавай, Машо! Василиса Егоровна, заведи я пò-скоро.“

Маша се хвърли на шия-та му и захвана да ридае.

— Да се цѣлунеме и нии, каза командантка-та, като заплака и сама . . . — Прощтавай, Иванъ Кузмичь. Прости ме, ако съмь те съ нѣщто обидила!

— Прощтавай, прощтавай, майко! каза командантинъ-тъ, като прѣгърна бабичка-та си. — Е, стига! Вървѣте си, вървѣте си. Ако успѣешь то облѣчи Маша, съ горня-та ѝ дрѣха.

Командантка-та заедно съ дъштеря си се отдѣли. Азъ гледахъ слѣдъ Мария Ивановна; а тя се обърна и кивна ми съ глава-та си. Послѣ това Иванъ Кузмичь се обърна камъ насъ и всичко-то му внимание бѣше вече съсрѣдоточено камъ неприятель-тъ. Бунтовници-

тѣ се събираха около прѣдводитель-тъ си и изведнѫжъ захванѫха да слазять отъ коню-тѣ си. „Сега стойте твърдо, каза командантинъ-тъ. — Сега ште се захване прѣвзиманю-то! . . .“

Въ тая минута се раздаде шумъ и крясъкъ; бунтовници-тѣ припкаха бързо камъ крѣпость-та. Наший топъ бѣше напълненъ съ едри куршуме. Командантинъ-тъ дозволи на бунтовници-тѣ да дойдѫть на близно растояние и изведнѫжъ изгърмѣ изново. Куршуми-тѣ удариха въ сама-та срѣда на купчина-та. Бунтовници-тѣ се раздѣлиха на двѣ чясти и подрънпѫха се малко. Прѣдводитель-тъ имъ остана самъ отъ прѣдъ . . . Той махаше съ сабля-та си и, както се видѣше, ги уговаряше пламенно. Крѣсъкъ-тъ и писъкъ-тъ, които бѣха затихнѫли на една минута, се захванѫха изново. „Е, момчета, каза командантинъ-тъ, отваряйте сега вратници-тѣ. Удряйте тѫпанъ-тъ. Напрѣдъ, момчета! Вървѣте подиря ми!“

Командантинъ-тъ, Иванъ Игнатичь и азъ въ едно мигнованю се намѣрихме отвънъ крѣпость-та; нъ уплашений гарнизонъ се не мръдна отъ мѣсто-то си. „А зашто, мои дѣца, стоите? извика Иванъ Кузмичь. — Ако ште да се умира, то да се умира. Нии служиме . . .“ Въ тая минута бунтовници-тѣ удариха на насъ и вмъкнѫха се въ крѣпость-та. Тѫпанъ-тъ млъкна; а гарнизонъ-тъ наведе пушки-тѣ си. Мене ме бѣха търколили на земя-та, нъ азъ станѫхъ и заедно съ бунтовници-тѣ влѣзохъ въ крѣпость-та. Командантинъ-тъ, раненъ въ глава-та, се намираше посрѣдъ една грамада злодѣйци, които искаха отъ него ключове-тѣ. Азъ се затърчахъ да му помогна; нѣколко силни казаци ме хванѫха и вързаха ме съ пояси-тѣ си, като ми говореха: „Скоро ште да видите вии, които не слушате царь-тъ.“ Насъ ни повлѣкоха по улици-тѣ; а жители-тѣ на крѣпость-та излазяха да посрештнѫть неприятель-тъ съ хлѣбъ и съ соль. Раздаде се звукъ-тъ на камбана-та. Изведнѫжъ извикаха, че царь-тъ се намира на тържиште-то, че очиква плѣнници-тѣ и че приема клетва за вѣрность. Народъ-тъ се затече камъ поляна-та. Заведоха тамъ и насъ.

Пугачовъ сѣдеше въ едно кресло подъ стрѣха-та на командантска-та кѫшта. Той бѣше облѣченъ въ хубавъ казашки забунъ, който бѣше обшитъ съ златни ивици. Висока-та му соболева шапка съ златни китчици бѣше нахлупена надъ блестяшти-тѣ му очи. Лице-то му ми се показа познато. Казашки-тѣ старѣйшини го забиколиха. Отецъ Герасимъ, блѣденъ и разтреперанъ, стоеше подъ стрѣха-та съ кръстъ-тъ въ рѫка и, както се видѣше, го молеше мълчешка-та за ония, които трѣбоваше да станѫть жертва. На полянка-та наскоро направиха бѣсилница. Когато нии се приближихме,

то башкирци-тѣ разгониха народъ-тъ и прѣдставиха ни на Пугачова. Звукъ-тъ на камбани-тѣ млъкна. Настана дълбока тишина. „Кой е командантинъ-тъ?“ попита самозванецъ-тъ. Наший наредникъ излѣзе изъ помежду други-тѣ и посочи съ пръстъ камъ Ивана Кузмича. Пугачовъ погледа грозно на старче-то и рѣче му: „Какъ си се ти осмѣлилъ да се противишь мене, на свой-тъ господаринъ?“ Командантинъ-тъ, който бѣше ослабнѫлъ отъ рани-тѣ си, събра послѣдни-тѣ си сили и отговори съ твърдъ гласъ: „Ти не си мой господаринъ. Ти си разбойникъ. Чувашь ли?“ Пугачовъ се намуси страшно и махна съ една бѣла кърпа. Нѣколко казака хванѫха старий капитанинъ и повлѣкоха го камъ бѣсилница-та. На прѣкладно-то дърво, като на конь, сѣдеше обезобразений башкирецъ, когото нии испитвахме вечерь-та. Той държеше въ рѫка-та си вѫже, и, послѣ една минута, азъ видѣхъ, че бѣдний Иванъ Кузмичь вися на въздухъ-тъ. Послѣ това, при Пугачова доведоха Ивана Игнатича. „Кълни се, му каза Пугачовъ, на царь-тъ си Петра Тодоровича!“ — „Ти не си нашъ царь,“ отговори Иванъ Игнатичь, като повтаряше думи-тѣ на свой-тъ капитанинъ. Ти, чичо, си разбойникъ и самозванецъ!“ Пугачовъ махна пакъ съ кърпа-та, и добрий поручикъ повисна близу до свой-тъ старъ началникъ.

Редъ-тъ бѣше мой. Азъ гледахъ смѣло на Пугачова, като се приготовлявахъ да повтора отговоръ-тъ на свои-тѣ великодушни другаре. Тогава, за мое неописано изумление, азъ видѣхъ Швабрина между бунтовнически-тѣ старѣйшини; той бѣше остриганъ казашки, и бѣше облѣченъ въ казашка дрѣха. Той се доближи до Пугачова и пошѣпна му нѣшто на ухо-то. „Да се обѣси!“ каза Пугачовъ, безъ да погледа вече на мене. На шия-та ми мѣтнѫха примка-та. Азъ захванѫхъ да четѫ за себе си тихо една молитва, въ която принасяхъ Богу искренно раскаяние за всички-тѣ си прѣгрѣшения и въ която го молѣхъ да спаси всички-тѣ близкни на мое-то сръдце. Мене довлѣкоха подъ бѣсилница-та. „Не бой се, не бой се“ повтаряха мои-тѣ губители, и съ това, може би, и наистина желаеха да ме насръдчать! Изведнѫжь азъ чухъ викъ: „Постойте, окаяни. Почакайте!“ Кръвопийци-тѣ се запрѣха. Гледамъ: Савеличь лежи до крака-та на Пугачова. „Башта да ми си! говореше бѣдно-то старче. — Какво ще да извършишь, ако уморишь господарско-то дѣте? Пусни го. За него ще да ти дадѫть голѣмъ откупъ; а за примѣръ и за страхъ на други-тѣ, заповѣдай да обѣсать мене!„ Пугачовъ направи единъ знакъ и мене тоя си часъ развързаха и пуснѫха. „Наший башта те прости,“ ми говореха. Въ тая минута азъ не могѫ да кажѫ, че съмъ се обрадвалъ за

свое-то спасение, нъ не могх и да кажх, че съжалѣвахъ за това. Мои-тѣ чувства бѣха твърдѣ възвълновани. Доведоха ме изново прѣдъ самозванецъ-тъ и туриха ме прѣдъ него на колѣне. Пугачовъ ми подаде своя-та жилеста ржка. „Цѣлувай ржка, цѣлувай ржка!“ говорѣха около мене. Нъ азъ прѣдпочитахъ най-страшна-та смърть, нежели да направя това подло унижение. „Господарю, Петръ Андрѣевичь! шушнеше Савеличь, като стоеше задъ мене и буташе ме. — Не противи се! Какво ти чини? Плюни, па цѣлуни на злод. . . . (ехъ) и цѣлуни му ржка.“ Азъ се не мърдахъ. Пугачовъ пусна ржка-та си и каза засмѣно: „Негово благородие, както се види, е полудѣлъ отъ радость. Повдигнѣте го!“ Повдигнжха ме и оставиха ме свободенъ. Азъ останжхъ да гледамь на продължение-то на ужасна-та комедия.

Жителе-тѣ хванжха да се кълнжть. Тии пристжпяха единъ подирь други, цѣлуваха распятие-то и послѣ се покланяха на самозванецъ-тъ. Войници-тѣ отъ гарнизонъ-тъ вече стоеха тука. Терзий-тъ изъ рота-та, въоржженъ съ свои-тѣ штжрби ножици, имъ рѣжеше коси-тѣ; а тии, като се отървяха, дохождаха и цѣлуваха ржка-та на Пугачова, който имъ даваше прощтение и приемаше ги въ чета-та си. Всичко-то това се продължи около три часа. Най-послѣ, Пугачовъ стана отъ кресло-то и слѣзе на полянка-та. Старѣйшини-тѣ го испроваждаха. Доведоха бѣлъ конь, който бѣше осѣдланъ и украсенъ съ богато обюздание. Два казака го хванжха подъ ржцѣ-тѣ и качиха го на сѣдло-то. Той каза на отца Герасима, че ште да обѣдва у него. Въ тая минута се зачу женски викъ. Нѣколко разбойника извлѣкоха вънъ Василиса Егоревна, която бѣше разрошена и съблѣчена почти гола. Единъ изъ тѣхъ бѣше успѣлъ дори да се облѣче въ нейний кожухъ. Други-тѣ влѣчеха възглавници, сандъци, чайни потрѣбици, ризи и други парцалетини. „Братия мои! викаше жена-та. — Оставѣте душа-та ми да се покае. Башти родени, отведѣте ме при Ивана Кузмича.“ Изведнжжь тя погледа камъ бѣсилница-та и позна мжжь-тъ си. „Злодѣйци! извика тя отчаяно. — Какво сте направили съ него? Гължбе мой, Иванъ Кузмичь! Юнашка солдатска главо! Не поврѣдиха те ни пруски-тѣ байонети, ни турски-тѣ куршуми и не на честно-то поле сложи ти глава-та си; а погина отъ ржцѣ-тѣ на осжденъ за различни прѣстжпления и побѣгнжлъ изъ тъмница-та злодѣецъ!“ „Умирѣте тая стара врачка!“ каза Пугачовъ. Тука единъ младъ казакъ я удари по глава-та съ сабя-та си и тя падна мрътва на стълби-тѣ при прагъ-тъ. Пугачовъ замина, и народъ-тъ се спусна подиря му.

Императрица Екатерина II.

Мария Ивановна дошла благополучно въ Петербургъ, като се извѣстила, че царский дворъ се намиралъ въ това врѣме въ Царско село, рѣшила се да остане тука. Ней дали мѣстенце само за спанѥ. Жена-та на вардачь-тъ тоя си часъ се опознала съ нея, казала ѝ, че е роднина на единъ отъ царски-тѣ служителе и извѣстила ѝ всички-тѣ тайнства на придворний животъ. Тя ѝ казала, въ кой часъ обикновено се пробужда царица-та, въ кой пие кафе и въ кой се расхожда; какви велможи се намирать въ това врѣме при нея; какво тя е благоволила да говори вчерашний день, когато обѣдвали; какъ е принимала вечерь-та. Съ една дума, разговоръ-тъ на Анна Василиевна заслужва нѣколко страници въ исторически-тѣ записки и билъ би безцѣненъ за потомство-то. Мария Ивановна слушала всичко съ внимание. Тии отишле въ градина-та. Анна Василиевна ѝ расказала история-та на всяки мостъ и алея, и, като се расходили доста, върнхли се на станция-та твърдѣ задоволни една отъ друга. На другий день утрень-та, Мария Ивановна се сабудила, облѣкла се и полекичка излѣзла въ градина-та. Утринь-та била много добра, слънце-то огрѣвало върхове-тѣ на липи-тѣ, които вече били жлтѣли отъ студено-то дхханѥ на есень-та. Широко-то езеро се лщтѣло безъ помжрдванѥ. Сабудени-тѣ лебеди излизали изъ подъ храстаци-тѣ, които покривали брѣгъ-тъ. Мария Ивановна отишла камъ прѣкрасна-та полянка, на която прѣди малко врѣме билъ исправенъ паметникъ-тъ на графъ-тъ Петра Александровича Румянцова. Изведнжжь едно бѣло ингелиэско кученце залаяло и припнало камъ нея. Мария Ивановна се уплашила и запрѣла се. Въ тая минута се зачулъ приятенъ женски гласъ: „Не плашете се, то нѣма да ви ухапе.“ И Мария Ивановна видѣла една госпожа, която седѣла на една дълга столица срешта паметникъ-тъ. Мария Ивановна седнжла на другий край на столица-та. Госпожа-та гледала на нея съ любопитство, а Мария Ивановна, като хвърлила и отъ своя страна нѣколко погледа, успѣла да я разгледа отъ крака-та до глава-та. Тя била въ бѣли утрешни дрѣхи, съ нощтна шапчица на глава-та и съ кожухче. На видъ тя имала около 40 години. Лице-то ѝ било пълно и червено, и показвало важность и спокойствие, а сини-тѣ ѝ очи и лека-та ѝ усмивка имали неисказана прѣлесть. Госпожа-та прѣкжснжла мълчанѥ-то първа. — „Вии, види се, не сте отъ тука?“ казала тя. — „Така е: азъ дойдохъ вчера изъ провинции-тѣ.“ — „Вии дойдохте съ роднини-тѣ си?“ — „Никакъ не: азъ дойдохъ сама.“ — Нъ вии сте още тая

млади!“ — „Азъ нѣмамь ни майка, ни баща.“ — „Разбира се, че вии сте дошли по нѣкоя работа?“ — „Азъ дойдохъ да дамъ на царица-та молба.“ — „Вии сте сираче? Види се, че сте дошли да искате правосѫдие противъ несправедливости-тѣ и обиди-тѣ?“ — „Никакъ не: азъ дойдохъ да искамь милость, а не правосѫдие.“ — „Позволѣте ми да ви попитамь, кои сте вии?“ — „Азъ сьмь дъштеря на капитанъ Миронова.“ — „Капитанъ Мироновъ! На оний исти Мироновъ, който бѣше комендантинъ въ една отъ Оренбургски-тѣ крѣпости?“ — „Така е.“

Види се, че тоя отговоръ е подѣйствовалъ печално на госпожа-та. — „Простете ме, казала тя съ оште пὸ-кротъкъ гласъ, — ако се намѣса въ ваши-тѣ дѣла. Азъ бивамь при дворъ-тъ. Простете ми, — въ какво се заключава ваша-та молба, и, може би, азъ штѫ намѣра случай да ви помагна.“ Мария Ивановна станѫла и поблагодарила съ почитание. Всичко въ непозната-та госпожа привлѣкало неволно сръдце-то на човѣкъ-тъ и внушавало му довѣрие. Мария Ивановна извадила изъ джебъ-тъ си една сгѫнѫта хартия и подала я на своя-та непозната покровителница, която захванѫла да я чете за себе си. Изпърво тя чела съ внимание и съ благосклонность; нъ изведнѫжь лице-то ѝ се промѣнило и Мария Ивановна, която слѣдила съ очи-тѣ си нейни-тѣ движения, се уплашила отъ нейно-то строго лице, което прѣди една минута било толкова приятно и спокойно. — „Вии молите за Гринева? казала тя съ хладенъ погледъ. — Царица-та не може да го прости. Той е отишьлъ съ самозванець-тъ не отъ невѣжество и не отъ легковѣрность, а като безнравственонъ подлець и врѣденъ нехранимайковець.“ — „Ахъ, това не е истина,“ извикала Мария Ивановна. — „Какъ не е истина?“ извикала и госпожа-та и подскокнѫла.—Не е истина, вѣрвайте Бога, не е истина! Азъ знаѭ всичко; азъ всичко штѫ да ви раскажѫ. Той само зарадъ мене се подвъргна на всичко, штото го е постигнѫло. И ако той не се е оправдалъ прѣдъ сѫдъ-тъ, то е направилъ това само за туй, че не е штѣлъ да заплете и мене.“ Прослѣ това тя ѝ расказала распалено всичко, штото е познато вече на читателе-тѣ ми. — Госпожа-та я изслушала съ внимание. — „Дѣ сте на квартира?“ попитала тя най-послѣ, и, като чула, че е у Анна Василиевна, то казала съ усмивка: „А! знаѭ. Проштавайте, не говорете никому за наша-та срешта. Надѣямь се, че нѣма дълго врѣме да чякате отговоръ на писмо-то си.“ Послѣ тая дума тя станѫла и влѣзла въ една покрита алея, а Мария Ивановна се върнѫла при Анна Василиевна, припълнена съ радостни надежди. — Стопанка-та ѝ помъмрала за толкова ранна-та

есенна расходка, която била врѣдна, споредъ думи-тѣ ѝ, за здравие-то на младо-то момиче. Тя внесла самоваръ-тъ и, като захванжли да пиыжть чай, пожелала да продължи безкрайни-тѣ придворни расказы, когато изведнжжь една отъ придворни-тѣ карети се запрѣла прѣдъ врата-та, и камеръ-лакей-тъ влѣвалъ да каже, че царица-та е заповѣдала да вика дѣвойка-та Миронова. Анна Василиевна се зашемедила да шета. „Охъ, ти Господи! извикала тя. — Царица-та ви вика въ дворъ-тъ. А какъ ли е тя можала да се извѣсти за васъ? А какъ щтете вии, госпожице, да излѣзете прѣдъ царица-та? Вии, както ми се чини, не можете и да стжпите така, както подобава въ дворъ-тъ . . . Да ви не испровода ли? Азъ се опте могж да ви прѣдпаза въ нѣшто си. А какъ щте вии да идите въ пжтнишки-тѣ си дрѣхи? Да не проводиме ли при повивачка-та за нейний жьлти раброномъ? Камеръ-лакей-тъ казалъ, че царица-та желае, щтото Мария Ивановна да иде сама и въ тия сжщти дрѣхи, въ които я била заварила. Нѣмало какво да се прави: Мария Ивановна сѣднжла въ карета-та и отишла въ дворецъ-тъ, испроваждана и отъ благословения-та на Анна Василевна. Мария Ивановна осѣщтала вече рѣшение-то на наша-та сждба и сръдце-то ѝ било силно и прѣмирало. Послѣ нѣколко минути, карета-та се запрѣла при дворецъ-тъ. Врата-та се растворили прѣдъ нея. Тя прѣминжла цѣлъ редъ празни и расписани стаи; камеръ-лакей-тъ ѝ показвалъ пжть-тъ. Най-послѣ, като дошьлъ до едни затворени врата, казалъ че ей сега щте да доложи за нея и оставилъ я сама. Мисль-та, че щте да види императрица-та око на око, я уплашила до толкова, щтото тя едвамъ стояла на крака-та си. Послѣ една минута врата-та се отворили изново и тя влѣзла въ стая-та на царица-та. Царица-та труфила глава-та си. Нѣколко придворни госпожи я забикаляли и съ почитание пуснжли Мария Ивановна. Царица-та се обърнжла камъ нея нѣжно, и Мария Ивановна познала оная сжщта госпожа, съ която тя прѣди нѣколко минути се разговаряла толкова откровено. Царица-та я повикала и казала ѝ съ усмивка: „Азъ се радвамь, че могж да сдържа дума-та си и да испълна молба-та ви. Работа-та ви е свършена. Азъ сьмь убѣдена въ невинность-та на годѣникъ-тъ ви. Ето ви и писмо, което щте да занесете на бждащтий си свѣкъръ.“ Мария Ивановна приела писмо-то съ растрепепрана ржка и, като заплакала, паднжла на колѣне прѣдъ царица-та, която я повдигнжла и цѣлунжла. Царица-та се разговорила съ нея. „Зная, че не сте богати, казала тя, — нъ азъ трѣбова да положа дългъ-тъ си прѣдъ дъщтеря-та на капитанъ Миронова. За бждащте-то се не грижете. Азъ се завземамь да наредя ваше-то състояние.“

Като утѣшила бѣдна-та сиромашинка, царица-та я отпуснжла. Мария Ивановна се върнжла пакъ съ придворна-та карета. Анна Василиевна, която чакала съ нетърпѣние връштанѥ-то ѝ, я затрупала съ питания, на които Мария Ивановна отговаряла кое'какъ. Анна Василиевна, която била незадоволна отъ нейно-то безпамѣтство, приписала всичко-то това на провинциялна-та срамежливость и простила я великодушно. Въ истий день Мария Ивановна тръгнжла, безъ да полюбопитствова да види Петербургъ, и върнжла се назадь въ село-то ни.

(Прѣв. Л. Каравелова.)

ТАРАСЪ-БУЛВА.

отъ Н. Гоголя [1])

Пристиганіе на Тарасъ-Вулбови-тѣ синове и отправление-то имъ въ Сѣчь-та.

„Я се обърни, сине! Ама че си смѣшенъ! Какви сж тия калугерски антерии на васъ? Че така ли всички-тѣ носять въ академия-та?“

Съ такива думи посрешна стари Булба двама-та си сина, които се бѣха учили въ киевска-та бурса и дошле дома при башта си.

Синове-тѣ му токо што слѣзоха отъ коню-тѣ. Това бѣха два здрави юнака, гледаха оште кръвнишки, като семинаристи едва пуснжти. Лица-та имъ, корави и здрави, бѣха покрити съ първъ мжхъ косми, непокжснжть оште отъ бръсначь. Тѣхъ ги смути такъва срешта на башта имъ, та стояха като вковани и гледаха въ земя-та.

„Стойте, стойте! дай да ви изгледамь хубаво,“ казваше Булба и обрълташе ги: „какви сж длъги антерии на васъ! ама антерии! такива антерии не сж били на свѣтъ-тъ. Я нека прѣмине нѣкой отъ васъ! да видж какъ ште да се съпне о поли-тѣ и прѣмѣтне на земя-та.“

— Не смѣй се, татко, не смѣй се!“ каза най-послѣ пѝ-старий отъ тѣхъ.

— Вижь ти, какъвъ е голѣмецъ! че зашто да се не смѣя?

— За това; ти и башта да ми си, а бивамь те Бога ми, ако земешь да се смѣешь!

— Ахъ, ти такъвъ-онакъвъ сине! какъ! башта си? рече Тарасъ-Булба и отстжпи нѣколко раскрача назадь, зачуденъ.

---

[1]). — Гледай живописание-то на Н. Гоголя на стр. 80.

— Ако щте би и бащта. За обида никого нѣма да погледна и прѣмълча.

— А какъ мислишь ти съ мене да се биешь? може съ плѣсници?

— Съ каквото тамъ и да е.

— Добро, давай съ плѣсници! казваше Тарасъ-Булба и запрѣтваше си рѫкави-тѣ: „да видѫ, какъвъ си ти човѣкъ въ рѫцѣ-тѣ!"

И бащта-та съ синъ-тъ, вмѣсто да се поздравявать слѣдъ толкова отдавна невидваніе, веха да се блъскать единъ други и по ребра-та, и по кръстъ-тъ, и по грѫди-тѣ; ту отстѫпяха и озираха се, ту пакъ политаха.

„Гледайте ги, полудѣ старецъ-тъ! Зеха му умъ-тъ!" стоеше на прагъ-тъ и говореше добра-та имъ майка, блѣдна и мършава, още не пригърнѫла ненагледни-тѣ си дѣца. „Дѣца-та си дошле дома, повече отъ година не сме ги видѣли, а той, Богъ знае, што е намислилъ: съ плѣсници се бие!"

„Ама той се бие харно!" рече Булба, като прѣстана: „Бога ми, харно!" оправяше се и думаше: „не ти трѣбова и да испитвашь. Харенъ казакъ ще да бѫде! Сега добрѣ дошълъ синко; дай да се цѣлунемъ!" И бащта-та зе да се цѣлува съ синъ-тъ. „Харно синко! Всякого тупай така, както мене: никому не проштавай! А все ме е смѣхъ на прѣмѣна-та ти; каква връвь ти висне тука? Ами ти, диваку, што стоишъ, рѫцѣ увиснѫлъ?" обърна се и рече на пò-младий: песи сине, защто ме и ти не побиешь?"

— Вижь што мисли! говореше майка му, като го пригръшташе; какъ му дòде въ глава-та такова нѣшто, рождено чедо бащта си да бие! Като че само тò не стигна: младо дѣте, исходило толкова пѫть, уморено . . . (Това дѣте имаше повече отъ дваесеть годинъ и три аршина високо), нему му трѣбова да си почине и да хапне нѣшто, а той го кара да се бие!

— Е, та ти си галенъ, както гледамъ! казваше Булба. Не слушай синко, майка си: тя е жена, тя ништо не знае. Какво ви е галене намѣрило? Ваше-то е галене — поле широко и добръ конь: това ви е галене-то! А видите тая сабля? това ви е майка! Това дѣто ви пълнять глави-тѣ, все е йзметъ; и академии-тѣ, и всички-тѣ ония книжки, буковаре и философия, и всичко това: не знаемъ што си — плювамь на всичко-то! Тука Булба пустна такъва дума, която се не приема въ печать. „Ами, по харно, до недѣля азъ да ви пратѫ васъ на Запороже. Тамо ви е вамъ школо-то; тамъ щтете на разумъ да додете."

— И всичко една недѣля штѫть да си посѣдѫть дома? жаловито, съ сълзи, говореше стара-та имъ майка: „нема кога и да

посвѣтувать, ни бащина кѫща да узнаѭть, нито има, кога азъ да се нагледамъ на тѣхъ."

„Стига, стига си вила, бабо! Казакъ не бива съ жени да другарова. Земи та ги скрий и двоица-та подъ поли-тѣ си, та че седи на тѣхъ, като кокошка на яйца. Върви, върви, та слагай на трапеза-та всичко, што се намѣри. Не трѣбовать зелници, медени-ци, баници и друго; влѣчи тука всичкий овенъ, кова-та дай, чети-ресегодишна медовина! а повече лютица, да не е подсладена съ сухо гроздю и всякакви бурение, а бистра върла лютица[1]), да играе и да цвърчи, като бѣсна."

Булба поведе синове-тѣ си въ соба-та, отдѣто сѣкома искок-нѫха двѣ хубави моми служкини, съ червени манисти, които трѣ-бѣха одаи-тѣ. Уплашиха се, както се види, отъ млади-тѣ момци, които обичаха да закачѫть всякиго, или искаха да си увардять женский обичай: като видать мѫжь, да извикать и да побѣгнѫть сѣкома, и послѣ много врѣме да се затулять отъ срамъ съ рѫкавъ. Соба-та бѣше накитена спроти вкусъ-тъ на онова врѣме, — отъ което е остала жива паметь само въ пѣсни-тѣ и народни-тѣ *думи*[2]), които се не пѣѭть веке по Украйна отъ брадати стар-ци-слѣпци, обиколени отъ народъ, съ тихо дрънканю на *бандура*[3]), — спроти вкусъ-тъ на онова бранно, размирно врѣме, когато на Украйна почнѫха да се разигравать бойове и битви за уния-та. Всичко бѣ чисто, излепено съ глина разноцвѣтна. На стѣни-тѣ— сабли, гърбачи, мрѣжки за птици, мрѣжи (рибарски) и пушки, хи-тро обкованъ рогъ за барутъ, златна юзда за конь-тъ и спънки съ сребрни пулове. Прозорци-тѣ въ соба-та бѣха мънечки, съ вал-чести, мѫтни стъкла, каквито се намѣрвать сега само въ старин-ски черкови, прѣзъ които не можеше инакъ да се гледа, а трѣбо-ваше да повдигнешь малко стъкло-то. На полици-тѣ по кѫтове-тѣ стоѣха чаши, бѫклици и шишета отъ зелено и синю стъкло, сре-брни работени чеши, позлатени ракиови чаши отъ всякаква на-права: венециянски, турски, черкески, които бѣха дошле до Булба прѣзъ много пѫтища, прѣзъ трети и четвърти рѫцѣ; това е често бивало въ ония юнашки врѣмена. Брѣстови сѣдалишта околовръсть соба-та, голѣмъ столъ подъ иконостасъ-тъ въ прѣдний „кѫтъ; ши-рока пещь съ кѫтове и задкѫтове, покрита съ цвѣтни пѫстри че-репици. Всичко това бѣ знайно на двама-та наши юнаци, който

[1]) Горилка (ракия).
[2]) Пѣсни (елегии).
[3]) Музикално орѫдие на пѣвци-тѣ южно-руски.

всяка година си дохождаха дома на распусть, дохождаха си пѣши, заштото нѣмаха оште коню и заштото не бѣ прилично да се дава воля на млади ученици да яздѫть на конь. Тии носеха само дълги перчиме, та можеше всяки орѫженъ казакъ да ги тегли за тѣхъ. Булба само кога ги пустнѫха изъ училиште-то, прати имъ отъ свое-то стадо[1]) два млади коня.

Поради дохожданье-то на синове-тѣ, Булба заповѣда да свикать всички-тѣ стотници и всичкий чинъ воински, който се намѣри; и кога дойдоха двоица отъ тѣхъ и *есаулъ* Димитро Товкачь, старий неговъ другарь, веднага той имъ показа синове-тѣ си, говорейки: „Нà, гледайте, какви сѫ юнаци! на сѣчь штѫ скоро да ги прата. „Гостье-то поздравиха и Булба, и двама-та момка, и казаха имъ, че е добро това и, че нѣма пò-харна наука за младъ човѣкъ отъ Запорожска-та Сѣчь.

„Е, *пани-братя*[2]), нека седа всяки, дѣто му е добрѣ на трапеза-та. Е, синковци! най-напрѣдъ да сръбнемъ ракийка! така говореше Булба: Боже благослови! Бѫдете здрави, дѣца: и ти, Остапе, и ти, Андрея! Дай Боже, всякога да ви спори на война-та! да биете невѣрни-тѣ, татари-тѣ да биете, кога и ляхове-тѣ земѫть нѣшто да чинять насироти вѣра-та ни, то и ляхове-тѣ да биете. Подавай си чашка-та . . . што? добра ли е лютица-та? А какъ казвать ракия-та латински? Това ти е синко, прости сѫ биле латинци-тѣ, че не сѫ знаяли, има ли ракия на свѣгъ-тъ. Какъ се казоваше тоя, штото е писалъ латински стихове? Азъ малко разбирамь книга, та не знамь: Горацай, или какъ?“

„Вижь какъвъ е тато!“ помисли си пò-старий синъ, Остапъ: „всичко знае старо-то куче, а пакъ се прѣструва.“

— Мене ми се чини, че архимандритъ-тъ не е ви давалъ и да померишете ракия-та, говорѣше Булба. Ама кажете си, синко, здраво ли ви шлевѣха съ брѣзови млади-зелени прѫчки по гърбъ-тъ и по всяко мѣсто казашко? А може, като сте веке пообразумѣле, да ви сѫ млатиле и съ камшикъ? може не само въ сѫбота, а и въ срѣда, и въ четвъртъкъ?

„Не поменувай, тато, това; било, што било!“

„Нека посмѣе сега!“ каже Андрей: „сега нека се закачи нѣкой само; нека се само мѣрне сега нѣкоя татарчуга, ште да помни, какво нѣшто е казашка сабя!“

„Харно, синко! Бога ми, харно! Кога е така, и азъ съ вазе отивамь, тако ми Бога отивамь. Кой дяволъ штѫ тука да чакамь?

[1]) Табунъ.
[2]) Панъ—Господинъ.

Да ти сѣж ръжь, домъ да въртж, овце да гледамь, и свиние, и да бабувамь съ жена-та си? На огнь да гори: азъ сьмь казакъ, не штж! Та што отъ това, че нѣма война? азъ штж така да пойдж съ васъ на Запорожие — да посвѣтувамь; Бога ми, штж идж!" И стари Булба се малко по малко распали, распали, най-послѣ се съвсѣмъ разлюти, стана отъ столъ-тъ, исправи се и тупна съ кракъ. „Утрѣ тръгваме! Защто да се размайваме? за кой врагъ да седимъ тука? защто ни е тая кжща? за коя потрѣба ни е всичко това? защто ни сж тия грънци?" Като каза това, захвана да троши и хвърля грънци и бжклици.

Сирота жена, привикнжла да гледа тия лудости на мжжь-тъ си, седѣше нажалена и гледаше. Нищто не смѣеше да каже, нъ като чу това страшно за нея слово, не можа да утърпи да не заплаче; погледна на дѣца-та си, помисли си тая скора раздѣла — и никой не би се наелъ да опише сила-та на нейна-та потаена горчивина, която, като че трепераше въ очи-тѣ ѝ и въ силно скопени-тѣ ѝ устни.

Булба бѣ много упоритъ. Той бѣ единъ отъ ония характери, които можеха да изникнжть само въ тежкий оня XV вѣкъ на полуномадский край на Европа, когато всичка-та южна староврѣмска Русия, оставена отъ свои-тѣ князове, бѣ запустѣна, изгорена до коренъ отъ неукротими-тѣ нападения на монголски-тѣ хищтници; кога тукашний човѣкъ загуби и кжща и стрѣха, и стана безстрашенъ юнакъ; когато той се селѣше на пожарищта-та, прѣдъ очи-тѣ на страшни-тѣ съсѣди и безъ никой страхъ, и учеше се да имъ гледа право въ очи-тѣ, отучваше се и не знаеше, има ли на свѣтъ-тъ нѣкоя боязнь; когато древнемирний словѣнски духъ се обзе отъ бранни пламникъ и зароди се казачество — оня широкъ замахъ на руский юнашки духъ, и когато всички-тѣ крайрѣчия, прибрѣжия и долищта, като сгодни мѣста, се заселиха отъ казаци, на които брой-тъ никой не знаеше, и безстрашни-тѣ имъ другаре, кога султанъ-тъ пожела да знае брой-тъ имъ, имаха право да отговорятъ: „Че кой го знае? разсѣяни сж тъдѣва по насъ по всичкий степь: штò байракъ, тò казакъ" (дѣто рժтлина, тамъ и казакъ). Воистина за чудо е това явление на руска-та сила: тегла-та го изнесоха изъ народни-тѣ грждн, както огнило огнь-тъ. Вмѣсто прѣдни-тѣ малки държавици (княжества), вмѣсто дребни градове, напълнени съ ловчии, вмѣсто малки-тѣ князове, които се караха по между си и продаваха градове-тѣ, изникнжха гърдѣливи села, *курени* и *околици*, свързани по между отъ общтий страхъ и ненависть кжмъ нехристянски-тѣ хищтници. Отъ история-та е познато

всякому, какъ избави Европа отъ необорни нападвания тѣхна-та вѣчна борба и немиренъ животъ, нападвания, които бѣ страшно да я не оберять. Полски-тѣ кралюве, като замѣстиха прѣдни-тѣ князове на тия широки земи, макаръ и далече да бѣха и слаби, разумѣха сила-та на казаци-тѣ и полза-та отъ такъвъ юнашки, непокоренъ животъ. Тии ги насърдчаваха и ласкаеха тоя имъ духъ. Подъ тѣхна-та далечна власть гетмане-тѣ[1]), избрани отъ сами-тѣ казаци, прѣправиха ония *околици* и *курени* въ воински полкове и окружия. Това не бѣ събрана стройна войска; никой го и не видѣше; нъ кога се почнѣше движение и война, въ осмь деня врѣме, не повече, всяки се явяваше на конь, съ всичко-то си оржжие, съ една жълтица плата отъ краль-тъ, и въ двѣ недѣли се набираше такъва войска, каквато ни единъ наборъ султански не можеше да набере. Свърши ли се сеферъ-тъ — войникъ-тъ се връщаше въ ливади-тѣ иниви-тѣ си, почиваше да прѣвози прѣзъ Днѣпръ, ловѣше си риба, търгуваше, варѣше пиво и броѣше се свободенъ казакъ. Тогавашни-тѣ писателе се чудять на неговий неисказанъ разумъ. Занаятъ не е имало, когото казакъ да не знае: да навари ракия, да нагласи кола, да направи барутъ, да изработи нѣшто отъ желѣзо, каквото и да е, и, при всичко това, да се прѣдава безъ мѣра на веселба, да пие и да яде, както може само русинъ — всичко му идеше отъ ржки. Освѣнь ония казаци, които бѣха записани въ войнска служба и трѣбоваше да се явявать кога има война, можеше всякога, кога много дотрѣбова, да се съберхть цѣли табори доброволни войници: стигаше само да походять *есаули-тѣ* по пазари-тѣ и мегдани-тѣ по всички-тѣ села и градове, да се качять на кола и да се провикнжть колкъ имъ гласъ държи: „Ей, пивоваре!“ . . . . стига сте варили пиво и търкалѣле сте се по топли-тѣ соби и хранили мухи-тѣ съ изгоено-то си тѣло! Вървете да дирите рицарска слава и честь! Ораче, копаче, овчаре, женолюбци, стига сте ходили слѣдъ рало-то и каляли по земя-та жьлти-тѣ си чизми, дирили жени и губили рицарски сили! врѣме е слава казашка да се добива!“ И тия думи бѣха — като искри на сухо дърво. Орачь си трошѣше рало-то, пивоварь оставяше каци и сѣчѣше бъчви, занаятчия и дюгенджия оставаше пдврага и занаятъ и дюкянъ, трошеше грънци въ кжщи, — и всичко што се находило, качваше се на конь. Съ една рѣчь, руский характеръ тука доби моштенъ, широкъ замахъ, здравъ видъ.

Тарасъ бѣ пълковникъ старъ, отъ корень: цѣлъ бѣ той съ-

[1]) Войводи.

здаденъ за бойно поле и бѣ личенъ съ свой-тъ неодѣланъ и простъ нравъ. Тогава Полша съ свои-тѣ наредби бѣ добила сила между руско-то дворянство.[1]) Мнозина прѣвзимаха полски обичаи, водѣха салтанатъ, великолѣпни слуги, соколе, ловчии, обѣде, дворове. Тарасу това не идеше по сръдце. Той обичаше простота казашка и скара се съ мнозина отъ другаре-тѣ си, които клонѣха камъ варшавска страна и наричаше ги низки слуги на полски-тѣ панове. Вѣчно немиренъ, той се броеше по законъ-тъ бранитель на православие-то. Оплачеха ли се нѣйдѣ отъ *арендатори* и на набавка нови гюмруци и данъци, той самовластно влизаше въ села-та. Сами, съ казаци-тѣ си, сѫдеше, и положилъ бѣ си правило, че въ три случая трѣбова да се зима за сабя-та, словомъ: кога комисионери-тѣ не почитаха кметове-тѣ и стояха прѣдъ тѣхъ не гологлави, кога осмиваха православие-то и не тачеха държави-тѣ прѣдѣдовски, и, най-послѣ, кога душмани-тѣ бѣха агаряне и турци, срешта които той мислеше, че може всякога да дигне орѫжие за слава на християнство-то.

А сега бѣ му драго, като си мислеше оште отъ далече, какъ ште той да се яви съ двама-та си сина въ Сѣчь и ште каже: „На, погледнете, какви юнаци ви сьмь довелъ;“ какъ ште да ги покаже на всички-тѣ си стари, калени въ битви другаре; какъ ште да погледа първи-тѣ имъ юнашки подвизи въ воинска-та наука и веселба-та имъ, която и тя бѣ едно отъ достоинства-та на юнакъ-тъ. Испърво той мислеше да ги испрати самички; нъ кога ги видѣ зелени, високи, моштни и тѣломъ хубави, въспали се и неговий воински духъ, и той си рече да върви съ тѣхъ заедно на зарань-та, макаръ че го караше само една неотстѫпчива воля. Той се вече грижеше и даваше заповѣди, избираше коню и такъме за млади-тѣ синове, спохождаше и оборе и зимници, избра и слуги, да вървятъ утрѣ съ тѣхъ заедно. Своя-та власть прѣдаде *есаулу* Товкачу и заповѣда му да се яви тоя си часъ съ всичкий полкъ, ако би той да прати само нѣкоя весть изъ Сѣчь. Макаръ и да бѣ той малко веселъ, и глава-та му бѣ оште зашеметена, а ништо не забрави; коню-тѣ и тѣхъ заповѣда да ги напоѭтъ и да имъ насипѭтъ въ ясли-тѣ едра най-добра пшеница, и дойде си уморенъ.

„Е дѣца, сега трѣбова да спимъ, а утрѣ штото даде Господь. Да не постилатъ за насъ! не трѣбова ни намъ постеля, нии штемъ на дворъ-тъ да спимъ.“

---

[1]) Руский народъ, спроти граждански-тѣ си правдини и служби, се дѣли на три съсловия: дворяне, които завзимать царска-та служба и имѫтъ най-голѣми правдини, на мѣштане (тука сѫ и купци-тѣ), които търгувать и работятъ занаятъ, и на крестяне (селени, земедѣлци.

Ноштъ едва што бѣ обхванжла небо-то; нъ Булба рано си лѣгаше. Той се растѣгна на килимъ-тъ, зави се съ овчи кожухъ, защото ноштъ-та бѣ малко прохладна и заштото Булба обичаше, кога е дома, да се завие пò-топло. Слѣдъ малко той захърка, а слѣдъ него и всичкий дворъ; всичко, кое дѣ лежеше по разни кжтове, захърка и засумтѣ. Най-напрѣдъ заспа стражаръ-тъ, заштото бѣ пийнжлъ повечко поради дохождание-то на млади-тѣ панчета.

Само майка-та сирота не спеше. Тя се наведе надъ възглавието на драги-тѣ си синове, които лежеха редомъ; решеше имъ съ гребенъ млади-тѣ кждрици и мокреше ги съ сълзи; гледаше на тѣхъ цѣла, гледаше съ всички-тѣ си чувства, цѣла бѣ станжла на врѣние и не можеше да имъ се нагледа. Тя бѣ ги отхранила на грзди-тѣ си; тя бѣ ги израстнжла и отгледала — и само за единъ мигъ ги видеше прѣдъ себе! „Синове мои, мили мои синове! што ште да ви намѣри и што ли ви чака?" говореше, а сълзи-тѣ ѝ се бѣха застояли въ бръчки-тѣ, които измѣниха хубаво-то ѝ нѣкога лице. И тя наистина бѣ за жалению, както и всяка жена въ оня юнашки вѣкъ. Единъ само мигъ поживѣ тя въ любовь, само въ първий огнь на страсть-та, въ първий огнь на младость-та, и ето че я оставя немилостиво нейний любовникъ, за сабя, за другаре, за веселба. Тя видваше мжжь-тъ си въ година-та два дни, три дни, па го не чуеше послѣ по нѣколко години. Та и кога се видваха съ него, кога живѣха наедно, какъвъ бѣ имъ животъ-тъ? Тя търпеше оскърбления, нѣкога и бой; блага дума, ако чуеше, и то отъ милость; тя бѣ чудно нѣкакво сжштество въ това сбиришто неженени юнаци, на които весело-то Запорожие оставяше свой-тъ тъменъ *колоритъ)*. Младость-та ѝ безъ радость ѝ се мѣрна, хубави-тѣ ѝ румени бузи и грзди прѣцьвтѣха безъ цѣлувки и безъ врѣме се покриха съ бръчки. Всичка-та любовь, всички-тѣ чувства, всичко што е въ жена-та крѣхко и страстно, всичко се обърна въ една майчина любовь. Тя се виеше, като полска прѣперица, надъ дѣца-та си, пламенно, съ страсть, съ сълзи. Ней ѝ отнимать синове-тѣ, мили-тѣ ѝ синове, — отнимать ѝ ги, та никога да ги не види! Кой знае? може въ първий ощте бой да имъ отсѣче глави-тѣ нѣкой татаринъ, и тя нѣма да знае, дѣка лежять хвърлени тѣла-та имъ и дѣка имъ кльве меса-та хиштна птица, а за всяка капка отъ тѣхна-та кръвь тя би дала всичкий си животъ. И плачеше и гледаше имъ въ очи-тѣ, кога имъ вече сънь надѣляваше, и мислеше си: „Давно — нѣкакъ Булба, като се събуди, почака ощте баре два деня; може за това той да намисли така скоро да тръгва, че много пи.

Отдавна вече грѣеше мѣсечина отъ срѣдъ небо-то по всичкий дворъ, та огрѣваше заспали-тѣ, гжсти-тѣ купове върби и високий буренъ, въ който бѣ потьнжлъ плетъ-тъ, околовръсть дворътъ. А тя все седѣше надъ глави-тѣ на мили-тѣ си синове, ни на една минута не отваждаше очи отъ тѣхъ и не мислеше за сънь. И коню-тѣ вече исполегаха на трѣва-та и прѣстанжха да ядхть, като видѣха, че се съмва, горни-тѣ листю на върби-тѣ зеха да трептять, и, малко по малко, тая шумлива струя се пустна по тѣхъ надолѣ до корень-тъ. Тя прѣседѣ до съмнжло, никакъ се не умори и отъ срѣдце желаеше, да се продължеше ношть-та колкото е възможно повече. Отъ поле-то се разнесе ясно цвиленю на ждребе; червени джги стрелнжха ясно на небо-то.

Булба се отведнжжь събуди и скокна. Той твърдѣ добрѣ помнеше, што бѣ поржчалъ вчера.

„Ей, момчета, доста сте спале! врѣме е, врѣме! Напойте коню-тѣ! Дѣ е стара-та? (така наричаше той жена си). Пò-скоро, старо, готви ни да ядемъ: пжть лежи голѣмъ!“

Сирота жена, като видѣ, че губи и най-малка-та надежда, похлонена тръгна камъ кжшта-та.

А додѣ готвеше тя съ сълзи, штото бѣ потрѣбно за яденю, Булба все поржчаше, въртеше се по оборъ-тъ и избираше сами за дѣца-та най-добри наредби.

Бурсаци-тѣ отведнжжь се прѣобразиха: на мѣсто прѣдни-тѣ кални чизми, явиха се на тѣхъ сахтиянови червени, съ сребрни подкови; шалваре, широки като Чьрно море, съ хилядо дипли и бръчки и прѣтегнжха се съ сърменъ очкуръ; а на очкуръ-тъ бѣха привързани длъги ремици, съ пискюле и други дрънкотии за чибукъ-тъ. Казакинъ[1]) аленъ, като огнь, отъ сукно, прѣпаса се съ шаренъ поясъ; турски пиштове *ишлеме*, бѣха втжкнжти въ поясътъ, а сабя-та дзвѣкаше по крака-та. Лица-та имъ, оште не загорѣли, като че похубавѣха и побѣлѣха: млади-тѣ имъ чьрни мустаки сега като че пò-ясно отдѣляваха бѣлость-та имъ. Моштенъ цвѣтъ на младость-та. Хубави бѣха тии подъ чьрни-тѣ гугли, съ златно дъно.

Сирота майка, като ги видѣ, и дума не можà да продума, и сълзи-тѣ ѝ се застояха въ очи-тѣ.

„Е, синове, всичко е готово! не трѣбова маеню,“ рече най-

---

[1]) Вржхна дрѣха.

послѣ Булба. „Сега, както му е обичай християнски, трѣбова на тръгванье всички да поседнемъ."

Седнжха всички-тѣ, седнжха и слуги-тѣ, които стоеха почетно при врата-та.

„Сега, благослови, майко, дѣца-та си!" каже Булба: моли Бога храбро да воювать, да стоять винаги за вѣра Христова, ако ли не — пô-харно да загинжть, да се не чуе и име-то имъ по свѣтъ-тъ! Пристжпете, дѣца, до майка си: майчина молитва помага и на сужа и на вода.

Майка-та, слаба като майка, пригърна ги, извади двѣ малки икони, покачи имъ ги, съ сълзи, на шия-та. „Да ви закрили . . . света Богородица . . . не забравяйте, чеда, майка си . . . праштайте баре много здравье . . ." повече тя не може да говори.

„Сега, да тръгваме, дѣца!" каже Булба.

Прѣдъ врата-та стоеха осѣдлани конье. Булба въседна свой-тъ Чортъ, а той, като усѣти на гърбъ-тъ си осемдесеть-тѣ оки товаръ, сѣпна се назадъ като бѣсенъ, заштото бѣ Тарасъ много тежькъ и снаженъ.

Майка-та, като видѣ, че и синове-тѣ ѝ се качиха на конье-тѣ, тя се спустна камъ пô-малкий, на когото въ лице-то се видеше повече благость; тя го хвана за стреме-то, прилѣпи се до сѣдло-то и, съ отчаянье въ очи-тѣ, не пушташе го изъ ржцѣ-тѣ. Двама снажни казака полечка я зеха нàржцѣ и занесоха я въ кжшти. Нъ кога излѣзоха вече изъ вратня-та, тя, лека като дива коза, при стари-тѣ си години, полѣтѣ прѣзъ вратня-та, съ неисказана сила запрѣ конь-тъ и пригърна едного отъ синове-тѣ си съ нѣкаква си безумна, безпаметна горештина. Отведоха я втори пжть.

Млади-тѣ казаци вървеха повѣнжли и стѣгаха се да не плачять, че се боеха отъ баща си, който и той, отъ своя страна, бѣ малко смутенъ, ако и да се мжчеше да не покаже това. День-тъ бѣ намръштенъ; зеленина-та бѣ като засмѣна, птици-тѣ чуруликаха нѣкакъ разгласено. Като поизминжха, обърнжха се назадъ. Домъ-тъ и градини-тѣ, като че въ земя-та потжнжха; видѣха се само надъ земя-та два коминя отъ кжшта-та и върхове-тѣ на дървье-то, по които се тии катерѣха едно врѣме, като катерици; а прѣдъ тѣхъ се растилаше оная ливада, по която тии можеха да припомнять всичка-та история на животъ-тъ си, отъ онова лѣто, кога се търкаляха по росна-та ѝ трѣва, до онова, кога причакваха на нея черноока казачка, която съ млади-тѣ си леки крака боязливо прѣлиташе прѣзъ нея. Ето ти само единъ прътъ надъ кладенецъ-тъ, съ колело на връхъ-тъ, едничекъ стърчи на небо-то; поле-то, прѣзъ

което минхха, чини имъ се отъ далече като могила и всичко затули прѣдъ себе си . . . Проштавайте и дѣтинство, и игри, и всичко, и всичко! .

Прѣв. Бончева.

ПАРИЖСКА СВЕТА БОГОРОДИЦА.

отъ Викторъ Хюго[1]).

Гибель на Клавдия Фролло.

Когато Квазимодо видѣ, че келия-та бѣше праздна, че тамъ нѣмаше египтянка-та, че додѣто я бранеше бѣха я грабнжли, той се улови за коса-та и се затресе отъ удивление и отъ скръбь.

---

[1]) *Викторъ Хюго* е роденъ въ Безансонъ, 26 февр. 1802. Башта му е билъ генералъ подъ республика-та. Майка му, напротивъ, била *Вандейка*, Това двойно происхождение имало силно влияние върху политически-тѣ убѣждения на поетъ-тъ. Любовь-та камъ майка му дълго врѣме го държа *привързанъ* камъ стари-тѣ традиции, и едва въ 1850 той се присъедини окончателно на республиканска-та партия. Поетическій му талантъ се разви много рано. Оште въ най-ранна младость той спечели първи-тѣ награди въ нѣколко поетически конкурса. Одитѣ, които прѣдстави въ тия конкурски, и които и до днесь се считать отъ най-хубави-тѣ, които е съчинилъ, привлѣкохж обште-то внимание. Въ 1822 излезе първий томъ отъ *Оди и Балади*. Послѣ се появиха два романа: *Ханъ д'Исландъ* (1823) и *Бугъ-Жаргалъ* (1825), и въ 1826 вторий томъ отъ *Оди и Баллади*. Въ тия му съчинения се проявляваше вече все пò-силно и пò-силно романтическо-то направление, което даде на литература-та. Млади-тѣ писателе, които роптаеха противъ стѣснителни-тѣ правила на искуство-то, се сгрупираха около него и почнжха да издавать списание-то „Французска Муза". Въ прѣдисловие-то на драма-та *Кромвелъ* (1827), Викторъ Хюго изложи стремления-та и теории-тѣ на нова-та школа. Отъ тука захвашта най-плодотворна-та епоха въ поетическа-та дѣятелность на поетъ-тъ. Посрѣдъ кипежь-тъ на борба-та, която подигнжха нови-тѣ взглядове върху искуство-то, едно слѣдъ друго се появявать: *Ориентали-тѣ* (поезии); *Послѣдний день на единъ осжденъ;* драми-тѣ: *Мгрионъ Делормъ*, *Хернани* (1829), която се счита най-хубаво-то драматическо произведение на В. Хюго, *Царь-тъ се весели* (1830), *Люкреция Борджия и Мария Тюдоръ* (1833), *Анжело* (1835), *Рюи-Бла* (1838), *Бюрграви-тѣ* (1843); романъ-тъ *Парижска Света-Богородица* (1831); и разни сбирки отъ лирически поезии, *Есенни-тѣ листа* (1831), *Вечерни пѣсни* (1835), *Вжтрѣшни гласове* (1837), *Зари и Сѣнки* (1849). Основна-та идея на всички-тѣ изброени горѣ драми е една постоянна борба на противоположни страсти и чувства, въ развитие-то на които се проявлявать всички-тѣ блескави качества на гений-тъ и недостатъци-тѣ на едно чудесно въображение, увлѣчено отъ разгаръ-тъ на борба-та. Прѣувеличения-та дори, въ които пада

Послѣ се затече изъ черкова-та да дири циганка-та, испушташе страшни викове по всички-тѣ жгли и ръсеше червеникави-тѣ си косми по подъ-тъ. Той двадесеть пжти, сто пжти обиколи черкова-та, на длъжъ, на ширъ, отъ горѣ на долу, качвà се, слизà, тичà, викà, тършувà, душѝ, увирà глава-та си въ всички-тѣ дупки, вдигà свѣштъ-та си подъ всички-тѣ сводове, отчаянъ, полудѣлъ. Единъ звѣрь, който е изгубилъ своя-та женска, не е повече свирѣпъ и побѣснялъ. Най-послѣ когато се увѣри, добрѣ увѣри, че вече е

поетъ-тъ, и които се съзирать едва ли не въ всички-тѣ му произведения, свидѣтелствовать за сила-та на извънредний му гений. И такъ дѣто грѣши, видите че грѣши единъ гений, който има съзнание за своя-та творческа сила и който върви съ такъва смѣлость, штото ви увлича, заслѣпява и принуждава да ви гледате съ удивление на сами-тѣ му погрѣшки. Тия и разни други съчинения, които бѣше издалъ все по това врѣме, увеличиха слава-та и популярность-та на В. Хюго, и Академия-та, въпреки враждебно-то настроение на много свои членове, фанатически привърженци на класицизмъ-тъ, го избра за свой членъ въ 1841. Трагическа-та смърть на дъштеря му и на зеть-тъ му въ 1843 принуди го да се върне отъ едно пжтешествие въ Испания. Поетъ-тъ излѣ скръбь-та си въ цѣлъ редъ стихотворения, които издаде подъ название: *Съзерцания.* Назначенъ въ 1845 френски перъ отъ Лудовика Филипа, В. Хюго зе отъ тогава дѣятелно участие въ всички-тѣ политически събития. Слѣдъ революция-та въ 1848, той дълго врѣме се колеба между двѣ-тѣ партии, и като депутатъ въ Учредително-то Събрание, гласуваше ту съ едни-тѣ, ту съ други-тѣ, нъ най-сетнѣ стжпи въ демократическа-та республиканска партия. Въ 1852 той се опита заедно съ нѣкои други депутати да подигне Парижъ противъ прѣвратъ-тъ, нъ не сполучи, и се принуди да бѣга отъ Франция. Свѣтлъ е тоя периодъ въ животъ-тъ на поетъ-тъ. Той стоя 19 години въ доброволно заточение. Вѣренъ на свои-тѣ принципи, не искà да се въсползова отъ амнистия-та, която Наполеонъ даде на всички-тѣ политически пристжпници, и се закле да се не върне въ Франция додѣ не падне Наполеонъ и не се основе республика. Той не прѣставаше да работи въ заточение-то си. Цѣлъ редъ прозаически и поетически произведения отъ най-високо достойнство излѣзоха прѣзъ това врѣме: *Малкий Наполеонъ; Наказания-та* (1853), сбирка отъ стихотворения противъ Наполеона и режимъ-тъ му, въ които исказва вражда-та си съ енергическо и поетическо въодушевление; *Нѣкога и Сега*, въспоминания на поетъ-тъ и стремления на философъ-тъ; *Легенда-та на вѣкове-тѣ* (1859), сбирка отъ поеми, относяшти се до всички-тѣ вѣкове; *Пѣсни въ улици-тѣ и въ лѣсове-тѣ* (1865); *Клетници-тѣ* (1862), голѣмъ романъ, който ште остане като единъ паметникъ за велики-тѣ дарования и за обширни-тѣ познания на поетъ-тъ, който се коснува въ него до всички-тѣ социялни, политически, религиозни и философически въпроси; *Морски-тѣ работници; Човѣкъ-тъ, който се смѣе.*

Викторъ Хюго се завърна въ Парижъ подирь революция-та отъ 4 септемврий, която прогласи республика-та. Народъ-тъ го посрѣштна съ

свършено, че я нѣмаше тамъ, че му сѫ я грабнѫли, той се качи полека по стълби-тѣ на кула-та, тия стълби, по които бѣше се искачилъ съ толкова въсхиштение и тържество когато я бѣше избавилъ. Той мина прѣзъ сѫшти-тѣ мѣста, съ клюмнѫла глава, безгласенъ, безъ сълзи и почти безъ поимание. Той се опѫти камъ килия-та, дѣто египтянка-та бѣше прѣноштувала толкова недѣли подъ негова-та заштита. Като дойде на близу, той си въобрази, че може да се намѣри внѫтрѣ. Когато, при извиване-то на пру-

---

неописуемъ въсторгъ. Той остана въ Парижъ прѣзъ всичко-то врѣме на обсада-та и биде избранъ депутатъ въ Народно-то Събрание, въ което произнесе слово противъ миръ-тъ и гласувà противъ прѣдварит лний договоръ. Постигна го ново нештастие: синъ му Карлъ Хюго умрѣ внезапно отъ въспаление на мозъкъ-тъ. Той прѣнесе тѣло-то му въ Парижъ въ сѫштий день когато избухна комунистическо-то въстание. Съ еднакво огорчение погледна той както на крайности-тѣ, извършени отъ Комуна-та, така и на жестокости-тѣ, на които бидоха подвергнѫти побѣдени-тѣ слѣдъ потъпкване-то на въстание-то. Съчувствие-то на поетъ-тъ камъ злочести-тѣ побѣдени даде поводъ на реакцюнерни-тѣ партии да го подозрять въ съчувствие и камъ дѣла-та имъ и въ една враждебна демонстрация, устроена противъ него въ Брюкселъ, дѣто се бѣше оттеглилъ, насмалко остана да заплати съ животъ-тъ си. Стихотворения-та, които бѣше написалъ подъ впечатление-то на нештастия-та, които постигнѫха Франция, излѣзнѫха въ особена сбирка подъ име: *Страшна-та година.*

Подирь война-та В. Хюго се установи въ Парижъ, дѣто издаде, въ 1874 исторический романъ: деветдесеть и три, и въ 1875, слова-та си надъ обшто-то название: *Прѣди заточение-то, въ заточение-то, подирь заточение-то.* Въ 1876 го избраха члѣнъ въ Сенатъ-тъ дѣто, прѣдложи два пѫти наредъ пълна амнистия за заточени-тѣ комунисти. Сенатъ-тъ изслуша мълчаливо слова-та му, нъ за прѣдложение-то му гласувàха само нѣколко души. Когато въ 1877, Макъ-Махонъ се опита да направи прѣвратъ, В. Хюго зе участие въ борба-та, и въ заштита на републиканско-то дѣло, издаде първа-та чясть отъ *История на едно прѣстѫпление*, расказъ за прѣвратъ-тъ въ 1851. Вторий томъ излѣзе малко по́късно. Въ 1876 г. излѣзе вторий томъ отъ *Легенда-та на Вѣкове-тѣ.* Слѣдуюшта-та година излѣзе: *Искуство-то да бѫдешь дѣдо*, сбирка отъ нѣжни стихотворения, вдѫхновени отъ баштинска любовь. Отъ тогава насамъ сѫ се появили слѣдуюшти-тѣ поетически съчинения: *Папа-та*, *Върховно-то състрадание*, *Четире-тѣ вѣтрове*, *Всичка-та лира*, *Торквемада.*

Изумлява тая неуморима и плодотворна дѣятелность, която поставя Виктора Хюго между най-велики-тѣ гении, съ които се гордѣе човѣчество-то. Въ 1881 Парижъ празднова блескаво осемдесеть годишнина-та на Виктора Хюго: 500,000 души минѫха подъ прозорци-тѣ на поетъ-тъ, просълзенъ, трогнѫть до дълбочини-тѣ на сърдце-то отъ това сърдечно, доброволно заявление, съ което цѣлъ народъ му исказваше свое-то уважение.

стъ-тъ, той съгледа тѣсна-та спалничка съ прозорче-то и вратичка-та си, залепена подъ една голѣма арка, като птичи-гнѣздо подъ единъ клонъ, сръдце-то му прѣмрѣ и той се опрѣ до единъ стълбъ за да не падне. Помисли си, че тя може би е влѣзнжла, че нѣкой добръ ангелъ я е довелъ пакъ, че тая стаичка бѣше много спокойна, много безопасна и хубава, та не се е рѣшила да я остави, и той не смѣеше да направи нито една крачка, отъ страхъ да не би да се разбижть сладки-тѣ му надежди. „Да, пошушна си той, тя, види се, спи, или се моли.“ Най-подирь той се одързости, пристжпи дѣбнишкомъ, погледна, влѣзна! Келия-та бѣше праздна. Злополучний глухъ обиколи извнжтрѣ, подигна легло-то и погледа отъ долу, като, че тя можеше да се скрие между постелка-та и подъ-тъ, и432 послѣ наведе глава и остана втрештянъ. Изведнжжь той яростно стжпка свѣшть-та, и, безъ да каже дума, безъ да възджхне, налѣтѣ възъ стѣна-та, блъсна си глава-та и падна въ несвѣсть възъ каменний подъ.

Когато дойде въ себе си, той се тръшна въ легло-то, и зацѣлува, като лудъ, топло-то оште мѣсто, на което бѣше спало момиче-то; той остана тамъ нѣколко минути неподвиженъ, като че штѣше да изджхне; послѣ стана, цѣлъ облѣнъ въ потъ, запъхтѣнъ, безуменъ и хвана да блъска глава-та си о стѣна-та съ ужасна-та равномѣрность на чукания-та на камбани-тѣ и съ рѣшителность-та на човѣкъ, който иска да я разбие. Единъ вторий пжть той падна прѣмалѣлъ. Той излѣзе пълзишкомъ изъ келия-та и се исправи срешта врата-та, като прѣхласнжть. Остана така повече отъ часъ безъ да направи нѣкое движение, съ очи вторачени въ пуста-та келия, пò-мраченъ и пò-замисленъ отъ една майка сѣднжла между една праздна люлка и единъ пъленъ гробъ. Нито една дума продума вече. Сегисъ тогисъ едно исхълцваню потръсваше силно цѣло-то му тѣло, нъ едно хълцаню безъ сълзи, като ония лѣтни свѣткавици, които не правять никакъвъ гърмежъ.

Види се, че тогава, като издиряше въ своя-та отчаяна мисль, кой може да бжде неочакваний похититель на египтянка-та, дойде му на умъ за архидяконъ-тъ. Спомни си, че Клавдий само имаше ключь на стълба-та, която водеше за тая келия; той си припомни негови-тѣ ноштни опитвания върху момиче-то, първо-то, на което самъ Квазимодо бѣше съдѣйствовалъ, второ-то, което той бѣше възпрѣтилъ. Припомни си хилядо подробности и не се осъмни вече, че именно архидяконъ-тъ е грабнжлъ египтянка-та. Нъ почитание-то му камъ свештеникъ-тъ бѣше толкова голѣмо, благодарность-та, привързаность-та, любовь-та камъ тоя човѣкъ, бѣха

така дълбоко вкоренени въ сръдце-то му, штото, тии, дори въ тая минута, противостояха на ногтю-тѣ на ревность-та и отчаяние-то. Той помисли, че архидяконъ-тъ бѣше сторилъ това, и кръвожадний гнѣвъ, който би почувстовалъ камъ всяки другиго, сега, като се касаеше за Клавдия Фролло, прѣобърна се у нештастий глухъ въ нарастаюштa мжка.

Въ минута-та, когато мисль-та му бѣше устремена камъ свештеникъ-тъ, и зора-та побѣляваше арки-тѣ, той съгледа на горний катъ на храмъ-тъ единъ човѣкъ, който вървеше и идеше камъ него. Той го позна. Това бѣше архидяконъ-тъ. Клавдий стжпаше тежко и полека. Той не гледаше прѣдъ себе си, и се опжти камъ сѣверна-та кула, нъ лице-то му бѣше извърнжто на страна, камъ дѣсний брѣгъ на Сена, и той повдигаше глава-та, като нѣкой, който иска да види нѣшто оттатъкъ стрѣхи-тѣ. Бухалъ-тъ често има сжшто-то извито положение. Той хвърка камъ едно мѣсто, а гледа камъ друго. По тоя начинъ свештеникъ-тъ мина надъ Квазимодо безъ да го види.

Глухий се вкамени прѣдъ това ненадѣйно появяваню на Клавдия, видѣ го като се вмъкна въ входъ-тъ на сѣверна-та кула. Квазимодо стана и послѣдва архидяконъ-тъ.

Квазимадо се качи по стълба-та на кула-та за да види зашто свештеникъ-тъ се качуваше. Впрочемъ, бѣдний звънаръ не разбираше какво има да прави или да каже. Той бѣше пъленъ отъ ярость и пъленъ отъ страхъ. Архидяконъ-тъ и египтянка-та се сблъскваха въ сръдце-то му.

Когато възлѣзна на връхъ кула-та, прѣди да искокне отъ сѣнка-та на стълба-та и да стжпи на плошть-та, той изгледа прѣдпазливо дѣ стоеше свештеникъ-тъ. Свештеникъ-тъ му се бѣше изгърбилъ. Една заграда съ решетка заграждаше отъ връсть плошть-та на звънець-тъ. Свештеникъ-тъ стоеше облегнжтъ на тая заграда и гледаше прѣзъ нея Парижъ, отъ страна на мостъ-тъ pont Notre-Dame.

Квазимодо пристжпи дѣбнишкомъ задъ него, и поиска да види какво той гледа. Свештеникъ-тъ се бѣше толкова много прѣхласнжлъ, штото не усѣти, че глухий ходеше задъ него.

Парижъ, а особено тогавашний Парижъ, гледанъ по зора, отъ връхъ кули-тѣ на храмъ-тъ св. Богородица, прѣдставлява едно чудесно и очаровательно зрѣлиште. Това бѣше по мѣсець юлий. По съвършенно вѣдро-то небо, нѣколко закъснѣли звѣзди гаснѣяха на различни точки; изъ между тѣхъ една твърдѣ лъскава личеше въ най-ясно-то мѣсто на небо-то на встокъ. Слънце-то штѣше да из-

лѣзе. Парижъ хвашташе да шава. Една много бѣла и чиста свѣтлина освѣтляваше ясно цѣлий му планъ, който негови-тѣ хиляди кѫштя прѣдставлявать на истокъ. Исполинска-та сѣнка на звънарници-тѣ тичаше по покриви-тѣ отъ единий край на градъ-тъ до другий. Нѣкои части отъ градъ-тъ бѣха се пробудили вече и правяха шумъ. Тукъ единъ ударъ отъ камбана, тамъ единъ ударъ отъ чукъ, пò-нататъкъ разбъркано-то друскание на нѣкоя кола. Вече искачаха тукъ тамъ димове отъ това пространство отъ покриви, като изъ рѣзки-тѣ на едно грамадно землиште, изъ което излазя сулфуръ. Рѣка-та, която бърчеше вода-та си подъ сводове-тѣ на толкова мостове и при крайшта-та на толкова острови, хвана да се посребрява. Около градъ-тъ, вънъ отъ огради-тѣ, погледъ-тъ се губеше въ единъ голѣмъ кржгъ отъ вълнисти мъгли, прѣзъ които неясно се съзираше неопрѣдѣлена-та чърта на поля-та и прѣлестно-то испъкване на рѫтлини-тѣ. Разнообразни гласки се прѣскаха надъ полусъбудений градъ. На истокъ, утрѣшний вѣтръ гонеше по небо-то нѣкакви бѣли парцали, откѫснѫти отъ мъгляво-то руно на рѫтлини-тѣ.

Изъ вънъ ограда-та на звънарница-та, тъкмо отдолу подъ мѣсто-то, дѣто се бѣше спрѣлъ свештеникъ-тъ, имаше единъ отъ тия каменни улеи, фантастически издѣлани, които стърчать по готически-тѣ здания; а въ коритце-то на тоя улей, шаваха и живо се здрависваха два цьвнѫли карамфиля, които духаше вѣтръ-тъ. Надъ кула-та, горѣ въ небо-то, деноноштно чуруликаха птиченца. Нъ свештеникъ-тъ не виждаше, не слушаше ништо. Той бѣше отъ ония човѣци, за които нѣма утро, ни птички, ни цвѣтя. Въ тоя безкраенъ кржговоръ, който добиваше такъви разни видове прѣдъ него, той бѣ впилъ очи-тѣ си само въ една точка.

Квазимодо пламтеше отъ желание да го попита, кѫдѣ е дѣнѫлъ египтянка-та; нъ архидяконъ-тъ въ тоя мигъ, сякашь, бѣ се прѣнеслъ въ другъ свѣтъ. Очевидно, той се намираше въ оная минута на животъ-тъ, когато човѣкъ не би усѣтилъ нито земя-та да се продъне подъ него. Той стоеше неподвиженъ и мълчаливъ, съ очи вторачени камъ едно само мѣсто; а това мълчание и тая неподвижность имаха такъво страшно нѣшто въ себе си, штото дивий звънаръ истрънна, не посмѣ да мръдне. Едно само, а това бѣше единъ начинъ а испита архидяконъ-тъ, той послѣдва посока-та на неговий погледъ и така очи-тѣ на злочестий глухъ се запряха на гревска-та плоштадъ.

И видѣ той какво гледаше свештеникъ-тъ. Стълба бѣше сирѣна на бѣсило-то. На плоштадъ-тъ имаше малко народъ и мно-

го войници. Единъ човѣкъ влачеше нѣшто бѣло, на което бѣше прикачено нѣшто черно. Тоя човѣкъ се спрѣ подъ бѣсило-то. Случи се тогава нѣшто, което Квазимодо не можа да различи. Не, че неможеше да види надалечь съ едно-то си око, ами единъ купъ отъ войници се прѣпрѣчи и му недаде да види добрѣ. При това, въ тоя сѫштий мигъ слънце-то се показа, и единъ такъвъ потокъ отъ свѣтлина плувна по небо-то, штото човѣкъ би реклъ, че всички-тѣ Парижски кули, комини и високи здания се запалиха изведнѫжь.

Човѣкъ-тъ зе да се качва по стълба-та. Тогава Квазимодо видѣ ясно. Той бѣше чупнѫлъ едно момиче въ бѣли дрѣхи, а това момиче имаше единъ клупъ на вратъ-тъ. Квазимодо я позна. Тя бѣше.

Човѣкъ-тъ се искачи до връхъ-тъ на стълба-та. Тамъ той поправи клупъ-тъ. За да види пѫ-харно свештеникъ-тъ колѣничи до заграда-та.

Изведнѫжь човѣкъ-тъ ритна бързо стълба-та, и, Квазимодо, който отъ нѣколко мигновения насамъ не дꙑхаше, видѣ, че злоштастно-то момиче се залюшка на вѫже-то, два аршина нѣшто надъ земя-та, съ човѣкъ-тъ, който бѣше стѫпилъ на рамена-та й. Вѫже-то направи нѣколко пѫти тръкало, и Квазимодо видѣ, че тѣло-то на египтянка-та направи страшни сгърчования. Свештеникъ-тъ, отъ своя *страна*, съ протегнѫтъ вратъ, съ опулени очи, гледаше тая ужасна група състояшта отъ човѣкъ-тъ и отъ момиче-то, отъ пажкъ-тъ и отъ муха-та.

Въ най-страховито-то мигновение, единъ демонский смѣхъ, единъ смѣхъ нечовѣческий, блѣсна по блѣдно-то лице на свештеникъ-тъ. Квазимодо не чу тоя смѣхъ, нъ го видѣ. Той отстѫпи малко задъ архидяконъ-тъ, и изведнѫжь, спусна се на него, като побѣснялъ *и съ* двѣ-тѣ си дебели рѫцѣ тласна го въ пропасть-та, надъ която Клавдий се бѣше навелъ.

Свештеникъ-тъ извика: „проклятие!“ и падна.

Улей-тъ, който стоеше подъ него, го спрѣ въ падание-то му. Той се залови за него съ отчаяни рѫцѣ, и въ мигъ-тъ, когато зина да извика вторий пѫть, той видѣ, на край-тъ на заграда-та, надъ глава-та му, че се показа страховито-то и мъстително лице на Квазимодо. Тогава той занѣмѣ.

Пропасть-та бѣше подъ него. Една височина повече отъ двѣста *стѫпки,* и долу каменостлана улица. Въ това ужасно положение архидяконъ-тъ не произнесе нито една дума, не испусна нито една въздишка. Той само се сви и направи нечувани усилия за да се въскачи на улей-тъ; нъ рѫцѣ-тѣ му не можаха да се захванѫтъ добрѣ за гранита, а крака-та му драштѣха почернелий зидъ, безъ да мо-

гжть да се закрѣпять на него. Ония, што сж възлизали на църквата света Богородица, знажть, че подъ сама-та ограда камень-тъ е малко испъкнжлъ. Именно, въ тая малка испъкнжтость се мжчеше да си закрѣпи крака-та окаянний архидяконъ. Той нѣмаше работа съ една права стѣна, а съ една стѣна, която бѣгаше подъ него.

Да бѣ искалъ да го истегли отъ пропасть-та, стигаше Квазимодо да му подаде ржка-та си. Нъ той нито го поглеждаше. Той гледаше гревский плоштадъ. Гледаше бѣсило-то. Гледаше египтянка-та. Глухий се бѣше облѣгнжлъ възъ заграда-та, на сжщото-то мѣсто дѣто една минута пò-напрѣдъ стоеше архидяконъ-тъ, и тамъ, като не отклоняваше погледъ-тъ си отъ едничкий прѣдмѣтъ, който сжществоваше за него въ свѣтъ-тъ, той стоеше неподвиженъ и безгласенъ, като човѣкъ треснжть отъ мълния, и една длъга вада отъ сълзи се лѣеше мълчаливо изъ това око, което до днесь бѣше пролѣло само една сълза.

Между това архидяконъ-тъ пжхтеше. По плѣшиво-то му чело течеше потъ; ногтю-тѣ му се раскървавяха, а колѣне-тѣ му се ожулваха о зидъ-тъ. Той чуваше какъ расо-то му, което се бѣше закачило за улей-тъ се цѣпеше и распаряше при всяко мърдание. За пълнота на нештастие-то, улей-тъ се свършваше отдолу съ една оловяна тржба, която се накланяше подъ тежнина-та на тѣло-то му. Архидяконъ-тъ чувствоваше какъ тя се прѣгъваше полека. Окаянний, той си мислеше, че когато ржцѣ-тѣ му изнѣмоштѣжть, когато расо-то му се откжсне, когато оловяна-та тржба се прѣвие, той трѣбова да падне, и ужасъ-тъ го вледеняваше. По нѣкогажь той поглеждаше съ обезумѣлъ погледъ едно тѣсно и равно мѣсто, десетина крака подъ него, произлѣзло тамъ отъ случайности-тѣ на скулптура-та, и той молеше Бога, въ дълбочина-та на отчаяна-та си душа, да можеше да довърши животъ-тъ си на това мѣсто широко два крака, па билъ се продължилъ той и сто години. Единъ пжть погледна надолу камъ плоштадъ-тъ, въ пропасть-та; когато си вдигна глава-та, очи-тѣ му бѣха склопени и косми-тѣ му съвсѣмъ исправени!

Мълчание-то на тия два човѣка бѣше нѣшто страховито. Додѣто архидяконъ-тъ береше душа по такъвъ грозенъ начинъ, Квазимодо, надъ него, плачеше и гледаше гревский плоштадъ.

Архидяконъ-тъ, като видѣ, че всички-тѣ му подсхвърляния оште повече разлюляваха слаба-та подпорка, што му остаяше, рѣши да не мърда. Той остана така, съ ржцѣ заловени за улей-тъ, съ слабо поимание, безъ да мърда. Ништо у него не се движеше вече освѣнь коремъ-тъ, който се повдигаше машинално, както у ония, които сънувать, че падать отъ високо. Неподвижни-тѣ му очи гледаха нѣ-

какъ-си болезнено и очудено. Нъ полека лека той изгубваше почва, пръстю-тѣ му истървavaха улей-тъ, и той повече и повече чувствоваше ослабнованю-то на ржцѣ-тѣ си и тежнина-та на тѣло-то си. Оловяна-та тржба, што го подпираше, се наваляше на всякой мигъ камъ бездна-та. Той виждаше подъ себе си, ужасно нѣшто! стрѣха-та на Saint Jeon le Rond, малка като една книга за игра, надвѣ прѣгжната. Той гледаше безстрастни-тѣ изваяни образи на кула-та, като него увиснжли надъ пропасть-та, нъ безъ страхъ за себе си безъ жалость за него. Всичко около му бѣше камень: прѣдъ него зинжли-тѣ чудовишта; подъ него чакъ долу каменна-та улица; надъ него, Квазимодо, който плачеше.

Долу на улица-та нѣколко купа отъ честни людю гледаха съ любопитство и искаха да отгатнжть, кой е тоя лудъ, който си играе по такъвъ страненъ начинъ. Свештеникъ-тъ ги чуваше, като казваха (заштото гласъ-тъ имъ стигаше до него): „Та той ште си пукне глава-та!“

Квазимодо плачеше.

Най-послѣ, архидяконъ-тъ запѣненъ отъ бѣсъ и отъ страхъ, разбра, че всичко бѣше напусто. При всичко това, той се съвзе съ всички-тѣ си останжли сили и стори едно послѣдне напъванѭ. Той се опна яко за улей-тъ, оттласна зидъ-тъ съ колѣне-тѣ си, запжна си ржцѣ-тѣ въ една цѣпка на каменю-тѣ и почти че штѣше да си мѣтне единий кракъ на улей-тъ; нъ това движение направи да се прѣгжне ненадѣйно оловяна-та тржба, о която се опираше. Въ сжштий часъ, расо-то се продъни. Тогава, като усѣти, че всичко липсваше подъ него, и че нѣмаше друго освѣнь едни ржцѣ опжнати и изнѣмоштѣли, които се държаха за нѣшто-си, нештастний, зажижа съ очи-тѣ и отпусна улей-тъ. Той се струполяса.

Квазимодо го гледаше, като пада.

Едно падание отъ толкова високо на рѣдко бива отвѣсно. Архидяконъ-тъ, тласнжть въ пространство-то, устреми се най-напрѣдъ съ глава-та надолу и съ ржцѣ-тѣ прострѣни; послѣ завъртя много пжти около себе си; вѣтръ-тъ го хвърли въвъ покривъ-тъ на една кжшта, дѣто нештасний се потроши, нъ той не бѣше ошге умрѣлъ, и звънаръ-тъ го видѣ, че се мжчи да се залови съ ногтю о зжберъ-тъ на стѣна-та. Нъ планъ-тъ бѣше твърдѣ наведенъ, а той нѣмаше вече мошть и се плъзна бързо по покривъ-тъ, като една тувла, што се откъртова, и бухна на улица-та. Тамъ, той не шавна вече.

Тогава Квазимодо вдигна очи камъ обѣсена-та египтянка и видѣ какъ прѣзъ бѣла-та ѝ рокля отъ далечь личаха послѣдни-тѣ трептения на агония-та. Послѣ, той свали очи-тѣ си камъ архидя-

конъ-тъ, простръ̂нъ долу подъ кула-та, безъ да има нѣкаква човѣшка форма, и каза съ едно ридание, което повдигна дълбоки-тѣ му грѫди: „Охъ! всичко каквото обичахъ!“

ПИКУИСКИ КЛУБЪ.

Отъ Чарлса Дикенса [1]).

Итенсуилъ, положение-то на партии-тѣ въ него и избрание-то на членъ-тъ, който да прѣдставлява въ Парламентъ-тъ тоя древенъ, вѣренъ и патриотически градецъ.

Итенсуилско-то население, подобно на население-то на много други малки граденца, които считать себе си за едни отъ най-велики-тѣ и най-важни-тѣ, и всяки човѣкъ въ Итенсуиль, който съзнава тяжесть-та, свързана съ неговий примѣръ, чувствоваше себе си задълженъ да се присъедини, отъ душа и сърдце, камъ една-

---

[1]) *Чарлсъ Дикенсъ* (1812—1870), единъ отъ най-гениялни-тѣ английски и европейски романисти, е роденъ въ Портсмутъ, крайморски английски градъ. Родителе-тѣ му го приготовляваха за адвокатъ, нъ Дикенсъ, който чувствоваше силно влѣчение камъ литературни-тѣ занятия, се отказа отъ това поприште и постѫпи въ редакция-та на *Морнингъ Кроникль*, като стенографъ и репортеръ. Той помѣсти въ тоя вѣстникъ разни скиси, които излѣзоха отпослѣ въ отдѣленъ томъ подъ название: *Сцени отъ английский животъ*. Въ 1837 се появи, въ еженедѣлни книжки, първий му романъ: Пикуикъ (Pickwick), който даде извѣстность на име-то му и основа репутация-та му. Въ това съчинение се проявявать всички-тѣ качества на великий му талантъ: наблюдателенъ умъ, неподражаемъ юморъ, вѣрно и подробно изображение на характери-тѣ, хѫдожествено изложение, лекъ и увлѣкателенъ слогъ. Малцина автори сѫ имали въ Англия такъва популярность, каквато Дикенсъ спечели веднага слѣдъ появление-то на първо-то си произведение. Вѣстници-тѣ и книжари-тѣ се надваряха кой да земе пó-напрѣдъ съчинения-та му за да ги обнародва. Произведения-та му проникваха оште повече въ народъ-тъ чрѣзъ публични чтения, които сѫ принасяли на Дикенса голѣми ползи. Въ 1859 единъ прѣдприемачь шконтиралъ, за 100,000 лири стерлинги, полза-та отъ публични-тѣ чтения, които били устроени въ Америка.

Дикенсъ, както въобште всички-тѣ свои съотечественници, се е отличавалъ съ неуморима дѣятелность. Изумлява число-то на романи-тѣ и повѣсти-тѣ, които е написалъ. Освѣнь това, той е издавалъ вѣстници, челъ е публични лекции и е произнеслъ 56 слова върху прѣдмѣти отъ първа важность. Ето нѣкои отъ най-забѣлѣжителни-тѣ му романи: *Оливеръ Туистъ* (1838), *Животъ-тъ и приключения-та на Никола Никлъби* (1839), *Барнабе Руджъ* (1841), *Животъ-тъ и приключения-та на*

отъ двѣ-тѣ голѣми партии, които раздѣляха градъ-тъ — Сини-тѣ и Свѣтложълти-тѣ. Или Сини-тѣ не пропуштаха случай да опозиратъ на Свѣтложълти-тѣ или Свѣтложълти-тѣ не пропуштаха случай да опозиратъ на Сини-тѣ и слѣдствие-то на това бѣше, че кѫдѣто Сини-тѣ и Свѣтложълти-тѣ и да се срештнѫтъ наедно на публиченъ митингъ: въ градский ли домъ, на панаиръ-тъ ли, или на пазарь-тъ, — изведнѫжъ спорове и високи думи се дигаха помежду имъ. Вслѣдствие на тия раздори почти излишно е да се каже, че всякое нѣшто въ Итенсуилъ бѣше станѫло партиозенъ въпросъ. Прѣдложатъ ли Свѣтложълти-тѣ да се тури ново стъкло на покривъ-тъ на пазарний пасажъ, — Сини-тѣ свикватъ публиченъ митингъ, и отблъсватъ прѣдложение-то; ако ли пакъ Сини-тѣ прѣдложатъ въздигание-то на една добавителна помпа на Хай Стрий-тъ, — Свѣтложълти-тѣ се дигатъ като единъ човѣкъ и до най-крайна стѫпень се противятъ. Тамъ имаше сини дюкяни и свѣтложълти дюкяни, сини гостилници и свѣтложълти гостилници; — тамъ имаше сини прѣдѣли и свѣтложълти прѣдѣли, въ всякоя една черкова.

Мартина Шузлеуита (1843), *Борба-та на животъ-тъ* (1846), *Домби, бащата и синъ* (1847), *Лична история на Давида Коперфилда* (1850), който е единъ отъ най-характеристични-тѣ му произведения, *Блякъ Хаусъ* (1852), въ който се изобразяватъ недостатъци-тѣ на английско-то правосѫдие, и прочее. Отъ разни-тѣ сбирки на прѣкрасни повѣсти, които е написалъ, на първо мѣсто стоятъ *Коледни-тѣ прикаски*. Дикенсъ се е опиталъ да пише и драми, извлѣчени отъ романи-тѣ му, нъ въ драми-тѣ му отсѫтствова знание на сценическо-то искуство. Освѣнь това, той е описалъ пѫтованият-та си въ Америка и Италия.

Вънъ отъ литературни-тѣ достойнства, които отличаватъ произведения-та на Дикенса, тии сѫ проникнѫти отъ дълбока и горешта любовь камъ човѣкъ-тъ. Всички-тѣ тия качества обясняватъ голѣмо-то влияние, което романи-тѣ на Дикенса сѫ имали не само върху лутература-та, нъ и убощто върху английско-то общтество и върху правителство-то. Дикенсъ е много способствовалъ за подобрение-то на учебни-тѣ заведения, дѣто всичко се е основавало на варварско обрѫштение съ дѣца-та, и на сѫдилишта-та, дѣто процеси-тѣ повече-то пѫти сѫ се продължавали безконечно. Недостатъци-тѣ на английско-то въспитание сѫ живо и трогателно описани въ много романи (Домби, бащата и синъ, Никола Никльби, и проч.). Слаби-тѣ страни на английски-тѣ сѫдилишта сѫ особено живо и вѣрно изобразени въ романъ-тъ му Блякъ Хаусъ (Студена-та кѫшта). Граждански-тѣ сѫдилишта обърнѫли внимание на тоя романъ и на единъ обѣдъ казали на Дикенса, че сѫ станѫли важни измѣнения въ сѫдилишта-та и дѣла-та, които сега постѫпватъ ште се разглеждатъ незабавно. Твърдѣ често, оратори-тѣ въ парламентъ-тъ, за подкрѣпление на своитѣ думи, правили намекъ на Дикенса и цитирали извлѣчения отъ неговитѣ романи.

Разбира се, сѫштествено и необходимо нужно бѣше, штото всякоя отъ тия могѫштественни партии да си имѫтъ свой избранъ органъ и прѣдставитель; а вслѣдствие на това въ градъ-тъ имаше два вѣстника — „Итенсуилска Газета“ и „Итенсуилска Независимость“; първа-та заштиштаваше сини-тѣ принципи, а послѣдня-та рѣшително водеше свѣтложълти-тѣ. Прѣкрасни вѣстници бѣха тии. Какви уводни члѣнове, и какви въодушевени нападения! — „Наший недостойни събратъ в. „Газета“, — „Тоя гнусенъ и подлъ журналъ“, в. „Независимость“, — „Тоя гнусенъ, лъжливъ и непристоенъ вѣстникъ,“ „Независимость“, — „Тоя подлъ и злословенъ клеветникъ,“ в. „Газета“; — тия и други храбри изражения бѣха изобилно разсѣяни по стълбове-тѣ на всяки единъ брой, и възбуждаха въ грѫди-тѣ на граждане-тѣ чувства отъ най-силенъ въсторгъ и негодувание.

Мистеръ Пикуикъ, съ своя-та си обикновена прозорливость и проницателность, избра единъ отъ най-желателни-тѣ моменти за посѣштение-то на градецъ-тъ; никога не се е чувало по прѣди такъва борба. Почитаемий Самуилъ Слѫмки, отъ слѫмкиский замъкъ (кула) бѣше кандидатъ отъ страна на Сини-тѣ; а Хорацио Физкинъ, есквайръ, отъ физкинский чифликъ, не далечь отъ Итенсуиль, бѣше убѣденъ отъ приятеле-тѣ си да излѣзе напрѣдъ въ заштита на интереси-тѣ на Свѣтложълти-тѣ. В. „Газета“ прѣдупрѣждаваше избирателе-тѣ на Итенсуиль, че очи-тѣ не само на Англия, нъ и на всичкий цивилизованъ миръ сѫ обърнѫти камъ тѣхъ; а пакъ „Независимость“ повелително искаше да знае дѣйствително ли избирателна-та колегия на Итенсуиль се състои отъ велики люде, които всякога се считаха за такъви, или отъ подли и робολѣпни орѫдия, недостойни да носятъ, както име-то на англичанинъ-тъ, така и да се ползоватъ отъ блага-та на свобода-та. Никога прѣди градъ-тъ не се е възбуждавалъ отъ подобно вълнение.

Съвсѣмъ вече бѣше се мръкнѫло, когато Мистеръ Пикуикъ и негови-тѣ другари, съ помоштъ-та на Сема (слуга-та на М-ра Пикуика) слизаха отъ покривъ-тъ на итенсуилский омнибусъ. Широки сини флагове (байряци) се развѣваха на прозорци-тѣ на гостилница-та „Градский Гербъ“, и камъ всякое стъкло на прозорци-тѣ бѣха прилепени обявления, които съ гигантски букви извѣстяваха, че комитетъ-тъ на почитаемий Самуилъ Слѫмки ежедневно засѣдава тамъ. Тълпа отъ лѣнивци бѣше се събрала на пѫть-тъ и зяпаше на единъ човѣкъ съ прѣсипнѫлъ гласъ, който стоеше на балконъ-тъ и който говореше, съ съвършенно зачервенѣло лице, очевидно въ полза на М-ра Слѫмки; нъ сила-та и сѫштность-та на негови-

тѣ аргументи се заглушаваха до нѣйдѣ си отъ постояно-то удряние на четиретѣхъ тѫпана, които комитетъ-тъ на М-ра Физкина бѣше турилъ на ѫглъ-тъ на улица-та. Задъ него стоеше единъ дѣятеленъ малъкъ човѣкъ, който въ антракти-тѣ на рѣчь-та сваляше шапка-та си и даваше знакове на народъ-тъ да вика, която операция, тоя послѣдний, испълняваше правилно и крайно въодушевено; и когато червенолиций джентлменъ говореше до тамъ, штото лице-то му ставаше до невъзможность червено, то това обстоятелство отговаряше на цѣль-та му толкова, колкото ако всяки го бѣ чулъ.

Штомъ като пикуикианци-тѣ слѣзоха отъ омнибусъ-тъ, изведнѫжъ се заобиколиха отъ единъ клонъ отъ тълпа-та на честни-тѣ и независими-тѣ; тия послѣдни-тѣ въ сѫшта-та минута пустнѫха три оглушителни урра, които, като отговори и останѫла-та тълпа (заштото съвършенно не е нужно, штото една тълпа да знае за какво именно се вика на около), се прѣобърнѫха въ единъ ужасенъ триумфаленъ ревъ, който спрѣ дори червенолиций човѣкъ на балконъ-тъ.

— Урра! викаше тълпа-та въ заключение.

— Оште веднѫжъ! крештеше малкий човѣкъ, който даваше знакове отъ балконъ-тъ; и пакъ тълпа-та почна да вика, като че нейний дробъ бѣше направенъ отъ твърдо желѣзо заварено съ стомана.

— Слѫмки за всякога! ревѣха честни-тѣ и независими-тѣ.

— Слѫмки за всякога! повтаряше М-ръ Пикуикъ, като си свали шапка-та.

— Не штѣмъ Физкина! ревѣше тълпа-та.

— Разбира се, не! викаше М-ръ Пикуикъ.

— Урра! И пакъ новъ ревъ се дигаше; така сѫшто, както въ звѣрница-та, когато слонъ-тъ дрънка звънецъ-тъ за ядение.

— Кой е Слѫмки? шепна М-ръ Тѫпменъ, единъ отъ другари-тѣ на Пикуика.

— Не знаѭ, отговори М-ръ Пикуикъ съ сѫштий тонъ. Мълчи, не дѣй пита ништо. Всякога е добрѣ въ такъви случаи да правишь онова, което прави тълпа-та.

— Нъ прѣдположи си, че тукъ сѫ двѣ тълпи? напомни М-ръ Снодграсъ, другий другарь на М-ра Пикуика.

— Викай наедно съ най-голѣма-та, отговори М-ръ Пикуикъ. Цѣли томове не можаха да кажать повече.

Тии влѣзоха въ домъ-тъ; тълпа-та отстѫпи на лѣво и на дѣсно, за да ги пустне да минѫть, като викаше съ ревъ. Първий прѣдмѣтъ за размишление бѣше да се обезпечать съ стаи за прѣзъ ношть-та.

— Можемъ ли да имаме кревети тукъ? попита М-ръ Пикуикъ, като извика слуга-та.

— Не знаѭ, Сѫръ, отговори човѣкъ-тъ; страхъ ме е, че е пълно, Сѫръ — щте попитамь, Сѫръ. Той отиде съ тая цѣль и въ сѫщта-та минута се върна да пита да ли джентлмени-тѣ сѫ отъ Сини-тѣ.

Така като, нито М-ръ Пикуикъ, нито негови-тѣ другари не сѫ имали никакъвъ живъ интересъ въ партии-тѣ както на единий, така и на другий кандидатъ, то въпросъ-тъ бѣше доста мѫчничькъ, та не можеше да се отговори лесно. Въ това трудно положение, М-ръ Пикуикъ си припомни за новий си приятелъ М-ръ Пѫркѫръ.

— Знаете ли джентлмена, по име Пѫркѫръ? попита М-ръ Пикуикъ.

— Разбира се, Сѫръ; агентинъ-тъ на почитаемий М-ръ Самуилъ Слѫмки.

— Той е отъ Сини-тѣ, мислѭ?

— О да, Сѫръ.

— Тогава нии сме отъ Сини-тѣ, каза М-ръ Пикуикъ; нъ като забѣлѣжи, че човѣкъ-тъ май съмнително погледна на тоя сполучливъ отговоръ, даде му карта-та си и пожела да се прѣдстави незабавно на М-ра Пѫркѫра, ако би той се случилъ въ домъ-тъ. Слуга-та се отдалечи и почти въ сѫщта-та минута се завърна пакъ и, като повика М-ра Пикуика да върви подирѣ му, заведе го въ една широка стая въ първий катъ, дѣто М-ръ Пѫркѫръ бѣше седнѫлъ около една дълга маса, покрита съ книги и хартии.

— Ахъ, ахъ, драгий ми Сѫръ, каза малкий човѣкъ, като искочи напрѣдъ да го посрещтне; твърдѣ сьмь щтастливъ да ви видѭ, драгий ми Сѫръ, твърдѣ. Моля ви сѣднете. И така вии турихте ваше-то намѣрение въ испълнение. Вии додохте тукъ да видите избори-тѣ, е?

М-ръ Пикуикъ отговори утвърдително.

— Въодушевена борба, драгий ми Сѫръ, каза малкий човѣкъ.

— Азъ се въсхищтавамь, като чувамь това, каза М-ръ Пикуикъ, като си търкаше рѫцѣ-тѣ. Азъ обичамь да гледамь държавъ патриотизмъ, за чиято страна той и да се проявява, — и така, въодушевена борба?

— О, да, каза малкий човѣкъ, наистина, твърдѣ много. Нии отворихме всички-тѣ обществении домове въ пияца-та и оставихме на противници-тѣ си само пиварници-тѣ — масторски политически маневръ, драгий ми Сѫръ, на ли? — и малкий човѣкъ се усмихна самодоволно, и зе едно голѣмо количество емфе съ два-та си пръста.

— Нъ какви сж вѣроятности-тѣ относително резултать-ть на борба-та? попита М-ръ Пикуикъ.

— Е, съмнително, драгий ми Сжръ; повече отъ съмнително, отговори малкий човѣкъ. Люде-тѣ на Физкина затвориха тридесеть и три избиратели въ ахжръ-ть на „Бѣлий Рогачь."

— Въ ахжръ-ть! каза М-ръ Пикуикъ, като се въздиви отъ тоя втори политически маневръ.

— Тии ги зеха и ги затвориха тамъ, до дѣто трае нужда-та отъ тѣхъ, почна пакъ малкий човѣкъ. Дѣйствие-то на това, както виждате, е да ни прѣпятствовать да се въсползоваме отъ тѣхъ; нъ дори ако и да можемъ, — това ште бжде безполезно за насъ, така както тии съ цѣль ги държять пияни. Хитри сж агенти-тѣ на Физкина — наистина твърдѣ хитри людю.

М-ръ Пикуикъ се стрѣсна, нъ ништо не продума.

— Ний обаче сме малко самоувѣрени, каза М-ръ Пжркжръ, като си понизи гласъ-ть почти до шепнате. Ний поканихме една малка партия на чай тука, послѣдня-та ношть — четиредесеть и петь жени, драгий ми Сжръ — и дадохме на всякоя една отъ тѣхъ по една зелена омбрела, съ които тии си отидоха.

— Омбрела! каза М-ръ Пикуикъ.

— Фактъ, драгий ми Сжръ, фактъ. Четиредесеть и петь омбрели, по седмь и шесть пенса всякоя. Всички-тѣ жени обичать украшения-та, — дѣйствие-то на тия омбрели е необикновено. Поминъкъ-ть на всички-тѣ имъ мжжю и половина-та на братия-та имъ сж чорапи-тѣ, фанели-тѣ и всякакъвъ подобенъ видъ праздни работи. Моя идея, драгий ми Сжръ, всецѣло моя. Градъ, дъждь, или слънце, — вий не можете да направите половинъ дузина ярдове по улица-та, безъ да срештнете половинъ дузина зелени омбрели.

Тукъ малкий човѣкъ си удовлетвори чувства-та съ едно конвулсивно веселие, което се спрѣ само чрѣзъ влизаню-то на едно трете лице.

То бѣше единъ високъ, тънъкъ човѣкъ, съ глава, украсена съ червени косми и наклонна камъ оголваню и съ едно лице, въ което тържествена-та важность бѣше смѣсена съ единъ видъ неизмѣрима дълбочина. Той бѣше облѣченъ въ единъ длъгъ, чьренъ сюртукъ, съ жилетка отъ чьрно сукно и съ дрипави панталони. Едно пенсне висеше на жилетка-та му, и на глава-та си носеше една капела съ твърдѣ ниско дъно и широки краишта. Новопришедший се прѣдстави на М-ра Пикуика, като М-ръ Поттъ, издатель-ть на „Итенсуилска-та Газета." Слѣдъ нѣколко прѣдвари-

телни забѣлѣжки, М-ръ Поттъ се обърна камъ М-ра Пикуика и тържествено каза:

— Тая борба възбужда твърдѣ голѣмъ интересъ въ столица-та, Сжръ?

— Вѣрвамъ, че възбужда, каза М-ръ Пикуикъ.

— За което имамъ причини да мислѭ, каза Поттъ, като погледна камъ М-ра Пжркжра за насърдчане, — за което имамъ, причина да мислѭ, че мой-тъ уводенъ члѣнъ отъ сжбота е принеслъ до нѣкоя си стжпень своя-та лепта.

— Никакво сѫмнѣние нѣма за това, каза малкий човѣкъ.

— Преса-та е могѫштествена машина, каза Поттъ.

М-ръ Пикуикъ даде свое-то пълно съгласие върху това прѣдложение.

— Нъ надѣвамъ се, Сжръ, каза Поттъ, че азъ никога не сьмь злоупотрѣбявалъ съ грамадна-та сила, която обладавамь. Надѣвамь се, Сжръ, че азъ никога не сьмь насочвалъ благородно-то ордѫие, което е турено въ ржцѣ-тѣ ми, противъ свештени-тѣ грѫди на частний животъ, нито пакъ противъ нѣжно-то сръдце на лична-та репутация; — надѣвамь се, Сжръ, че азъ сьмь посветилъ енергия-та си камъ. . . . старания-та ми скромни, може би, азъ знаѭ, че сѫ скромни . . . да внуша ония принципи, за . . . които . . .

Тукъ М-ръ Пикуикъ дойде на помощь на издатель-тъ на Итенсуилска-та Газета, който, види се, отдалечаваше се отъ рѣчь-та си, и каза:

— Разбира се.

— Какво е, Сжръ, — каза Поттъ, — какво е, Сжръ, позволете ми да ви попитамь, като единъ безпристрастенъ човѣкъ, положение-то на обштествено-то мнѣние въ Лондонъ относително моя-та борба съ „Независимость?"

— Безъ сѫмнѣние, твърдѣ възбудено, намѣси се М-ръ Пжркжръ съ единъ погледъ отъ лукавство, който твърдѣ вѣроятно бѣше случаенъ.

— Тая борба, каза Поттъ, ште се продължи толкова дълго, колкото ми позволи здравие-то и сили-тѣ, и оная частъ отъ талантъ-тъ, съ който сьмь надаренъ. Отъ тая борба, Сжръ, макаръ тя, може би, и да растрои умове-тѣ на людье-тѣ и да възбуди тѣхни-тѣ чувства, а така сѫщо да ги направи неспособни да се освободять отъ тяжесть-та на всякидневни-тѣ обязанности на обикновенний животъ; отъ тая борба, Сжръ, азъ никога нѣма да отстѫпѭ, додѣ не си туря пета-та върху „Итенсуилска-та Независимость."

Азъ желаѭ, штото Лондонско-то население и население-то на тая страна да знаѭтъ, Сѫръ, че тии могѫтъ да се облѣгнѫтъ на мене — че азъ никога нѣма да ги остава, че азъ съмь се рѣшилъ да стоя за тѣхъ, Сѫръ, до край-тъ.

— Ваше-то поведение е крайно благородно, Сѫръ, каза М-ръ Пикуикъ, като стисна рѫка-та на великодушний Поттъ. —

— Вий сте, Сѫръ, забѣлѣжвамь, човѣкъ съ разсѫдъкъ и талантъ, каза М-ръ Поттъ, като се задушаваше отъ пламъкъ-тъ на патриотическо-то си призвание. Азъ съмь крайно штастливъ, че се запознахъ съ единъ такъвъ човѣкъ.

— А пакъ азъ, каза М-ръ Пикуикъ, чувствовамь се дълбоко удостоенъ отъ изражение-то на ваше-то мнѣние. Дозволете ми, Сѫръ, да ви прѣдставѭ на мои-тѣ другари-пѫтешественици, други-тѣ членове-кореспонденти на клубъ-тъ, съ основание-то на който азъ могѫ да се гордѣѭ.

— Азъ ште бѫдѫ въсхитенъ, каза М-ръ Поттъ.

М-ръ Пикуикъ излѣзе и, като се върна пакъ съ трима-та си приятеле, прѣдстави ги по изискуема-та формалность на издатель-тъ на „Итенсуилска-та Газета."

— Сега, драгий ми Поттъ, каза малкий М-ръ Пѫркѫръ, въпросъ-тъ е, какво ште правимъ съ наши-тѣ приятеле тукъ?

— Ний можемъ да се спремъ въ тоя домъ, прѣдполагамь, каза М-ръ Пикуикъ.

— Нито едно свободно мѣсто има въ домъ-тъ, драгий ми Сѫръ — нито единъ креветъ.

— Чрѣзвичайно неприятно, каза М-ръ Пикуикъ.

— Твърдѣ, казаха негови-тѣ другари-пѫтешественици.

— Азъ имамь една идея по тоя прѣдмѣтъ, каза М-ръ Поттъ, която азъ мислѭ, ште може твърдѣ успѣшно да се приведе въ испълнение. У Пийкока има два кревата, и азъ смѣло могѫ да кажѫ въ полза на Мистрисъ Поттъ, че тя ште бѫде въсхитена да приеме и натъкми М-ра Пикуика и нѣкого си отъ другари-тѣ му, ако други-тѣ два джентлмена и тѣхни-тѣ слуги нѣма да се противятъ да се натъкмятъ, както тии знаѭтъ за по-добрѣ, у Пийкока.

Слѣдъ повторно-то настояванѥ отъ страна на М-ра Потта и повторно-то протестиранѥ отъ страна на М-ра Пикуика, че той не може да си помисли да стѣснява и смуштава любезна-та му сѫпруга, рѣши се, че това бѣше единственно-то възможно распорежданѥ, което можеше да се извърши. Така и стана; и, слѣдъ като обѣдваха заедно въ „Градский Гербъ," приятеле-тѣ се раздѣлиха. М-ръ Тѫпменъ и М-ръ Снодграсъ отидоха у Пийкока, а М-ръ Пикуикъ и

М-ръ Уинклъ взеха направление-то камъ обиталиштe-то на М-ра Потта. Прѣдварително се нагласиха, че тии всички-тѣ ште се съберѫтъ пакъ зарань-та въ „Градский Гербъ“ и ште придружать процесията на почитаемий Самуилъ Слѫмки до мѣсто-то, дѣто ште се прѣдлагать кандидати-тѣ.

Домашний крѫгъ на М-ра Потта бѣше ограниченъ съ него самий и негова-та съпруга. Всички-тѣ людие, великий гений на които ги е възвисилъ до най-горда-та височина въ свѣтъ-тъ, имѫтъ обикновено нѣкоя си малка слабость, която блескаво се проявява отъ контрастъ-тъ между нея и обштий характеръ. Ако и М-ръ Поттъ имаше една слабость, то бѣше, може би това, че твърдѣ много се показоваше смиренъ камъ до нейдѣ си дерзкий контролъ и власть-та на съпруга-та си. Ний не чувствоваме себе си оправдани, за да придадемъ особно значение на фактъ-тъ, заштото въ настоящтий случай всички-тѣ увлѣкателни срѣдства на Мистрисъ Поттъ бѣха отдадени на трѣбование-то да се приемать два-та джентлмена.

— Драга моя, каза М-ръ Поттъ, — М-ръ Пикуикъ — М-ръ Пикуикъ отъ Лондонъ.

М-рисъ Поттъ прие отеческо-то рѫкопожатие на М-ра Пикуика съ една въсхитителна сладость; а М-ръ Уинклъ, за сѫштествование-то на когото никакъ не се обяви, лѫзгаше се и се кланеше, незабѣлѣженъ, въ единъ тъменъ ѫгълъ.

— П., драгий ми — каза М-съ Поттъ.

— Моя душо, каза М-ръ Поттъ.

— Моля, прѣдстави другий джентлменъ.

— Прося хиляди извинения, каза М-ръ Поттъ. Позволете ми — М-съ Поттъ, М-ръ . . . . .

— Уинклъ, каза М-ръ Пикуикъ.

— Уинклъ, повтори М-ръ Поттъ и церемония-та на прѣдставяние-то се допълни.

— Ний сме длъжни много да се извиняваме прѣдъ васъ, мадамъ, каза М-ръ Пикуикъ, за дѣто разстроихме ваша-та домашна наредба въ такъвъ кратъкъ срокъ.

— Моля ви, недѣйте ми напомня това, Сѫръ, отговори женский Поттъ живо; това е едно високо наслаждение за мене, увѣрявамь ви, да виждамь нѣкои нови лица; да живѣѭ така както азъ, отъ день въ день, отъ недѣля въ недѣля, въ това глухо мѣсто, и да не виждамь никого . . . .

— Никого, драга моя! въскликна М-ръ Поттъ, лукаво.

— Освѣнъ тебе, никого, възрази М-съ Поттъ грубо.

— Вий виждате, М-ръ Пикуикъ, каза хозяинъ-тъ, за да обя-

сни оплаквания-та на съпруга-та си, — ний до нѣйдѣ си сме отрѣзани отъ много наслаждения и удоволствия, въ които друго-яче бихме приели участие. Мое-то политическо положение, като издатель на „Итенсуилска-та Газета,“ позиция-та, която тоя листъ заема въ страна-та, мое-то постоянно углубление въ водовъртежь-тъ на политика-та . . .

— П., драгий ми, намѣси се М-съ Потгъ.

— Моя душо, — каза издатель-тъ.

— Азъ желаѭ, драгий ми, щото ти да се постараешь да намѣришь нѣкоя по приятна тема за разговоръ, въ който тия джентлмени би могли да вземать нѣкой си разуменъ интересъ.

— Нъ, любовь моя, каза М-ръ Потгъ, съ голѣма покорность; М-ръ Пикуикъ взема интересъ въ това.

— Това е добро за него, ако може, — каза М-съ Потгъ рѣзко; азъ се уморихъ въ цѣлий си животъ да слушамь ваша-та политика, карания-та съ в. „Независимость“ и всякакви други глупости. Азъ съвършенно се удивлявамь, П., че ти правишь такъво изложение отъ своя-та глупость.

— Нъ, драга моя, — каза М-ръ Потгъ.

— О, глупости, не говори ми; каза М-съ Потгъ. Желаете ли да играете въ écarté, Сэръ?

— Азъ би билъ твърдѣ щастливъ да се науча, съ помощь-та на ваши-тѣ наставления, отговори М-ръ Уинклъ.

— Е, тогава, дръпнете оная малка маса камъ прозорецъ-тъ, и освободете ме отъ слушанье-то на тая прозаическа политика.

— Дженъ, каза М-ръ Потгъ на слуга-та, който бѣше донеслъ свѣщи-тѣ, върви долу въ контора-та и ми донесъ свързка-та отъ „Газета-та“ за хилядо осемстотинъ двадесеть и осма-та година. Азъ сега ще ви прочета — прибави издатель-тъ, като се обърна камъ М-ра Пикуика; азъ сега ще ви прочета нѣщо отъ уводни-тѣ члѣнове, които сьмь писалъ въ онова врѣме, по поводъ на машинация-та на Свѣтложълти-тѣ за назначение-то на новий градски бирникъ тукъ; азъ охотно мисля, че всички-тѣ тия члѣнове ще ви наслядять.

— Наистина; азъ твърдѣ много би желалъ да ги уча, каза М-ръ Пикуикъ. — Свръзка-та се качи горѣ, издатель-тъ се спусна долу на стълба-та, съ М-ра Пикуика отъ страна-та си.

Напрасно ний би изучвали съ всичко-то си внимание листове-тѣ на портъ-фейлять на М-ра Пикуика, съ надежда да срещнемъ едно всеобщо кратко повторение на тия прѣкрасни композиции. Ний имаме всички-тѣ причини да вѣрваме, че той е билъ съвършен-

но въсхитенъ отъ сила-та и свѣжесть-та на стилъ-тъ; дѣйствително, М-ръ Уинклъ си припомня оня фактъ, че негови-тѣ очи бѣха затворени въ продължение на всичко-то врѣме на тѣхно-то четение, като-че отъ чрѣзмѣрно удоволствие.

Призовка-та за вечеря тури конецъ както на игра-та въ écarté така и на обозрение-то на красоти-тѣ на „Итенсуилска-та Газета." М-съ Поттъ бѣше въ най-весело-то расположение на духъ-тъ и най-приятна-та веселость. М-ръ Уинклъ направи вече значителенъ успѣхъ камъ добро-то ѝ мнѣние за него, и тя не се забави да му съобшти, тайно, че М-ръ Пикуикъ е „въсхитителенъ старъ, милъ, човѣкъ." Тия термини показвать една фамилиарность въ изражението, въ което мнозина отъ ония, които отъ близу познавать благородний човѣкъ, ште си позволять да се съгласять. Нии ги съхранихме обаче, като способни да дадѫть изведнѫжь и трогателно, и убѣдително доказателство за почитание-то, съ което той се ползуваше въ всякоя една класа на обштество-то, и за леснота-та, съ която той си правеше пѫть камъ тѣхни-тѣ сръ дца и чувства....

Бѣше вече твърдѣ късно — много пò-късно отъ какъ М-ръ Тѫпменъ и М-ръ Снодграсъ бѣха дълбоко заспали въ най-крайни-тѣ отдѣления на Пийкока — когато два-та приятеле се оттеглиха за покой. . . .

Смуштение-то и шумъ-тъ, които прѣдизвѣстиха сутрень-та, бѣха достатъчно да разсѣѭть изъ умъ-тъ най-фантастически-тѣ видѣния и да оставать само такъви мисли, които сѫ непосрѣдствено свързани съ бързо приближаюшти-тѣ се избори. Удрянѥ-то на тѫпани-тѣ, свиренѥ-то на тромпети-тѣ и свирки-тѣ, виканѥ-то на люде-тѣ, тропанѥ-то на конѥ-тѣ, повторени и пакъ повторени по улици-тѣ оште въ дълбоки зори и случайно-то сблъскванѥ между противници-тѣ и отъ двѣ-тѣ партии, — изведнѫжь съживиха приготовления-та, и приятно разнообразиха характеръ-тъ имъ.

— Е, Семъ, каза М-ръ Пикуикъ, когато слуга-та му се появи на врата-та на негова-та спалня, штомъ като си бѣше довършилъ туалетъ-тъ, всичко е живо днесь, прѣдполагамъ?

— Истинско забавление, Сѫръ, отговори М-ръ Уѫллѫръ; народъ-тъ се събра долу при гостилница-та „Градский Гербъ", и вече си исподраха усипнѫли-тѣ гърла.

— А, каза М-ръ Пикуикъ, показвать ли се привързани камъ партия-та си, Семъ?

— Никога въ животъ-тъ си не сьмь виждалъ такъво привързванѥ Сѫръ.

— Енергическо, е? каза М-ръ Пикуикъ.

— Необикновено, отговори Семъ; никога отъ напрѣдъ не съмь виждалъ, щото люде-тѣ да ядѫть и пиѭть толкова. Чуда се какъ не ги е страхъ да се не прѣснѫть.

— Това е слѣпа-та доброта на срѣдний класъ тукъ, каза М-ръ Пикуикъ.

— Твърдѣ е вѣроятно, отговори Семъ кратко.

— Прѣкрасни, свѣжи, здрави люде се показвать, каза М-ръ Пикуикъ, като погледна изъ прозорець-тъ.

— Твърдѣ свѣжи, отговори Семъ; азъ и двама слуги отъ Пейкока окѫпахме съ помпа-та (тулумба-та) независими-тѣ гласоподавачи, които бѣха се напили нощесь.

— Окѫпахте съ помпа-та независими-тѣ гласоподавачи! въскликна М-ръ Пикуикъ.

— Да, каза слуга-та му; всяки отъ тѣхъ бѣше заспалъ тамъ, дѣто бѣше паднѫлъ; нии ги повлѣкохме, единъ по единъ, тая сутрень, турихме ги подъ помпа-та, и тии сега се намирать въ съвършенно прѣкрасенъ порядъкъ. По единъ шиллингъ всякиму, комитетъ-тъ заплати за тая комедия.

— Може ли да бѫде подобно нѣщо! въскликна зачудений М-ръ Пикуикъ.

— Господь да благослови сръдце-то ви, Сѫръ, каза Семъ; какво знаете вии още — това е нищо, това е нищо.

— Нищо? каза М-ръ Пикуикъ.

— Съвършенно нищо, Сѫръ, отговори слуга-та му. Въ прѣдпослѣдня-та нощь отъ послѣдни-тѣ избори тука, противна-та партия бѣше подкупила конторщица-та на „Градский Гербъ“, за да опие ракия-та на четирнайсеть, не внесени още въ списъкъ-тъ, избирателе, които се били спрѣли въ домъ-тъ.

— Какво разбирашь ти съ „опиванѭ на ракия-та“? попита М-ръ Пикуикъ.

— Туряние опий въ нея, отговори Семъ. Вѣрвай Бога, ако тя не бѣше ги накарала да заспять чакъ до дванайсетий часъ, слѣдъ като се свършиха избори-тѣ. Докараха за опитъ единий отъ тѣхъ, мрътво заспалъ, чакъ до палатка-та, дѣто се намираше урна-та, въ една дървена тачка; нъ напразно — не можаха да го турять въ избирателний списъкъ; така щото върнѫха го пакъ назадь и го туриха пакъ на креветъ-тъ.

— Чудни упражнения, каза М-ръ Пекуикъ, като говореше на половина съ себе си и на половина съ Сема.

— Не сѫ до тамъ чудни, колкото удивително-то обстоятелство,

което се случи съ собственний ми башта, въ едно избирателно врѣме, въ това сѫщто мѣсто, Сѫръ, отговори Семъ.

— Какво бѣше то? полюбопитствова М-ръ Пикуикъ.

— Ето ви: занимаваше се той тукъ съ кираджилѫкъ, каза Семъ; — доде избирателно-то врѣме и той се услови съ една партия да докара отъ Лондонъ гласоподавачи. Една нощь, прѣди да тръгне да ги докарва, комитетъ-тъ на друга-та партия спокойно праща да го викать; той отиде подирь пратений, който му показова да влѣзе въ една широка стая, пълна съ джентлмени, купчини отъ хартии, пера, мастило и всякакви подобни нѣщта. „А, М-ръ Ухлльръ", каза джентлмена, който седѣше въ кресло-то, „радвамь се че ви видѫ, Сѫръ; какъ сте?" — „Благодарѭ ви, твърдѣ добрѣ, Сѫръ", отговори башта ми; „надѣвамь се вий се чувствовате твърдѣ добрѣ", каза; той. — „Благодарѭ ви, твърдѣ добрѣ, Сѫръ", каза джентлмена. Седнете, М-ръ Ухлльръ — моля ви, сѣднете, Сѫръ". Башта ми сѣдна; и той и джентлмена взеха да гледать твърдѣ внимателно единъ на други. „Не си ли напомнювате за менъ, Сѫръ?" каза джентлмена. — „Не могѫ каза, че да", каза башта ми. — „О, азъ ви знаѭ, каза джентлмена, „знаѭ ви още като бѣхте момче", каза той. — „Чудно нѣщто, азъ не си напомнювамь за васъ", каза башта ми. — „Това е твърдѣ удивително" каза джентлмена. — „Твърдѣ", каза башта ми. — „Вии трѣбова да имате лоша паметь М-ръ Ухлльръ", каза джентлмена; — „Види се твърдѣ лоша", каза башта ми. „Азъ мислѭ така", каза джентлмена. Подирь това налѣ му една чаша вино, даде му сланина, говори за неговий кираджилѫкъ и го докара до едно съвършенно весело расположение на духъ-тъ; най-сетнѣ му показа двайсеть лири стерлинги въ рѫката си. „Пѫть-тъ е твърдѣ лошъ между тукъ и Лондонъ", каза джентлмена. — „Тукъ, тамъ, пѫть-тъ е твърдѣ тежькъ", каза башта ми. „Особено близу до каналъ-тъ, мислѭ", каза джентлмена. „Тамъ е твърдѣ проклетъ", каза башта ми. „Много добрѣ, М-ръ Ухлльръ", каза джентлмена, — „вии имате много добръ камчикъ и можете да правите каквото щтѣте съ коню-тѣ си. Нии всички-тѣ много ви обичаме, М-ръ Ухлльръ; нъ може да се случи, щтото, когато щте возете гласоподавачи-тѣ тукъ, кола-та ви да се прикатури въ каналъ-тъ, безъ обаче да се поврѣди нѣкой. Това е за васъ, каза той". — „Джентлмени, вии сте много добри", каза башта ми, „и азъ щте испия още веднѫжь една чаша вино за ваше-то здравие", каза той; което той и направи, и, като тури пари-тѣ въ кисия-та, поклони имъ се и си излѣзе. Вии не щте повѣрвате, Сѫръ, продължаваше Семъ, като гледаше, съ една неизразима безсрамность на

господарь-тъ си, че въ сѫштий тоя день, когато той возеше тия гласоподавачи, кола-та му се прикатури въ сѫшто-то онова мѣсто и всички-тѣ, които бѣха въ нея, паднѫха въ каналъ-тъ.

— Искочиха ли пакъ отъ тамъ“, попита нетърпеливо М-ръ Пикуикъ.

— Чи, отговори Семъ, полека, мислѭ, че единъ старъ джентлменъ се изгуби; знаѭ, че негова-та капела се намѣри, нъ не ми е извѣстно много добрѣ да ли глава-та му бѣше въ нея или нѣ. Нъ тамъ е необикновено-то и чудесно-то стечение на обстоятелства-та, че кола-та на башта ми се прикатури на сѫшто-то мѣсто и въ сѫштий день, както каза джентлмена!

— Наистина, това, безъ съмнѣние, е твърдѣ необикновено обстоятелство, каза М-ръ Пикуикъ. Нъ очисти капела-та ми, Семъ, заштото, азъ чувамь, М-ръ Уинклъ ме вика да закусвамь.

— Съ тия думи, М-ръ Пикуикъ слѣзе въ зала-та за яденю, дѣто завари закуска-та готова и фамилия-та вече събрана. Яденю-то се бързо свърши. Всякоя отъ капели-тѣ на джентлмени-тѣ бѣше украсена съ единъ грамаденъ синъ бантъ, направенъ съ прѣкрасни-тѣ рѫцѣ на сама-та М-съ Поттъ, и така като М-ръ Уинклъ бѣше се зелъ да съпровожда тия леди до връшина-та на кѫшта-та, която се намираше най-блиско до избирателно-то събрание, то М-ръ Пикуикъ и М-ръ Поттъ отидоха сами въ гостилница-та „Градски Гербъ“, отъ прозорецъ-тъ на която единъ отъ комитетъ-тъ на М-ра Слѫмки бѣше се обърнѫлъ съ слово камъ шесть малки момчета и едно момиче, като ги удостояваше, подирь всякоя фраза съ внушителна титла „людю на Итенсуиль“, на което помѣнѫти-тѣ горѣ шесть малки момчета отговаряха съ ужасенъ писъкъ.

Ханъ-тъ прѣдставляваше ясни симптоми на слава-та и сила-та на итенсуилски-тѣ Сини. Тамъ бѣше истинска армия отъ сини флагове, нѣкои отъ които съ една дръжка, нѣкои съ двѣ, на които бѣха изобразени съотвѣтствуюшти-тѣ девизи, съ златни букви, четире фута високи и съ пропорционална дебелина. Тамъ бѣше една голѣма банда отъ тромпети, кларнета и тѫпани, наредени по четире въ редъ; тии съ голѣмо старание печелиха хлѣбъ-тъ си, особено тѫпанари-тѣ, които се отличаваха съ страшни мускули. Тамъ бѣха цѣли пълкове отъ констебли (полицейски чиновници) съ сини бастуни, двайсеть комитетски людю съ сини шарфове, и една тълпа отъ гласоподавачи съ сини кокарди (малки знакове на шапки-тѣ). Тамъ имаше избирателе на коню, и избирателе на крака. Тамъ имаше една отворена каляска съ четире коня, за почитаемий Самуилъ Слѫмки; и тамъ имаше четире каляски съ по два коня, за не-

гови-тѣ приятеле-заштитници. И флагове-тѣ се развѣваха, и бандата свирѣше, и констебли-тѣ се кълнѣха, и двайсеть-тѣ комитетски людю се караха, почталиони-тѣ се потѣха; и всяки и всяко нѣщто, тукъ и тамъ събрано, бѣше за специално-то употрѣбение, интересъ-тъ, почесть-та и слава-та на почитаемий Самуилъ Слжмки отъ слжмкиский замъкъ, единъ отъ кандидати-тѣ за прѣдставяние на градецъ-тъ Итенсуиль въ камара-та на общтини-тѣ на Парламентъ-тъ въ Съединено-то Кралство.

Силни и дълги бѣха викове-тѣ, и величествено бѣше развяванию-то на единий отъ сини-тѣ флагове, който носеше на себе си надписъ-тъ: „Свобода на Преса-та", когато червена-та глава на М-ра Потта се забѣлѣжи, на единий отъ прозорци-тѣ, отъ тълпа-та, която бѣше долу; ужасенъ бѣше ентусиазмъ-тъ, когато самий почитаемий Самуилъ Слжмки, съ ботуши, краищта-та на които бѣха загжнати и съ синя кжрпа на шия-та, се приближи и хвана поменжтий Поттъ за ржка-та, и мело-драматически засвидѣтелствова, съ знакове камъ тълпа-та, свои-тѣ неизгладими задължения камъ „Итенсуилска-та Газета".

— Всичко ли е готово? каза почитаемий Самуилъ Слжмки на М-ра Пжркжра.

— Всичко, драгий ми Сжръ; бѣше отговоръ-тъ на малкий човѣкъ.

— Нищто не се е пропустнжло, надѣвамъ се? каза почитаемий Самуилъ Слжмки.

— Нищто не се е оставило неизвършено, драгий ми Сжръ — нищто положително. На улични-тѣ врата стоять двайсеть души, измити, за васъ, за да ви стиснжть ржка-та, и шесть дѣца, хванжти за ржцѣ-тѣ, които вии ште потупате по глави-тѣ и ште питате по на колко сж години; бждете внимателни камъ дѣца-та, драгий ми Сжръ, — тоя видъ нѣшта всякога производждать голѣмо впечатление.

— Ште се постаражъ, каза почитаемий Самуилъ Слжмки.

— И, може би, драгий ми Сжръ, — каза привардливий малъкъ човѣкъ, може би, вии ште бждете въ състояние — азъ не штж да кажж, че това е необходимо, нъ ако вии бждете въ състояние да направите така, штото да цѣлуните едно-то отъ тѣхъ, това ште произведе твърдѣ голѣмо впечатление въ тълпа-та.

— Не ште ли се получи сжштий ефектъ, ако нѣкой отъ члѣнове-тѣ на комитетъ-тъ направи това? каза почитаемий Самуилъ Слжмки.

— Охъ, божж се, че не ште, отговори агентинъ-тъ; ако това се извършеше отъ васъ самий, драгий ми Сжръ, азъ мислж то ште ви направи твърдѣ популяренъ.

— Твърдѣ добрѣ, каза почитаемий Самуилъ Слжмки, съ покоренъ видъ; това трѣбова да се извърши. Това е всичко-то.

— Приготвяйте процесия-та, извикаха двайсеть-тѣ комитетски людю.

Споредъ викове-тѣ на събравша-та се тълпа, на банда-та, и на констебли-тѣ, и комитетски-тѣ людю, и гласоподавачи-тѣ, и наязднйци-тѣ, и файтони-тѣ, — взеха мѣста-та си всякоя отъ двуконни-тѣ каляски, добрѣ натжпкани съ толкова много джентлмени, колкото можаха да бждхть въ състояние да стоять прави въ тѣхъ; подирь това слѣдваше каляска-та, назначена за М-ра Пжркжра и съдържашта М-ра Пикуика, М-ра Тжпмена М-ра Снодграсса; освѣнь това, около половинъ дузина отъ комитетски-тѣ.

Настана една минута на благоговѣйно недоумѣние, когато процесия-та се спрѣ да чака излизаню-то напрѣдъ на почитаемий Самуилъ Слжмки въ своя-та си каляска. Изведнжжь тълпа-та дигна единъ голѣмъ викъ.

— Той излѣзе, каза малкий М-ръ Пжркжръ, твърдѣ възвълнованъ; най-повече, че тѣхна-та позиция не имъ дозволяваше да видять какво се вършеше отпрѣдъ.

— Другъ викъ по силенъ,

— Той стиска ржцѣ-тѣ на людю-тѣ, извика малкий агентинъ.

Другъ викъ, оште пд-силенъ.

— Той тупа бебета-та по глави-тѣ, каза М-ръ Пжркжръ, като трепереше отъ душевно безпокойство.

Ревъ отъ одобрения, който разцѣпе въздухъ-тъ.

— Той цѣлува едно-то отъ тѣхъ! въскликна въсхиштаюштий се малкий човѣкъ.

Втори ревъ.

— Той цѣлува друго-то, задавяше се възбудений управитель на избори-тѣ.

Трети ревъ.

— Той цѣлува всички-тѣ! запиштя въодушевений малкий джентлменъ. И, привѣтствуема отъ заглушаюшти-тѣ викове на множество-то, процесйя-та се движеше на напрѣдъ.

Какъ и по кой начинъ се случи, че тя се размѣси съ друга-та процесия и какъ можа тя да се избави отъ послѣдуюште-то отъ това смуштение, — това е повече отъ колкото нии би могли да се заемемъ да опишемъ; толкова повече, че капела-та на М-ра Пикуика бѣше нахлузена до очи-тѣ му, носъ-тъ и уста-та му, отъ единъ ударъ съ дръжка-та на единъ отъ флагове-тѣ на Свѣтложълти-тѣ, оште въ начяло-то на това размѣсваню. Той описва себе си, въ

онова врѣме когато можеше да хврди единъ твърдѣ не ясенъ погледъ на сцена-та, като заобиколенъ отъ всякоя страна съ яростни и свирѣпи физиономии, отъ единъ грамаденъ облакъ отъ прахъ, и отъ една гѫста тълпа отъ борци. Той прѣдставлява себе си, като истиканъ отъ каляска-та отъ нѣкоя си невидена сила и лично въвлеченъ въ едно юмручно сблъскванѭ, нъ съ кого, или какъ, или защто той съвършенно не е въ състояние да си припомни. Той, слѣдъ това, почувствовалъ себе си подхвърленъ на нѣкакви си дървени стѫпала отъ лица-та, които били отзадъ и, като дигнѫлъ капела-та, намѣрилъ себе си заобиколенъ отъ приятеле-тѣ си, прѣдъ само-то чело, отъ лѣва-та страна на избирателно-то събрание. Дѣсна-та страна бѣше задържана отъ Свѣтложьлта-та партия, а центра — отъ градский кметъ и негови-тѣ служителе, единий отъ които — дебелий кликачъ на Итенсуилъ, дрънкаше съ единъ грамаденъ звънецъ, за да запазва тишина-та, кагато М-ръ Хорацио Физкинъ и почитаемий Самуилъ Слѫмки, съ рѫцѣ-тѣ на сръдце-то си, кланяха се съ най-крайна-та учтивость на развълновано-то море отъ глави, което наводняваше отворено-то пространство отъ прѣди имъ; отъ това море се дигна една буря отъ ревове, викове, виянния и пиштения, които би направили честь на едно земетресение.

— Мълчанѭ! изреваха служителе-тѣ на кметъ-тъ.

— Уифинъ, обяви мълчанѭ! каза кметъ-тъ, съ единъ видъ величие, което приличествова на високо-то му положение. Въ отговоръ на тая заповѣдь, кликачъ-тъ изобрази другъ концертъ съ звънецъ-тъ въ това врѣме, когато единъ джентлменъ отъ тълпа-та викаше „симидь!“ което причини другъ смѣхъ. [1])

— Джентлмени, каза кметъ-тъ, съ толкова високъ тонъ, колкото бѣше въ състояние да усили гласъ-тъ си. Джентлмени! Братия избирателе на градецъ-тъ Итенсуилъ. Нии сме се събрали днесь тукъ съ цѣль да изберемъ единъ прѣдставитель на мѣсто-то на наший покойний . . . .

Тукъ кметъ-тъ бѣше прѣкѫснѫтъ отъ единъ гласъ изъ тълпа-та.

— Да живѣе кметъ-тъ! извика гласъ-тъ, и нека той никога да не оставя бакѫрджийский си занаятъ, съ който си искарваше хлѣбъ-тъ.

Това напомнюванѭ за професионални-тѣ занятия на ораторъ-тъ, бѣше приетo съ една буря отъ удоволствие, което, наедно съ акомпаниментъ-тъ на звънецъ-тъ, направи останѫла-та чясть на рѣчь-та да не се чува, съ исключение на заключителна-та фраза, въ кояя-

[1]) Улични-тѣ продавци на симиди-тѣ и пексимети-тѣ въ Англия носятъ съ себе си звънци, съ които дрънкатъ въ това врѣме, когато викатъ „симидь!“.

ю той благодареше митингъ-тъ за търпѣливо-то внимание, съ което всичко-то врѣме го слушà, — едно благодарствено изражение, което подигна другъ гръмъ отъ веселие, продължающте се четвертъ часа.

Подирь това единъ джентлменъ, съ твърдѣ опнята бѣла вратовръска, слѣдъ като получи отъ тълпа-та повторно желание „да прати нѣкое момче у дома си, за да попита да ли не е забравилъ гласъ-тъ си подъ възглавница-та,“—помоли да назначятъ едно сгодно и способно лице, за да ги прѣдставлява въ Парламентъ-тъ. И когато каза, че това лице е Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, близу до Итенсуиль, физкинити-тѣ почнаха да ржкоплѣштжтъ, а Слжмкиити-тѣ да крѣштжтъ така дльго и толкова силно, штото и Физкинъ и неговий заштитникъ можаха да пѣжтъ комически пѣсни, вмѣсто да говорятъ, заштото никой не штѣше да стане нито на едно косъмче пò-уменъ.

Слѣдъ като приятеле-тѣ на Хорацио Физкинъ, ескуайръ, получиха своя-та заплата, единъ малъкъ, жълченъ, съ розово лице човѣкъ излѣзе напрѣдъ, за да прѣдложи друго сгодно и способно лице, което да прѣдставлява избирателе-тѣ на Итенсуиль въ Парламентъ-тъ и твърдѣ лесно розово-лиций джентлменъ штѣше да успѣе, ако той не бѣше твърдѣ много жълченъ, и не можеше да съхрани едно достатъчно разбиранѥ на подсмихвания-та на тълпа-та. Нъ подирь нѣколко фрази отъ фигурално краснорѣчие, розово-лиций джентлменъ почна да заплашва ония отъ тълпа-та, които го прѣкжсваха и да вика джентлмени-тѣ отъ избирателно-то събрание на дуель; вслѣдствие на което подигна се единъ ревъ, който го докара до необходимость-та да изрази свои-тѣ чувства съ сериозни пантомими; слѣдъ като извърши и това послѣдне дѣйствие, розово-лиций джентлменъ остави катедра-та на помоштникъ-тъ си, който прѣдстави една писана рѣчь, половинъ часъ длъга, и която той не свърши, заштото я испрати цѣла на в. „Итенсуилска Газета,“ и в. „Итенсуилска Газета“ я напечата слово въ слово.

Подирь това Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, близу до Итенсуиль, прѣдстави себе си съ цѣль, за да се обърне съ рѣчь камъ избирателе-тѣ; нъ штомъ като извърши той това, банда-та, пазарена отъ почитаемий Самуилъ Слжмки, почна да свири съ такъва сила, сутрешни-тѣ имъ усилия бѣха ништо. Въ отговоръ на това, свѣтложълта-та тълпа поблъска глави-тѣ и рамена-та на синя-та тълпа; отъ своя страна синя-та тълпа се постара да се лиши отъ владѣние-то на свое-то твърдѣ неприятно съсѣдство съ свѣтложълта-та тълпа. Слѣдъ това въспослѣдва една сцена отъ удряния, тласка-

ния, бияния на които нии толкова можемъ да отдадемъ справедливость, колкото и кметъ-тъ, макарь той и да бѣше издалъ повелителни заповѣди на дванайсеть констебли, за да хванжть главатаре-тѣ, които можаха да възлизать на едно число отъ двѣстѣ и петдесеть или около. Всички-тѣ тия спрѣчки разлютиха и страшно расърдиха Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, и негови-тѣ приятеле, додѣ най-послѣ Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, поиска позволение да попита свой-тъ противникъ, почитаемий Самуилъ Слжмки, отъ слжмкиский замъкъ, да ли банда-та свири съ негово-то съгласие. И, понеже почитаемий Самуилъ Слжмки отказа да се отговори на тоя въпросъ, Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, стисна юмрукъ-тъ си прѣдъ физиономия-та на почитаемий Самуилъ Слжмки, отъ слжмкиский замъкъ; въ отговоръ на това, почитаемий Самуилъ Слжмки, като му кипна кръвь-та, извика Харацио Физкина, ескуайръ, на смъртенъ бой. Въ отговоръ на това насилие на всички-тѣ извѣстни правила и бивши примѣри за редъ-тъ, кметъ-тъ заповѣда да се изобрази друга една фантазия съ звънецъ-тъ и обяви, че ште докара прѣдъ себе си, както Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, така и почитаемий Самуилъ Слжмки, отъ слжмкиский замъкъ, и ште го свърже, за да удържи миръ-тъ. Подирь това страшно заплашване, намѣсиха се послѣдователе-тѣ на два-та кандидата, и слѣдъ като приятеле-тѣ на всякоя отъ партии-тѣ се караха, по двоица, около три четвърта часа, Хорацио Физкинъ, ескуайръ, закачи капела-та си по направление-то камъ почитаемий Самуилъ Слжмки; почитаемий Самуилъ Слжмки закачи свой-та по направление-то камъ Харацио Фазкинъ, ескуайръ; банда-та се спрѣ, тълпа-та отчясти се успокои и Хорацио Физкинъ, ескуайръ, получи позволение да почне рѣчь-та си.

Слова-та на два-та кандидата, макарь и да се отличаваха въ всяко друго отношение, принасяха единъ прѣкрасенъ данъкъ на заслуга-та и високо-то достойнство на избирателе-тѣ на Итенсуилъ. И двама-та изразиха мнѣние-то си, че пò-независимъ, пò-просвѣтенъ, пò-обштествено въодушевенъ, пò-благороденъ, пò-безпристрастенъ изборъ отъ людю, отъ колкото оня, който се обѣшта да гласоподава за тѣхъ, никога не е сжштествовалъ на земя-та. Всяки отъ тѣхъ не ясно даваше да се разбера, че той се съмнѣва да ли избирателе-тѣ отъ противни-тѣ интереси нѣмать нѣкои груби и глупави недостатъци, които ги правять неспособни да упражнявать важни-тѣ обязаности, за испълнение-то на които тии бѣха свикани. Физкинъ изрази своя-та си готовность да направи нѣшто, което поже-

лажтъ отъ него; Слъмки — свое-то намѣрение да не направи ништо, което поискать отъ него. И двама-та казаха, че търговия-та, манифактури-тѣ, комерция-та, прѣуспѣване-то на Итенсуилъ ште бжде всякога пò-драго за сърдце-то имъ, отъ колкото всяки другъ прѣдмѣтъ на земя-та; всяки отъ тѣхъ е въ сила да обяви, съ най-голѣма-та си смѣлость, че той е оний човѣкъ, който случайно може пакъ да се върне.

Слѣдъ това, почна се гласоподаване-то съ диганѭ на ржцѣ; кметъ-тъ рѣши въ полза на почитаемий Самуилъ Слжмки, отъ слжмкиский замъкъ. Хорацио Физкинъ, ескуайръ, отъ физкинский чифликъ, поиска баллотировка, и баллотировка-та се у твърди съотвѣтствено. Сетнѣ се гласовà единъ вотъ за благодарность камъ кметъ-тъ за негово-то способно дѣйствие отъ прѣдсѣдателско-то кресло; и кметъ-тъ, като пожела отъ всичко-то си сръдце да има едно кресло, отъ което да покаже свое-то си способно дѣйствие (заштото той стоя на крака въ продължение на всичка-та процедура), благодари отъ своя страна сжшто. Процесия-та се образова пакъ, каляски-тѣ тръгнжха полека прѣзъ тълпа-та, и нейни-тѣ члѣнове крясках и викаха подирѣ имъ така, както тѣхни-тѣ чувства и каприции имъ диктуваха.

Въ течение на всичко-то врѣме на избори-тѣ, градъ-тъ се намираше въ треска безпрѣстанна отъ възбужданѭ. Всичко бѣше доведено до най-либерална-та и въсхитителна-та стжпень. Прѣдмѣти-тѣ, натоварени съ непрями даждия, бѣха замѣчателно ефтени въ всички-тѣ обштествени домове: кола-та за прѣнасянѭ мобели маневрираха по улици-тѣ за удобство-то на ония гласоподавачи, които би ги хванжло нѣкое врѣменно замайванѭ на глава-та — епидемия, която господствова между избирателе-тѣ, въ продължение на борба-та, до най-безпокойна-та стжпень, и, подъ влияние-то на която, тии често могжть да се видять легнжли на калдаржми-тѣ, въ едно положение отъ крайна безчувственность. Едно малко число избирателе останжха не внесени въ избирателни-тѣ списъци въ самий послѣдний день. Тии бѣха смѣтливи и разсждителни персони, нъ не бѣха оште убѣдени отъ аргументи-тѣ на всякоя отъ партии-тѣ, макаръ и да имаха чястни конференции съ всякоя отъ тѣхъ. Единъ часъ прѣди да се сключи избирателний списъкъ, М-ръ Пжркжръ си издѣйствова честь-та за едно чястно свижданѭ съ тия интелегентни, тия благородни, патриотически людѭ. Тя му се даде. Негови-тѣ аргументи бѣха кратки, нъ удовлетворителни. Тии отидеха въ купъ камъ избирателний списъкъ и, когато се върнжха назадъ, почитаемий Самуилъ Слжмки, отъ слжмкиский замъкъ, се върна така сжщто назадъ.

ВЪ ПРѢДВѢЧЕРИЕ-ТО.

отъ Тургенева[1])

Елена и Инсаровъ.

На другий день, часъ-тъ по единъ, Елена се бѣше исправила въ градина-та прѣдъ една куча-кошарка, въ която се отгледваха двѣ кученца. (Градинарь-тъ ги намѣрилъ захвърлени около стоборъ-тъ и ги донеслъ на госпожица-та, за която му били казвали ужь перачки-тѣ, че тя всякакви звѣрове и животни била прибирала. Той не остана излъганъ въ смѣтка-та си: Елена му даде едно двайсеть и петь копѣйки). Тя надникна въ кошара-та, видѣ че кученца-та сж живи и здрави и че имъ постлали нова слама, обърна се и малко остана да извика; право на срещта й, по аллея-та, идеше Инсаровъ самъ.

— Добръ день, каза той, като доближи до нея и си свали шапка-та. Тя забѣлѣжи, че той наистина твърдѣ много е почърнѣлъ отъ слънце-то въ послѣдни-тѣ три деня. — Азъ щѣхъ да дойдж

---

[1]) Иванъ Сергѣевичь *Тургеневъ*, най-знаменитий изъ съврѣменни-тѣ руски писателе, се роди въ Орловъ на 1818 г. Първи-тѣ наставници Тургеневи, както бѣше на мода по онова врѣме, бѣха разни французи и нѣмци. На дванадесета-та му година, него го пратиха въ Москва да се учи, дѣто подирь четире години той постжпи студентъ въ факултетъ-тъ на словесность-та. Нъ скора-та смърть на башта му го принуди да остави Москва и да мине въ Петербургъ, дѣто влѣзна въ университетъ-тъ и излѣзе кандидатъ на 1838 г. Тогава той отиде въ Берлинъ да слуша лекции-тѣ на най-знаменити-тѣ тогавашни нѣмски професори. Като се завърна въ Петербургъ, Тургеневъ напечата за пръвъ пжть въ „Отечествени-тѣ записки“ стихотворение „*Старий Помѣщикъ*“, а слѣдъ него цѣлъ редъ други, отъ които много бѣха отличени отъ публика-та и критика-та. Между тѣхъ особенъ успѣхъ имаха двѣ поеми „Параша“ и „Разговоръ.“ Първи-тѣ прозаически произведения на Тургенева, които привлѣкоха внимание-то, бѣха: „Три портрета“ и „Бреттеръ.“ Отъ тогава извѣстность-та му като пръвъ руски писатель се уздрави. Нъ обнародване-то едно по друго на оныя прѣлестни раскази, които пô-послѣ излѣзоха на едно подъ название „Записки на ловецъ-тъ“, възбуди всеобщто удивление камъ могжщественний талантъ на Тургенева и му спечели неувядаема слава.

На 1852 г. слѣдъ смърть-та на Гоголя, съ когото бѣше доста близъкъ, Тургеневъ обнародвâ въ „Московски-тѣ вѣдомости“ статия подъ насловъ „Писмо за Гоголя“ което цензура-та намѣрн прѣстжпно и за това Тургенева слѣтяха хиляди неприятности, а най-послѣ затваряние и заточение въ орловско-то село, дѣто прѣстоя до 1854 г. Прѣзъ тоя двѣ годишенъ срокъ той написа нѣколко прѣвъсходни повѣсти, а по завръщтане-то си въ столица-та той написа редъ повѣсти („Яковъ Пасинковъ“, „Постоялий дворъ“

заедно съ Андрей Петровича, нъ той не зная какво се забави. Ето защто азъ тръгнхх самъ. У васъ въ кжщти нѣма никого: всички спжть, или се расхождать, за това азъ дойдохъ тукъ.

— Вий като че искате прошка, отговори Елена. — Това никакъ не е нужно. На насъ, на всички ни е твърдѣ драго да ви виждаме . . . . Да седнемъ тукъ на лавица-та, на сѣнка.

Тя седна. Инсаровъ се намѣсти до нея.

— Струва ми се, че тия дни васъ ви нѣмаше дома? почна тя.

— Да, отговори той: — азъ бѣхъ по вънъ . . . . Вамъ Андрей Петровичь ли ви каза?

Инсаровъ хвърли на нея единъ погледъ, усмихна се и почна да си мачка шапка-та. Когато се усмихваше, той бързо мигаше съ очи-тѣ си и си издаваше напрѣдъ устни-тѣ, което го правеше да придобива единъ твърдѣ добродушенъ изгледъ.

— Андрей Петровичь, вѣрвамъ, така сжщто ви е казалъ, че сьмь излѣзлъ съ едни . . . . безобразни людѥ, продума той, като слѣдваше да се усмихва.

Елена се смути малко, нъ веднага почувствова, че на Инсарова винаги трѣбова да се казова право-то.

„Рудинъ", „Прѣписка", „Фаустъ") и едноактна комедия: „Закуска у прѣдводитель-тъ." Всички-тѣ тия произведения излѣзоха пб-послѣ въ единъ томъ и появление-то имъ биде посрештнжто съ единодушни хвалби отъ критика-та. На 1857 г. „Записки-тѣ на ловець-тъ" се прѣведоха на французски. Съ захваштанѥ-то на 1858 г., Тургеневий талантъ се прояви съ всичкий си блесъкъ въ прѣлестна-та му повѣсть „Ася", която се прочете съ наслаждение отъ цѣла-та образована Русия. Въ сжщто-то врѣме „Записки-тѣ на единъ ловець" се прѣведоха и на нѣмски. Подирь това, Тургеневъ обнародва повѣсти-тѣ „Дворянско-то гнѣздо" и „Наканунѣ" дѣто герой-тъ е българинъ Инсаровъ, типъ на българска-та интелигенция стремяшта се камъ единъ ясенъ идеалъ; тѣхно-то появление прѣдизвика буйни и разнообразни прѣпирни въ руский печатъ, нъ успѣхъ-тъ на обнародваний въ 1862 г. романъ „Башта и дѣца" надмина всичко. Както публика-та така и критика-та се раздѣлиха на два враждебни стана; дума-та *нихилистъ* тогава за пръвъ пжть се произнесе и сдоби право на гражданство въ руский езикъ. Повѣсть-та „Димъ" произведе шумъ не само въ Русия, нъ и въ Европа, дѣто, съ прѣвожданѥ-то ѝ на нѣмски, името на Тургенева биде обсипано съ похвали отъ критика-та. Най-послѣдни-тѣ произведения на Тургенева бѣха всеизвѣстний романъ „Новь" и „Стихотворения въ прозѣ" сборъ отъ философски и поетически размишления.

Въ всичкий тоя длъгъ редъ отъ повѣсти и романи, Тургеневъ е сполучилъ да изобрази всички-тѣ битови чърти на руский животъ, и да схване съ едно необикновено искуство онова скришно движение въ умове-тѣ, което се прѣдизвика отъ вѣянѥ-то на ново-то врѣме и на прогресъ-тъ.

Той умрѣ въ Франция на 1883 г.

— Да, каза тя рѣшително.

— Вий какво си помислихте за мене? попита той тутакси. Елена си дигна очи-тѣ камъ него.

— Азъ си помислихъ, продума тя . . . . азъ си помислихъ, че вий всякога знаете, какво вършите, и че вий нищто лошо не сте въ състояние да направите.

— Благодарѭ ви за това. Ето каква е работа-та, Елена Николаевна, почна той, като се доближаваше нѣкакъ довѣрчиво камъ нея: — Отъ наши-тѣ тукъ има нѣколко души; изъ помежду имъ людѥ необразовани; нъ всички силно сѫ прѣдадени на общто-то дѣло. За зла честь, безъ скарвания не може, а пакъ мене ме познавать всички, вѣрвать ме. Ето защто ме повикаха да имъ разгледамь една распря. И азъ отидохъ.

— Далече ли е отъ тукъ?

— Отъ тукъ има шейсеть версти, дѣто азъ ходихъ, въ Тройцкий посадъ[1]). Тамъ при монастирь-тъ има така сѫщто наши. Понѣ трудъ-тъ ми не остана изгубенъ; уредихъ имъ работа-та.

— Мѫчно ли ви бѣше това?

— Да, мѫчно. Единъ отъ тѣхъ излѣзе твърдѣ упоритъ. Не искаше да даде нѣкакви си тамъ пари.

— Какъ? За пари ли е била распря-та?

— Да; освѣнь това пари-тѣ не бѣха много. А вий какво си мисляхте?

— И вий за такъви дребни работи да ходите шейсеть версти далечь. Да изгубите три деня?

— Това не сѫ дребни работи, Елена Николаевна, когато сѫ намѣсени свои съотечественници. Грѣхъ е, човѣкъ да се откаже. Ето вий, гледамь, дори на кучета-та не се отричате да помогнете и азъ ви похвалявамь за това. А че съмь изгубилъ врѣме, това не е нищто, послѣ ще го наваксамь. Наше-то врѣме не принадлежи намъ.

— Ами кому?

— На всички, които имѫть нужда отъ насъ. Азъ това така, безъ да му мислѭ много, ви го расказахъ, защтото ваше-то мнѣние е за мень скѫпо. Азъ си въображавамь, какво ли ви е направилъ Андрей Петровичь да се чудите!

— За васъ е скѫпо мое-то мнѣние, продума съ нисъкъ гласъ Елена: защто това?

Инсаровъ отново се усмихна.

---

[1]) Посадъ-Паланка.

— Защото вии сте харна госпожица, не сте аристократка . . . . и толкова.

Тии се поумълчаха малко.

— Димитрйя Никаноровичь, каза Елена: — знаете ли, че вий за пръвъ пѫть сте съ мене така откровени?

— Какъ така? Мене ми се струва, че азъ винаги сьмь ви говорилъ онова, което сьмь мислилъ.

— Нѣ, това е за пръвъ пѫть, и азъ твърдѣ много се радвамь за това, и азъ сѫщо искамь да бѫдѫ откровена съ васъ. Бива ли?

Инсаровъ се засмѣ и каза:

— Бива.

— Прѣдпазвамь ви, защото азъ сьмь много любопитна.

— Нѣма нищо, говорете.

— Мене Андрей Петровичь ми е приказвалъ много за вашйй животъ, за ваши-тѣ млади години. Мене ми е извѣстно едно обстоятелство, едно ужасно обстоятелство . . . . Азъ се научихъ, че вий сте ходили слѣдъ това въ отечество-то си . . . . Не ми отговаряйте, за Бога, ако мое-то питаню ви се види неприятно, нъ мене ме мѫчи едно нѣщто . . . . Кажете ми, срещтнѫхте ли се вий съ оня човѣкъ . . . .

Елена се задишаше. Тя се и засрами, и уплаши отъ своя-та дързость. Инсаровъ я гледаше вторачено, съ свити малко очи и си пипаше брада-та.

— Елена Николаевна, подкачи той най-насетнѣ, и гласъ-тъ му бѣше пò-нисъкъ отъ колкото другъ пѫть, което почти уплаши Елена: — азъ разбирамь за кой човѣкъ вий споменѫхте сега. Нѣ, азъ не се срещтахъ съ него и благодарѭ Бога за това! Азъ го не дирихъ. Азъ го не дирихъ, не за това, че не мислихъ, че имамь право да го убиѭ, — азъ бихъ го убилъ безъ да се страхувамь ни най-малко, — нъ защото тукъ не е работа-та за чястно отмьщтение, нъ въпросъ-тъ е за народно-то общто отмьщтение . . . . или нѣ, тая дума не иде . . . . когато въпросъ-тъ е за освобождение-то на народъ-тъ. Едно-то би побъркало на друго-то. Щте му дойде врѣме-то и то нѣма да остане така . . . . И то нѣма да остане така, повтори той — и поклати съ глава.

Елена погледна на него отъ страна.

— Вий обичате много ваше-то отечество? продума тя не дотамъ дързостливо.

— Това още не се знае, отговори той. — Разумѣвамь, когато нѣкой отъ насъ умрѣ за свое-то отечество, тогава мѫже да се каже, че той го е обичалъ.

— Така щото, ако нѣкой ви би отнелъ възможность-та да се върнете въ България, слѣдваше Елена: — би ви било твърдѣ тежко да стоите въ Русия?

—Мене ми се струва, че азъ не бихъ можалъ това да прѣтърпѭ, каза той.

— Кажете ми, почна отново Елена: — мѫчно ли е да се научи човѣкъ български.

— Никакъ. За единъ Русинъ е срамотно да не знае български. Русинъ-тъ е длъженъ да знае всички-тѣ словѣнски нарѣчия? Искате ли, да ви донесѫ нѣкой пѫть български книги? Вий ште видите, колко е лесно това. Да знаете, какви пѣсни имаме нии! не падать пò-долу отъ сръбски-тѣ. Чакайте, азъ штѫ ви прѣведѫ една отъ тѣхъ. Въ нея се расправя за . . . . Нъ вий знаете ли баре нѣштичко отъ наша-та история?

— Нѣ, азъ ништо не зная, отговори Елена.

— Чакайте, азъ штѫ ви донесѫ една книжка. Вии ште се запознаете отъ нея съ пò-главни-тѣ фактове. Сега, слушайте пѣсньта . . . . Или пò-добрѣ, азъ ште ви донесѫ написанъ прѣводъ-тъ й́. Азъ вѣрвамь, че вии ште ни обикнете: вии обичате всички притѣснени. Да знаете, колко е благодатна наша-та земя! при все това нея я тъпчать, мѫчать я, подзе той съ едно неволно движение на рѫка-та, и лице-то му потьмнѣ: — намъ всичко сѫ ни отнели, всиско: наши-тѣ църкви, наши-тѣ правдини, наши-тѣ земи; като нѣкое стадо ни карать тия мръсни турци, насъ ни колять . . .

— Димитрий Никаноровичъ! извика Елена.

Той спрѣ.

— Простете ме, моля ви. Азъ не могѫ да говоря за това хладнокръвно. Нъ вии одеве што ме питахте, обичамь ли азъ свое-то отечество? Има ли друго, което може да обича човѣкъ на тоя свѣтъ? Което е едничко-то неизмѣнимо, което стои пò-високо отъ всички съмнѣния, въ което не може да се не вѣрва, слѣдъ Бога? И когато тая родна земя има нужда отъ тебе . . . . Забѣлѣжете оште и това, че най-послѣдний селянинъ, послѣдний просякъ въ България и азъ, нии желаемъ едно и сѫщо. У всички ни има една и сѫшта цѣль. Разумѣвате ли, каква увѣреность ни дава това, какво насърдчаванѥ?

Инсаровъ млъкна за едно мигновенѥ, и отново почна да говори за България. Елена го слушаше съ жадно, дълбоко и скръбно внимание. Когато той свърши, тя оште единъ пѫть го попита:

— И вии, по никой начинъ не бихте останѫли въ Русия?

И когато той си отиде, тя дълго врѣме гледа подиря му. Тоя

день той стана за нея другъ човѣкъ. Не го испроводи тя такъвъ пакъ, какъвто го посрештна прѣди два часа.

Отъ него день той почна да ходи у тѣхъ все пò-начесто, а пакъ Берсеневъ пò-нарѣдко. Между двама-та приятеле се породи нѣшто чудновато, което и двама-та добрѣ осѣштаха, нъ неможаха да му дадѫть име, а да го разяснявать, бѣше ги страхъ. Така се мина мѣсецъ-тъ.

Прѣвелъ **П. Наботковъ.**

ВОЙНА и МИРЪ

отъ Графа П. Толстой [1])

Борадинский бой.

I

Наполеонови-тѣ генерали, Даву, Ней и Мюратъ, които се намѣриха близу до область-та на огнь-тъ и дори по нѣкогa влизаха въ нея, нѣколко пѫти вкарваха въ тая область стройни и голѣми маси войска. Нъ намѣсто да се приеме вѣсть, както това неминуемо се случваше въ всички-тѣ прѣдишни боеве, за очаквано-то бѣганюе на неприятель-тъ, тия стройни маси войска се завръштаха отъ бой-тъ, като разбъркани и подплашени тълпи. Макаръ че изново ги устрояваха, нъ войници-тѣ се намаляваха. По пладнѣ Мюратъ прати до Наполеона адютантъ-тъ си за да иска подкрѣпление.

Наполеонъ седѣше подъ могила-та и пиеше пунчъ когато се яви при него Мюратовий адютантъ и зе да го увѣрява, че руси-тѣ ште бѫдѫть разбити, ако негово величество даде оште една дивизия.

— Какъ, подкрѣпление? каза Наполеонъ съ едно строго очудване, като че неразбираше думи-тѣ на младо-то адютантче съ завита, чьрна коса (както я носеше и самъ Мюратъ). „Подкрѣпление?“ помисли Наполеонъ, какво подкрѣпление искать, когато имѫть въ рѫцѣ-тѣ си половина-та войска пустнѫта противъ слабо-то и неукрѣпено крило на руси-тѣ“ — Dites au roi de Naples, натъртено каза Наполеонъ, qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore

---

[1]) Съврѣмененъ писатель, авторъ на прочутий романъ: *Война и миръ*. Роденъ е въ 1828, и захванѫлъ е литературна-та си дѣятелность въ 1852, съ съчинение-то: *История на мое-то дѣтинство*.

sur mon echiquier,—Allez . . . Хубаво-то дългокосо адютантче, безъ да свали ржка отъ шапка-та си, възджхна тежко и се затече пакъ камъ мѣсто-то, дѣто трѣпяха людю-тѣ.

Наполеонъ стана, повика Коленкура и Бертиѐ и зе да се разговаря съ тѣхъ върху работи, които се не касаяха до сражение-то. Въ срѣда-та на разговоръ-тъ, който хвана да занимава Наполеона, Бертиѐ съгледа единъ генералъ отъ свита-та на потенъ конь, който идеше камъ тѣхъ: бѣше Беляръ. Той скочи отъ конь-тъ, бързишката дойде до императоръ-тъ и смѣло, съ силенъ гласъ хвана да доказва необходимость-та за подкрѣпление. Той се кълнеше въ честь-та си, че Руси-тѣ сж изгубени ако императоръ-тъ отпусне оште една дивизия. Наполеонъ си вдигна рамена-та и безъ да отговори нѣшто продължи си расходка-та. Беляръ яката и развълнувано хвана да се разговаря съ генерали-тѣ отъ свита-та, които го забиколиха.

— Вии сте твърдѣ горешти, Беляре, рече Наполеонъ, и пакъ дойде камъ пристигнжлий генералъ. Срѣдъ огнь-тъ на бой-тъ лесно може да стане грѣшка — идете, погледнете пакъ и се върнете. Току што Беляръ исчезна, зададе се отъ друга-та страна новъ пратеникъ отъ бойно-то поле.

Eh, bien qu'est ce qu'il y a? рече Наполеонъ съ тонъ-тъ на човѣкъ разядосанъ отъ непрѣстайни главоболия.

—Sire! Ze prince . . . начна адютантинъ-тъ.

—Иска подкрѣпление? гнѣвно допълни Наполеонъ. Адютантъ-тъ утвърдително климна съ глава и начна да дава докладъ; нъ императоръ-тъ се отвърна отъ него, направи двѣ крачки, спрѣ се, върна се и повика Бертиѐ — Трѣбова да дадемъ резерва, продума той. — Кого мислите да пратимъ тамъ? попита Бертиѐ, тоя aiglen que j'ai fait agle, както пò-послѣ го наричаше.

— Господарю, да пратимъ дивизия-та на Клапареда, отговори Бертиѐ, който наизустъ знаеше имена-та на всички-тѣ дивизии, пълкове и баталиони.

Наполеонъ утвърдително кимна съ глава.

Адютантинъ-тъ прѣпусна камъ дивизия-та на Клапареда и слѣдъ нѣколко минути млада-та гвардия, която стоеше задъ могила-та, потегли. Наполеонъ мълчаливо я гледаше.

— Нѣ, каза той изеднжжь на Бертиѐ, азъ не могж да пратя дивизия-та на Клапареда, пратете дивизия-та на Фриана.

Макарь, че никакво прѣимуштество нѣмаше въ това промѣнение на дивизия-та, и дори бѣше очевидно неудобство-то, така като штѣше да стане замайваню додѣ се спрѣ Клапареда и прати Фрианъ, нъ

заповѣдь-та бѣше точно испълнена. Фрианова-та дивизия, подобно на други-тѣ, скри се въ димъ-тъ на сражение-то. Отъ разни страни лѣтѣха адютанти, които, като по наговоръ, все едно-то и сѫщо-то казваха. Всички-тѣ искаха подкрѣпления, всички-тѣ казоваха, че Руси-тѣ стоятъ на мѣста-та си и производждатъ un feu d' enfer, отъ който се топи французска-та войска.

Угрижено Наполеонъ седѣше на столъ-тъ. M. de Reausset (префектъ на императорский дворъ), който бѣше вече изгладнѣлъ, приближи се до императоръ-тъ и почтително покани негово величество да закусне.

— Надѣѭ се, че сега могѫ да поздравѭ ваше величество съ побѣда, каза той.

Наполеонъ мълчишка-та и отрицателно кимна съ глава. — Като прѣдположи, че отрицание-то се отнасяше на побѣда-та, а не на обѣдъ-тъ, de Reausset си позволи игривопочтително да каже, че нѣма въ свѣтъ-тъ причини, каито да ти въспрѣпятствоватъ да обѣдвашъ когато можешь

— Allez vous ! . . изеднѫжь мрачно продума Наполеонъ и се извърна. Една блаженна усмивка отъ съжаление, раскаяние и въсторгъ изгрѣ на лице-то на господина Босе, и той съ леки крачки отиде камъ други-тѣ генерали.

Наполеонъ испита онова тежко чувство, което испитва щастливий картоиграчь, който безумно хвърлялъ пари-тѣ си и винаги е печелялъ, и изведнѫжь, когато той е прѣсмѣтнѫлъ най-добрѣ всички-тѣ случайности на игра-та, чувствова, че колкото повече е обмислилъ добрѣ игра-та си, толкова повече губи.

Войски-тѣ бѣха сѫщи-тѣ, генерали-тѣ сѫщи-тѣ, и приготовления-та, и распореждание-то; сѫща-та proclamation courte et énergique, той пакъ бѣ самичькъ той, той знаеше това, той знаеше, че сега е много пò-опитенъ и искусенъ, колкото пò-прѣди, дори врагъ-тъ бѣше сѫщий, който биде побѣденъ при Аустерлицъ и Фридландъ; нъ страшний размахъ на рѫка-та падаше вълшебно — безсилно.

Всички-тѣ тия прѣжни срѣдства биваха неизмѣнно увѣнчавани съ сполука: и съсрѣдоточение-то на батерии-тѣ въ едно мѣсто, и атака-та на резерви-тѣ за раскѫсванѥ линии-тѣ, и атака-та на кавалерия-та des hommes de fer, всички-тѣ тия дѣйствия се вече употрѣбиха, нъ не само побѣда нѣмаше, а отъ всички-тѣ краища пристигаха извѣстия за наранени и убити генерали, за нужда-та отъ подкрѣпления, за невъзможность-та да измѣстятъ Руси-тѣ и за растройство-то на войски-тѣ.

Другъ пжть, слѣдъ двѣ-три распореждания, двѣ-три фрази, тичаха весели съ поздравления маршали-тѣ и адютанти-тѣ, и обаждаха, че трофеи-тѣ на плѣнени-тѣ корпуси бѣха снопи знамена и неприятелски орли, и пушкала, и кола съ военни припаси, и Мюратъ се молеше само да му позволять да пусне кавалерия-та да захване кола-та на войска-та. Така бѣше при Лоди, Маренго, Арколъ, Иена, Аустерлицъ, Ваграмъ и така нататъкъ. А сега нѣщо странно се случва съ негови-тѣ войски.

При всичко, че прие извѣстие за привзимание-то на височини-тѣ, нъ Наполеонъ виждаше, че това никакъ не е онова, дѣто бѣше въ прѣжни-тѣ сражения. Съглеждаше, че тежко-то чувство, което испитва той сега, испитваха го сжщо и окржжающи-тѣ го, опитни въ военни дѣла, людие.

Всички-тѣ лица бѣха усърнжли, всички-тѣ очи избѣгваха да се срещтнжть едни съ други. Само единъ Боссе можеше да не разбира значение-то на това, което ставаше. Харно, много харно знаеше Наполеонъ отъ дълговрѣменний си опитъ въ война-та какво значи да се не спечели едно сражение въ продължение на 8 часа, подирь всички-тѣ употрѣбени усилия на нападающта-та войска. Той знаеше, че това бѣше, тако-речи, изгубено сражение и че, най-малка-та случайность можеше сега, въ тая обтегнжта точка на колебание, на която бѣше дошло сражение-то, да погуби и него и цѣла-та му войска.

Като прѣкарваше прѣзъ умъ-тъ си всичкий тоя страненъ рускій походъ, въ който не биде спечелена ни една битка, въ който, въ продължение на два мѣсеца, не биде зето ни прѣпорець, ни пушкала, ни корпуси войски; като гледаше на тайнопосърнжли-тѣ лица на ония, които го забикаляха, и слушаше донесения за немърдание-то на Руси-тѣ, едно страшно чувство, каквото испитвать само въ сънищта-та, го охвана и въ глава-та му се прѣдставиха всички-тѣ нещтастни случайности, които можаха да го погубять. Руси-тѣ можаха да нападнжть лѣво-то му крило, можаха да расхжсать срѣда-та му, заблудена бомба можеше да убие него самаго. Всичко-то бѣше възможно. Въ прѣдишни-тѣ си битки, той обмисляше само случайности-тѣ на успѣхъ-тъ, а сега безбройно количество зловѣщти случайности му идеха въ умъ-тъ, и той ги очакваше всички-тѣ. Да, това бѣше като насънѣ.

Извѣстие-то, че Руси-тѣ ударили на лѣвий флангъ на французста-та войска, докара Наполеона въ ужасъ. Мълчаливо седѣше той подъ могила-та на столъ-тъ, съ нависнжла глава, съ опрѣни на колѣно-то лактие. Бертие дойде при него и прѣдложи да се рас-

ходять по линии-тѣ, за да се убѣдять въ какво положение стои работа-та.

— Што? Што казовате? попита Наполеонъ. — Да, заржчайте да ми докарать конь-тъ.

И той яхна и се опжти камъ Семеновский хълмъ.

На мѣсто-то, оште покрито съ развѣянъ димъ, по което ходеше Наполеонъ, лежаха въ локви отъ кръвь коню и човѣци отдѣлно или на купове. Такъвъ единъ ужасъ, такъво голѣмо число убити въ такъво малко пространство никога не сж виждали, ни Наполеонъ, ни генерали-тѣ му. Екоть-тъ на пушкала-та, който траеше цѣли десеть часа и измжчваше слухъ-тъ (както музика-та при живи-тѣ картини), придаваше особенна важность на зрѣлиште-то. Наполеонъ се въскачи на височина-та Селеновска и прѣзъ димъ-тъ съгледа редове люде въ мундири съ шарове, на които око-то му не бѣше привикнжло. Тий бѣха Руси-тѣ.

Руси-тѣ на сгжстени редове стояха задъ Семеновский хълмъ и могила-та, и пушкала-та имъ непрѣкжснжто гърмѣха и се димяха по линии-тѣ имъ. Не бѣше вече сражение. Бѣше само едно продължено убийство, което неможеше да има никакъвъ исходъ ни за Руси, ни за Французи. Наполеонъ спрѣ конь-тъ си и пакъ падна въ сжшта-та замисленность, изъ която го бѣше извадилъ Бертиé; той неможеше да спре това нѣшто, што се вършеше отпрѣде му и което се считаше отъ него зависяште и ржководимо, и това нѣшто за пръвъ пжть, по причина на несполука-та му, се показа ненужно и ужасно.

Единъ генералъ приближи камъ императоръ-тъ и се осмѣли да му прѣдложи да вкара въ бой-тъ стара-та гвардия. Ней и Бертиé, се погледнжха и прѣзрително се усмихнжха на това безсмисленно прѣдложение на генералъ-тъ.

Наполеонъ наклони глава и дълго мълча.

— На осемстотинъ мили отъ Франция, азъ нѣма да разсипа гвардия-та си! каза той и като възви конь-тъ, отиде назадъ камъ Шевардина.

II.

Кутузовъ седѣше, съ наведена побѣляла глава, съ отпуснжто тежко тѣло, на послано-то съ черга одърче. Той не правеше никакви распореждания, а само се съгласяваше или не съгласяваше на онова, което други-тѣ му прѣдлагаха.

— Така, така, сторете това, отговаряше на различни-тѣ прѣдложения — Бива, бива, иди, пиленце, та вижь — обръшташе се той ту камъ едного ту камъ другиго; или: — Не! не бива пó-ха-

рно да се почака, говореше другиму. Той изслушваше донесения-та, които пристигаха и даваше заповѣди, ако му поискаха подчинени-тѣ. Нъ, като слушаше донесения-та, той, сякашь, не се интересоваше съ смисль-та на това, което му казваха, а нѣшто друго, изражение-то на лица-та, тонъ-тъ на думи-тѣ на говоряшти-тѣ го интересоваха. По дълголѣтенъ воененъ опитъ той знаеше, и по старешка опитность, разбираше, че не е възможно на единъ само човѣкъ да ръководи стотина хиляди човѣци, които се борять съ смърть-та; той знаеше, че учясть-та на бой-тъ се рѣшава нѣ отъ распорежданията на главнокомандуюштий, нѣ мѣсто-то, дѣто стоять войски-тѣ, нѣ число-то на пушкала-та и на убити-тѣ людю, а отъ оная неуловима сила, която наричать духъ-тъ на войска-та, и той слѣдеше тая сила и я ръководеше, до колкото му бѣше това възможно.

Общто-то изражение на Кутузово-то лице бѣше съсрѣдоточено-то, спокойно-то внимание и напъванѭ, което едвамъ одоляваше на умаряние-то на слабо-то му и старческо тѣло.

На 11 часъ-тъ сутрѣнь-та нему му принесоха извѣстие, че заввети-тѣ отъ Французи-тѣ височини бѣха пакъ усвоени, нъ че князь Багратионъ се наранилъ. Кутузовъ охна и поклати глава.

— Върви при князь Петра Ивановича и подробно научи кое и какъ, каза той на единъ адютантинъ. Послѣ се обърна кmasmъ принцъ Виртембергский, който стоеше задъ него.

— Желае ли ваше височество да земе командуванѭ-то на 1-та армия?

Малко врѣме подирь тръгванѭ-то на принцъ-тъ, адютантинъ-тъ му се зададе и обади на главнокомандуюштий, че принцъ-тъ иска войска.

Кутузовъ се начумери и прати заповѣдь генералу Дохтурову да земе команда-та на 1-та армия, а принцъ-тъ да се върне, понеже му бѣше необходимъ въ тоя важенъ часъ. Когато донесоха вѣсть за плѣнение-то на Мюрата, и штабни-тѣ офицери поздравиха Кутузова, той се усмихна.

— Потрайте, господа. Бой-тъ е спечеленъ и въ плѣнение-то на Мюрата нѣма ништо извънредно. Нъ пò-добрѣ да всчакаме, че тогава да се радваме.

И той прати адютантъ-тъ си да разнесе изъ войска-та това извѣстие.

Когато Штербининъ притърча отъ лѣво-то крило и обяви, че Французи-тѣ пакъ завзели височини-тѣ и Семеновский хълмъ, Кутузовъ по гърмежь-тъ на бой-тъ и по лице-то на Штербинина, угади че извѣстия-та не сѫ добри, стана и отведе Штербинина на страна.

на ухилка, реклъ: „Повѣрвай ми, хаджи, че азъ ти говоря истина, и че ти си бъбрешь на вѣтръ-тъ. Хайде де, кажи ми ти, у кого сѫ пушки-тѣ пò-добри — у московци-тѣ ли, или у турци-тѣ?"

— Азъ мислѭ, че московски-тѣ пушки и московски-тѣ сабли сѫ пò-добри, обаче московци-тѣ сѫ българе, християни; а турци-тѣ сѫ турци, мохамеданци, реклъ дѣдовий Либеновъ противникъ, и мигнѫлъ съ лѣво-то око.

Дѣдо Либенъ се искикотилъ, и захванѫлъ да се плези на хаджи Генча, сир. да му показва езикъ-тъ си.

— Не е то така, хаджи, не е така! хиляди пѫти ти казовамь, че това не е така, реклъ дѣдо Либенъ. — Азъ видѧ, че ти отъ тия нѣшта нищо не отбирашь. . . . Когато дохождаха московци-тѣ, то азъ съ очи-тѣ си видѣхъ, какъ тии куповать турски сабли; куповаха и пушки. . . . Земать тии турска-та пушка въ рѫка-та си, повъртять я, повъртять я, и рекѫть: харашо! А тая дума ште да рече на тѣхний московски езикъ хубаво.

— А азъ штѫ да ти кажѫ, че това не е така. Истина е, че московци-тѣ куповать турски-тѣ пушки и турски-тѣ сабли; нъ тии ги куповать не за това, заштото сѫ добри, а за да се похвалять прѣдъ роднини-тѣ си и прѣдъ приятеле-тѣ си: „Азъ убихъ единъ турчинъ и земахъ му пушка-та." Ето каква е работа-та!

И така, дума слѣдъ дума, а между приятеле-тѣ се захвашта кавга и всякакви псувни; а най-повече отъ това, че тия приятеле сѫ успѣли вече да се нарѣжять отъ старо-то винце и да развѣжять езици-тѣ си.

— Ти си джанабетинъ, хаджи Генчо!

— А твой-та пушка за ништо не хела, и твой-тѣ московци не хелать, не сѫ добри людю. . . . Крадѫть много.

— Ти си дяволъ, хаджи Генчо!

— Московски-тѣ пушки сѫ пò-добри отъ турски-тѣ, а твой-тъ конь не е конь, а клепоуха свиня.

— Ахмакъ! извикалъ дѣдо Либенъ, и потрепералъ отъ ядъ, като листо.

— Какъ? Азъ съмь ахмакъ? Азъ, хаджи Генчо, ахмакъ? извикалъ отъ своя-та страна и хаджи Генчо, и, като грабнѫлъ тояга-та си, побѣгнѫлъ вънъ.

Нъ у дѣда Либена сръдце-то е добро и меко, и за това когато той видѣлъ, че хаджи Генчо се е расърдилъ не на шега, то потърчалъ слѣдъ него, и извикалъ колкото си може:

— Хаджи, а хаджи, знаешь ли ти, че Господь се сърди, когато се карать божии-тѣ людю? Ти сами хилядо пѫти си ми го-

ворилъ за божии-тѣ работи, а сега се сърдишь, като турчинъ! Върни се, хаджи, върни се.

Нъ хаджи Генчо е твърдоглавъ, и уши-тѣ му не чужтъ ни молби, ни заплашванія.

— Защо ти, шемедни сине, се скара съ хаджи Генча? пита баба Либеница дѣдо Либена, и клати си глава-та на кавга. — Ти съ свои-тѣ коню и съ свое-то салхвкиевско лозе иге да накарашь хаджи Генчо да даде момиченце-то си другиму, а нашій синъ да остане нежененъ? Видишь ли сега, стари караконжо, какво си направилъ? Припкай по-скоро и помири се съ човѣкъ-тъ, припкай . . . И баба Либеница скоро подала дѣдо Либену шапка-та и тояга-та.

Дѣдо Либенъ излѣзлъ на улица-та и помислилъ си: „А какъ штж азъ сега да се помирж съ хаджи Генча? А трѣбова да се помирж . . . . Момиченце-то му е хе-хе-хе-хе! Сега ти мой Либене, трѣбова да се помиришь, пукни, тресни, а помири се; ако се не помиришь твоя-та женица живъ ште да те зарови въ гробъ-тъ! Иди и моли за прошка." Додѣ дѣдо Либенъ размишлявалъ за тия важни дѣла, то той, безъ да усѣти и самъ, се кстърсилъ прѣдъ хаджи-Генчова-та кжшта.

— Ами какъ да влѣзж? Срамъ ме е да влѣзж. Нъ, трѣбова да похода по пжть-тъ; а послѣ да влѣзж, помислилъ дѣдо Либенъ, и захванжлъ да ходи нагорѣ-надолу. Длъго врѣме той ходилъ назадь-напрѣдъ, длъго врѣме гледалъ ту на врабци-тѣ, които се ровили изъ прахъ-тъ, ту на гжски-тѣ, които се поскали край рѣката; много пжти той изваждалъ изъ поясъ-тъ си свой-тъ туплестъ часовникъ, който десеть пжти повече приличалъ на рапонъ, нежели на ржкосътворение отъ Жоржа Парнола, ако тоя часовникъ да билъ купенъ въ врѣме-то на московско-то наводнение, — нъ пакъ се не рѣшилъ да влѣзе.

Въ това сжщо врѣме хаджи Генчо гледалъ изъ прозорецъ-тъ, и наблюдалъ като нѣкой астрономъ: не играњтъ ли по улици-тѣ нѣкои нехранимайковци, за да ги поопне за уши-тѣ за безчестие-то, а освѣнь това да види не е ли дошьлъ и дѣдо Либенъ да се мири, както то бивало обикновено всякога. И ето, когато той видѣлъ дѣда Либена, то захванжлъ да говори самъ на себе-си: „ха-а-а! дошьлъ и старий пралгипинъ, и бои се да влѣзе! Азъ сега трѣбова да му отмьстж за негово-то твърдоглавство; не штж да го кана да влѣзе, нека постой на улица-та." И хаджи Генчо се скрилъ, за да го не види сърдитий старець; а дѣдо Либенъ се приближилъ до вратникъ-тъ, хванжлъ чуче-то за да почука; нъ не почукалъ, а

измъкнялъ се назадь, и тръгнялъ пакъ изъ улица-та. Въ това врѣме той мислилъ така: „не, не штж азъ да влазамь; срамно ми е да влѣзж! Испсувахъ човѣкъ-тъ за ништо и за никакво; а сега отивамь да се мирж и да искамь ирошка!

Нъ ако дѣдо Либенъ и да расждждалъ така, то твърдѣ скоро припомнялъ сърдита-та си жена и хаджи Генчово-то момиченце; а тия двѣ сили били достатъчни да го върнжть пакъ назадь и да му подаджть на ново чуче-то въ ржка-та. Той дошьлъ пакъ да потропа; нъ на ново отстжпилъ назадь, и, най-послѣ се върнжлъ дома си, и сърдилъ се на всичкий свѣтъ. Нъ тука се захваштать вече хаджи Генчови-тѣ мжки: хаджи Генчо се раскаялъ, зашто не е повикалъ свой-тъ приятель да влѣзе, и отъ ядъ гонилъ кокошки-тѣ. „Може тоя капасжзинъ и съвсѣмъ да се расърди, и тогава „проштавай старо винченце,“ мислилъ хаджи Генчо, и хапалъ си долня-та устна. — „А негово-то старо вино е добро вино, чудесно вино . . .

Марко пие вино тригодишно,
Конь му пие вино двѣгодишно,
Подава му софишка дѣвойка . . .“

Когато хаджи Генчо запѣлъ тая пѣсень, то излѣзалъ на улица-та и отишьлъ у дѣдови Либенови, чегато между него и между дѣдо Либена въ тоя день ништо не происхождало. И ето, сѣдять пакъ тия два старца и захваштать да се черпять и отъ „старо-то“ и отъ „ново-то,“ и тѣхний приятелски разговоръ нарушава само баба Либеница, която часъ-по-часъ вика дѣда Либена на страна, и казва му на ухо-то:

— Послушай ме, Либене, послушай ме, старъ капасжзино, поговори съ Хаджия-та за момиченце-то му . . . Чуешь ли, или си оглушалъ? . . .

— Слушамь, Дѣло, слушамь; штж да му поговорж послѣ вечеря-та . . . Не могж азъ да говорж на гладно сръдце . . . Подъ лъжичка-та ме боли отъ гладъ . . .

Л. Каравеловъ.

МАМИНО-ТО ДѢТЕНЦЕ.

Въспитание-то на Никола.

До петгодишна-та си възрасть Николчо, малкий Николчо, кръштеникъ-тъ на голѣмий Николчо, не изнеслъ прѣдъ свѣтъ-тъ ништо особено. Единствено-то негово отличие, което било забѣлѣже-

но въ продължение-то на тия петь години, и то нѣ отъ казанлъчане, а отъ собствено-то семейство на бѫдѫштий гражданинъ, се заключавало въ това, че госпожа Неновица захванѫла да посрѣшта свой-тъ нижайши повѣлитель неопрана, несрѣсана и неомита. Нъ и това явление подѣйствовало на Нена успокоително. Когато той срѣшталъ жена-та си съ разрошавена глава или съ различни бѣлѣзи по дрѣхи-тѣ, то се радвалъ и обяснялъ самъ на себе си: „Който има наслѣдникъ, той трѣбова да пести и да ходи непранъ и неомитъ. . . . Майка е!. . . . А какво ангелско виражение се е появило у нея на лице-то!. . . . Тя е пò-умна отъ мене. Азъ трѣбова да я слушамь и да испълнявамь воля-та ѝ. Ако да не би била тя, то азъ днесь не би ималъ толкова пари.“ Послѣ тия разумни расжждения, Нено се рѣшилъ съ всичко-то си сръдце и душа да дебелѣе и да не обръшта внимание на ништо и на никого. Разбира се, че и това рѣшение се случило не безъ малка борба. Когато единъ день Неновица му казала просто и ясно да мълчи, да слуша и да ѝ не противорѣчи, то у него се появило едно малко и невинно самолюбийце, нъ то било не твърдѣ дълготрайно. Слѣдъ малко врѣме жена-та му, безъ никакви церемонии, захванѫла да го води за юларче-то камъ негови-тѣ домашни обязанности, а той вървѣлъ спокойно, не риталъ и не хапалъ, заштото негова-та душа не желала ништо друго, освѣнь тишина и спокойствие. Изъ всичко това, што ви казахъ пò-горѣ, вии сте успѣли вече да се убѣдите, че Николчо се е въспиталъ исключително подъ рѫководство-то на майка си, която се е старала да му внуши само една, исключително една идея, че всяки разуменъ човѣкъ е обязанъ да разбогатѣе и да има много, заштото сиромашия-та не чини нито калпавъ грошь. Тая идея се насаждала въ млада-та глава и чрѣзъ различни приказници, и чрѣзъ различни съвѣти, и чрѣзъ различни примѣри изъ дѣйствителний животъ.

Когато Николчу чукнѫла седма-та колѣда, то родителе-тѣ му го завѣли въ училиште-то и прѣдали го въ рѫцѣ-тѣ на знаменитий въ онова врѣме казанлѫшки педагогъ, който е знаялъ нѣ само да учи по панакида-та, а и да пѣе въ църква. Име-то на тая знаменита личность е било даскалъ Славе, — и ништо повече. Всичкий градъ го е знаялъ подъ това име. Когато еднѫжь било испроводено изъ Пловдивъ такъво едно писмо, което било надписано „Мусекословеснѣйшему господину кирию кирию Славе,“ и когато това писмо било занесено на попъ Иванъ славѣй-тъ, то негово христолюбие се расърдило и казало: „Азъ не сьмь мусекословеснѣйши и име-то ми е Иванъ. Това писмо е за даскалъ-тъ.“ Мнозина

расказвать, че това произшествие е станѫло нѣ по погрѣшка, а съ зло намѣрение. Разносвачь-тъ на писма-та, който билъ „дяволъ човѣкъ,“ искалъ да се по присмѣе на дѣда попа и на негова-та музика, която въ врѣме-то на „Сострахомъ божи,“ приличала на хрюкание. И въ Казанлѫкъ има дяволе людие! Нъ както и да е, а мусекословеснѣйши Славе приналъ чорбаджийско-то дѣте съ отворени обятия, далъ му нова панакида, на която било написано † (кръсти, боже, помагай) а б в г д и пр., и накаралъ го да цѣлуне дебела-та рѫка на башта си и бѣла-та рѫчица на майка си, която приличала на Заарски симидь.

— Не бийте го, даскале! казала нѣжна-та родителница и повдигнѫла вѣжди-тѣ си. — Той е единъ у майка.

— Не карайте му се яко-яко, притурила лебеница-та и въздѫхнѫла тежичко.

— Азъ бия само царвулановци-тѣ, отговорилъ даскалъ Славе съ достоинство. — Ако за едно дѣте е нужна тояга, то за друго стигать и нѣколко думи. Не грижете се. Отъ Стоянови-тѣ момчета е проплакалъ всичкий градъ, а азъ до тая минута и съ пръсть не сьмь ги побутнѫлъ. Чорбаджиско-то дѣте се не бие. . . . Ако да не би били чорбаджии-тѣ, то сиромашки-тѣ дѣца би останѫли пукали. Кой се грижи за душа-та на учителе-тѣ? Чорбаджии-тѣ. Кой подържа божии-тѣ храмове? Чорбаджии-тѣ. А съ какви очи нии ште да погледнеме биени-тѣ чорбаджийски дѣца, когато тии порастѫть и когато станѫть и сами чорбаджии? Кукувица-та не е оште испила умъ-тъ и на даскале-тѣ.

Послѣ тия убѣдителни доказателства, добри-тѣ родителе се върнѫли назадь, а Николчо останѫлъ въ разсадникъ-тъ на образование-то да срича и да събира умъ и разумъ. Той се училъ до толкова добрѣ, штото слѣдъ четире години, или въ онова врѣме, въ което нии го намираме, че скуби чужди-тѣ гѫски и че лови врабчета, той знаялъ вече и „Помилуй ме боже,“ и „Вѣрую.“ Негово-то поведение било така сѫшто достойно за уважение. Ако Николчо и да билъ оште твърдѣ малъкъ, нъ той билъ вече въ състояние да разбере мнѣния-та на майка си и понятия-та на учитель-тъ си за много прѣдмѣти, и пожелалъ да играе между съучениците-тѣ си такъви сѫшти роли, каквито игралъ башта му между казанлѫшки-тѣ граждане, а майка му между куми-тѣ и свахи-тѣ. Нъ сѫштествовало ли е между башта-та и синъ-тъ сѫштествено психологическо сходство? — Ни най-малко. Ако Нено и Неновица били лѣниви и неподвижни, то тѣхно-то дѣте било живо и пъргаво; ако Нено и Неновица били благоразумни и любители на тишина-та и

на спокойствие-то, то синъ-тъ имъ билъ пернятъ и любитель различни приключения; най-послѣ, ако родителе-тѣ обичали да трупать богатства, то синъ-тъ имъ обичалъ да ги яде. Съ една дума, единственно-то сходство, което сѫштествовало между родителе-тѣ и дѣте-то, се заключавало въ това, че всяки отъ тѣхъ обичалъ да държи глава-та си високо, да говори повѣлително и да изисква отъ ближни-тѣ си любовь и почитание, чегато тия двѣ душевни движения сѫ прѣсно сиреню! Такъво е било дѣтинство-то на нашиий херой, за юнашество-то на когото азъ штe да ви раскажѫ въ слѣдуюшти-тѣ глави.

— Ела мами, ела сине! Седни при мене. . . . Азъ штѫ му покажѫ какъ се биѭтъ чорбаджиски-тѣ дѣца. Не плачи, мое дѣтенце! Азъ штѫ кажѫ на башта ти да ти купи жълто поясче, говорила нѣжна-та майка, гладила по глава-та свое-то теле и клатила глава-та си.

— Тия харсѫзе всякога штe да ти развалятъ сънь-тъ, говорилъ вулканъ-тъ и търкалъ брада-та си. — Тамамъ бѣхъ заспалъ. . . . . Сънувахъ. Чѣкай, чѣкай. . . . Какво сънувахъ? Ха, сънувахъ, че ти бѣше станѫла мечка и играеше прѣдъ конакъ-тъ... Водеше те единъ циганинъ. . . . А азъ седѣхъ съ забитинъ-тъ и пияхме ракия. А донесе ли Иванъ ракия-та?

— Ето я, отговорила чорбаджийка-та.

— Налѣй ми.

— Бабако, дай и мене ракийка, казалъ Неновий наслѣдникъ.

— Ти си оште малъкъ. . . . Не пий ракия. Който пие ракия, той не става човѣкъ. Само чапкѫни-тѣ пиѭтъ ракия, проповѣдалъ Нено.

— Азъ искамь да пиѭ ракия и да стана като тебе, отговорилъ синъ-тъ.

— А нимà азъ сьмь чапкѫнинъ? попиталъ башта-та и поуштипалъ синъ-тъ си за гуша-та.

— А зашто ти пиешь ракия? попиталъ синъ-тъ.

— Азъ сьмь голѣмъ, а ти си малъкъ, отговорилъ башта-та.

— А немà малки-тѣ чапкѫни сѫ пò-лошави отъ голѣми-тѣ.

— Ахъ, какъвъ си ти, левусти Пѣнко! казалъ башта-та и заповѣдалъ на майка-та да налѣе и на остроумний ораторъ малко ракийка.

— Пини си, сине, пини си, мами! . . . . Ако ти тегли сърдце-то, то си попивай по малко. Наша-та ракия не е като други-тѣ. И царици-тѣ могѫтъ да я пиѭтъ. Послѣ тия думи, майка-та налѣла съ ракия една отъ ония чаши, които прѣди цивилизация-та се на-

ричаха винйови, и подала я на своето единиче. „Налѣй ѝ малко водица,“ казала тя.

— Безъ вода е пò-сладка, отговорилъ Николчо, и послѣ испилъ ракия-та, чмокналъ два пжти съ устни-тѣ си и подалъ чаша-та на майка си, която въ това врѣме гледала на свое-то дѣте съ такъво умилно выражение, съ каквото обикновено гледать оныя майки, които сж чули за дѣца-та си нѣщто похвално,

Ето какъ сж живѣли тия двѣ штастливи души, които сж се приготовляли да оставать наслѣдници и да умножать човѣческий родъ; ето какъ сж живѣли тия двѣ лоеви сръдца, които сж се надѣяли да отхранять достоенъ и родолюбивъ синъ, подъ крило-то на когото да прѣминжть своя-та старость; най-послѣ, ето какъ сж живѣли тия два гражданина, които сж се уважавали отъ прости-тѣ смъртни, които сж играли важни роли въ казанлжшка-та история и които сж се приготовляли да оставять славно име. . . . А Николчо все расль и расль. Гюлова-та ракийка, която била испиена отъ него въ градина-та, имала такъво чудно влияние на негова-та натура, штото послѣ тоя знаменить день, той добилъ воля да продължи захванжто-то дѣло съ особена енергия и да докаже на свои-тѣ родителе, че тѣхни-тѣ спѣстени капитали нѣма да му прѣседнжть . . . Най-напрѣдъ Николчо се постаралъ да си намѣри другаре, заштото дори и казанлжшка-та гюлова ракия изисква весели компании и сладки бесѣди. Нъ азъ ви казахъ вече, че Николчо е ималъ голѣмо сходство съ родителе-тѣ си, които сж държали глави-тѣ си високо, които сж говорили съ пò-сиромаси-тѣ отъ тѣхъ високомѣрно и които сж прѣзирали голаци-тѣ и босаци-тѣ. Това твърдѣ важно дѣло доволно често туряло наший херой въ затруднително положение. „Стояновий синъ обича да заповѣда, а Христово-то хлапе не ми е по години-тѣ, мисливъ Николчо. — Азъ трѣбова да си намѣрж такъвъ другаринъ, който би испълнялъ мои-тѣ желания и който би билъ така сжщо чорбаджийски синъ.“ Нъ Николчови-тѣ желания останали напраздно. Чорбаджийски-тѣ синове, които имали доволно важни причини да живѣжть самостоятелно и да управлявать свои-тѣ поданници по своя-та воля, не могли да се сближять съ Николчо, заштото имена-та на негови-тѣ родителе се въртѣли и день и ношть на всички-тѣ езици, които имали способность да издавать звукове. Нъ човѣческа-та сждбина е доволно чудна и вѣтарничева жена. Единъ день Неновий синъ затворилъ очи-тѣ си и отишьлъ да се порасходи край градъ-тъ съ нѣколко свои полудругаре, отъ които единий билъ попски синъ, а другий дяволска унука. Това се случило именно въ онова врѣме, когато

Николчо захванжлъ вече да зяпа по прозорци-тѣ и да се скита дѣто му скимне. Захванжло да се смръква, слънце-то грѣло слабо, пилета-та полѣтѣли камъ гнѣзда-та си да успокоьтъ своитѣ уморени членове, комаре-тѣ брънчали на лѣво и на дѣсно, нѣколко пеперуди се прѣмѣтали една прѣзъ друга, жаби-тѣ квакали въ блато-то, нѣколко крави мукали прѣдъ порти-тѣ си и вѣтръ-тъ добилъ успокоеваюшти свойства. Въ това врѣме Николчо и негови-тѣ другаре дошли при една върба, извадили изъ джобове-тѣ си двѣ доволно голѣми стъкла съ ракия и една хартийка съ бадемъ и седнжли на трѣва-та.

— А купи ли локма-руху? попиталъ единъ отъ Николчови-тѣ другаре, който ималъ блѣдно лице, кривъ носъ и дебели устни, и на когото име-то било Христю Новий.

— Купихъ, отговорилъ другий, който ималъ червени и дебели бузи и чисто бѣло лице, и на когото име-то било Михалъ попский синъ.

— А за какво ви е локма-руху? попиталъ Николчо.

— Ахъ ти лапни мухчо! казалъ Христо и искикотилъ се отъ всичко-то си сръдце. — Ти, както се види, нѣма да испедепцашь занаятъ-тъ, а люде-тѣ казовать, че скоро ште да заминешь и гологанъ-бейовци-тѣ! Ако въ наша-та гюлова ракия се налѣе малко локма-руху, то тя може да въскръси и мъртви-тѣ. Така е то! Само сопотненци-тѣ и калоферци-тѣ я пижтъ безъ локма-руху. А знаешь ли каквво казваше докторъ-тъ? — Който пие гюловица-та безъ локма-руху, той изгубва калеври-тѣ си, както ги бѣше изгубилъ и сопотненецъ-тъ.

— А който я пие съ локма-руху, той се жени на вересия, казалъ Николчо и хванжлъ другаринъ-тъ си за носъ-тъ.

Ахъ, да го земе дяволъ-тъ! Тая казанлжшка гюлова ракия е измислена, вѣрвайте ме, отъ нѣкой дяволъ или отъ нѣкой магйосникъ. Ако я пиешь, то не можешь да се откачишь отъ нея; ако захванешь да мислишь за нейна-та меризма, за бистрина-та ѝ и за достойнство-то ѝ, то насънѣ гледашь чаши, бурета, стъклета и хунийчета; а ако захванешь да говоришь за нейний родъ и происхождение, то заборавяшь работа-та си, изгубвашь мисли-тѣ си между гюлове-тѣ и между казане-тѣ и глава-та ти се прѣобразява на решетка, прѣзъ която пловдивски-тѣ кокони прѣцѣждать сладко-то си . . . Хайдете най-послѣ да оставиме и нии тая пуштина, да идеме подъ върба-та и да видиме какво прави Николчо и негови-тѣ другаре, заштото захвашта вече да мръква. Когато три-тѣ надежди на казанлжшко-то бждъште изцѣдили едно-то стъкло, то прѣдъ

тѣхъ се исправилъ синъ-тъ на Хюсеина налбантинъ-тъ, който е извѣстенъ на всички-тѣ пѝ-опитни казанлжшки младежи и който се ползова не съ твърдѣ похвална слава между свои-тѣ братия. Ако вии да би попитали нѣкого отъ наши-тѣ учени младежи за качества-та и за нравственность-та на тоя оште младъ човѣкъ, то тии би ви разсказали множество похвални историйки и различни херически подвиги, които е той направилъ изъ градъ-тъ и които отговарять на тѣхни-тѣ прогресивни достоинства; а ако би попитали за него и за негово-то поведение и за негови-тѣ роднини и стари-тѣ турци и българе, то би получили такъвъ отговоръ, който би ви накаралъ да затжкнете уши-тѣ си и да побѣгнете прѣзъ деветь земи въ десетя и прѣзъ деветь води студени. И наистина, Хюсеиновий синъ се дружилъ само съ ония казанлжшки „мамини чедица,“ които спали да пижть, яли да пижть и живѣли да пижть. Той и Николчо се помѣрисали, харесали се единъ другиму, залюбили се единъ въ другиго и тръгнжли да мѣрять улици-тѣ и полета-та. „Инстинктъ-тъ е второ правило,“ казовать умни-тѣ людие.

— Отъ тия двѣ момченца ни една майка нѣма да види никакво добро, говорили старци-тѣ и климали глави-тѣ си. — Ако се не удавать въ нѣкоя вода или въ нѣкое блато, то непрѣменно ште да бждать обѣсени. Отъ рано сж захванжли да пижть и да ходять по кавенета-та и по кръчми-тѣ! А какво гледа Нено? Ако Хюсеиновий синъ е сираче и нѣма кой да му държи юзда-та, то Неновий нехрани-майковець не би трѣбовало да се остави безъ дърренъ господь.

— Подобни людие трѣбова да се затварять при луди-тѣ и да имъ се налива на глава-та студена вода, заштото отъ пияний бѣга и лудий, говорилъ Али-ага и гладилъ брада-та си. — Ако азъ да би ималъ власть, то би имъ ударилъ по педесеть дегенека и извадилъ би изъ глави-тѣ имъ всички-тѣ гюлови меризми, а послѣ би ги изгонилъ изъ градъ-тъ да не мърсять чисто-то и добро-то. Крастава-та коза трѣбова да се изгони изъ стадо-то, заштото нейна-та краста твърдѣ лесно може да прѣмине и на други-тѣ кози. И Нено заслужва двайсеть тоеги по пети-тѣ. Отхранилъ е коджамити ластагаринъ, а не може да му държи дизгини-тѣ! За убиванье сж такива бащи.

Такова е било обштествено-то мнѣние за Неновий наслѣдникъ, ако негова-та чудолюбива родителница и да мислила, че като Николча нийде нѣма и че на чорбаджиски-тѣ синове трѣбова да се прощтавать множество прѣгрѣшения. Да видиме сега какво е происходило подъ върба-та. Весела-та компания, при която дошли оште нѣ-

колко градски чапкхне, продължала да пие гюловица и да яде бадемъ до първи пѣтли, и когато нѣколко души, които оште не били достигнхли до послѣдний градусъ, поискали да се вырнхтъ въ градъ-тъ, то двамина хъркали вече на трѣва-та и не разбирали нито отъ дума, нито отъ силни-тѣ юмруци на Христа, който билъ опитенъ въ всяко едно отношение и който, по негови-тѣ собствени думи, ималъ въ корѣмъ-тъ си достатъчно трагия. Послѣ дълги борби, послѣ отчаяни усилия и послѣ неподвижни съпротивления, двамина отъ компания-та били оставени подъ Божий покривъ, а останхли-тѣ тръгнхли камъ градъ-тъ.

— Утре вечерь трѣбова да направиме съвсѣмъ друго, говорилъ Христо и махалъ съ ржцѣ-тѣ си. — На гладно сръдце се не може. „Гладни Корнелия не може да надвие на бѣла рада . .“

— Ра-ра-ки-и-я се не пи-пи-е слѣдъ яд-е-еню-то . . . Нии не сме ру-у-си, говорилъ Николчо и килкалъ се насамъ-натататъкъ.

— А нема̀ е грѣхота да пиеме вино? попиталъ Христо.

— Вино-то трѣбова да пижтъ копаче-тѣ и попове-тѣ. Нии не сме жаби, казали нѣколко гласове.

— Утре вечерь нии трѣбова да опечемъ двѣ-три агнета и да повикаме цигане, казалъ Христо и подскокнхлъ.

Л. Каравеловъ.

НЕШТАСТНА ФАМИЛИЯ.

Освобождение.

Недалечь отъ села-та Осмаръ и Тройца, които сж близу до Шуменъ, има малка гора. Тая гора е така гжста, штото едвамъ смѣлий ловецъ може, съ свое-то вѣрно куче, да се провира между тьмний гжсталакъ, и то здрава дрѣха неостава на него.

Сега наскоро въ тая малка гора се откриха нѣколко пештери, които по много-то бѣлѣзи се познавать да сж били въ старо врѣме (може би въ честити-тѣ Български врѣмена) жилишта на нѣкои благочестиви подвижници . . . .

Нъ въ това врѣме, когато се происхождали събития-та на тая повѣсть, тая неголѣма гора имаше съвсѣмъ други видъ; съ свои-тѣ безбройни дръвета, тя покриваше сегашни-тѣ села Осмарь, Тройца и дори половинъ Шуменъ, простираше се чакъ до Прѣславъ дѣто се съединяваше съ други-тѣ Прѣславски гори . . . . Въ това врѣме, когато тая гора бѣше достойна да се нарича балканъ,

въ нея, освѣнь нѣкои пò-важни хайдуци, несмѣяше никой други да стхпи . . . . Тя се зовеше тогава Шуменский балканъ.

Нощь-та бѣше тиха и приятна. Звѣзди-тѣ блѣщукаха на високо-то небо, и се виждаха като, че се усмихвать на величественна-та луна, която едвамъ що бѣше се показала. Тихий вѣтръ разлюляваше безбройни-тѣ дървета на Шуменский балканъ, които съ свои-тѣ листи издаваха тихъ и упокоителенъ шумъ . . . . По нѣкогашь се раздаваше неприятний гласъ на горска-та сова, която хвърчеше отъ дърво на дърво.

Въ тая приятна нощь, въ Шуменский балканъ въ най-гжсто-то и най-скрито-то мѣсто горѣше огнь, около него лежаха повече отъ десеть мина, които имаха страшни лица. Тии всички-тѣ бѣха добрѣ въоржжени и се познаваха че сж хайдуци . . . . Почти всички спѣха, освѣнь двама мина, които седѣха близу до огнь-тъ и си приказоваха. Тия двама мина викаха се Еминъ и Омаръ.

Два раскрача надалечь лежаха други двама момъка; ржцѣ-тѣ имъ бѣха свързани отдирѣ. На тѣхни-тѣ лица се изображаваше голѣма жалость. Тия двама момъка бѣха Вълкови-тѣ синове — Велику и Стоянъ. Тии горки-тѣ вмѣсто да спять, както имъ бѣше поржчано, приказваха си, нъ така полекичка щото едвамъ сами можаха да чувать какво си хортувать.

— Што си се така много замислилъ, брате? питаше Велику брата си Стояна, като го гледаше съ нѣжность.

— Мислж, че още малко врѣме остана да живѣйме.

— Нима̀ нии се страхуваме отъ смърть?

— Никакъ! за насъ смърть-та е нищо . . . . А татко и майка като се научять за наший нещастенъ край? . . . .

Велику наведе глава-та си и се замисли. Сълза, която падна отъ очи-тѣ му, показа че той въ сръдце-то си чувствова голѣма жалость. Нѣколко минути той стоя умисленъ, подирѣ като въздъхна дълбоко каза:

— Най-голѣма жалость чувствовамь, Стояне, тогава, когато помислж въ какво жалостно състояние се намѣрвать таткови . . .

— Тии трѣбова да умржть отъ печаль . . .

— Горки-тѣ! . . . Какъ ли плачжть и въздишать сега!

— Вижда се, каза Стоянъ като удържа сълзи-тѣ си, че татко не е събралъ нищо; защтото ако бѣше събралъ, той щѣше да доде до сега . . .

— Страхъ ме е да не сж го убили . . .

— Да го убиять ли? че защо? што имъ е той направилъ? . . . .

— Не съмъ добрѣ увѣренъ, нъ изъ оня-день Еминъ проводи двама мина въ Прѣславъ . . . азъ неможихъ да се науча защто ги проводи; нъ чухъ само като имъ думаше . . . „Ако ви се противи — убийте го.“

— Да ли за татка думаше . . . да ли не е за другиго?

— Да но да е за другиго! нъ незнаѫ защто въ тия дни съмь така много безпокоенъ, и става два пѫти наредъ какъ сънувамь все единъ сѫщи сънь . . . .

— Все единъ ли! какъвъ?

— Става два пѫти какъ сънувамь, че при насъ дохожда едно момче, което се казва, че било чичовъ Петровъ синъ. Той много прилича на самодивский синъ — Владя. Штомъ като доде тука при насъ, всичка-та Еминова дружина се растреперва и отъ страхъ несмѣй да се помръдни. Той ни думаше, че ште ни освободи . . .

Това сънувахъ първи пѫть. — Вчера като заспахъ, сънувахъ пакъ тоя сънь; нъ тоя пѫть той ни освободи и заедно съ татка и майка, заведе ни въ една прѣкрасна градина. Въ нея градина нии доволно врѣме се веселихме, нъ едвамъ се наканихме да излазяме отъ нея и ето надъ насъ додоха нѣкакви безобразни и много страшни хвърковати животни, които съ свои-тѣ гаги пробиха глави-тѣ ни. Таткови като видѣха наше-то нештастие, паднѫхѫ мрътви . . . Азъ извикахъ . . . и . . се събудихъ! . . .

Стоянъ се поусмихна и каза:

— Лошевъ сънь брате; нъ не е ли сънь? — праздно! Ти отъ това познай, че твой-тъ сънь е празенъ. То момче, което ти се явява на сънь, не ти ли казва, че билъ чичовъ Петровъ синъ?

— Да, каза Велику умислено.

— Е, и ти си седнѫлъ да мислишь за тоя сънь! Чичо Петръ и синъ му има 18 години откакъ сѫ умрѣли . . .

— Азъ съмь увѣренъ, че сънь-тъ е ништо; прѣдчувствовамь, че съ насъ ште се случи нѣшто . . Еминъ е толкова кръвопиецъ, и не се наема да ни убий; вижда се, че има нѣшто . .

— Е брате! той не е ли човѣкъ? и той има съвѣсть . . . Тя може да го мѫчи . . . . и . . .

Стоянъ неможѣ повече да продума, заштото забѣлѣжи, че Велику заведнѫжъ поблѣднѣ.

— Што ти е брате? запита го той.

— Мълчи, каза Велику бързишкомъ — мълчи и слушай какво си приказвать Еминъ и Омаръ.

И наистина Еминъ и Омаръ, които до това врѣме си прика-

ваха полека, начнаха по високо да говорять, така штото Велику и Стоянъ можеха да чуѭть всичкий имъ разговоръ.

— Странно, думаше Єминъ на Омара; нии тука оставихме вчера толкова нѣшта, и като се върнахме сношти, ненамѣрихме ништо . . . .

— Освѣнь това, каза Омаръ, нъ и двама-та стражари што ги оставихме да вардять тукъ, намѣрихме ги заклани.

Єминъ стоя около петь минути замисленъ и послѣ каза:

— Тукъ може да е дохождалъ или Вълку, или другъ нѣкой отчаянъ човѣкъ, та като е видѣлъ, че наши-тѣ стражари спѭть, заклалъ ги е, зелъ всичко штото е намѣрилъ тукъ.

— Може и това да бѫде . . . . . . Нъ Ємине, нии сме безумни дѣто днесь не убихме Велика и Стояна. Татко имъ се обѣшта оште вчера да доде да ги откупи, нъ и днешний день мина, а той се не яви . . . . . . Джамалъ бей, съ правда може да се расърди за това . . . .

Єминъ погледна на Омара, усмихна се и каза:

— Може Вълко, като сте го ранили днесь, да е умрѣлъ, та за това не дохожда . . . . . А Османови, баримъ тии зашто не дохождать? три дни стана откакъ сѫ отишли.

— Да не сѫ ги уловили и затворили въ тъмница? каза Омаръ умислено.

— Никога ! Джамалъ бей неште допустне да ги затворять. Ами ти Омаре, наистина увѣренъ ли си, че Вълко бѣше заедно съ онова момче?

— Да съмь увѣренъ ли? Тоя ножь (и Омаръ извади ножь-тъ си) три пѫти се пъха въ тѣло-то му и азъ се надѣвамь сега да е Вълко на оня свѣтъ . . . . .

— Дай Боже! каза Єминъ съ радость. Той така и така штѣше скоро да умрѣ . . . . . . нъ жално че не зехме ни пара за синове-тѣ му.

— Надѣвамь се да не ги държишь вече живи?

— Да, сутрѣ трѣбова да имъ се отрѣжать глави-тѣ. Нъ право, Омаре, много ми е жално за тия момчета, и ако Джамалъ бей неискаше непрѣменно да ги убиѭ, то никога не вдигамь ножь надъ тѣхъ. Зашто пакъ той иска да ги убиеме . . . . . што му тии правять ?

Омаръ съ удивление гледаше на Ємина и, като се усмихна прѣзрително, каза му:

— Ємине! срамота е да жалѣешь невѣрни-тѣ . . . . Тии сѫ отъ Бога проклети . . . . нека умрѫть! Богъ е избралъ наша-

та ржка, за да проважда тя нечестиви-тѣ имъ души въ адъ. . . .

— Мълчи! страшно му извика Эминъ. Ти, Омаре, незнаешь што иска Богъ. И тии не сж ли създание Божие; не вѣрвать ли и тии въ тогова Бога, въ когото вѣрваме и нии? Ако ли тии право не вѣрвать, то самъ Богъ щте ги накаже . . . . не е наша работа да сждимъ други-тѣ!

— Полека че щте се посветишь! каза му Омаръ съ присмѣхъ; до сега си пролѣлъ толкова кръвь и не си помислилъ че и тии сж творение Божие, та сега си се размислилъ! . . . . . или ти до сега проливаше кръвь не по своя воля?

Слѣдъ тия думи, Омаръ отправи коваренъ погледъ камъ Емина и се усмихваше. Той желаеше да узнае какво мисли Еминъ, та да може лесно да испълнява свой-тъ планъ. А неговъ-тъ планъ бѣше, да намѣри нѣкоя вина на Емина за да го наклевети прѣдъ хайдуци-тѣ, които безъ сумнѣние щте го умъртвять, и да стане той тѣхенъ началникъ. На това той бѣше зелъ дозволение и отъ Джамалъ бея. Нъ Еминъ догади Омарови-тѣ мисли и, като наведе глава-та си надолу, не му отговори нищто.

— Или за оня свѣтъ мислишь? запита го пакъ Омаръ.

— Знамъ защто така ме ти оскърбявашь, Омаре, каза му Еминъ съ кротость; нъ знай че азъ не се страховамь отъ коварства-та ти . . . прави каквото щтешь.

— Да ме простишь, Емине, ако сьмь те оскърбилъ. Азъ не щтж да те оскърбявамь; нъ ти като показвашь съжаление камъ Гяури-тѣ, правишь ме да те мразж и да ти мислж зло. . .

— Ти искашь да не показвамь съжаление камъ тия бѣдни гяури? Нъ помисли, Омаре, помисли нии какво правимъ! . . . Въ растояние на 10 години, колко люде сме убили, колко сме расплакали, колко мжки сме причинили на безчислени нещтастни фамилии! . . . Нии гледахме какъ се убивать майка и бащта прѣдъ очи-тѣ ни, и никога не сме се смилявали! . . . . . И защто правимъ всичко това? за пари ли? Нѣ; нъ само за една пуста слава! . . . и то отъ кого я добиваме? Отъ подобни намъ! Да ли затова сме се родили? Да ли затова носимъ човѣчески сръдца? . . . .

Еминъ заплака, защтото той не бѣше способенъ да прави хайдутлукъ; нъ случай-тъ така го докара. Роденъ бѣше отъ родителе християне. Еминъ до 25-та година на възрасть-та си здраво държеше бащтина-та си вѣра; нъ когато Яничари-тѣ убиха татка му и майка му, тии зеха него съ себе си; той обаче като не можѣ да удържи таткова-та си вѣра, потурчи се и стана най-зълъ християнски врагъ. А сега като угади че Омаръ търси причина да го убие

и, като помисли, че това може до сутре да се случи, въ него се разбуди заспала-та съвѣсть, начна силно да го мѫчи и го накара да плаче.

Омаръ, който имаше каменно сръдце, отъ тия Еминови думи почувствова жалость и на очи-тѣ му се показаха дори сълзи; нъ вкоренена-та ненависть камъ гяури-тѣ зе връхъ и той каза злобно:

— Не, Емине, гяури-тѣ не трѣбова никаква радость да чувстоватъ. Тии сѫ наши робѥ, и нии както штемъ така и постѫпваме съ тѣхъ. Ти криво сѫдишь . . . .

— Азъ не сѫдѭ криво, нъ казовамъ што чувствовамъ. Сръдцето ми се раздира на чясти, като мислѭ, колко зло сме сторили и колко струваме сега. . . . Знаешь ли, Омаре, зашто Османови отидоха въ Прѣславъ?

— Тии отидоха да свършятъ ужасно дѣло; тии ште убиѭтъ Вълкова-та жена и най-послѣдне-то му малко дѣте! . . и до сега може да сѫ направили това ужасно дѣло!

При тия думи, Велику и Стоянъ, които слушаха тоя разговоръ, растреперахa се, поблѣдняха и на очи-тѣ имъ се показваха сълзи. А Еминъ и Омаръ безъ да знаѭтъ, че тии ги прѣслушватъ, продължаваха.

— Така трѣбова! извика Омаръ съ звѣрска злоба; така иска Джамалъ бей.

— Да, така иска Джамалъ бей, нъ той не е човѣкъ . . той е звѣръ, каза Еминъ гнѣвно.

— Емине! мисли што хортувашь! . . послѣ да не се раскайвашь? . . Джамалъ бей знае да наказва измѣнници-тѣ.

Еминъ сѣкашь че се стресна. Той тури рѫка на чело-то си, помисли малко и каза:

— Сега вѣрвамь, Омаре, че ти си вѣренъ на Джамалъ бея. Азъ се приструвахъ, че жалѣѭ гяуре-тѣ, само и само да те испитамь. . Нека сега начнемъ да приказваме за друго. . . Знаешь ли какво непрѣменно иска Джамалъ бей отъ насъ?

Омаръ подозрително погледна на Емина и като се усмихна съ прѣзрѣние, каза му:

— Незнаѭ.

— Той иска, правимъ што правимъ, да му уловимъ онова чудно момче . . . . . . Азъ се надѣвахъ вчера на тебе, нъ ти . . .

Омаръ се изчърви, нъ пакъ каза съ гордость:

— Ти искашь да ми се смѣешь, дѣто вчера отидохъ противъ това проклето момче съ 10 мина, а се върнахъ самъ? . . . Смѣй се, Емине, колкото штешь, нъ знай че и ти да бѣше штѣше да бѣгашь.

Еминъ стана и начна да се поуслушва.

— Какво слушашь, Емине? запита го Омаръ съ удивление.

— Чу ми се човѣшкий гласъ, каза Еминъ като сѣдна.

Нъ едвамъ той што сѣдна, чу се шумъ и отпрѣдя му се исправи единъ едъръ човѣкъ.

— Османе! извикаха изведнѫжь Еминъ и Омаръ, като станѫха.

И наистина, човѣкъ-тъ, който дойде при тѣхъ бѣше, Османъ, когото Еминъ бѣше проводилъ въ Прѣславъ, да умъртви Вълковата жена и дъштеря му.

— Дѣ е другарь-тъ ти? запита го Еминъ.

— Той умрѣ, рѣче Османъ; Вълко го уби . . .

— Азъ бѣхъ увѣренъ, че това така шге бѫде, каза Еминъ сърдито; ами ти дѣ бѣше до сега, Османе?

— Азъ бѣхъ раненъ и до сега се крияхъ въ една циганска колиба . . .

— Ами не се ли научи да ли е живъ Вълко? . . .

— Ништо незнамъ; знамъ само, че Вълко, като уби другарь-тъ ми, излѣзе отъ домъ-тъ си и Богъ знай дѣ отиде.

— Вѣроятно, той е отишьлъ да търси онова момче, каза Омаръ; за да нападне на насъ и съ сила да оттърве синове-тѣ си . . .

— Дѣто и да е отишьлъ, извика Османъ, нъ нии трѣбова да се пазимъ.

— Да се пазимъ ли! че защто? съ безпокойствие го запита Еминъ.

— Заштото 50 крачки надалечь оттука, на срешта ми излѣзе едно голѣмо куче и се хвърли върху ми. Азъ поискахъ да се отбранѭ, нъ неугадихъ какъ падна на глава-та ми едно тежко нѣшто и азъ се простряхъ като мрътвъ. Когато се свѣстихъ на около ми бѣше тихо . . .

Въ тая сѫшта-та минута чу се кучешки лай . . . Еминъ и Омаръ разбудиха дружина-та си, която штомъ като се събуди начна да прѣгледва орѫжия-та си . . . Кучешкий лай се раздаде пò-силно и пò-наблизу, и прѣдъ Еминова-та дружина се спрѣ едно голѣмо черно куче, което махаше опашка-та си и лаяше силно.

— Това е сѫшто-то куче, което се хвърли върху ми! извика Османъ.

— Ба! каза Еминъ съ безпокойство; това куче сѣкашъ че ни познава!

— То може да има юнакъ ступанъ, каза Омаръ, като вторично погледна пушка-та си.

— „Юнакъ е,“ чу се задъ него твърдъ и звученъ гласъ.

Еминъ и Омаръ се стреснѫха. Тии много се почудеха, като

видѣха, че прѣдъ тѣхъ стои единъ младъ селянинъ, който дързостно ги гледаше.

— Че ти много юнашки ни гледашь! каза Еминъ, като се приближи до него; да не искашь да ни плашишь?

— Азъ ви казахъ, че сьмь юнакъ, и не сьмь дошьлъ да ви плашѫ, нъ само да приказвамь съ васъ.

Това като рѣче младий селянинъ (който бѣше Влади) усмихна се и седна до огнь-тъ.

— Радвай се, Емине, шьпнеше Омаръ на Емина; това е онова проклето момче . . . познавашь ли го?

Еминъ поклати глава-та си, съ което показваше, че го познава, и, като седна при Владя, запита го:

— Не те ли е страхъ да ходишь ноштѣ по такъви страшни мѣста?

— Ами васъ не ви ли е страхъ?

— Нии сме мнозина, а ти си самъ.

— А това какво е? каза Влади, като показва на дълга-та си сопа.

Еминъ взе сопа-та му, турна я на огнь-тъ и, като се поусмихна, каза му:

— Я гледай какъ гори хубаво твоя-та сопа!

И наистина, Владева-та сопа, заштото бѣше суха, завчасъ се запали и испусна силенъ пламъкъ.

— Ами я вижте пакъ вии какъвъ плодъ имѫть тия дръвета! извика Влади, като показа на горѣ.

Всички-тѣ разбойници издигнѫха очи-тѣ си на горѣ, и се вцѣпиха отъ страхъ. На всяко дърво седѣха по двама трима мина и имаха камъ тѣхъ отправени пушки-тѣ си. Тии бѣха Владеви-тѣ другари.

Влади като видѣ, че разбойници-тѣ много се уплашиха, приближи се до Емина и, като го улови за рѫка-та, каза му съ приятенъ гласъ:

— Небой се! Нии не сме жадни за кръвь . . . Нии ште ви оставимъ въ покой, ако ни послушате, ако ли нѣ . . .

— Какво искашь отъ насъ? каза му Еминъ съ растпреперанъ гласъ.

— Да оставите пушки-тѣ си тукъ и да се отдалечите.

Омаръ, който стоеше задъ Владя, посегна да го ржгни съ ножь-тъ си; нъ Помѣтку въ тая минута скочи долу отъ дръво-то, и Омарова-та глава се прѣтъркули прѣдъ Еминови-тѣ крака.

Слѣдъ Помѣтка, всички-тѣ другари скочиха долу и извадиха остри-тѣ си ножове.

Еминъ се растрепера, като видѣ, че Владеви-тѣ другари се разгнѣвили и искать да проливать кръвь. Той погледна Владя съ умоляюштъ погледъ и му каза:

— Ти думаше, че не сте жадни за кръвь?

Влади погледна на другари-тѣ си и самъ поблѣднѣ. Тии всички се каняха да колять; нъ негова-та блѣдность оште повече се умножи, когато той видѣ, че и хайдуци-тѣ се готвять да се заштиштавать.

— Безъ кръвь! извика той на другари-тѣ си.

Нъ Помѣтку, безъ да обрьшта внимание на Владеви-тѣ думи, извика съ страшенъ гласъ: „Не се помръдвайте!“ и издигна широкий си ножь върху Османа, който такожде държеше въ ржка-та си ножь; нъ като видѣ, че Помѣтковъ-тъ ножь стои надъ глава-та му, испустна го долу.

— „Не се помръдвайте!“ развикаха се всички-тѣ Владеви другари и издигнаха и тии ножове-тѣ си.

Хайдуци-тѣ, едвамъ што бѣха начнали да дохождать въ себе си отъ първий страхъ, замръзнаха пакъ на мѣста-та си. Тии ништо неможиха да продумать . . . само гледаха съ умоляюштъ погледъ на Владева-та дружина.

— Какво искате отъ насъ! отчаяно извика Еминъ, като се приближи до Помѣтка, и на очи-тѣ му се показаха сълзи.

— Вии чухте отъ начялникъ-тъ ни какво искаме нии; за тови не трѣбова да се повтаря, каза му Помѣтку, бързо и гнѣвно.

Еминъ и всички-тѣ други хайдуци оставиха оржжия-та си, и единъ по единъ се отдалечиха.

Слѣдъ единъ часъ, по Прѣславский пжть се чуваше писъкъ отъ нѣколко гайди, кавали и цигулки; чуваха се радостни провиквания, пѣсни и разни игри . . .

То бѣше Владева-та дружина, коя съ голѣма веселба завеждаше Велика и Стояна въ Прѣславъ.

В. Друмевъ.

СПОМѢНИ ОТЪ ЦАРИГРАДСКИ-ТѢ ТЬМНИЦИ.

Картини отъ „нова-та тьмница.“

Не слѣдъ много подирь дохождание-то ни въ тая тьмница, прѣмѣсти се цѣло-то министерство въ новий, хубавъ, не далечь отъ насъ въздигнжть, палатъ, който за тая цѣль бѣше захваналъ да

го прави Хюсни-паша, а бѣше вече свършенъ. Наедно съ това докараха при насъ и послѣдни-тѣ затворници отъ „горня-та тъмница,“ които, като се намираха подъ изслѣдванѭ, трѣбоваше всякога да сѫ подъ рѫка на сѫдилищта-та.

Така сега напълниха наша-та тъмница до 500 души отъ всички-тѣ народности источни. Имаше тука: българе отъ всички-тѣ краища на България; турци, гърци — турски поданници и елински; сърби, хървати, черногорци, арнаути — отъ три-тѣ вѣри; власи, зейбеци, лазове, кюрди, гюрджии, черкези, персийци, карманлии, ерменци, евреи, цигани, арапи — бѣли и чърни; африканци — чакъ отъ Дарфуръ, — а имаше и нѣкои нѣмци, американци, руси, поляци — и единъ индиецъ.

Лесно можешь си помисли на какви междуособни сблъсквания сѫ били изложени тия различни елементи, особено като се прѣсмѣтне, че полиция-та не се грижеше за вѫтрѣшний редъ и миръ. Фактъ бѣше това, че нии, лично, бѣхме пò-свободни и пò-малко подложени на полицейский надзоръ — вѫтрѣ въ рѫцѣ-тѣ ѝ, отъ колкото вънъ на свобода-та. Отъ това бѣше се зародила една вѫтрѣшна покрита борба и междуособно гоненѭ между различни-тѣ народности, и тамъ тия народности, убощто, прѣдставляваха стѣгнѫти бойовни купове съ главатари на чело, и готови да се хвърлять на прѣвъ гласъ слѣпо врѣзъ неприятелска-та страна, съ която би настанѫлъ раздоръ. Само подъ терроризмъ-тъ на тия различни партии можеше тамъ да се пази лична-та свобода и сигурность на тогова-оногова. Когото не закрилѣше мощтна-та дружина на една партия, той бѣше изложенъ на докачки, на удари, на кражби и пр. Тоя страхъ отъ нападнованѭ и тая готовность за нападанѭ бѣше малко пò-малко добавила въ тъмница-та много орѫжие, най-вече ножове, а че и азъ бѣхъ принуденъ да нося всякога на поясъ ножь или шишче.

Най-мощтна и най-задружна партия при насъ въ централна-та тъмница, прѣдставяха черкези-тѣ, при всичко, че ги нѣмаше повече отъ двадесеть и петь души; — а пакъ оттатъкъ въ терсхана-та, кюрди-тѣ. Черкези-тѣ състояха повече-то отъ една хайдушка чета, която бѣше оплѣнила пощта-та не далечь отъ Цариградъ; тии бѣха людѭ, истина, не всички високи, нъ извънредно снажни и трѣзни. Тѣмъ на чело стоеше Кадиръ-бей, срѣденъ растъ, нъ якъ и чевръсть, съ блѣдно, мрачнѭ лице, съ крѣпки и енергични чърти. Когато сѣднѣше нѣйдѣ въ кѫтъ-тъ, и си стиснѣше челюсть-та, та вторачѣше нѣйдѣ въ неизвѣстность тъмний си погледъ, — струваше ми се, че видѭ прѣдъ себе си юнакъ отъ ония,

които така дивно сѫ ги описали въ чудесни-тѣ си пѣсни Пушкинъ и Лермонтовъ. Кадиръ бей, макарь че храбръ и властенъ, бѣше твърдѣ уменъ и често употрѣбяваше влияние-то си за това, да помири двѣ скарани страни, или да прѣдварди кърваво сбѫхтванѥ.

Подирь Черкези-тѣ, най-задружно се държѣха Арапи-тѣ, Персийци-тѣ, Черногорци-тѣ, Арнаути-тѣ и Българе-тѣ. Колкото за Турци-тѣ, макарь че ги имаше най-много, пакъ бѣха расцѣпени на пò-малки партии, и уобщте прѣдставляваха слабъ и распасанъ елементъ. Само въ важни случаи, когато настанѣше голѣма бърковия, сбирваха се по гласъ-тъ на фанатици-тѣ: „динъ-иманъ-ичунъ“ — на купове, и задружно нападаха.

Колкото пакъ за насъ, нии уобщте добрѣ се държѣхме. Други-тѣ незадѣвахме, нито правѣхме пакости, нито прѣдизвиквахме прѣпирни, и умѣхме да се държимъ така, щтото ни почитаха и се бояха отъ насъ. За тая цѣль азъ бѣхъ направилъ сѫюзъ съ нѣкои отъ пò-силни-тѣ партии, особено съ Черкези-тѣ; а Чърногорци-тѣ бѣха всякога на щрекъ, да ни притекѫтъ на помощь, щтомъ ги повикаме. Особено пакъ това обстоятелство, дѣто нѣкои ходжи дохождаха при мене да ги учѫ френски, бѣше ми придобило особна почеть, именно между распасани-тѣ Турци. Така, до дѣто азъ бѣхъ тамъ, не стана сблъсканѥ между насъ и друга нѣкоя партия, освѣнъ единъ назначителенъ случай съ единъ Гъркъ, комуто съ нѣколко плестници му се плати за дързость-та му камъ едного отъ наши-тѣ. Прослѣ мое-то побѣгванѥ отъ тъмница-та, чухъ, въ Одеса, че имало битва между наши-тѣ и Турци-тѣ, и че тогава имало отъ наши-тѣ седмь ранени, а отъ Турци-тѣ още повече. Чърногорци-тѣ прѣди това били повече-то пуснѫти на свобода, или испѫдени назадь въ отечество-то имъ.

Тия разнородни елементи, които отъ една страна прѣдставляваха такъва мрачна картина, отъ друга страна пакъ, поради различность-та на обичаи-тѣ и начинъ-тъ на живѣянѥ-то си, прѣдставляваха картина, пълна съ извънредна оригиналность, занимателность и очарование. Тая картина се развиваше особено вѣчерь, когато ни испѫдѣха отъ широкий дворъ, — по който се распрѣсвахме денемъ — и ни стикваха въ вѫтрѣшний дворъ и въ сама-та сграда на тъмница-та.

Щтомъ влѣзешь прѣзъ малки-тѣ врата въ тоя дворъ, ще съпикасашь веднага отъ лѣво чешма, а около нея повече-то Турци, че си миѭтъ крака-та и се шегувать помежду си. Отъ дѣсно имаше стая отредена за джамия, въ която дервиши-тѣ извършваха свои-тѣ ужасни обряди: като се въртѣха около си или като дя-

скаха глава ту на дѣсно, ту на лѣво, и вияха „хей-хи! хей-хи!“ до дѣто нѣкой не паднѣше въ несвѣсть и не захванѣше като бѣсенъ да удря глава-та си о подъ-тъ или о стѣна-та, штото кърви го обливаха. Такъва бѣснотия имѫтъ я Турци-тѣ за особена аллахова милость, чрѣзъ която имъ се дава случай, да се разговарятъ съ арахангелъ-Гавриила.

До сама-та джамия имаше етая отредена за черкова, и въ нея алтарь, различни икони и черковни книги. Тукъ можѣше да видишь нѣкой разбойникъ-Гръкъ, какъ на мѫжделива-та свѣтлость отъ кандилце-то прави поклони, като удря жестоко глава-та си о земя-та, или рѫка-та си по чело-то и грѫди-тѣ си, когато се кръсти, като призовава съ горешта набожность милость-та и помошть-та на Св. Пахомия, покровитель-тъ на Кефалонитяне-тѣ, които убобште сѫ прочути по разбойнишкий и кръвнишкий си нравъ. Проклетия-та у тия людю е така срасиѫла съ набожность-та, штото човѣкъ трѣбова дълбоко да размишлява, какъ сѫ могли тия двѣ така противни понятия да се срасиѫтъ въ тѣхъ, че да прѣдставятъ едно цѣло.

Въ ѫглъ-тъ срешта черкова-та съглеждашь спуснѫтъ чершавъ съ дупка на срѣда-та (карагьозъ-пердеси), отъ която единъ играчь, што стои задъ чершавъ-тъ, показваше различни комически картини отъ источний животъ, и то чрѣзъ различни малки куклички, които той натъкваше на-пръсти и ги въртѣше та прѣгѫваше, като говори на мѣсто тѣхъ и си мѣнява гласъ-тъ, споредъ както кога трѣбоваше, зарадъ различни-тѣ лица, които вадяше на сцена-та. Тия кукли прѣдставяха млади хубави ханѫмки, или стари баби, млади голѣмци, или ходжи, пакъ попове, чиновници и пр., каквито вече лица сѫ трѣбовали на играчь-тъ. Това е първобитно, народно театро у Турци-тѣ, и се вика „карагьозъ.“ Подъ „карагьоза“ разбиратъ Турци-тѣ единъ видъ шегобиець Мефистъ, който се уплита изъ невидѣлица въ тия сцени и ги прави по нѣкога много забавителни и смѣшни.

До голѣми-тѣ врата на сама-та сграда стои мангалъ, и на него Турчинъ вари кафе; около врата-та и пѫ-нататъкъ насѣдали ония, които вечерь искатъ да се насладятъ съ кафе, та пушятъ и говорятъ пѫ-тихо; между тѣхъ сѣднѫли нѣкои Арапи та си подаватъ единъ-другимо наргиле-то съ хашишъ; то е единъ видъ опиумъ, съ който се тии опиватъ и осѣштатъ въ такъви случай извънредно наслаждение; нъ азъ отъ такива всякога бѣгахъ, заштото воня-та отъ тоя опиумъ ми бѣше извънредно несносна и отровна.

Между това, по дворъ-тъ се расхождатъ различни затворници

или пакъ сѣдѧтъ на гѫсти тълпи така, штото съ голѣма мѫка можешь да минешь прѣзъ тѣхъ.

Като влѣзешь въ ходникъ-тъ, внѫтрѣ въ сграда-та, штe се почудишь на чудна-та сцена, която ти се прѣдставя тамъ. Отъ дѣсно и лѣво штe видишь най-различни нѣшта, които се продавать като на нѣкои пазарь, и штe чуешь гороломний викъ на продавачи-тѣ, които крѣштѧтъ: „ето кисело млѣко! таазе кисело млѣко! — Гроздю! гроздю! — Ето яхния хубава — а — а! Сладъкъ печенъ джигеръ! — Шекерлии круши! — Хей ябълки, ето ябълки! — Хей, кой иска тютюнъ! тютюнъ! и т. н. А купове купци се навъртать около тѣхъ, спогаждать се и сѣдѧтъ при тѣхъ да ядѧтъ, или занасять купено-то въ каушя-тѣ си.

Пò-нататъкъ, въ ходникъ-тъ, штe видишь на съмнителна-та свѣтлость отъ една лампичка чудний образъ на единъ арабски дервишь, парцаливъ, съ дълго синю „джюббе“ че се люлѣе и обръшта та играе нѣкаква си дивашка игра. Лице-то му почърнѣло, брада-та му сива, а очи-тѣ му загорѣли та едвамъ вижда, — джуркавъ е, — при това лудъ, та тъмнични-тѣ нехранимайковци правять зли шеги съ него, като го карать да имъ играе, та го штипять и блъскать, штото охкаше и викаше.

Като влѣзешь на дѣсно въ „първий каушъ,“ штe видишь какъ прѣдъ ситно-то зънтеню на тамбуричка-та затропали наши-тѣ българе хоро и показвать, какъ при всичка-та си неволя умѣѭтъ оште хубаво и стройно да подскачать; или пакъ двамина отъ тѣхъ се откѫснѧли, та единъ срешта другиго играѭтъ, та плетѧтъ най-чудно крака-та си, което се вика „на рѫченици.“

Пò-нататъкъ наредили се турци-тѣ на голѣмо търкало, че съ тарабука, кларне или цигулка пѣѭтъ, та се държѧтъ колкото могѧтъ, а между интервали-тѣ гърми грозний строенъ гласъ на тарабука-та, та полазвать слушатель-тъ чудни тръпки.

Като погледнешь на лѣво, штe видишь ерменци, че понасѣдали на постелки-тѣ си та пушать и слушать прикаски отъ единъ цариградски гръкъ, който е прѣминѫлъ пò-голѣма-та чясть отъ животъ-тъ си въ цариградски-тѣ тъмници. Той бѣше човѣкъ около на четиредесеть и петь години съ нисъкъ и гърбавъ растъ, съ криви уста и съ погледъ извънредно остръ и неповѣрливъ. Той се бѣше влюбилъ въ едно младо момче ерменче, чийто занаятъ бѣше кражба-та, и го слѣдеше като сѣнка. Той бѣше прѣпълненъ съ най-чудни източни прикаски като ония отъ „Хиляда и една ношть“ и се хранѣше въ тъмница-та отъ расккази-тѣ си.

Като минешь въ „вторий каушъ“ на срешта, штe видишь на

лѣво гърци на голѣмшки купове, че се расхождать или сѣдмть та се карать, или пакъ си приказвать злодѣйства-та си. Най-обичната имъ и най-драга забава бѣше да се надпрѣварвать: кой пò-штe се досѣти, за да се обере пò-гениално тая кмштa или оная магазия.

Пò-нататъкъ сѣднмли чърногорци, та якогласно се прѣпирать за това-онова, а най-вече за работи-тѣ, споредъ които сж паднмли въ тъмница, или прѣмѣтать спомени-тѣ си отъ каменито-то си отечество. А оште пò-нататъкъ, насѣдали люти Арнаути, та слушать замислени пѣвачь-тъ, който вие и дрънка тамбура.

Като се покачешь по стълба-та въ „третий каушъ,“ който бѣше надъ глави-тѣ ни, штe видишь най-напрѣдъ черкези, че пѣмть и играмть и штe се чудишь на различность-та и на занимателность-та на тѣхни-тѣ хорà. Пò-нататъкъ штe видишь младъ персианецъ, че удря огромна тамбура съ безчеть жици, която се казва „сазъ,“ и пѣе самичькъ нѣкой отъ дивни-тѣ ония персийски епоси, въ които любовь и геройство се прѣливать въ най-дивна поезия, — а около него насѣдали персийци и турци та го слушать и въздишать — съ просълзени очи.

Като слѣзешь долу и се качишь пакъ по друга-та стълба отъ лѣво, штe влѣзешь въ „четвъртий каушъ“ и прѣди всичко штe ти удари въ очи голѣмъ купъ людие, че стоять единъ-врѣзъ-другъ — все пò-нависочко, и се не помъквать отъ срѣдъ каушъ-тъ. Като се взрешь отъ нѣкой жглъ, штe видишь бѣлъ чершавъ, на който хвърчать карти и блештукать златни и сребрни пари. Това е тайфа-та на комарджии-тѣ, която се не дига отъ тамъ ни денемъ ни ноштемъ; комарджии-тѣ се размѣнявать единъ слѣдъ други и си опитвать честь-та. Тука най-обича да борави главатарь-тъ на черкези-тѣ Кадиръ-бей, който има особена честь, и отъ само-то играние и даваниe на заемъ пари въ тъмница-та, бѣше спечелилъ двѣста лири.

Пò-нататъкъ штe видишь различна дружина, че гледа зейбекъ-тъ, който играе и си прѣвива тѣло-то като змия и прави различни фантастични и сладострасни движения. А оттатъкъ черъ Арапинъ отъ Палестина играе та си чупи тѣло-то, като сакать въ най-комически форми, а гледачи-тѣ се пръскать отъ смѣхъ.

Малко по малко настжпи ношть-та, стражари-тѣ завикват на дворъ-тъ да влѣзать всички вмтрѣ въ сграда-та, и затварять главни-тѣ врата. Его подирь малко и тъмничний надзиратель Неджибъ-бей, забиколенъ отъ чиновници-тѣ си и отъ нѣколко стражари, че влиза въ тъмница-та да направи обикновена-та си инспекция. Подирь това животъ-тъ и шумъ-тъ въ тъмница-та малко по малко да слабнмть,

— най-сетнѣ налегвать всички, освѣнь ония, които сѫ около комарджиско-то търкало. А ето се сипва и зора-та, муезини-тѣ завиквать по джамии-тѣ, тѣмъ се отзове и присипнѫлий гласъ на тъмничний ходжа, а пò-набожни-тѣ ставать да земать „абдесть“ и да отидѫть на молитва въ джамия-та.

Св. Н. Миларовъ.

МИТРОФАНЪ.

Иванъ Дормидолски и Дякито при ревизоръ-тъ.

Дълго врѣме трая съвѣщтание-то на двама-та приятеле.

Най-послѣ рѣшиха, по прѣдложение на Дѣдо Ивана, да идать тоя-си часъ на вакуфский ханъ и да се прѣдставять на пристигнѫлий ревизоръ.

— Знайшь! трѣбова . . . каза Дѣдо Иванъ въ заключение… изисквать обстоятелства-та . . . малко политика да му се направи . . . безъ политика нищто не става въ настоящтее врѣме . . . Ну, ревизоръ! и той човѣкъ и нии човѣци, все равно . . . Виждалъ сьмь какво не въ Бесарабия-та! Всякая всячина! . . . Ти не си срѣщталъ до днесь такъва птица, конечно, боишь се . . . а питай Дормидолский! знайшь . . . дòде въ Комратъ ревизоръ-ть, напримѣръ, дѣто ревизира водки-тѣ въ кабаци-тѣ, сирѣчь кръчми-тѣ по нашему, отивамь: здравствуй, ваше високоблагородие, имѣемъ честь прѣдставиться: Иванъ Аспазиевичь Дормидолский, содержатель кабака въ городъ Комратъ! . . . и вдругъ . . . знакомъ . . завъртѫ работа-та . . . и послѣ ничего! . . . Нъ това го прави само Дормидолский; много сьмь ходилъ, а още повече видѣлъ . . . знакомъ сьмь съ русскимъ языкомъ, говорѫ влашки, приказвамь молдовански, сръбски, румински, и отъ маджарски помнѭ нѣколко псувни . . . Маджари-тѣ сѫ мерзавци: тии не говорять, а само псувать! Ечà баратумъ басс . . . пешевардумъ гегелокъ радòмъ адьа! . . Въ възродителна-та България народъ простий! . . . трѣбова да се учи . . . Всякой е долженъ да ползува своего народа . . . не оцѣнявать сега! нѣма нищто . . . Дормидолский може да занимае служба . . . недавать? . . . Дормидолский може да копае . . все равно . . . Тии щте го молять, той нѣма нихъ . . . Ххх . . . ти се не бой . . азъ сьмь твой приятель . . . ти гледай на мене . . . азъ щтѫ понюхамъ што за човѣкъ е тоя ревизоръ, доброолюбивость каква, желание какво, партия каква: консерваторъ или ли-

бералъ. Азъ штѫ го усѣтѫ. Ако би да те попита какъвъ си — ревизори-тѣ питать — ти погледни мене: ако си почешѫ брада-таште кажешь консерваторъ, ако си мръдна нось-тъ, ей-тжй е, — либералъ!

Дакито гледаше слисанъ и замаянъ въ лице-то на Дѣда Ивана, който изявяваше такъво небивало краснорѣчие и остроумие. Той слушаше съ благоговѣйно внимание тия мѫдри наставления и хвана да гледа на Дѣда Ивана, не като на приятель само, нъ и като на избавитель.

Той не видѣ нито продупчена-та му шапка, нито каджнско-то му илече.

Той видѣ само свой-тъ избавитель.

Той бързо си облѣче сетре-то, обу си кундури-тѣ, и си погоглади коса-та прѣдъ икона-та, която зе за огледало, а се прѣкръсти прѣдъ мусандра-та, и излѣзе подирь Дѣда Ивана, който бързо отвори дворска-та порта, искокна на улица-та и захвана да върви съ твърдость-та и величие-то на единъ генералъ, който повожда войска-та си на пристѫпъ върху една твърдина. Войска-та му, сирѣчь, Дакито, смутена и развълнована, го слѣдваше по стѫпки-тѣ му, и понеже генералъ-тъ въ ожесточение-то си бързаше много силно камъ твърдина-та, сирѣчь, вакувский ханъ, тя, войска-та му, за да го неиспусне, подприпкваше твърдѣ грациозно; а когато си пробиваха пѫть изъ навалица-та на търгъ-тъ и минутно войска-та биваше раздѣлена отъ полководецъ-тъ, единственна пѫтеводна звѣзда за нея бѣше китка-та косми, които като прѣпорець се развѣваха надъ озѫбена-та шапка на Дѣда Ивана Песоглавець-тъ.

Ненадѣйно Дѣдо Иванъ съгледа единъ купъ селяне, които смѣешкомъ гледаха какъ единъ лавочникъ биеше по гърбъ-тъ едно улично лапе, което бѣше му откраднѫло и скрило въ поясъ-тъ си една кожа за царвулъ. Като зачу крѣсъкъ-тъ на уплашено-то момче, Дѣдо Иванъ се облада отъ нѣкакво доблестно чувство, и съ наострена брада и мустаци си проби пѫть изъ навалица-та и се исправи въ всичко-то си космато величие прѣдъ сърдитий лавочникъ.

— Спри ти! извика той съ тържественъ тонъ и съ негодуюшти погледъ. Той имаше позата на знаменитий хидалго Донъ Кихотэ, когато застигна на поле-то бръснарь-тъ, който бѣше турилъ на глава-та си чародѣйний шлемъ на великий Императоръ Мамбрина.

— Спри ти грубий! Какъ смѣешь? Въ възродителна-та България . . . дѣто има свободно слово! . . . Какъ дерзаешь . . . Ти! . . . Конституция-та! . . . азъ, който сьмь служилъ въ Басарабия и участвовалъ въ Сръбска-та война . . . неужели за тебе вършехме и жертувахме та да можешь свободно да биешь честни-тѣ

хора? на всрѣдъ улица-та! А кой ти даде право! А судъ нѣма ли? По кой законъ, дерзаешь, о ти грубий?! . . .

Дакито, който стоеше задъ донъ Кихота, и поглеждаше прѣзъ рамо-то му, било че се зарази отъ благородно-то негодувание на другарь-тъ си, било че пожела да си уварди право-то на сѫдия, което Иванъ Аспазиевичь Дормидолский така неправедно му го присвояваше, излѣзе прѣдъ лавочникъ-тъ, набърчи си чело-то и като посочи себе си, каза сепнѫто:

— А судъ нѣма ли? Какъ смѣешь ти? Нъ въ това врѣме навалица-та, която се бѣше удвоила вече, хвана да шуми и да киска по единъ неприличенъ начинъ. Лавочникъ-тъ, който изъ найнапрѣдъ се готвеше да възразява на Ивана Аспазиевича Дормидолский, се искикоти тоже съ гласъ; навалица-та и тя пò-силно се искикоти: вдигна се общти смѣхъ! Всички гледаха камъ шапка-та на дѣдо Ивана . . . дѣдо Иванъ, който съвсѣмъ противоположенъ ефектъ очакваше да произведѫтъ слова-та му, помисли, че тоя смѣхъ причиниха думи-тѣ на Дакито и той бързо го потегли изъ навалица-та и му каза тихо:

— Като не знаешь защто се мѣшаешь? . . . когато си тамъ приказвай каквито штешь въ судò дурачества, тамъ се несмѣѭтъ. Ну, при ревизоръ-тъ нѣмъ съ нѣми-тѣ! . . .

Дакито, който намѣри расѫждения-та на Дѣда Ивана основателни, кимна съ глава въ знакъ на съглашение.

Подирь тоя малъкъ епизодъ двама-та другари продължиха пѫтоване-то си.

Най-подирь, слѣдъ много кривуления изъ тѣсни-тѣ и кални улици, тии пристигнѫха до Вакуфский ханъ, който бѣше на край градець-тъ.

Като дойдоха подъ порта-та на дворъ-тъ, тии се поспрѣха за да си поотдѫхнѫтъ отъ уморяване-то на походъ-тъ и да размислать за начинъ-тъ, по който да се прѣдставать прѣдъ ревизоръ-тъ.

Тогава чакъ Дѣдо Иванъ съгледа на себе си присѫтствие-то на коварно-то илече, което тоже бѣ пожелало да се яви наауденция-та. Той го испцува полугласно и, за да го скрие отъ погледи-тѣ, закопча палто-то си на едно-то копче отпрѣдъ.

Силно тупаше сръдце-то на Дакито. Той първъ пѫть излизаше прѣдъ голѣмъ човѣкъ. Наистина, въ София, въ градина-та, той бѣ си палилъ цигаро-то отъ единъ министръ, нъ това бѣше станѫло случайно и безъ да подозрѣва важность-та на лице-то, съ което стоеше на едно и сѫщто столче.

Всякой може да си въобрази вълнение-то, което непрѣмѣнно

ште обладае ученикъ-тъ, който вижда за първъ пжть новий си учитель: расилникъ-тъ, който ште проси служба отъ единъ началникъ на отдѣление; единъ провинциаленъ членъ отъ градски съвѣтъ, прѣдъ министръ-тъ на вѣроисповѣдание-то; единъ мировий сждия, който не отбира ништо прѣдъ единъ ревизоръ, който има кокарда оште на шапка-та си.

За успокоение на читателе-тѣ спѣшж да имъ явж, че ревизоръ-тъ, който заоблачи така прѣнеприятно хоризонтъ-тъ на Дакито и внуши на Дѣда Ивана такъва отважность и готовность за самопожертвование камъ приятель-тъ си, не бѣше ревизоръ, а единъ бѣденъ жалбописецъ, дошьлъ отъ ближний градъ съ цѣль да се установи тука и да се занимава съ писание прошения.

Ето зашто го чулъ Рачо Бейка-та да пита: има ли судия-та много работа?

Нъ нека нии да продължаваме да го наричаме пакъ ревизоръ, заштото такъвъ го мислятъ наши-тѣ приятеле.

Дѣдо Иванъ погледа камъ чардакъ-тъ.

Видѣ ревизоръ-тъ.

Той бѣше седнжлъ на заградки-тѣ на чардакъ-тъ и пушеше цигаро.

Той бѣше гърбомъ камъ двама-та приятеле.

Дѣдо Иванъ тръгна камъ стълба-та.

Дакито подирь него.

Дѣдо Иванъ хвана да се покачва по стълби-тѣ, като се мжчеше да си закопчѣе палто-то и за ония копчета, които не сжштесвоваха.

Дакито тръгна по стжпки-тѣ му, като си остави прѣдварително бастунъ-тъ долу на дворъ-тъ.

Дѣдо Иванъ свали шапка-та си, като штомъ възлѣзе на осемнадесета-та, сирѣчь, на най-горня-та стълба.

Дакито свали своя-та оште на тринадесета-та стълба.

И двама-та бѣха вече гологлави.

На едного-то глава-та мѣсната, като тиква, на която носъ-тъ никакъ не прѣчеше да бжде съвършенно валчеста.

На другий безформенна, или по-добрѣ, състояшта цѣла отъ двѣ бради, на които единъ огроменъ носъ прѣчеше да се съединжтъ отпрѣдъ.

Дѣдо Иванъ стоеше отпрѣдъ. Дакито стоеше задъ него и се потеше. Нъ Дѣдо Иванъ запази всичко-то присжтствие на духъ-тъ си, и повика на помошть всичко-то си краснорѣчие.

Ревизоръ-тъ продължаваше да стои въ първо-то си положение, съ гърбъ-тъ камъ стълба-та и необръштаюшть внимание на тро-

потъ-тъ, който чуваше задъ себе си. Той си пушеше спокойно цигаро-то и мислеше за кариера-та си, какъ да я устрои тука. Той правеше планъ най-напрѣдъ да се познакоми съ мировий сѫдия и да се постарае да му придобие благоволение-то. Трѣбоваше да се искара хлѣбъ-тъ; трѣбоваше да се правять прошения. Той бѣше жалбописецъ.

Той не подозрѣваше, че е и ревизоръ.

— Здравствуй ваше високоблагородие! Имамь честь да се прѣдставля, Иванъ Аспазиевичь Дормидолский! изгърмѣ единъ страшенъ гласъ прѣдъ него. Забравихъ да споменѫ на мѣсто-то, дѣто правяхъ описание-то на Дѣда Ивана, че при други-тѣ си качества природни, той бѣше надаренъ и съ гласъ-тъ на единъ стенторъ и въ тържествени-тѣ случаи, когато трѣбоваше да се вика урра! начялникъ-тъ, за да запази служба-та си, полагаше особени старания да го доведе на мѣсто-то, дѣто най се чувствоваше нужда-та отъ силни дробове, и го туряше на чело на авангвардия-та за „ура-та.“ — Ревизоръ-тъ бързо се извърна и погледна: той штръкна цѣлъ отъ ужасъ, като съзрѣ една страшна глава прѣдъ себе си, изъ която излѣзе страшний гласъ.

Нъ Дѣдо Иванъ продължи, като показа Дакито.

— Имамь честь да ви прѣдставля господина Митрофаний Дакичь, мировий судья, въ городъ X.

Дѣдо Иванъ по едно вдѫхновение облагороди прѣдъ ревизоръ-тъ име-то на Дакито.

Ревизоръ-тъ оште повече се смая, кагато видѣ сѫштий мировий сѫдия, че му иде на крака и съ такъво уважение. Той застана правъ, свали почтително фуражка-та си съ кокарда, наведе си чело-то и се рѫкувà съ Дакито и съ Дѣда Ивана.

Дакито си наведе оште пò-ниско чело-то, отстѫпи малко на страна и направи отгорѣ оште единъ теменàхъ на ревизоръ-тъ.

Ревизоръ-тъ бѣше очарованъ!

— Какъ сте? Добрѣ ли сте? Молѭ сѣднете! каза учтиво ревизоръ-тъ, като показваше на нѣкои столове, които липсваха.

Той говореше повече на Дакито.

— Благодàримъ, каза Дакито.

— Покорно благодàримъ! каза досѣтливий Дѣдо Иванъ.

Нъ Дѣдо Иванъ, който бѣше се обѣшталъ да играе роля-та на рѫководитель и избавитель на Дакито въ тая важна срѣшта, пое дума-та.

— Давнò ли оставихте София? попита ревизоръ-тъ.

— Ба, три мѣсеца има откакъ бѣхъ тамъ, отговори ревизоръ-тъ безстрастно, нъ удивенъ малко за тоя въпросъ.

— Значитъ, ваше високоблагородие, вии сте произвели вече рекогнисцировка по цѣло-то княжество, и сега правите честь и на наший городъ, въ който имаме честь да ви соглеждаме.

— Вии трѣбова да ме познавате? попита зачудено ревизоръ-тъ.

— Никакъ не, нѣмамь честь лично, нъ бидохме прѣдизвѣстни за ваше прибитие . . .

— Отъ кого?

— Отъ тайни съобштения.

— За мене тайни съобштения? каза захласнжтъ отъ недоумение ревизоръ-тъ. Той помисли, че го зиматъ за сумнително лице, гонено отъ власти-тѣ, и че това не сж друго, освѣнь прѣоблечени полицейски агенти — твърдѣ учтиви впрочемъ .

— То есть, искамь да кажж, отъ слухове . . . отъ писма на приятеле, отговори Дѣдо Иванъ.

Удивление-то на ревизоръ-тъ се увеличаваше. Защто и кои се интересуватъ толкова съ негова-та скромна личность? Кой си е далъ трудъ да го слѣди и да води прѣписка съ тоя учтивий Дормидолский за маршрутъ-тъ му? Да му дадяха врѣме една четвъртъ вѣкъ да мисли, пакъ не би моглъ да разгада тая тайна!

— Трѣбова и вѣстници-тѣ да сж писали за мене! каза ревизоръ-тъ иронически, нъ обезпокоенъ.

Дѣдо Иванъ виждаше, че разговоръ-тъ зима нежелано направление за него. Работа-та се заплиташе по единъ фаталенъ начинъ. Той не бѣше челъ вѣстници. Нъ той съобрази, че единъ ревизоръ на сждилишта-та по цѣло-то княжество, неможе да не бжде достоенъ и високопоставенъ човѣкъ, и че вѣстници-тѣ не могжтъ да не пишатъ за негово-то тръгваню, което интересува толкова свѣтъ. Като направи това дълбокоумно разсжждение, той счете за възможно да отговори утвърдително на въпросъ-тъ на ревизорта.

— Вѣстници-тѣ? . . Помилуйте! . . . да . . . какъ да не пишатъ? Въ възродителна-та България, ваше високоблагородие . . . дѣ ви незнаыжтъ? . . . Помилуйте! . . какъ да не пишжтъ? пишжтъ, пишжтъ за всички отлични събратия, като васъ . . .

Дакито, който до сега бѣше пазилъ пассивно положение и бѣше се ограничилъ да гледа ту въ лице-то на ревизоръ-тъ, ту въ носъ-тъ на Дѣда Ивана, като чакаше да го види да се мръдне, (за честь-та на Дакито трѣбова да кажемъ, че той отъ цѣло срѣдце и душа желаеше носъ-тъ да се мръдне на Дѣда Ивана, за да не бжде принуденъ да жертвова, макарь минутно, политически-тѣ си убѣждения на изисквания-та на неумолими обстоятелства), той

помисли, че ште е прилично и той да каже нѣколко думи. Какво ште рече оште отъ сега ревизоръ-тъ? Мировий сѫдия, мълчи, като теле! Той напрѣгна всички-тѣ си умствени способности, приведе въ движение лѣво-то си ухо и, като климна два пѫти на ревизоръ-тъ съ глава, каза остроумно:

— Да, да!

Ревизоръ-тъ се исправи въ всичка-та си височина, расպери си рѫцѣ-тѣ, сниши си глава-та между рамена-та, а тѣхъ издигна и като погледна камъ посѣтителе-тѣ си имѣюштъ видъ на една удивителна, избъбла:

— Не отбирамъ ништо!

Дѣдо Иванъ забѣлѣжи лошо-то впечатление, което произведе тоя разговоръ на ревизоръ-тъ, и се намѣри въ неловко положение: той си обясни, че причина-та на тая несполука штѫтъ да сѫ двѣ-тѣ да! да! които произнесе неблагоразумний Митрофанъ; той се извърна бържѣ камъ него и му хвърли такъвъ звѣрски погледъ, што-то Дакито, който гледаше съ кое ште му направи знакъ дѣдо Иванъ, съ брада-та ли или съ носъ-тъ, се уплаши внезапно, наведе очи-тѣ си надолу и прочете колко гвоздеи имаше на дъска-та, на която стоеше.

Нъ ревизоръ-тъ подзе;

— Имате ли много работа тука, господинъ Дяковичъ? — Господинъ Дяковичъ, сирѣчь Дакито, комуто хортуваше ревизоръ-тъ, каза безъ да чака разрѣшение отъ избавитель-тъ си.

— Работа далъ Господь . . . работа колкото штешь . . рѣшения! рѣшения много! Богъ да те пази . . . .

— А имате ли тука, кой да ви пише прошения?

— Ваше високоблагородие, изволъте въ судо . . . очевидно изволъте да видите оранготанизация и порядокъ судебни . . . совершенно либералнимъ образомъ . . . каза Дѣдо Иванъ, като мислеше, че Дакито не отговаряше както подобава на ревизоръ-тъ.

— Благодарѭ . . . по-послѣ . . . А кой ви пише тука прошения-та? попита ревизоръ-тъ, който необрѫшташе внимание на учтиви-тѣ фрази на Дѣда Ивана.

Дакито въсхиштенъ, че може да отговори тоя пѫть положително и съ увѣренность, посочи другаръ-тъ си и каза:

— Господинъ . . . . Дѣдо . . . . Дорм.

— Иванъ Аспазиевичь Дормидолский! Слуга-та ви! прибърза да каже Дѣдо Иванъ, за да не даде врѣме на Дакито да го назове съ неприлично-то му име.

— Радвамъ се, радвамъ се, каза ревизоръ-тъ, като се покло-

ни вѣжливо камъ Дѣда Ивана, на когото тъкмеше да стане коллегъ.

— Сбогомъ! съ моимъ почитаниямъ! каза Дѣдо Иванъ и се поклони.

— Сбогомъ, каза Дакито и се поклони.

Ауденция-та се свърши. Приятеле-тѣ потеглиха камъ стълби-тѣ. Дакито, тоя пжть тръгна напрѣдъ, понеже естествено се намираше по̀-близу до стълби-тѣ, и хвана да слиза, като си държеше оште шапка-та подъ мишница-та. Нъ Дѣдо Иванъ прѣди да послѣдва другарь-тъ си, бързо приближи се до ухо-то на ревизоръ-тъ, посочи му отходяштий Митрофана съ носъ-тъ си и му пришьпна:

— Дуракъ, ваше високоблагородие!

И слѣзна и той.

И. Вазовъ.

КРАСНОРѢЧИЕ.

I. КРАСНОРѢЧИЕ ВЪ СТАРИ-ТѢ ВРѢМЕНА.

Първо-то слово на Цицерона [1]) противъ Катилина.

До кога, о Катилина, ште злоупотрѣбявать съ наше-то търпение? До кога ште бждемъ играчка на твоя-та бѣснота? До кждѣ ште стигне необуздана-та ти дерзость? Ништо ли не е за тебе това, че палатъ-тъ е окржженъ囗 囗囗 囗 нощтѣ съ въоржжена стража, нито това, че градъ-тъ е въ военно положение, че жителе-тѣ му сж испоплашени и всички-тѣ добри граждане търчжтъ на заштита на отечество-то, нито това, че сенатъ-тъ се събира въ най-безопасно

---

[1]) — Между оратори-тѣ въ старо врѣме първо мѣсто занимават: *Демостенъ* — въ Атина, *Цицеронъ* — въ Римъ. Не ни бѣ възможно да помѣстимъ тука нѣкое отъ слова-та на Демостена. Демостенъ е великъ и като ораторъ и като човѣкъ. Той се появи въ такъво врѣме, когато на гръцкий народъ грозеше неминуема опасность. Въодушевенъ отъ безпрѣдѣленъ патриотизмъ той употрѣби неимовѣрни усилия за да съживи въ него стари-тѣ доблести и да го съедини въ единодушна заштита противъ

мѣсто? Или ништо не четешь по лица-та на присжтствуюшти-тѣ тука? Не видишь ли че сж открити намѣрения-та ти, че съзаклятие-то е заобиколено тука съ свидѣтели, оковано отъ всякждѣ? Мислишь ли че не знаемъ какво си правилъ въ послѣдни-тѣ двѣ ношти, дѣ, съ кого и за какво си се съвѣштавалъ? О нрави! О врѣмена! Всички-тѣ тия злодѣйски кроежи, Сенатъ-тъ ги знае, Консулъ-тъ ги вижда и Катилина е оште живъ! Живъ е! што казвамь? Явява се въ сенатъ-тъ, зима участие въ съвѣштания-та за

обштий му врагъ. Той не се спрѣ прѣдъ никои прѣпятствия, не се обезсърдчи отъ никое нештастие. Вънкашний врагъ бѣше толкова пò-опасенъ, че имаше вжтрѣ въ сама-та Гърция людю, които му съчувствоваха, едни, заштото бѣха подкупени, други, заштото невиждаха възможность за спасение. Въ сама-та Атина даровити оратори въставаха противъ Демостена, противодѣйствоваха на негови-тѣ съвѣти. Отъ друга страна, развратъ-тъ и испорчени-тѣ нрави помагаха на Филипа. При всичко това Демостенъ прислѣдваше смѣло, неустжпчиво, велика-та цѣль, която си бѣше задалъ. Съ сила-та на търпение-то си, на талантъ-тъ си и на патриотизмъ-тъ, той успѣ да спечели довѣрие между сътраждане-тѣ си, да пробуди въ тѣхъ войнствени чувства, да имъ внуши самоотвержение, и по едно врѣме можà да помисли дори, че ште се увѣнчажть съ сполука велики-тѣ му трудсве за спасение-то на отечество-то. Нъ не бѣше писано на надежди-тѣ му да се испълнять. Ништо неможеше да спасе Гръция. Духъ-тъ на минжли-тѣ врѣмена бѣше угасналъ въ сърдца-та и проблѣсна само мигновенно, пробуденъ отъ поразително-то краснорѣчие на великий ораторъ. Само личность-та на Демостена стой високо и хвърля блескавъ свѣтъ върху това печално врѣме въ история-та на Гръция. Демостенъ е написалъ 61 слова. Десеть отъ тѣхъ, произнесени противъ Филипа, наричать се обикновенно *Филиппики*. Най-хубаво се счита *слово-то за вѣнецъ-тъ*.

Маркъ Туллий Цицеронъ е не само най-великий римски ораторъ, нъ и въобште единъ отъ най-добри-тѣ прѣдставителе на римска-та литература. Той се е родилъ въ 106 г. пр. Р. Х. въ градъ-тъ Арпина, дѣто башта му ималъ едно малко имуштество. Както много души римски граждане по онова врѣме, башта му прѣкарвалъ животъ тихъ и уединенъ въ село-то си и се занимавалъ съ наука; майка му, Хелвия, обърнала всичко-то си внимание на въспитание-то на дѣца-та си. Цицеронъ показвалъ оште отъ малъкъ необикновенни способности и башта му го испратилъ на 14 години въ Римъ, дѣто продължилъ свое-то образование подъ ржководство-то на най-добрий законовѣдецъ по онова врѣме, Муций Сцевола, и други. Цицеронъ изучвалъ усърдно закони-тѣ на отечество-то си; заедно съ това, по особено влѣчение, той се зелъ да изучва най-добри-тѣ списателе отъ гръцка-та литература и особено Гръцко-то ораторско искуство. Въ малко врѣме Демостенъ станжлъ най-любимий за него списатель, и подъ негово ржководство усъвършенствовалъ се повече и повече въ ораторско-то искуство. Въ врѣме-то на владичество-то на жестокий и подозрителенъ диктаторъ Силла, единъ отъ негови-тѣ любимци

общтествени-тѣ работи, и въ умъ-тъ си избира и опрѣдѣлява измежду насъ жрътви за своя-та злоба. А нии, които имаме сила-та въ ржцѣ-тѣ си, мислимъ че сме испълнили всички-тѣ си длъжности камъ отечество-то, като сме заштитили свой-тъ животъ отъ бѣснота-та и злоба-та на Катилина. Отдавна трѣбоваше, о Катилина, да те повлѣкжтъ на наказание, по заповѣдь на Консулъ-тъ и да прѣтърпишь смърть-та, която готвишь за всички-тѣ. Единъ отъ ве-

---

прѣдалъ на сждебно прѣслѣдване единъ младъ момъкъ, който се обърна камъ Цицерона съ молба да го заштити. Цицеронъ прие и излѣзе за пръвъ пжть на ораторско поприште, съ такъвъ успѣхъ, штото спечели общто-то одобрение на римский народъ, и краснорѣчие-то му спаси обвинений. Нъ бѣше опасно да стои въ Римъ. Цицеронъ отиде въ Гърция и оттамъ въ островъ Родосъ, дѣто посѣштавà училиште-то на Молона, знаменитъ тогавашенъ учитель по краснорѣчие-то. Като се свърши диктаторство-то на Силла, той се върна въ Римъ, дѣто бързо се възвиси, благодарение на свое-то краснорѣчие. Той би квесторъ въ Сицилия, дѣто спечели уважение-то и любовь-та на народъ-тъ съ безпристрастно-то си и безкористно поведение. Съ тия качества се отличи Цицеронъ и когато бѣше преторъ и послѣ едилъ въ Римъ. Той бѣше на 43 години, когато стана Консулъ, и въ това звание се прослави особено съ свои-тѣ дѣйствия противъ Катилина и съучястници-тѣ му. Римско-то общтество се намираше вече въ растление. Гръцка-та цивилизация, която бѣ захванжла да се распространява, неможеше да създаде ништо здраво. Въ младо-то поколение се отразиха ясно пороци-тѣ на врѣме-то. Възпитание-то на дѣца-та бѣше прѣминжло отъ ржцѣ-тѣ на майка-та въ ржцѣ-тѣ на невѣжествени-тѣ робю. Граждански-тѣ смуштения при Мария и Силла сьдѣйствоваха оште повече за развраштение-то на млади-тѣ, като подкопаха въ тѣхъ уважение-то камъ закони-тѣ и общтественний редъ. Катилина олицетворява въ себе си духъ-тъ на тогавашно-то римско общтество. Той прѣдприе да съсипе общтествени-тѣ основи и въ революционни-тѣ смуштения да намѣри средства за удовлетворение на свои-тѣ страсти. Около него се сгрупираха много лица съ еднакво направление. Слѣдъ като приготви тайно всичко, което бѣше необходимо за да достигне честолюбиви-тѣ си цѣли, той се рѣши да въстане явно съ убийство-то на Цицерона. Нъ Цицеронъ узна планове-тѣ му и се въоржжи противъ него въ Сенатъ-тъ съ увлѣкателно-то си краснорѣчие. Особено е забѣлѣжително слово-то, което произнесе подирь ношть-та, въ която Катилина бѣше прашталъ при него убийци да го погубятъ. Слова-та на Цицерона принудиха Катилина да бѣга отъ Римъ и да стане вождъ на събрана-та отъ него войска. Прѣдъ видъ на общта-та опасность, Цицеронъ заповѣда да погубятъ много отъ Катилинови-тѣ съучястници. Когато Цицеронъ излѣзалъ отъ тьмница-та и съобштилъ на народъ-тъ, че сж ги убили, той го провъзгласилъ „башта на отечество-то." Цицеронъ обаче не се ползовалъ дълго врѣме отъ уважение-то на народъ-тъ. Намѣриха се скоро завистници, които го обвиниха, че произволно е погубилъ съучястници-тѣ на Катилина. Народъ-тъ се подигна противъ него и той се принуди да се

лики-тѣ мѫжю на отечество-то, П. Сципионъ, когато испълняваль длъжность на първосвештеникъ, като частенъ човѣкъ, прѣдалъ на смърть Т. Гракха за покушение на обштественій редъ. А Катилина, който крой да прѣдаде и градъ-тъ и области-тѣ на ножъ и огнь, дълго ли врѣме оште ште го търпимъ нии, които испълняваме консулски длъжности? Да ви наумѣвамь ли единъ примѣръ отъ старо врѣме, какъ Сервилий Ахала е убилъ съ собствена-та

отдалечи въ Македония; срутиха кѫшта-та му, и на мѣсто-то ѝ въздигнѫха храмъ на свобода-та. Слѣдъ една година Цицеронъ се завърна въ Римъ и непостоянні-та тълпа го посрештна съ въсторгъ. Отъ това врѣме настѫпи новъ, славенъ периодъ въ обштествена-та дѣятелность на Цицерона. Нъ, вслѣдствие на нерѣшителний си и слабъ характеръ, той не можà да запази дълго врѣме значение-то си въ тогавашно-то смутно врѣме. Забѣлѣжителенъ епизодъ отъ животъ-тъ на Цицерона е негово-то отношение камъ вторий триумвиратъ. Цицеронъ въстана противъ Антония, като се боеше, че той ште възобнови диктатура-та на Цезаря и покровителствоваше Октавиа. По врѣме на кървави-тѣ проскрипции, Антоний записа име-то на Цицерона между свои-тѣ неприятеле. Октавий забрави услуги-тѣ, които му бѣше направилъ Цицеронъ, и не го заштити. Цицеронъ заедно съ братъ-тъ си поиска да бѣга, нъ по пѫть-тъ рѣши се да се върне пакъ въ отечество-то си. Когато излизаше на брѣгъ-тъ, срештнѫха го приятеле-тѣ му, като го молиха да се отдалечи. Нъ когато го водѣха камъ море-то, застигнѫха убийци-тѣ, испратени отъ триумвиратъ-тъ, и му отсѣкоха глава-та (42 г. п. Хр.). Глава-та му занесоха въ Римъ, Антониева-та жена отсѣче езикъ-тъ му, който бѣше говорилъ толкова много противъ мѫжъ-тъ ѝ, глава-та и рѫцѣ-тѣ му изложиха на ораторска-та му катедра.

Фенелонъ, като сравнява двама-та най-велики оратори въ старо врѣме, казва: „Не се боѭ да признаѭ, че Демостенъ ми се види да стои пò-високо отъ Цицерона. Никой не се удивлява на Цицерона повече отъ мене. Той облича въ прѣкрасни форми всичко, за което говори; красноречие-то му достига до връхъ-тъ на ораторска-та слава; той произвожда отъ думи-тѣ това, което никой другъ не е въ състояние да произведе. Не е за исказванѭ разнообразие-то на неговий умъ: той е кратъкъ и силенъ противъ Катилина, Верреса, Антония; нъ въ слова-та му се забѣлѣжвать нѣкакви украшения. Искуство-то въ тѣхъ е удивително, нъ то се забѣлѣжва. Ораторъ-тъ, като мисли за добро-то на республиката, не забравя и себе си. Демостенъ, чини ви се, не мисли за себе си, като говори и дѣйствова за отечество-то. Той се не грижи за изяшество; употрѣбява думи-тѣ, както единъ скроменъ човѣкъ дрѣхи-тѣ, гърми, поражава. Той е като потокъ, който увлича всичко съ себе си. Като го четешь, мислишь за прѣдмѣти-тѣ, които изобразява, а не за думи-тѣ. Филипа не видимъ, а той е прѣдъ очи-тѣ ни. Възсхиштавамь се и отъ двама-та оратори; нъ признавамь, силна-та простота на Демостена повече ме трогва отъ необикновено-то искуство и великолѣпно-то красноречие на Цицерона.“

си ржка Спурия Мелия за стремление-то му камъ нововведения? Да, едно врѣме и въ наше-то отечество е имало тая прѣкрасна чърта, че достойни-тѣ и силни людю пò-строго сж наказвали злонамѣрени-тѣ граждане, тайни-тѣ врагове на обштество-то, нежели явни-тѣ врагове на отечество-то, хванжти съ оржжие въ ржка. Катилина, нии имаме противъ тебе строгъ и неумолимъ сенатски декретъ; настояште-то събрание прие отъ своя страна всички-тѣ мѣрки, нуждни за безопасность-та на отечество-то; всичка-та мудность, ште кажж явно, излиза отъ насъ, Консули-тѣ.

Съ такъвъ декретъ едно врѣме Сенатъ-тъ възложи на Консулъ-тъ Л. Опимия да бди за обштествена-та безопасность. И не бѣше изминжла една ноштъ отъ издаване-то на декретъ-тъ, а Гракхъ загина за дѣто бѣше възбудилъ нѣкои смуштения, безъ да се гледа на това, че длъгъ единъ редъ отъ негови прадѣди, които сж прославили отечество-то съ свои-тѣ заслуги, говореше въ негова полза; въ сжштий случай биде убитъ съ дѣца-та си и М. Фулвий, бившій Консулъ. Съ подобенъ декретъ се вржчи безопасность-та на отечество-то на Консули-тѣ Марка и Валерия. Нъ не мина единъ день, и Сатурнинъ, народенъ трибунъ, и К. Сервилий, преторъ на римскій народъ, заплатиха съ животъ-тъ си за свои-тѣ замисли. А нии се бавимъ цѣли двадесеть деня, въ ржцѣ-тѣ ни се притжплява оржжие-то, което ни е вржчилъ Сенатъ-тъ. И у насъ има такъвъ сжщто декретъ, нъ нии го оставихме въ архиви-тѣ и като мечь, вложенъ въ ножница-та, стой тамъ безъ полза. А по тоя Сенатски декретъ, отдавна трѣбоваше, Катилина, да те нѣма между живи-тѣ. Нъ нищто не ти е станжло до сега, и не само не се раскаявашь, нъ прѣстжпнжта ти дерзость оште повече расте. Желалъ бихъ, почтенни сенатори, да се нарѣкж милосердъ, желалъ бихъ да покажж, че дѣйствовамь съобразно съ трудно-то положение на работи-тѣ въ отечество-то, нъ не могж да не обвинявамь самъ себе си; осжждамь самъ своя-та недѣятелность. Въ само-то сръдце на Италия, въ тѣснини-тѣ на Етрурия, врагове-тѣ на отечество-то сж се расположили на лагеръ, число-то имъ расте всякой день; а тоя, който ги е въоржжилъ, който управлява всички-тѣ имъ движения, той е тука, въ стѣни-тѣ на градъ-тъ, засѣдава въ Сенатъ-тъ, прѣдъ васъ измишлява всечясно нови средства за погубване-то на республика-та. Катилина, ако заповѣдамь да те хванжтъ и прѣдаджтъ на смърть, то всяки добръ гражданинъ ште ме осжжда нѣ за жестокость-та на постжпка-та, а за това, че съмь се бавилъ. Нъ ако не се рѣшавахъ до сега да постжпа така, то имамь си причини за това. Тогава само ште те по-

веджь на наказание, когато злодѣйство-то ти стане така явно, што-то само подобни-тѣ на тебе ште могжть да се усъмнятъ въ праведность-та на наказание-то. За сега ти имашь оште заштитници, и живѣешь, нъ ште живѣешь окржженъ съ надзирателе и стражи, и нито ште можешь да шавнешь противъ отечество-то. Безъ да знаешь ште бждять надъ тебе хиляди очи, хиляди уши ште подслушвать думи-тѣ ти.

Што чакашь оште, Катилина, когато и сама-та ношть неможе да послужи за безопасенъ покровъ на прѣстжпни-тѣ ти сборишта, когато и стѣни-тѣ на собствена-та ти кжшта не могжть да укриꙗть твои-тѣ тайни? Повѣрвай ми, откажи се отъ свои-тѣ намѣрения, откажи се да мислишь за убийства и пожари. Отъ всякждѣ си заобиколенъ; всички-тѣ ти замисли сж по-ясни за насъ отъ свѣтлий день. Ако не вѣрвашь, послушай, ште ти покажж това съ примѣри. Помнишь ли, че на дванадесето-то число прѣди ноемврийски-тѣ календи, обявихъ въ Сенатъ-тъ въ кой именно день, — а тоя день бѣше шесто-то число прѣди ноемврийски-тѣ календи — ште се дигне на оржжие твой-тъ другарь и съучастникъ въ злодѣйски-тѣ ти кроежи, Маллий? Сбъркахъ ли се, Катилина, кога прѣдсказахъ не само това събитие, толкова важно, ужасно, невѣроятно, нъ и деньть, въ който ште се извърши? Не казахъ ли пакъ азъ въ Сенатъ-тъ, че си рѣшилъ на петий день прѣди ноемврийски-тѣ календи да избиешь най-добри-тѣ людие въ господарство-то? И много знатни лица излѣзнжха отъ градъ-тъ не толкова отъ страхъ за животъ-тъ си, колкото за да вематъ мѣрки да потжпчать въ само-то начяло твои-тѣ замисли. Можешь ли да откажешь, че въ тоя сжштий день ти трепераше отъ ядъ, за това, че неможеше да смутишь республика-та, по причина на стражи-тѣ, които бѣхъ поставилъ да бждять надъ тебе? Ти се утѣшаваше при това за отиванье-то на други-тѣ, като си мислише, че ште можешь понѣ мене да убиешь. Забрави ли, че, когато въ първий день на ноемврийски-тѣ календи мислише да завладѣешь Пренеста безъ всякакъвъ трудъ, ти намѣри тая колония, вслѣдствие на мои-тѣ заповѣди, оградена съ силни въоржжени отряди? Всички-тѣ ти дѣйствия, дори и намѣрения-та ти и мисли-тѣ ти, извѣстни ми сж нѣ само по слухъ, нъ виждамь ги ясно и напълно ги разбирамь.

Припомни си, какъ си прѣкаралъ прѣдидушта-та ношть и ште видишь, че азъ бодрствовамь по-дѣятелно за безопасность-та на отечество-то, отколкото ти за погубванье-то му. Минжла-та ношть ти отиде съ една шайка главорѣзи (говорж открито) въ кжшта-та на сенаторъ-тъ Лекки, дѣто се стекоха съучастници-тѣ на тоя прѣстжпенъ заговоръ.

Ще дерзнешь ли да кажешь, че това не е истина? Мълчишь; нъ ако земеше и да криешь, ще те искарамь на явѣ, защото, виждамь тука, въ Сенатъ-тъ, нѣкои, които сѫ били съ тебе тамъ. Безсмъртни богове, дѣ сме? Въ какъвъ градъ живѣемъ? Какво е това наше правителство? Тука, между васъ, почтенни сенатори, въ това събрание, което обсѫжда сѫдбини-тѣ на вселенна-та, заедно съ насъ сѣдять люде, които кроѭть да погубять мене, васъ, Римъ, цѣлий свѣтъ. И тия измѣнници, Консулъ-тъ ги гледа, иска мнѣние-то имъ за общественн-тѣ работи, и, когато би трѣбовало да пролѣе кръвьта имъ, не смѣе ни съ дума да ги оскърби. И така, Катилина, ти бѣше минѫла-та ношть у Лекки. Ти раздѣляше Италия между съучястници-тѣ си и назначаваше кой дѣ трѣбова да иде; ти избра между тѣхъ кои трѣбова да отидать съ тебе, и кои трѣбова да останѫть въ Римъ. Ти назначи, кои части на градъ-тъ трѣбова да се изгорять; каза, че въ кѫсо врѣме ще излѣзешь отъ градъ-тъ, че те задържа още това само, че азъ сьмь живъ. Намѣриха се двама римски всадника, които се задължиха да те избавять отъ това безпокойство, и обѣщаха ти въ сѫща-та ношть при зори да дойдать при мене и да ме убиѭть въ легло-то ми. Знаехъ всичко това. Катилина, когато ти распущаше нечестиво-то си сборище, азъ бѣхъ вече оградилъ кѫща-та си съ силна въорѫжена стража, и твои-тѣ съучястници, които бѣше пратилъ рано зарань-та да ме поздравять, не ги пуснѫхъ да дойдѫть при мене. Това го бѣхъ прѣдсказалъ на мнозина отъ най-знатни-тѣ ни граждане.

При това положение на работи-тѣ, Катилина, доискарай дѣло-то, което си почнѫлъ. Излѣзъ вънъ отъ градъ-тъ! Врати-тѣ му сѫ отворени за тебе. Излѣзъ. Съ нетърпение Манлиева-та войска, или пò-право твоя-та, чака свой-тъ вождъ. Само земи съ себе си и свои-тѣ съучястници; очисти градъ-тъ ако не отъ всички-тѣ, то понѣ отъ колкото се може повече. Чувство-то на страхъ-тъ ще мине въ мене, стига понѣ една градска стѣна да ни раздѣля съ тебе. Нъ да стоишь повече тука — не е възможно, нѣма да утраѭ, нѣма да прѣтърпѭ, нѣма да допуснѫ! Какъ да не испращаме топли благодарни молитви на безсмъртни-тѣ богове и на Юпитера, патронъ-тъ на това мѣсто, защитникъ-тъ на градъ-тъ ни, дѣто толкова пѫти страшна-та и ужасна буря, която се е набирала надъ отечество-то, заминовала го е безъ врѣда. Не трѣбова да оставимъ сѫщий човѣкъ да изложи още единъ пѫть отечество-то на опасность. До дѣто бѣхъ още само назначенъ за Консулъ, ти, Катилина, устроявà противъ мене не веднѫжь злодѣйски заговори, азъ ги избѣгнѫхъ, съ свои частни средства, безъ да прибѣгвамь до обществена за-

штита. На минжли-тѣ консулски избори ти искаше да убиешь на Марсово поле и мене и други-тѣ си съперници; нъ азъ прѣдварихъ испълнение-то на кроежи-тѣ ти съ помощь-та на приятеле-тѣ си, и подъ тѣхна защтита, безъ да възбудж никакви обштествени смущтения. Припомни си, колко злодѣйски замисли устроявà противъ мене; азъ ги спрѣварихъ всички-тѣ съ свои чястни средства, ако и да разбирахъ добрѣ, какви голѣми злочестини ште повлѣче за отечество-то моя-та смърть. А сега ти открито въставашь противъ отечество-то, рѣшилъ си да погубишь съграждане-тѣ си, обреклъ си на разорение и гибель храмове-тѣ на безсмъртни-тѣ богове, цѣлий градъ, цѣла Италия. Ако се бавж, и не се рѣшавамь да прибѣгнж до главно-то и отъ дѣди-тѣ ни завѣштано средство въ подобни обстоятелства, то е за това, че прѣдпочитамь друго средство не до тамъ силно, нъ не пò-малко вѣрно за спасение-то на отечество-то. Не е трудно тебе да погубж, нъ въ отечество-то ште останжть твои-тѣ съучястници. Ако послушашь мои-тѣ съвѣти, и отидешь, то съ тебе ште се подигнжть и ште отлѣтять тоя рой отъ врѣдни и зловѣшти птици, които си набралъ около себе си. Какво значи това, Катилина? Защто се колебаешь и по моя заповѣдь не излѣзешь отъ градъ-тъ, когато отдавна вече искаше самъ да направишь това? Врагъ на отечество-то, Консулъ-тъ ти заповѣда да излѣзешь отъ Римъ. Въ заточение ли, ште попиташь? Не ти заповѣдамь това, нъ съвѣтвамь те, ако съвѣть-тъ ми може да има какво-годѣ дѣйствие надъ тебе.

Наистина, Катилина, какво може да те привързва сега камъ нашия градъ, дѣто съ исключение на твои-тѣ съучястници, отритнжти отъ обштество-то, всички-тѣ други граждане хранять камъ тебе чувство на страхъ и ненависть? Животъ-тъ ти е пъленъ съ примѣри отъ позоръ и безславие; има ли гнусно дѣло, което да не си направилъ? Има ли мръсна похота, която да не льшти въ очи-тѣ ти? Има ли прѣстжпление, съ което да не сж запятнени ржцѣ-тѣ ти? Има ли порокъ, съ който да не си укалялъ цѣло-то си тѣло? Има ли младъ момъкъ, когото да не си съблазнилъ, когото да не си въоржжилъ за злодѣйство, комуто да не си служилъ на най-ниски-тѣ страсти? Да говорж ли и за това, какъ уби първа-та си жена за да земешь втора, и едно-то злодѣйство довърши съ друго, оште пò-невѣроятно? Нъ пò-добрѣ да прѣмълчж, за да не покажж, че такъво злодѣйство нѣ само е могло да се извърши у насъ, нъ и да остане безнаказано. Нѣма да говорж за окончателно-то ти разорение, послѣдний срокъ на което ште дойде въ слѣдующти-тѣ години. Ште оставж на мира гнусни-тѣ ти пороци, безнравственний ти и об-

реченъ на безславие чястенъ животъ, и ште говорѭ само за гибелни-тѣ кроежи, които готвишь за отечество-то и за всички насъ. Съ какви очи гледашь на Божий свѣтъ, Катилина, какъ може да ти е сладко да дишашь единъ въздухъ съ насъ, когато знаешь, че на всички ни е извѣстно, че въ навѣчерие-то на енуарски-тѣ календи, въ послѣдний день отъ консулство-то на Лепида и Тулла, въ мѣсто-то на избори-тѣ, ти стоеше съ ножь въ ржка-та? че бѣше набралъ цѣла шайка отъ убийци за да погубять Консулъ-тъ и най-знамени-ти-тѣ граждане? Ако злодѣйский ти кроежь не се испълни, то не е за това, че се раская или се оплаши; честита-та сждба на римский народъ отклони ржка-та ти. Излишно е да говорѭ повече за тия прѣстжпления, извѣстни всякиму, и които се послѣдваха отъ много други. Колко пжти, отъ когато ме избраха Консулъ, поиска да ме погубишь? Колко пжти удари-тѣ, които пусна противъ мене съ вѣрна ржка и които ме застрашаваха, повидимому, съ неминуема смърть, заминжха край мене, благодарение на хитри-тѣ мѣрки, които земахъ за да се заштитѭ. На врѣме зимамь извѣстие за всички-тѣ ти кроежи, успѣхи и интриги. При всички-тѣ тия несполуки, ти пакъ упорствовашь въ намѣрения-та си. Колко пжти истръгнжха отъ ржка-та ти ножь-тъ, приготвенъ за убийство? Колко пжти случайно се исплесна отъ ржцѣ-тѣ ти? Нъ ти неможешь да минешь безъ него, като, че нѣкоя страшна клевета и светотатствено обѣштание не ти давать мира, до дѣто не го забиешь въ грждитѣ на Консулъ-тъ.

Та я погледни, какъвъ ште ти бжде животъ-тъ отъ сега? Повѣрвай, че слова-та ми не дишать ненависть, която ти заслужвашь, нъ сж внушени отъ състрадание, което не ти се пада. Когато влѣзна въ Сенатъ-тъ, намѣри ли, въ това толкова многобройно събрание, понѣ единъ, който да ти простре ржка, въ доказателство на приятелски чувства, или да те поздрави съ едно слово. Прѣтърпявалъ ли е нѣкой други такъво оскърбление? Ште чакашь ли гласно да те осжди Сенатъ-тъ, подирь тоя неумолимъ и ужасенъ приговоръ, който изказва съ това тържествено и многозначително общто мълчание? Не видѣ ли, че столъ-тъ, дѣто седишь, е пусть, че почтенни-тѣ люде, които седѣха на него, и които сж бивали не веднжжь консули, и не веднжжь сж били застрашавани отъ твои-тѣ злодѣйски замисли, станжха отъ мѣста-та си, когато ти поиска да седнешь при тѣхъ и оставиха столъ-тъ въ твое пълно и нераздѣлно владѣние? Какъ можешь да търпишь такъво расположение камъ тебе отъ страна на всички? Ако мои-тѣ слуги хранеха камъ мене подобни чувства на страхъ и ненависть, каквито хра-

нять камъ тебе всички-тѣ ти съграждане, азъ не бихъ се бавилъ ни часъ и бихъ оставилъ собствена-та си кѫшта, а ти не излизашь оште отъ градъ-тъ! Дори и незаслужено отъ моя страна да бѫдехъ така ненавистенъ на свои-тѣ съграждане, бихъ прибързалъ да напуснѫ градъ-тъ, та да не гледамь разярени-тѣ имъ лица. Нъ ти, ти знаешь, въ прѣстѫпнѫта си съвѣсть, че отдавна си заслужилъ всеобшта ненависть, и колебаешь се оште да бѣгашь далече отъ ония, които видъ-тъ ти възмуштава! Ако твои-тѣ родителе би хранили камъ тебе чувства на страхъ и ненависть, и ти се би убѣдилъ, че е невъзможно по никой начинъ да ги умилостивишь, то не би се колебалъ да се отстранишь отъ очи-тѣ имъ. А тука отечество-то, чийто дѣца се считаме всички, се бои отъ тебе и те ненавижда; то е убѣдено, че искашь да го съсипешь. И што! ште прѣзрешь свештена-та му власть! ште въстанешь противъ прѣсѫда-та му! ште се въспротивишь на воля-та му! Отечество-то, Катилина, ти казва: „на всички-тѣ злодѣйски кроежи, които сѫ станѫли противъ мене отъ нѣколко години, ти си виновникъ-тъ. Ти по всяки начинъ ми причини зло. Ти безнаказано прѣдаде на смърть много мои дѣца, безъ гризение на съвѣсть-та граби и разори мои съюзници. Противъ тебе закони-тѣ сѫ нѣми, сѫдилишта-та сѫ безсилни: ти ги събори и унищтожи. Дълго врѣме, колкото и да заслужваха ядъ-тъ ми, прѣнесохъ търпеливо твои-тѣ беззаконни постѫпки. Нъ да бѫдѫ постоянно подъ страхъ и безпокойство заради тебе само, да знаѭ, че се готвять противъ мене съзаклятия, виновникъ-тъ на които е все Катилина, това е една участь, която немогѫ повече да търпѭ. И за това отдалечи се, дай ми да си отдѫхнѫ отъ страхове-тѣ, които ме обсаждать: ако сѫ основателни, за да не загинѫ, ако ли не сѫ, за да се успокоѭ и да прѣстанѫ да се страхувамь.“

Ако отечество-то ти кажеше това, не си ли длъженъ да му се покоришь, дори и ако то нѣмаше доволно сила за да те накара да уважишь воля-та му. Какво да кажѫ за това, че самъ произнесе прѣсѫда-та си, като се отдаде доброволно подъ стража? Не изяви ли самъ желание да живѣешь въ кѫшта-та на М. Лепида, за да туришь край на подозрѣния-та противъ тебе? Като ти отказа, ти прострѣ дързость-та до тамъ да искашь да те приемѫ въ кѫшта-та си; нъ азъ отговорихъ, че не считамь себе си въ безопасность отъ тебе и като живѣемъ въ единъ градъ, а какъ ште можемъ да живѣемъ подъ единъ покривъ? Послѣ се обърна камъ преторъ-тъ К. Метела; като получи и отъ него отказъ, ти се прѣсели у свръстникъ-тъ си К. Марцела, отличенъ човѣкъ въ всяко отношение. Ти бѣше убѣденъ, безъ съмнѣние, че не можешь да намѣришь никой,

който да те пази пд-бдително, който да може пд-добрѣ да прѣдугади намѣрения-та ти и съ повече сила и умѣнъе да ги спрѣвари. За много врѣме ли оште нѣма да бжде въ тъмница и въ окови тоя, който самъ себе съзна достоенъ да бжде подъ стража? Не е ли пд-добрѣ, Катилина, при тия обстоятелства, ако нѣмашъ доволно твърдость за да се убиешъ, да отидешъ нѣкждѣ на далече, и да прѣкарашъ въ заточение и въ уединение единъ животъ, който би трѣбовало да се свърши въ мжки и въ окови?

Казовашъ ми: искай мнѣние-то на Сенатъ-тъ и изявявашъ готовность, ако бжде такъво мнѣние-то на това събрание — да отидешъ на заточение. Нѣ, Катилина, нѣма да направж едно прѣдложение, което не ми е по характеръ-тъ, и при все това ште ти покажж, каква е воля-та на сждии-тѣ ти . . . Излѣзъ отъ градъ-тъ, Катилина! Дай на республика-та да се успокои отъ страхове-тѣ си. Иди въ заточение, най-сетнѣ, ако чакашъ именно това слово . . . . Видишъ ли, Катилина, какво дѣйствие произведоха думи-тѣ ми? Разбирашъ ли, што значи обшто-то мълчанѭ? Тии ме чуха и мълчатъ. Зашто ти сж слова, когато само-то имъ мълчанѭ е ясно доказателство, че те осжждатъ. Ако бѣхъ казалъ сжшто-то за младий и доблестний П. Секстий, или за благородний и великодушний М. Марцелъ, то цѣлий Сенатъ би въстанжлъ противъ мене, въ стѣни-тѣ на тоя храмъ дори, и безъ да гледа на това, че сьмь Консулъ, не би се ограничилъ въ праведний си гнѣвъ противъ мене съ едни слова, а би прѣминжлъ камъ дѣйствие. А за тебе, Катилина, сенатъ-тъ мълчи, значи одобрява мнѣние-то ми. Тѣхно-то мълчанѭ има пд-голѣмо значение отъ единъ декретъ и говори пд-високо отъ громки-тѣ викове. Не само тукашно-то събрание, чия-то власть навѣрно уважавашъ много, така като привикна да не смѣташъ за ништо животъ-тъ на членове-тѣ му — е на такъво мнѣние за тебе. Погледни многочислена-та тълпа отъ римски всадници и най-добри граждане, които окржжаватъ Сенатъ-тъ, не забѣлѣжи ли движения-та имъ, не чу ли викове-тѣ имъ? Съ голѣма мжка ги въздържахъ, да не налѣтятъ на тебе съ оржжие въ ржка. Нъ ако се рѣшишъ да излѣзешъ отъ тоя градъ, въ който искашъ да внесешъ разорение и пожаръ, ште направѭ така, штото съ почетъ да те испратятъ до врати-тѣ на градъ-тъ.

Нъ зашто ли хабж напусто думи? Може ли нѣшто да те трогне? Можешъ ли кога да било да се поправишъ? Иде ли ти на умъ да бѣгашъ? О, зашто богове-тѣ безсмъртни не сж ти внушили такъва мисль! Зеръ не знаѭ, че ако се оплашишъ отъ думи-тѣ ми и тръгнешъ на заточение, азъ приготовлявамъ противъ себе си буря

отъ ненависть, която ште се таи нѣколко врѣме, до дѣто е оште прѣсно въспоминание-то за твое-то злодѣйство, нъ ште се пукне рано или късно надъ глава-та ми! Нъ азъ сьмь готовъ на всичко, стига отъ моя-та частна бѣда да не излѣзе никоя опасность за отечество-то. А отъ тебе може ли да се чака, да дойдешь въ ужасъ отъ злодѣйства-та си, да се оплашишь отъ праведна-та строгость на закони-тѣ и да се подчинишь на воля-та на отечество-то. Нѣ, Катилина, нѣма гнусно дѣло, отъ което би те отвърнжло чувство-то на срамъ-тъ, ни опасность, отъ която би те отвърнжлъ страхъ-тъ; разсѫдъкъ-тъ ти е безсиленъ надъ твои-тѣ злодѣйски страсти. И за това повтарямь пакъ: излѣзъ отъ градъ-тъ, и ако искашь, като на твой врагъ, както ми правишь честь да ме наричашь, да възбудишь противъ мене ненависть, то чуй ме, иди право въ заточение. Тогава не штѫ бѫдѫ въ състояние да противостоѭ на негодувания-та на зависть-та, и върху мене ште падне тежко-то обвинение, че като сьмь билъ Консулъ, произволно сьмь те испратилъ на заточение. Нъ ако прѣдпочиташь да съдѣйствовашь за моя-та честь и слава, остави градъ-тъ съ нечестива-та сганъ на свои-тѣ съучястници, иди при Манлия, повикай при себе си всички-тѣ злонамѣрени граждане и прѣкѫсай окончателно съ всички-тѣ добри граждане, обяви война на отечество-то, развий знаме-то на грабежь-тъ; покажи, съ една дума, че не си отъ мене изгнанъ, а че сьмь те поканилъ да отидешь при свои-тѣ. Нъ нуждно ли е да те канѭ? Не знаѭ ли, че си испратилъ вече въорѫжени людіе, които те чакатъ на Авреліева-та плоштадь? Не знаѭ ли, че сте опрѣдѣлили съ Манлия день-тъ, когато ште дѣйствовате? Не знаѭ ли, че си испратилъ напрѣдъ сребрний орелъ, който стоеше въ молебня-та стая на кѫшта-та ти, — светиня, отъ която търсишь заштита за злодѣяния-та си — и който, прѣдчувствовамь, ште бѫде гибеленъ и тебѣ и на твой-тà шайка? А можешь ли дълго врѣме да минешь безъ тоя свештенъ за тебе прѣдмѣтъ, на който си прѣнасялъ светотатствени молитви всякога, когато си отивалъ на злодѣяние, прѣдъ който си острилъ ножь-тъ, който си готвилъ да забиешь въ гръди-тѣ на граждане-тѣ?

И така рано или късно, увлѣченъ отъ пагубна-та си страсть, ште напуснешь градъ-тъ, и това нѣма да ти причини скръбь, а неисказано наслаждение. Сама-та природа ти е дала такъви безразсѫдни страсти; добра-та ти воля дала имъ е да съзрѣѭтъ, а сѫдба-та е допуснжла да ги приведешь въ дѣло. Не само миръ-тъ и спокойствие-то ти сѫ ненавистни, нъ и сама-та война, ако не е придружена съ прѣстѫпления, не ти дава наслаждение. Ти намѣри една

войска споредъ желания-та си: тя е съставена отъ разбойници, отритнжти отъ сждба-та, изоставени отъ сама-та надежда. Какво удоволствие си готвишь, каква трѣбова да бжде твоя-та радость, какво наслаждение ште почувствовашь посрѣдъ подобни-тѣ си, дѣто нѣма да се излагашь на опасность да виждашь или да слушашь добръ гражданинъ. За да се приготвишь за такъвъ подвигъ навѣрно, ти се обучаваше да спишь на гола-та земя, за да дебнешь минута-та, когато ште можешь да посѣгнешь на честь-та на семейства-та или на животъ-тъ на граждане-тѣ; да бдишь по цѣли нощти, за да се въсползовашь отъ сънь-тъ на нѣкой съпругъ или на нѣкой богаташь. Сега имашь прѣкрасенъ случай да докажешь на дѣло, че умѣешь търпеливо да теглишь студъ, гладъ и всякакви лишения, които скоро ште ти натегнжть. Велика полза принесохъ на отечество-то, като не допуснжхъ да станешь Консулъ. То може да бжде нападнжто отъ единъ изгнанникъ, нъ нѣма да бжде раскжсано отъ единъ Консулъ. Ште тръгнешь противъ него съ нечестиви оржжия, и това нѣма да бжде война, а покушение на разбойническа шайка.

Сега, почтенни сенатори, азъ съмь длъженъ да се оправдаж за едно тежко и почти справедливо обвинение, на което отечество-то има право да ме подвергне. Молж ви да изслушате съ внимание това, което ште ви кажж въ мое оправдание и размислете и обсждете го добрѣ. Отечество-то ни, добро-то на което ми е пò-скжпо отъ животъ-тъ, цѣла Италия, всички-тѣ области на обширна-та ни държава, могжть да се обърнжть камъ мене и да ми кажать: што правишь, М. Туллий? Какъ! Познатий врагъ на отечество-то, тоя, който се готви да внесе война въ сръдце-то ми, тоя когото една войска отъ въстанници чака съ нетърпение, за да тръгне противъ мене подъ негово начялство, виновникъ-тъ на едно най-прѣстжпно прѣдприятие, начялникъ-тъ на едно светотатствено съзаклятие, тоя, който въоржжава робю-тѣ и най-врѣдни-тѣ граждане — ти го пущташь да излезе свободно отъ градъ-тъ? Не видишь ли, че пущташь не единъ бѣглець, а единъ бѣсенъ врагъ, който готви съсипъ на градъ-тъ? Защто не употрѣбишь отъ сега власть-та си, не го оковешь въ желѣза, не го прѣдадешь на смрътно наказание, което е той отколѣ заслужилъ? Што те въспира? Обичаи-тѣ на минжло-то ли? Нъ наши-тѣ дѣди не веднжжь, като чястни люде, сж прѣдавали на смърть ония, които сж застрашавали спокойствие-то на отечество-то. Закони-тѣ ли, които защтиштавать личность-та на римски-тѣ граждане? Нъ могжть ли да се ползовать отъ права-та на граждане ония, които мислять да погубять отечество-то? Или се боишь отъ прѣсжда-та на потомство-то? Ти, човѣкъ оште новъ, обя-

занъ за всичко на себе си, а не на заслуги-тѣ на дѣди-тѣ си, удостоенъ оште въ млади години съ най-високи почести, прѣкрасно ште отблагодаришь отечество-то си за всичко, што е направило за тебе, ако туришь едно какво да било опасение и личенъ страхъ по̀-високо отъ безопасность-та на свои-тѣ съграждане! Ако се боишь отъ обшто-то неудоволствие, по̀-добрѣ ли е да го заслужишь, като изложишь отечество-то на опасность съ прѣстѫпна-та си слабость, или като го спасишь съ дерзновена строгость? А когато цѣла Италия стане жрътва на война-та, градове-тѣ бѫдѫть разграбени, здания-та бѫдѫть прѣдадени на огнь, — мислишь ли че тогава ште оцѣлѣешь отъ всеобшто-то негодувание, което ште запалишь противъ себе си?

На тоя свештенъ за мене гласъ на отечество-то, на тайни-тѣ мисли на ония изъ васъ, които ме укорявать вѫтрѣшно, ште отговорѭ съ малко думи. Да, почтенни сенатори, ако бѣхъ убѣденъ, че е нуждна за добро-то на отечество-то немедленна-та смърть на Катилина, то и единъ часъ не би минѫло, и тоя гладиаторъ би заплатилъ съ животъ-тъ си за всички-тѣ си злодѣяния. Ако едно врѣме най-знаменити-тѣ граждане, съ смърть-та на Сатурнина, на Гракхи-тѣ, на Флакха и на много други размирници, не само не сѫ се опозорили, нъ сѫ се прославили, могѫ ли азъ основателно да се боѭ отъ бѫдѫште неудоволствие, като прѣдамь на смърть едно чудовиште, убийца на съграждане-тѣ си? Дори и да си навлѣчѫ неудоволствие съ това, то ште бѫде незаслужено, и за това съ него ште се гордѣѭ, а нѣма да скърбѭ. Нъ помежду ви дори има людие, които, или не виждать или се прѣструвать, че не виждать опасности-тѣ, които ни грозять. Тии и дадоха съ снисходителность-та на свои-тѣ мнѣния храна на Катилиново-то съзаклятие, и, като не вѣрваха въ сѫштестване-то му, помогнѫха да се усили и да достигне до сегашни-тѣ размѣри. Всички-тѣ злонамѣрени граждане штѣха да се въсползовать отъ това мнѣние, ако бѣхъ наказалъ Катилина, и штѣха да ме обвинявать, че сьмь постѫпилъ жестоко и произволно. Нъ ако Катилина испълни съставений си вече планъ, и отиде въ Манлиевий лагеръ, то нѣма да се намѣри никой до толкова слѣпъ, който да не види, че сѫштествова съзаклятие, никой до толкова злонамѣренъ, който да го земе подъ заштита-та си. Съ наказание-то на Катилина, — опасность-та, която застрашава отечество-то, нѣма да бѫде прѣмахнѫта, а само отложена. Нъ нека излѣзе отъ градъ-тъ, нека поведе съ себе свои-тѣ съучястници, нека събере отъ всякѫдѣ всички ония, които сѫ се разорили и сѫ останѫли безъ поминъкъ; тогава ште можемъ да угасимъ огнь-тъ,

който тлѣе въ сърдце-то на республика-та, и пагубна язва, която ни плаши сега съ успѣхи-тѣ си, ште я уничтожимъ отъ корень.

Отколѣ, почтенни сенатори, ни заплашва съ опасность това съзаклятие, тайно и прѣдателски устроено, нъ, незнаѫ по каква злочестина, писано било да съзрѣе съ всичка-та бездна отъ злини и прѣстѫпления, които готви, и да избухне въ мое-то консулство. Ако отъ тая многочисленна шайка злодѣи накажемъ само Катилина, то нии ште отложимъ само за нѣколко врѣме и опасность-та, която грози обштество-то, и грижи-тѣ за отстранение-то ѝ; нъ само-то зло ште си остане, като червей въ сръдце-то на отечество-то. Човѣкъ, който страда отъ огненна треска и гори отъ жажда, като испие малко студена вода, успокоява се за малко врѣме, нъ болесть-та, раздразнена отъ тоя измамливъ цѣрь, се връшта скоро съ оште пô-голѣма сила. Така и обштествена-та болесть, която е възникнѫла въ държава-та, ште улекне врѣменно съ смърть-та на Катилина, а послѣ ште се появи съ пô-голѣма сила, ако учястници-тѣ на Катилина останѫть неповрѣдени. И за това, почтенни сенатори, нека лоши-тѣ граждане се покажать сами, нека се отдѣлять отъ добри-тѣ граждане, нека се съберѫть на едно мѣсто; нека ни раздѣли съ тѣхъ, което азъ отдавна желаѭ, понѣ градска-та стѣна, нека прѣстанѫть да посѣгать на животъ-тъ на Консулъ-тъ въ кѫшта-та му, да окрѫжавать сѫдилиште-то на преторъ-тъ, да плашять Сенатъ-тъ въ мѣсто-то, дѣто засѣдава, да готвять въ самий градъ факели и запалителни вештества за разрушение-то на жилишта-та, та да можемъ, най-сетнѣ, да четемъ ясно по лице-то на всяки гражданинъ, какъ е расположенъ камъ отечество-то. Давáмь ви дума, почтенни сенатори, такъва ште бѫде бдителность-та на Консули-тѣ, такъва ште бѫде сила-та на ваши-тѣ декрети, такъва ште бѫде доблесть-та на римски-тѣ всадници, единодушие-то на добри-тѣ граждане, што-то, веднага слѣдъ тръгване-то на Катилина, всички-тѣ му злодѣяния ште бѫдѫть открити, потѫпкани и наказани.

Ето какво прѣдричамь, Катилина, като тръгнешь. Излѣзъ, захвани беззаконна-та си и нечестива война; то ште бѫде за спасение-то на отечество-то, за пагуба твоя и на ония, които злодѣяние-то и отцеубийство-то сѫ направили съучястници на твои-тѣ кроежи. А ти, Юпитеръ всемогѫштий, име-то на когото е захванѫло да се слави оште при основание-то на тоя градъ, ти, достойно нарѣчений опора и покровитель неговъ и на владичество-то на римский народъ, заштити отъ Катилина и отъ съучястници-тѣ му храмове-тѣ и жрътвеници-тѣ си, здания-та и стѣни-тѣ на градъ-тъ, животъ-тъ и имуштества-та на граждане-тѣ. А ненавистници-тѣ на всяко добро,

врагове-тѣ на отечество-то, опустошителе-тѣ на цѣла Италия, които единство-то на злодѣяния-та е свързало въ единъ ужасенъ заговоръ, погуби ги, обрече ги, и въ тоя и въ бѫдѫштий животъ, на вѣчни страдания.

II. ПОЛИТИЧЕСКО И СѪДЕБНО КРАСНОРѢЧИЕ.

Слово на Хенриха IV камъ събрание-то на първенци-тѣ.

Ако се домогвахъ да се прославѭ, като изряденъ ораторъ, азъ бихъ донеслъ тука повече хубави думи, отколкото добра воля; нъ мое-то самолюбие ламти за нѣшто пò-високо отъ колкото хубаво да говорѭ: ламтѭ за славно-то име на освободитель и устроитель на Франция. Вече по благоволение-то на небо-то, чрѣзъ мѫдри-тѣ съвѣти на вѣрни-тѣ ми служителе, и чрѣзъ сабя-та на мое-то храбро и доблестно боярство (отъ което не отличавамь князове-тѣ си, понеже качество-то на бояринъ е най-хубава-та титла, която притежаваме), азъ я истеглихъ отъ робство-то и съсипване-то. Искамь сега да ѝ възвърнѫ първа-та ѝ сила и старий-тъ ѝ блѣсъкъ. Земете участие, вѣрни поданници, въ тая втора слава, както зехте въ първа-та. Не сьмь ви повикалъ тука, както правяха мои-тѣ прѣдшественници, за да ви накарамь да удобрявате слѣпо което искамь; събралъ ви сьмь да искамь съвѣти-тѣ ви, да ги повѣрвамь, да ги послѣдвамь, съ една дума да се туря като въ опекунство между ваши-тѣ рѫцѣ. Това е едно желание, което не иде на царье-тѣ, на побѣлели-тѣ бради и на побѣдителе-тѣ, като мене, нъ любовьта ми камъ поданници-тѣ ми и желание-то ми да съхранѭ държава-та си, правять всичко лесно и почтенно за мене.

Слово на Мирабо [1]) върху отпраштание-то на войски-тѣ.

Вълнение-то, което придружаваше революция-та, довождаше ежедневно нови събития, тьмница-та на Сенъ-Жерменско-то абатство биде насилена, и разбунтована-та тълпа бѣше вдигала на рѫцѣ двама войника

---

[1]) Мирабо, графъ де Рикети, (1749—1791) е единъ отъ най-пламенни-тѣ оратори въ начяло-то на велика-та французска революция. Той оште отъ малъкъ блесна съ свои-тѣ необикновенни умственни способно-

отъ народна-та гвардия, за дѣто не щтѣха да идать срещта народъ-тъ. Народно-то събрание закриляще отпустнѫти-тѣ затворници и ги прѣпорѫча на царско-то благоволение; състояние-то на духове-тѣ бѣше застрашително, и всяки день се бояха отъ едно въстание на столица-та. Отъ друга страна, министри-тѣ искаха да се въсползоватъ отъ обстоятелства-та за да привикать при царь-тъ една многобройна войска, и да спрѫть буйний ходъ на революция-та. При тая новина, ужасъ обзе Събрание-то, което прѣдвиждаше единъ държавенъ прѣвратъ; то стана застрашително и погледи-тѣ се спрѣха на Мирабо; той се качва на трибуна-та.

Постарайте се, господа, да застанете пакъ въ оная минута, въ която насилване-то на тъмница-та въ Сенъ-Жерменско-то абатство ви накара да издадете постановление-то отъ първий на тоя мѣсецъ. Като испросваше царско-то благоволение за виновати-тѣ, Събрание-то рѣши да моли царь-тъ, „да благоизволи да употрѣби, за възстановление на редъ-тъ, непогрѣшими-тѣ средства на милость и добро, толкова свойствени на сръдце-то му, и на довѣрие, кое-то неговий добръ народъ винаги заслужва.

сти и пъргавъ и буенъ характеръ. Той прѣкара твърдѣ буйни и пълни съ приключения и трескава дѣятелность младини и отъ рано ощте доби велика популярность, като политически писатель и ораторъ. Нъ отъ когато градъ-тъ Ексъ го избра депутатъ, отъ тогава се почева славна-та му кариера. Отъ нея епоха история-та му е история на французско-то първо учредително Събрание. Никой члѣнъ отъ това Събрание, по обширность-та на познания-та, по дѣятелность-та, по дарования-та и сила-та на слово-то, не можà както него да смѣси и слѣе себе си съ това голѣмо тѣло, и не прѣдставлява така вѣрно чувства-та, идеи-тѣ, слава-та, слабости-тѣ, дори и страсти-тѣ на най-знаменито-то народно Събрание. Нему се длъжи главно свобода-та на печатъ-тъ и възвишение-то на трето-то съсловие. Той е, който каза на царски-тѣ пратеници въ Народно-то Събрание тия знаменити думи: „идете кажете на ваший господарь, че ний стоимъ тука по воля-та на народъ-тъ и че само съ бойонети могѫть да ни испѫдать.“ Политически-тѣ доктрини на Мирабо почти винаги тържествуваха въ Събрание-то. Нъ негови-тѣ горещти слова, въ полза на власть-та на царь-тъ, нѣмаха пълна сполука. Една отъ най-забѣлѣжителни-тѣ побѣди негови на трибуна-та бѣше вотиране-то на Некерово-то прѣдложение за четвъртиначний данъкъ, (la contribution du quart). Най-удивителенъ се показа Мирабо въ разисквания-та за право-то на война и миръ. Той защтити царски-тѣ привилегии противъ Ламота, Дюпорта, Мену, Робеспиера, а най-паче, противъ Барнава, чия-то популярность едва ли не надмина Мирабова-та. Когато тълпа-та издигаше Барнава на рѫцѣ, въ сѫщто-то врѣме посочваха дърво-то, на което тя искаше да убѣси Мирабо. Разнасяха се изъ улици-тѣ памфлети, дѣто го бѣдяха въ прѣдателство и продажность. Ораторъ-тъ противостоя на буря-та. „И мене сѫщто, думаше той, прѣди малко искаха да ме носять на рѫцѣ, а сега крѣщтѫть: *голѣмо-то прѣдателство на графъ Мирабо!*

Царь-тъ въ отговоръ-тъ си обяви, че намира тоя отговоръ твърдѣ мждръ, похвали чувства-та, които събрание-то му исказа и каза тия забѣлѣжителни думи: „До тогава до когато ми давате доказателства за ваше-то довѣрие, надѣвамь се, че всичко ште иде добрѣ."

Нъ какво произлѣзе отъ тия заявления и отъ наши-тѣ почтителни отнасания камъ него? Едно голѣмо число войска ни вече забикаля; пристигать оште толкова; пристигать всякой день отъ всякждѣ; тридесеть и петь хиляди души войска е вече размѣстена между Парижь и Версайль; очаквать оште двадесеть хиляди души, артилерия-та иде по тѣхъ, назначени сж мѣста за батерии-тѣ, уздравявать си всички-тѣ съобштения, залавять всички-тѣ проходи; пжтишта-та ни, мостове-тѣ ни, публични-тѣ расходи се промѣниха на военни постове; явни събития, потулени работи, тайни заповѣди, бързи противозаповѣди, военни приготовления, съ една дума, поразявать очи-тѣ и испълнять съ негодувание сръдца-та.

Не стигна дѣто светилиште-то на свобода-та се оскверни отъ войска-та; не стигна дѣто дадоха това небивало зрѣлиште на свѣтъ-

---

Нѣмахъ нужда отъ тоя урокъ за да познаж, че между Капитолий и Тарпейска-та скала растояние-то е малко, нъ човѣкъ, който се бори за разумъ-тъ, за отечество-то, не се счита така лесно побѣденъ." Не само, че се борѝ люто, нъ и успѣ да увлѣче Събрание-то, и царь-тъ запази си право-то да командува войска-та. Дори до край-тъ на животъ-тъ си Мирабо защиштавȁ царштина-та и бѣше въ постоянни сношения съ Лудовика XVI. Роля-та му на консерваторъ, прѣданъ на монархия-та и на конституция-та, го бѣше направила началникъ на болшинство-то. Само той бѣше въ състояние да заштити монархия-та, ако би могла да бжде заштитена. Нъ той умрѣ срѣдъ триумфъ-тъ си, растроенъ отъ постоянни умствени напрѣгания и необузданъ животъ.

Краснорѣчие-то на Мирабо бѣше удивително, и негови-тѣ слова екнжха по свѣтъ-тъ. Въ слогъ-тъ му има нѣшто прибързано, неправилно, нъ посрѣдъ тая небрѣжность Мирабо намира антични-тѣ манерѝ. Той често призовава исторически-тѣ въспоминания на дрѣвность-та: ту Гракха и негова-та пророческа шепа прахъ, ту Мариуса, побѣдитель на Кимври-тѣ и на римска-та аристокрация, ту Катилина, при врати-тѣ на Римъ и пр. Мирабо не блѣштеше само за распаленость и грълмивъ гласъ: неподвиженъ на трибуна-та и господарь на себе си, той така силно налѣгаше на думи-тѣ, штото никога не бѣше бързъ, дори когато бѣше буенъ. Прѣзираше лекость-та, и бѣше винаги важенъ и дори малко навжсенъ. Винаги почеваше слово-то си бавно, нъ съ възрастаюшть огнь. Въодушевляваше се постжпенно, усилия-та му бѣха очевидни, нъ тия бѣха усилия на единъ атлетъ, увѣренъ въ сила-та си. Еднжжь въздигне ли прѣдмѣтъ-тъ си, всичка-та сила на умъ-тъ му влазяше въ игра; острота-тѣ бликаха, той увличаше, убѣждаваше, тържествуваше. Мирабо е авторъ на нѣколко знаменити на врѣме-то си политически съчинения.

тъ: едно Народно Събрание да бѫде турнѫто подъ власть-та на една въорѫжена сила; не стигна дѣто придружиха това посягателство съ всички-тѣ неприличия, съ всички-тѣ незачитания, и, да кажемъ на кратко, съ всички-тѣ грубости на въсточна-та полиция, ами ооште изваждать прѣдъ насъ всички-тѣ знакове на деспотизмъ-тъ, и ни заплашвать съ войски въ сѫштий день, когато царь-тъ самъ свикà Народно-то Събрание за да му иска съвѣтъ и помощть. Едно нахлуванѭ на неприятеле не би срештнѫло толкова войски. Заплашвать ни съ сила, а неможяха да съберѫть войска да помогнѫть на приятеле, които се жъртвоваха за насъ, за да испълнимъ най-свети-тѣ си задължения, за да запазимъ политическо-то си значение и тоя съюзъ съ Холандци-тѣ, така многоцѣненъ за насъ, така скѫпо придобитъ, и така срамотно изгубенъ.

Господа, ако да се касаеше само за насъ, ако се бѣше касаяло до достолѣпие-то на Народно-то Събрание само, то пакъ бѣше праведно, необходимо, важно, за самий царь, да се обръщта уважително спрямо насъ, така като нии сме прѣдставителе на оня народъ, който прави слава-та му и създава величие-то на прѣстолъ-тъ, на оня народъ, който щте направи личность-та на царь-тъ толкова пò-достойна за почитанѭ, колкото повече царь-тъ почита него. Понеже той иска да управлява свободни човѣци, врѣме е да махне тия отвратителни форми, тия оскърбителни постѫпки, които твърдѣ лесно убѣждавать людѭ-тѣ, што окрѫжавать царь-тъ, че царско-то величие състои въ унизително-то отношение на господарь-тъ камъ робъ-тъ; че единъ царь законенъ и любимъ трѣбова винаги на всѫдѣ да се показова като гнѣвенъ тиранинъ, или прѣстолопохититель, който е осѫденъ никога да непознае кротко-то и честно чувство на довѣрие-то.

Никой не би моглъ да каже, че обстоятелства-та сѫ прѣдизвикали тия застрашителни мѣрки, заштото, като сѫ еднакво безполезни и опасни, било за добрий редъ, било за умирение-то на духове-тѣ, било за безопасность-та на тронъ-тъ, тии намѣсто да бѫдѫть гледани, като плодъ на истинна-та привязанность камъ общто-то добро, и царска-та личность, служять само на страсти-тѣ на чястни лица и закрилять коварни намѣрения.

Притурете оште, господа, че присѫтствие-то на войски-тѣ, като дѣйствова на въображение-то на народъ-тъ и му прѣдставлява идея-та за опасность-та, възбужда едно общто неспокойство; честни-тѣ граждане сѫ обзети отъ разни страхове; народъ-тъ, растревоженъ, развълнованъ, се събира на купове и буйствова и се хвърля слѣпишката въ опасность, а страхъ-тъ нито прѣсмѣта, нито разсѫжда-

ва. Работи-тѣ свидѣтелствовать за насъ. Коя е епоха-та на кипѣжьтъ? движение-то на войски, военна-та обстановка около царьтъ. Пò-прѣди всичко бѣше мирно; вълнение-то се почна въ оня тжженъ день. Нии ли сме криви ако народъ-тъ, който гледа всичко, възнегодува, ако той се стрѣсне прѣдъ видъ-тъ на орхжия, на насилия, устремени не само противъ него, нъ и противъ едно Събрание, което трѣбова да остане свободно, за да се занимае свободно съ всички-тѣ народни нужди? Какъ да се не вълнува народъ-тъ, когато му вдхвать страхове противъ едничка-та надежда, която му остая! Нали знае той, че ако нии не строшимъ окови-тѣ му, то ште ги направимъ оште пò-тежки, че ште уцьвръстимъ угнѣтение-то, че ште оставимъ сънотечественници-тѣ си на безпоштадни-тѣ удари на врагове-тѣ, и че ште увеличимъ наглость-та на тържество-то на ония, които ги съблачать и оскърбявать!

Нека ни кажжтъ съвѣтници-тѣ на тия гибелни мѣрки, увѣрени ли сж, че тии ште запазять въ всичка-та строгость военна-та дисциплина, да прѣдварять всички-тѣ слѣдствия отъ вѣчна-та зависть между народни-тѣ и чужди-тѣ войски, да направять французски-тѣ войници чисти автомати, да ги раздѣлять отъ интереси-тѣ, отъ чувства-та, отъ мисль-та на други-тѣ имъ съграждане! Какво безрасждство въ система-та имъ да ги докарвать близу до Народно-то Събрание, да ги наелектризирвать чрѣзъ досѣгане-то съ столица-та, да ги заинтересовать съ политически-тѣ прѣния! Нъ, въпрѣки слѣпа-та военна подчиненность, тии нѣма да забравять кои сме нии; ште видять въ насъ роднини-тѣ си, приятеле-тѣ си, фамилия-та си занимата съ най-скжпи-тѣ имъ интереси, заштото и тии сж часть отъ народъ-тъ, който ни повѣри грижа-та да пазимъ свобода-та му, имотъ-тъ му, честь-та му. Нѣ, такъви човѣци, Французи, никога нѣма да се лишять съвсѣмъ съ умственни-тѣ си способности; никога нѣма да повѣрвать, че сж длъжни да ударять безъ да искать да знажть кои сж жрътви-тѣ.

Тия войници, които скоро ште бждхть събрани и разлжчени отъ назначения чисто партизански; тия войници, на които занятие-то е да въртять сабя-та, въ всички-тѣ си сблъсквания, знажть да прибѣгвать до едничко-то орхжие, на което сила-та познавать. Отъ тамъ се раждать боеве-тѣ между човѣкъ и човѣкъ, послѣ между пълкъ и пълкъ, послѣ между народна-та войска и чуждеземска-та; размирица-та е въ всчики-тѣ сръдца, възмуштение-то повдигна глава, по слабость, принуждавать се да нарушавать военний законъ и дисциплина-та е сломена. Ужасно безредие заплашва обштество-то, за всичко можемъ да се боимъ отъ тия легиони, излѣзли

изъ длъжность-та, и упражняюшти террорь-тъ, зaштото намиратъ въ него своя-та безопасность.

Наконецъ, съвѣтници-тѣ на тия мѣрки, дали сѫ прѣдвидѣли какви слѣдствия щте имѫтъ тии за безопасность-та на самий прѣстолъ? Не сѫ ли видѣли въ история-та на всички-тѣ народи какъ сѫ се почвали революции-тѣ, какво сѫ извършвали? Забѣлѣжили ли сѫ чрѣзъ какво пагубно свързванѥ на събития-та и най-мѫдри-тѣ умове сѫ били искарвани извънъ граници-тѣ на благоразумие-то и съ какво страховито устремление единъ опитъ народъ се хвърля въ крайности, сама-та идея, за които пò-напрѣдъ би го направила да трепере? Чели ли сѫ въ сърдце-то на наший харенъ царь? Знаѭтъ ли съ какъвъ ужасъ той би погледнѫлъ на ония, които би запалили огнь-тъ на размирица-та, на въстание-то, може би? казовамь това като треперѭ, нъ трѣбоваше да го кажѫ; ония, които биха го изложили да пролѣе кръвь-та на народъ-тъ си, които биха станѫли първа причина за насилия-та, за наказания-та, на които единъ купъ нештастни щте се подложѭтъ?

Нъ, господа, неостава врѣме, азъ се укорявамь за всяка минута, която отнимамь на ваши-тѣ разисквания, и се надѣвамь, че тия съображения, повече загатнѫти отъ колкото прѣдставени, нъ на които очевидность-та е неодолима, стигатъ и оправдаватъ прѣдложение-то, което имамь честь да направѭ.

Мирабово-то прѣдложение се прие едногласно, безъ четире гласа само.

Двѣ депутации бидоха бесполезни; Събрание-то се готвеше да испрати до царь-тъ третя, когато пламенний Мирабо не истърпѣ и, като се объона камъ комисаре-тѣ,

Кажете на царь-тъ, каза той, че чуждестранни-тѣ орди, които ни сѫ налѣтѣли, вчера приеха посѣштение отъ принцэси-тѣ, любимци-тѣ и любимки-тѣ, и милувки-тѣ имъ, и наставления-та имъ, и дарове-тѣ имъ; кажете му, че цѣла ношть всички-тѣ тия чужди сатанити, натѫпкани съ злато и вино, прѣдсказаха въ нечестиви-тѣ си пѣсни поробоштение-то на Франция, и че дебелашки-тѣ имъ пожелания бѣха за разсипванѥ-то на Народно-то Събрание; кажете му, че въ сѫштий му палатъ куртизани смѣсиха игра-та си съ тая варварска музика, и че такъва бѣше аван-сцена-та на светий Вартоломеевска ношть; кажете му, че тоя Хенрихъ, комуто вселенна-та благослови паметь-та, единъ неговъ дяда, когото иска да има за примѣръ, вкарваше храна въ възбонтуваний Парижъ, който самъ обсаждаше, и че негови-тѣ свирѣпи съвѣтници връштатъ назадъ брашно-то, което търговия-та донася въ вѣрний и гладний Парижъ.

Слово на Мирабо за четвъртиначний данъкъ.

Министръ-тъ Некеръ, за да спаси Франция отъ една неизбѣжна финанциална пропасть, прѣдлагаше новъ данъкъ, който щтѣше да съставя четвъртина-та отъ доходъ-тъ на всяки гражданинъ. Мирабо, като разбираше опасность-та на положение-то, великодушно помогна за прокарванье-то на това прѣдложение. Три пѫти вече бѣше земалъ дума-та въ исто-то засѣдание и храбро се бори съ непрѣстанни-тѣ прѣпятствия. Той се качи четвъртий пѫть на трибуна-та и излѣ всичко-то си краснорѣчие за да спечели приеманье-то на прѣдложение-то.

Господа, срѣдъ толкова многошумни прѣпирни, не могѫ ли да поставѭ и азъ нѣколко твърдѣ прости въпроси?

Имайте добрина-та, господа, да ми отговорите.

Първий министръ на финанции-тѣ не прѣдстави ли ви страшна-та картина на настоящте-то ни положение?

Не каза ли ви, че всяко отлаганье увеличава бѣдствие-то? че единъ день, единъ часъ, единъ мигъ, можаха да го направятъ смъртоносно?

Имаме ли съ какво друго да замѣнимъ онова, което той ни прѣдлага? *Да!* извика нѣкой си въ Събрание-то. Заклевамъ тогова дѣто каза *да*, да забѣлѣжи, че неговий планъ не е познатъ, че трѣбова врѣме да се развие, да се изучи, да се докаже; че дори и тоя часъ да бѫде подложенъ на разисквания-та ни, възможно е авторъ-тъ му да се е измамилъ; че когато всички-тѣ людие грѣшатъ, всички-тѣ людие сѫ прави, че е възможно, щтото авторъ-тъ на другий проектъ, и въ случай че има право, пакъ да бѫде кривъ противъ всички-тѣ людие, защтото безъ удобрение-то на общто-то мнѣние, най-голѣмий талантъ не би моглъ да прѣодолѣе на обстоятелства-та . . . . И азъ самъ не вѣрвамъ, че срѣдства-та на Г. Некера сѫ възможно най-добри-тѣ; нъ, съхрани Боже, въ такъво критическо положение да противопоставѭ мои-тѣ. Напраздно щтѫ ги считамъ за прѣдпочтение: не става равенъ бой въ една минута, съ една огромна популярность, спечелена съ блескави заслуги, съ дльга опитность, съ репутация-та на единъ припознатъ финанциаленъ талантъ, и ако трѣбова всичко да се каже, съ една сѫдбина, каквато рѣдко се случава на други смъртенъ.

Прочее, да се възвърнемъ на планъ-тъ на Г. Некера.

Нъ имаме ли врѣме да го испитаме, да упознаемъ основи-тѣ му, да провѣримъ смѣтки-тѣ му? Нѣ, нѣ, хиляди пѫти нѣ. Незначителни питания, неопрѣдѣлени лучкания, невѣрни гаткания, ето какво на тоя часъ, е възможно за насъ. Какво, прочее, щте из-

вършимъ чрѣзъ отлагание-то на разискванѥ-то? Ште испуснемъ рѣшителна-та минута; ште намалимъ чрѣзъ неумѣстна-та си намѣса, влияние-то на единъ министръ, на когото финанциална-та способность е, и трѣбова да бѫде, пò-голѣма отъ наша-та.

Господа, очевидно въ това нѣма ни мѫдрость, ни прѣдвидливость. . . . Понѣ искренность има ли?

Ако изявления пò-малко тържественни не уздравяваха почеть-та ни камъ публична-та съвѣсть и наше-то отвраштение отъ гнусна-та дума банкрутство, азъ бихъ изслѣдвалъ тайни-тѣ мотиви, и, може би, уви, непознати на насъ сѫшти-тѣ, които ни каратъ така неблагоразумно да отстѫпаме въ минута-та, когато трѣбова да възгласимъ дѣло-то на едно велико самоотвержение, нъ безполезно ако не бѫде бързо и дѣйствително извършено. Штѫ кажѫ на тия, които се свикватъ съ идея-та, че могѫтъ да не испълнятъ обштествени-тѣ си задължения прѣдъ страхъ-тъ за извънредность-та на жрътва-та, прѣдъ страхъ-тъ отъ налогъ-тъ. . . : какво друго нѣшто е банкрутство, ако не най-несправедливий, най-неравний, най-опропастителний данъкъ? . . . Приятеле, слушайте една дума, една дума само.

Два вѣка грабителства и разбойничества изровиха яма-та, която е зинѫла да погълне царштина-та. Трѣбова да напълнимъ тая ужасна пропасть. Ето спискъ-тъ на французски-тѣ притежателе. Изберете най-богати-тѣ, за да пожъртвоваме пò-малко граждане. Нъ избирайте! Заштото не бива ли да загине едно малко число, отъ колкото народна-та маса? а тия двѣ хиляди богаташи имѫтъ съ какво да испълнятъ дефицитъ-тъ. Въдворете редъ въ финанции-тѣ си, миръ и благоденствие въ царство-то. Удрете, жъртвовайте безъ жалость тия тѫжни жрътви; бутнете ги въ пропасть-та; тя ште се затвори. Вий отстѫпате ужасени! . . . Людѥ непослѣдователни и малодушни, невидите ли, че като рѣшавате банкрутство-то или това, което е оште пò-умразно, като го правите неизбѣжно, безъ да рѣшавате за него, вии се запетнявате съ едно дѣло хилядо пѫти пò-прѣстѫпно и, нѣшто необяснимо, даромъ прѣстѫпно. Заштото, най-послѣ, тая страшна жрътва ште прѣмахне дефицитъ-тъ. Нъ мислите ли, че понеже нѣма да платите, то нѣма да останете длъжни вече? Вѣрвате ли, че хиляди-тѣ, милиони-тѣ людѥ, които, отъ страшно-то избухванѥ или отъ противоудари-тѣ му ште изгубять въ единъ мигъ всичко, што утѣшаваше животъ-тъ имъ и може би имъ служеше за едничко срѣдство за прѣхрана, ште ви оставятъ спокойно да се наслаждавате отъ прѣстѫпление-то си? Стоически съзерцатели на неизмѣрими-тѣ бѣди, които тая катастрофа ште изригне възъ Фран-

ция: бестрастни егоисти, които мислите, че тия бърчения отъ отчаяние и бѣдствия штe минжть, както толкова други, и толкова пò-бързо колкото тии сж пò-силни, увѣрени ли сте добрѣ, че толкова людие, остали безъ хлѣбъ, штe ви оставять спокойно да вкушавате ястиета-та, на които вии не сте искали да намалите нито число-то, нито изяштность-та? Нѣ, вии штe загинете, и въ обштий пожаръ, който се не боите да запалите, загуба-та на ваша-та честь нѣма да спаси ни едно отъ умразни-тѣ ви наслаждения?

Ето на кждѣ отиваме! Слушамъ, че говорять за патриотизмъ... Ахъ не проституирайте думи-тѣ отечество и патриотизмъ. Много ли е великодушно да отдаде нѣкой чясть отъ доходъ-тъ си за да спаси всичко? Господа, това е проста аритметика; и оня, който се подвоуми, не штe може да обезоржжи негодувание-то, освѣнь чрѣзъ прѣзрѣние-то, което трѣбова да вджхне скжперничество-то му. Да, господа, това е най-обикновенно-то благоразумие, проста-та мждрость, ваший най-грубий интересъ, камъ които се обръштамь. Нѣма да ви кажж, както други пжть: штe дадете ли първи на народи-тѣ зрѣлиште-то на единъ народъ, събрàнъ за да измени на обштествено-то довѣрие? Азъ нѣма да ви кажж пакъ: какви титли имате на свобода-та? какви срѣдства штe употрѣбите за да я запазите, ако при първа-та си стжпка надминувате по безсъвѣстность най-развалени-тѣ правителства? ако нужда-та за ваше-то съдѣйствие и ваший надзоръ не е гарантъ на ваша-та конституция?... Казвамь ви: всички штe бждете завлѣчени въ обшто-то разорение, а най-главни-тѣ заинтересовани въ жрътва-та, която правителство-то ви изисква, сте вии сами-тѣ.

Гласувайте, прочее, тая извънредна помошть, и дано тя бждеше достатъчна. Гласувайте я, заштото ако имате съмнение върху срѣдства-та (съмнѣния тьмни и неопрѣдѣлени), то вии ги нѣмате върху нужда-та ѝ и за наше-то бесилие да я замѣстимъ съ друго. Гласувайте я, заштото политически-тѣ обстоятелства не търпять никаква забава, и че штe бждемъ отговорни за всяко отлагание. Пазете се да искате срокъ: злоштастие-то никога не го дава. Господа, по поводъ на едно никакво прѣдложение на Пале-Рйалъ, на едно смѣшно възмуштение, което никога нѣмà важность, освѣнь въ слаби-тѣ въображения или въ лоши-тѣ намѣрения на нѣколко бесъвѣстни човѣци, вии чухте прѣди малко тия бѣсни думи: *Катилина е прѣдъ врата-та на Римъ, а вии разсжждавате!* А вѣрно е, че около ни нѣмаше нито Катилина, нито прѣмѣждия, нито мятежи, нито Римъ. Нъ днесь банкрутство-то, грозно-то банкрутство, е прѣдъ

насъ; то заплашва да глътне васъ, имоти-тѣ ви, честь-та ви . . . а вии разсѫждавате!

Прѣстанаха да разсѫждавать вече: въсхитени викове засвидѣтелствоваха побѣда-та на ораторъ-тъ.

Слово на Верньо [1]) за Септемврийски-тѣ кланета.

Извънредна-та комисия и надзорний комитетъ се споразумѣха, нъ има да се разгледвать оште много документи. Рапортъ-тъ ште се направи утрѣ, може би дори въ вѣчерно-то засѣдание, а трѣбова

---

[1]) *Верньо* (1753 — 1793) се отличи като ораторъ въ Французский Конвентъ. Въ младость-та си бѣше училъ богословски-тѣ науки въ Сорбона-та, нъ философическо-то му направление го принуди да напусне тоя факултетъ, въ който бѣше постѫпилъ по нужда, и влѣзе въ юридическия факултетъ. Въ 1780, той се установи, като адвокатъ въ Бордо, дѣто скоро спечели име и клиентела. Горештъ привърженникъ на началата на революция-та, избраха го за депутатъ въ законодателно-то Събрание. Въ Събрание-то той бѣше единъ отъ водителе-тѣ и най-главний ораторъ на жирондинска-та партия. Той се отличаваше особено съ живи-тѣ си импровизации. Въ слова-та му има живость, по нѣкога сѫ блескави и много пѫти силни. Нъ той не бѣше държавенъ мѫжъ. Съ непослѣдователно-то си поведение, съ нерѣшителний си характеръ, съ неопрѣдѣлени-тѣ си много пѫти мнѣния, той даваше възможность на неприятеле-тѣ си да пуштать противъ него всякакви клеветнически обвинения. Много историци приписвать на лѣность-та му колебания-та, които се забѣлѣжваха въ политическа-та му дѣятелность, и които го и погубиха. Нъ Верньо бѣше и остана до край горештъ и искренъ патриотъ. Той стана жрътва, заедно съ цѣла-та жирондинска партия, на крайности-тѣ, въ които гибелно се тикна революция-та. Прѣдъ революционно-то сѫдилиште, дѣто го искараха, слѣдъ четире-мѣсеченъ затворъ, той се заштиштава̀ живо и благородно. Съ тия думи свърши Верньо заштитна-та си рѣчь: „Што трѣбова оште, за да положимъ на здрави основи Республика-та чрѣзъ примѣръ-тъ на най-енергични-тѣ ѝ дѣца? Да умремъ ли? Штѫ умрѫ!“ Прѣсѫда-та му бѣше отдавна произнесена. Той бѣше приготвилъ отрова, нъ не я употрѣби, за да придружи на ешафотъ-тъ приятеле-тѣ си, които бидоха *убити* въ сѫшто-то врѣме съ него.

Слово-то, което вмѣштаваме, е произнесено отъ Верньо въ най-страшни и критически обстоятелства. Четире дневни кланета, които носять въ история-та название: „септемврийски кланета,“ извършени отъ една бѣсна и кръвнишка тълпа, която насили затвори-тѣ и изби, безъ да срештне нѣкакво съпротивление, затворници-тѣ, запрѣни просто, като подозрителни, потопи цѣлъ Парижъ въ ужасъ. Конвентъ-тъ, оплашенъ самъ и вцѣпененъ, губеше врѣме-то си въ несъобразни за обстоятелствата мѣрки. Верньо се опита да расклати апатия-та му и да го убѣди да пристѫпи камъ бързо и неотлагателно дѣйствие.

веднага да се земать мѣрки. Ако имаше страхъ само отъ народъ-тъ, штѣхъ да кажѫ, че има надежда, заштото народъ-тъ е справедливъ, и той ненавиди злодѣяния-та. Нъ тука има сателити отъ Кобленцъ, има разбойници, които сѫ подкупени за да сѣѭтъ раздоръ, да распространявать страхъ и да ни хвърлять въ анархия. Тии се оплашиха, когато граждане-тѣ дадоха клетва да заштиштавать съ всички-тѣ си сили лична-та безопастность, имуштества-та и испълнение-то на закони-тѣ, и образоваха федерация за да дадѫть сила на своя-та клетва. Тии си казаха: искать да спрѫть проскрипции-тѣ, искать да искубнѫть отъ рѫцѣ-тѣ ни жрътви-тѣ ни; не искать да ни оставять възможность да ги убиваме въ обятия-та на жени-тѣ имъ и дѣца-та имъ. Когато е така, нека прибѣгнемъ до заповѣди-тѣ за запиранѭ. Ште издаваме, ште запираме, ште натрупаме въ тъмници-тѣ ония, които искаме да погубимъ. Ште развълнуваме послѣ народъ-тъ, ште пуснемъ подкупени-тѣ си агенти, и ште прѣобърнемъ тъмници-тѣ на човѣшки касапници, дѣто ште можемъ до воля да се утолиме съ кръвь. И знаете ли, граждане, какъ располагать съ свобода-та на граждане-тѣ ония людѥ, които си въобразявать, че революция-та е станѫла за тѣхъ, че Людовикъ XVI е испратенъ въ тъмница за да седнѫть тии на мѣсто-то му въ Тюйлерийский палатъ? Знаете ли какъ издавать заповѣди-тѣ за запиранѭ? Парижска-та обштина е оставила това напълно на свой-тъ надзоренъ комитетъ. Тоя комитетъ, отъ прѣзрѣние къмъ начяла-та, или отъ лудо довѣрие, дава на чястни лица страшно-то право да запирать всякиго, който имъ се види подозрителенъ. Тия чястни лица прѣдавать това право на други съучястници, на които помагать да си отмъштавать, за да имѫть и тии тѣхна-та помошть. Ето отъ какви людѥ зависять свобода-та и животъ-тъ на граждане-тѣ; ето въ какви рѫцѣ се намира обшта-та безопастность: и заслѣпени-тѣ Парижане смѣѭтъ да се наричать свободни! Ахъ, не сѫ наистина робѥ на короновани тирани, нъ робѥ сѫ на най-подли човѣци, на най-умразни разбойници. Врѣме е да сломимъ тия срамотни окови, да смажемъ тая нова тирания; врѣме е, ония, отъ които сѫ треперяли до сега добри-тѣ людѥ, да треперять тии сами. Знаѭ, че располагать съ убийци. Што! прѣзъ ношть-та на 2 септемврий, прѣзъ тая кървава ношть, не искаха ли да ги пуснѫть противъ нѣкои прѣдставителе и противъ мене! Не прѣдставиха ли ни на народъ-тъ, като прѣдателе! По штастие, народъ-тъ бѣше тамъ; убийци-тѣ бѣха заняти другадѣ. Клевета-та не произведе никакво дѣйствие, и азъ могѫ днесь да говорѭ тука; и, заклевамъ ви се, гласъ-тъ ми ште гърми съ всичка-та си сила противъ злодѣйци-тѣ

и тирани-тѣ. Што ме е грижа отъ убийци-тѣ! што значи животъ-тъ за прѣдставителе-тѣ на народъ-тъ, когато се касае за негово-то спасение! Когато Вилхелмъ Телль помѣри съ стрѣла-та си на гибелна-та ябълка, която единъ звѣръ бѣше турилъ на глава-та на сина му, той извика: нека загине име-то ми и паметь-та ми, стига да бѫде Швейцария свободна!

И нии така сѫшто ште кажемъ: нека загине и Народно-то Събрание и паметь-та му, стига Франция да бѫде свободна! (*Депутати-тѣ ставатъ единодушно, и извикватъ:* Да, да, нека загине паметь-та ни, стига Франция да бѫде свободна. — *И публика-та въ трибуни-тѣ става въ сѫшто-то врѣме и покрива съ повторени рѫкоплѣскания думи-тѣ на Събрание-то*). Нека загине Народно-то Събрание и паметь-та му, ако спре едно злодѣяние, което ште хвърли пятно на французско-то име; ако съ рѣшително-то си поведение докаже на народи-тѣ въ Европа, че, въпрѣки клевети-тѣ, съ които се мѫчять да очернятъ Франция, има оште, и всрѣдъ врѣменна-та анархия, въ която ни потопиха разбойници, има оште обштественни доблести, и тамъ се почита човѣштина-та! Нека загине Народно-то Събрание и паметь-та му, ако, надъ наший прахъ бѫде възможно на наслѣдници-тѣ ни, пò-честити отъ насъ, да въздигнѫть едно устройство, което да уздрави штастие-то на Франция и да увѣковѣчи царство-то на свобода-та! Искамъ штото члѣнове-тѣ на обштина-та да отговарять съ глави-тѣ си за безопастность-та на всички-тѣ затворници.

Слово на Джона Брайта [1]) за доставяніе работа на бѣдни-тѣ въ Ирландия.

Отъ слова-та, които се произнесоха въ врѣме на настоашти-тѣ разисквания, и отъ това, което знаемъ за Ирландия, тя се показва така напълно растроена, штото е мѫчно да посочимъ какви да е средства, съ които да може да ѝ се помогне, въ широки размѣри, безъ да причинимъ двѣ злини: най-първо, исхарчваню-то на пò-

[1]). — *Джонъ. Брайтъ*, съврѣмененъ политически мѫжъ и ораторъ английски, се е родилъ въ 1811, въ Ланкастерско-то графство. Въ 1843 влѣзе въ камара-та. Въ 1863 стана министръ на търговия-та въ Гладстоновий Кабинетъ. Въ публична-та си дѣятелность той се е ръководилъ отъ горешта любовь камъ миръ-тъ, сво бода-та и учясть-та на народъ-тъ. Той е съдѣйствовалъ силно за расширение-то на избирателно-то право. Той иска всеобшто-то гласоподаваню и уничтожение-то на втора-та камара. Популярность-та му въ Англия е много голѣма.

голѣма-та чясть отъ асигнована-та сума, и, второ, деморализация-та на пò-голѣмо-то число отъ ония людю, на които ште помогнемъ. Прѣдъ видъ на тия затруднения, азъ съмъ расположенъ да направиѭ голѣма отстѫпка въ полза на мѣрки-тѣ, земени отъ правителството, така сѫщто и въ полза на всички прѣдложения, които може да се направять отъ почтений члѣнъ отъ Строудъ, дори въ такъвъ случай, ако, по видимому, не сѫ съвсѣмъ съгласни съ строги-тѣ економически принципи.

Така като, въ тая сесия, тоя е, вѣроятно, послѣдний случай, въ който се обсѫжда въпросъ-тъ за състояние-то на Ирландия, то съ нетърпение желаѭ да се въсползувамь отъ него, за да прѣдложѭ на камара-та нѣколко забѣлѣжки, и да обяснѭ, на кратко, какъ разбирамь тая система, която трѣбова да се приеме за да се даде въвможность на население-то на тая страна да добие положение охолно и независимо. Минѫло-то на Ирландия е извѣстно на всички ни: то е една повѣсть на лишение отъ работа, на бѣдность и на пѐриодически смуштения; настояштe-то на Ирландия е подобно на минѫло-то ѝ, съ това исключение, че сега всички-тѣ ѝ обикновенни бѣдствия се явиха въ пò-усиленъ видъ. Нъ по тоя прѣдмѣтъ има два пункта, върху които искамь осòбенно да привлекѫ внимание-то на Камара-та. Размисли ли сме нѣкога, какво влияние това състояние на работи-тѣ въ Ирландия упражнява на нѣкои окрѫзи въ Англия? Имахме въ Англия нѣколко случая отъ застрашавания, безпокойства и неудоволствие — надѣѭ се, че това не е много распространено — тукъ и тамъ въ разни чясти на страна-та. Земете, напримѣръ, Ланкастерско-то графство и ште видите нѣкои отъ послѣдствия-та на голѣмий напливъ отъ ирландско население въ тоя окрѫгъ. Въ Ливерпулъ и въ Манчестеръ и по всички-тѣ градове около Манчестеръ, има многочислено ирландско население, — въ всяки отъ тия градове има по единъ ирландски кварталъ. Наистина, голѣмо число отъ тия лица сѫ мирни и трудолюбиви; нъ знае се, че нѣкои отъ тѣхъ се отличавать съ съвсѣмъ противоположни качества. Тии донасять въ страна-та ни всички-тѣ пороци, които прѣобладавать отъ толкова врѣме въ Ирландия; тѣхно-то влияние на ланкашейрский народъ е често твърдѣ неблагоприятно и примѣръ-тъ имъ се отзовава естественно по единъ врѣденъ начинъ на мѣстно-то население. Виждаме, че на всякѫдѣ въ Ланкашейръ и Иоркшейръ ставать прѣстѫпления, придружени съ насилие. Тия прѣстѫпления се извършвать повече-то пѫти отъ людю, които не принадлежять на мѣстно-то население въ тия графства, нъ които идать отъ Ирландия за да търсять поминъкъ.

Има и другъ единъ пунктъ, който ми се види важенъ. Гладъ-тъ принуждава Ирландци-тѣ да се изселяватъ въ голѣми маси, и кждѣ-то и да се засели, ирландецъ-тъ остава ожесточенъ и неумолимъ врагъ на Англия. Това е едно отъ слѣдствия-та на широко-распространена-та вражда, която сжштествова въ Ирландия. Въ Съединени-тѣ Държави на Америка има стотини хиляди — дори милиони, мислж — людѥ, които сж Ирландци по рождение или по близко происхождение, и трѣбова да не забравяме, че заселени-тѣ тамъ Ирландци имжтъ голѣмо влияние въ обштественни-тѣ дѣла: по нѣкога, тии ржководятъ избори-тѣ на прѣдставителе за законодателна-та Палата и могжтъ дори да влиятъ възъ изборъ-тъ за прѣдсѣдатель на република-та. Единъ день може да се подигнжтъ между Велико-Британия и Съединени-тѣ Държави въпроси отъ критическо свойство, и тогава Ирландци-тѣ ште употрѣбятъ всичко-то си влияние противъ Англия и противъ миръ-тъ съ нея. Необходимо е да земемъ въ съображение тия пунктове, които възникноватъ отъ плачевно-то състояние на Ирландия.

Когато размишляваме за лишения-та, които търпятъ наши-тѣ съотечественници въ тоя злочестъ островъ, дохождаме неизбѣжно до заключение, че за това сж виновни или правителство-то, или народъ-тъ. Азъ мислж, че и правителство-то и народъ-тъ сж виновни. Мислж, че правителство-то се е отнасяло немарливо камъ Ирландия. Не подозрявамь особено днешно-то правителство, заштото то се грижи за благосъстояние-то на Ирландия толкова, колкото и всяка прежня администрация, нъ мислж, че, въобште, правителство-то не се е грижило както трѣбова за Ирландия. Слушаме често, особено отъ джентлмени-тѣ, които седятъ на скамейка-та на ковчежничество-то, че е мжчно да се помогне на ирландски-тѣ бѣдствия, и че тия мжчнотии сж, по видимому, непрѣодолими; нъ Камара-та трѣбова да бжде увѣрена, че никои мжчнотии не могжтъ да се сравнятъ съ оння, които ште срештне единъ день, ако не се употрѣбятъ никакви срѣдства. Несравнено пд-малко опасности прѣдставлява — да се направи какво да е, което може да бжде дѣйствително, отъ колкото да се не прави ништо.

Азъ мислж оште, че истинско-то затруднение, което е свързано съ тоя въпросъ, не произлиза въ Ирландия отъ ништо друго така лесно, както отъ съставъ-тъ на правителство-то. И тая и друга-та камара на парламентъ-тъ имжтъ почти исключително аристократически характеръ. Вслѣдствие на това, и администрация-та има неизбѣжно сжштий характеръ, и въ ковчежничество-то господствова аристокрация-та. Не пд-малко отъ седмь члѣна въ кабинетъ-тъ сж

членове на горня-та Камара, а всички-тѣ други или сѫ лордове по титла или ги чака перство по рождение или по женидба. Не ги укорявамъ за това; не е възможно дори, може би, да се изберѫтъ отъ двѣ-тѣ камари четиренадесеть лица пò-достойни отъ тѣхъ за тия мѣста. Нъ азъ утвърждавамъ, че при настоящте-то положение и като се земе въ съображение човѣческа-та природа, каквато си е тя, не е възможно да се мисли, че тия четиренадесеть джентлмени, при положение-то, което занимавать, като се съберѫтъ на съвѣщтание, щте седнѫтъ да обсѫждать искренно и откровенно Ирландский въпросъ въ тоя видъ, въ който той се прѣдставлява на Камара-та, на страна-та, и на цѣлий свѣтъ.

Положение-то на Ирландия изисква два рода лѣкарство: политическо и социално; а трудно е да се каже дѣ се свършва едното и дѣ захващта друго-то. Щтѫ говорѭ най-напрѣдъ за политически-тѣ срѣдства. За сега, въ три-тѣ четвърти отъ ирландско-то население сѫщтествова невѣрие въ честность-та и непокваренность-та на наше-то правителство. Има ли основателни причини за това несимпатично чувство или нѣма, то е другъ въпросъ, нъ че то сѫщтествова, неможе да откаже никой, който познава Ирландия. Първа-та стѫпка, която трѣбова да сторимъ, е да прѣмахнемъ това чувство, а за това нужно е да се прѣдложи на ирландский народъ каква-годѣ важна мѣрка, или нѣколко мѣрки, които да послужѫтъ, като заявление прѣдъ него, че, относително до управление-то на ирландски-тѣ дѣла, минѫло-то трѣбова да си остане минѫло, и че отъ днесь нататъкъ щте се приемать нови, справедливи и великодушни принципи на управление.

Пò-прѣди изложихъ мнѣние-то си върху единъ два прѣдмѣта и щтѫ се осмѣлѭ изново да ги обяснѭ на Камара-та! Ирландия дльго врѣме бѣ страна-та на раздори-тѣ и безпокойствия-та, а тия произлизаха най-много отъ религиозни несъгласия. Относително до прѣдмѣти-тѣ на религия-та, нея я управляваха по единъ способъ съвсѣмъ неизвѣстенъ въ Англия и Шотландия. Ако Ирландия бѣше управлявана както трѣбова, ако бѣше благоразумно и справедливо да се подържа установена-та тамъ протестантска черкова, то, за да се прокара ваша-та система, вии трѣбоваше да учредите прелатство въ Шотландия и католицизмъ въ Англия—макаръ, че въ такъвъ случай би станѫла истинска, не мнима, размирица. Между голѣми-тѣ религиозни секти въ Англия трѣбова да има равенство. Това равенство не може пò-дьлго врѣме да се отхвърля.

Подозрявамъ, че правителство-то желаяло нà-скоро, ако успѣе да приспи английский народъ, да направи прѣдложение да се от-

пусне заплата на римско-католическо-то духовенство въ Ирландия. Бихъ се въспротивилъ на тоя проектъ по много причини: първо, азъ мислѭ, че правителство-то, изъ какви и да било фондове, не може да сравни католическо-то духовенство съ пастири-тѣ на протестанска-та черкова. Ако не може да ги постави на равна нога, то не заслужва нито да се испитва. Мислѭ, че правителство-то ште намѣри несравнено пô-леко, — а това ште бѫде много пô-съгласно съ политическа-та справедливость и съ истинни-тѣ интереси на религия-та — да отмѣни штатъ-тъ на господствуюшта-та черкова въ Ирландия и да установи пълно равенство, което може да бѫде уздравено съ назначение-то на единъ фондъ, който би се показалъ съвършенно необходимъ за нужди-тѣ на население-то. Не искамь да кажѫ, че трѣбова да отнемете отъ протестанска-та черкова всичко, нъ искамь да кажѫ, че трѣбова да се отдѣли отъ държавата, и суми-тѣ, отъ които тя може да бѫде справедливо лишена, да се употрѣбять за подържанѭ и разширение на въспитателна-та система, която сега е учредена въ Ирландия. Мислѭ, че такъво употрѣбление на пари-тѣ могло би да произведе съвършенно измѣнение въ чувства-та, относително парламентско-то законодателство, што се касае до тая страна.

Колкото се касае до парламентско-то правителство въ Ирландия, то, слѣдъ като употрѣбихъ не отколѣ седемдесеть и три деня за from слѣдванѭ на тоя прѣдмѣтъ, прѣзъ врѣме-то додѣ бѣхъ члѣнъ на дублинский избирателенъ комитетъ, азъ обявявамь, по най-положителенъ начинъ, че сѫштествуюште-то нинѣ прѣдставителство е една измама; и мислѭ, че много пô-добрѣ штѣше да е ако тамъ съвсѣмъ нѣмаше прѣдставителство. Тогава народъ-тъ не би билъ вкарванъ въ заблуждение, че има прѣдставително управление за заштита на интереси-тѣ си. Число-то на данъци-тѣ, които се пада на народъ-тъ да плашта за да си обезпечи муниципални-тѣ и парламентски-тѣ привилегии, е така голѣмо, штото е невъзможно за прѣдставителски-тѣ тѣла да имѫть възнаграждение, а за обштествен-но-то мнѣние — честно-то, дѣйствително-то мнѣние на интелигентни-тѣ класове на Ирландия, да достигне какво и да било или прилична стъпень на прѣдставителство въ великобританско-то законодателство. Добрѣ сьмь увѣренъ, че въ идушта-та сесия на парламентъ-тъ въпроси-тѣ за религиозно-то равенство и за ирландско-то прѣдставителство, ште обърнѫть на себе си много пô-сириозно внимание отъ колкото въ минѫла-та сесия.

Сега пристѫпамь камъ ония социални въпроси, които тоже трѣбова да обърнѫть внимание-то на парламентъ-тъ, заштото, въ проти-

венъ случай политически-тѣ мѣрки ште принесѫтъ, въ свой-тъ послѣденъ резултатъ твърдѣ нетрайна полза. Говорѭ за тия политически промѣнения не заштото тии ште хранятъ гладни-тѣ и ште дадѫтъ работа на праздни-тѣ, нъ за това, че тии ште бѫдѫтъ, така да се каже, масло прѣлѣно въ вода. И ште подбудятъ народъ-тъ да не мисли вече, че съ него се обхождатъ, като съ завоевано племе.

Всички-тѣ сѫ съгласни въ това, че социални-тѣ срѣдства, които за сега сѫ възможни, сѫ ония, които се касаѭтъ до способъ-тъ на владѣние-то, наеманѥ-то и обработванѥ-то — може би пò-правилно било би да кажемъ, и оставянѥ безъ обработванѥ — на земя-тѣ въ Ирландия.

Благородний лордъ, който стои на чело на правителство-то, спомена за чясти-тѣ на Ирландия, дѣто земя-та, при сегашний способъ на владѣние-то ѝ или при доходи-тѣ, които могѫтъ да бѫдѫтъ събрани отъ нея, не сѫ въ състояние да доставятъ прѣпитание или облегчение на народъ-тъ. Извѣстно е, че въ Ирландия има широки пространства земя, които като сѫ оставени въ рѫцѣ-тѣ на номинални или несъстоятелни владѣлци, немогѫтъ да прѣхранятъ население-то, што живѣе на тѣхъ. На това основание длъженъ съмь да разгледамь мѣрки-тѣ за употрѣбление-то обштествени-тѣ пари съ цѣль да се обработватъ и възвръштатъ казани-тѣ земи.

Истинско-то разрѣшение на тоя въпросъ състои въ това, да се истеглятъ тия земи изъ рѫцѣ-тѣ на номинални-тѣ, а не дѣйствителни владѣлци. Нъ парламентъ-тъ подържа закони твърдѣ врѣдни въ това отношение. Законъ-тъ и обичай-тъ за неотчуждаемость-та на имоти-тѣ, съдѣйствова за съсрѣдоточение почва-та въ едри имуштества и въ рѫцѣ-тѣ на людѥ, които не могѫтъ да испълнятъ длъжность-та си спрямо нея. Ште ми възразятъ, че неотчуждаеми имуштества сѫштествоватъ въ Шотландия и въ Англия; да, нъ въ тая сесия се проказва законъ за измѣнение сѫштествуюшта-та система въ Шотландия; а въ Англия, много отъ нейни-тѣ бѣдствия бидоха отчясти отстранени чрѣзъ необикновенно-то и, до нѣйдѣ си, случайно-то расширение на манифактурна-та промишленность въ срѣда-та на народъ-тъ. Въ Ирландия нѣма подобни смегчаюшти обстоятелства; тамъ сѫштествова Кодексъ на закони-тѣ, по който е невъзможно на земя-та и на народъ-тъ, така да кажемъ, да се съединятъ заедно, а на промишленность-та да се ползова съ независимость и сгоди, намѣсто да лазятъ прѣдъ тая палата, както правятъ почти ежегодно, за да испросятъ милостиня отъ работяштий народъ на Англия.

Законъ-тъ и обичай-тъ за първородство-то е едно друго зло

съ това сжщо-то свойство. Тоя законъ е неестествененъ и несправедливъ въ всички-тѣ врѣмена, нъ въ Ирландия не може да се търпи повече. Ако да ми бѣше поржчано да *истрѣбъж* тоя ирландски въпросъ, то азъ бихъ учредилъ, понѣ, за извѣстно врѣме, специаленъ сждъ въ Англия за да издава рѣшения по всички-тѣ въпроси, свързани съ права-та на поземна-та собственность и съ отчуждаванье-то й. Тоя сждъ би рѣшавалъ окончателно въпроси за право, той би приготвилъ и привелъ въ дѣйствие проста-та и кратка-та форма на прѣдаванье-то. Безъ да обръштамь внимание на обштественний доходъ, азъ бихъ махнжлъ всички-тѣ разноски по тимброви-тѣ мита, съ цѣль да се облекчи распрѣдѣление-то на земя-та въ Ирландия и да позволи на капиталъ-тъ и промишленность-та у народъ-тъ да изработять да добие освобождение-то й. Всичко това е възможно, не стига — то е необходимо. И така въ какво състои сжштественно-то прѣпятствие на наший пжть?

Вии силно работихте по оная ирландска мжчнотия, едно по друго въ нѣколко сесии, и нѣколцина отъ васъ, почти изъ момчета-та, станжха сѣдовласи старци отъ тогава, отъ когато тя за пръвъ пжть се появи, въ ваше-то законодателно поприште, нъ ни стара-та, ни нова-та история не прѣдставлявать на свѣтъ-тъ зрѣлиште така унизително, каквото прѣдставя Ирландия въ тая минута, и нѣма ни единъ английски джентлменъ, който — ако само е миновалъ каналъ-тъ тая есень, да не би желалъ да избѣгне всякой разговоръ съ чужденци, макаръ минутно касаюште се до Ирландия.

Нека палата-та — ако може — да погледне на Ирландия, като на английска страна. Нека да помислимъ за тия осмь милиона народъ, и на милиони-тѣ отъ него, што сж обрѣчени на несносно тегло. Да помислимъ за тоя полумилионъ, който прѣзъ послѣдни-тѣ двѣ години загина нештастно въ работнически-тѣ домове, на пжтишта-та и въ дупки-тѣ си. — Това е голѣмо, много пò-голѣмо число човѣци, което е загинвало нѣкога отъ мечь-тъ, въ която и да бжде война, станжла въ наша-та страна. Да помислимъ за жътва-та на неизразими-тѣ ужаси, която расте сега въ Ирландия и гибелний плодъ на която ште бжде събранъ идушти-тѣ години и отъ бждашти-тѣ поколения. Да разгледаме въ какво състоять тия единственни закони и принципи, при които Богъ и природа-та сж позволили на народи-тѣ да ставать промишленни и прѣдвидливи.

Надѣвамь се, че Палата-та ште ме извини ако сьмь казалъ дума оскърбителна за нѣкого си. Нъ азъ съзнавамь лично-то уничижение когато говорж за Ирландия. Не желаж да налагамь собственни-тѣ си лѣкарства макаръ, че може да се покаже, че се про-

тивиж на много сжштествуюште при нинѣшний порядъкъ на вешти-тѣ; нъ клони ли тоя упадъкъ камъ прѣуспѣване-то на демокрация-та, или камъ подържане-то на аристокрация-та, или на какво било друга система, — азъ охотно се бихъ отреклъ отъ всякой прѣдразсждъкъ, колкото старъ и да билъ, и отъ всякой принципъ, който би моглъ да се подложи на разглеждание, ако чрѣзъ това бихъ моглъ да сторж какво-годѣ за ускоряване-то, макаръ съ единъ день, на врѣме-то, когато Ирландия ште бжде равна на Англия въ околность-та и въ оная независимость, съ която може да се наслаждава единъ трудолюбивъ народъ, ако правителство-то, подъ чие-то управление се намира, е безпристрастно и справедливо.

Заштитно слово на Гамбетта [1]) за г. Делеклюза.

Господа, прѣдставлявамь се прѣдъ васъ, като заштитникъ на г. Делеклюза и въ заключения-та си искамь да бжде угодно на сждилиште-то да се произнесе, въ тоя случай, не споредъ строги-тѣ искания на публично-то министерство, а съобразно съ развития-та, въ които штж влезж отъ точка зрѣние на право-то, да обяви, че нѣма причини за прислѣдвание, и да осжди публично-то министерство на разноски-тѣ.

---

[1]). — Леонъ Мишелъ *Гамбетта* (1838 — 1883), род. въ Кахоръ се отличи, оште въ младость-та си, като ораторъ и политически мжжъ. Той свърши право-то въ Парижъ и стана адвокатъ въ 1859 г. Име-то му стана извѣстно, особено отъ 1868, съ заштита-та на Делеклюза, редакторъ на *Ревейлъ*, който се прислѣдваше, както и нѣкои други вѣстници, за това, че бѣше отворилъ подписка за въздигане-то паметникъ на Бодена. Боденъ бѣше единъ отъ ония народни прѣдставителе, които, слѣдъ прѣвратъ-тъ въ 1852 г., се опитаха безуспѣшно да подигнжтъ Парижъ. Убиха го на барикади-тѣ. Нии сме вмѣстили тука слово-то, което Гамбетта произнесе въ тоя случай прѣдъ сждилиште-то. Това слово и други, произнесени, особено по случай на избори-тѣ въ 1869, поставиха Гамбетта на чело на опозиция-та. Избранъ сжштеврѣменно за депутатъ отъ Парижъ и отъ Марсилия, той оптира за тоя послѣденъ градъ. Дѣятелность-та му въ Камара-та, дѣто водеше непримирима борба съ правителство-то, оште повече увеличи слава-та му и, слѣдъ Седанска-та катастрофа, той зае първо мѣсто между основателе-тѣ на република-та. Въ привременно-то правителство на Народна-та заштита той прие министерство-то на вжтрѣшни-тѣ дѣла. Когато Пруси-тѣ обсадиха Парижъ, той излѣзе отъ градъ-тъ съ балонъ, и, по поржчание отъ правителство-то, отиде въ Туръ за да устрой Народна-та заштита. Обстоятелства-та го намѣриха на височина-та на тежко-то послание и на огромна-та отговорность што бѣше приелъ. Той съедини всичка-та власть въ ржцѣ-тѣ си, като министръ и на войната-та, и на вжтрѣшни-тѣ дѣла и на финанци-тѣ, и

Господа, обвинително-то слово на прокуроръ-тъ, което чухъ вчера, възбуди въ мене разнообразни чувства, чувства, които много пѫти съ голѣма мѫка сполучвахъ да утаѭ; съ горчиво удоволствие го прочетохъ днесь втори пѫть, и едва, подирь размишление, можѣхъ да дойда на себе си и да стѫпѭ въ владѣние на дума-та си и на слово-то си. Нъ заклехъ се да не издамь ништо тука, ни убѣждения-та си, ни право-то, безъ обаче да отстѫпѭ отъ тоя въздържанъ езикъ, който подобава на голѣми-тѣ процеси, и, като не пропусна никои крайности въ думи-тѣ си, които биха могли да ви дадѫть поводъ да спрете заштита-та ми и да ме не оставите да извършѭ задача-та, която сымь прѣдприелъ.

Казовамь това съ толкова пò-голѣма лична безопастность, че намѣрихъ въ сами-тѣ думи на прокурорство-то истинска-та почва за разискванѭ.

Съгласенъ сымь съ него върху въпросъ-тъ, който е прѣдъ васъ; като него, и подирь него, ште разискамь и азъ тоя страшенъ въпросъ, най-голѣмий, който може да бѫде подложенъ на людѥ, длъжность-та на които е, на едни-тѣ — да почитать правосѫдието, на други-тѣ — да го заштиштавать. Ето тоя въпросъ.

Може ли за единъ народъ, всрѣдъ едно образовано обштество, да дойде такъвъ моментъ, въ който, подъ прѣдлогъ за обшто-то добро, да е позволено на единъ държавенъ прѣвратъ да потѫпче

разви неимовѣрна дѣятелность, падаше на всякѫдѣ, изучаваше самъ всички-тѣ планове, които му прѣдставляваха за заштита на страна-та, правеше възвания камъ патриотизмъ-тъ на население-то, призоваваше всички, безъ разлика на партии, които могѫть да съдѣйствовать за сполука-та на обшто-то дѣло и, ако усилия-та му не сполучиха да измѣнять ходъ-тъ на война-та, тии понѣ спасиха честь-та на Франция. Избранъ сѫштеврѣменно за депутатъ въ деветь департамента, подирь война-та, той съдѣйствова най-много съ дѣятелность-та си и вхѫтрѣ и вънъ отъ законодателно-то Събрание, съ енергия-та си, съ тактъ-тъ си и съ красноречие-то си, за окончателно-то остановление на републиканский режимъ, който въ начяло-то се бѣше приелъ, като единственний възможенъ режимъ подирь злополучний исходъ на война-та, отъ реакционерно-то болшинство на Събрание-то, и противъ Събрание-то, на който то работеше всячески, тайно и явно. Той сполучи да убѣди републиканска-та партия да направи устѫпки, чрѣзъ които само можеше да се постигне тогава главна-та цѣль. Вслѣдствие на това, отъ день-тъ, въ който република-та се прие (1875) за законно-то правление на Франция, политика-та, на чело, на която се той постави се нарѣче „опортюнистка.“ Той взе голѣмо участие въ слѣдуюшти-тѣ избори, които дадоха голѣмо болшинство на републиканска-та партия, нъ тя бѣше все оште разединена, и само опасность-та я накара, подирь опитъ-тъ за прѣвратъ, който се опита да направи Макъ-Махонъ, вторий прѣдсѣдатель на република-та, на 16 май, 1876, а накара

закони-тѣ, да събори конституция-та и да прислѣдва като прѣстжпници ония, които защищавать право-то, съ опастность на животъ-тъ си. Вии разбирате, че не искамь да разгледвамь тоя процесъ отъ дребни-тѣ му страни, и да се оплитамь въ дѣтински-тѣ донесения на агенти-тѣ ви. Тия донесения, четохъ ги. Ако и младъ оште, запознатъ съмь доволно добрѣ съ полицейски-тѣ рапорти. Когато прѣгледахъ книжя-та, когато сравнихъ рапорти-тѣ на свидѣтеле-тѣ, земени отъ бригада-та, така нарѣчена бригада на обштествена-та безопастность, почувствовахъ единъ видъ страхъ за правителство-то. Да ли полиция-та не е захванжла да губи и вѣра и надежда? Заштото ето какво намѣрихъ: нѣколко души се събрали около единъ гробъ, едни-тѣ слушали, други-тѣ казали мними слова, отъ които неможе да се намѣри една дума, и станжли разговори, които се приписвать на люде, които не сж били тамъ. Вънъ отъ това што има? ништо, ништо! казвате, че имало размирнически слова? Изваждать ли на явѣ тия слова? Никакъ: полиция-та утвърждавала това, полиция-та, която нито се контролира, нито може да се контролира. И ето въ какво състои ваше-то обвинение!

Въ тоя процесъ не се касае за законъ-тъ отъ 1858. Всичкий процесъ е за личность-та на г. Шарла Делеклюза. Ако искате да знаете причина-та на прислѣдвания-та, търсете я въ „влиятелно-то положение на г. Делеклюза.“ Тая е причина-та, истинска-та

да се сѣпне и съедини. Гамбетта е отъ ония, които най-много съдѣйствоваха за несполука-та на прѣвратъ-тъ. Въ избори-тѣ републиканската партия спечели оште пд-голѣмо болшинство, и, съ исключение на група-та на непримирими-тѣ, припозна за свой началникъ Гамбетта. Слѣдъ изборъ-тъ на Греви за прѣдсѣдатель на република-та, той стана прѣдсѣдатель на Камара-та и спечели едно огромно влияние, което се проявляваше не само въ вжтрѣшни-тѣ, нъ и въ вънкашни-тѣ въпроси. Тая прѣобладаюшта роль му спечели много тайни и явни неприятеле, които се всячески стараеха да го компрометирать и съ тая цѣль настояваха да състави министерство подъ свое прѣдсѣдателство. Гамбетта, ако и противъ воля-та си, се принуди да приеме най-сетнѣ тая длъжность. Опозиция-та, която срештна въ Камара-та противъ нѣкои измѣнения, които искаше да въведе въ конституция-та, го принудиха не слѣдъ много врѣме да си даде оставка-та. Влияние-то му обаче не пострада много отъ това. Прѣдстоеше му голѣма роль, въ бждяште, особено като прѣдставитель на идея-та на отмъштение противъ Германия, за което францувский народъ възлагаше най-голѣми-тѣ си надежди надъ него, нъ, вслѣдствие на една злополучна случка, той получи една рана, отъ която умрѣ. Смърть-та му се посрештна съ всеобшта скръбь въ цѣла Франция. История-та ште постави име-то му между най-велики-тѣ политически мжжие и оратори на Франция. Слова-та му се отличавать съ ясность, пламенность, прозорливость и патриотическо въодушивение.

причина на процесъ-тъ. Нѣма никакви маневри. Неможе да има; всяки знае, че люде, като г. г. Делеклюза, Квентена, Пейрата, Шалмелъ-Лакура, нѣмать нужда отъ прѣдварително споразумение за да си докарать на умъ умрѣли-тѣ и да уважять паметь-та имъ. Отъ шестнайсеть години насамъ, тии хранять за тѣхъ, на всяки часъ, на всяка минута, единъ култъ, размѣсенъ съ жалби и ядъ и вѣрни сѫ останѫли, и вѣрни ште останѫтъ камъ паметь-та на приятеле-тѣ си, които сѫ паднѫли въ день-тъ на мрачна-та борба. Такъви люде нѣмать нужда да се съвѣштавать за да упазять въ душа-та си чувство-то на признателность-та и на политически-тѣ дати.

Ахъ! не стига дѣто изгонихте републиканци-тѣ отъ република-та! Искате да ги изгоните и отъ човѣшка-та природа! Нѣ! Истината-та е, че знаете чувства-та на присѫтствуюшти-тѣ тука; знаете защто жалѣѭтъ, знаете, че жалѣѭтъ не само като приятеле, нъ и като патриоти. И, като се боите, да не би примѣръ-тъ на тия юнаци, въ които знаете, че е всякога живо съзнание-то, да пробуди обштественно-то съзнание, вии казвате: трѣбова да въспремъ раскопаванѭ-то на тия призраци, трѣбова да прѣкратимъ тоя прѣгледъ на минѫло-то, и възбуждате процеси противъ ония, които само-то имъ име показва, че сѫ живѣли и сѫ се борили всякога за сѫшти-тѣ начяла и сѫ останѫли непоколебими заштитници на сѫшто-то знаме.

Делеклюзъ, наистина, имате право дѣто казвате, че има това, което вии наричате, un long casier joudiciaire; азъ пакъ казовамь, че това е за негова честь, и че ништо не доказва пò-добрѣ хероизмъ-тъ на убѣждения-та, както тоя безкраенъ списъкъ на политически осѫждания.

Отъ 1834 г., Шарлъ Делеклюзъ искара на яве своя-та прѣданность на интереси-тѣ на народъ-тъ, и отъ тогава не е прѣстанѫлъ да върви изъ тоя пѫть, винаги удрянъ, никога не смазванъ. И когато вии го укорявахте, че подъ всички-тѣ управления, дори и подъ република-та, той е нападалъ реакционери-тѣ, вии незнаете, може би, че правите най-хубава-та похвала на самоотвържение-то му и на прѣдвидливость-та му. По тоя начинъ, отъ 1834 г. вий ни го прѣдставлявате, че се бори за сѫшти-тѣ начяла, за крайно-то осѫштествение на французска-та революция, за нейно-то цѣло извършванѭ, приложимо на интереси-тѣ на всички-тѣ граждане.

Вь нея епоха, и отъ начяло-то оште, той срѣшташе въ пѫть-тъ си противодѣйствие-то на монархии-тѣ. Това не е прѣстанѫло. Нъ въ нея минута той укрѣпяваше велика-та революционна мисль,

мисль-та на политическо-то и обштественно освобождение, пъленъ съ бескористность и съ правда: въ 1834, двѣ години прѣди Страсбургъ, шесть години прѣди Булонъ, ето што правеше той, и Богъ знае, че нито користолюбие-то, нито личний интересъ го тикаха въ пѫть-тъ на истина-та и на битва-та.

Ето единъ човѣкъ и ето човѣкъ-тъ! Ето тогова, когото обвиняватъ, че е правилъ апология на убийство-то, въспоминание, казаха, което би направило да се чърви отъ срамъ всяко истинно французско сърдце. Нѣма ли французско сърдце тоя, който отъ четиредесеть години, отдаде въ замѣна на нештастия-та си и теглила-та си, своя-та привязанность и свой-тъ животъ на отечество-то? Тоя, който жертвова всичко за Франция да нѣма французско сърдце? А знаете ли за кое го укоряватъ? Че билъ похвалилъ убийци-тѣ на генералъ Бреа. Когато се има на рѫка една заштита, каквато е животъ-тъ на г. Делеклюза, то нему се длъжи цѣла-та истина, длъжи се нему, а най-паче на сѫдници-тѣ, заштото знамъ какви набѣждения, какви чудесни прѣдразсѫдки се правятъ върху единъ човѣкъ непрѣстанно намѣсенъ въ борба-та, и заштото знамъ сѫшто, когато той е побѣденъ, каква чудовиштна легенда натрупватъ върху него, чрѣзъ натрупванѭ-то на клевети-тѣ.

Така, единъ праведникъ, единъ мѫченикъ, умира съ репутация-та на единъ мръсникъ, и това се казва да създадемъ обшто-то мнѣние за честни-тѣ людю. То добро, азъ, който отъ моя страна, на тоя часъ, искамъ да направѭ добро, да въстановѭ истина-та, да утвърдѭ една паметь, която ни е скѫпа, штастливъ сьмъ, гордѣѭ се съ случай-тъ, който ми се прѣдставя и нѣма да се подвоумѭ. Въ 1849 г., сѫдиха въ Парижъ по единъ воененъ законъ, въ военний съвѣтъ, въ име-то на республика-та, отъ която оставаше само една пуста вънкашность, побѣдени-тѣ прѣзъ юния, побѣдени-тѣ на плоштадъ-тъ. Тая юнска драма, азъ нѣма да я намѣсѭ въ слово-то си, и колко души ште бѫдѫтъ благодарни за мълчанѭ-то ми! Онова, което искамъ да кажѫ е, че генералъ Бреа не е билъ, както искатъ да увѣрятъ, прѣдмѣтъ на недостойни докачения; нъ рѣчь-та ми е друга. Прѣние-то по дѣло-то на Делеклюза, прѣние за печатъ-тъ, тикаше камъ единъ другъ редъ отъ идеи; тема-та му е тая: доказателство, че вии дирите не правосѫдие, а отмьштение, е това, дѣто вии отпратихте убийци-тѣ, както ги назовахте, не прѣдъ заклети сѫдници (jury); това е дѣто имъ отказахте естественно-то правосѫдие, което имъ се длъжеше и имъ бѣше обезпечено, това е дѣто вии измислихте съ задне число единъ воененъ сѫдъ, който продължава междуособна-та война и протака двобой-тъ подирь бой-тъ. Нъ мис-

лете хубаво, като отпраштате тия работници прѣдъ военни люде за да ги осждять на смърть, въздигате политический ешафотъ, който биде сломенъ на 1848 г. Ето какво пишеше Делеклюзъ. (Императорский адвокатъ прави отрицателенъ знакъ).

Гамбетта. — Четохъ члѣнъ-тъ.

Императорский адвокатъ. И азъ сжшто.

Гамбетта. Позволете, г. императорский комисарю, пакъ да го прочетемъ, да го разискаме, когато обичате; тия процеси може отъ ново човѣкъ да ги заштиштава. (*Обръшта се камъ публика-та*). Бждете мълчаливи, господа, имамъ нужда отъ всичко-то ви мълчание.

Азъ подхваштамъ: казахъ, че члѣнъ-тъ е билъ вдъхнжтъ отъ една мисль дѣйствително великодушна и республиканска. Въ нея минута, когато республика-та бѣше изложена да се удави, трѣбоваше да се спаси отъ коработрошение-то, всеобшто-то гласоподаване и унищожение-то на смъртно-то наказание, и той, тоя пъргавъ республиканецъ, тоя кървавъ човѣкъ, както ни го прѣдставлявать, казваше: пазете се, не проливайте кръвь, не повдигайте политический ешафотъ, нии го уништожихме, нии искахме да дадемъ примѣръ отъ оная мждрость, която республика-та отъ 1848, зае отъ велика-та си прѣдшественница, нии искахме да обадимъ на свѣтъ-тъ, че, понеже тя нѣма прѣдъ себе си сжшти-тѣ съпротивления, ни сжшти-тѣ опасности, ни отъ внжтрѣ ни отъ вънъ, нии нѣмаме нужда да прибѣгваме до сѣчиво-то на ешафотъ-тъ; нии го махнжхме, вии го поставяте пакъ; внимавайте, какво правите, не пипайте тая брадва! Инакъ, спомнете си, че нѣма ништо безполезно въ история-та, и че вии ште имате да плачете надъ ужасни възвръштания.

Такъва е, господа, доктрина-та, за която удариха Делеклюза, и заштото подновиха това въспоминание, азъ трѣбоваше да подновж заштита-та.

Това казано, и на точка-та, дѣто се намира процесъ-тъ, вии трѣбова сега да уцѣните стоическа-та натура, която искать да поразять. Тоя човѣкъ, тоя приятель се завърна въ Франция прѣди осмь години, а е влѣзлъ пакъ въ политический животъ, отъ двѣ години насамъ. Говориха ви за програма-та му, за название-то на вѣстникъ-тъ му, и намѣриха, че дума-та *събуждание* е единъ символъ. Тукъ не сж се излъгали, нъ сж се излъгали, като сж искали да разберять, че тая проста дума е единъ бунтъ.

Главний адвокатъ. Азъ не казовахъ за това. Азъ загатнжхъ за формула-та: свобода, равенство, братство.

Гамбетта. Това е оште пò-важно.

Делеклюзъ. Азъ штж поискамь дума-та на редъ-тъ си и штж отговорж.

Прѣдсѣдатель-тъ. Оставете да говори заштитникъ-тъ ви; вии мислите, че намирать едно намѣрение въ дума-та *събужданіе.* Г. императорский адвокатъ отрича това. Слѣдвайте, Г. Гамбетта.

Гамбетта. Така, като *събужданіе* се види на Г. императорский адвокатъ, както и на мене, само едно штастливо и характеристично название, азъ не налягамь да продължж прѣние-то върху тая точка; нъ, понеже въ прѣсичанію-то Г. императорский адвокатъ ни каза съвсѣмъ противно-то за думи-тѣ: свобода, равенство, братство, които Г. Делеклюзъ земà, като епиграфъ и тури на чело на вѣстникъ-тъ си, нека ми позволи да кажж, че бѣше невъзможно Г-ну Делеклюзу, въ минута-та, когато пакъ залавяше перо-то, да не почне съ заштита-та на великий символъ тройственъ и единъ. Тамъ именно трѣбова да се дири главна-та причина на прислѣдвания-та, тая програма поискаха да докачять, заштото се намираха въ присжтствие на начяла и въ присжтствие на единъ човѣкъ, който имъ неугаждаше.

Влизанію-то на Г. Делеклюза въ политика-та, вѣстникъ-тъ, който основа, естество-то на убѣждения-та му, програма-та, която тласна въ обштество-то, всичко това бѣше отъ страна на власть-та една причина за надзоръ, и, нека кажемъ дума-та, на една враждебность очевидна, която излазя въ процесъ-тъ, който ни правять днесь.

Между това, Г. Делеклюзъ, който се възвърна въ Франция, подъ заштита на амнистия-та, трѣбоваше да очаква — макарь, че той не си е правилъ голѣми иллюзи въ това отношение, че ште му бжде позволено да упражнява, ако не всички-тѣ и граждански права, то понѣ нѣкои отъ права-та, и които не би били въ разногласие съ сегашни-тѣ закони. По тая причина той дойде, неуморимъ работникъ, да подхване дѣло-то си и да види да ли не е възможно да повдигне обштествени-тѣ идеи възъ онова, което бѣше дѣло на партия-та му, сирѣчь дѣло на 24 февруарий 1848. Много злословиха това дѣло отъ двадесеть години насамъ; нѣма обида, съ която да не сж отровили людіе-тѣ отъ 24 февруарий, а между това, вии поднехте работи-тѣ доста високо, вчера, штото и азъ могж да се върна камъ минжло-то, за да могж да попитамь на кжсо мисль-та, майка на 1848, да покажж чрѣзъ какви безсрамни и непрѣстанни прѣдателства тая мисль биде побѣдена, да търсж, както вась, да ли е истина, че власть-та, происхождение на тая великодушна революция, и която я прие на съхранение чрѣзъ една тържествена клетва,

само тая власть е обдарена съ, Богъ знае, каква мисия отъ провидѣние-то за да съсипе сами-тѣ форми на управление-то, което бѣше натоварена да подържа, и което се основа при всклицания-та на страна-та и на цѣлий свѣтъ.

Сжштествува ли въ сбирка-та на исторически-тѣ лъжи прѣдлогъ, или единъ видъ на прѣдлогъ, който да може да извини това насилие възъ залогъ-тъ и да измие пазителе-тѣ? Ето разисквания-та! Ето процесъ-тъ!

Имало ли е подобенъ процесъ нѣкога другадѣ? Нѣ, никога! Възвърнете се до врѣмена-та на Атина, до врѣмена-та на Римъ, подирете да ли е имало нѣкога процесъ приличенъ на сегашний? Колкото за мене, азъ казовамь съ енергия-та на всички-тѣ сили, които се люшкать въ мое-то сжштество, напраздно се вдълбочавамь въ спомени-тѣ си, съвѣтвамь се съ история-та, никога, никога, не срѣштамь единъ подобенъ двобой между право-то и деспотизмъ-тъ, между законъ-тъ и сила-та, никога не сьмь ги видѣлъ така открито и така неправедно сблъскани въ тая вѣчна драма, отъ която се съставлява човѣчество-то.

Незнамь да ли не се мамиж, нъ ми се струва, че послѣдне-то мѣсто за да се подкрѣпи такъва теза, за да се славять подобни покушения, е ограда-та на сждилиште-то, заштото тука само законъ-тъ трѣбова да говори и да бжде слушанъ. Само той трѣбова да бжде интересъ-тъ и страсть-та на сждникъ-тъ, заштото безъ него нѣма ништо трайно и почетно, че всяка социална сигурность исчезва, че безъ него се дохожда фатално до анархия-та, която влѣче всякакъвъ видъ бъркотии и низости. Питамь се да ли въ тая ограда, специално назначена за правосждие, ште бжде позволено да си противорѣчиж.

Наумете си, какво нѣшто е 2 декемврий? Наумете си за извършено-то. Дѣла-та се подхванжха пакъ, расказаха се отъ Г. Тено съ възмутителни-тѣ имъ епизоди: вии четохте тоя расказъ, който се ограничава съ фактове и съ една безпристрастность оште повече отмьстителна, знаете колко кръвь, и сълзи, и мжки има въ тая дата; нъ онова, което трѣбова да се каже тука, което трѣбова да се бутне съ пръсть, то е машинация-та, то е послѣдствие-то, то е зло-то, причинено на Франция, то е смуштение-то, внесено въ съвѣсти-тѣ отъ това посегателство; тамъ стои истинска-та отговорность. Едно-то това трѣбова да ви убѣди, колко вии ни длъжите помошть и заштита, когато идемъ да почетемъ паметь-та на тия, които паднжха, заштото заштиштаваха законъ-тъ и конституция-та.

Да! на 2 декемврий, около единъ прѣтендентинъ се групираха

човѣци, които не бѣха познати на Франция до тогава, ни по талантъ, ни по честность, ни по чинъ, ни по положение, човѣци, които въ всички-тѣ врѣмена сѫ съдѣйци на груби-тѣ прѣврати, човѣци, за които може да се повтори онова, което Саллюсть каза за сбирштина-та, што забикаляше Катилина, онова, което самъ Цезарь каза, като очъртаваше портретъ-тъ на свои-тѣ съучястници, вѣчно извержение на човѣшко-то обштество:

Aere alieno obrati et vititis onusti.

Купъ загубени човѣци отъ злодѣйства и отъ дългъ, както го прѣведе Корнейлъ. Съ такъвъ единъ видъ люде умарять отъ вѣкове учрежденията и закони-тѣ, и човѣшка-та съвѣсть е безсилна да подѣйствова, въпрѣки чудесни-тѣ проповѣди на Сократовци, Тразеаси, Цицерони, мислителе и мѫченици, които протестирать въ името на вѣра-та, принесена въ жрътва, на наранена-та нравственность, на смазана-та правда подъ ботуши-тѣ на единъ солдатинъ. Нъ тука така не става; когато идемъ при васъ, магистрати, и ви казоваме тия работи, вии ни длъжите помошть и покровителство. Тия човѣци прѣтендоваха, че спасили Франция. Има едно рѣшително срѣдство да се упознае дали това е истина или лъжа. Когато една страна минува прѣзъ една голѣма криза, когато чувствова, че ште пропадне, знаете ли тогава какво се случва? Тия, които народъ-тъ е привикнѫлъ да брои най-първи, по причина на таланти-тѣ и добродѣтеле-тѣ имъ, се затичять да го спасѫть! Ако прѣброѭ, ако анализирамь качества-та на човѣци-тѣ отъ 2 декемврий, които прѣтендираха, че сѫ спасили отечество-то, азъ нѣма да срештна между тѣхъ ни една слава, когато отъ друга страна, азъ виждамь да идать на помошть на страна-та човѣци, като Мишелъ де Вуржь, Шарра, умрѣли послѣ. Ледрю, вече заточенъ, и толкова други зети отъ отборъ-тъ на разни-тѣ партии: на примѣръ, наший Беррие, тоя славенъ умирающтъ, който оште вчера ни испрашташе това писмо на единъ човѣкъ съ сръдце, завѣштание на негодуванѭ, което доказова, че всички-тѣ партии се държять за извоюванѥ-то на нравственность-та.

Дѣ бѣха Кавенякъ, Ламорисиеръ, Шангарние, Лефло, Бедо и всички-тѣ пълководци, честь и гордость на наша-та войска?

Дѣ бѣха Г. Тиерсъ, Г. Деремюзà, опълномоштени-тѣ прѣдставителе на орлеанска-та партия, на легитимистка-та, на республиканска-та, дѣ бѣха? Въ Мазасъ, въ Венсенъ, всички-тѣ люде, што заштиштаваха законъ-тъ! На пѫть за Кайена и за Ламбесса, тия съблѣчени жрътви на една властолюбива бѣснотия! Ето, господа, какъ спасявать Франция! Подирь това, тии имѫть право да викать, че спасили обштество-то, единствено, заштото вдигнѫха рѫка връзъ

страна-та? На кѫдѣ бѣха гений-тъ, моралъ-тъ, достойнство-то? Всичко бѣше помазано!

Прѣдсѣдатель-тъ. — Г. Гамбетта, наумявамъ ви, че не държите обѣштание-то си, което направихте, че нѣма да се увличате.

Гамбетта. — Слѣдвамъ заштита-та си, и штѫ се трудѭ да говорѭ съ мѣрка; нъ вии разбирате, че въ тая сѫдба има висши вълнения, които турятъ адвокатъ-тъ въ борба съ това, което съставлява тишина-та и обикновенна-та атмосфера на ваши-тѣ аудиенции; вии почувствовахте, че невъзможно бѣше да употрѣбѭ тука пустословие-то на риторика-та, като ви расправямъ за такъва ужасна трагедия; азъ ви благодáрѭ.

Прочее, ясно е, че тии не спасиха обштество-то.

Тия, които заблудиха страна-та, вързаха свобода-та ѝ, си послужиха съ нови-тѣ срѣдства, дадени отъ наука-та на чoвѣци-тѣ за пò-лесно-то имъ сношение. Централизация-та и террорь-тъ извършиха всичко. Излъгаха Парижъ заедно съ провинция-та. Излъгаха провинция-та заедно съ Парижъ! Пара-та, телеграфъ-тъ станѫха орѫдия за царуванѥ. Явяваха на всички-тѣ департаменти, че Парижъ се е подчинилъ. Подчинилъ! той бѣше убитъ. Подчиненъ! него го бомбардираха, него го пушкаха; азъ, който ви говорѭ, имахъ приятеле, разбирате ли? които бидоха убити, като излазяха изъ училиште-то на право-то, бѣха безъ орѫжие. Истина е, че бѣха твърдѣ неблагоразумни и виновни, че бѣха отишле да учятъ право-то въ една земя, дѣто по такъвъ начинъ се почита то.

И така, отъ Парижъ ужасъ-тъ се разнесе изъ провинция-та, дѣто заточения-та безъ сѫдъ го продължиха оште дълго врѣме... Трѣбова, понеже вии поискахте да подхвана тая история и да ви направѭ отъ нея една традиция, трѣбова да ви забѣлѣжѫ какво бѣхте казали: „Не правимъ разлика, нии, ревностни-тѣ служителе, между 2 и 20 декемврий, нии не отхвърляме ништо, напротивъ, нии се гордѣемъ съ всичко.“

Нъ, господа, възможно ли е 2 декемврий да е билъ дѣло на народна-та воля? Възможно ли е воля-та на единъ народъ да употрѣби сила за да строполи законность-та и право-то? за да убие самий народъ? Това не може се прие; и забѣлѣжете, господа, днесь гледатъ да ви снишятъ, да измѫкнѫтъ отъ васъ една прѣсѫда, въ която би се казало: че, понеже 2 декемврий е съгласенъ съ моралъ-тъ, съ една мисия честна на принцъ-тъ, то людe-тѣ, които паднѫха на борикада-та на право-то, сѫ справедливо ударени. Защто ни говорятъ за плебисцити, за потвърдителни постановления? Ето едно хубаво доказателство, извлѣчено отъ 1358 членъ на граждан-

ский кодиксъ и прѣнесенъ въ тая мрачна область, която никакъ не очакваше това. А петь милиона гласове не ви стигать. Подирь седемнадесеть годишно царуванѥ, вии съпикасвате, че е харно да запрѣтите разискванѥ-то на тия дѣла, чрѣзъ едно поспѣшно подтвърждение, излѣзло отъ единъ поправителенъ трибуналъ. Нъ нѣма да бѫде така, нѣма да си дадете, не може да си дадете това удовлетворение, защтото за тая сѫдба нѣма сѫдилиште окончателно. Тя бѣше гледана вчера, утрѣ пакъ щте се гледа, и другий день, и пò-другий день, безъ прѣкѫсванѥ и безъ спиръ, до тогава, до когато правосѫдие-то приеме съвършенно удовлетворение. Тая сѫдба на 2 декемврий щте остане, каквото и да кажѧть, живъ и незаличимъ протесть въ Парижь, въ Лондонъ, въ Берлинъ, въ Нюйоркъ, въ цѣлий свѣть и навредъ обшта-та съвѣсть щте издаде сѫшта-та прѣсѫда.

Има вече едно нѣшто, което сѫди противници-тѣ ни. Слушайте, има седемнадесеть години отъ какъ сте пълни господаре, распоредителе на Франция. — Това е ваша дума; нии не търсимъ смѣтка за какъ сте употрѣбили нейни-тѣ съкровишта, кръвь-та ѝ, честь-та ѝ, слава-та ѝ; не казваме нищто за компрометирана-та ѝ цѣлокупность, или какво сѫ станѫли плодове-тѣ на индустрия-та ѝ, безъ да смятаме, че всякой знае за финанциални-тѣ катастрофи, които на тая минута пукать като мини подъ крака-та ни; нъ онова, което ви сѫди най-добрѣ, защтото то е доказванѥ-то на собствени-тѣ ви гризения, то е, че вии никога не смѣяхте да кажете: Нии щте празднуваме, нии щте туримъ въ редъ-тъ на французски-тѣ тържества 2 декемврий, като единъ годишенъ народенъ праздникъ. А между това всички-тѣ правителства, които сѫ дохождали едно по друго на власть-та, сѫ уважавали день-тъ, който ги е родилъ. Тии празднуваха 14 юлий, 10 августь, юлски-тѣ дни на 1840 бѣха тоже празднувани, както и 24 февруарий. Само двѣ годишнини, 18 Брюмеръ и 2 декемврий никога не бѣха турнѫти въ редъ-тъ на праздници-тѣ, защтото вии знаете, че ако бихте искали да ги турите, обшта-та съвѣсть би ги отритнѫла.

Е добрѣ, тая годишнина, изоставена отъ васъ, нии я зимаме за насъ си, нии щте я празднуваме винаги, непрѣстанно; всяка година това щте бѫде годишнина-та на наши-тѣ умрѣли, дори до день-тъ когато страна-та, като стане господарка, щте ви наложи голѣмо-то искупление, наредено въ име-то на свобода-та, равенство-то и братство-то. *(Като се обрѫшта камъ императорский адвокатъ)*. Ахъ вии повдигате рамо?

Императорский адвокатъ. Нъ това не е защтитно слово . . .

Гамбетта. Знайте, азъ не се бојѫ ни отъ ваше-то непо-

читанѭ ни отъ ваши-тѣ заплашвания. Като свършихте вчера слово-то си вии казахте: *Щте размислимъ*! Какъ! Единъ императорски адвокатъ, магистратъ, законовѣдецъ, смѣе да каже: *Щте земемъ мѣрки*! И какви мѣрки? Това не сѫ ли заплашвания? слушайте, това е послѣдня-та ни дума: вии можете да ни ударите, нъ неможете никога ни да ни обесчестите, ни да ни смажете!

III. ДУХОВНО КРАСНОРѢЧИЕ.

Проповѣдь на Св. Василий [1]) върху текстъ-тъ: Внемли себѣ (втор. 15, 19).

Внемли себѣ, то есть, вникни не въ това, што е твое и што е около тебе, нъ въ себе си; заштото друго нѣшто сме нии, друго е това што ни принадлежи, и друго — това што е около насъ. Нии сме — душа-та и умъ-тъ, до колкото сѫ създадени по образъ-тъ на Създатель-тъ; наше е, — тѣло-то и чувствования-та, които се приемать чрѣзъ него, около насъ сѫ — имуштества-та, искуственитѣ и други удобства на животъ-тъ. Што значи прочее това слово? Не мисли за плъть-та, не тичай съ всички-тѣ си сили по плътскитѣ блага, сирѣчь за здравие-то, за красота-та, за наслаждения-та, за удоволствия-та и дълголѣтие-то; уважавай не пари-тѣ, не слава-та, не власть-та; не почитай за велико това, което служи за врѣменний ни животъ и отъ слабость камъ него, не ставай немарливъ за прѣимуштественний си животъ. Нъ мисли за себе си, то есть за душа-та си. Нея украшавай, за нея се грижи, и внимателно отбѣг-

---

[1]).—*Св. Василий великий* (330—379) е единъ отъ най-знаменититѣ християнски проповѣдници. Той е билъ архиепископъ въ Кесария Кападокийска. Окончателно-то си въспитание той приелъ въ Атина. Св. Василий се е борилъ почти прѣзъ цѣлий си животъ съ арияни-тѣ, по забѣлѣжителни-тѣ му съчинения сѫ: Проповѣди прѣзъ Шестодиева, Слова за свештенство-то, Слова и Проповѣди (отъ разно съдържание). Правила за подвижнический животъ, Литургия. Главна-та основа на слова-та и проповѣди-тѣ на Св. Василия е нравоучение-то. Въ всички-тѣ прѣдмѣти, които развива, били земени тии отъ природа-та или отъ Св. Писания, той търси назидателни уроци за животъ-тъ. Той се старае да пробуди въ човѣкъ-тъ съзнание на длъжности-тѣ му, да му внуши любовь камъ добродѣтель-та, възвишени стремления. Слова-та на Св. Василий заслужвать да бѫдѫть изучавани, не само по високо-нравствено-то си вѫтрѣшно съдържание, нъ и по способъ-тъ на изслѣдванѭ-то и на изложение-то. Въ тѣхъ той проявлява умъ свѣтлъ и проницателенъ, и обширни знания.

вай всяка нечистота, която може да й се съобшти отъ порокъ-тъ, очисти я отъ всякой грѣховенъ срамъ, украси я и просвѣти я съ добродѣтеле. Испитай самъ себе си; познай природа-та си; познай, че тѣло-то ти е смъртно, а душа-та ти безсмъртна. Познай, че животъ-тъ ни е двоякъ: единий е свързанъ съ тѣло-то и прѣминува скоро, другий е свързанъ съ душа-та и е безкраенъ. За това познай себе си, не гледай съ едно око и на вѣчно-то и на смъртно-то, не прѣзирай вѣчно-то, така както онова, което прѣминува скоро. Не грижи се за плъть-та, заштото тя прѣминува; грижи се за душа-та, заштото тя е безсмъртна. Старай се съ всевъзможно внимание да дадешь и на една-та и на друга-та, което е полезно; на плъть-та — храна и покровъ, а на душа-та — благочестие, благопристойно образование, любовь камъ добродѣтель-та, поправление на страсти-тѣ.

Нъ, понеже *плоть похотствуетъ на духа, духъ же на плоть; сія же другъ другу противятся;* то гледай, като се прилѣпишь до плъть-та да не отстжпишь съ това голѣма власть на лошо-то. Както когато мѣришь съ капжни, штомъ на една-та страна туришь повече тяжесть, тя натегнова, а друга-та става по-лека; така става и съ тѣло-то и душа-та; штомъ има избитъкъ въ едно-то, друго-то необходимо оскудява. Когато тѣло-то е въ добро състояние и натегнѣе, тогава необходимо умъ-тъ бива слабъ и неможе да дѣйствова, както трѣбова. А когато душа-та е благоустроена и, съ размишления за добро-то, достигне до свойствено-то ней величие, необходимо упадать тогава тѣлесни-тѣ сили . . .

Внемли себѣ: бжди трѣзвенъ, разсждителенъ, пази настоящте-то, промишлявай за бждящте-то. Не испуштай отъ ржцѣ-тѣ си, по немарливость, това што имашь; не прѣдполагай наслаждение въ това, което ощте нѣмашь и може би нещте никога да имашь, като че е въ ржцѣ-тѣ ти . . .

Прѣстани да наблюдавашь внимателно чужди-тѣ пороци, не се труди да испитвашь чужди-тѣ немощти, нъ *себѣ внемли,* сирѣчь, ислѣдвай самъ себе. Заштото мнозина, споредъ слово-то Господне, *чуятъ сучецъ иже во оцѣ брата, бревна же, иже есть во оцѣ ихъ, не видятъ.* (Мат. 7, 3.). За това не прѣставай да ислѣдвашь самъ себе, живѣешь ли точно по заповѣди-тѣ; нъ не гледай на вънкашно-то, да те не намѣрять въ нѣшто, което заслужва порицание, както жестокий и високомѣрний оня фарисей, който оправдавалъ себе си и укорявалъ митаръ-тъ. Напротивъ, не прѣставай да сждишь самъ себе: не съгрѣшилъ ли си въ нѣшто съ помишление? не исплеснжлъ ли се е за нѣшто езикъ-тъ, като е спрѣварилъ така

мисль-та? не извършило ли се е въ ржцѣ-тѣ ти нѣшто необмислено? И ако намѣришь много прѣгрѣшения въ животъ-ть си, (иште намѣришь, безъ съмнение, заштото си човѣкъ), то кажи, като митаръ-ть: Боже, бжди милостивъ камъ мене, грѣшний! (Лук. 18, 13).

Не отчайвай се въ себе си и не губи никакъ надежда за това, че въ настояште-то нѣма за тебе ништо завидно, а обърни душа-та си камъ добрини-тѣ, които Богъ ти е вече далъ, и които ти готви въ бждѫште. И така, най-първо, ти си човѣкъ, единъ отъ живи-тѣ на земя-та твари, създадени отъ Бога. Немà за оня, който цѣломждренно разсжждава за най-високо-то благодушие, не е достатъчно и това — че е създаденъ съ собствени-тѣ ржцѣ на Бога, който е сътворилъ всичко? Не стига ли за него и това, че, като създаденъ по образъ-ть на творитель-ть си Бога, той може да достигне, съ добрий си животъ, на равна честь съ Ангели-тѣ? Ти си получилъ разумна душа, съ която разбирашь Бога, проникващь, чрѣзъ разсждъкъ-ть, въ природа-та на сжштества-та, пожьнвашь най-сладкий плодъ на мждрость-та. Всички-тѣ животни, и ония, които живѣжть на суша-та, и кротки-тѣ и свирѣпи-тѣ, и ония, които живѣжть въ вода-та, и ония, които лѣтять въ въздухъ-ть, ти сж порабоштени и подчинени. Не си ли ти, който изнамѣри искуства-та, построй градове-тѣ, измисли всичко, што е потрѣбно и што служи за раскошь? Не е ли твой-ть разумъ, който направи морета-та проходими? И земя-та и море-то не служять ли на животъ-ть ти? Въздухъ-ть и небо-то и звѣзди-тѣ не ти ли показовать свой-ть чудесенъ строй? Заштo ставашь малодушенъ за това, че нѣмашь конь съ сребрна юзда? Нъ имашь слънце, което въ най-бистро-то си течаню носи цѣлъ день свѣтилникъ прѣдъ тебе. Нѣмашь блестяште злато и сребро, нъ имашь мѣсечина, която те озарява съ хилядо пжти пò-голѣма свѣтлина. Не се качвашь на златни колесници, нъ имашь крака, които сж твоя собственна и природна колесница. Заштo ублажавашь ония людю, които сж напълнили джебове-тѣ си съ пари, и, за да идать отъ едно мѣсто на друго, имжть нужда отъ чужди крака? Не спишь на легло отъ слонова кость, нъ имашь земя, която е пò-скжпа отъ всички слонове, намирашь на нея сладко успокоение, бързъ и безгриженъ сънь. Не лежишь подъ златенъ покривъ, нъ имашь надъ себе си небо, по което сияжть звѣзди-тѣ съ неисказани красоти. Нъ това е оште човѣшко, а има и друго — оште пòважно. За тебе Богъ стана човѣкъ, за тебе Св. Духъ раздаде дарове-тѣ си, за тебе биде разрушена смърть-та, за тебе сж надежда-та на въскресение-то, Божии-тѣ заповѣди, които усъвършенствовать животъ-ть ти, възлизаню-то камъ Бога съ помошть-та на заповѣди-

тѣ, царство-то небесно, вѣнци-тѣ на правда-та, които очакватъ ония, които не се отклонявать отъ подвиги-тѣ на добродѣтель-та! . . .

Ако вникнешь въ себе си, не щте имашь нужда да търсишь слѣди-тѣ на Творець-тъ въ устройство-то на вселенна-та, нъ въ самий себе, като въ единъ малъкъ свѣтъ, щте видишь велика-та прѣмждрость на свой-тъ Създатель. Разумѣй отъ безплътность-та на душа-та, която се намира въ тебе, че и Богъ е безплътенъ. Знай, че Той е неограниченъ съ мѣсто, че и умъ-тъ не прѣбивава въ никое мѣсто, намира се на едно мѣсто само по причина на съединение-то му съ тѣло-то. Вѣрвай, че Богъ е невидимъ, като познаешь собствена-та си душа; защтото и тя е непостижима съ тѣлесни-тѣ очи. Тя нѣма ни цвѣтъ, ни видъ, не е опрѣдѣлена отъ никоя тѣлесна чърта, нъ се узнава само по дѣйствия-та си. За това и когато мислишь за Бога не се опитвай да наблюдавашь съ помощть-та на очи-тѣ, нъ имай вѣра въ умъ-тъ си, имай за Бога умствено понятие. Чуди се на хждожникъ-тъ, какъ сила-та на душа-та ти е привързалъ съ тѣло-то, та съединява и движи съгласно и най-отдалечени-тѣ му единъ отъ други члѣнове. Разгледай, каква сила съобщтава душа-та на тѣло-то, и какво съчувствие се връщта отъ тѣло-то на душа-та; какъ тѣло-то приема животъ отъ душа-та, и душа-та приема болезнени чувствования отъ тѣло-то; какви има въ нея съкровищта за изучваню, защто знание-то на прѣжни-тѣ науки не се помрачава отъ онова, което се изучава изново, нъ всичко се запазва цѣло и нераздѣлно, като че е начъртано въ душа-та, като на нѣкой мѣденъ стълпъ; какъ душа-та се е отпуснжла въ плътски страсти, губи своя-та красота, какъ, като се очисти отъ грѣховний срамъ, чрѣзъ добродѣтель-та, се уподобява пакъ на Творець-тъ си.

Вникни, ако желаешь, подирь разглежданю-то на душа-та, и въ устройство-то на тѣло-то, и почуди се, какво прилично обиталищте е създалъ за разумна-та душа най-добрий хждожникъ. Отъ всички-тѣ животни само на човѣкъ-тъ е далъ право тѣло, така щто-то по вънкашний видъ да можешь да разберешь, че животъ-тъ ти води начяло-то си отгорѣ. Всички-тѣ четвероноги гледатъ въ земя-та, а у човѣкъ-тъ очи-тѣ сж обърнжти камъ небо-то, за да се не прѣдава на плътски-тѣ страсти, а да се стреми всецѣло да върви нагорѣ. Послѣ това, като е турилъ глава-та на самий връхъ на тѣло-то, Богъ я украсилъ съ най-достойни-тѣ чувства. Тамъ сж размѣстени близу едно до друго, зрѣние-то, слухъ-тъ, вкусъ-тъ, обоняние-то. И ако и да сж стѣснени въ такъво малко пространство, тии дѣйствовать безъ да си прѣпятствовать едно на друго. Очи-тѣ стоятъ най-високо, така щтото ни една чясть отъ тѣло-то да не имъ

прѣчи да гледать, и, като сж прикрити малко отъ вѣжди-тѣ, да се устремявать камъ небе-то. Слухъ-тъ не е отворенъ по права чърта, нъ звукове-тѣ, които се носять въ въздухъ-тъ, той ги приема въ извитъ ходъ. И висока-та прѣмждрость се види въ това, че и гласъ-тъ прѣминува безпрѣпятствено, или пò-добрѣ да кажж, звучи, като се прѣчупва въ изгжвки-гѣ, и ништо, което иде отвънъ, неможе да прѣпятствова на чувствуванѥ-то. Изучи природа-та на езикъ-тъ, какъ е той нѣженъ и гжвкавъ и по разнообразие-то на движения-та, достатъченъ за всички-ѣ потрѣбности на слово-то. Зжби-тѣ сж орждие на гласъ-тъ, като твърда опора на езикъ-тъ, и при това служять за яденѥ, като разсичать и раздробявать на малки чясти храна-та. И по тоя начинъ, като разгледашь всичко и рузсждишь добрѣ, като изучишь смученѥ-то на въздухъ-тъ отъ бѣлий дробъ, запазванѥ-то на топлина-та въ сръдце-то, орждия-та на смиланѥ-то, проводници-тѣ на кръвь-та, въ всичко ште видишь неислѣдуема-та прѣмждрость на Творець-тъ си, така што и ти ште кажешь съ пророкъ-тъ: *удиви ся разумъ Твой отъ мене.* (Псал. 138, 6.).

Проповѣдь на св. Ивана Златоуста за благотворителность-та.

Виждамь, че сѣете, нъ не съ пълна ржка; затова и бож се, че нѣма да съберете изобилна жьтва; споредъ пословица-та, каквото посѣешь, това и ште пожьнешь. Какво безчестие е за насъ да бждемъ така привързани камъ скоропрѣходяшти-тѣ нѣшта, да бждемъ така приковани за земя-та, и така малко внимателни камъ бѣдни-тѣ, кои-

---

[1]).—*Св. Иванъ Златоустъ* (347—407), е роденъ въ Антиохия. Образованиe-то си той получилъ въ езическо училиште, и оште тамъ показалъ голѣми ораторски способности. Той свършилъ науки-тѣ си на 20 год. възрасть и станжлъ адвокатъ, нъ сърдце-то му теглило камъ тихий животъ въ пустиня-та. Любовь-та камъ майка му го вaздържала само да испълни мисль-та си, което той направилъ слѣдъ смърть-та ѝ. Той прѣкаралъ шесть години въ единъ монастиръ не далече отъ Антиохия. Въ 380 г. той се върнжлъ въ Антиохия, дѣто го ржкоположили дяконъ и послѣ пресвитеръ. Слава-та му като краснорѣчивъ проповѣдникъ скоро се распространила и въ 398 г. билъ избранъ за цариградски архиепископъ. Ново-то поприште на дѣятелность отворило му пжть камъ пò-висока слава въ цѣлий християнски свѣтъ, нъ той си придобилъ тука голѣми завистници, които се мжчили всячески да го клеветять прѣдъ императоръ-тъ Аркадия и жена му Евдоксия. Особено се въоржжила противъ него тая послѣдня-та, уязвена отъ обличителни-тѣ слова на проповѣдникъ-тъ. По нейч-

то сж така сжщо дѣца на сжщтий Небесенъ Баща, въ лице-то на когото ни се прѣдставлява самъ Иисусъ Христосъ! За безконечната любовь на Господа Иисуса недостатъчно е било да притърпи за насъ кръсть-тъ и сама-та смърть; Той е благоволилъ още, за да ни достави случай да Му засвидѣтелствоваме любовь-та си и признателность-та си, — да се явява прѣдъ насъ въ лице-то на бѣдни-тѣ, на странници-тѣ, на затворени-тѣ и на болни-тѣ. Като, че ни говори чрѣзъ уста-та на тия нещастни страдалци: ако не искате да бждете признателни камъ Мене за всичко, което съмь направилъ и прѣтърпѣлъ за васъ, имайте състрадание понѣ камъ бѣдность-та Ми; ако бѣдность-та Ми не ви трогва, смилете се понѣ надъ страдания-та Ми, които Ме изнурявать, надъ вериги-тѣ Ми, които тегнжть на ржцѣ-тѣ Ми и новѣ-тѣ Ми. Ако страдания-та Ми, бѣдность-та Ми, вериги-тѣ Ми не ви трогвать, помислете понѣ колко малко и ништожно е това, което ви искамь; Азъ не искамь отъ васъ многоцѣнни дарове; нѣ, Азъ ви искамь само единъ кжсъ хлѣбъ, бѣдно убѣжиште отъ студена-та нощь, едно ласкаво слово и добръ съвѣтъ. Нъ ако страдания-та Ми не ви трогвать, погрижете се, понѣ, за собственни-тѣ си ползи; дайте Ми милостиня, за да увеличите съ това заслуги-тѣ си, за да спечелите право върху ония награди небесни, които съмь обѣщталъ на милостиви-тѣ. Ако всички-тѣ тия причини не смекчавать жестокость-та на сърдце-то ти, постарай се, понѣ, да дойдешь въ естественна състрадателность, като си прѣдставишь това безчестие, тия скърби, страдания и бѣдности, които съмь търпѣлъ нѣкога, и които търпж и сега въ лице-то на бѣдни-тѣ. И до сега Азъ гладувамь, ходж жьденъ, голъ, търпж студъ, лишения, болести, и разни страдания въ лице-то на пò-мал-

---

но желание, събралъ се съборъ, който рѣшилъ да се изгони Св. Иванъ отъ Цариградъ. По настояваню-то на народъ-тъ, императрица-та уничтожила прѣсжда-та и Иванъ Златоустъ се върнжлъ пакъ въ Цариградъ, нъ това не отишло за много врѣме. Той скоро паднжлъ пакъ въ немилость и билъ испратенъ на заточение въ Армения, въ градъ Кукузъ, дѣто стигнжлъ слѣдъ 70—дневно тежко пжтуваню, което крайно изнурило сили-тѣ му. Голѣмо-то съчувствие, което възбудили въ цѣлий християнски свѣтъ камъ Златоуста страдания-та му, още повече разярило негови-тѣ врагове и завистници, които и накарали императоръ-тъ Аркадия да го заточи на друго мѣсто. За такъво мѣсто билъ избранъ малкий градъ Питиунтъ на сѣверний брѣгъ на Чьрно-море. Изнуренъ отъ тежкий пжть, Златоустъ умрѣлъ тука наскоро.

Св. Иванъ Златоустъ е билъ единъ отъ най-трудолюбиви-тѣ християнски списателе. Той е произнеслъ повече отъ петстотинъ слова и проповѣди, и само въ заточение-то си е написалъ 250 писма камъ разни лица

ки-тѣ Мои братя, за да ви привлѣчж камъ Себе си, за да ви дамъ случай да правите милосердие, и да ви наградж за това въ вѣчность-та. Не ви казовамь: освободете Ме отъ бѣдность, направете Ме богатъ, Азъ ви само искамь малко хлѣбъ и нѣколко дрипи отъ непотрѣбна вамъ дрѣха; не ви искамь да снемете вериги-тѣ Ми, ако и Азъ Самъ да съмь ви раскжсалъ вериги-тѣ на вѣчно-то осжждание за грѣхъ-тъ, нъ Азъ ви молж само да Ме посѣтите въ тъмница-та: за мене ште бжде достатъчно утѣшение-то, което ште Ми принесе сърдечно-то ви участие, а въ награда за това обѣштавамь ви блаженно-то небо. Азъ могж и безъ това да ви овѣнчаж въ небо-то, нъ искамь да ви бждж длъжникъ, искамь да ви доставж радость да имате какво-годѣ право върху награда-та; за това и Азъ, като имамь доволство въ самий Себе, дохождамь пакъ въ миръ-тъ за да просж милостиня, стоѭ до врати-тѣ ви и простирамь ржка; единствено отъ любовь камъ васъ, Азъ искамь да седж на трапеза-та ви, та, въ великий день на всемирний сждъ, да ви поставж на лице прѣдъ всичка-та вселенна, да исповѣдамь добри-тѣ ви дѣла, да въсхвалж състрадателность-та ви и да кажж прѣдъ всички: ето тия, които Ме нахраниха.

(При тия слова всичкий храмъ се раздвижилъ, всичкий народъ прострѣлъ ржцѣ камъ проповѣдникъ-тъ и испуснжлъ радостни викове; отъ всички страни се раздали ржкоплѣскания. Въсклицания-та на народъ-тъ прѣкжснжли врѣменно проповѣдь-та).

Зашто ми сж ваши-тѣ похвали и ржкоплѣскания? Не слова и въсклицания искамь отъ васъ, а дѣла на милосердие и на изобилна милостиня. Штедри-тѣ ви помошти, — ето што съставлява за мене похвала; тии ште ме украсять съ корона, пò-блистателна отъ царска диядема, и за васъ ште станжть величайше съкровиште на благодать и на заслуги. И така на излизание отъ тука, оплетете съ ржцѣ-тѣ на всички-тѣ бѣдни и корона безсмъртна за мене, и пригответе за себе си миръ и благоденствие въ тоя животъ и вѣчно блаженство въ безконечни-тѣ вѣкове.

Въ тоя градъ (Антиохия), има 20 хиляди прѣбогати жителе, 60 хиляди въ пълна охалность, 80 хиляди, които живѣжть безъ трудъ отъ плодове-тѣ на образование-то си и отъ трудове-тѣ на ржцѣ-тѣ си, а само 20 хиляди, така нарѣчени, бѣдни. Ако всички-тѣ тия лица, които сж въ прѣизобилуюште състояние, раздѣлять помежду си бѣдни-тѣ, ония, които се нуждаѭть отъ ежедневна прѣхрана и отъ необходимо облѣкло, то едва ли ште се паднжть на десеть души единъ или двама. Антиохийска-та църква храни до три хиляди нуждаюшти се, ако и доходи-тѣ ѝ до нѣкждѣ не сж така го-

лѣми, както доходи-тѣ на единъ отъ първи-тѣ богаташи въ градъ-тъ. Какъ ще се извинимъ прѣдъ Божий сѫдъ, въ какво ще намѣримъ спасение, като прѣкарваме животъ-тъ си въ пиршества и разнѣженость, тогава когато бѣдни-тѣ умирать отъ гладъ, отъ студъ и отъ други-тѣ гибелни слѣдствия на нищета-та? Намѣсто утѣшение, ето какви страшни слова ще чуемъ: *„идите отъ Мене проклети во огнь вѣчний, уготованый діаволу и ангеломъ его. Взалкахся бо, а не дасти Ми ясти; возжадался, и не напоисте Мене; страненъ бѣхъ, и не введосте Мене; боленъ и въ темницѣ, и не посѣтисте Мене.“*

Слово на Великий петъкъ.

Единъ благочестивъ пустинникъ щѣлъ да каже нѣщо на братя-та, които чакали отъ него наставления. Проникнѫтъ отъ дълбоко чувство за човѣческа-та бѣдность, старецъ-тъ [1]), намѣсто да дава какво да е наставление, извикалъ: „Братя, дайте да плачемъ“, и всички паднѫли на земя-та и зели да проливать сълзи.

Знаѭ, братя, че и вии чакате сега поучителни слова; нъ уста-та ми неволно се затварять, като гледамъ Господа, който лежи въ гробъ-тъ. Кой ще смѣе да говори когато Той мълчи? И какво могѫ да ви кажѫ за Бога и за Негова-та правда, за человѣкъ-тъ и за негова-та неправда, отъ което да не говорять сто пѫти по-силно тия рани? Оня, когото тии не трогвать, може ли да го трогне слабо-то човѣческо слово? На Голгота нѣмаше проповѣди; тамъ всички плакали и се били въ перси своя (Лук. 23—48). И при тоя градъ не е мѣсто за проповѣди, а за покаяние и сълзи.

Братя! Господь и Спаситель-тъ нашь е въ гробъ-тъ: нека захванемъ да се молимъ и да плачемъ. Аминь.

Инокентий

---

[1]) Антоний Великий.

РАЗСЖЖДЕНИЯ.

Своеволно-то робство.

Отъ Ла Боеси [1]).

Удивително нѣшто е за човѣкъ-тъ, кога слуша да му говорятъ за храбрость-та, която свобода-та влага въ сръдца-та на ония, които я заштиштаватъ. Нъ това, което се прави по всички-тѣ страни всяки день, сирѣчь единъ човѣкъ да мачка сто хиляди села и градове и да ги лишява отъ свобода-та имъ, кой го би повѣрвалъ ако го само слушаше отъ далечь, и ако го не виждаше съ очи-тѣ си? Ако се намѣреше човѣкъ въ чужди и отдалечени страни и да му раскажеха такъво нѣшто, кой не би реклъ, че тия людю му разказоватъ една лъжа и измама, за да му испитатъ лековѣрие-то? Срешта тоя тиранинъ самичькъ не е нужда нито да се биешь, нито да се заштиштавашь; той е отъ само себе си побѣденъ. Стига само страна-та да не съизволява да го служи; не трѣбова да му отнима ништо, нъ трѣбова и ништо да му не дава; народъ-тъ нѣма нужда да си дава никакъвъ трудъ за да направи нѣшто за себе си; стига само да си не дава трудъ да прави нѣшто противъ себе си. Народи-тѣ прочее самички си се оставять, или пѝ-добрѣ искать да сж тжпчять, понеже штомъ прѣстанжть да слугувать и тутакси сж свободни. Народъ-тъ самичькъ порабоштава себе си, самичькъ си рѣже гърло-то, самичькъ, като има изборъ-тъ да бжде подчиненъ или свободенъ, изоставя свобода-та и си нахлузва на вратъ-тъ хомотъ-тъ, самичькъ съизволява на зло-то си или пѝ-добрѣ самичькъ го търси. Ако му костуваше нѣшто за да придобие свобода-та си, не бихъ го толкова мжмралъ, колкото и да е безкрайно драгоцѣнно за човѣкъ-тъ да се постави въ естественна-та си свобода, и, така да кажж, да стане отъ животно човѣкъ; нъ дори и тогава пакъ му не бихъ дозволилъ

---

[1]).—*Ла Боеси* (1530—1563), се отличи оште отъ дѣте съ извънредни способности. Той е написалъ само *своеволно-то робство*, и то на 16-годишна възрасть. Това съчинение показова какво е могло да се очаква отъ Ла Боеси, за когото великий му приятель Монтенъ, е казалъ че е „най-великий мжжь въ вѣкъ-тъ си,“ ако смърть-та не бѣ го покосила така рано. Основна-та идея на съчинение-то е тая, че тирания-та нѣма друга сила, освѣнь оная, която ѝ давать поданници-тѣ ѝ, и ги порабоштава съ собствени-тѣ имъ оржжия, органи и оръдия.

да спи въ незнамь каква си безпечность. Какъ! ако, за да добие човѣкъ свобода-та си, не му трѣбоваше освѣнь да я желае, ако нѣмаше нужда освѣнь отъ едно просто желание, штѣше ли да се намѣри народъ, който да я оцѣнява доста скѫпо, когато тя може да се придобива съ едно просто желание; да мисли, че тя е такъво едно добро, за което човѣкъ би трѣбовало да си пролѣе кръвь-та, и което изгубено, животъ-тъ трѣбоваше да ни се вижда несносенъ и смърть-та спасителна? И дѣйствително, както огнь-тъ отъ една искра, колкото му повече хвърлять дърва толкова пò-голѣмъ става и толкова повече дърва може да изгаря, а безъ да имашь нужда отъ вода за да го изгасишь, само като му не туряшь вече дърва и като нѣма какво да гори, той се потрѣбява отъ само себе си, става безъ форма и не е вече огнь, така и тирани-тѣ, колкото повече искать да грабять, да опустошавать и разрушавать, и колкото имъ давашь и ги повече служишь, толкова повече ти ги укрѣпявашь и правишь пò-силни и пò-способни за да унищожявать всичко. А ако имъ не давашь ништо, ако ги не служишь, безъ да ги биешь, нито да се боришь съ тѣхъ, тии уголявать отъ само себе си, ставать безсилни и сѫ ништо, както корень-тъ, който, като нѣма храна и влага, става единъ сухъ и мрътвъ клонъ.

Дерзновенни-тѣ людю, за да спечелять имотъ-тъ, който желаѭть, се не боѭть отъ никаква опасность; умни-тѣ людю се не ленять никакъ отъ трудъ-тъ: само страшливи-тѣ и вдървенѝ людю не знаѭть нито зло-то да носять, нито добро-то да придобиѭть; тии се ограничавать само съ желание-то си, въ природа-та имъ сѫштествова да желаѭть добро-то, нъ страхъ-тъ имъ отнима куражь-тъ да посѣгнѫть за да го вземать. Това желание, тая воля е обшта на умни-тѣ, както и на безумни-тѣ, на куражлии-тѣ, както и на страшливци-тѣ, да желаѭть всяко нѣшто, на което придобиванѥ-то ги прави штастливи и благодарни. Едно само нѣшто има, на което незнаѭ какъ природно-то желание отсѫтствова въ човѣци-тѣ: то е свобода-та, която е обаче толкова прѣлестно добро, штото единъ пѫть тя загубена, всички-тѣ други злини вървять вече наредъ, а и сами-тѣ останѫли добрини, развратени отъ робство-то, губять естественно вкусъ-тъ си и сладость-та си. Човѣци-тѣ само свобода-та не желаѭть, не по друга причина, чини ми се, нъ само заштото ако я поискать штѫть я придобиѭть, като че ли се отказовать да придобиѭть едно добро, което е толкова лесно за спечелванѥ.

О, злоштастно и окаянно простолюдие, народи безумни, народности якоглави въ тегло-то и слѣпи въ добро-то ви! Вии оставяте да грабять прѣдъ очи-тѣ ви най-чиста-та ви печалба, да грабять

произведения-та ви, да крадѫтъ кѫштя-та ви и да ги събличатъ отъ стари-тѣ ви и праотечески мобили! Такъвъ ви е животъ-тъ, щото можете да кажете че ништо ви не принадлежи сигурно; и вамъ се струва голѣмо добро едно състояние, което ви остави на половина имотъ-тъ ви, семейства-та ви и животъ-тъ ви. А всичка-та тая штета, това злоштастие, това опустошение ви дохожда не отъ неприятеле-тѣ, нъ отъ неприятель-тъ, когото вии самички сте направили толкова голѣмъ, за когото ходите толкова храбро на война, за величие-то на когото не отказвате никакъ да опълчите срешта смърть-та грѫди-тѣ си. Оня, който ви така ѣзди, нѣма и той освѣнь двѣ очи, освѣнь двѣ рѫцѣ, освѣнь едно тѣло, сирѣчь нѣма ништо повече отъ онова, което има най-малкий отъ безчисленно-то множество въ градове-тѣ ви; само-то прѣимуштество, което той има надъ васъ, е онова, което му оставяте вии — да ви уништожава. Отъ дѣ е взелъ толкова очи да ви шпионува, ако не сте му ги дали вии? Какъ има той толкова рѫцѣ да ви удря, ако ги не е взелъ отъ васъ? Крака-та, съ които тѫпче градове-тѣ и села-та ви, отъ дѣ ги е взелъ, ако не отъ васъ? Каква друга власть може да има надъ васъ, освѣнь оная, която му давате вии? Какъ би можалъ да ви стѫпва той на коремъ-тъ, ако не е увѣренъ за ваше-то съгласие? Какво би можалъ той да ви направи, ако не бѣхте вии сами съучястници съ разбойникъ-тъ, който ви обира, съ убиецъ-тъ, който ви убива и сами ваши прѣдателе? Вии сѣете плодове-тѣ, за да дойде той да ги испорази; вии събирате покѫштнина и украшавате домъ-тъ си, за да има той какво да обира; вии отхрановате дъштери-тѣ си, за да има той съ какво да удовлетвори сладострастие-то си; вии отгледовате синове-тѣ си, за да ги влачи той въ войни-тѣ си на салхана-та, да ги прави орѫдия на свои-тѣ желания, джелати на свои-тѣ отмъштения; вии се испотрѣпвате отъ трудове, за да може той да се надува въ свои-тѣ пишности и да се търкаля въ мръсни-тѣ си и ништожни удоволствия; вии се отслабявате, за да го направите пò-силенъ и пò-твърдъ да ви държи юзда-та пò-кѫсо; и отъ толкова недостоинства, които и животни-тѣ или не би почювствували или не би търпѣли, вии можете да се освободите, ако се опитвахте не да се освобождавате, нъ само да пожелаете. Рѣшете се да не робувате вече, и вии сте свободни. Азъ не искамъ нито да го бутате, нито да го поклатите, само не го подържайте вече, и вии ште го видите, като единъ голѣмъ колосъ, на който отсичатъ дъно-то, да се сгромоляса отъ сама-та си тяжесть и да се строши.

Прѣв. Л. Иѝовчевъ.

Полза отъ изучавание животъ-тъ на великитѣ ни труженци.

Не е благоговѣйно-то почитание само което ни побуждава да изучаваме животъ-тъ на наши-тѣ велики труженци, да се запознаваме съ тѣхни-тѣ трудове и мѫки, съ тѣхни-тѣ стремления, надежди и идеали. Имаме нии други — така да речемъ — пò-*реални* побуждения за да се запознаваме съ тѣхъ. Намъ прѣдстои оште много да се боримъ съ невѣжество-то у сами-тѣ насъ, както и съ много други прѣпятствия. Въ тая нравственна борба нии имаме нужда отъ *примѣри* на самоотверженние, твърда воля, енергия и т. н., заштото, само владѣяштець съ подобни свойства, нии можемъ да имаме пълна надежда, че ште излѣземъ побѣдителе отъ тая борба; трѣбова ни *насърдчаванiе,* заштото прѣпятствия-та сѫ така силни и така много, штото наши-тѣ собственни усилия често се осуетяватъ. А такъви примѣри и такъво насърдчение най-добрѣ ште можемъ да почерпваме отъ наши-тѣ си прѣдци, отъ наши-тѣ велики труженци въ поле-то на наше-то народно свѣстяванiе. Тии сѫ запазили народний духъ отъ съвършенно-то му загинванiе, разбудили сѫ народно-то самосъзнание, и въ такъвъ утѣшителенъ видъ прѣдали сѫ намъ велико-то си дѣло, за да го продължаваме и прѣдадемъ на потомци-тѣ си оште въ пò-съвършенъ видъ. Като виждаме какви голѣми спънки срѣштали прѣдци-тѣ ни въ минѫлитѣ мрачни врѣмена за народно-то ни свѣстяванiе, и какви трудове трѣбова да сѫ полагали тии за отстранение-то на тия прѣчки, не ште ли се видимъ нии задължени да полагаме оште повече грижи за това свето дѣло, особено когато днесь врѣмена-та сѫ *пò-охални*, пò-благоприятни за народно-то ни свѣстяванiе и развитие? Потомци-тѣ ни, и тии има много да се борятъ съ невѣжество-то и съ разни други прѣпятствия на умственно-то наше напрѣдванiе. При това, днесь врѣмена-та сѫ такъви, штото колкото отиваме напрѣдъ, толкова повече енергия и познания се иска отъ единъ народъ, за да не остане той назадъ и да не заглъхне. Успѣхи-тѣ на наука-та (безъ която никакво трайно нито честито сѫштествованiе е възмонжо) сѫ днесь доста бързи, а нии сме останѫли много назадъ. Слѣдователно, намъ и на наши-тѣ потомци най-много е потрѣбна *енергия*, *твърда воля* и *силна искренна любовь* камъ народътъ, за да можемъ нии да правимъ надлеженъ успѣхъ въ умственно-то и нравственно народно развитие и да спечелимъ народна доброчеститина. Нъ подвизи-тѣ на наши-тѣ велики труженци сѫ на които нии ште можемъ да се облегаме, отъ които ште можемъ

да почерпваме насърдчаванѥ и въодушивление въ нaша-та си народополезна дѣятелность. Както казахме, тия труженици сѫ наши; нии можемъ да разбираме тѣхни-тѣ чувства, тѣхни-тѣ грижи, желания и стремления. Прочее, нии сме длъжни и сами добрѣ да се запознаваме съ наши-тѣ си велики труженици — за своя собственна полза, и да прѣдаваме това запознаванѥ на грядущти-тѣ врѣмена — за полза на потомци-тѣ ни. Ако нии търсиме въ наше-то си минѫло искрици на народна съвѣсть, търсиме примѣри и насърдчаванѥ камъ енергична дѣятелность, и ги намираме, при всичко, че това минѫло е било тежко и дълбоко-невѣжественно, — колко повече щте сѫ въ право наши-тѣ потомци да искать отъ насъ освѣтление на минѫло-то? Прѣди, когато е господствовало пълно, дълбоко невѣжество, малко сѫ били ония *избрани*, които би могли да оставять паметници на своя-та дѣятелность, както и на дѣятелность-та на свои-тѣ прѣдшественници и съврѣменници. Срѣдства-та за надвиванѥ невѣжество-то били сѫ тогава малко и слаби, и за това не сѫ за осѫждение наши-тѣ прѣдци, дѣто не сѫ ни оставили много паметници за своя-та дѣятелность. Сега, обаче, у насъ и съзнание-то е повечко, и срѣдства-та за надвиванѥ невѣжество-то пò-голѣми; слѣдователно, отъ насъ се иска да прѣдадемъ на потомство-то си много повече, отъ колкото сѫ завѣщтали намъ наши-тѣ прѣдци. А това можемъ постигна пò-скоро и пò-лесно, ако се запознаемъ съ дѣятелность-та на наши-тѣ велики труженици и, въодушевени отъ тѣхний примѣръ, *сами да бѫдемъ дѣятелни като тѣхъ* — за въ народна полза.

Нъ и съ това не се изчерпва всичка-та важность и значение за насъ и за наше-то потомство на велики-тѣ ни труженици. Минѫло-то за насъ е тъмно, твърдѣ малко познато (говоримъ за недавнашно-то наше минѫло), а да си знаеме минѫло-то — това е необходимо. Минѫло-то е корень-тъ на настоящте-то и бѫдѫщте-то. Който иска да добие добро и свѣстно настоящте и бѫдѫщте, той трѣбова основно да изучава минѫло-то си. Въ минѫло-то си нии щте намѣримъ причини-тѣ и условия-та на много наши сегашни народни особености, съ които се отличаваме отъ други-тѣ народи. Всестранно-то развитие на единъ народъ само тогава може да бѫде правилно и успѣшно, когато бива съобразно съ негови-тѣ особености, съ неговий характеръ. А отъ минѫло-то си нии щте можемъ да си обяснимъ сегашний нашъ народенъ характеръ, и вѣрно да опрѣдѣлимъ пѫть-тъ, по който трѣбова да вървимъ въ бѫдѫщте-то си умствено и нравствено развитие, — съобразно съ духъ-тъ на тоя нашъ народенъ характеръ; въ минѫло-то си можемъ да

видимъ най-добрѣ кое е прѣчяло на наше-то народно напрѣдване и — напротивъ — кое е сдѣйствовало на развитие-то ни; можемъ въ него да видимъ всички-тѣ си погрѣшки, както и причини-тѣ, по които сж произлѣзли тия погрѣшки[1]). Като имаме прѣдъ очи минжли-тѣ си погрѣшки и като знаеме тѣхни-тѣ причини, нии, безсъмнѣние, ште се грижимъ да избѣгваме за сега и за напрѣдъ отъ повторение-то на подобни погрѣшки. Да, и въобште, знание-то на минжло-то бива винаги — за кого и да е — отъ голѣма полза. Оня, който си знае добрѣ минжло-то, той знае какво е билъ и какво може да бжде за напрѣдъ. А това е много важно, особенно за доброчестина-та на единъ народъ. Много опасно нѣшто за единъ народъ е — да не знае себе си, да не знае добрѣ свои-тѣ способности, да не знае што е билъ, што е и што може да бжде. Такъво незнание твърдѣ лесно може да направи единъ народъ *фантасанъ*, — нѣшто, което непрѣменно много ште прѣчи на надлежно-то и успѣшно негово развитие.

Нъ какво е *ново-то* наше минжло? Може ли то да ни служи за какви да е назидателни уроци? Въ това си минжло нии сме прѣкарали единъ животъ, почти исключително *пасивенъ*. Нѣмаме въ него нии нѣкакви си забѣлѣжителни душевни подвизи, нѣкакви си въобште *дѣяния*, които би ни отворили почтенно мѣсто въ страници-тѣ на история-та на народи-тѣ. Какво назидание отъ единъ такъвъ пасивенъ народенъ животъ? За насъ — голѣмо назидание. *Величие-то на духъ-тъ се познава* — казовамъ — *въ несгодности-тѣ и въ страдания-та*, *разбира се, у насъ родени отъ невѣжество-то.* Нии нѣма да се пуштаме въ подобни мечтания по отношение на наше-то недавнашно минжло. Ште кажемъ само, че за единъ свѣсенъ човѣкъ, както и народъ, *несгодности-тѣ*, отъ какъвто родъ и да бждгъ тии, — винжги сж поучител-

---

[1]) За минжло-то винаги се говори съ пò-голѣмо безпристрастие и откровенность, отъ колкото за настояште-то. Човѣкъ винаги искренно исповѣдва или открива свои-тѣ минжли погрѣшки, особено, ако тии сж послужили за негово-то исправление, нъ мжчно и твърдѣ мжчно му става кога му се говори за погрѣшки-тѣ, които прави сега. Така е и по отношение на единъ народъ. За негово-то минжло — па добро било то или лошо — може да се говори съ пълна откровенность, безъ да се нанесе уштърбъ какъвъ да е на тоя народъ. Поради това казовать — и истина е — че сждъ-тъ на потомство-то е *строгъ и безпристрастенъ*; отъ това и *История-та*, която не е освѣнъ съдържание на минжло-то, е винаги безпристрастна, и нейни-тѣ уроци винаги поучителни — разумѣва се за ония, които могжть да разбирать тия уроци и умѣжть да се ползувать отъ тѣхъ.

ни и полэователни. При това, всякакви-тѣ всенародни дѣяния и подвизи имѫть, наистина, важно значение въ животъ-тъ на единъ народъ, нъ само тогава, когато е запазенъ *корень-тъ*, — сирѣчь *народно-домашно-то живѣянье*. Чисто народний животъ се корѣни и наслаия не толкова на подобни подвизи, колкото пакъ на народно-то домашно живѣяню, па добро било то или зло. Въ това народно живѣяню се кореню жизненна-та сила народна; тамъ се вижда народна-та способность, народни-тѣ желания, стремления и идеали; народний умственъ крѫгозоръ, народна-та душа и сръдце. Безъ корень-тъ, отъ другъ родъ дѣяния и подвизи не могѫть да усигурять на единъ народъ добра и трайна бѫднина, трайно сѫштествованю. Напротивъ, кагато е запазенъ корень-тъ, запазено, усигорено е и благополучно и трайно-то сѫштествованю на народъ-тъ.

Нъ дѣ е изворъ-тъ, отъ който да можемъ да черпимъ свѣдѣния за това домашно наше народно живѣяню? Има само единъ изворъ, и изворъ истиненъ и богатъ. Такъвъ изворъ е — запознаванию-то съ животъ-тъ и дѣла-та на наши-тѣ велики труженци въ поле-то на наше-то народно свѣстяваню, и въобште — на всички такъви наши еднородци, които и *словомъ* и *дѣломъ* сѫ се трудили по сили-тѣ си за народно-то добро. Въ животъ-тъ, въ дѣла-та, въ старания-та и страдания-та на такивато лица и труженци се олицетворява домашний животъ на цѣлъ народъ, негови-тѣ теглила и надежди. Такива личности не могѫть да не оставять слѣдъ смърть-та си память на свои-тѣ дѣла. За тия дѣла се припомнува и расказва, а въ това расказваню не може да не влиза и само-то тогавашно живѣяню така, както си е било то.

Ето съ какво още е важно за насъ да бѫдемъ познати съ дѣла-та и животъ-тъ на наши-тѣ велики людю. Съ това запознаваню, при други-тѣ изгоди, ште се разясни за насъ сегашно-то минѫло, което не го знаемъ добрѣ, нъ което е необходимо да знаемъ, — за добрий успѣхъ на наше-то народно благосъстояние — сега и въ бѫдѫште-то ни.

И така, ето какъ гледаме нии на животописи-тѣ на всички-тѣ въобште знаменити труженци и дѣятеле, и особено на животописи-тѣ на наши-тѣ народни разбойници. Подобни велики труженци сѫ олицетворение на народний гений, на народна-та енергия, на народна-та честность, на народни-тѣ желания и стремления; тии сѫ животворний оня изворъ, отъ който синца нии — и слаби и силни — можемъ да черпиме енергия, твърда воля, рѣшимость, самоотвержение и честность, — нѣшта толкова необходими при извър-

шванѥ-то на общеполезни народни работи; отъ тѣхъ можемъ да почерпваме нии и най-голѣмо-то насърдчаванѥ въ тежки-тѣ ония минути, когато безчисленни-тѣ прѣпятствия ни отнѣмать всяка надежда за успѣхъ въ нѣкое народополезно прѣдприятие. При всичко това, запознаванѥ-то съ животъ-тъ и дѣла-та особено на наши-тѣ народни труженици въ сегашно-то наше минжло има за насъ и това особено важно значение, че ште ни разясни това минжло, въ което, при всичка-та негова прискръбна тежина и неутѣшителность, запазили сж се здрави зърна за свѣтла, трайна и честита бждинина на българский нашь народъ.

(Отъ Периодическо-то Списание на Б. Кн. Др.)

Обрѫштанiе на родителе-тѣ камъ дѣца-та.

(Изъ нравствено-то въспитание отъ Херберта Спенсера).

Въ настояште-то врѣме, дѣца-та гледать на бащи-тѣ си и майки-тѣ си, като на половина приятеле и половина неприятеле. Така, като впечатления-та на дѣца-та неизбѣжно се опрѣдѣлявать отъ обрѫштанѥ-то съ тѣхъ, и така, като това обрѫштанѥ се колебае между галяния и запрѣштения, между милвания и мжмряния, снисхождение и наказания, тии необходимо си съставлявать двѣ противоположни мнѣния за характеръ-тъ на родителе-тѣ. Обикновенно майка-та счита за достатъчно да каже на малко-то си момче, че тя е най-добра-та му приятелка и мисли, че ако му внуши, че то е длъжно да я вѣрва, то ште вземе да я вѣрва. „Всичко е за твое-то добро;“ „азъ пò-добрѣ отъ тебе знаѭ, кое за тебе е пò-полезно;“ ти си твърдѣ малъкъ за да разберешь това сега, нъ когато

---

[1]) — *Херберть Спенсерь*, английский философъ, се е родилъ въ 1820 г. Въ младость-та си той се учѝ за инжинеръ, нъ той рано потърси пò-широкъ кржгъ на дѣятелность. До 25 г. възрасть, той сътрудничествовà въ едно инжинерно списание, въ сжшто-то врѣме обнародвà въ друго едно списание (Nonconformist) редъ писма *за собствена-та сфера на правителство-то*, които излѣзоха отпослѣ въ отдѣлна книжка, а въ 1848 г. напусна съвсѣмъ свое-то звание и стана сътрудникъ на Economist' а, дѣто и обнародва първи-тѣ си трудове за *социално-то равновѣсие*. Отъ тая епоха, Спенсеръ издаде много съчинения философически, които го поставиха на първий редъ между съврѣменни-тѣ мислителе. Отъ тѣхъ ште спомѣнемъ: *Начяла отъ психология* (1855), *научни и политически опити*; *умствено, нравствено и физическо въспитание* (1861); *първи начяла, класификация на науки-тѣ*, съ изложение на *причини-тѣ за разногласие-то между авторъ-тъ и г. Конта* (1864), *Начяла*

порастешь, ште ми бждешь благодаренъ, че азъ така постжпвамъ." Тия и подобни увѣрения се повтарять ежедневно. Между това, момче-то ежедневно търпи положителни наказания и всякой часъ му запрѣштавать да върши това или друго, каквото му се прииска. На думи то слуша, че негово-то штастие съставлява главна-та цѣль, нъ на дѣло постоянно повече или по-малко го мжчять. Неспособно оште да разбере това бждяште, което има въ видъ майка му, неспособно да разбере, какъ това обръштанье води камъ штастие-то на това бждяште, то сжди по резултати-тѣ, които усѣшта, и като не намира никаква приятность въ тия резултати, наченва да се отнася скептически камъ нейни-тѣ признания въ приятелство. И не е ли безмислено да се очаква другъ резултатъ? Не трѣбова ли дѣте-то да разсжждава на основание на очевидни-тѣ дадени и не трѣбова ли тия очевидни дадени повидимому да оправдавать негови-тѣ заключения? На негово мѣсто майка-та би разсжждала тъкмо по сжштий начинъ. Ако между нейни-тѣ познайници би се намѣрилъ нѣкой, който постоянно да противодѣйствова на нейни-тѣ желания, да ѝ прави остри мжмрания и да ѝ причинява дѣйствителни страдания, тя, разбира се, не би обърнжла никакво внимание на увѣрения-та му, че той се грижи за нейно-то благо, увѣрения, които се придружавать отъ такъвъ начинъ на дѣйствия. Защто, прочее, тя прѣдполага, че момче-то ѝ трѣбова да постжпи друго-яче?

Сега гледайте, какъ противоположни би биле резултати-тѣ, ако послѣдователно би се държали о тая система, която нии заштиштаваме — ако майка-та не само би избѣгвала да му причинява страдания, нъ би била истиненъ приятель на дѣте-то, като го увѣдомява за наказания-та, налагаеми отъ природа-та. Вземете най-простий примѣръ, който би моглъ да изясни, какъ да се прилага тая

отъ *Биология*; *Описателна социология* (1873); *Въведение камъ социялната наука*; *Опити за нравоучение, наука и естетика.*

По философическа-та система, Спенсеръ се приближава до Стюарта Милля и Дарвина. Въ психология-та, като полага за основа опитъ-тъ, той приема като първобитенъ фактъ чувствованье-то, и обяснява понятия-та като натрупани персепции, а вродени-тѣ понятия като на слѣдствени персепции; той приема и консепция-та на абсолютно-то, като една данна нуждна на съвѣсть-та. Въ космология-та, той полага, като първо начяло, постоянство-то на сила-та, която е основа на опитъ-тъ и го надминува; отъ това той заключава за еднообразие-то на естествени-тѣ закони, за равенство-то на сили-тѣ, и най-сетнѣ за законъ-тъ на революция-та, и за разнообразие-то въ единство-то, като условие за постоянно равновѣсие. Въ нравоучение-то, той приема едносжштность-та на добро-то и на полезно-то. Той не различава социология-та отъ нравоучение-то.

система на най-ранна-та възрасть. Прѣдположете, че подбудено отъ духъ-тъ на ислѣдванѭ, толкова очевиденъ, въ дѣца-та, на които дѣйствия-та инстинктивно се съгласявать съ индуктивна-та метода на ислѣдванѭ-то, момче-то се забавлява да запалва на свѣшть-та чясти отъ хартия и да ги наблюдава като горять. Една обикновенна неразсѫдителна майка, или за да го запази „отъ врѣда" или отъ страхъ, че то ште се изгори, ште му заповѣда да прѣстане, а въ случай че то не направи това, ште истръгне отъ него хартия-та. Нъ ако дѣте-то би било така штастливо, штото да има майка, която да обладава извѣстенъ разсѫдъкъ, която би разбирала, че интересъ-тъ, съ който то наблюдава какъ гори хартия-та, произлиза отъ здрава любознателность, и която би била способна да обсѫди послѣдствия-та на запрѣштение-то, би разсѫждавала така: — „Ако азъ възпрѣпятствовамь това, азъ штѫ побъркамь на дѣте-то да добие извѣстно знание. Истина е, че азъ могѫ да избавѭ дѣте-то отъ да се изгори, нъ какво отъ това? То, навѣрно, кога да е ште се изгори и дори за негова-та безопасность въ животъ-тъ необходимо му е по опитъ да узнае свойства-та на пламъкъ-тъ. Ако азъ му запрѣтѭ да се изложи на настояшта-та опасность, то безсъмнѣние ште се изложи на сѫшта-та или оште на пò-голѣма опасность въ друго врѣме, когато нѣма кой да го прѣдупрѣди; ако ли съ него се случи, какво да е нештастие при мене, азъ могѫ да го избавѭ отъ голѣма врѣда. При това, ако азъ го спрѫ тоя пѫть, азъ штѫ му въспрѣпятствовамь въ едно забавление, което само по себе си е напълно безврѣдно и поучително и то ште вземе да ме гледа повече или пò-малко злобно. Така, като на него е извѣстна болка-та отъ която азъ могѫ да го спасѫ, и така, като то усѣшта само неприятность-та отъ противодѣйствие-то на негово-то желание, то не може да не гледа на мене, като на причина за тая неприятность. За да го спасѫ отъ една болка, която то неможе да разбере, и която за това за него не сѫштествова, азъ му причинявамь друга болка, която то достатъчно живо чувствова и така, отъ негова точка на зрѣние-то, азъ шѫ бѫдѫ орѫдие на зло. Заради това, найблагоразумно отъ моя страна е просто да го увѣдомѭ за опасность-та и да бѫдѫ готова да прѣдупрѣдѫ нѣкоя сериозна врѣда." И като постѫпва съобразно съ това заключение, тя казова на дѣте-то — „Азъ се боя, че ти ште се изгоришь, ако правишь това." Прѣдположете, че момче-то, като настоява на свое-то, което вѣроятно ште се случи, свършва съ това, че изгаря рѫка-та си. Какво ште се укаже въ резултатъ? Първо, то придобива една опитность, която, кога да е, трѣбова да придобие и която, за негова-та собствен-

на безопасность, никога не може да се придобие твърдѣ рано. Второ, то вижда, че майка му, като го е осѫждала и прѣдувѣдомявала, имала е въ видъ негова-та полза: то положително се удостовѣрява въ нейна-та благосклоность, намира оште една причина да се довѣрява на нейно-то сѫждение и доброта, оште една причина за да я обича.

Разбира се, че въ ония случаи, когато дѣте-то рискува да сломи кракъ-тъ си или да прѣтърпи друга значителна врѣда, необходими сѫ насилственни мѣрки. Нъ като оставимъ на страна исключителни-тѣ случаи, трѣбова да се слѣдва нѣ система-та за прѣдпазванѭ на дѣте-то отъ тия маловажни опасности, на които се излага ежедневно, а система-та на съвѣтвания и прѣдосторожения противъ тѣхъ. Прислѣдванѭ-то на тая метода, любовь-та камъ родителе-тѣ ште стане много пѝ-силна отъ обикновенно сѫштествуюшта-та. Ако всякадѣ се допушта дисциплина-та на естественни-тѣ противодѣйствия, ако дѣца-та се оставять да се прѣдавать на игри и да правять различни опити, влѣчѫть съ себе си извѣстна опасность, и при това, ако се ограничавать само повече или пѝ-малко настоятелно да ги разубѣждавать отъ едно-то или отъ друго-то, споредъ опасность-та, въ тѣхъ непрѣменно ште се породи постоянно възрастаюште довѣрие въ приятелство-то и рѫководство-то на родителе-тѣ. Приеманѭ-то на тая метода нѣ само, както се каза пѝ-горѣ, дава на родителе-тѣ възможность да избѣгвать ненависть-та, която се съединява съ налаганѭ-то на положително наказание, нъ, както виждаме сега, дава имъ възможность да избѣгвать ненависть-та, съединена съ постоянни-тѣ противорѣчия, и дори да обръштать тия случаи, които обикновенно водять камъ спорове, въ срѣдство за усилванѭ на взаимно-то съчувствие. Вмѣсто да слушать на думи, които, видимому, противорѣчять на дѣйствия-та, че родителе-тѣ имъ сѫ тѣхни-тѣ най-добри приятеле, дѣца-та ште научять тая истина чрѣзъ послѣдователна ежедневна опитность, и, като я научять по тоя начинъ, ште придобиѭть една стѫпень на довѣрие и [привързаность, която е непостижима по никакъвъ другъ пѫть.

Понятие-то за история-та въ стари-тѣ и въ нови-тѣ врѣмена.

Гърци-тѣ и римляне-тѣ не сѫ гледали на история-та така както гледаме ния. За тѣхъ тя е била повече искуство, отъ колкото наука. Такъво възрѣние е истичало много естественно отъ цѣлий

редъ на работи-тѣ и отъ основни-тѣ начяла на антична-та образованность. Грѫцкий историкъ е ималъ главно за цѣль да възбуди въ читателе-тѣ нравствено чувство или естетическо наслаждение. При тая цѣль се е прибавлявала често и друга пò-положителна. Политически-тѣ опити на прѣминѫли-тѣ поколения трѣбовали да служять за примѣръ и урокъ на бѫдѫшти-тѣ. „Азъ штѫ бѫдѫ удовлетворенъ, казова Тукидидъ, ако трудъ-тъ ми се покаже полезенъ на оня, който търси достовѣрни свѣдѣния за минѫло-то, както и за това, което, споредъ ходъ-тъ на човѣчески-тѣ работи, може изново да се повтори.“ Това практическо направление се прояви съ оште пò-голѣма сила въ произведения-та на римски-тѣ историци; нъ въ добри-тѣ врѣмена на римска-та литература то се е всякога съединявало съ нравствено-естетически цѣли. Тѣсна-та свръзка на история-та съ животъ-тъ, който е черпалъ отъ нея многостранно назидание, придавало е на тая наука една важность, която тя нѣма въ настояште врѣме, при всички-тѣ успѣхи, направени отъ нея отъ тогава. Цицеронъ я нарича наставница на животъ-тъ, и съ това той е изразилъ мнѣние-то, което е господствовало у стари-тѣ. Тии сѫ вѣрвали въ могѫштество-то на примѣри-тѣ. Въ тѣхний животъ, който не билъ така сложенъ, както животъ-тъ на нови-тѣ народи, сѫ се повтаряли твърдѣ често едни и сѫшти-тѣ явления и по тоя начинъ тии сѫ имали случай да прилагать на дѣло опити-тѣ на минѫло-то. Римский гражданинъ, особенно въ послѣдний периодъ на республика-та, въ врѣме на най-голѣма-та ѝ сила, неможеше да остане безъ широка историческа образованность. Безъ нея не бѣше възможна никаква политическа дѣятелность. Такъво понятие за практическо-то значение на история-та се съхрани при императори-тѣ. Най-рѣдко-то свидѣтелство, което напълно потвържда наши-тѣ думи, намира се въ биография-та на Александра Севера, написана отъ Елия Лампридия: „Северъ много се ползоваше отъ съвѣти-тѣ на люде знаюшти история-та, и ги распитваше, какъ сѫ постѫпвали въ такъви случаи (за каквито бѣше дума-та), дрѣвни-тѣ римски императори, или прѣдводителе-тѣ на други-тѣ народи.“

При господство-то на такъво едно направление, произведения-та на дрѣвня-та историография не можаха да приличать на учени-тѣ съчинения на ново-то врѣме, които повече или пò-малко носять печать на кабинетна работа. Грѫцки-тѣ и римски-тѣ историци, принадлежеха прѣимуштествено на пò-високи-тѣ съсловия на обштество-то, и често описваха събития, въ които сѫ били участници или свидѣтеле. Стараяха се да прѣдавать на расказъ-тъ си възможно повече ясность и красота и да го направять достѫпенъ за пò-го-

лѣмъ брой читателе. Изяштна-та форма бѣше необходимо условие за пò-значителенъ успѣхъ. Нъ подъ изяштна форма разбираха не само хубаво-то изложение, а хѫдожествено-то, възъ основание-то на общти-тѣ закони на искуство-то, построение на материали-тѣ. История-та, по Лукнанови-тѣ думи, е роднина на поезия-та, а историкъ-тъ трѣбова да мяза на единъ ваятель, който не създава мраморъ-тъ или металъ-тъ, нъ творчески имъ съобштава образъ прѣкрасенъ. Въ теоритически-тѣ издирвания за форми-тѣ, които сѫ свойствени на исторически-тѣ съчинения, и за отношение-то имъ камъ искуство-то, въобште се исказа сглобъ-тъ на умъ-тъ на класически-тѣ народи въ дрѣвность-та. Гръци-тѣ търсеха прѣимуштественно поетическа стихия, а римляне-тѣ — риторическа. Послѣдня-та, впрочемъ, бѣше неизбѣжна, по причина на значение-то на краснорѣчие-то въ старий държавенъ животъ.

Като имаше, по тоя начинъ, прѣдъ видъ, или оная страна на духъ-тъ, възъ която дѣйствова искуство-то, или сфера-та на практическа-та и гражданска-та дѣятелность, история-та отстѫпи отъ строгий характеръ на наука-та. Ислѣдоване-то, критика-та на факто-ве-тѣ, както разбирать днесь, тогава не сѫштествуваха. У велики-тѣ писателе тѣхъ ги замѣстяше природна-та, укрѣпена-та отъ навикъ, способность да распознавать истински-тѣ извѣстия отъ лъжливи-тѣ, и вѣрний погледъ на происшествия-та. При това, най-добри-тѣ произведения на дрѣвни-тѣ историографи бѣха многографии-тѣ, които обзимаха само едно велико събитие, или редъ вѫтрѣшно свързани помежду си явления. Понятие-то за всеобшта история, която съединява въ едно цѣло распилѣни-тѣ семейства на човѣшкий родъ, бѣше чуждо на езический миръ и можà да изникне само подъ влияние-то на християнство-то. Мисль-та на Полибия за недостатъчность-та на частни-тѣ истории, по които казва той, неможе да се сѫди за общтий ходъ на история-та, както неможе да се сѫди по отдѣлни-тѣ члѣнове за красота-та на цѣлий организмъ, не се съглежда нито въ негови-тѣ трудове, така сѫшто остана неиспълнено обѣштание-то на Диодора Сицилийский да расскаже сѫдбини-тѣ на цѣлий свѣтъ, като история на една държава. Нъ за това простота-та и опрѣдѣленность-та туряха дрѣвний писатель въ твърдѣ свободно отношение камъ прѣдмѣтъ-тъ му. Одушевление-то, съ което той захвашташе работа-та си, никакъ не се охлаждаваше отъ прѣдварителна провѣрка на многочисленни-тѣ и разнообразни източници, изъ които черпеше свѣдения-та си новий историкъ. Ясно-то опрѣдѣление цѣль-та на трудъ-тъ му, не го засланяха сложни-тѣ, не право камъ него относяшти се явления. Тукидидъ ни расказа въ безсмъртъ-

носно-то си произведение цѣлий ходъ на пелопонеска-та война, нъ не счете нуждно да ни расправи нѣшто за вжтрѣшний животъ на Атина и за блескаво-то развитие на искуства-та и науки-тѣ тамъ. Недостатъкъ-тъ на пълнота-та се искупува у него съ единство-то на съдържание-то и съ строга-та красота на форма-та, възможна само при такъво условие. При съвършенно-то понятие за задача-та на историкъ-тъ, такъво ограничение на-да-ли може да се допусне. Нъ дрѣвни-тѣ, както се каза пò-горѣ, разглеждаха събития-та не отъ всемирно-историческа гледна точка, а отъ национална, той не допуштаха друга свръска въ явления-та, освѣнь така називаема-та, прагматическа, и не влизаха въ растърщувание на многочисленни-тѣ пружни, които движжтъ човѣшки-тѣ обштества. Тии безъ голѣмъ трудъ подигаха леко-то брѣме на исторический материалъ, завѣштанъ тѣмъ отъ прѣдшественници-тѣ, и смѣло ги подчиняваха на свои-тѣ лични нравственно-есетични, или граждански цѣли. Гръцкий или римский историкъ не се затуля задъ събития-та, што описва: напротивъ внася въ расказъ-тъ своя-та личность, и употрѣблява всичко-то си искуство за да прѣдстави на читатель-тъ свои-тѣ възврѣния на даденъ прѣдмѣтъ. Безъ да се издига и да съзерцава обшти-тѣ сждбини на човѣчество-то, дрѣвни-тѣ докараха история-та до стъпень-та на епизодическо изложение, и оставиха въ тая область великолѣпни паметници, непостижима-та хубость на които нетрѣбова да служи за укоръ на новий историкъ, който има да рѣшава въпроси пò-сложни.

Ни една наука, може би, не се подлага на влияние-то на господствуюшти-тѣ философски системи, както история-та. Това влияние испъква често противъ воля-та на сжшти-тѣ историци, които упорно искать да запазять мнима-та самостоятелность на своя-та наука. Съдържание-то на всяка философска система рано или късно, става обшто достояние като минува въ область-та на приспособение-то, въ литература-та и въ съврѣменни-тѣ мнѣния на образованни-тѣ съсловия. Изъ тая умственна срѣда, што го забикаля, историкъ-тъ заима своя-та гледна точка и мѣрка-та си, която прилага на описвани-тѣ отъ него събития и работи. Между такъво неизбѣжно и често безсъзнателно подчинение на фактове-тѣ, на зето-то отъ вънъ възврѣние и логическо-то построение на история-та — има голѣмо растояние. Отъ край-тъ на минжло-то столѣтие, философия-та на история-та не е прѣстанжла да заявлява права-та си на независимо отъ фактическа-та история значение. Успѣхъ-тъ не оправда тия притязания,ште кажемъ повече: философия-та на история-та на-да-ли може да бжде прѣдмѣтъ на особенно, отдѣлно отъ всеобшта-та история изложение. Ней пò-право принадлежи една глава въ феноме-

пология-та на духъ-тъ, нъ като се спушта въ сфера-та на чястни-тѣ явления, като слазя до оцѣнка-та имъ, тя се отбива отъ истинско-то си призвание, което се заключава въ опрѣдѣление на обшти-тѣ закони, на които се подчинява животъ-тъ на човѣчество-то, и неизбѣжни-тѣ цѣли на историческо-то развитие. Всяко посѣгане да тури рѣзка чърта между събития-та, што сѫ логически необходими и случайни, може да я закара въ голѣми погрѣшки, и повече или пò-малко, ште носи на себе си характеръ на произволъ, заштото велики-тѣ събития, колкото и да сѫ отдалечени отъ насъ, слѣдвать да се въртять въ свое-то пò-нататъшно развитие, сир. въ свои-тѣ резултати, и никакъ не бива да се разглеждать, като нѣшто завършено. Най-доброто подтвърждение на исказано-то отъ насъ, мнѣние за невъзможность-та на отдѣлна философия на история-та, може да послужять чтения-та на Гегеля по тоя прѣдмѣтъ, издадени слѣдъ смърть-та му. Това произведение на знаменитий мислитель не удовлетвори нито най-горешти-тѣ му почитателе, заштото тò е само едно окѫслячно и не всегда вѣрно въ чястности-тѣ си, изложение на всеобшта-та история, смѣстена въ рамка-та на произволно построение.

Не ясно разбрана-та философска мисль за господствуюшта-та въ ходъ-тъ на исторически-тѣ събития необходимость или законность прие подъ перо-то на нѣкои, инакъ твърдѣ даровити писателе, фаталический характеръ. Въ Франция се образува цѣла школа съ това направление, на което влияние-то се показа въ печални слѣди не само въ наука-та, нъ и въ животъ-тъ. Школа-та на историческии фатализмъ сваля отъ човѣкъ-тъ отговорность-та за постѫпки-тѣ му и го обръшта на слѣпо, почти безсъзнателно орѫдие на прѣдопрѣдѣление-то на орисница-та. Властитель на народни-тѣ сѫдби изново се яви античний fatum, лишенъ отъ трагическо-то си величие, докаранъ до стѫпень-та на неизбѣжно политическо развитие. Въ противоположность на дрѣвни-тѣ трагици, които възлагаха на чело-то на урисани-тѣ си на гибель герои, вѣнецъ-тъ на духовна побѣда възъ непобѣдима-та сѫдба, историци-тѣ, за които е дума-та, гледать въ успѣхъ-тъ пълно-то оправдание въ несполука-та — прѣсѫда на всякой исторически подвигъ. Смѣемъ да кажемъ, че такъво възрѣние на история-та ште служи на идушти-тѣ поколения като горчива улика противъ уморено-то и остало безъ вѣра въ достойнство-то на човѣшка-та природа обштество, посрѣдъ което то се яви.

Систематическо-то построение на история-та извика противници, които паднѫха въ друга крайность. Като заштиштаваха факти-тѣ противъ самоуправно-то обръштение съ тѣхъ, тии, всяко опитване да се внесе въ хаосъ-тъ на събития-та единство и свръска, наричать

го покваряние на историческа-та истина. Работа-та на историкъ-тъ, по тѣхно мнѣние, трѣбова да състои единственно въ вѣрно-то излагание на онова, което е било, сир. въ расказъ-тъ. Квинтилиянови-тѣ думи: „scribitur ad narrandum, non ad probandum", които сѫ епиграфъ на извѣстно-то съчинение на Баранта за „Бургундски-тѣ херцози", приимать, по тоя начинъ, приложение по всичка-та безконечна область на всемирна-та история. На историкъ-тъ се повелява да се въздържи отъ собственни разсѫждения въ полза на читателе-тѣ, на които исключително се дава право да правять заключения и да тълкувать по своему съдържание-то на прѣдложени-тѣ тѣмъ расказы. Трѣбова ли да обличаваме слабость-та и несъстоятелность-та на такъви понятия въ наука-та? Блескавий успѣхъ на повѣствователна-та история, при първо-то ѝ появление, не може да трае дълго врѣме и се обяснява съ привrѣменно-то настроение на прѣсиштенно-то съ теории обштество. Да земемъ, напримѣръ, Барантова-та „История за Бургундски-тѣ херцози," която и до днесь не е изгубила бързо спечелена-та си слава. Главно-то достойнство на тая книга се заключава въ избраний отъ авторъ-тъ прѣдмѣтъ, испълненъ съ драматическа занимателность, и прѣвъсходно расказанъ намъ отъ такъви съврѣменни писателе, каквито бѣха: Фроасаръ, Мангреле, Коминъ и други. Барантова-та заслуга е повече литературна, нежели учена. Той приложи на новий Французский езикъ паметници-тѣ на XIV и XV столѣтие, до тогава на малцина само извѣстни. Нъ свързанъ отъ доброволно наложени-тѣ на себе условия, историкъ-тъ не се тури пò-горѣ отъ источници-тѣ и самичъкъ си отнѣ възможность-та да ни раскрие истинско-то значение на събития-та, които рѣзко характеризувать прѣходно-то врѣме отъ срѣдневѣковна-та камъ нова-та история. Съчинение-то му прѣдставлява доста любопитно явление въ литературна-та сфера, нъ то ништо не притури камъ дѣйствителни-тѣ богатства на наука-та и въ никое отношение не я тикна напрѣдъ. Оште съ пò-малъкъ успѣхъ могжть да се приложять приеми-тѣ на повѣствователна-та школа камъ голѣми-тѣ отдѣли не само на всеобшта-та история, нъ дори и история-та на отдѣлни народи. Има ли възможность да искажемъ съ слова источници-тѣ на събития-та, които испълнявать нѣколко вѣка? И нѣма ли въ това направление явно противорѣчие камъ дѣйствителни-тѣ цѣли на наука-та, която е назначена да прѣдаде въ стиснжто изложение внжтрѣшна-та истина на явления-та, които се вълнувать въ безкрайно разнообразие?

Човѣшкий езикъ.

Езикъ-тъ е самий човѣкъ въ свой-тъ нравственъ кржгъ. Той е най-добрий изобразитель на неговий характеръ и темпераментъ. Стилъ-тъ (слогъ-тъ) на люде-тѣ е най-вѣрно-то огледало на тѣхни-тѣ нрави и чувствования; той е — така да речемъ — човѣшкий прѣдатель. Единъ развратенъ човѣкъ, каквото усилие и да положи за да говори и пише като добродѣтелний, все нѣма да сполучи. Лицемѣрие-то му шге блесне рано или късно. Единъ естествоиспитатель е казалъ: „дайте ми само единъ зжбъ отъ нѣкое животно, и азъ штж ви кажж цѣло-то устройство на това животно.“ Така и единъ човѣкъ, който знае да чете, може да познае по слогъ-тъ, духъ-тъ и характеръ-тъ на съчинитель-тъ. Напримѣръ, слогъ-тъ на единъ човѣкъ съ нервно, слабо и деликатно тѣлосложение е духовитъ и блескавъ; слогъ-тъ на меланхолический човѣкъ е твърдъ, тьменъ и припитенъ: всички-тѣ му идеи сж странни, всички образи отбѣлѣжени, сѣкашь, съ черно. Слогъ-тъ пакъ на припрѣний човѣкъ е бръзъ и като че сърдитъ, когато слогъ-тъ на човѣкъ съ кръвно тѣлосложение е разнообразенъ, лекъ, разлѣнъ, широкъ. Слогъ-тъ на флегматици-тѣ е безвкусенъ, грозенъ, муденъ, едвамъ прѣстжпя напрѣдъ. Сжшти-тѣ разлики намираме и въ слогъ-тъ на разни-тѣ възрасти, полове и обштественни положения на люде-тѣ. Млади-тѣ писателе пишжтъ съ единъ слогъ разноцвѣтенъ, живъ и пъленъ съ поетически образи. Възмжжали-тѣ писателе пишжтъ по единъ слогъ повече богатъ съ духовитость, отъ колкото съ образи, слогъ сериозенъ, мжжки. Стари-тѣ писателе пишжтъ по нѣкога както и меланхолици-тѣ, сир. съ единъ слогъ муденъ, тежькъ; другъ пжть пакъ слогъ-тъ имъ е чудно бистръ, като ясно сине небо покрито съ звѣзди, които грѣжтъ съ свѣтлина сладка и благотворителна. Въ отношение на родове-тѣ нии така сжшто знаемъ, че женский слогъ се различава отъ мжжкий. Една жена, колкото и остроумна да бжде, все неможе да се въскачи до височина-та на отвлѣчени-тѣ идеи, както може мжжь-тъ. Когато г-жа Сандъ и г-жа Сталь философствовать въ съчинения-та си, тая философия е повече налучена отъ колкото изучена, заштото жени-тѣ, можемъ да речемъ, много досѣштать: цѣлий кржгъ на високий имъ разумъ е даръ на досѣштаню-то.

И обштественно-то положение на писатель-тъ има немалко влияние на слогъ-тъ му. Единъ *благороденъ*, който е стжпилъ на списателско-то поприште, сили се да запази въ слогъ-тъ си нѣшто *аристократическо*, фрази и изрѣчения, употрѣбливани и разбирани

отъ негови-тѣ отъ „добро общтество“ другаре само. Не казоваме че слогъ-тъ му всякогажь е по-духовитъ и приятенъ отъ слогъ-тъ на не благородний, нъ казоваме друго, казоваме, че слогъ-тъ му е особенъ.

Това, што се съглѣдва у разни-тѣ човѣшки възрасти, то сжщото е и въ разни-тѣ възрасти на народи-тѣ. Млади-тѣ народи пишжтъ, като млади-тѣ людие — повече въ поезия. Първи-тѣ езици на човѣци-тѣ се съставяха повече отъ пѣсни, нежели отъ слова, рѣчи. Диви-тѣ народи и днесь пѣжтъ, сир. когато говорятъ изгласятъ изрѣчение-то си чрѣзъ множество нескопченн звукове.

Тия народи исказовать повече чувствования-та, отъ колкото идеи-тѣ си; тии не си служятъ всякога съ физически прѣдмѣти, за да изражятъ току-май всички-тѣ свои идеални отвлѣченности, колкото и несъвършенни да бждътъ тии; за това, всякога говорятъ съ образи и метафори, съ аллегории, каквото може се забѣлѣжи у всички-тѣ источни езици.

Въ езикъ-тъ на първобитни-тѣ людие всяки прѣдмѣтъ има животъ. Всичко, што сжтествува, — живѣе. Това произлѣзва, защтото първобитний или дивий човѣкъ не е оште въ състояние да направи различие между *сжштествоване* и *живѣяние*. За него, сжштествование-то и животъ-тъ сж едно и сжшто нѣшто. Тая идея е била и начяло-то на езичество-то у стари-тѣ народи, защтото въ езическа-та система всяки прѣдмѣтъ въ природа-та е билъ въодушевенъ, живъ и дори — надаренъ съ божествена сила. Заради това езичници-тѣ сж имали много богове и религия-та имъ се е нарекла *„многобожество,“* за различие отъ религии-тѣ, които обожавать само едно божество (единобожие).

Колкото повече се развивать езици-тѣ, толкова по-много набогатявать съ знакове и изражения за отвлѣчени идеи. Въ единъ варварски езикъ не сжштествувать изражения-та „добродѣтель,“ „право,“ „хубаво“ и други подобни отвлѣчени идеи, защтото само материални-тѣ, видими-тѣ и осязаеми-тѣ прѣдмѣти сж могли да бждътъ изразявани отъ първобитни-тѣ езици. Една отвлѣчена идея е невъобразима. Може ли нѣкой да си въобрази идея-та на добродѣтель-та или на правда-та? Никой. Тия идеи сж чисто философски, отвлѣчени, които сжштествувать въ разумъ-тъ, а никакъ не въ въображение-то ни.

Когато, обаче, почениха народи-тѣ да се образувать, да си развивать умъ-тъ, да го обработвать съ нови отвлѣчени идеи, тогава захванаха и да си усъвършенствовать езици-тѣ. Нъ като имъ липсваше всякога срѣдство-то да си правять нови думи за нови

идеи, тии въведоха система на производство-то или на заемание-то, сир. употрѣбиха вѣтхи-тѣ изражения и думи нѣ само въ обикновений имъ смисль, нъ и въ единъ смисль пò-дълбокъ, пò-отвлѣченъ. Така, напр., когато нѣкой иска да искаже горешто желание за нѣшто, той казва: „гори ми сръдце-то,“ ако и да нѣма пешть запалена въ сръдце-то му. Когато това желание е пò-слабо, казоваме, че имаме наклонность, ако и тая рѣчь да има само единъ производителенъ смисль, защото нейно-то просто и първообразно значение е — когато едно нѣшто е турено така на криво, щото се допира до други ближенъ прѣдмѣтъ.

Тука има едно обстоятелство любопитно, отистина. Така, ако се тури нѣкой да изучи съ внимание кой да е новъ езикъ, той ште намѣри всички-тѣ езици съставени отъ думи и фрази заети и произведени. И така, нии говоримъ цѣлъ день съ прѣносни фрази. Когато кажемъ, напр., че сме посрѣдъ лѣто-то, или стоимъ подъ „небосклонъ-тъ,“ или на „поли-тѣ“ на гора-та, или че се „жертваме върху олтарь-тъ на отечество-то:“ всички-тѣ тия сѫ *символчески* фрази заети, и ни една нѣма свой-тъ първобитенъ, природенъ смисль. Ето че езици-тѣ ни сѫ алегорически, прѣправени, неестествени и заети, както и цѣло-то наше обштествено положение.

Езици-тѣ и литература-та на народи-тѣ слѣдувать сѫштий пѫть, който слѣдова тѣхно-то нарастванѭ или намалѣванѭ. Всяка книжевность захвашта съ поезия. Млади-тѣ народи сѫ както и малки-тѣ дѣца: само пѣѭть. Въ начинающти-тѣ литератури нии оште намираме множество народни прѣдания; епоха-та на младость-та е епоха на вѣрванѭ-то, както у отдѣлни-тѣ лица, така сѫшто и у народи-тѣ. Митология-та, съ всички-тѣ нейни герои и съ всички-тѣ тѣхни извънредни дѣла, е могла да бѫде само у единъ младъ и съ живо въображение народъ, каквото сѫ били първобитни-тѣ Елини.

Единъ народъ поразвие ли се пò-добрѣ, негова-та литература прѣстава да бѫде само поезия; тя влѣзва въ пѫть-тъ на *проза-та*, — нѣшто, което означава възмѫжала-та епоха на една народность. Езикъ-тъ на писателе-тѣ става тогава пò-енергиченъ, мѫжки, кратъкъ и здравъ.

Както, обаче, се случава съ всяко материално сѫштество, подирь нарастванѭ-то да дохожда намалѣванѭ, — то сѫщто-то е и съ народи-тѣ. Слѣдъ епоха-та на съвършенно-то народно процьвтяванѭ, започева спадванѭ-то, така сѫште както подирь възмѫжала-та възрасть започева старость-та.

И друго. Езикъ-тъ на народъ-тъ и въ това прѣминованѭ е единъ вѣренъ знакъ за състояние-то на народъ-тъ. Когато литера-

тура-та изгуби своя-та енергия и прозаическа простота, и стане твърдѣ накичена, краснорѣчие-то ѝ се обърне повече въ едно събрание отъ изражения великолѣпни, а пò-малко отъ високи идеи; чувствителность-та стане чрѣзмѣрна и пò-малко способна да приима здрави впечатления; естетическо-то чувство упадне, прѣдпочита като повече цвѣтя-та и лишни-тѣ украшения, отъ колкото вжтрѣшна-та стойность, — когато, казоваме, такъви знакове се появять въ литература-та на единъ народъ, — вѣрно е, че такъвъ единъ народъ е наченжлъ да упадва политически и народно. Всяки, който изучава съ внимание политическа-та история и литературна-та история на разни-тѣ народи, ште намѣри на всяка нейна страница неопровержимо доказателство въ полза на тая истина.

Философия-та е рожба на поезия-та, нъ рожба неблагодарна, нечувствителна, която гледа да погуби родителе-тѣ си. Философия-та всякогажь е дохождала подирь поезия-та, и веднжжь дошла, — послѣдня-та (поезия-та) всякогажь е оставяла народъ-тъ. Подирь Аристотеля не дойде вече нито единъ голѣмъ поетъ въ Еллада, нито подирь Цицерона — други истински лирически поетъ въ Римъ. Така сжщо и въ Италия, Англия, Франция и Германия. Неприятеле-тѣ на поезия-та сж филолози-тѣ и граматици-тѣ. Елинска-та литература загина отъ граматици-тѣ; това сжщо се е забѣлѣжило и за латинска-та литература, както говори вече самъ Sallcieus Paterculus. Това може се обясни само отъ себе: истинна-та поезия га-че излѣзва сама и безъ воля-та на поетъ-тъ; той не си прѣтегля думи-тѣ и изражения-та; чувствования-та му излизать право отъ горешто-то му сръдце, отъ живостно-то му въображение, като отъ една рѣка, която прѣлива всички-тѣ граматически *язове*. Когато поетъ-тъ започене да си прави стихове-тѣ по граматически-тѣ правила, той може да бжде добръ риторикъ, нъ не истиненъ поетъ. Свештенний огнь на поезия-та огасили сж го граматици-тѣ-тулумбаджии.

Всяки материкъ, всяки климатъ си има особений характеръ на езици-тѣ. На истокъ езици-тѣ сж кратки, енергически, поетични и всякога чудновати (extravagants). Стари-тѣ източни езици (Еврейский, Арабский и Сирийский) сж невѣроятно кратки и енергични. Въ тия езици една само дума отъ два три слога означава повече отъ колкото една цѣла фраза въ Европ. нови езици (напр. трисложна-та дума „*Йеова*" въ библейский езикъ означава: оня, който е билъ, който е сега и който ште бжде всякога.) Все въ тия езици намираме ний идеи високи, нъ многажди чудновати. Заради източний човѣкъ, всички-тѣ сжштествуюшти материални прѣдмѣти сж живи;

сетнѣ, — всички-тѣ природни явления сж Божи работи. Всяко дърво, всяко цвѣте сж за него живи сжщества; каменю-тѣ дори отъ отечество-то му той ги пригръща, като приятеле на младина-та си; дъждь-тъ, вѣтръ-тъ, снѣгъ-тъ и други-тѣ природни явления той ги гледа като непосрѣдственни дѣйствия на Всемогжщно-то Божество. За това и срѣщтаме много, като тия изражения: „Богъ даде дъждь,“ или „Господь духна вѣтръ“ и др. т. Тия високи идеи приучиха тамкашни-тѣ людю да говорятъ метафорически, често — твърдѣ прѣувеличено, както се случава, когато говорятъ за царюве, князове и за голѣми людю.

Источни-тѣ езици сж твърдѣ ласкателни, нъ не сж раболѣпни. На истокъ людю-тѣ си правятъ много комплименти единъ другиму, като си казоватъ: „свѣтлина на день-тъ си,“ „звѣзда на нощь-та си“ и други поетически изражения, нъ тамъ царь-тъ не титулуватъ, освѣнь съ „ти.“ Това чувство за равенство и демокрация мина отъ истокъ въ Римъ, защтото и старий Латинский езикъ е пъленъ съ енергия, съ поразителна простота и съ лично човѣшко достойнство. Въ всяки звукъ, като че се чува Катонъ, на когото се учудва свѣтъ-тъ за республикански-тѣ му добродѣтеле, или гласъ-тъ на Цезаря, който владѣ свѣтъ-тъ съ войнственний си гений.

Единъ духовитъ авторъ (Rottek) така характеризува нови-тѣ езици: Италиянский езикъ е езикъ на музика-та; Испанский — на пѣснь-та и романци-тѣ; Френский — на разговоръ-тъ; Ингилишкий — на политическо-то краснорѣчие, а Германский — на философия-та.

За забѣлѣжвание е, че отъ всички-тѣ нови езици, френский е най-логический, защтото негово-то построение съотвѣтствува съ редъ-тъ на идеи-тѣ, што се прѣдставятъ или появятъ въ наша-та глава. Вводно-то построение нѣма го въ френский езикъ. Това прави дѣто тоя езикъ е на честь у други-тѣ народи, на които аресва да говорятъ по него твърдѣ много. Това качество негово пакъ е и причина, дѣто въ френский езикъ лирическа-та поезия неможе да се въскачи до тамъ, както въ други-тѣ езици.

Споредъ климатъ-тъ виждаме, че езици-тѣ на южни-тѣ страни сж меки, когато езици-тѣ на сѣверни-тѣ сж твърди. Отъ тука излиза слѣдователно, че езикъ-тъ се оприличава на климатъ-тъ: на югъ и два-та (езикъ-тъ и климатъ-тъ) сж меки, приятни; на сѣверъ — и два-та твърди.

Има думи и изражения еднакви току-май въ всички-тѣ езици. Напр. дума-та *сакъ* (чювалъ, отъ *сакъ* въ българский — *дисаги*) е сжщта-та въ библийско источний езикъ (sak), въ елино-римский

(saccus) и въ всички-тѣ нови европейски езици. Така сѫщо и дума-та, што означава гръмелъ, има въ всички-тѣ езици едно Р. Това показова, че людю-тѣ сѫ искали съ тая дума да подражаѫтъ на гръмеля, който прилича на повече р-та повторени (рррр). Въобште колкото единъ езикъ е нѝ-първообразенъ, толкова повече думи-тѣ, што го съставлявать, подражавать дѣйствия-та на прѣдмѣти-тѣ въ природа-та, што изражавать.

Думи-тѣ „папа“ и „мама“ намирать се сѫщо въ всички-тѣ езици, защтото дѣте-то кагo започева да говори, първи-тѣ думи, што му идать да произнесе лесно, сѫ — „папа“ и „мама“. А пакъ родителе-тѣ му, като сѫ ония, които му се прѣдставять най-първо, то имъ дава имена-та „папа“ и „мама.“

Езикъ-тъ още слѣдова вѣрно политически-тѣ измѣнения на единъ народъ. Республиканска-та Еллада отъ Демостеново-то врѣме и республиканский Римъ отъ Брутово-то врѣме имаха нѝ-другъ езикъ отъ езикъ-тъ на Еллада и Римъ, когато тии наведоха глава подъ единъ самодържецъ. Ингилишкий езикъ подъ *Кромвела* имаше друга енергия, отъ колкото подъ тиранинъ-тъ *Генриха* VIII. Френский езикъ въ уста-та на *Якобини-тѣ* (1793 г.) бѣше, безъ друго, съвсѣмъ другъ отъ езикъ-тъ въ уста-та на куртизани-тѣ на Лудовика XIV. Въобште въ республики-тѣ езикъ-тъ сочи да е твърдъ, енергиченъ, страстенъ, нъ свободенъ, откритъ и малко накъленъ. Въ умѣрени-тѣ монархии езикъ-тъ е пъленъ съ учтивость и комплименти съблѣчени отъ откровенность, енергия и живость, защтото въ подобни обштества жени-тѣ и Куртизани-тѣ играѫтъ голѣма роля, а куртизанский езикъ е като единъ кринолинъ (единъ малаковъ) твърдѣ околчесть, твърдѣ надутъ, показваштицъ се на гледъ голѣмъ, а отъ внѫтрѣ — никакъвъ. На подобни езици се прилага изрѣчение-то на единъ знаменитъ дипломатъ, който е казалъ: „нии, людю-тѣ, приели сме отъ природа-та даръ-тъ на говорение то нѣ за да исказоваме чувствования-та си, нъ напротивъ — да ги скриваме чрѣзъ говоръ-тъ, сир. да говоримъ едно, а да чувствоваме друго.“

Въ деспотически-тѣ земи човѣшкий езикъ става истиненъ езикъ на човѣкъ робъ, пъленъ съ лицемѣрие, раболѣпие и като че се тътре по земя-та като нѣкоя гадина, пъленъ съ смѣшно и вънъ отъ приличие-то ласкателство камъ оногова, въ рѫцѣ-тѣ на когото е оставена сѫдба-та на всички-тѣ.

Колкото единъ народъ напрѣдва въ литература-та си, толкова и езикъ-тъ му нѝ-явно се раздѣля на двѣ групи, сир. на езикъ, когото говори простолюдие-то и на езикъ, когото говерятъ и ни-

шжть книжовни-тѣ людіе. Първий е — селский езикъ и езикъ на долний класъ, што не знае книга; вторий е — на учени-тѣ и на ония, които се занимаватъ съ книги. Въ Франция, Англия и Германия гражданинъ-тъ га-че говори съвсѣмъ другъ езикъ отъ селянинъ-тъ, така штото едвамъ ли си разбиратъ единъ други. Това произлѣзва, заштото езикъ-тъ на селянинъ-тъ е останжлъ сжштий отъ толкова вѣкове насамъ, когато книжовность-та постоянно отива напрѣдъ, обогатява се съ нови изражения и думи, и отхвърля увѣхтели-тѣ. Когато видимъ у единъ народъ селянинъ-тъ да говори сжштий езикъ, както гражданинъ-тъ и книжовникъ-тъ, — да знаеме, че книжовность-та тука оште е твърдѣ млада и че не е имала оште врѣме за да се развие. Ония само, които не познаватъ природно-то и необходимо развитие на езици-тѣ, пуштатъ се въ отчаяние за изгубванье-то на прадѣдовий езикъ, като виждатъ, че, заедно съ развитие-то на книжовность-та, усвояватъ се и нови думи, непонятни за всякиго.

Колкото единъ народъ е повече търговски, колкото повече има да върши съ чужди народи, толкова пò-скоро се измѣнява и езикъ-тъ му, заштото набогатява всяки день съ нови думи и чужди изражения. Само Китайци-тѣ, които сж обиколили земя-та си съ зидове, за да не пропуштатъ чужденци-тѣ да влѣзватъ помежду имъ, само тии сж могли да запазятъ езикъ-тъ си така, както е билъ той прѣди хиляда години, сир. езикъ простъ, обърканъ, който иска единъ цѣлъ човѣшки животъ само да му се изучи азбука-та, състояшта отъ хиляди слогове. Всяка народность, што има бждхште, има нераздѣленъ животъ, който я прави, дѣто тя да поглъшта и уподобява на себе си странни-тѣ, а не странни-тѣ нея, тъкмо така, както животний организмъ поглъшта и си уподобява чужди-тѣ материи, што сж влѣзли въ него.

История-та на човѣчество-то показва, че най-скжпоцѣнни-тѣ дарове, сир. култура-та, закони-тѣ и цивилизация-та у единъ народъ всякогажъ дохождатъ отъ вънъ. Прѣдъ човѣшкий гений никой не е чужденецъ. Всички сме повикани да испълнимъ човѣшко-то си призвание на земя-та, което е: напрѣдъкъ-тъ, цивилизация-та, развитие-то на наши-тѣ физически и нравственни способности за наше собственно добро и за прославление на Всемогжштий Създатель на всички-тѣ сжштества.

Поучения отъ Франклиновий животъ.

Отъ Минье [1])

„Роденъ въ сиромашия и неизвѣстность, казова Франклинъ въ забѣлѣжки-тѣ си, — въ които прѣкарахъ първа-та си възрасть, азъ се повдигнххъ въ свѣтъ-тъ, обогатихъ се и спечелихъ колко-годѣ знаменитость. А така, като щастие-то все ми помагаше дори до прѣклонна възрасть, то потомци-тѣ ми ште бѫдѫть, може би, много благодарни, като се научять какви срѣдства употрѣбихъ за това нѣщто, и които, благодарение Богу, сполучиха; тии могѫть да служять като полезенъ урокъ на ония отъ тѣхъ, които, като се намирать въ подобни обстоятелства, би желали да ме подражавѫть.“

Онова, што Франклинъ пише камъ дѣца-та си, може да бѫде полезно всякому. Животъ-тъ му е единъ образецъ за слѣдване. Всякой може да научи отъ него нѣщто, сиромахъ-тъ, както и богатий, невѣжа-та, както и учений, простий гражданинъ, както и държавний мѫжъ. Най-паче той прѣдставя поучителность и надежди на ония, които, като сѫ родени въ бѣдно състояние, безъ подпорки и

---

[1]) Роденъ въ Ексъ на 1796 г. и, свързанъ чрѣзъ тѣсно приятелство съ Тиера, Минье постѫпи най-напрѣдъ въ адвокатско поприште; нъ скоро призвание-то му на историкъ се заяви чрѣзъ едно изложение върху *Законоположения-та на свети Лудовика*. Тая дисертация, която биде увѣнчана отъ Академия-та на Надписи-тѣ въ 1822 г., изваждаше на явѣ прѣвосходни качества: твърдъ философически духъ, възвишени възглядове, красноречие нервозно и сѫштественно, слогъ чистъ, и мѫжки. Повиканъ въ Парижъ, въ слѣдствие на тоя успѣхъ, който привлѣче внимание-то на учени-тѣ дружества, младий лауреатъ давà лекции въ Атенеятъ върху прѣобразоване-то и революция-та въ Англия. Слѣдъ това той захвана пò-сериозни трудове: *История на французска-та революция* (1824), драматическо изложени на една бурна епоха, която за пръвъ пѫть биваше изучвана въ своя-та цѣлокупность и оцѣнена отъ единъ високъ умъ: *История на Мария Стюартъ* (1852), и на *Карла Петий* (1854), въ които се дивимъ на една стройна стиснатость, на едно хубаво нареждане, на височина-та на оцѣнки-тѣ, и на увѣренность-та на единъ сѫдия, който познава дѣло-то си.

На 1836 г., той се избра членъ на французска-та академия и стана всегдашенъ секретаръ на академия-та на нравственни-тѣ науки. У Минье история-та е наука и искуство: наука, заштото той дава значение на събития-та, дири имъ закони-тѣ, обяснява ги чрѣзъ причини-тѣ имъ; той налучва тайни-тѣ имъ въ намѣрения-та на дѣйци-тѣ, въ страсти-тѣ, въ интереси-тѣ и въ характери-тѣ. Прибавете оште, че той се стреми да бѫде достовѣренъ, че замѣстя гатканиа-та съ вѣроятность-та и съ истинна-та и всегда черпи отъ най-подлинни извори. Никой не зная пò-добрѣ да разбере държавни-тѣ писма и архиви-тѣ на дипломация-та.

безъ богатство, чувствовать въ себе си желание да подобрять положение-то си и дирять срѣдства да се отличять между подобни-тѣ си. Щте видять какъ синъ-тъ на единъ бѣденъ занаятчия, който дълго врѣме и самъ работѝ и се прѣхранвà отъ трудъ-тъ на ржцѣ-тѣ си, е забогатѣлъ, чрѣзъ работа-та, благоразумие и пестовность; какъ самъ си придоби най-високи-тѣ по негово-то врѣме знания, и подчини душа-та си на добродѣтель-та, чрѣзъ едно искуство, което той поиска да даде за примѣръ на други-тѣ; какъ направи да бждать полезни негови-тѣ изобрѣтения и уважаема честность на напрѣдъкъ-тъ на човѣчество-то и на отечество-то му.

Малко поприщта сж били така трудолюбиво, така добродѣтелно, така славно испълнени, както поприщте-то на тоя вапцарски синъ отъ Бостонъ, който почена отъ наливанѭ масло въ калжпи за свѣщтници, послѣ стана печатарь, издаде първи американски вѣстници, основà първи-тѣ фабрики за хартия въ тия колонии, на които той уголѣмя вѣщтественна-та цивилизация, и просвѣщтение-то; изнамѣри тождество-то на електрическиѝ токъ и на мълния-та; стана члѣнъ на Академия-та на науки-тѣ въ Парижъ и тако-речи, на всички-тѣ учени общтества въ Европа; бѣше въ английска-та столица смѣлъ прѣдставитель на подчинени-тѣ колонии, а при Франция и Испания щтастливъ договоросключитель на въстанжли-тѣ колонии и се постави при Георгия Вашингтона като основатель на независимость-та имъ; най-послѣ, като правѝ добрини до осемдесета-та година на животъ-тъ си, умрѣ забиколенъ отъ почитания-та на два-та свѣта, като единъ мждрецъ, който бѣ распространилъ наука-та закони-тѣ изъ вселенна-та, като единъ великъ човѣкъ, който бѣ съдѣйствовалъ за освобождение-то и благосъстояние-то на родина-та си, и се удостои не само цѣла Америка да жалѣе за него, нъ и Французско-то учредително събрание се присъедини камъ нея чрѣзъ едно явно рѣшение.

Нѣма съмнѣние, че не щте е лесно на ония, които щте познажть харно Франклина, да се сравнять съ него. Гений-тъ се неподражава; трѣбова да си приелъ отъ природа-та най-хубави-тѣ умственни дарове, и най-яки-тѣ качества на характеръ-тъ за да управлявашь подобни-тѣ си и да повлияешь така силно върху сждбината на отечество-то си. Нъ ако Франклинъ бѣше гениаленъ човѣкъ, той бѣше сжщто единъ смисленъ човѣкъ; ако той бѣше добродѣтеленъ, бѣше сжщто и почтенъ; ако бѣше единъ славенъ държавенъ мжжь, то бѣше сжщто и единъ прѣданъ гражданинъ. Именно чрѣзъ тая си разумность, почтенство, прѣданность, той може да научи всички-тѣ, што четжть животъ-тъ му, да си служять съ умъ-тъ,

който Богъ имъ е далъ за да избѣгвать отъ заблуждение-то на лъжливи-тѣ идеи; добри чувства, които Богъ е вложилъ въ душа-та имъ за да противостоять на страсти-тѣ и пороци-тѣ, които правять човѣци-тѣ злоштастни и бѣдни. Благодѣяния-та на трудъ-тъ, благодатний плодъ на пестенiе-то, спасителний навикъ на мждро размислюванiе, което прѣдшествова и управлява поведение-то, похвално-то желание да прави добрини на людие-тѣ, и чрѣзъ това да си приготви най-сладостно-то удовлетворение и най-полезна-та награда, задоволство-то отъ себе си и добро-то мнѣние на други-тѣ: ето што всякой единъ може да почерпи изъ тоя прочитъ.

Нъ въ Франклиновий животъ има прѣкрасни уроци и за ония, моштни и великодушни природи, които трѣбова да се възвисять по-горѣ отъ обшта-та сждба. Не така лесно той разви гений-тъ си, не безъ усилия привикна на добродѣтелний животъ, не безъ упоритъ трудъ той стана полезенъ на отечество-то си и на свѣтъ-тъ. Той заслужва да бжде зетъ като пжтеводитель на ония надарени отъ провидѣние-то сжштества, отъ ония благородни служителе на човѣчество-то, што ги наричять: велики човѣци. Именно чрѣзъ тѣхъ човѣшкий родъ отива напрѣдъ въ наука-та и въ благополучие-то. Неравенство-то, што ги дѣли отъ други-тѣ, и което други-тѣ човѣци най-напрѣдъ биха проклинжли, тии напълнять тоя часъ праздно-то растояние чрѣзъ даръ-тъ на идеи-тѣ и чрѣзъ благодѣяния-та на открития-та си, чрѣзъ плодотворна-та енергия на усилия-та си. Тии въздигать полека лека дори равно съ себе си ония, които никога не биха могли сами да достигнжть до тамъ. Тии ги правять да участвовать така въ прѣимуштества-та на свое-то благотворно неравенство, което се обръшта тутакси за всички-тѣ въ равенство отъ по-горня стжпень. И наистина, подирь нѣколко поколения, това, което е било гений-тъ на единъ само човѣкъ, става здравий разумъ на човѣшкий родъ, и една смѣла новизнь става всеобшто употрѣбление. Мждри-тѣ и достойни-тѣ отъ всички-тѣ вѣкове непрѣстанно притурять въ това обшто съкровиште, отъ което се ползова човѣчество-то, което безъ тѣхъ би остало въ първобитна-та си бѣдность, сирѣчь въ невѣжество и въ немоштъ. Да се стремимъ, прочее, камъ истинска-та наука, заштото всяка истина, като уништожава едно окаянство въ свѣтъ-тъ, убива и единъ порокъ. Да почетемъ високи-тѣ людие и да ги посочимъ за подражание, заштото чрѣзъ това ште приготвимъ други като тѣхъ, а никога свѣтъ-тъ не е ималъ по-голѣма нужда отъ тѣхъ както днесь.

Слава-та

отъ Фенелона [1])

Много сѫ викали до днесь противъ слава-та; това е естественно; пò-е лесно да кажемъ зло за нея, отъ колкото да я заслужимъ. Тацитъ, бѣше пò-разбранъ, той се съгласяваше, че слава-та е най-послѣдня-та страсть на мѫдрець-тъ; и, както се види, на него самаго. Има човѣци, които се хвалять че я прѣзирать, и за да не би нѣкой да се усъмни, тии повтарять това: това е оште една причина да не ги вѣрвать. Всякой скришомъ се домогва за нея; нъ единъ се притуля, други се крие. Тоя има суетность-та на малки-тѣ работи, а оня гордость-та за голѣми-тѣ. Корнейлъ виждаше своя-та слава въ съчинение-то на *Цинна*; единъ царедворець отъ вѣкъ-тъ му я виждаше въ умѣние-то да се прѣдстави изяштно на балъ-тъ.

Като разглеждамь история-та на царства-та и на искуства-та, виждамь на всякадѣ нѣкои людю покачени на високо, а долу подъ нихъ стадо-то на човѣшкий родѣ, което слѣдва отъ далеко и полека. Азъ виждамь слава-та, която води първи-тѣ, а тии водять вселенна-та.

Наука-та и суевѣрие-то.

Съврѣменно-то човѣчество иска отъ наука-та и отъ литература-та, штото тии, като разширявать неговий крѫговоръ, и като избистрявать неговий мозъкъ, да му дадѫть възможность да разбере истинний смисль на природни-тѣ явления; да обогатять негови-тѣ понятия и да разширять негови-тѣ знания, штото животъ-тъ му да не срѣшта никакви косвени прѣпятствия; най-сетнѣ, да пролѣжть свѣтлина на негови-тѣ понятия и на негови-тѣ умственни сили и да го направять полезенъ и на себе си, и на съсѣди-тѣ си. Съ една

---

[1]) Фенелонъ (Франсуа де Салинякъ *де ла Моттъ*) се е родилъ на 1651 г., умрѣлъ на 1715 г. Подирь, като излѣзе отъ университетъ-тъ, той написа съчинение-то „За въспитаню-то на дѣвойки-тѣ," което се отличава съ голѣма деликатность и умъ. На 1693 г., той влѣзна въ французска-та академия и слѣдъ двѣ години се назначи архиепископъ въ Камбре. Освѣнъ прочуто-то си творение *Телемахъ*, написано за назидание на Бургундский херцогъ, което блѣшти съ голѣми съвършенства на слогъ-тъ и на духъ-тъ, и което му навлѣче царска-та немилость, той написа оште нѣколко прѣвъсходни морални съчинения: *Разговори помежду мрътви-тѣ*, *Басни*, *Приключения на Аристонуса*, *Проповѣди* и пр.

Негово-то име стои на равно съ име-то на Боссуета, комуто бѣше съврѣменикъ.

дума, съврѣменно-то човѣчество желае да извлѣче изъ наука-та материална-та полза и да я употрѣби за свой-тъ пò-благополученъ животъ. Разбира се, че за да достигне своя-та цѣль, наука-та е обязана да искорѣни суевѣрия-та, да даде на здравий разумъ сила и еластичность и да отвори пѫть на истина-та, която е длъжна да се бори и съ човѣческий егоизмъ, и съ грубо-то невѣжество, и съ многочисленни-тѣ заблуждения и прѣдразсѫдъци. Наука-та дава на човѣкъ-тъ понятия, че животъ-тъ на природа-та има свои закони, че всяко едно явление има свои причини, че всяка причина има свой пѫть, че всяко противоприродно учение е лъжовно, и че всичко стои на свое-то мѣсто. Полодивий човѣкъ мисли съвсѣмъ друго-яче. Така, напримѣръ, той не може да си прѣдстави другъ пò-добръ животъ, защтото нѣма познанство нито съ други-тѣ народи, нито съ тѣхни-тѣ нрави и обичаи, нито съ тѣхна-та книжовность; нему се чини, че дърво-то има способность да говори, да мисли човѣчески и да участвова въ човѣчески-тѣ грѣхове, и той захваштa да му дава божески почести; той е убѣденъ, че крокодилъ-тъ, куче-то, змия-та и др. сѫ били нѣкога си двоекраки людие, или че Богъ обича да се вселява въ тия животни, и той захваштa да имъ се моли и да имъ прави храмове; най-послѣ, той е убѣденъ, че всяко едно животно умѣе да говори човѣчески, нъ не говори за това, защтото се надѣе да бѫде наградено отъ Бога за свое-то мълчание много повече, нежели за свой-тъ разговоръ. Така сѫщто тии мислять, че животъ-тъ на рѣка-та, на скала-та, на върба-та и пр. има голѣмо сходство съ нашия, защтото тия неудошевлени прѣдмѣти прѣдставлявать различни богове и богини, които сѫ принѣли свои-тѣ сегашни тѣла за различни цѣли. Всяко му отъ насъ е познато, че и наши-тѣ братя дори до днесь имѫть нештастие да вѣровать въ самодиви, въ караконџовци, въ таласѫме, въ живи и здрави и пр. Свѣткавици-тѣ и гръмотевици-тѣ происхождать по ходайство-то на Св. Илия, морски-тѣ бури зависять отъ Св. Никола, търговски-тѣ прѣдприятия сѫ подчинени на Св. Спиридонъ, чума-та бѣга само отъ вълшебний жезлъ на Св. Харалампия и пр. Съ една дума, необразований човѣкъ види въ всичка-та природа човѣчески лица, които управлявать нейний вървежь, и които приспособлявать почти всичко за праведно-то или за грѣшно-то човѣчество. Разбира се, че тия вѣрования сѫ произлѣзли твърдѣ естесвенно. За човѣкъ-тъ е много пò-лесно да даде на холера-та или на чума-та човѣчески образъ и свърхестественна сила, нежели да обясни нейни-тѣ причини и нейно-то появление; за него е много пò-лесно да се прѣкръсти нѣколко пѫти и да прочете „Вѣрую,“ нежели да направи надъ кѫ-

шта-та си гръмоотводъ или да изоре два пѫти нива-та си; найпослѣ, за него е много пò-евтино да набѣре малко буренецъ, който растѣ дори и по буништа-та, да го вари и да окѫпе слабо-то си и болно-то си дѣте, нежели да повика докторъ-тъ, да му плати и да испълнява негови-тѣ хигиенически наставления. Ето главни-тѣ причини, които сѫ накарали човѣчество-то да товари всички-тѣ свои грижи, нештастия, страдания, радости и благополучия на нѣкаква си идеална сила, която се нарича *сѫдба* или *кѫсметъ* и която е прѣпятствовала до сега на разумъ-тъ да се въцари и да оштастливи всичкий свѣтъ безъ исключение. Нъ да разгледаме това дѣло малко пò-пространно, сир. да видимъ зашто човѣчество-то е повече благонаклонно да се надѣя или да обвинява сѫдба-та си, нежели свой-тъ умъ, свои-тѣ дѣйствия и свои-тѣ наклоности. Всяки вече знае, че най-важни-тѣ дѣла, които е намислилъ да извърши Стоянъ или Драганъ, изискватъ голѣми усилия и тежькъ трудъ, и зависятъ отъ множество условия, ако само Стоянъ или Драганъ пожелаѭтъ да бѫдѫтъ извършени така, както имъ се иска, нъ извѣстно е и това, че почти никога се не срѣштатъ всички-тѣ условия така, както се иска на човѣкъ-тъ, слѣдователно ни едно важно дѣло се не свършва така, както желае сръдце-то ни. Тая случайность, която развaля наши-тѣ планове и която, както се чини на образований човѣкъ, ни не дава да испълнимъ всички-тѣ свои желания, е накарала най-напрѣдъ човѣчество-то да създаде нѣкаква си човѣкообразна сила (тя е била принудена отъ човѣческо-то въображение), да ѝ натоваримъ наши-тѣ прѣдприятия и да я обвиняваме на всяка своя крачка. Тая невинна *сѫдба* играе и до днешний день доволно важни роли въ животъ-тъ почти на всички-тѣ народи. Ако нѣкой случай унищтожи наши-тѣ смѣтки и прѣдложения, то необразований човѣкъ говори, че сѫдба-та обича да уништожава човѣческо-то штастие и че има особенно наклонность да се насмива на людие-тѣ и на тѣхни-тѣ прѣдприятия; ако наший умъ или нѣкое косвенно прѣпятствие уништожи наши-тѣ планове, то обикновенно се говори, че сѫдба-та е каприциозна и своенравна; ако нѣкой случай погуби и самий прѣдприниматель, то се расказова, че сѫдба-та е зла маштеха на човѣчество-то, че нейни-тѣ ногтю сѫ остри и че нейний характеръ е мьстителенъ; ако нѣкой лошавъ човѣкъ ни прави зло, то се говори, че сѫдба-та е неприятель на бѣдни-тѣ и на нештастни-тѣ . . . Всички-тѣ тия людие и фантазии не намиратъ между образовано-то човѣчество никаква поддръжка, заштото познава свои-тѣ сили и заштото неговий умъ се не отбива и не ходи да търси штастие по кюшета-та. Изъ всичко-

то това вии видите доволно ясно, че здравий разумъ и истинна-та наука сж неприятеле на всяка една фантазия и на всяко едно заблуждение, слѣдователно тѣхно-то учение се заключава въ слѣдуюшти-тѣ два параграфа: 1) Природа-та се не старае нито да увеличи, нито да умали човѣческо-то штастие, заштото тя се ржководи по единъ извѣстенъ законъ и заштото е съвсѣмъ безпристрастна камъ дѣйствия-та на човѣческий умъ: 2) Човѣкъ има множество случаи да измѣни отчясти нѣкои явления на природа-та и да ги употрѣби за своя-та полза, заштото той е най-умно-то, най-дѣятелно-то и най-хитро-то дѣте на своя-та майка, която го е родила и която рано или късно ште да го повика назадь. Въобште се говори, че колкото човѣческа-та борба е пò-тежка и пò-умна противъ явления-та на природа-та, толкова е и тя пò-велика. Всяки отъ насъ цѣни и уважава Франклина, Галилея и пр. „Човѣкъ-тъ чувствова дълбоко уважение камъ себе си и истинно наслаждение прѣзъ животъ-тъ си само тогава, когато неговий трудъ е отстранилъ голѣми прѣпатствия и когато неговий корабь е прѣплувалъ прѣзъ найразярени-тѣ морета и прѣтърпелъ е страшни бури“ говори единъ моралистъ. Това мнѣние е свята истина.

Л. Каравеловъ.

Край на 1-та чясть.

К